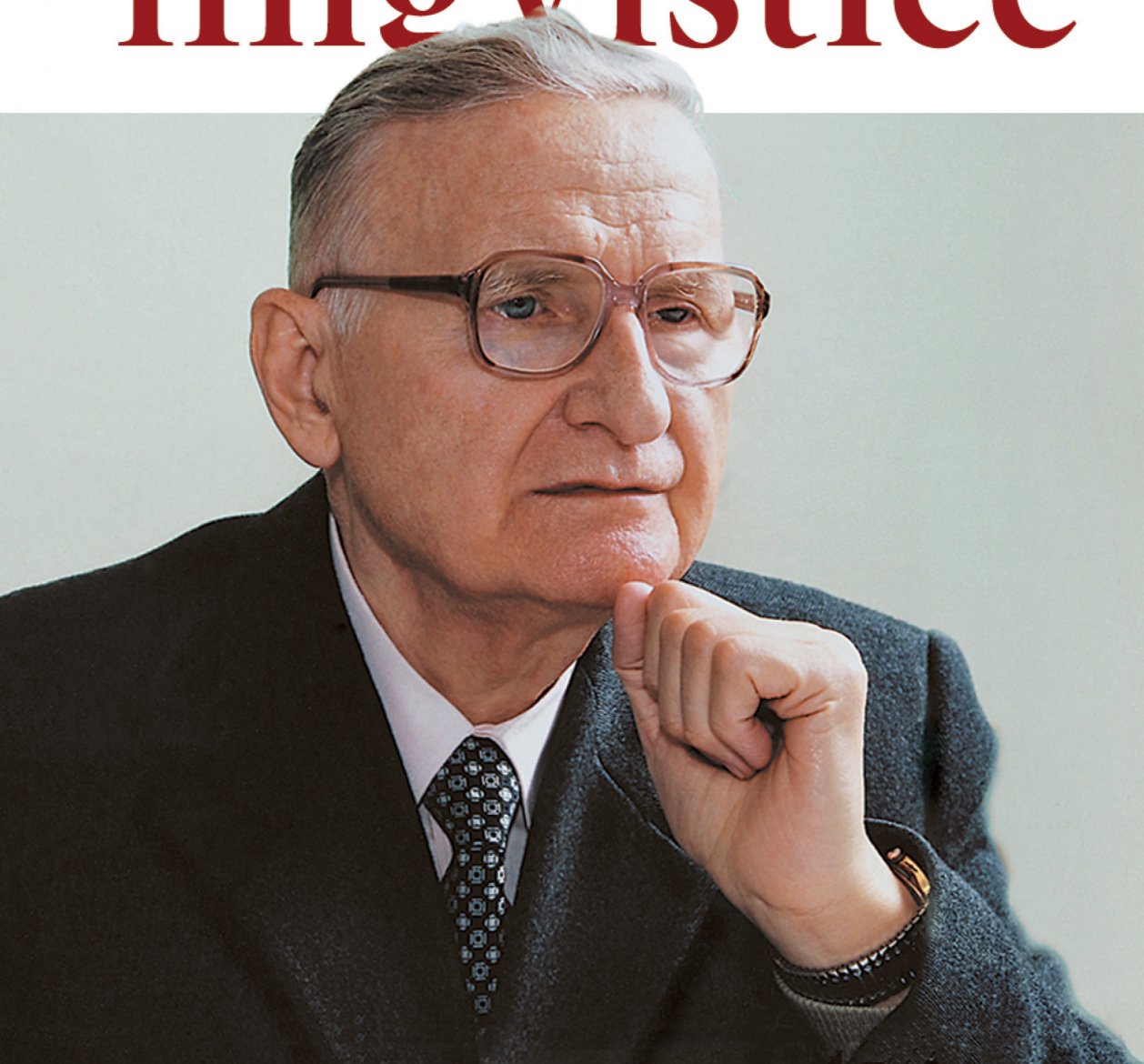

Academia de Științe a Moldovei
Institutul de Filologie

ANATOL CIOBANU
**Reflecții
lingvistice**

Academia de Științe a Moldovei
Institutul de Filologie

Anato1 CIOBANU

**REFLECȚII
LINGVISTICE**

Coperta: Mihai BACINSCHI

Procesare computer: Oxana BEJAN

Lectori: Viorica-Ela CARAMAN
Veronica ROTARU

Academia de Științe a Moldovei
Institutul de Filologie

Anatol CIOBANU

REFLECȚII LINGVISTICE

Selecție, coordonare și prefață
de Alexandru BANTOȘ

Chișinău – 2009

SUMAR

Referințe biografice.....	7
Alexandru BANTOȘ. Vocea unei conștiințe.....	11

CAPITOLUL I

ADEVĂR ȘI COMPETENȚĂ LINGVISTICĂ

§ 1 Limba latină și romanitatea noastră	19
§ 2 Vasile Alecsandri și limba maternă	25
§ 3 Eminescu. Unitatea limbii și a poporului român	42
§ 4 Limba maternă – „mișcător al învățurii și al înaintării” (A. Mateevici)	49
§ 5 Eroziunea conștiinței naționale a românilor moldoveni	56
§ 6 Competența lingvistică a profesorului-filolog din învățământul preuniversitar	63

CAPITOLUL II

LIMBA – ATRIBUT ESENȚIAL AL STATULUI

§ 1 Bilingvismul național-rus ca factor distructiv al unității de neam și de limbă a românilor moldoveni	73
§ 2 Iarăși despre limba de stat din Republica Moldova	82
§ 3 Un stat suveran – o singură limbă de stat	89
§ 4 Limba română și politica lingvistică în Republica Moldova	104
§ 5 Repere ale demnității naționale: limba și statul	113
§ 6 Situația glotică din Republica Moldova după 15 ani de independență	124

CAPITOLUL III

CUVÂNTUL ȘI NORMA LITERARĂ

§ 1 Influența factorilor interni și externi în limba română din Republica Moldova	139
§ 2 Norma literară în evoluție	148
§ 3 Regional-național și norma literară.....	162
§ 4 Semantica și blocurile sintactice.....	171

CAPITOLUL IV

PROMOTORI AI UNITĂȚII DE LIMBĂ ȘI DE NEAM

§ 1 O celebritate lingvistică: profesorul Eugeniu Coșeriu	179
§ 2 Unele aspecte teoretico-didactice ale doctrinei profesorului Eugeniu Coșeriu	195
§ 3 Reflecții asupra operei coșeriene	200
§ 4 Unele principii ale concepției filozofico-lingvistice a profesorului Eugeniu Coșeriu și aplicarea lor	208
§ 5 <i>Vir doctissimus et magister illustrissimus</i>	217
§ 6 Unele probleme de filologie clasică în viziunea acad. Nicolae Corlăteanu	227
§ 7 Lingvist de notorietate și mare prieten al limbii române profesorul Ruben Budagov – nonagenar	237
§ 8 Academicianul Silviu Berejan – gramatician	242
§ 9 Academicianul Silviu Berejan – <i>primus inter pares</i>	255
§ 10 Savant de talie europeană: Boris Cazacu	258
§ 11 Valeriu Rusu – un celebru romanist basarabean în Franța	266
§ 12 Profesorul Ion Dumeniuk, apărător al limbii române	281
§ 13 Vitalie Marin – profesor venerat și savant de prestigiu	287
§ 14 Grigore Cincilei: probleme de sociolingvistică	296

CAPITOLUL V

PROFESIUNE DE CREDINȚĂ

§ 1 „Vom ieși din impasul lingvistic rușinos și ridicol, în care am ajuns, numai atunci, când în capul mesei se va afla știința eternă, și nu politicul efemer” (în dialog cu Alexandru Bantoș)	305
§ 2 Limba de stat, o nouă limbă pe pământ? (în dialog cu Vasile Nastasiu)	316
§ 3 Limba română, marea durere a fraților noștri din Basarabia (în dialog cu Ion Medoia)	319
§ 4 Despre frunzașii marii bălării pentru limba română ar trebui să scriem și să vorbim mereu generațiilor tinere (în dialog cu Boris Vieru)	322

CAPITOLUL VI

IMAGINI ȘI DESTIN 327 |

Din bibliografia profesorului universitar Anatol CIOBANU	335
--	-----

REFERINȚE BIOGRAFICE

Anatol Ciobanu se naște la 14 mai 1934 în s. Ruseni (azi în r. Ocnîța, Republica Moldova). Își face studiile primare și medii necomplete în satele Dondușeni și Târnova, apoi între anii 1949-1951 învață la Școala Pedagogică (Normală) „Boris Glavan” din or. Bălți, pe care o absolveste cu Diploma *magna cum laude*. Din toamna anului 1951 devine student la Facultatea de Istorie și Filologie a Universității de Stat din Moldova, specialitatea Lingvistică. În 1956 obține Diploma *magna cum laude* a U.S.M. și, la propunerea catedrei, rămâne să-și continue studiile la aspirantură (doctorantură), avându-l ca îndrumător științific pe prof. N. Corlăteanu. Cercetează cu pasiune controversata problemă a conjunctivului românesc (și balcanic), își scrie teza de candidat (doctor) în științe filologice pe tema „Conjunctivul și întrebuintarea lui în sintagmele predicative”, pe care o susține cu succes.

Din toamna anului 1959 A. Ciobanu este angajat la catedră, urcând, cu scurgerea anilor, toate treptele cadrului universitar: asistent, lector, lector superior, conferențiar (docent), profesor, șef de catedră, precum și prodecan al Facultății de Filologie (1963-1966).

Pasionat de munca de cercetare, conferențiarul A. Ciobanu este transferat în funcția de cercetător științific superior (1969-1972) la Universitatea de Stat „M. V. Lomonosov” din Moscova, la Catedra de Lingvistică Romanică, pe care o conducea pe atunci remarcabilul savant lingvist de talie europeană, membrul corespondent al Academiei de Științe din fosta Uniune Sovietică, Ruben Budagov, pentru a-și scrie teza de doctor habilitat. Avându-l în calitate de coordonator științific pe marele prieten al limbii române prof. R. Budagov, A. Ciobanu își finisează teza „Sintaxa verbelor semicopulative (analiza semantico-distributivă)”, pe care o susține în vara anului 1973.

Reîntors la Chișinău, își continuă munca la U.S.M., obținând, prin concurs, titlul de profesor universitar (1976) și postul de șef al Catedrei de Lingvistică Generală și Romanică.

În decembrie 1992, în baza alegerilor prin concurs și prin Hotărârea Adunării Generale a Academiei de Științe a Moldovei, profesorului A. Ciobanu i s-a conferit titlul de membru corespondent al Academiei de Științe a Republicii Moldova.

La propunerea profesorului A. Ciobanu, în 1994 a fost reorganizată structura catedrelor cu profil lingvistic de la Facultatea de Litere a U.S.M. Astfel, pe baza Catedrelor Limba Română și Lingvistică Generală și Romanică au fost create Catedra de Limbă Română Aplicată, Catedra de Filologie Clasică și Catedra de Lingvistică Română, Generală și Romanică. În consecință, la Facultatea de Litere au fost instituite specializările *limba română – limba latină*, *limba română – limba franceză*, *limba română – limba engleză*, *limba română – limba rusă*, *limba română – ivrit* (idiș). Prof. A. Ciobanu a fost ales prin concurs (în februarie 1994) șef al Catedrei de Lingvistică Română, Generală și Romanică, în ale cărei obligațiuni intra asigurarea predării cursurilor teoretice din ciclul lingvistic atât la Facultatea de Litere, cât și la cea de Limbi și Literaturi Străine. În anul 2000, la propunerea rectoratului, Catedra de Limba Română Aplicată a fost comasată cu cea de Lingvistică Română, Generală și Romanică, formându-se o nouă Catedră – Limba Română, Lingvistică Generală și Romanică.

Ca profesor universitar, A. Ciobanu ține cursuri de primă importanță în vederea pregătirii viitorilor profesori de limba și literatura română: *Sintaxa limbii române*, *Introducere în filologia romanică*, *Metodologie și metodă în lingvistică*, *Probleme de Sociolingvistică*, *Probleme dificile de gramatică*, *Sintaxa și Semantica*; *Probleme de punctuație*; *Limba de stat: privire retro- și prospectivă*.

Munca de cercetare a lingvistului A. Ciobanu este orientată în mai multe direcții, cuprinzând o gamă largă de interese științifice: *sintaxa funcțională*, *cultivarea limbii vorbite și scrise*, *sintaxa contrastivă*, *punctuația*, *sociolingvistica*, *lingvistica generală*, *sintaxa transformațională*, *limbile clasice* (latina) ș.a.

Conceptul lingvistic al prof. A. Ciobanu a fost expus parțial la diferite conferințe, simpozioane, colocvii, congrese de lingvistică ce au avut loc în orașele Chișinău, Iași, Cernăuți, Suceava, București, Timișoara, Lvov, Kiev, Ujgorod, Mensk, Paris, Sankt Petersburg, Moscova, Tbilisi, Samarkand, Aix-en-Provence (Franța), Bârlad, Cluj-Napoca ș.a.

În activitatea de cercetare, prof. A. Ciobanu sistematizează principiile metodologice ale științei lingvistice, accentuând caracterul social al limbii, strânsa legătură între limbă și societate, limbă și gândire (și viceversa), interacțiunea factorilor interni și externi, a planului sincron și diacronic în dezvoltarea limbii. Pe parcursul anilor, sub îndrumarea prof. A. Ciobanu, și-au făcut doctorantura și și-au susținut tezele de candidat (doctor) în filologie 30 de persoane, iar de doctor habilitat – 4 (Vasile Pojoga – profesor la U.S.M.; Gh. Colțun – conf. la U.S.M., Irina Condrea – conf. la U.S.M.; Gh. Moldovanu – conf. la A.S.E.M.).

Dr. hab. A. Ciobanu a luat parte, și în calitate de referent oficial, la susținerea a 5 teze de doctor habilitat și a 35 de teze de doctor în filologie, având ca teme de cercetare probleme de lingvistică generală și romanică și fiind susținute public la Chișinău, Kiev, Mensk, Sankt Petersburg, Moscova, Aix-en-Provence (Franța) etc.

Prof. A. Ciobanu și-a exprimat opiniile despre viața și activitatea prodigioasă a savanților cu renume, scriind despre academicienii N. Corlăteanu, E. Coșeriu, R. Budagov, B. Cazacu, S. Berejan, I. Borșevici, P. Soltan, B. Melnic, sau despre profesorii universitari V. Rusu (Franța), D. Irimia, V. Marin, I. Ețcu, V. Melnic, M. Purice, A. Eremia, T. Cotelnic, S. Cemârtan, L. Novac, Vl. Zagaevschi, Gr. Cincilei, V. Banaru, I. Melniciuc ș.a.

Este bine cunoscută poziția civică a prof. A. Ciobanu, care în anii de Renaștere Națională 1987-1990 a militat cu bărbăție și intransigență pentru adevărul științific și istoric privind limba de stat, grafia latină și unitatea lingvistică moldo-română, publicând o serie de articole, luând cuvântul la radioul și televiziunea naționale. În ultimii ani continuă să fie preocupat de problema traducerii în viață a actelor legislative despre limba de stat, despre funcțiile sociale ale limbii române în Republica Moldova etc.

Într-o serie de studii publicate, în luările de cuvânt la radio și televiziune, în cadrul multor simpozioane, conferințe lingvistice naționale și internaționale, A. Ciobanu, cu argumente peremptorii, a demonstrat inconsistența „teoriei” despre două limbi est-romane: moldovenească și română, a arătat că există o singură limbă literară – româna, la constituirea căreia au participat de-a lungul secolelor scriitorii și oamenii de cultură moldoveni, munteni, bucovineni, ardeleni, olteni etc., lăsându-ne ca moștenire o limbă „ca un fagure de miere” (M. Eminescu).

În afara muncii didactice și de cercetare, căreia i se dedică, A. Ciobanu activează și în calitate de membru al Senatului U.S.M.; Președinte al Consiliului

Științific Specializat pentru conferirea gradelor științifice de doctor habilitat și doctor în științe filologice la specialitățile: Lingvistica generală, sociolingvistica, psiholingvistica și Lingvistica comparativ-istorică, tipologică și contrastivă; membru al prezidiului pentru decernarea Premiilor Naționale în domeniul Științei și Tehnicii; membru al Colegiului de redacție al revistei „Limba Română” (Chișinău); membru al Comisiei de Expertiză a Consiliului Suprem pentru Știință și Dezvoltare Tehnologică; membru al Consiliului profesoral al Facultății de Litere de la Universitatea de Stat din Moldova, membru al Senatului U.S.M., membru al Colegiului de redacție al „Revistei de lingvistică și știință literară”.

Profesorul A. Ciobanu este *doctor honoris causa* al Universității de Stat „Al. Russo” din or. Bălți (1998), cavaler al Ordinului Republicii (1996).

VOCEA UNEI CONȘTIINȚE

Resurecția spiritului național, românesc, în spațiul dintre Prut și Nistru e, în fond, un miracol. Este greu de explicat de unde își trage seva rezistența etno-lingvistică a basarabenilor. Or, încorporată la 1812 în imperiul țarist, Basarabia a fost transformată într-o gubernie rusească privată de elementare libertăți, cu o nobilime aservită regimului și refractară la problemele populației autohtone. Școala, biserica, instituțiile sociale și culturale, din care a fost izgonită limba română și spiritul național, devin instrumente de anihilare treptată a conștiinței și demnității naționale. Tendința manifestă de a stârpi definitiv și cu orice preț originile – esență evidentă a politicii țariste și apoi a celei bolșevice – a lăsat urme adânci în destinul nostru.

Spre deosebire de Transilvania, de exemplu, unde austro-ungarii nu au interzis predarea în școală a limbii și literaturii române (în Ardeal în secolul al XIX-lea imperiul habsburgic admitea tipărirea pentru gimnazii și licee de manuale privind identitatea și unitatea limbii și a neamului din toate zonele locuite de români, fără excepție, inclusiv din stânga Prutului), în Basarabia rușii au sancționat aspru, pe parcursul a circa două secole, cu intermitențele cunoscute, încercarea de a reconstitui legătura de sânge. Au fost suspendate definitiv relațiile laice și bisericești ale românilor de pe cele două maluri ale Prutului, a fost sistată circulația cărților românești și tabuizată utilizarea glotonimului „limba română” și a etnonimului „popor român”. Din acest motiv ziarele, revistele, cărțile etc. editate între Prut și Nistru, inclusiv cele care au anticipat Unirea de la 1918, „fixează”, cu rare excepții, glotonimul și etnonimul acceptate oficial. Ulterior, în special după 1944, ideologii „moldovenismului primitiv”, având în arsenalul lor și aceste „argumente”, au declanșat o ofensivă nesăbuită de inoculare a falsului istoric și de deformare a mentalității colective. Despre fenomenul respectiv profesorul Anatol Ciobanu menționează: „...în cei aproape 50 de ani de regim totalitar s-a ajuns la o erodare completă a conștiinței naționale a generațiilor postbelice. Sute și zeci de mii de tineri au fost instruiți în cu totul alt spirit decât cel național, în cu totul altă limbă decât cea română. Și, la drept vorbind, nici nu avea cine să cultive conștiința națională, s-o alimenteze, să țină mereu aprins focul în vatră, pentru că mii de pedagogi de toate gradele, de frica represaliilor, au fost nevoiți în 1944 să se refugieze peste Prut, părăsind școlile, liceele, gimnaziile etc.” (*Revista „Limba Română” și unele aspecte ale instruirii filologice*, „Limba Română”, nr. 4-8, 2001, p. 29).

Istoria însă își are legile ei. Semința aruncată în sol basarabean în cei 22 de ani de libertate și dezrobire a dat roade surprinzătoare peste decenii. Pentru că Adevărul, se știe, mai devreme sau mai târziu, iese la vedere. Și Anatol Ciobanu este unul dintre vlăstarele acestei epoci de regenerare națională care, ulterior, în calitate de profesor și de om de știință, avea să pună umărul la restabilirea cumpenei dreptății românești în această zonă pustiită de teroarea istoriei, devenind vocea sonoră și clară a conștiinței românilor basarabeni.

Înzestrat cu reale calități pedagogice, având o ținută de dascăl autentic – delicat, atent, exigent, îngăduitor sau ușor ironic cu discipolii săi, Anatol Ciobanu s-a impus din tinerețe ca unul dintre cei mai competenți și mai consecvenți universitari de la Chișinău. Grație harului său pedagogic reușea să transforme banalele ore de program în prilej de a gândi, de a-ți manifesta agerimea, sprinteneala cugetului, capacitatea de a căuta și de a găsi discret răspunsul la cele mai delicate și surprinzătoare chestiuni. Îmbrăcat la patru ace, având o pieptănătură rigidă și imperturbabil aceeași, cu o voce catifelată și timbru ușor nazal, dar limpede și expresiv, profesorul era așteptat în auditoriu pentru că lecțiile sale, regizate și derulate după un anume scenariu, aveau proprietatea de a menține trează curiozitatea chiar și a celor mai refractari studenți la problemele de gramatică. Tânărul Anatol Ciobanu era ușor de remarcat și pentru că în anii '70, la Facultatea de Litere a Universității, disciplinele de bază erau predate de profesori în vârstă, cu un bagaj de cunoștințe expirat, excepție făcând Nicolae Corlăteanu, Ion Osadenco și încă alte două, trei cadre didactice. Anatol Ciobanu, de altfel, discipol al regretatului academician Nicolae Corlăteanu, strălucea în toate sensurile, emanând tinerețe, vigoare, încredere și speranță că lucrurile se vor schimba în bine și în sfera filologiei, dar mai ales făcând dovada abilității profesionale fără de care procesul de studii era compromis.

Despre anii de pedagogie sovietică (la Litere, a fost impusă teoria celor două limbi distincte, „moldovenească” și română), Anatol Ciobanu afirmă în studiul intitulat *Academicianul Nicolae Corlăteanu, personalitate ilustră a literaturii române: „Anume pe timpul regimului totalitar (1924-1989), [...] se făceau tentative disperate de a „fonda” teoretic existența unei limbi moldovenești. După cum se știe, ele s-au terminat cu un total eșec. La acest joc pueril de-a știința au renunțat până la urmă lingviștii de prestigiu. Academicienii români Al. Graur și Ion Coteanu, membrul corespondent al A.Ș. din Rusia Ruben Budagov, profesorul universitar moscovit Samuel Bernstein, profesorul universitar din Sankt Petersburg Rajmund Piotrowski ș.a. – toți induși în eroare pe timpuri de politica oficială promovată de cercurile ideologizante și antinaționale din fosta Uniune Sovietică”* (volumul *Omagiu academicianului N. Corlăteanu*, Editura Virginia, 1995, p. 62).

Noua lucrare purtând semnătura distinsului profesor universitar Anatol Ciobanu *Reflecții lingvistice* oferă prilejul de a judeca retrospectiv calitatea și

oportunitatea preocupărilor pedagogice, științifice și sociale ale lingvistului, care, împreună cu temerara pleiadă de filologi de la sfârșitul ultimului deceniu al secolului trecut, s-a implicat afectiv, dar și cu notabilă dexteritate în procesul de reconstituire și reconstrucție a patrimoniului nostru identitar pe bază de principii obiective și de respectare a adevărului. Solicitat de circumstanțe, Anatol Ciobanu răspunde, invariabil, cu promptitudine și discernământ deontologic la îndemnul de a vărsa lumină asupra unor chestiuni controversate sau de a reacționa la cele mai diverse provocări lansate de către cei care, în virtutea unei reprobabile și condamnabile inerții, cred că domeniul „glotic și etnic” în Republica Moldova ține de „autoritatea fabricanților de sistem”, după expresia plastică a lui Alecu Russo.

Discursul său, de regulă laborios și savant sau incisiv și polemic, este captivant și, lucru extrem de important, impregnat de argumente incontestabile, expuse metodic și cu acribie exemplară. Pentru a elimina supozițiile și a risipi definitiv îndoiala cititorului, pentru a pune capăt unor eventuale interpretări eronate ale fenomenelor, magistrul apelează la surse, unicele în măsură să confere credibilitate opțiunilor asumate, izvoare la care acum două decenii nu a avut acces „legal” nici reputatul dascăl. Iată de ce, după abolirea interdicțiilor și a cenzurii bolșevice, parcă răzbunându-se pe un trecut duplicitar vitreg, având deja libertatea de a se informa și documenta, adică de a-și recunoaște și mărturisi deschis obârșia, Anatol Ciobanu „navighează” dezinvolt, cu abilitate și consacrare profesională de invidiat universul lingvistic, literar, cultural, național, iar dacă situația o reclamă, și cel universal. Autorul cunoaște în profunzime opera scriitorilor clasici Eminescu, Alecsandri, Hasdeu, Stamati, Asachi, T. Maiorescu, I. Heliade Rădulescu și a altor reprezentanți notorii ai secolului al XIX-lea, supranumit al deșteptării și emancipării noastre ca neam, aceștia, firește, precedați de înțelepții cronicari din cele trei Principate – dimpreună înaintemergători și întemeietori ai conceptului național românesc –, aflat la index vreme îndelungată între Prut și Nistru, urmați apoi de cărturarii basarabeni, între care Ion Dumeniuk, Eugeniu Coșeriu, Silviu Berejan, Valeriu Rusu, Grigore Cincilei, Grigore Vieru și, desigur, patriarhul filologilor din Republica Moldova, acad. Nicolae Corlăteanu – ca să numim doar pe câțiva dintre iluștrii contemporani plecați la Domnul – toți laolaltă simbolizând pentru profesorul Anatol Ciobanu, după cum denotă paginile acestui volum, necesarul punct de reper în redactarea pledoariilor sale științifice și didactice.

Reflecțiile lingvistice examinează în mod expres sau tangențial contribuția marilor personalități din istoria noastră la elucidarea și fundamentarea identității și unității românilor, cititorul având șansa de a afla cele mai substanțiale și mai relevante dovezi ale originii noastre comune.

Autorul cărții apelează frecvent la Eminescu, profund cunoscător al istoriei românilor (se spune că poetul știa pe din afară lucrările scrise în Principate cu privire la geneza limbii și a poporului român), care consideră că „O unitate atât de pronunțată a limbii dovedește însă o unitate a originii”.

„Eminescu, – subliniază Anatol Ciobanu, – a știut ca nimeni altul să sintetizeze opiniile expuse anterior cu privire la unitatea glotică etnică și psihică (dacă vreți) a românilor de pretutindeni prin fraza înaripată: *Suntem Români și punctum!*”

Prin această sentință poetul reușește să pună punct discuțiilor sterile, care se mai purtau în jurul glotogenezei și etnogenezei poporului român.

Dar nu numai atât. Prin această *reflecție* generalizatoare, *Suntem Români și punctum!*, autorul *Luceafărului* (se pare fără să-și dea seama) a formulat *norma gândirii etnice* a fiecărui compatriot! În această vorbă a poetului istoricului și filozofului M. Eminescu *este concentrată* toată istoria zbuciumată a neamului nostru, începând cu dacii din Burebista și Decebal și ajungând până în zilele noastre”.

Precizăm că citatul de mai sus este din articolul *Eminescu: unitatea limbii și a poporului român*, unul dintre numeroasele texte ale lui Anatol Ciobanu cu reală valoare cognitivă și educativă pentru noile generații de basarabeni. Probe de autentică și obiectivă contribuție la explorarea și repunerea în circuit a gândirii înaintașilor, o disociere pertinentă a premiselor ce au condus la degradarea limbii române din Basarabia, dar și la diluarea elementului național original, trebuie apreciate studiile incluse în capitolul *Adevăr și competență lingvistică*, între care se impun în mod distinct: *Limba latină și romanitatea noastră*, *Vasile Alecsandri și limba maternă*, *Eroziunea conștiinței naționale a românilor moldoveni* etc.

Capitolul al II-lea, *Limba – atribut esențial al statului*, este, de fapt, un exercițiu intelectual prestat în condiții specifice, mai curând, cronica unui sincer și părținitor martor și participant nemijlocit la lupta (pare-se fără sfârșit!) pentru repunerea limbii române în drepturile sale firești, de atribut esențial al statului Republicii Moldova. Parcurgând articolele aflate sub acest generic cititorul va lua cunoștință de subterfugiile politicii lingvistice duplicitare din fosta R.S.S.M., folosită în bună parte ca stratagemă și azi de către guvernanții „suverani și independenți”. Or, situația glotopolitică din Republica Moldova, după cum constată în repetate rânduri Anatol Ciobanu, întrucât e soluționată doar parțial, continuă a fi una complicată, imprevizibilă. Peste noi, cei din Basarabia, – afirmă lingvistul, – stă gata să se rostogolească gigantul tăvălug al celei de-a doua limbă de stat, fapt ce va genera consecințe dezastruoase pentru climatul etnolingvistic de la noi.

Cele patru studii din capitolul *Cuvântul și norma literară* scot în relief calitățile de fin și avizat cercetător ale lingvistului Anatol Ciobanu, antrenat, de-a lungul întregii sale cariere, în mai multe domenii de studiere teoretică și practică

a limbii române, între care se impun sociolingvistica, de altfel obiectivul principal al volumului de față, gramatica, lingvistica generală, punctuația, didactica, dar și cultivarea limbii, în sensul cel mai larg al noțiunii, autorul având publicate multe, actuale încă, eseuri, tablete, note etc. cu această tematică.

Într-un șir de texte incluse în volum, Anatol Ciobanu face portretul de creație al celor mai importanți și reprezentativi lingviști preocupați de studierea limbii române. Activitatea lor științifică și didactică este examinată din perspectiva înaltelor exigențe impuse de știința modernă. Astfel, Anatol Ciobanu în capitolul *Promotori ai unității de limbă și de neam* invocă principiile de cercetare și de activitate ce au ca impact utilitatea practică a investigațiilor științifice. Acest criteriu este aplicat cu referință la savanții de renume mondial și național: Eugeniu Coșeriu, Ruben Budagov, Boris Cazacu, Ion Dumeniuk, Nicolae Corlăteanu, Silviu Berejan, Valeriu Rusu, Grigore Cincilei ș.a.

...Arc voltaic peste vremi nestatornice, punte de legătură între generații, fapta onestă a omului de știință, pusă în slujba adevărului, a dreptății și a libertății, este cea mai rezistentă și mai prețioasă avere ce poate fi lăsată ca moștenire urmașilor. Pentru că „Anume noile generații de tineri și tinere, crede cu întreaga ființă profesorul Anatol Ciobanu, care nu sunt complexați și nu sunt afectați de virusul politicii antinaționale de tristă faimă, care vor să cunoască tot adevărul și «să spună lucrurile așa cum sunt» (E. Coșeriu), vor fi acei care vor apăra cu îndârjire glia strămoșească, limba noastră cea română și valorile naționale”.

Or, biografia profesorului Anatol Ciobanu este o înlănțuire de fapte ce îl situează printre iluștrii cărturari români care au avut curajul să-și asume și, mai ales, să respecte cu sfințenie o nobilă și împovărătoare profesiune de credință – să se afle întreaga viață în serviciul limbii și al poporului român.

Alexandru BANTOȘ

CAPITOLUL I

ADEVĂR ȘI COMPETENȚĂ LINGVISTICĂ

§ 1 LIMBA LATINĂ ȘI ROMANITATEA NOASTRĂ

Cunoscutul critic literar, estetician și om politic Titu Maiorescu (1840-1917) scria: „*Noi suntem viță latină – iată punctul de plecare al civilizației noastre, iată adevărul ce este menit să devină cel mai important în ziua în care pe toate sferile dezvoltării noastre vom ști să-i tragem urmările practice*”¹.

Lingua latina est fundamentum linguae nostrae (Limba latină este fundamentul limbii noastre). Și limba, și poporul român s-au format după romanizarea Daciei cucerite de împăratul roman Marcus Ulpius Traianus (98-117), în urma războiului din anii 101-102 și 105-106. Cronicarii noștri au consemnat în repetate rânduri originea (etnogeneza) poporului și a limbii române.

Astfel, Grigore Ureche (1590-1647) scria: „Rumânii câți se află lăcuiitori în Țara Ungurească și la Ardeal, și la Maramorășu de la un loc sântu cu moldovenii și toți de la Râm să trag...”.

Același gând îl promova și Miron Costin (1633-1691), notând: „*Ca și noi, și muntenii se numesc români. [...] Rumân este un nume schimbat în curgerea anilor de la roman*”.

În acord cu cronicarii se află și savantul de talie europeană, domnitorul Moldovei Dimitrie Cantemir (1673-1723). În cunoscuta sa operă *Descriptio Moldaviae*, scrisă la propunerea Academiei din Berlin, cărturarul umanist menționa literalmente: „Înainte de toate, chiar dacă acest neam a fost împărțit în trei ținuturi de căpetenie..., totuși toți se cheamă cu același nume de ROMÂNI, disprețuind adică și dând de-o parte numele de VALAHI, care le-a fost dat de către popoarele barbare. Căci *românii care trăiesc și astăzi în Transilvania*, deasupra fluviului Olt, în ținutul numit Maramureș, *nu-și dau numele de VALAHI, ci de ROMÂNI* (maritori îmi sunt toți locuitorii tuturor națiilor din Transilvania). *Cei din Valahia* (pe care grecii din vremuri apropiate îi numesc UGROVLAHI, iar noi, moldovenii, îi numim MUNTENI – căci au luat în stăpânire mai multe locuri muntoase) *își dau și ei numele de ROMÂNI*, iar țarii lor – ȚARA ROMÂNEASCĂ, adică în latinește TERRA ROMANA. *Noi, moldovenii, la fel ne spunem ROMÂNI*, iar limbii noastre nu dacică, nici moldovenească (dat fiind că numele Moldovei și al moldovenilor este acordat foarte de curând, cum vom spune mai apoi), ci ROMÂNEASCĂ, astfel că dacă vrem să-l întrebăm pe un străin de știe limba noastră, nu-l întrebăm: „Scis moldavice?” („Știi moldovenește?”), ci „Știi românește?”, adică în latinește: „Scis romanice?”. *Iar dacă aceste neamuri n-ar fi la obârșia lor romani, cum, mă rog, ar fi putut să-și ia, prin minciună, și numele, și limba romanilor?...*”².

Polemizând cu unii cărturari polonezi care au lansat, în mod premeditat, ideea falsă că limba moldovenilor și a muntenilor ar fi de origine slavă, D. Cantemir, în monumentală sa lucrare *Hronicul vechimei a romano-moldovlahilor*, susține: „Neamul moldovenilor, al muntenilor, al ardelenilor care cu toții cu un nume de obște ROMÂNI se cheamă... Noi moldovenii la fel ne spunem ROMÂNI, iar limbii noastre nu dacică, nici moldovenească... ci ROMÂNEASCĂ”. În acest plan, menționăm că limba română (numită de străini valahă) a fost recunoscută ca limbă romanică de sine stătătoare cu câteva secole în urmă. Profesorul și lingvistul Eugeniu Coșeriu, ocupându-se de problema în cauză, întocmește o listă a savanților care au introdus româna ca limbă romanică aparte, de sine stătătoare, în grupul limbilor romanice, dând totodată și anul publicării de către aceștia a lucrărilor respective. Iată-i: Gilbert Genebrard, 1580; Andres de Poza, 1587; Claude Duret, 1613; M. Opitz, 1623; St. Skinner, 1671; G. Stiernhielm, 1671; K. Kirchmajer, 1686; Lorenzo Hervás, 1784; și J. S. Vater, 1817³.

Savantul de la Tübingen presupune că umaniștii din Occident, de care a fost vorba mai sus, ar fi putut primi informații despre *latinitatea limbii române* de la Nicolaus Olahus (1493-1568), cărturar de origine română, supranumit „prințul umaniștilor din secolul al XVI-lea”⁴.

Ideile învățaților de peste hotare și ale celor de pe meleagurile noastre referitor la proveniența limbii și a poporului român au fost preluate și dezvoltate de scriitorii și oamenii de cultură din secolul al XIX-lea, a căror deviză a fost *lupta pentru integritatea națională și spirituală prin unirea românilor de pretutindeni*.

Acceptând procesul logic și justificat de substituie a caracterelor chirilice prin cele latine, Titu Maiorescu scria: „...alfabetul slavon, care învălea mai mult decât revela limba română și pe care îl promisem numai dintr-o oarbă întâmplare externă, fu alungat din scrierea noastră cea nouă și fu înlocuit prin alfabetul latin. Această înnoire este o urmare așa de naturală a latinității poporului nostru, încât *nu noi trebuie să dovedim pentru ce acum scriem cu litere latine, ci adversarii ar trebui să dovedească pentru ce să împrumutăm de la străini literele lor*, după ce știm că avem pe ale noastre?”⁵.

Paternitatea grafiei latine pentru limba română este descrisă în culori simbolice de poetul Gr. Vieru: „Sunt un om al nemâniei, / Lumii astea nestrăin, / Vin din munții Latiniei, / Deci și scrisul mi-i latin”.

Un alt poet contemporan de mare valoare, militant neînfricat și constant pentru integritatea morală și spirituală a neamului, a culturii, istoriei și limbii lui, Gheorghe Vodă, în poezia *Cinci ani de glas ai națiunii*, glorifică lupta de la 1989 încoace pentru limba noastră cea română cu veșmântul ei latin: „Pe un pământ curmat de sârmă / Româna limbă slavonește / Avea să-și poarte în pufoaică / Cuvântul ce-i grăia orbește. // Dar niște fii și niște fice / Strigară-n litera latină / Și

sfânta haină străluciră / Din nou în limba ei română. // Cinci ani de-atunci în națiune / În portul său răsună glasul, / Cum îl purtară Eminescu / Și-l sună azi în țară ceasul. // Cinci ani de glas pe românește / În limba nației răsună. / O, neamule, iubește-ți glasul / Și poartă haina lui străbună” („Glasul Națiunii”, nr. 10, martie 1994).

Scriitorul Gheorghe Vodă a dedicat această poezie celei de-a cincea aniversări a înființării hebdomadarului „Glasul Națiunii” – prima publicație apărută cu grafie latină în Basarabia în perioada restructurării (primele numere au fost culese cu caractere latine, în mod clandestin, în Țările Baltice).

Dar să revenim la etnonimul *român*. Interesant și curios este de constatat că *dintre toate popoarele neoromanice (italieni, francezi, spanioli, portughezi, retoromani etc.)* apărute pe ruinele Imperiului Roman (căzut în a. 476 d. Hr.), *numai noi*, cei din partea lui estică, *am păstrat numele de **romani**, devenit **români***. Faptul acesta este cu atât mai surprinzător, cu cât *poziția noastră geopolitică a fost și continuă a rămâne totalmente nefavorabilă pentru păstrarea romanității primare*. E bine știut că am fost și rămânem înconjurați din toate cele patru puncte cardinale de popoare învecinate neromanice, unele dintre care „dorit-au să nu fim” (vorba poetului). Mai mult decât atât, pe parcursul secolelor am fost dezbinați, mutilați, învrăjbiți, asimilați, expulzați etc. de către patru mari imperii: otoman, austro-ungar, țarist și sovietic. Cotropitorii și ocupanții de tot soiul ne-au adus coloniști, plasându-i „de la Nistru pân-la Tisa”, iar aceștia, după cum a arătat timpul, nu întotdeauna ne-au fost recunoscători pentru găzduire.

Și totuși, în ciuda forțelor centrifuge ce ne-au însoțit pe tot parcursul zbu-ciumatei noastre istorii, conștiința unității și a identității limbii și a poporului s-a încrustat adânc în sufletul neamului, în ființa lui. *La cimentarea românismului în inimile noastre rolul decisiv îi revine limbii unice române* despre care „Columbul poeziei noastre populare” (B.-P. Hasdeu), bardul de la Mircești, scria în 1876 că „este semnul caracteristic prin care membrii aceleiași familii se recunosc în marea diversitate a popoarelor din lume, lanțul trainic ce-i leagă împreună și-i face a se numi frați; altarul în jurul căruia toți se adună cu inimi iubitoare și cu simțirea de devotament unii către alții” (vezi *Arghir* în „Convorbiri literare”, 1876, p. 137). Oare acest adevăr axiomatic mai poate fi refutat fără riscul de a te face ridicol, de a comite un sacrilegiu la adresa existenței unui popor, cum o face, bunăoară, un Petre P. Moldovan în opusculul său *Moldovenii în istorie* (Chișinău, Poligraf-service, 1993) sau un I. D. Ceban în broșurile sale editate în rusește la Tiraspol?

Recent, savanta Ileana Oancea, ocupându-se de romanitatea noastră, nota: „Este de reținut că numele de *romani* din întreg Imperiul roman l-au păstrat până astăzi doar românii. Cu numele etnic *romanus* s-a conservat în cel mai periclitat spațiu al României, cel oriental, înconjurat de populații aloglote și despărțit de romanitatea occidentală și prin bariere religioase. Nu este oare acest fapt o do-

vadă că, în zonele cele mai expuse, conștiința apartenenței la lumea latină este deosebit de vie?”⁶. Și mai departe cercetătoarea subliniază: „Manifestându-se prin perpetuarea unei referiri la o glorioasă apartenență, românii își afirmă individualitatea romanică într-un climat istoric dificil, profund neprielnic. *Locul special al limbii române între limbile romanice*, problemă importantă a romanisticii, începe prin conservarea acestui termen ca emblemă a descendenței latine, pururi amintitor că noi, românii, „de la Râm ne tragem” și „cum am fost, așa rămânem”⁷.

Deși ruși de Romania de Vest, ne-am păstrat înțelegerea că ne „tragem” de la romani și că avem o limbă unică românească, dulce „ca un fagure de miere” și înțeleasă de românii de pretutindeni.

Suntem mândri de faptul că aparținem grupului de popoare și limbi romanice, fapt intuit perfect de Vasile Alecsandri, considerat de Mihail Sadoveanu ca „primul din elita românismului luptător, interpret și cântăreț”. Vom cita din splendida lui poezie *Cântecul gintei latine* doar prima și ultima (a patra) strofă: „Latina gintă e regină / Între-ale lumii ginte mari / Ea poartă-n frunte-o stea divină / Lucind prin timpii seculari. / Menirea ei tot înainte, / Măreț îndreaptă pașii săi; / Ea merge-n capul altor ginte / Vărsând lumină-n urma ei. / ... / În ziua cea de judecată / Cu celelalte-a ei surori, / Când față-n cer cu Domnul Sfânt / Latina gintă-a fi-ntrebată: / «Ce ai făcut pe-acest pământ?» / Ea va răspunde sus și tare: / «O, Doamne, -n lume cât am stat, / În ochii săi plini de-admirare / Pe tine te-am reprezentat!»”.

E cazul să amintim aici că pentru poezia *Cântecul gintei latine* Vasile Alecsandri, considerat în Franța un „Victor Hugo al românilor”, a fost premiat la Montpellier în cadrul „Marilor jocuri florale” (A se vedea revista „Magazin istoric”, nr. 8, 1977; nr. 3, 1994, p. 47).

Concluzionând cele spuse până acum, am putea sublinia, împreună cu Emil Cioran, că noi *toți, cei ce vorbim românește*, „nu locuim într-o țară, locuim într-o limbă. Asta și nimic altceva înseamnă patrie”⁸.

E firesc, natural și logic ca în decurs de aproape două milenii fosta populație daco-romană (dacii romanizați) să se fi schimbat, să fi evoluat sub influența altor popoare, cu care *volens-nolens* intrase în contact, fie în urma năvălirii barbarilor, fie în urma poziției spațial-geografice „extraromanice” (priviți harta Europei și vă veți convinge de acest fapt), fie în urma unor războaie de cuceriri purtate de către groaznicii vecini chiar pe teritoriile noastre naționale, fie în urma anexării forțate a unor pământuri strămoșești când osmoza etnică și lingvistică a fost inevitabilă, ceea ce a condus, în ultimă instanță, la crearea în spațiul nord-dunărean a unei limbi romanice de est – româna – având o mulțime de particularități specifice în comparație cu limbile romanice din Europa de Vest.

Faptul acesta l-a sesizat bine și cronicarul, scriind cu emoție: „Așijderea și limba noastră din multe limbi este adunată și ne este amestecat graiul nostru

cu al vecinilor de prinprejur, măcar că de la Râm ne tragem și cu ale lor cuvinte ni-s amestecate”⁹. Cu toate acestea, pe primul loc cronicarul plasează elementele latine, scriind: „de la râmleni, cele ce zicem latină, *pîine* – ei zic *panis*, *carne* – ei zic *caro*, *găină* – ei zic *gallina*, *muiere* – ei zic *mulier*, *femeie* – ei zic *femina*, *părinte* – ei zic *pater* (de fapt, e vorba de cuvântul *parens*, *parentis* – A.C.), *al nostru* – *noster* și altele multe din limba latinească, că de ne-am socoti pre amăruntul, toate cuvintele le-am înțelege”¹⁰. Bun cunoscător al limbii latine, eruditul nostru cronicar a utilizat în scrierile sale chiar și o serie de elemente sintactice latine, ceea ce i-a permis lui Nicolae Iorga să vorbească despre prezența sintaxei latine în cronica lui Grigore Ureche. Ocupându-se de această problemă în mod special, profesorul ieșean Traian Diaconescu, reputat specialist în filologia clasică, scrie: „Grigore Ureche a contribuit incontestabil la plantarea unor elemente latine culte, nespecifice limbii române, și, de asemenea, la întărirea elementelor sintactice românești prin modelul latin cult”¹¹.

Vorbind de caracterul latin al limbii române, trebuie să subliniem că acesta e transparent, în primul rând, la nivelul lexicului.

După opinia unor savanți, numărul elementelor lexicale moștenite direct din limba latină constituie în vocabularul român ceva mai mult de 2.000 de unități. Academicianul Iorgu Iordan, discutând în contradictoriu această cifră, menționează că și „celelalte limbi romanice, în frunte cu italiana, mai apropiată, fără îndoială, de latină, nu depășesc cu mult numărul de 2.000 (unele din ele, cu siguranță, nici măcar nu-l ajung). Așadar, din punctul de vedere al cuvintelor latinești moștenite, între română și celelalte idiomuri romanice nu există deosebiri cantitative vrednice de a fi luate în considerație”¹². În această ordine de idei, trebuie subliniat că lexemele de origine latină și romanică (neoromanică) în limba română actuală întrec cifra de 60 la sută din tot vocabularul limbii noastre, iar în unele stiluri, în care abundă elementele livrești, procentul de cuvinte latine și neoromanice este și mai avansat¹³.

Situația nu trebuie să ne mire, pentru că lexicul limbii noastre se dezvoltă, prin excelență, pe baza surselor interne, înălțându-și „edificii verbale” noi pe un fundament vechi latino-roman sau prin împrumut din limbile romanice surori.

Dacă la cele spuse mai adăugăm și faptul că structura gramaticală a limbii române este tot latină, putem afirma sus și tare că și purtătorii unei asemenea limbi au o conștiință latină, care, după opinia profesorului de la Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași Traian Diaconescu, „este un *nisus formativus* al civilizației și un izvor al gândirii patriotice”. În continuare savantul notează: „Spiritul latin transfigurat ia dimensiuni epopeice, este chemat să desăvârșească un destin istoric, un stat creator de civilizație și cultură, operă începută de Traian în Dacia”¹⁴.

Reiese că din latină (care ne este *lingua mater*) și din limbile romanice (care ne sunt surori) noi, vorbitorii de limba română, nu împrumutăm, ci luăm cu drep-

tul de moștenitori „partea ce ni se cuvine” (I. Heliade Rădulescu), După opinia lui Heliade, deseori cuvintele moștenite de origine romanică sunt mai adecvate, comportând unele conotații suplimentare ce lipsesc echivalentelor lor de alte origini: oricine pronunță vorba *libertate* simte că se deșteaptă în inima lui niște simțăminte regeneratoare pe care n-a putut niciodată să le producă vorba *slobozenie*. Încheindu-și reflecțiile asupra problemei „împrumuturilor”, savantul lansează o foarte sănătoasă și actuală idee: „Trebuie să luăm numai aceea ce ne trebuie și de acolo de unde trebuie și cum trebuie”¹⁵. Dacă s-ar fi procedat astfel în R.A.S.S.M. și în Republica Moldova în perioada postbelică, nu ne-am fi poluat limba vorbită, transformând-o într-o mixtură lingvistică de tipul „M-am prostudit și cășleiesc”. Un surogat de care ne debarasăm cu mare greu.

NOTE

¹ T. Maiorescu, *Critice*, București, 1966, p. 265.

² „Limba Română”, Chișinău, nr. 3-4, 1991, p. 43.

³ E. Coșeriu, *Limba română în fața Occidentului*, Cluj-Napoca, 1994, p. 16-17.

⁴ G. Mihăilă, Olahus Nicolaus, „Academica”, anul IV, nr. 7 (43), mai 1994, p. 13.

⁵ T. Maiorescu, *op. cit.*, p. 206.

⁶ I. Oancea, *Romanitate și istorie*, Timișoara, 1993, p. 31.

⁷ I. Oancea, *op. cit.*, p. 31.

⁸ Em. Cioran, *Eseuri*, București, 1988, p. 300.

⁹ Gr. Ureche, *Letopiseșul Țării Moldovei*, Chișinău, 1971, p. 61.

¹⁰ Gr. Ureche, *op. cit.*, p. 61.

¹¹ Tr. Diaconescu, *Elemente istorice latine în cronica lui Grigore Ureche* // „Anuarul de lingvistică și istorie literară”, tomul XX, A, Iași, 1969, p. 46.

¹² I. Iordan, *Lexicul limbii române*, București, 1964, p. 9.

¹³ C. Dimitriu, *Romanitatea vocabularului unor texte românești*, Iași, 1973, *passim*.

¹⁴ Tr. Diaconescu, *Eminescu și antichitatea greco-latină în exegeza românească* // *Eminescu și clasicismul greco-latin*, Iași, 1982, p. 9-10.

¹⁵ I. Heliade Rădulescu, *Opere*, vol. 1-2, București, 1939-1944, p. 327, p. 171.

§ 2 VASILE ALECSANDRI ȘI LIMBA MATERNĂ (preocupările lingvistice ale scriitorului)

I. V. ALECSANDRI CA TRĂITOR ÎN EPOCA DE TRANZIȚIE LINGVISTICĂ

Din mila lui Dumnezeu și spre fericirea neamului nostru, Vasile Alecsandri a avut parte de o viață relativ lungă, deosebit de fertilă și prodigioasă. Deși a trăit într-o perioadă de tranziție din istoria limbii literare, după justa opinie a profesorului Ștefan Munteanu, poetul „inaugurează etapa estetică a limbii române, lăsându-i deschise porțile spre desăvârșirea ei ulterioară, care avea să-și găsească împlinire prin Eminescu” (Șt. Munteanu, *Limba română artistică*, București, 1981, p. 60).

A vorbi despre concepția lingvistică a lui Alecsandri înseamnă a lua în discuție, măcar fugitiv, unele probleme cardinale privind limba noastră între anii 1840-1890, adică în răstimp de jumătate de secol, când a avut loc procesul treptat, deseori zigzagat și chiar dramatic, de plămădire, frământare, cristalizare și stabilire a normelor literare la toate nivelurile limbii. Nu întâmplător perioada de care vorbim a fost denumită de cunoscutul critic și istoric literar Garabet Ibrăileanu (1871-1936) „epoca de chin al renașterii” (vezi: Petre V. Haneș, *Dezvoltarea limbii literare române în prima jumătate a sec. XIX*, București, 1904, ediția a 2-a, 1927).

Scriitorii timpului resimțeau o puternică influență din partea unor idiomuri europene mai dezvoltate, pentru că limba română era încă „necanonisită”, după spusele lui Alexandru Beldiman. Astfel, în opera lui Matei Millo se observă o puternică amprentă grecească, în a lui Costache Conachi – franceză, în a lui Gheorghe Asachi – grecească, franceză, italiană, rusă, în a lui Constantin Stamati – grecească și rusă ș.a.m.d.

Pe drept cuvânt, același Garabet Ibrăileanu nota că un cuvânt francez ca *publier* a dat reflexe diferite pe teritoriul românesc. Scriitorii ardeleni preferau forma *publicaluesc*, cei influențați de limba greacă scriau *publicarisesc*, iar cei influențați direct de limba franceză preferau forma *publiez* (vezi: G. Ibrăileanu, *Istoria literaturii române moderne*, Iași, 1926, p. 21).

Fluctuațiile în limbă, inconsecvențele ortografice, ortoepice, gramaticale etc. l-au făcut pe Vasile Alecsandri să mărturisească, în 1872, în vestita lui *Prefață* la operele lui Constantin Negruzzi, următoarele: „A sosit pe lume într-o țară liberă și civilizată este o mare favoare a soartei, a găsi în acea țară o limbă cultă

și avută, pentru a-și exprima ideile și simțurile, este un avantaj imens pentru cei chemați a culege lauri pe câmpul înflorit al literaturii”. Autorul n-a prea avut „avantajul” despre care vorbește și a trebuit el însuși, alături de alți scriitori și oameni de cultură, să depună o muncă titanică în scopul reglementării, potrivirii, punerii în ordine a normelor literare valabile pentru vorbitorii de pretutindeni ai limbii române unice.

Dintre problemele lingvistice primordiale pe care le ridică timpul semnalăm: a) crearea unui alfabet nou în legătură cu trecerea, începând din anii '30-'40 ai sec. al XIX-lea, de la chiriliță la latiniță; b) elaborarea unei ortografii și a unei ortoepii noi; c) alcătuirea dicționarelor explicative și a gramaticilor limbii române; d) lupta cu unii purificatori extremiști ai limbii materne ș.a.

Activitatea lingvistică a lui V. Alecsandri s-a manifestat pe parcursul întregii sale vieți într-o serie de articole speciale publicate în presa timpului (în „România literară”, „Convorbiri literare” ș.a.), în mai multe scrisori, în *Gramatica limbii române* (scrisă în franțuzește și publicată la Paris în 1863), în *Dicționarul grotesc* (1869). Indirect poetul își expune concepția lingvistică prin verva satirică a pieselor de teatru ca *Rusaliile în satul Cremene* (1840), *Iorgu de la Sadagura* (1844), *Chirița în Iași sau Două fete ș-o neneacă* (1850), *Istoria unui galben* ș.a.

E cazul să relevăm că toată activitatea marelui nostru înaintaș s-a desfășurat sub înrâurirea nemuritoarelor idei revoluționare care au zguduit Europa în anii '40 ai secolului al XIX-lea. Mânați de cauza sfântă de slujire Patriei, tinerele talente V. Alecsandri, Al. Russo, M. Kogălniceanu ș.a. au pornit pe anevoiosul drum al valorificării comorilor naționale. În 1845 M. Kogălniceanu publică (în chiriliță, apoi în 1872 în latiniță) letopisețele lui Grigore Ureche și Simeon Dascălul, Miron și Nicolae Costin, Ion Neculce. V. Alecsandri culege și tipărește poezia populară. Alecu Russo participă și el activ la acest proces, făcând reflecții majore asupra limbii, poeziei populare. Ceva mai înainte se afirmase C. Negruzzi, publicând proză, poezii, iar în 1837 poemul istoric *Aprodul Purice*. Vasile Alecsandri îl aprecia pe Negruzzi ca pe un prieten mai în vârstă și ca pe un credincios tovarăș de condei.

Într-un asemenea anturaj istoric, național, psihologic își desfășoară fecunda sa activitate de scriitor, dar și cea de filolog-lingvist V. Alecsandri.

II. V. ALECSANDRI CA AUTOR DE GRAMATICĂ

Un moment interesant și plin de semnificație din viața lui Alecsandri a fost dorința lui de a compune o gramatică a limbii române pentru cititorii de peste hotare. Trebuie să recunoaștem din capul locului că a scrie gramatici, în general, este un lucru foarte anevoios. Încă în secolele medii în Europa circula dictonul *Duae*

res omnia difficillimae sunt – lexicon scribere et grammaticam („Două lucruri sunt foarte dificile: a scrie dicționar și gramatică”). V. Alecsandri a hotărât să-și întocmească gramatica în limba franceză, limbă ce o cunoștea foarte bine și care în secolul trecut era considerată prestigioasă în lume. În acest sens, de asemenea, circula o maximă: *Savoir le français – c’est tout savoir* („A ști franceza, înseamnă a ști totul”).

Și iată că după o îndelungată perioadă de meditații, ezitări și reflecții poetul se așterne pe muncă și în anul 1863 la Paris publică o lucrare cu titlul *Grammaire de la langue roumaine* (XXIV + 179 p.) (o ediție nouă, necunoscută în România, s-a scos la tipar în 1885). *Grammatica* a apărut cu pseudonimul V. Mircesco.

Scopul principal al lucrării a fost, pe de o parte, de a familiariza publicul francez cu limba română-soră, vorbită atunci de opt milioane de oameni. Pe de altă parte însă, bardul de la Mircești a căutat să-și expună și opinia proprie referitor la principiile ortografiei românești, pe bază de grafie latină, la exagerările diletante ale unor reprezentanți ai școlii latiniste din Ardeal.

Despre aceste intenții putem să ne dăm seama atât din *Grammaire...*, cât și dintr-o scrisoare din 14 martie 1863 trimisă lui Alexandru Hurmuzachi (publicată în „Convorbiri literare”, XL, 1906). Cităm un fragment din această scrisoare: „Nu am avut niciodată pretenția de a fi un gramatic desăvârșit și dacă m-am apucat de o asemenea lucrare grea, am făcut-o pentru a înlesni străinilor studiul limbii noastre. Am adoptat deci sistemul de ortografie cel mai simplu, pentru că m-am gândit și la poporul nostru, carele, nefiind poliglot, nu ar putea ajunge niciodată a-și scrie limba curat, după ortografiile încâlcite și prea învățate din Ardeal. De vreme ce voim a răspândi luminile în popor, trebuie să-i înlesnim învățătura, iar nu să-l speriem în sisteme de etimologie, mai cu seamă că etimologomania este una din boalele care amețesc mai rău mintea omului”.

Dar să vedem ce a propus poetul-gramatic și ce a rezistat timpului. Pe la mijlocul secolului trecut norma limbii literare încă nu se închegase definitiv la niciun nivel. Cele mai mari inconsecvențe se atestau în domeniul ortografiei, unde existau o mulțime de sisteme, ajungându-se, după spusele poetului, la „turnul Vavilonului”. Deoarece se trecea de la alfabetul chirilic la cel latin, oamenii de cultură propuneau fel de fel de variante pentru redarea cât mai adecvată în scris a sunetelor limbii noastre.

În *Grammaire...* V. Alecsandri adopta semnul circumflexului pentru scrierea lui *Â* și *Î* (*â*, *î*) și semnul scurtimei pentru semivocalele *î*, *û* (în diftongi se nota *ia*, *ue*, *io*, *iu*).

E de observat că *î*, *â* s-au păstrat și până astăzi, iar notarea semivocalelor *î*, *û* a fost cu timpul abandonată.

V. Alecsandri a propus sedilă pentru *ș*, *ț*, fapt care s-a consolidat în practica scrisului nostru. Concomitent, el face distincție între scrierea lui *ș* inițial ori a ce-

lui din terminația *-ești* (de pildă: șarpe, șarg, citește, muncește) și acela din poziția intervocalică notat prin dublu *-ss* (assa-așa).

Distincția celor doi de *s* s-a dovedit a fi superfluă și de aceea nu s-a menționat la noi. Tratând pronumele, poetul admite fonetisme de grai: *atât, cât*, alături de *atât, cât; ist, ista*, alături de *acest, acesta*.

V. Alecsandri delimitează trei conjugări la verbe: I – în *-a*; a II-a – în *-ea* și *-e*; a III-a – în *-i* și *-î*.

Se fac unele mențiuni asupra genului neutru, asupra cazurilor gramaticale, vorbindu-se de un fel de ablativ (cu prepozițiile *de, de la*), dar nu se amintește nimic despre vocativ, ceea ce șochează.

Pe larg se propune un vocabular bilingv de cele mai uzuale nume (cuvinte) din diferite domenii, în schimb se constată o totală absență a sintaxei. Probabil că dialogurile bilingve abundente, vreo 50 de pagini (117-161), au rolul de a umple într-un fel acest gol.

În paginile *Grammaire...* V. Alecsandri – primul din elita românismului luptător, interpret și cântăreț (după cum îl numește Mihail Sadoveanu) – nu scapă momentul de a-l informa pe cititorul francez că „românii sunt neamuri cu națiunile de viță latină” (p. 152), deci cu spaniolii, italienii, francezii, portughezii și alții, că limba română „e aceea a poporului roman din vechime” (p. 6) – lucru pe care nu l-a spus nici chiar Timotei Cipariu (1805-1887), unul dintre marii reprezentanți ai curentului latinist, din a cărui operă mereu se inspiră Alecsandri. Mai mult decât atât, în *Grammaire...* se afirma că suntem descendenți ai romanilor nu numai din punctul de vedere al limbii, ci chiar din cele social și etic.

În dialogurile din lucrarea analizată putem citi:

„– Am un bucătar țigan care lucrează bine.

– Unul din foștii sclavi ai dumatale?

– Da, *ca romanii, strămoșii noștri*, aveam mai înainte obiceiul de a ne sluji cu robi, însă acest obicei se pierde” (*Efectul civilizației*, p. 128).

În alt dialog remarcăm:

„– Aștepți pe cineva?

– Ba nu, dar poate să vie vreun oaspe.

– Fără invitație?

– Negreșit” (*Încă un obicei roman*, p. 129).

După cum vedem, în ambele dialoguri se insistă asupra faptului că obiceiurile ne sunt aceleași ca și ale vechilor romani.

Vorbind *in globo* despre *Grammaire...*, trebuie să spunem că autorul ei a făcut o încercare de a sistematiza și de a explica în linii mari trei niveluri ale limbii noastre – fonetic, lexical și morfologic. Alta e problema cum a reușit să soluționeze sarcinile trasate. Lingviștii care au scris despre gramatica lui Alecsandri (vezi, în special, I. Șiadbei, *Alecsandri gramatic*, în *Limbă și literatură*, II, Bucu-

rești, 1956, p. 313-318) au expus și o serie de observații critice asupra concepției lingvistice generale a autorului și asupra unor momente concrete de interpretare a materiei de limbă.

Una dintre obiecțiile majore aduse poetului rezidă în utilizarea de către el (în dialoguri și în materialul exemplificativ al gramaticii) a mostrelor de limbă dialectală cu iz rural. Iată unele exemple: *oîu lua* (pentru: *voi lua, am să iau*), *ce ți-a plăcea mie tot una* (pentru: *ce-ți va plăcea mi-e tot una*); ie o lopată (pentru *ia o lopată*) ș.a.

Aflându-se sub o puternică presiune a limbii vorbite, scriitorul și lingvistul Alecsandri utilizează numeroase fonetisme dialectale de tipul: *galbină* (pentru *galbenă*), *sanatate* (pentru *sănătate*), *țeară* (pentru *țară*), *sacară* (pentru *secară*), *a giuca* (pentru *a juca*) ș.a.

Profesorul I. Șiadbei, în articolul amintit, nota: „Cu toate intențiile nobile pe care le-a avut autorul când a lucrat și a publicat *Grammaire...*, aceasta a rămas fără urmări și nu a dat nici rezultatele așteptate” (p. 318).

Ce se poate spune în apărarea autorului? În primul rând, el nu a fost un savant-lingvist și nici nu a intenționat să lanseze legi în gramatica română. De altfel, o recunoaște el însuși în scrisoarea către Al. Hurmuzachi (14 martie 1863), pe care am citat-o deja: „Nu am avut niciodată pretenția de a fi un gramatic desăvârșit și dacă m-am apucat de o asemenea lucrare grea, am făcut-o pentru a înlesni străinilor studiul limbii noastre...”. În rândul al doilea, gramatica lui Alecsandri nu a fost teoretică, ci practică și, prin urmare, nu a putut să exercite o influență mare asupra contemporanilor (după cum o pretinde prof. Șiadbei), adică asupra specialiștilor care scriau atunci lucrări similare. Și cu toate acestea, unii filologi ai timpului au acceptat câteva dintre ideile și propunerile lui Alecsandri. Astfel, Alexandru Lambrior (1848-1883), în *Carte de citire*, Iași, 1890; Heimann Tiktin (1850-1936), în *Studien zur rumän. Philologie*, Leipzig, 1884; Alexandru Philippide (1859-1933), în *Principii de istoria limbii*, Iași, 1894 ș.a. au reluat semnul grafic *î, â*.

E de menționat, de asemenea, că gramatica lui Alecsandri s-a învrednicit și de cercetări speciale din partea unor lingviști de prestigiu ca Iorgu Iordan, Romulus Ionașcu ș.a.

În încheiere, mai notăm încă un moment în favoarea lucrării bardului. Se știe că și alți scriitori clasici români (de pildă, Eminescu, Coșbuc ș.a.) au încercat să elaboreze gramatici ale limbii materne, dar nu au reușit să ducă munca la bun sfârșit. Meritul incontestabil al lui Alecsandri este că el a scris și a publicat într-o limbă de circulație universală o gramatică a limbii române, fie ea în mare măsură incompletă și chiar vulnerabilă. *Grammaire...* a rămas în istoria lingvisticii române și romane ca un simbol al muncii tenace și eroice a „biruitorului de la Montpellier” (M. Sadoveanu).

III. V. ALECSANDRI CA LUPTĂTOR CONTRA PURIȘTILOR LATINIZANȚI

Este bine cunoscut faptul că scriitorul de la Mircești declarase război deschis Școlii filologice ardelene, numite de el „pedantismul ungaro-latin de peste Carpați”, „etimologomanie”. Una din greșelile fundamentale ale acestei școli a constat în încercarea disperată de a substitui cuvintele de origine nelatină din limba română prin echivalentele latinești sau neoromanice. Sinteza doctrinei latiniste și punctul ei culminant și-au găsit expresia vie în două lucrări monumentale seminate de A. T. Laurian și I. C. Massim: *Dicționarul limbii române* (în 2 volume, 70.000 de cuvinte) și *Glosar care cuprinde vorbele din limba română străine prin originea și forma lor, cum și cele de origine îndoioasă*, apărute între anii 1871-1876. Învățații propuneau să fie introduse în mod arbitrar cuvinte latinești în locul celor românești de origine nelatină (slavă, turcească și altele). De exemplu: *morbus* pentru bolnav; *amare* pentru a iubi; *bell* pentru război; *dracone* pentru zmeu; *cespete* pentru brazdă; *papinariu* pentru cârciumar; *maior* pentru ciocan; *calău* pentru surugiu; *cardine* pentru țâțână de la ușă; *sorbition cum soriblete* pentru supă cu tocmagi etc. Asemenea „inovații” au fost înregistrate în număr de circa 2.000 (vezi D. Macrea, *Studii de lingvistică română*, București, 1970, p. 90).

Vasile Alecsandri nu putea fi de acord nici cu așa-numita „școală fonetică bucovineană”, cu ciudățeniile ei, care propunea a scrie și a pronunța: *plântă* nu plantă, *germână* nu germană, *cărăpter* nu caracter, *obiept* nu obiect, *defept* nu defect, *leptură* nu lectură ș.a.

Mai mult, prin analogie cu lexemele moștenite din latină de tipul *jurământ* (<lat. *juramentum*) se recurgea la formații caraghioase ca: *limbământ* pentru gramatică, *tâmplământ* pentru istorie, *numărământ* pentru matematică, *sciemânt* pentru filozofie, *suflemânt* pentru psihologie, *cugemânt* pentru logică etc.

Profund cunoscător al limbii materne, mare patriot și veșnic îndrăgostit de graiul viu al poporului, V. Alecsandri nu putea permite asemenea falsități și denaturări, criticându-le într-o serie de lucrări, cum ar fi *Dicționarul grotesc, Rusaliile din satul lui Cremene*. În multe scrisori particulare poetul îi pune la stâlpul infamiei pe latiniștii transilvăneni și pe pumniștii bucovineni pentru pedantismul lingvistic, pentru tendința lor de a schimonosi limba „sub pretext de o absolută latinizare” (*Arghir*).

În 1863, în același timp cu *Grammaire...*, V. Alecsandri scrie și *Rusaliile în satul lui Cremene*. Și tot atunci îi expediază lui Al. Hurmuzachi o scrisoare (de care am mai amintit), comunicându-i următoarele: „În curând ți-oi trimite acea grozăvie fatală a reputațiunei mele și vei vedea în cuprinsul ei cum au ajuns de stropșită biata limbă românească în gura unor pedanți ce se cred mai români când își adaugă un *-us* în coadă numelui lor. Personajul cel mai comic este un profesor

de sat, anume Ion Gălușcă, dar care a găsit de cuviință a se numi Ionus Galuscus, subțit cuvânt că s-ar trage dintr-un general roman, ce a făcut război cu Galia pe timpul lui Caezar. Am aflat că toți ardelenii aflători în București au rămas furioși asupra mea, lucru de care puțin îmi pasă, căci mai am încă destule săgeți în tolba mea”.

Într-adevăr, poetul avea multe săgeți în tolba sa, trăgând drept în țintă! Astfel, la 10 aprilie 1883, el (într-o scrisoare) se revoltă de faptul că redactorul „Foaiei societății” din Bucovina, publicându-i începutul voiajului în Maroc, îi atribuie cuvintele *impresiune*, *confuziune*, *variaciune*, *onoare*, în loc de *onor* etc. Poetul afirmă că redactorul susnumit „mă face cu de-a sila adeptul țiunilor și a ciunilor”. Și mai departe notează cu sarcasm: „Această bunăvoință din partea redacțiunii bucovinene m-a făcut a lua deciziunea de a mă feri în viitor de inserțiunea elucubrăciunilor mele în columnele „Foaiei societății”. Pentru mine, o foaie menită a răspândi gustul literaturii și care comite cacofonii în soiul Fundăciunii pumnuliane este o foaie condamnată” (vezi Gh. Bulgăr, *Scriitori români despre limbă și stil*, București, 1957, p. 119.)

Trebuie să menționăm că formele în *-țiune* și *-ciune* citate supra într-adevăr n-au prins în limbă, pe când substantivul *onoare* se folosește. (Despre acest substantiv vom vorbi infra în mod special.)

„Pionierul culturii noastre” (M. Sadoveanu) s-a războit perpetuu cu substantivele în *-țiune* și *-ciune* infiltrate în diferite publicații ale timpului prin străduința unor puriști care nu sesizau pulsul limbii. Despre *-țiune* în *Dicționarul grotesc* citim: „Această terminare s-a furișat pe nesimțite în convorbirea română și a năvălit mai cu seamă în ziaristică și în elocvența parlamentară. Ea dă graiului o intonație țiuitoare, care produce în urechi o gâdilire nesuferită, prin urmare îi este cu neputință a găsi calea inimei. În zadar un june țiunist ar căuta să înduioșeze pe îngerul adorării sale, zicându-i cu glas tremurător: «Ah! Doamnă, aparițiunea Dumneavoastră mă duce într-o emoțiune..., mă pătrunde de o senzațiune..., mă pune într-o confuziune..., cât nu pot să vă fac o declarațiune demnă de... etc., etc.», îngerul și-ar freca urechile cu mâinile sale trandafirii și ar cădea numaidecât în spasmi” (*Opere complete*, III, Proză, 1876, p. 532-533).

Despre *-ciune* aflăm din *Rusaliile...* Memorabilul Galuscus, vrednic de milă prin modul său de exprimare, zice:

„— Domnule, am ascultat toate oberăciunile câte le-ai debitat fraților români și fac aici declărăciune că ești un perturbator. Dumneata urmezi instrucțiunilor guvernului.... urmezi inspirăciunii unor utopiști” (*Opere complete*, II, Teatru, 1875, p. 718).

V. Alecsandri a criticat cu vehemență și sistemul lingvistic al lui Ion Heliade Rădulescu (1802-1872) din perioadă de după 1840. Aceasta o face strecurând în *Istoria unui galben* următorul dialog:

„Galbenul (*după un zâmbet*): Tânărul ce mă câştigase în cărţi era una din acele fiinţe al căror nume se sfârşeşte în *-escu*, când se află la Moldova, şi în *-eanu*, când merg la Valahia...

Şi trebuie să mărturisesc că el ajunsese la o ghibăcie atât de măiastră în măsluirea cărţilor, încât ar fi meritat cu toată dreptatea o odă escamatofilă în soiul acelei adresate d-lui Rodolio de d-l Eliad, marele amiratore della presiidigitazione.

Paraoa (*boldind ochii*): Ce cuvinte sunt acestea?

Galbenul: Aceste sunt cuvinte dintr-o nouă limbă românească ce se descoperă acum la Bucureşti.

Paraoa: Dar *escamotofil* ce bazaconie este?

Galbenul: Escamotofil e văr primar cu braţalba, cu *lungumbra* şi frate de cruce cu broascăoetaurie şi cu impercaicofagi a d-lui Aristia.

Paraoa: Nu le înţeleg.

Galbenul: Te cred, dar ian întreabă pe croitorii lor dacă înţeleg cuvintele *teşmecherii* şi haram şi să vezi că şi-ar răspunde: *nu te capisc* sau nu te cumprind.

Paraoa (clătinând capul): Mari sunt minunăţiile tale, Doamne!” (vezi V. Alecsandri, *Opere alese*, Chişinău, 1954, p. 399).

În cazul dat, ca în multe altele, Alecsandri s-a arătat a fi un critic zdrobitor şi ucigător al latiniştilor extremişti. Vorbind despre contribuţia poetului în lupta cu puriştii, profesorul ieşean Gavriil Istrati notează: „Scriitorul nostru se dovedeşte nu numai un precursor al satirei necruţătoare a lui Caragiale, ci şi a pamfletului nimicitor al lui Arghezi” (G. Istrati, *Limba română literară*, Bucureşti, 1970, p. 137). Dar niciunul din scriitori, susţine savantul, „n-a contribuit la înlăturarea răului în măsura în care a făcut-o Alecsandri. După ce cumpăna a fost înclinată, nu i-a mai venit greu lui Garagiale să dea lovitura de moarte monstrului rămas numai cu două capete din şapte câte avusese iniţial...” (G. Istrati, *op. cit.*, p. 137). În aceeaşi ordine de idei ar fi de adăugat şi opinia lui M. Sadoveanu: „...luptând împotriva sistemelor lingvistice, Alecsandri a colaborat ca nimeni altul, ca şi prin opera-i de creaţie, la formarea limbii literare” (M. Sadoveanu, *Mărturisiri*, Bucureşti, 1960, p. 157).

Cu mulţi ani mai târziu, prin 1877, Alecsandri îşi exprima frica de a nu fi pus „pe aceeaşi linie cu Pumnul, Laurian, Eliad şi cu alţi cioplitori cu barda în formele frumoase ale limbii noastre” (Gh. Bulgăr, *op. cit.*, p. 120). În *Arghir* („Convorbiri literare”, 1876) citim: „Când... vedem unele scrieri de peste munţi ieşite la lumină în zilele noastre, ne mirăm de forma limbii lor lipsită de adevăratul sigil românesc şi ne întrebăm dacă totdeauna au dominat în spiritul autorilor ardeleni şi chiar bucovineni acea manie de schimonosire lingvistică sub pretext de o absolută latinizare?” (Gh. Bulgăr, *op. cit.*, p. 122).

Scriitorul se mândrește că n-a scris niciodată „după regiile statornicite de sapienți, de gramatici, de academicieni”, ci a scris după cum l-a călăuzit „inspirația și urechea...” (Gh. Bulgăr, *ibidem*, p. 120).

Și în acest sens avem de subliniat că principiul enunțat de Alecsandri („inspirația și urechea”) de cele mai multe ori nu l-a dat de sminteală. Iată ce afirma poetul: „Nu mă împac cu *-ciune*, *-țiune*, *-țione* și alte bazaconii eiusdem farinae (din aceeași făină); dar când urechea mea nu țiuie, când aude vreun cuvânt nou, îl admit fără greutate; chiar pe țiuie nu-l resping în cuvintele noțiune, moțiune, rațiune, fiindcă moție, rație îmi par ridicole” (Gh. Bulgăr, *ibidem*, p. 119).

Și avea V. Alecsandri o ureche foarte fină, „auzind” cuvintele pe care le scria și le rostea, respectând legea armoniei în torentul comunicativ scris sau oral, lege pe care, după opinia academicianului Perpessicius, „a urmat-o cu sfințenie..., de la care nu se va abate niciodată și care va duce la rezultate din cele mai pozitive în toate sectoarele creației sale literare...” (vezi: Perpessicius, *Alecsandri și limba literară*, în: *De la Varlaam și Sadoveanu*, București, 1958, p. 228). Anume perfecțiunea și armonia limbii lui Alecsandri l-a făcut pe un contemporan al lui să-l supranumească „fonograful României”. E vorba de Vasile Alexandrescu Urechia (1834-1901) – scriitor, istoric, om politic, academician.

IV. V. ALECSANDRI CA NORMATOR AL LIMBII LITERARE (Reușite și eșecuri)

Când vorbim de protestul lui V. Alecsandri contra latiniștilor și pumniștilor, nu trebuie să rămânem cu impresia că poetul avea întotdeauna dreptate și că el respingea tot ce propuneau aceste curente.

Este de reținut că și reprezentanții Școlii Ardelene, Samuil Micu-Clain (1745-1806), Gheorghe Șincai (1754-1816), Petru Maior (1760-1821), și cei de la școala bucovineană în frunte cu Aron Pumnul (1818-1866), și părtașii italianismului, curent fondat de Ion Heliade Rădulescu (1802-1872) – toți erau, în principiu, bine intenționați, militând din răspuțeri pentru adevărul istoric privitor la modul de formare a limbii și a poporului român, la continuitatea neîntreruptă a existenței nord-dunărene a strămoșilor noștri, la unitatea de limbă a românilor de pretutindeni, la dezvoltarea, cu predilecție, pe baza fondului lexical și a structurii gramaticale latine a limbii materne, la înruderirea ei cu alte idiomuri romanice (după Heliade Rădulescu, în special, cu cel italian) ș.a.

Firește, în procesul acestei lupte nobile și sfinte pentru dreptate și adevăr, pentru iluminarea istorică și națională a poporului, exagerările erau inerente. E vorba, în primul rând, de purismul lingvistic, care s-a manifestat prin substituirea

elementelor nelatine din limbă, cu vechime de secole (mai ales a lexemelor de origine veche slavă) și, în rândul al doilea, de practicarea unei ortografii etimologice și cu totul inadecvate limbii române. Totuși nu trebuie să se creadă că numitele curente lingvistice, din xenofobie, se pronunțau pentru înlăturarea din lexic a cuvintelor nelatine. Condițiile social-politice, istorice, geografice și altele au fost de așa natură, încât purtătorii limbii române s-au văzut ruși de limba-mamă, latina (mai ales prin religie), și izolați de celelalte limbi române-surori (prin poziția geografică). Pe atunci româna era ticsită cu slavonisme, ungurisme, turcisme, neogrecisme etc. Dacă mai adăugăm că și haina limbii scrise era de împrumut – alfabetul chirilic – atunci ne putem lesne imagina de ce se mai găseau „teoreticieni” care încercau să conteste chiar și apartenența românei la grupul limbilor române.

Înaintașii noștri își dădeau bine seama că numai prin trezirea conștiinței naționale a populației băștinașe, prin lupta deschisă cu obscurantismul, prin explicarea și demonstrarea latinității limbii române s-ar fi putut ajunge la prosperarea culturii naționale. V. Alecsandri înțelegea, desigur, și aspectul pozitiv în activitatea școlilor lingvistice amintite mai sus. E ușor de presupus că scriitorul a salutat și alte opinii ale învățaților „limbiști”, cu toate că avea o repulsie pronunțată față de exagerările lor. Din nedorința și chiar din frica de a nu cădea sub influența latiniștilor, ciuniștilor ș.a., maestrul comitea deseori el însuși multe inexactități de limbă. Astfel, pentru a „scăpa” de sufixele substantivele latinești de origine recentă, el a recurs la infinitivele lungi, scriind: *promitere* pentru *promisiune*, *observare* pentru *observație*, *amărare* pentru *amărăciune*, *navigare* pentru *navigație*, *terminare* pentru *terminație* ș.a.

Nu este greu de observat că semantica ce se conține în derivatele infinitivale și cea din substantivele respective nu este identică. Oare să nu fi sesizat acest lucru și regele poeziei românești?

Un alt exemplu. Autorul *Buchetierei de la Florența* condamnă, fără drept de apel, o serie de substantive de origine latină și neo-romanică din limba română cum ar fi: *onoare*, *președinte*, *ședință*, *chestiune*, *interpelațiune* etc., înlocuindu-le prin *onor*, *president*, *seanță* etc.

Și totuși „inamicul nr. 1” al poetului a fost cuvântul *onoare*. Despre acest lexem, V. Alecsandri a scris în repetate rânduri și în mod oficial, și în scrisori particulare către Iacob Negruzzi (vezi Scrisoarea din 27 aprilie 1868 ș.a.). Să cităm un pasaj din meditațiile scriitorului privind substantivul *onoare*: „La toate popoarele de sânge sau de rudire latină, acest sentiment are un caracter de bărbăție și este exprimat prin cuvinte de soi masculin. Era deci foarte logic și foarte natural ca și românul să zică *onor*; însă nu, căci pedanții au găsit de cuviință... gramaticală a schimba sexul acestui sentiment de demnitate energică, a-i da o natură muieratică, a-l înfățișa în poale lungi și a-l boteza *onoare*. Urmând astfel, voit-au oare să facă

un act de graciositate către sexul frumos? Nicidecum, pentru ca nu sunt apreciatorii frumuseții și armoniei; ei nu au altă credință, alt dumnezeu pe lume decât sistemul gramatico-filologico-etimologico-ablativico-burlesc etc., la care se închină orbește ca bonzii din India în numele lui Vișnu” (apud. Perpessicius, *Alecsandri și limba literară*, în: *De la Varlaam la Sadoveanu*, București, 1958, p. 225).

După cum vedem, detestarea și ostracizarea substantivului *onoare* a fost un fel de credo al lui Alecsandri, care până la urmă a eșuat, deoarece în limba literară română și-au găsit loc ambele forme: *onoare* și *onor*. Dicționarele explicative le fixează. Astfel, *onoare* înseamnă „integritate morală, probitate, corectitudine; renume, faimă, bună reputație (a face onoare cuiva – a onora); mândrie, demnitate; cinste, favoare; castitate, pudoare (la femei)” (vezi F. Marcu, C. Maneca, *Dicționar de neologisme*, București, 1978, p. 754). Substantivul *onor* (pl. *onoruri*) înseamnă „manifestare a stimei pentru cineva; semne exterioare de cinstitoare, de respect, de prețuire deosebită pentru cineva; prin extindere: ranguri, demnități; militar: a da onorul – a prezenta arma în semn de salut la primirea unui șef, la parade etc.; a face onorurile (casei) = a-și îndeplini îndatoririle de gazdă (la o recepție)” (vezi F. Marcu, C. Maneca, *op. cit.*, p. 755). Unele exemple contextuale: „Când gornistul a sunat onorul la general..., trupa a încremenit în poziții de drepti” (Camil Petrescu). În poezia *Sergentul* de V. Alecsandri citim: „Atunci colonelul, dând mâna cu sergentul, / Se-ntoarce, dă un ordin... Pe loc tot regimentul / Se-nșiră, poartă arma, salută cu onor / Românul care pleacă trăgând al său picior”.

E de reținut că în *Dicționarul limbii române literare contemporane* (în cinci volume) cuvântul *onor* este înregistrat și cu sensul de *onoare*, dar cu mențiunea *învechit*. Iată și exemplele: „Un om ce are cel mai mic sentiment de onor nu poate face altfel” (C. Negruzzi) și „Lovește în cruda tiranie și luptă pentru al său onor” (V. Alecsandri).

Așadar, ne dăm seama că *usus est magister optimus* („uzul este marele învățător”). Anume el – uzul – a decis, și nu un scriitor (fie chiar atât de mare ca Alecsandri), ca să rămână în limbă atât forma *onor*, cât și forma *onoare*, ultima condamnată și proscrisă cu atâta furie de către poet.

Premiantul de la Montpellier s-a pronunțat în repetate rânduri contra formei *rație* considerând-o „ridicolă”. Domnia Sa admitea numai forma *rațiune* propusă, de altfel, de către latiniști. E de relatat că și în cazul de față opinia scriitorului nu a avut sorți de izbândă, căci în limba noastră și-au găsit locul ambele substantive: și *rație*, și *rațiune*, fiecare cu semantica proprie. Astfel, cuvântul *rație* indică: 1. Cantitatea de hrană, de apă etc. fixată pe un timp determinat potrivit anumitor norme; porție; 2. (mat.) diferența, respectiv câțul constant dintre doi termeni consecutivi ai unei progresii aritmetice sau geometrice” (F. Marcu, C. Maneca, *Dicționar de neologisme*, p. 904).

Substantivul *rațiune* se folosește cu următoarele nuanțe de sens: „1. Facultate a omului de a cunoaște, de a înțelege și de a judeca; judecată, gândire; inteligență; 2. temei, justificare, motiv; rațiunea de a fi (a unui lucru) = ceea ce justifică existența (unui lucru)” (*op. cit.*, p. 904).

N-au rezistat timpului și multe alte forme ale substantivelor privitor la gen, ale verbelor privitor la paradigma conjugării, pe care cu insistență le promova scriitorul. Am putea delimita câteva grupe de abateri în raport cu norma actuală a limbii noastre literare.

I. Schimbări de gen la unele substantive: *diplom* (m. s.) – azi *diplomă* (f. s.), *dram* (m. s.) – azi *dramă* (f. s.), *problem* (m. s.) – azi *problemă* (f. s.), *afișă* (f. s.) – azi *afiș* (m. s.), *marșrută* (f. s.) – azi *marșrut* (m. s.), *pasuri* (f. pl.) – azi *pași* (m. pl.).

Câteva atestări în opera scriitorului:

„Stăpânul meu se trudea demult ca să deslușească un *problem* foarte greu” (*Istoria unui galben*); „...am obicei a călători fără *marșrută* hotărâtă de înainte...” (*Călătorie în Africa*); „Arabii se mulțumesc a cultiva numai puțin popușoi, ovăs și bob, după *metodul* cel mai primitiv” (*ibidem*); „Nu se auzea alta decât *pasurile* calului” (*ibidem*).

II. Deformarea unor substantive la forma lor inițială: *capitalia* – azi *capitală*, *otel* – azi *hotel*, *vacanție* – azi *vacanță*, *apăduc* – azi *apeduct*, *mariner* – azi *marinar*, *armia* – azi *armată*, *pasport* – azi *pașaport*, *secul* – azi *secol* ș.a.

Câteva atestări: „Iașii... *capitalia* Moldovei” (*Iașii în 1844*); „...Mă pornii spre *otelul* Ledii B.” (*Călătorie în Africa*); „...După îndeplinirea formalității *pasporturilor*...” (*ibidem*); „...eram veseli ca niște școlari în *vacanție*...” (*ibidem*); „Trecem de-a lungul unui *apăduc* ruinat...” (*ibidem*); „Moldova era ocupată de *armia* rusească...” (*ibidem*); „...Toate aceste poezii sunt ascunse de *seculi* întregi în sânul poporului” (*Poezia poporală*); „...priveam ore întregi lucrul *marinerilor*” (*Călătorie în Africa*).

III. Utilizarea (la numărul plural al substantivelor ambigene) terminației *-uri* acolo unde în limba contemporană se preferă *-e*: *dilemuri* – azi *dileme*, *echipajuri* – azi *echipaje*, *monumenturi* – azi *monumente*, *spectacoluri* – azi *spectacole*, *costiumuri* – azi *costume* ș.a.

Câteva exemple: „Am înțeles că și *metalurile* au suflet” (*Istoria unui galben*); „Văzui o mulțime de *echipajuri*” (*Buchetiera de la Florența*); „Mare popor a fost acela care a lăsat în urmă-i asemenea mari și glorioase *monumenturi*!” (*Călătorie în Africa*); „Amfiteatrul rotund servea pentru *spectacoluri* publice” (*ibidem*); „Pe cheiurile portului întâlnești *costiumuri* din toate țările” (*ibidem*); „Toate aceste *incidenturi* dobândesc o mare importanță” (*ibidem*); „Mai toate *jurnalurile* călătorilor pe mare cuprind aceleași însemnări” (*ibidem*); „Două *continenturi* Evropa civilizată și Africa sălbatică...” (*ibidem*) ș.a.

IV. Utilizarea superfluă a terminațiilor *-ez*, *-ează* la unele verbe de conjugarea I de proveniență neoromanică în locul terminațiilor *-ă*, *-e*, specifice pentru verbele în discuție. De exemplu: *meritează* – azi *merită*, *asistez* – azi *asist*, *executează* – azi *execută*, *să mă prezentez* – azi *să mă prezint*, *să exerciteze* – azi *să exercite*, *respectează* – azi *respectă* etc.

Unele exemple atestate: „...ea *meritează* slăvirea Dumneavoastră” (*Istoria unui galben*); „Nu știam cum trebuie să mă *prezentez* stăpânei casei...” (*Călătorie în Africa*); „...poate nu aş fi ajuns căpitan al vaporului ce *comandez*” (ibidem); „Am crezut că *asistez* la carnavalul mizeriei...” (ibidem); „Pune-te aici și *executează* ce știi mai bine” (*Mărgărita*); „Porojan... se duse să *executeze* în ținuturi meseria lui de pitar” (*Vasile Porojan*); „Am multă sperare într-acest popor... care *respectează* bătrânețile” (*Românii și poezia lor*) și altele.

Lista formelor gramaticale ce nu au prins în limbă, nu au devenit normative ar putea fi continuată. Principalul e că în materie de normă literară e foarte riscant a face pronosticuri. Limba evoluează încet, aproape invizibil, dar perpetuu, fiind „o discontinuitate continuă sau o continuitate discontinuă” (V. Costomarov, *Jizni iazâca*, Moscova, 1984, p. 20). A prezice derularea acestei evoluții în amănunte (de pildă, care element neologic va rămâne și care nu va rămâne, cu ce formă gramaticală se va încetățeni cutare sau cutare lexem) deseori nu sunt în stare s-o facă nici chiar cei mai mari maeștri ai cuvântului, dotați cu o fascinantă imaginație și cu un deosebit rafinament în materie de limbă.

În istoria culturii sunt bine cunoscute unele cazuri când oamenii de condei încercau chiar să expulzeze din limbă unele cuvinte neologice. Cu toate acestea, ele și-au găsit un loc sub soare. De exemplu, scriitorul clasic rus Ivan Gonciarov se pronunța împotriva cuvintelor *intelligenția*, *concurenția*, *ignorirovati*; Ivan Turgheniev – contra substantivului *prințip*; Nicolai Cernășevski ridiculiza substantivul *inițiativa* etc. Ei și? Timpul – acest mare și incoruptibil judecător – a demonstrat cu prisosință inconsistența opiniilor ce se bazau numai pe gusturi personale în alegerea și recomandarea sau nerecomandarea unuia sau a altui lexem cu forma lui gramaticală respectivă.

Dar să ne întoarcem în laboratorul de creație al lui Alecsandri. Maestrul își dădea bine seama că un adevărat scriitor e obligat a folosi limba timpului său, că el nu este în drept a opera cu un limbaj rupt de epocă. În acest sens e caracteristic următorul pasagiu devenit de crestomație din splendida *Prefață* a lui Alecsandri la operele lui Constantin Negruzzi: „Pentru a judeca și a prețui meritul unui autor, trebuie a cunoaște bine timpul în care el a scris, gradul de cultură a limbii în care el a fost îndemnat a scrie și dificultățile de tot soiul prin care geniul său și-a făcut drum, pentru ca să iasă la lumină”.

Nu este cazul să comentăm aceste întemeiate gânduri ale autorului, am vrea numai să subliniem că Alecsandri manifesta uneori și un spirit autocritic față de

materia de limbă folosită în vasta-i operă. În acest sens acad. Perpessicius notează că Alecsandri, deși era „prea fantezist uneori și prea conservator în himerele sale lexicale”, totuși, când era cazul, putea „să se lase condus și de analogie sau alte călăuze ale bunului simț și instinctului lingvistic” (vezi: Perpessicius, *Alecsandri și limba literară*, în: *De la Varlaam la Sadoveanu*, p. 227).

Anume bunul simț și instinctul lingvistic îl făceau pe „marele și subțirele nostru artist” (după cum îl aprecia M. Sadoveanu) să revină la unele forme utilizate și să le condamne în mod public, dacă vedea că ele sunt respinse de purtătorii limbii române. Un exemplu elocvent ni-l oferă chiar poetul însuși într-o scrisoare către Iacob Negruzzi. Aici citim următoarele: „...profesorul satului... într-o zi a venit înadins să mă întrebe dacă trebuie să învețe pe copii a zice *Carpaturi*, *Alpuri*, precum am zis eu *Balcanuri*?... Și i-am răspuns că am comis o greșală mare și voluminoasă cât acei munți până am alunecat a le da o terminație nepotrivită lor” (*Scrisori I*, 99; apud Perpessicius, *op. cit.*, p. 227).

* * *

Am spus ceva mai înainte că Vasile Alecsandri nu condamna totul ce propuneau curentele lingvistice ale timpului. El a înțeles necesitatea îmbogățirii vocabularului românesc cu elemente neoromanice (franțuzești, italienești etc.), care aduceau și noțiuni noi, nuanțe noi de sens, față de eventualele lor sinonime de origine autohtonă și, în ultimă instanță, contribuiau la modernizarea graiului matern est-romanice, apropiindu-l de idiomurile vest-romanice. Neologismele de proveniență neoromanică apăreau din abundență în publicistica, proza și chiar în poezia autorului *Rodicăi*, ceea ce îi irita pe unii „teoreticieni” ruginiți de tipul lui Aron Densușianu. Acesta a întocmit și a denunțat o listă întreagă de neologisme „nepoetice” din opera lui Alecsandri. Cunoscutul filolog român Ioan Nădejde (1854-1928), în lucrarea sa *Istoria limbii și literaturii române* (Iași, 1886), a reprodus lista cu pricina: *straniu, caduc, clemență, postură, fast, complet, specimen, ofrandă, decret, antiteză, regret, completez, product, cortegiu, fluviu, providențială, solitar, angelic, prezentez, concertez, aprețuiesc, confiat, capitulez, predispune, precedat, transfigurare, berbanție, prostern, presagiu, obiect, complace, achita, aparțin, conform, teas, cornifer, complice, flagela, secund, resplend, suavissim, raport, just* etc. (p. 243).

E lesne de observat că toate vocabulele citate (cu excepții absolut neimportante) au intrat în limba literară și circulă cu mare succes. Acad. Perpessicius, referindu-se la această listă, notează că ea „confirmă nu numai marile intuiții lexicale ale lui Alecsandri, dar și serviciile pe care le-a adus (scriitorul) în procesul de îmbogățire a limbii literare, urmat cu perseverență de la Cantemir și Iordache Goleșcu până în zilele noastre” (Perpessicius, *op. cit.*, p. 229).

Mai e de relatat că în poezie Alecsandri a știut să dozeze rațional elementul neologic, îmbinându-l cu cel neaoș și obținând imagini și efecte sporite. Să exemplificăm doar prin câteva versuri din *Dan, căpitan de plai*. Caracterizând viața de sihastru a lui Dan, poetul notează: „Vechi pustnic, rămas singur din timpul său afară. / Ca pe un gol de munte o stâncă *solitară*, / Dincolo de morminte el trist acum privește / O tainică *fantasmă ce-n zare s-adâncește*”.

Calificativul *solitară* rimează cu *afară*, iar determinativul *tainică* dezvăluie excelent sensul, conținutul substantivului *fantasmă*.

Sintetizând, subliniem, în acord cu opinia lui Ștefan Munteanu, că neologismul, în poezia lui Alecsandri, „apare, în general, integrat în ambianța lexicală a versului, fapt ce învederează nu numai intuiție în materie de limbă, dar și un anumit simț al nuanțelor, caracteristic unui poet care cultivă formula versului clasic” (Șt. Munteanu, *Limba română artistică*, București, 1981, p. 53). Mai adăugăm că, introducând în poezie cuvinte neologice, bardul de la Mircești le-a extins aria de circulație și prin aceasta a favorizat și a înlesnit asimilarea lor de către cititorul de masă.

Vasile Alecsandri, „unul din creatorii României moderne” (M. Sadoveanu), își dădea seama că trebuie să scrie așa ca să fie înțeles de românii de pretutindeni. Și aici observăm o interesantă evoluție a maestrului. La începutul creației sale Alecsandri utilizează multe fonetisme specifice dialectului moldovenesc: *cântic, gios, grieri, ista* ș.a. Cu timpul însă se debarasează de unele dintre ele, contribuind astfel la răspândirea unei norme unice. Funcția estetică a mijloacelor de expresie depășește așadar canoanele dialectale ale limbajului. În creația poetului de după 1865 se observă „abolirea deosebirilor între norma literară regională și norma supradialectală, națională, adică «vărsarea» primei în cea de a doua” (Șt. Munteanu, *op. cit.*, p. 49).

Să confruntăm în acest sens doar câteva exemple din ediția scrierilor lui din 1863 și din 1875 – anul apariției operelor complete în șapte volume.

I. Deosebiri fonetice

1863

De-aș *ave* o puiculiță...

Cu *fugariul* sprintenel...

Mă giur p-astă cruciuliță...

1875

De-aș *avea* o puiculiță...

Cu *fugarul* sprintenel...

Mă jur p-astă cruciuliță...

II. Deosebiri morfologice

Colo-n vale, la fântână,

Două fete *spala* lână,

Spala lână și râdea,

Iar din gură așa *grăia*.

Colo-n vale, la fântână,

Două fete *spălau* lână,

Spălau lână și râdeau,

Iar din gură așa *grăiau*.

Să mă *iea* de lângă tine...

Să mă *iea* de lângă tine...

Vină de mă *iea*.

Vină de mă *iea*.

Dorința de a se conforma normei unice, de a fi înțeles pe tot teritoriul țării de către toți vorbitorii limbii române îl face să folosească frecvent perfectul simplu – formă de timp trecut al indicativului fără circulație reală pe teritoriul lingvistic al Moldovei: „Fără vină din nascare / *Mă văzui eu pedepsită. / Și de-a lumii dizmerdare / Mă simții în veci lipsită*” (*Sora și hoțul*); „*Nu-ntâlniși pe Sburătorul?*” (*Sburătorul*).

Așadar, putem conchide că Alecsandri a manifestat multă ingeniozitate în planul de îmbogățire și de unificare a limbii literare, ridicându-se deasupra particularităților dialectale, conferindu-i operei o valoare incontestabilă.

V. V. ALECSANDRI CA EMITĂTOR DE OPINII DESPRE LIMBĂ

Marele nostru înaintaș a expus o serie de opinii despre limbă ca principal mijloc de comunicare între oameni, actuale și în zilele noastre. Poetul a înțeles, a intuit și a propagat unele adevăruri la care noi ajungem, cu greu, abia acum, în toiul restructurării. Ne vom opri la un singur exemplu.

În *Arghir* („Convorbiri literare”, 1876, p. 137), Alecsandri scria: „Limba este cartea de noblețe, testimoniul de naționalitate al unui neam, semnul caracteristic prin care membrii aceleiași familii se recunosc în marea diversitate a popoarelor din lume, lanțul tainic ce-i leagă împreună și-i face a se numi frați; altarul în jurul căruia toți se adună cu inimi iubitoare și cu simțirea de devotament unii către alții”. Așadar, limba este semnul caracteristic prin care membrii aceleiași familii se recunosc, este, în sfârșit, „lanțul tainic ce-i leagă împreună și-i face a se numi frați”. Cât de veritabile și actuale sunt ultimele cuvinte. Pe tot spațiul nistrean-carpatin-dunărean locuiesc membri ai aceleiași familii și care se înțeleg perfect în aceeași limbă – română – „cea mai scumpă moștenire a strămoșilor care au lucrat, generație de generație, la elaborarea acestui suprem produs sufletesc” (N. Iorga, *Lupta pentru limba românească*, București, 1906, p. 17).

Dar ce s-a întâmplat la noi acasă? În urma unei politici antinaționale, anti-populare și antimoldovenești promovată cu insistență și în mod planificat decenii de-a rândul, limba maternă, pe meleagurile noastre a ajuns la o totală degradare. Funcțiile ei sociale s-au îngustat până la refuz, decalajul între aspectul scris și cel vorbit s-a adâncit până la o evidentă ruptură, deromanizarea lexicului și a sintaxei creștea tot mai mult.

Una dintre cauzele principale ce au dus la starea dezastruoasă a graiului matern a fost inventarea, cu totul nejustificată, a așa-zisei „limbi moldovenești literare contemporane” diferite de limba română. Cu argumente absolut puerile ca valoare științifică, dar bazate pe intimidarea și amenințarea oamenilor de cultură

și de bună credință, unii „savanți” încercau din răspuțeri a dovedi că există două limbi romane orientale nord-dunărene: româna și „moldoveneasca”, fiecare cu normele literare proprii!

Acum putem s-o spunem direct: aceasta a fost una dintre cele mai mari mistificări în știința lingvistică sovietică, în istoria și cultura românilor. Minciuna secolului a fost lansată premeditat și intenționat pentru a justifica evenimentele de la 1812 și 1940 ce au avut urmări dezastruoase atât pentru moldoveni, cât și pentru mulți reprezentanți ai altor popoare din Basarabia. Paguba provocată de teoria celor două limbi este incomensurabilă, căci în joc a fost pusă chiar soarta limbii înseși. Izolarea intenționată a popoarelor de pe ambele maluri ale Prutului, stoparea schimbului de valori culturale, inclusiv lingvistice, a avut drept consecință lăncezirea, ofilirea și deteriorarea limbii a celor aproximativ 2.800.000 de români basarabeni.

Absurditatea sciziunii în două idiomuri a unei limbi comune, unice, e cu atât mai evidentă și mai absurdă, cu cât scriitorii clasici din Moldova, inclusiv Alecsandri, nu puteau admite că ei ar scrie sau ar vorbi în altă limbă decât frații lor de peste Prut sau de peste Milcov, deoarece în conștiința lor era adânc înrădăcinată unitatea de limbă, de neam, de istorie, de obiceiuri...

Podul de flori de la Prut a dărâmat din temelie edificiul în putrefacție al „teoriei” despre două limbi est-romane. El a arătat lumii întregi că frații de sânge și de limbă nu au nevoie de interpreți și tâlmaci. În drum spre acest pod am fost călăuziți și de „Columbul poeziei noastre populare” (B.-P. Hasdeu), „primul din elita românismului luptător, interpret și cântăreț” (M. Sadoveanu), marele artist al cuvântului Vasile Alecsandri.

§ 3 EMINESCU. UNITATEA LIMBII ȘI A POPORULUI ROMÂN

Între 14 și 17 ianuarie 2000, la invitația municipiului, s-a aflat la Chișinău prof. Valeriu Rusu de la Universitatea Aix-Marseille-1 (Franța), care a participat foarte activ la manifestările organizate în legătură cu împlinirea a 150 de ani de la nașterea lui Eminescu.

În una din multiplele sale luări de cuvânt, compatriotul nostru a spus: „Carpații, Dunărea și Eminescu sunt trei piloni pe care se ține viața materială și culturală a neamului românesc”.

Să lăsăm la o parte aspectul material (Carpații și Dunărea) și să ne apropiem *măcar în fugă* de Eminescu – personalitate de geniu, *o apariție meteorică* în cultura noastră, deschizând, prin bogăția de idei expuse în operele sale literare, „orizontul fără margini al gândirii omenești”, după cum afirma T. Maiorescu în 1889 în studiul *Eminescu și poeziile lui* [1].

În încheierea lucrării citate, T. Maiorescu nota profetic: „Literatura poetică română *va începe* secolul al XX-lea sub auspiciile geniului lui [Eminescu], și forma limbii naționale, care și-a găsit *în poetul Eminescu cea mai frumoasă înfăptuire până astăzi, va fi punctul de plecare pentru toată dezvoltarea viitoare a vestmântului cugetării românești*” [2].

Profesorul ieșean Iulian Popescu, într-un foarte captivant articol „Eminescu: conștiința limbii și a poeziei”, scrie literalmente următoarele: „Ca și Baudelaire (...) în Franța... Eminescu face parte din acele *personalități geniale* care, prin arta lor, *închid o epocă* pentru a deschide, în același timp, alta. El *retopește tradiția*, sintetizându-i trăsăturile profunde și reluându-le în forme pure, aproape insolite pentru contemporani.

Poezia sa reprezintă *în fapt un salt, o izbucnire strălucitoare*, aproape inexplicabilă pentru mulți dintre oamenii epocii...” [3].

În această ordine de idei ar trebui amintit că Garabet Ibrăileanu (...), încă în 1909, vorbea despre poetul sărbătorit ca despre un deschizător de *drumuri noi în literatura română*. În studiul *Postumele lui Eminescu* acesta relatează că „poetul este *asa de mare față de predecesorii săi*, încât nu mai poate fi vorba de o „evoluție” a literaturii, *ci de o săritură*. De la Alecsandri, Bolintineanu și chiar Alexandrescu, în chip normal, nu se putea ajunge la Eminescu, *căci predecesorii săi sunt așa de puțin artiști, și Eminescu e un așa de mare artist*. El a moștenit atât de puțin și a creat enorm de mult” [4].

Mihai Eminescu a fost un profund cunoscător al *istoriei românilor*. Mai mult decât atât, poetul reușea să interpreteze fenomenele istorice după principiul

lui Tacitus *sine ira et studio* – „fără mânie și părtinire”. După afirmația lui G. Călinescu, poetul era *un strângător harnic de texte vechi, tipărite și manuscrise, din care scotea spre a turna în formă nouă „limba veche și-nțeleaptă”* [5].

Mihai Eminescu știa pe din afară lucrările ce s-au scris în Principate cu privire la geneza limbii și a poporului român, referitoare la *vatra neamului nostru*.

Autorul *Scrisorilor* spicua datele necesare de la autori ca Nicolaus Olahus, Coresi, Ureche, M. Costin, Cantemir, Const. Cantacuzino, de la Școala Ardeleană etc., *convingându-se personal de unitatea limbii și a poporului român, de continuitatea elementului autohton traco-dac, în timpul cuceririi romane, și a elementului daco-roman, în timpul migrațiilor barbare* [6].

Este cunoscut faptul că, pentru a contracara revendicările românilor din Transilvania (exprimate în *Supplex Libellus Valachorum*), istoriografia de curte austro-ungară din sec. al XVIII-lea a încercat să demonstreze că Patria primitivă a românilor a fost numai sudul Dunării și că nu există o continuitate în spațiul istoric românesc¹. Această ipoteză, susținută de Engel, Sulzer, Roesler și preluată apoi de alți neprieteni ai neamului nostru, se bazează pe aserțiuni nedemonstrate convingător, pe *mitul vidului demografic* în istoria poporului român și constituie un scenariu politic, și nu un adevăr științific [8].

Mihai Eminescu nu putea rămâne indiferent față de problemele ce se discutau *privind geneza limbii și a poporului român*. Într-un articol publicat în „Curierul de Iași” (IX, 1876, nr. 125 din 17 noiembrie), poetul scria că „noi, Români, câți ne aflăm pe pământ, vorbim o singură limbă, „una singură” ca ne-alte popoare, și aceasta în oceane de popoare străine ce ne încongiură...” [9]. Și într-adevăr, în tot spațiul românesc, deși există multe graiuri și subdialecte, oamenii se înțeleg la vorbă, își dau seama că utilizează aceeași limbă, care s-a statornicit din timpurile străvechi. Eminescu scria la 1 mai 1882 în articolul *Caracterul național* („Timpul”, VII, nr. 95): „Limba strămoșească e o muzică; și ea ne atmosferizează cu alte timpuri mai vrednice (și mai mari decât ticăloșia de azi), cu timpuri în care *unul s-au făcut poporul și una limba*” (subl.n. – A.C.) [10].

Providența a dorit ca sub aspectul limbii să avem o situație *sui-generis*, ca la „ne-alte popoare”, după cum s-a exprimat Eminescu. Să exemplificăm cazul: cetățenii din Italia sunt siguri că-s italieni, dar la vorbă reprezentanții din diferite regiuni ale țării nu se pot înțelege, dacă n-au învățat bine la școală limba literară unică italiană. O situație similară se constată în Germania, Armenia, China ș.a.

În spațiul românesc a fost evitat un asemenea decalaj, deoarece cronicarii și rapsozii, clerul, traducătorii scrierilor sfinte și laice, scriitorii, toți mănuiitorii de condei s-au străduit să trieze, să selecteze, să pună în circulație lexeme, forme morfologice și structuri sintactice dintre cele mai potrivite.

M. Eminescu sublinia: „Suta a șaptesprezecea e purtată de țința de-a da unitate limbii și poporului...” [11].

În alt număr al ziarului „Timpul” poetul preciza: „...unitatea actuală a limbii vorbite, deși e în parte un merit special al epocii lui Matei Basarab (...), dovedește totuși că și în această privire erau elemente cu totul omogene, preexistente limbii bisericești, care înclinau a căpăta o singură formă scrisă. Organografic vorbind, limba era aceeași; [...] O unitate atât de pronunțată a limbii dovedește însă o unitate de origini” [12].

Luceafărul poeziei noastre vedea și în toponimie un argument peremptoriu privind unitatea poporului român încă până la organizarea lui statală. În ziarul „Timpul” (1881, nr. 201 din 17 septembrie, p. 1) citim: „Există multe indicii atât în numirile localităților și râurilor, precum și în alte împrejurări, *care denotă o unitate a neamului românesc* (subl.n. – A.C.). În adevăr, pe când găsim în Țara Românească *Argeșul*, găsim tocmai în nordul Daciei un pârau numit Argestrul, care se varsă din stânga în Bistrița, râu ce izvorăște din Maramureș. Pe când în Țara Românească aflăm *Câmpu-lungul* ca ținut și descălecătoare, aflăm în Bucovina în creierul munților un *Câmpu-lung* tot ca ținut și descălecătoare” [13].

Dar nu numai toponimele și hidronimele sunt invocate de autorul *Sărmanului Dionis* pentru a demonstra vechimea milenară și continuitatea noastră pe pământurile strămoșești. Într-un articol publicat în ziarul „Timpul” (VI, 1881, nr. 2 din 1 aprilie) menționa: „...la năvălirea avarilor în Tracia (579) oastea condusă de Marin și Comențiol e compusă din oameni ce vorbesc românește. Tot acest neam apare mai târziu în Dacia, iar asupra originii lui se ceartă până azi învățații” [14].

Așadar, Eminescu își dădea foarte bine seama că există o relație indestructibilă între procesul de glotogeneză și cel de etnogeneză, și invers.

Zicem și invers pentru că sunt cunoscute destule cazuri când dispariția unei limbi a însemnat și dispariția poporului care o vorbea. De pildă, decesul ultimului vorbitor al limbii dalmate Antonio Udina de Burbur, la 1898, a însemnat și dispariția poporului dalmat, asimilat completamente de către sârbo-croați. E vorba de insula Krk (Veglia) la Anbrovnik (Ragusa) [15].

Se pot aduce exemple și din Peninsula Italică din perioada Regatului, Republicii și Imperiului Roman. Unde sunt etruscii, umbrii, sabinii, bruții și, respectiv, limbile lor?²

Eminescu a știut ca nimeni altul să sintetizeze opiniile expuse anterior cu privire la unitatea glotică, etnică și psihică (dacă vreți) a românilor de pretutindenă prin fraza-înăripată: *Suntem Români și punctum!*

Prin această sentință poetul reușește să pună punct discuțiilor sterile, care se mai purtau în jurul glotogenezei și etnogogenezei poporului român.

Dar nu numai atât. Prin această *reflecție* generalizatoare, *Suntem Români și punctum!*, autorul *Luceafărului* (se pare fără să-și dea seama) a formulat *norma*

gândirii etnice a fiecărui compatriot! În această vorbă a poetului, istoricului și filozofului M. Eminescu *este concentrată toată istoria zbuciumată a neamului nostru, începând cu dacii lui Burebista și Decebal și ajungând până în zilele noastre*.

Norma gândirii etnice trebuie cultivată la elevi, după opinia marelui nostru înaintaș, *din primii ani de școală*. În ziarul „Timpul” (1881, nr. 201 din 12 septembrie) citim: „Copilul nu învață numai a vorbi corect, el învață a gândi și a simți românește”.

Memento. Între paranteze fie spus, sintagma *Suntem Români...* se atestă și la *Coresi* în *Faptele apostolilor* (1563): „Și spunu năravurile ce nu se cade noao a le primi și a le face, *Români* suntemu” [16]. Firește, la Eminescu sintagma în cauză are o *conotație mult mai bogată*.

Pentru a demonstra unitatea limbii române, poetul a așternut pe hârtie încă o frază aforistică: „Nu noi suntem stăpânii limbii, ci limba este stăpâna noastră”, datorită fiecărui purtător al ei fiind să-i respecte normele în mod neabătut.

Gândul acesta a fost exprimat în antichitate de către filologul Pomponius Marcellus (sec. I î.Hr.) sub formă de replică la adresa împăratului Claudius (41-54), când acela a comis o greșeală de limbă. Pomponius a considerat necesar să-i spună împăratului că e obligat a respecta gramatica: *Caesar non est supra grammaticos* (Împăratul nu se află mai presus de gramaticieni).

Replica a fost reluată (și repetată) într-un caz similar de către arhiepiscopul Placentius la adresa lui Sigismund de Luxemburg (1387-1437), rege și împărat german, care își justifica un *lapsus linguae* zicând: *Ego sum rex Romanus et supra grammaticos!* La care arhiepiscopul Placentius a îndrăznit să-i amintească vorba lui Pomponius: *Caesar non est supra grammaticos!*

Unitatea glotică și etnică a românilor M. Eminescu o vedea și-n grafia latină. Se știe prin câte peripeții a trecut scrisul la români până a ajunge la forma lui normală și adecvată, similară cu alfabetele limbilor romanice-surori. Perioadele principale ar fi: pre-slavă, slavă, postslavă, latină (după 1860 – Unirea Principatelor).

Din cauza hainei străine (de împrumut) în care era îmbrăcată limba noastră mai multe secole de-a rândul, unii filologi europeni o credeau *slavă* și o clasificau în grupa limbilor *slave*.

E semnificativ în acest sens faptul că un cunoscut filolog german Johann Cristoph Adelung (1732-1806) așază valaha în Catalogul său al limbilor de pe glob *Mithridates, sau lingvistică germană* (1806-1817) printre „limbile mixte”, considerând-o „romano-slavică”³.

Această eroare a fost reparată de către J. S. Vater, care, după moartea lui Adelung, adăugă în partea a IV-a a lucrării *Mithridates* (Berlin, 1817) și româna printre „ficele latine” (italiana, spaniola – inclusiv catalana și galiciană – portugeza, franceza, romanha sau retica și româna) [17].

Ei bine, M. Eminescu își dădea seama de importanța alfabetului limbii române, de meritul predecesorilor săi, care au reușit să abandoneze grafia slavă veche (bisericească) și să alcătuiască un alfabet adecvat, bazat pe grafia latină. În acest sens poetul scria în „Curierul de Iași” (1876, DC, nr. 125 din 17 noiembrie): „Da, de la Roma venim, scumpi și iubiți compatrioți, din Dacia Traiană! Se cam ștersese diploma noastră de noblețe: limba însă am transcris-o din buchiile voastre gheboșite de bătrânețe în literele de aur ale limbilor surori” [19].

Ideea despre necesitatea trecerii de la „buchiile gheboșite” slavone la „literele de aur ale limbilor surori” o găsim expusă în 1866 de către Titu Maiorescu, mentor spiritual al „Junimii” și promotor activ al lui M. Eminescu, în studiul *Despre scrierea limbii române*, din care desprindem: „Căci pentru români limba este cea mai scumpă rămășiță de la strămoșii latini [...] și care totdeauna le-a fost o *busolă unică*, dar sigură, spre a le păstra direcția dreaptă și a-i feri de rătăcirea și pierderea în mijlocul valurilor de popoare imigrante ce bântuiau Dacia lui Traian” [20].

Și mai departe marele estetician și critic literar notează: „*După limbă însă se îndreptează și scrierea*. În momentul în care românii s-au pătruns de adevărul că limba lor este o limbă romană, în acel moment și forma exterioară sub care avea să se prezinte aceasta, adică scrierea sau [...] literile trebuiau să fie luate tot de la romani. Și, astfel, alfabetul slavon, care învălea mai mult decât revela limba română și pe care îl promisem numai dintr-o oarbă întâmplare externă, fu alungat din scrierea noastră cea nouă și fu înlocuit prin alfabetul latin. Această înnoire este o urmare așa de naturală a latinității poporului nostru, încât nu noi trebuie să dovedim pentru ce acum scriem cu litere latine, ci adversarii ar trebui să dovedească pentru ce să împrumutăm de la străini literele lor după ce știm că le avem pe ale noastre?” [21].

Spre marele nostru regret, în Basarabia s-a mai scris cu grafie străină mai mult de un secol și jumătate (de la 1812, cu mici întreruperi, până în 1990).

Scrierea, normele ortografice, caracterele grafice utilizate se află într-o strânsă legătură cu pronunția, cu normele ortoepice, cu muzicalitatea limbii.

Prin acceptarea „crinilor albi”, românii au obținut posibilitatea să se debaraseze treptat de „pronunția rea” (vorba lui Eminescu) și să introducă prin școli, în casă și în viața publică „o pronunție generală”, adică literară [22].

* * *

În încheiere, aș vrea să spun câteva cuvinte despre campania de *defăimare a lui M. Eminescu*.

Fenomenul nu este nou. Încă Alexandru Vlăhuță (1858-1919) în art. *Curentul Eminescu* se revolta că și pe atunci se găseau destui *detractori* ai operei eminesciene și ai personalității poetului.

În 1891 la Blaj a fost publicată cartea *Mihai Eminescu. Studiu critic*, în care se afirma că poetul este „o nulitate literară”, „un maculator de versuri”, chiar *o primejdie națională*, pentru că aduce stricăciuni „în mijlocul tinerimei”, „e venin pentru tinerime”, iar, pe de altă parte, „nici în viața lui nu este nimic demn de imitat pentru tinerime”. Și mai departe se susține că poetul „nicicând n-a făcut un studiu serios și sistematic...” [23].

Și multe alte cuvinte de ocară și batjocură se spuneau atunci la adresa lui Eminescu.

Și în prezent calomniile continuă, numai că acum criticii afirmă că Eminescu (opera lui) *ne împiedică să intrăm în Europa*. Ar fi cazul să spunem contrariul – că anume acești *defăimători ai marelui nostru poet* împiedică Europa să ne înțeleagă mai profund valorile naționale! Nu este lipsit de interes să arătăm că autorul *Glossei*, în viață fiind, a prevăzut că va fi hulit după moarte chiar în țara lui: „Nu lumina ce-ai văzut-o, / Ci păcatele și vina, / Toate micile mizerii unui suflet chinuit / Mult mai mult îi voi atrage / Decât tot ce ai gândit!”.

„Oameni ca Eminescu răsar la depărtări de veacuri în existența unui popor” – scria Al. Vlăhuță, iar detractorii lor, – adăugăm noi, – se vor spulbera ca nisipul mării. „Eminescu va trăi, pentru că a știut a găsi frumosul fără a imita pe nimeni” (B.-P. Hasdeu), pentru că „e cel mai ales poet al acestui neam” (M. Sadoveanu) și, în sfârșit, pentru că „versul lui va răsună ca o trompetă de luptă”, iar „cuvântul lui profetic... ne va arăta... lumina uimitoare a unui ideal măreț – un splendid, un grandios răsărit de soare peste o lume ș-o viață nouă!” (Al. Vlăhuță).

NOTE

¹ Primul care a combătut teoria migraționistă a fost B.-P. Hasdeu în lucrarea *Perit-au dacii?* (1860), urmat apoi de A.D. Xenopol, D. Onciul, N. Iorga, S. Pușcariu, C. Daicoviciu, G. Brăileanu, D. Prodan, I. Moga, Al. Procopovici, Al. Sacerdoțeanu, I.I. Rusu, C.C. Giurescu, S. Dragomir, D. Protase, V. Iliescu, I. Nestor, D. Tudor, D. Belciu, R. Vulpe, Șt. Pascu, G. Ivănescu, I. Coteanu, V. Arvinte ș.a. Dintre savanții străini-germani, englezi, italieni, francezi, cehi, ș.a. apărători ai teoriei continuității (sau autohtoniste) pot fi numiți W. Tomaschek, Th. Mommsen, T. Tom, Gino Luppi, C. Patsch, I. L. Pič, Fr. Altheim, E. Gamillscheg, K. Jaberg, M. Ruffino, C. Tagliavini, A. Dopsch, H. Koch, Seaton-Watson, W. Wartburg, H. Theil etc. [7].

² În această ordine de idei, e de menționat că în Africa anual dispar cam 12 limbi ale minorităților. În Federația Rusă pe cale de dispariție se află limbile: koreakă din fam. Ciukot-Kamciatka (vreo 5000 de vorbitori), aleută (vreo 600 de vorbitori) – din fam. Eskimo-aleută, neneț (vreo 5000 de vorbitori) – din fam. uralică, udige (rus. удэгейский) – din familia altaică (800-1400 de vorbitori) etc.

³ Prof. E. Coșeriu a stabilit că glotonimul „limba română” poate fi întâlnit și la alți filologi occidentali, începând chiar din secolele XVI-XVII. E vorba de Genebrard (1580), Poza (1587), Duret (1623), Opitz (1628), Skinner (1671), Stiernhielm (1671), Kirchmajer (1688), Hervás (1784) ș.a. Lorenzo Hervás în *Catalogo delle Lingue* [= *Idea dell'Universo*], vol. XVII (Cesena, 1784, p. 179-180) consideră ca romanice limbile: franceza, spaniola, portughe-

za, italiana și româna. După opinia prof. E. Coșeriu, „Hervás este, pe lângă aceasta, și primul lingvist vest-european care stabilește în mod categoric că valaha și moldoveneasca constituie una și aceeași limbă” [17].

REFERINȚE

1. Vezi: T. Maiorescu, *Critice*, București, 1966, p. 465.
2. Ibidem, p. 475.
3. Iu. Popescu, *Sensuri din forme*, Iași, 1996, p. 94.
4. G. Ibrăileanu, *Scriitori și curente*, Iași, 1909, p. 75-76, apud Iu. Popescu, *op. cit.*, p. 95.
5. G. Călinescu, *Cultura lui Eminescu*, SCILF, 1956, nr. 1-2, p. 331.
6. Vezi: T. Diaconescu, *Etnogeneza românilor*, Iași, 1998, p. 1.
7. Ibidem, p. 8; C. Frâncu, *Geneza limbii și a poporului român*, Iași, 1997, passim.
8. T. Diaconescu, *op. cit.*, p. 1-2.
9. Limbă și naționalitate, în: *M. Eminescu despre cultură și artă*, Iași, 1970, p. 213.
10. Vezi: *M. Eminescu despre cultură și artă*, p. 25.
11. M. Eminescu, *op. cit.*, p. 25.
12. Ibidem, p. 215.
13. Ibidem, p. 214-215.
14. Ibidem, p. 215.
15. Vezi: G. C. Moldoveanu, *Crâmpoie de limbă română*, Suceava, 1999, p. 77; Marius Sala, Ioana Vintilă-Rădulescu, *Limbile lumii*, București, 1999, p. 70.
16. Vezi: G. C. Munteanu, *op. cit.*, p. 12.
17. Vezi: E. Coșeriu, *Limba română în fața Occidentului*, Cluj-Napoca, 1994, p. 16, 27.
18. Ibidem, p. 14.
19. *M. Eminescu despre cultură și artă*, p. 214.
20. T. Maiorescu, *op. cit.*, p. 205-206.
21. Ibidem, p. 206.
22. Vezi: Gh. Bulgăr, *Scriitorii români despre limbă și stil*, București, 1957, p. 140.
23. Vezi: A. Vlăhuță, *Scrieri alese*, vol. II, București, 1963, p. 386-387.

*Analele științifice ale Universității de Stat din Moldova,
Seria „Științe filologice”, Chișinău, 2000, p. 13-17*

§ 4 LIMBA MATERNĂ – „MIȘCĂTOR AL ÎNVĂȚĂTURII ȘI AL ÎNAINTĂRII” (A. MATEEVICI)

Marele Eminescu (1850-1889) sublinia deseori că limba este „măsurariul civilizației unui popor...”, „un criteriu al culturii lui”. Dezvoltând parcă aceste reflecții ale Luceafărului poeziei noastre, B.-P. Hasdeu (1838-1907) scria că limba „este mijlocul universal al circulației ideilor și impresiilor”.

Facultatea de a vorbi l-a delimitat pe om de celelalte viețuitoare de pe Terra care nu posedă graiul. Limba a creat omul, căci în principiu noțiunea de homo include și pe cea de homo loquens. Nu poate exista homo sapiens fără a fi homo loquens. Cu ajutorul limbii omul își exteriorizează gândurile și sentimentele ce-l inundă, dar, în același timp, el gândește tot în baza limbii. Deci există o legătură indestructibilă între limbă și gândire și viceversa. Nomen-Ratio-Actio – această intimă triadă reflectă, în modul cel mai adecvat, procesul de generare și derulare a actului comunicativ. Între componentele triadei numite există relații de interdependență, căci un element îl generează și îl stimulează pe celălalt. Constatări similare a făcut și Prosper Mérimée (1803-1870), notând că „La langue e été donnée à l’homme pour exprimer sa pensée”. Dar la rândul său, și *pensée* nu se dezvoltă fără *langue* (*nomen*). Gândirea nu poate să apară pe loc gol, ea se înfiripează pe baza cunoașterii lumii ambiante, care nu e altceva decât denominarea obiectelor și fenomenelor ce o constituie. Faimoasa exclamare a lui René Descartes (1596-1650) „Cogito, ergo sum” – „gândesc, deci exist”, are un profund înțeles, căci, numai judecând, există homo. Pe bună dreptate, Alecu Russo (1819-1859), pământeanul nostru, conchidea că „limba îl ajută pe om a-și tălmăci gândul”.

Limba, la rândul său, este un depozit unde se păstrează de milenii tot tezaurul culturii și filozofiei unui popor. Aproape fiecare lexem constituie o adevărată istorie, un factor de cultură din viața purtătorilor cutărei sau cutărei limbi. Încă la sfârșitul secolului trecut cunoscutul lingvist francez Gaston Paris (1839-1903) scria: „Ar trebui ca fiecare cuvânt să-și aibă o monografie pur descriptivă, alcătuită pe baza unor izvoare directe și a unei observări tot atât de riguroase ca și aceea ce se cere în științele naturale” (apud: Iorgu Iordan, *Lingvistica romanică*, București, 1962, p. 153).

Înțeles anume în acest fel, vocabularul limbii române a fost supus cercetării de către eminentul filolog al neamului nostru B.-P. Hasdeu în celebra operă *Etymologicum magnum Romaniae*, având și un subtitlu, „Dicționarul limbii istorice și poporane a Românilor”. În prefața acestei lucrări savantul scrie: „Orice mare dicționar al limbii ar trebui să fie cartea de lectură cea mai răspândită, cea mai atrăgătoare...”

(vezi: B.-P. Hasdeu, *Etymologicum magnum Romaniae*, vol. I, București, 1970, p. 37). Cuvintele introduse în acest dicționar sunt explicate foarte pe larg. Astfel lexemul *A afla* cuprinde 14 pagini; *Apa* – 38; *A bate* – 50; *Basarabă* – 62 de pagini etc. Firește, conceput atât de vast, dicționarul nu a putut fi dus la bun sfârșit de către un singur om. B.-P. Hasdeu a reușit să includă aici numai cuvinte care începeau cu literele A și B până la lexemul *bărbat*, umplând peste 900 de pagini.

Limba i-a servit lui *homo faber* – „om îndemânatic” – și lui *homo sapiens* „om înțelept, cunoscător” să escaladeze natura, să se poată încleșta la luptă cu giganticele și vitregele ei forțe, să-i smulgă, pas cu pas, tainele, să interpreteze just și să se obișnuiască a pronostica viitorul. Limba l-a ajutat pe om să se dezvolte pe linie spiraliformă.

Contemplând *in vitro* drumul parcurs, pe la opriri și popasuri, *homo*, în baza limbii, a început a face filozofie *de tête*, dublată de cea *de cœur*, să facă tot felul de generalizări prin inducții și deducții, creând, astfel, cu timpul și un adecvat *modus exprimandi* – „modul de a se exprima”.

În altă ordine de idei cercetătorul Al. Babeș notează: „Constrâns de latura existențială a condiției sale, în procesul practicii de transformare, de adaptare a lumii înconjurătoare la cerințele proprii, omul trece, prin senzorialitatea și raționalitatea sa, întregul Univers (natura, societatea, omul), ce capătă astfel, în integritatea sa, o nouă imagine, umanizată, organizată creativ. În această imagine inedită a Universului, reflectată în mod activ de către conștiința socială, exprimată adică în fapte de cultură (și civilizație), în sedimente valorice transmisibile, se teaurizează experiența comună, se pune în lumină, se conștientizează o serie de relații natură – societate – om, care disting și pe această cale în chip absolut ființa umană de celelalte făpturi” (Al. Babeș. *Geneza zeilor*, București, 1970, p. 35-36).

Omul, de-a lungul timpului, și-a însușit vorbirea articulată, acest fapt însemnând, în primul rând, că a început a utiliza cuvinte. În Sfânta Scriptură e menționat că la început era cuvântul... Anume el îl însoțește permanent și pretutindeni pe om. Scriitorul Anatol France (1844-1924) considera, pe bună dreptate, că „nu există nimic pe lume mai tare decât cuvântul [...], el îi doboară pe cei mai puternici și dă rămă cetățile; fără cuvânt lumea ar fi supusă unei forțe oarbe”. Dar câte cuvinte ar trebui să știe omul? Răspunsul e simplu de tot: cu cât mai multe, cu atât mai bine! De la un minimum minimorum de câteva sute până la mii și zeci de mii de cuvinte. S-au făcut și câteva calcule în acest plan. Ne vom referi la unele din ele.

Cunoscutul romancier belgian de limbă franceză Georges Simenon, creator al ingeniosului personaj comisar Maigret, a utilizat în fiecare dintre numeroasele sale romane, după cum recunoștea el însuși, aproximativ câte 2.000 de cuvinte. Scriitorul, intenționat, întrebuița un număr redus de cuvinte, pentru că dorea să fie ușor tradus în alte limbi. (Mai detaliat vezi: A. Ciobanu, *Sintaxa și semantica*, Chișinău, 1987, p. 32.) Omul politic și ilustrul orator atenian Demostene (384-322 î.e.n.), în *Cuvântări*, a folosit 5.000 de lexeme, Dante Alighieri (1265-1321)

a întrebuințat în poemul alegoric *Divina comedie* (alcătuit din 3 părți: *Infernul*, *Purgatoriul* și *Paradisul*) 5.860 de cuvinte, *Biblia* (prima parte: „Testamentul vechi până la nașterea lui Hristos”) cuprinde 5.642 de cuvinte, poetul epic grec Homer (între sec. XII și VIII î.e.n.), în capodoperele *Iliada* și *Odiseea*, a recurs la 9.000 de vocabule; 5.000 de cuvinte se atestază în poezia lui Mihai Eminescu; în proza lui Nicolai Gogol (1809-1852), scriitor rus de orientare critico-realistă, se înregistrează 10.000 de cuvinte; același număr de lexeme (10.000) întâlnim și la poetul, pictorul și militantul democrat-revoluționar ucrainean Taras Gr. Șevcenko (1814-1861); poetul și dramaturgul englez cu renume mondial William Shakespeare (1564-1616) a utilizat 15.000 de cuvinte. Celebrul Cervantes Saavedra Miguel (1547-1616) ne-a lăsat un glosar de 17.000 de cuvinte; în poezia talentatului poet rus Serghei Esenin (1895-1925) se atestă 19.000 de lexeme, iar în opera lui Alexandr Pușkin bagajul de cuvinte atinge cifra de 21.290 de cuvinte (vezi A.Ciobanu, *Limba maternă și cultivarea ei*, Chișinău, 1988, p. 189).

E de la sine înțeles că valoarea unei opere artistice constă nu numai în numărul de cuvinte folosite, ci, în primul rând, depinde de măiestria scriitorului de a le îmbina (adică *ars combinatoria*) și de a crea imagini inedite. Vorbind însă la general, trebuie să subliniem faptul că *homo*, în procesul dezvoltării sale, își acumulează un bogat, activ și operabil vocabular ce demonstrează forța de pătrundere a minții lui în lumea ambiantă. Cuvintele „sunt abstracții ale obiectelor și fenomenelor, generalizări ale însușirilor realității și ale emoțiilor provocate de ele” (C. Bârliba, *Logica*, Chișinău, 1979, p. 12), reflectând obiectele, materializând noțiunile. Asimilându-și un suficient bagaj de cuvinte, *homo significans* face un pas considerabil înainte în ceea ce privește dezvoltarea lui generală. Cele afirmate sunt pe deplin justificate, deoarece „avansarea spirituală e posibilă... numai datorită limbii” (Wilhelm von Humboldt, *Избранные труды по языкознанию*, Moscova, 1984, p. 63).

Pentru a ajunge exponentul unei culturi înaintate, omul e obligat să învețe, să se îmbogățească spiritual în mod continuu, iar acest lucru îl poate efectua tot prin intermediul limbii. Miguel de Cervantes sublinia că în „știință nu poți pătrunde decât pe ușa limbii”, iar ceva mai târziu filozoful francez Etienne Bonnot de Condillac (1715-1780) îi sfătuia pe tinerii studioși: „Vrei să-ți însușești științele cu ușurință? – începe prin a-ți învăța limba”. Nu în zadar poetul nostru Alexie Mateevici (1888-1917) scria că limba este „cel mai de căpetenie mișcător al învățăturii și înaintării”.

În orice țară civilizată oamenii depun eforturi maxime pentru a-și perfecționa limba, mijlocul cel mai comod și mai eficient de comunicare între semenii, de progres și dezvoltare. Toată lumea bună e de acord cu opinia prestigiosului lingvist elvețian Albert Sechehaye (1870-1946) că „bien parler et bien penser est une même chose” („a vorbi bine și a gândi bine este unul și același lucru”). Individul care posedă în bună măsură limba maternă își va expune gândurile și sentimentele într-un mod inteligibil, expresiv și accesibil.

O limbă bogată, expresivă, nuanțată și adecvată situației comunicative e limbă care circulă nestingherit în toate sferile publice, este dovada prosperității statului și a culturii lui naționale. Și, dimpotrivă, o limbă schilodită, inexpressivă, mancurtizată, ofilită, extenuată, respinsă de uzul oficial, e dovada stării precare a culturii naționale, a purtătorilor ei și a națiunii în întregime.

Cât privește Republica Moldova, știe acum toată lumea că în urma politicii staliniste de deznăționalizare, asimilare și rusificare, promovată cu insistență și constant, mai ales în perioada postbelică, limba română și-a îngustat până la refuz funcțiile sociale, fiind expulzată aproape totalmente din viața publică: din învățământul profesional-tehnic, din instituțiile de învățământ superior, administrația de stat, organele de partid, organizațiile obștești, din lucrările de secretariat la toate nivelurile etc. Paradoxal, dar în republica noastră nici până în prezent încă nu există în limba română un stil gnoseologic în sensul plenar al cuvântului, pentru că știința mare continuă a se face în limba rusă.

Așa-zisul bilingvism național-rus a condus, practic, la monolingvismul rus, căci „Limba lui Ilici” a fost ridicată la rang de limbă oficială. În republică s-a produs fenomenul diglosiei, adică o fisură adâncă între aspectul scris și aspectul vorbit al limbii naționale. Dacă textele scrise erau redactate într-o limbă română mai mult sau mai puțin tolerabilă, limbajul vorbit (*vox viva*) devenise o veritabilă mixtură lingvistică, un surogat ridicol și insuportabil.

În urma perioadei bilingvismului național-rus, limba noastră, romanică de origine, a început să-și piardă propria fizionomie, transformându-se, încetul cu încetul, într-o limbă amestecată (germ. *gemischte Sprache*). Deromânizarea se producea atât de intens, încât original rămânea numai sistemul gramatical, în timp ce lexicul, mecanismul combinatoric al lui se rusificau tot mai mult. Existența însăși a limbii noastre era în pericol, pentru că se deforma specificul ei romanic.

Mișcarea de eliberare națională din anii 1987-1989 i-a făcut pe mulți compatrioți să-și dea seama de marele dezastru spiritual în care am ajuns, de necesitatea de a ne întoarce urgent la mamă, la rădăcini. După multe dezbateri, dispute și discuții cu participarea savanților-lingviști și istorici din prestigioase centre universitare ale fostei Uniuni, am ajuns, în sfârșit, să dezlegăm nodul gordian, el constând din cunoscuta triadă: *limba de stat, revenirea la grația latină și identitatea lingvistică moldo-română*. Au fost adoptate în august 1989 o serie de acte legislative privind funcționarea limbilor vorbite pe teritoriul republicii. În zeci de cărți și sute de articole, cu un caracter istoric și lingvistic, scriitorii, savanții, cadrele didactice, ziariștii, oamenii de bună credință au spus, în sfârșit, adevărul sacru: avem o limbă și o istorie comună, o cultură unică, obiceiuri și tradiții identice cu frații de peste Prut. Suntem români la origine, dar supranumiți moldoveni (după toponimul „Moldova”, ca și bucovinenii după toponimul „Bucovina”, tran-

silvănenii după toponimul „Transilvania” ș.a.m.d.), trăim pentru moment în două state, dar românești: Republica Moldova și România.

După adevărurile axiomatice expuse mai sus, ne pare cu totul nejustificat faptul că în *Constituția* Republicii Moldova (art. 13) se afirmă: „Limba de stat a Republicii Moldova este limba moldovenească”, dându-se dovadă de tendențiozitate, de ambiție puerilă, de ignoranță, de spirit de grup ori de dorința de a distruge până la capăt cultura națională cu exponentul ei primordial – limba.

Faimoșii noștri înaintași, marii cărturari din secolele trecute: înalte fețe bisericesti (mitr. Varlaam, Dosoftei etc.), domnitori (V. Lupu), spătari, cronicari (Gr. Ureche, M. Costin, N. Milescu-Spătaru etc.), învățați-enciclopediști (D. Cantemir), scriitorii clasici din sec. XIX, inclusiv basarabenii B.-P. Hasdeu, C. Stamat-Ciurea, A. Mateevici etc., vrednicii și curajoșii unioniști de la 1917-1918 s-au pronunțat pentru glotonimul limba română și etnonimul popor român.

În aprilie 1913, Alexie Mateevici, pe atunci student la Academia Teologică din Kiev, îi expedia acad. Ioan Bianu din România o scrisoare din care fac parte și următoarele rânduri: „Sunt român din Basarabia... m-a atras totdeauna cu o putere deosebită folclorul românilor noștri... am și scris câte ceva prin ediții rusești și românești din Basarabia... Teza propusă (e vorba de lucrarea de licență a poetului *Elemente religioase ale folclorului moldovenesc* – A.C.) va fi tipărită de mine în rusește la Kiev și în românește în Basarabia”.

Astfel, putem conchide că pe basarabeni nu i-a părăsit niciodată conștiința unității naționale (de limbă și de neam) cu românii de pretutindeni. Anume acest sentiment sacru i-a îndemnat să lupte pentru integrarea cu Țara, pentru Marea Unire de la 1918. E de observat că și atunci oamenii de bună credință, adevărați patrioți și iluminiști, s-au văzut obligați a explica maselor, ținute sub vălul întinericului țarist, cine suntem, de unde venim, ce limbă vorbim și încotro ne îndreptăm. Vom cita în acest sens un singur fragment din articolul *Ce neam suntem?* apărut în 1918: „Românii din diferite locuri poartă diferite numiri. Așa, de pildă, românii dintre Nistru, Bucovina, munții Carpați, râul Milcov și Marea Neagră se numesc moldoveni; românii dintre Milcov, Dunăre, Olt și munții Carpați se numesc munteni; cei dintre Carpații de Jos și Dunăre – olteni; cei de pe malul drept al Dunării, dintre Marea Neagră, Bulgaria și Dunăre – dobrogeni, iar cei de peste Carpați – ardeleni sau transilvăneni; cei de pe vârful Prutului și Carpații de Sus – bucovineni.

Numirile acestea românii le-au primit de la bucățile sau părțile de pământ pe care le locuiesc...

Dar toți aceștia din toate pământurile Țării Românești, sunt de un sânge, de o lege și vorbesc o singură limbă – cea românească...” (Porfirie Fală, vezi revista „Limba Română”, nr. 2, Chișinău, 1992, p. 76).

Pare jenant și banal să revenim în 1995 la argumentele ce i-au convins pe basarabeni acum 77 de ani. Suntem totuși nevoiți s-o facem, pentru că, deși e straniu

și chiar paradoxal, unii parlamentari încearcă să ne împingă înapoi spre 1940, când, peste noapte, ne-am trezit cu așa-zisa „limbă moldovenească” adusă pe flamurile tiraspolene. De atunci și până în prezent savanții romaniști, de talie europeană și mondială, nu au recunoscut falsa teorie despre existența „limbii moldovenești”.

Savantul lingvist cu renume mondial Eugeniu Coșeriu de la Universitatea Tübingen (Germania), la Congresul V al filologilor români, sublinia: „A promova sub orice formă o limbă moldovenească deosebită de limba română este din punct de vedere istoric și practic o absurditate și o utopie; și din punct de vedere politic e o anulare a identității etnice și culturale a unui popor și deci un act de genocid etnico-cultural” („Limba Română”, nr. 2, 1994, p. 3-4).

Cu mai bine de 30 de ani în urmă, doi lingviști moscoviți, R. A. Budagov, membru corespondent al Academiei de Științe din Rusia, doctor, profesor, șef al Catedrei de Lingvistică Romanică a Universității de Stat „M. V. Lomonosov” din Moscova, și Samuil B. Bernștein, doctor, profesor de la aceeași universitate, se adresau C.C. al P.C.M. cu o scrisoare în care demonstau că „moldoveneasca și româna nu sunt două limbi diferite, ci sunt o singură limbă” și că „existența unei limbi unice pe cea mai mare parte a teritoriului României și Moldovei nu poate leza nicidecum sentimentele naționale ale poporului, după cum limba germană literară unică, răspândită atât în Germania, cât și în Austria nu lezează sentimentele naționale ale poporului austriac și după cum spaniola unică și portugheza unică, limbi naționale ale Americii Latine, nu prejudiciază sentimentele naționale ale popoarelor respective”.

Începând cu 1988, când a văzut lumina tiparului istoricul articol *Veșmântul ființei noastre* semnat de Valentin Mândăcanu, și până în prezent s-au publicat zeci și sute de materiale semnate de Nicolae Mătcăș, Silviu Berejan, Constantin Tănase, Vasile Bahnaru, Ion Ețcu, Vlad Pohilă, Anatol Eremia, Ion Melniciuc, Gheorghe Rusnac, Gheorghe Colțun, Vladimir Zagaevschi, Arcadie Evdoșenco, Vasile Melnic etc., în care s-a demonstrat cu lux de amănunte că limba noastră nu poate fi decât cea română. Spațiul tipografic nu ne poate permite să cităm argumentele aduse de lingviștii nominalizați mai sus în sprijinul glotonimului limba română. Vom recurge doar la câteva spicuiri dintr-un interviu recent al acad. Nicolae Corlăteanu acordat revistei „Limba Română” (nr. 1, 1995): „...limba noastră de stat urmează să fie numită limbă română, fapt motivat istoricește și susținut în corespundere cu adevărul obiectiv demonstrat de specialiștii noștri și de cei din afara frontierelor republicii noastre...” (p. 47). „Cred că atribuirea denumirii de limba română pentru noțiunea de limbă literară în Republica Moldova nu știrbește cu nimic autoritatea și nici demnitatea nimănu” (p. 49). Și mai departe: „Trebuie să înțelegem cu toții, odată și pentru totdeauna: încercările întreprinse în perioada sovietică de a crea o nouă limbă romanică, diferită de cea română, n-au dat nici un fel de rezultate scontate” (p. 50). Și în calitate de acord final al acestui raționament, acad. Corlăteanu conchide: „M-aș încumeta să afirm că Parlamentul nostru a abuzat de drepturile sale

când și-a asumat răspunderea de a fixa denumirea limbii literare, care nu trebuie confundată nicidecum cu vorbirea obișnuită, a conversației în familie, pe stradă, în alte situații similare, vorbirea care, în știința limbii, se numește dialect, subdialect, grai, subgrai etc.” (p. 48). Comentariile ne par superflue.

Despre necesitatea de a reveni la adevărul istoric și științific și de a fixa în Constituția Republicii Moldova etnonimul „popor român” și glotonimul „limba română” s-a vorbit și s-a decis de către specialiștii-filologi din republica noastră și din România la Congresul al IV-lea al filologilor români, ce a avut loc la 4-6 iulie 1991 în orașul Timișoara și la care au participat lingviștii-romaniști din multe țări europene, inclusiv din Republica Moldova; s-a scris în „apelul savanților lingviști din România către Parlamentul Republicii Moldova” (vezi ziarul „Sfatul Țării” din 26 iulie 1991), s-a introdus un punct special în Rezoluțiile conferințelor naționale de filologie „Limba română azi” (ediția I, Iași – Chișinău, august, 1991; ediția a II-a, Iași – Chișinău, august, 1992), în rezoluțiile conferințelor științifico-practice internaționale cu tema „Probleme de limba și literatura română în școala națională” (ediția I, Cernăuți, mai, 1991, ediția a II-a, Cernăuți, mai, 1992), în scrisoarea deschisă adresată dlui Mircea Snegur, Președinte al Republicii Moldova, de către specialiști, parlamentari, miniștri, oameni de cultură din Republica Moldova (în care s-a cerut următorul fapt: „Constituția Republicii Moldova în curs de definitivare să consfințească etnonimul *român* și glotonimul *limba română*”); în Rezoluția Congresului II al Societății „Limba noastră cea română” (30 ianuarie 1993); în Apelul Colocviului Internațional „Româna: tipologie, clasificare, caracteristici” (30 martie 1993, München); în Adresarea Congresului XVIII al Academiei Româno-Americane de Științe și Arte „Moldova: deschideri științifice și culturale spre Vest” (13-16 iulie 1993, Chișinău); în Rezoluția Congresului al V-lea al filologilor români (6-9 iunie 1994, Iași – Chișinău); în Apelul către Parlamentul Republicii Moldova (idem); în Răspunsul la solicitarea Parlamentului Republicii Moldova, privind istoria și folosirea glotonimului „limba moldovenească” (opinia specialiștilor-filologi ai Academiei, acceptată la ședința lărgită a Prezidiului A.Ș.M. – septembrie, 1994, Chișinău); în Declarația de protest a Academiei Americano-Române privitor la introducerea în Noua Constituție a Republicii Moldova a denumirii de „limba moldovenească” pentru realitatea lingvistică a vorbitorilor de limba română la est de Prut (6 august 1994, Davis., California); în Declarația Consiliului Uniunii Scriitorilor din Moldova (10 octombrie 1994, Chișinău); în Declarația adoptată la Adunarea reprezentanților instituțiilor de învățământ mediu și superior, de știință și de cultură din Republica Moldova în ziua de 20 ianuarie 1995, Chișinău.

Sperăm că parlamentarii vor ține cont de adevărul științific și, acceptând glotonimul „limba română”, vor contribui la reinstaurarea liniștii și consensului între toate păturile sociale din Republica Moldova.

§ 5 EROZIUNEA CONȘTIINȚEI NAȚIONALE A ROMÂNILOR MOLDOVENI

Deseori în presă se afirmă că limba noastră nu diferă de cea română, dar totuși trebuie denumită „moldovenească”. Argumentele în sprijinul acestei denumiri sunt exclusiv de ordin extralingvistic (politic de cele mai multe ori). Se face trimitere la așa-zisa conștiință națională a moldovenilor. Cică la Recensământul din 1 ianuarie 1989 aproximativ 2.700.000 de persoane din fosta R.S.S.M. au confirmat că limba lor maternă e moldovenească.

Ce s-ar putea răspunde la această teză?

Conștiința națională nu este un fenomen ereditar; ea se formează în procesul dezvoltării fiecărui individ în ambianțe sociale concrete, în contact direct cu lumea, cu cei care îl înconjoară, cu conaționalii săi, cu tradiția, cultura poporului său etc.

În situații anormale, cum au fost cele create la noi în anii totalitarismului, conștiința națională a copiilor, a tineretului studios putea să difere de cea a părinților acestora și viceversa. Caz paradoxal, dar prezent în viața republicii noastre. Așadar, conștiința națională este reflectarea cognitivă a convingerilor pe care omul și le-a format în urma unei educații concrete într-un mediu concret.

Conștiința, în general, este forma superioară a reflectării realității de către sistemul psihic uman; ea apare pe baza activității sociale și culturale, și, în ultimă instanță, se educă la om. Cu atât mai mult conștiința națională e, ca să zicem așa, direct proporțională cu mediul ambiant în care se dezvoltă individul, cu ideile, care i se implementează din anii de școală, cu modul de a i se explica originea, trecutul istoric al neamului său, natura și importanța limbii materne pe care o vorbește și o studiază. Or, toate aceste componente indispensabile ale conștiinței naționale ne-au fost deformate (ca să nu spun batjocorite) de la 1812 încolo (cu mici întreruperi: 1918-1940 și 1941-1944). Limba și neamul au fost în tot acest timp amenințate cu moartea de către două imperii: rus și sovietic.

Odioasa politică imperială s-a extins, în primul rând, asupra școlilor de toate gradele, deoarece principala țintă a colonizatorilor țariști era deznaționalizarea învățământului, anihilarea spirituală a tinerelor generații de autohtoni, modelarea sufletelor, a conștiinței lor naționale în direcția supunerii oarbe *modus-ului cogitandi* al opresorilor. Această criminală strategie putea fi ușor pusă în aplicare prin excluderea din instruire și din viața publică a limbii române, acțiune la care a și recurs țarismul cât a stăpânit Basarabia (până în 1917). Sunt foarte semnificative în acest plan cuvintele scriitorului basarabean Constantin Stamati-Ciurea (1828-1889), fiul lui Constantin

Stamati (1786-1869): „Limba română rustică, precum o vorbește poporul nostru din Basarabia, a fost singurul izvor din care m-am adăpat; n-am în patria mea nici un institut național, nici o școală poporală măcar: am fost și sunt o insulă solitară în imensul ocean al slavismului. Mai mult nu zic” (vezi *Opere alese*, Chișinău, 1957, p. 4-5).

Și, într-adevăr, scriitorul nu avea ce spune, pentru că în anii '30-'40 ai secolului al XIX-lea în Basarabia nu mai existau școli naționale, limba română predându-se rusește doar ca disciplină opțională (facultativă) în unele licee, cam până în anul 1872, când obiectul a fost exclus din programele de studiu. Această constatare o face academicianul rus V. F. Șîșmariov (în studiul său *Limbile romanice din sud-estul Europei și limba națională a R.S.S. Moldovenești*, Chișinău, 1960, p. 61-62, trad. din limba rusă), notând că ultimul manual de limba română în Basarabia a fost *Cursul primitiv (începător) de limba română* (1865) de Ioan Donceț.

Dacă în primii ani după anexarea Basarabiei în 1812 Prutul încă nu constituia o frontieră lingvistică și chiar politico-statală, „în anul 1878 acest râu, după cum remarcă savantul, a fost închis ca mijloc de comunicare, iar regimul țarist a creat o astfel de situație, încât cei care puteau să mențină, să continue în Basarabia tradiția moldovenească și să cultive limba literară au început să plece peste hotare. Păstrătorul izvoarelor și tradițiilor naționale a rămas poporul” (p. 63). Așadar, ne convingem o dată în plus de adevărul celor spuse de către Constantin Stamati-Ciurea (vezi supra).

Un cunoscut cercetător al istoriei învățământului în Republica Moldova, savantul pedagog Tudor Cibotaru, serie: „Nici un imperiu, după prăbușirea sa, n-a lăsat în urmă atâta întuneric și ruină ca cel rus. Nu exista nici o școală moldovenească ce să fi funcționat în limba maternă. Deci nu puteau exista nici cadre naționale didactice pentru predarea limbii și literaturii române, istoriei neamului, geografiei Patriei ș.a. Verbul matern nu putea fi auzit nici măcar în biserică... peste 90 la sută din populația autohtonă era analfabetă” (T. Cibotaru, *Primele asociații ale învățătorilor basarabeni* // „Făclia”, 3 septembrie 1993, p. 8).

Mă întreb cu groază: cum putea tineretul în asemenea întuneric intelectual să-și dezvolte o veritabilă conștiință națională? Fără istoria neamului, fără literatură, fără contact cu frații de peste Prut!

Problema educării conștiinței naționale s-a schimbat radical după Unirea din 1918. În Basarabia majoritatea școlilor (de toate gradele) au funcționat timp de 22 de ani (până în vara anului 1940) în limba română. Procesul de predare era asigurat atât de cadrele didactice invitate din Regat, cât și de către cele din Basarabia, care după câțiva ani de studii în diferite instituții de învățământ reușeau a se întoarce cu diplomele respective de învățători de școli primare și profesori de liceu, completând în mod normal corpul didactic din școlile noastre.

Disponem de unele date incomplete privind învățământul din Basarabia în anul 1940 (până la intrarea în acțiune a odiosului Pact Molotov-Ribbentrop): pe acest „picior de plai” funcționau 2.700 de școli primare românești cu un con-

tingent de 17.400 de elevi; 25 de școli de meserii și gimnazii industriale; două facultăți universitare (de teologie și agricultură). Numărul total al profesorilor din aceste instituții de învățământ depășea cifra de 8.000 de persoane.

Acum, la distanța de șapte decenii, se poate afirma, cu toată certitudinea, că anume cei vreo 22 de ani de școală românească în Basarabia au contribuit la trezirea moldovenilor din somnul cel de moarte în care îi adânciseră „barbarii de tirani”, la educarea lor în spiritul național al unității de neam, de limbă, de istorie și de obiceiuri strămoșești, le-au insuflat basarabenilor demnitatea și mândria națională, le-au dezvoltat adevărata conștiință națională.

Dar vine primăvara anului 1944... Aproape toți intelectualii, în primul rând corpul profesoral-didactic, de frica deportărilor în Siberia, au luat toiagul pribegiei, refugiindu-se peste Prut. În această ordine de idei, cunoscutul savant și critic literar Efim Levit, martor al evenimentelor despre care vorbim, notase: „În 1940-1941 și în anii imediat de după război, regimul bolșevic efectuase o acțiune perseverentă de decimare a intelectualilor basarabeni autohtoni, arestați, deportați sau siliți să emigreze” (E. Levit, *Scritorii evrei și literatura basarabească contemporană*, „Moldova literară” din 19 iulie 1995, p. 2).

Nu dispunem de date exhaustive referitoare la numărul de refugiați (intelectuali). Dar sunt cunoscute următoarele cifre: în 1944, în județul Bălți, din 2.180 de profesori de toate gradele au rămas 129; în județul Cahul, din 1.286 au rămas 10; în județul Soroca, din 980 au rămas 18; în orașul Bălți, din 240 au rămas 13; în orașul Chișinău, din vreo 500 au rămas 70 (vezi ziarul „Sovetskaia Moldavia” din 23 februarie 1991).

Nu este greu să ne imaginăm că acest vacuum de cadre pedagogice (și nu numai pedagogice!) s-a resimțit decenii de-a rândul în viața publică a republicii, în cultură, economie, industrie ș.a.m.d. Dar repercusiunile cele mai adânci și cele mai grave ale fenomenului menționat mai sus le-a suportat procesul de formare a conștiinței naționale a generațiilor tinere.

La catedrele universitare și în școlile medii de cultură generală au venit mulți oameni educați în spirit antinațional, antiromânesc, care aveau misiunea de partid să infiltreze în mințile a zeci de serii de absolvenți ai diferitor așezăminte de învățământ ideea că moldovenii din Basarabia nu sunt români, că limba lor e moldovenească, și nu română, că ei formează o națiune aparte, diferită de cea de peste Prut, că alfabetul rusesc (chirilic) este cel mai adecvat pentru limba „moldovenească”, pentru că este „al nostru, strămoșesc”, iar cel latin ne-a fost impus de către „ocupanții români ai Basarabiei” în 1918. Pe baza acestor și a altor ineptii și enormități s-a format conștiința națională a câtorva generații de basarabeni în perioada de după război, care au ajuns astăzi la vârsta maximă de 45-55 de ani și care, poate chiar fără voia lor, neglijează, resping, uneori chiar urăsc ceea ce e românesc (limba, istoria, cultura).

În toți anii de putere sovietică deformarea conștiinței naționale a continuat, de data aceasta la un nivel „calitativ” nou. Pe de o parte, limba maternă nu a mai fost oprită (ca pe vremea țarismului), dar, pe de altă parte, s-a interzis a i se zice română, inventându-se o „teorie” desucheată despre așa-zisa „limbă moldovenească”, diferită de cea română. Pe de o parte, se vorbea de înflorirea limbii naționale, iar pe de altă parte, se promova pe toate căile așa-zisul bilingvism moldo-rus, în urma căruia moldovenii trebuiau să cunoască în mod obligatoriu și limba rusă, iar nemoldovenii continuau a comunica la orice nivel, în public, numai în rusește. Pe de o parte, se propaga învățământul național, iar pe de altă parte, se sugera ideea că elevii din școlile cu predare în limba „moldovenească” nu au nici o perspectivă, deoarece în toate instituțiile de învățământ superior din „Marea Uniune Sovietică” se predă numai în „limba lui Ilici”. Deci dacă vrei să ajungi acolo, trebuie să absolvi școala rusă.

Fariseismul politicii oficiale în domeniul ideologiei era cât se poate de transparent. În timp ce se vorbea de „creșterea cadrelor naționale, de dezvoltarea culturii autohtone”, tacit se promova ideea că „limba moldovenească” e săracă, fără tradiții, că nu dispune de fonduri terminologice, că nu se poate face știință într-o asemenea limbă și că, în ultimă instanță, ar fi mai bine și cu un mai mare folos să ne instruiam copiii în „graiul lui Pușkin”.

În asemenea condiții părinților moldoveni nu le rămânea altceva de făcut decât să-și trimită copiii la grădinițele și școlile ruse sau la cele moldo-ruse, în care, *de facto*, tot limba rusă era cea dominantă.

Mankurtizarea elevilor, perversitatea conștiinței lor naționale porneau anume din instituțiile mixte moldo-ruse, inventate *ad-hoc* de vechiul regim. Visul de aur al regimului totalitar era bine cunoscut: a-l face pe românul basarabean să-și uite cât mai repede limba maternă – româna, istoria proprie – istoria românilor, tradițiile, credința în Dumnezeu și să se transforme în *homo sovieticus* – individ cu creierii spălați, îndoctrinat până la refuz cu tot felul de teorii „internaționaliste”, total indiferent față de soarta neamului său.

Rezultatele nu s-au lăsat mult așteptate. În grădinițe și în școli ruse fiecare al treilea (uneori chiar al doilea) copil era moldovean, aproape toate școlile tehnice profesionale și instituțiile de învățământ superior au trecut la predarea în limba rusă, fondurile bibliotecilor științifice și publice se completau, în principiu, cu lucrări rusești (80-90 la sută). Nu este greu să ne imaginăm că absolvenții unor asemenea instituții, împotriva dorinței lor, deveneau un fel de „ieniceri intelectuali”, uitând cultura lor națională și, în primul rând, limba română. Până la urmă așa-zisele cadre naționale de orice nivel s-au rusificat sub toate aspectele (începând, desigur, cu cel lingual), ajungând a nu mai fi în stare să comunice, la nivel profesional, în limba română.

Ne întrebăm ce conștiință națională aveau ei? Se poate afirma că limba a constituit un obstacol foarte serios pentru cei ce doreau să urmeze studii superioare. În acest sens nu este deloc întâmplător faptul că în Republica Moldova, la o mie de locuitori, numărul moldovenilor cu studii superioare era cel mai scă-

zut – 61 de persoane (față de 112 ucraineni, 170 de ruși, 286 de evrei, trăitori în republică).

Tragicul proces de alterare a conștiinței naționale a moldovenilor s-a manifestat și prin dezicerea oficială a unora de limba maternă (numită atunci „moldovenească”) în favoarea limbii ruse. Aceasta s-a văzut foarte clar la Recensământul populației din 1989 – la care 130.000 de moldoveni au afirmat că limba lor maternă este rusa!

Mai poate fi vorba în cazul dat de conștiință națională? Limba maternă este factorul primordial al națiunii, și dacă individul se dezice de ea (n-o cunoaște și nici nu vrea s-o cunoască), mai poate avea el o conștiință națională sănătoasă?

Mai e ceva dramatic în problema de care ne ocupăm. E vorba că în toate orașele republicii moldovenii au devenit minoritari. Nu vom discuta cauzele acestui fenomen ieșit din comun (ele sunt bine cunoscute), ci vom constata doar faptele:

Chișinău	moldoveni	42-43 la sută (față de 77,5 în 1940)
Bălți	-/-	37-38 la sută (față de 70,1 în 1940)
Tighina	-/-	25 la sută (față de 53,1 în 1940)
Cahul	-/-	49 la sută (față de 51,2 în 1940)
Dubăsari	-/-	33 la sută
Râbnita	-/-	24 la sută
Tiraspol	-/-	18 la sută

Oricât ar fi de straniu, dar moldovenii orașeni ar trebui să fie ocrotiți de stat ca minoritate națională, chiar la ei acasă. Probabil că e unicul caz în Europa!

Deci cum rămâne cu ceea ce numim conștiința națională la moldovenii orașeni? Unde mai pui că în unele orașe (de pildă, Bălți), după sondajele sociologice, peste 35 la sută din numărul de familii de moldoveni sunt mixte! Conform opiniei lui V. I. Morev, „printre cele mai tinere familii cifra se ridică la 70 la sută” (vezi „Sovetskaia Moldavia” din 2 octombrie 1990, p. 2). Nu este greu de presupus ce fel de conștiință națională vor avea copiii proveniți din asemenea familii. Nu suntem împotriva familiilor mixte, dar credem că acest proces trebuie conștientizat și orientat spre interesele Republicii Moldova.

În această ordine de idei, ar fi cazul să menționăm încă un fapt extrem de alarmant: scade văzând cu ochii genofondul nostru, românii moldoveni se cam topesc ca etnie în Basarabia.

În anul 1812 ei constituiau 95 la sută din toată populația Basarabiei istorice; în anul 1918 – deja 77 la sută; în 1979 – 64,5 la sută, iar în 1989 – 63,5 la sută. Mergem deci pe linie descendentă, în timp ce numărul reprezentanților altor etnii conlocuitoare crește. Astfel, numai în Republica Moldova (mult mai mică decât Basarabia istorică), rușii în 1940 erau în număr de 188.000 de persoane, iar în 1989 au ajuns la 560.000. Ucrainenii în 1940 numărau cam 200.000 de oameni, iar în 1989 au atins cifra de 600.000. Comentariile sunt de prisos! E o creștere mecanică înspăimântătoare, și nu naturală. În anul 1959 populația republicii era de 2.884.500 de persoane, în anul 1979 numărul locuitorilor se ridică la 3.947.000, iar în anul 1989 a atins cifra de 4.341.000 de persoane!

Conform Recensământului de la 1 ianuarie 1989, densitatea populației în republică ajunge la 137 de oameni pe km². Este foarte mult pentru noi! Nefavorabil e și coraportul orășeni – săteni. La 1 ianuarie 1989 acest coraport a fost 47:53, adică 2.037.000 de orășeni și 2.304.000 de săteni.

Și aceasta în cazul în care sunt o mulțime de state care au știut să-și păstreze peste veacuri genofondul, demonstrând astfel omogenitatea și puterea națiunii. Să dăm numai câteva exemple concludente: suedezii din Suedia constituie 95 la sută; ungurii din Ungaria – 96 la sută; chinezii din China – 97 la sută; germanii din Germania – 97 la sută; italienii din Italia – 98 la sută; polonezii din Polonia – 98 la sută; portughezii din Portugalia – 99 la sută; japonezii din Japonia – 99 la sută (vezi „Moldova Suverană” din 1 decembrie 1992).

Dar să observăm acum creșterea populației orășenești din R.S.S.M. între anii 1979 și 1989. Conform datelor aceluiași Recensământ, în unele orașe ale noastre tabloul e următorul:

Ungheni	–	147%:	25.800	–	38.000	de persoane
Râbnîța	–	147%:	41.800	–	61.000	de persoane
Soroca	–	140%:	30.400	–	42.500	de persoane
Chișinău	–	132%:	503.000	–	665.000	de persoane
Tiraspol	–	131%:	139.000	–	192.000	de persoane
Cahul	–	130%:	33.100	–	43.000	de persoane
Tighina	–	128%:	101.000	–	130.000	de persoane
Bălți	–	127%:	125.000	–	159.000	de persoane
Dubăsari	–	126%:	30.900	–	35.300	de persoane

E o creștere mecanică a populației urbane, și nu una naturală!

Adevărata conștiință națională a românilor basarabeni a fost îngropată odată cu cei vreo 300.000 de morți pe timpul foametei organizate de regimul bolșevic (1946-1947), a rămas sub zăpezile Siberiei odată cu cei vreo 50.000 de deportați (1940, 1949, 1951) și ostracizați, a fost spulberată prin Kazahstan, Caucaz, prin regiunile nordice ale Rusiei odată cu vreo 300.000 de români moldoveni angajați „benevol” (așa-zisa *verbovka*), în anii imediat postbelici, la diferite munci etc.

Din cele afirmate mai sus se deduc ușor următoarele: scăderea continuă a genofondului aborigen conduce nu la fortificarea, ci la pierderea treptată a conștiinței naționale a românilor moldoveni, la crearea unei atitudini oarecum indifferente față de ea, cum se întâmplă astăzi, de pildă, în fostele noastre teritorii istorice Ismail, Cetatea Albă, Hotin, Cernăuți ș.a.

Un exemplu și mai elocvent ni-l oferă raioanele de est ale Republicii Moldova. În anul 1924, când, în scopuri politice, s-a format R.A.S.S. Moldovenească în componența R.S.S. Ucrainene, moldovenii locuiau mai mult sau mai puțin compact în fiecare din cele 13 raioane ale republicii autonome. Dintre ele, în 1940 șapte au fost reîncadrate în Ucraina. Și acum ne întrebăm: ce s-a întâmplat cu moldovenii

din aceste raioane? Își mai păstrează ei conștiința națională ca mai înainte? Au ei condiții favorabile pentru aceasta? Nu e greu să înțelegem că mulți dintre ei au fost asimilați deja, iar ceilalți sunt pe cale de a fi absorbiți și glotic, și etnic.

Situații similare privind destinul neamului întâlnim și în alte țări. Astfel aro-mânii din Grecia în 1926 atingeau cifra de 150.000, în 1953 numărul lor a scăzut la 37.000, iar „în prezent statul elen nu recunoaște că ar mai exista minorități naționale” (V. Slusaru, *Istoria românilor*, „Glasul Națiunii”, nr. 32, august 1993, p. 7). În anul 1914 istroromânii din Croația erau în număr de 100.000, în 1956 au rămas doar 1.500, iar „în prezent nici nu se mai vorbește despre ei” (idem, ibidem).

Iată cum se pierde conștiința națională!

Concluzia: numai prin propagarea permanentă și asiduă a adevărului istoric vom reuși a-i face pe băștinașii din Republica Moldova (de la vlădică până la opincă și de la portar până la parlamentar) să înțeleagă că au aceeași origine etnică cu frații de peste Prut, aceeași limbă – româna, aceeași istorie, aceleași tradiții etc., fapt despre care scria Luceafărul poeziei noastre încă la 3 aprilie 1882: „Azi limba este una de la Satmar pân-în Cetatea Albă de lângă Nistru, de la Hotin pân’ în Granița militară, azi datina e una, rasa e una și, etnologic, e unul și același popor, care nu mai doarme somnul pământului și a veacurilor” (Eminescu, *Publicistică*, Chișinău, 1990, p. 441).

În încheiere, aș vrea să reamintesc următoarele versuri ale lui George Coșbuc din poezia *Graiul neamului*: „Câți dușmani aveam pe lume / Graiul ni-l cereau anume / Să-l lăsăm!”.

Eu n-am crezut și nu pot să cred că parlamentarii care pledează pentru formularea actuală din articolul 13 al Constituției Republicii Moldova sunt neprieteni ai neamului nostru (sau chiar dușmanii lui). După opinia mea, aici e vorba de o lipsă de documentare istorico-filologică, de o optică inadecvată (chiar greșită) asupra noțiunilor de limbă și dialect, de limbă și grai, de limbă oficială (literară) și limbă vorbită (populară), de limbă și stat, de națiune și popor.

Sper că, în această privință, lucrurile se vor limpezi, și actualii adversari ai glotonimului „limba română” vor deveni în curând prietenii lui cei mai fideli și vor revota articolul 13 din Constituția Republicii Moldova în următoarea formulare propusă demult de către savanții onești și recent de către Președintele Republicii Moldova dl Mircea Snegur în Mesajul adresat Parlamentului la 27 aprilie 1995: „Limba de Stat (oficială) a Republicii Moldova este limba română”.

Aceasta e unica și singura cale pentru ca neamul nostru românesc să supraviețuiască pe această palmă de pământ străbun numit astăzi Republica Moldova.

„Limba Română”, nr. 4 (22), 1995, p. 67-72

Textul comunicării prezentate la Conferința științifică
„Limba română este numele corect al limbii noastre”,
Chișinău, 20-21 iulie 1995

§ 6 COMPETENȚA LINGVISTICĂ A PROFESORULUI-FILOLOG DIN ÎNVĂȚĂMÂNTUL PREUNIVERSITAR

Profesorul de limba și literatura română trebuie să fie un om deosebit, cu o largă deschidere a gândirii, excelent profesionist și, în același timp, mare patriot, iubitor de neam și de țară, pentru că promovează zestrea cea mai scumpă pe care o moștenesc copiii de la părinți, ceea ce numim noi coloana vertebrală a națiunii, sufletul ei – limba maternă.

Profesorul-filolog are de predat nu numai gramatica și unele texte literare (după cum poate să pară celor neinițiați), ci întreg universul unei culturi naționale. Iată de ce cunoscutul lingvist și psiholog de origine ucraineană A. A. Potebnea (1855-1891) scria: „Nu se poate spune de ce gen de cunoștințe nu ar avea nevoie un filolog” [1], iar un contemporan al lui, academicianul A. Șahmatov (1864-1920) sublinia că filologii „reprezintă un nesecat izvor de dezvoltare intelectual-morală a individului” [2].

Un foarte bun și fidel prieten și apărător al limbii române, profesorul moscovit R. Budagov, scria acum un deceniu: „Filologia este o știință istorică și ideologică. Chiar atunci când filologii se ocupă de aspectul contemporan al limbii sau de starea actuală a unei literaturi, ei sunt obligați să fie și istorici, sunt obligați să înțeleagă dezvoltarea istorică a obiectului cercetat” [3].

În cele ce urmează am vrea să ne oprim doar la două aspecte metodologic-aplicative de care ar trebui să țină seama profesorul-filolog în procesul de predare.

I. Aspectul istorico-lingvistic

Deși elevii cunosc disciplina „Istoria românilor” și sunt întrucâtva familiarizați cu trecutul neamului nostru, etnogeneza poporului, formarea limbii lui etc., totuși profesorul-filolog trebuie să sublinieze constant faptul că „noi suntem viță latină” (T. Maiorescu), că „neamul moldovenilor, al muntenilor, al ardelenilor... cu toții cu un nume de obște Români se cheamă”, „...că noi moldovenii la fel ne spunem Români, iar limbii noastre nu dacică, nici moldovenească, ci românească” (D. Cantemir, *Hronicul vechimii a Româno-Moldo-Vlahilor*). La baza limbii române stă *lingua mater* – latina: *Lingua latina est fundamentum linguae nostrae*, adică „Limba latină este fundamentul limbii noastre”. Conștiința latinității și romanității nu trebuie să ne părăsească nici pentru o clipă, căci anume în ea e forța

noastră, puterea de rezistență la toate calamitățile care se abat asupra poporului și (ale) limbii lui.

Trebuie amintit elevilor faptul că numai poporul nostru și-a păstrat denumirea de *romanus* „român”, deși a fost „aruncat” la periferia Imperiului roman și mai târziu, în perioada feudalismului timpuriu, nu avea relații prea strânse cu celelalte popoare din ginta latină. Ba mai mult chiar, conștiința și spiritul latin palpită în întreaga ființă a românului, ceea ce se reflectă în nominalizarea denotatelor din lumea înconjurătoare și din viața cotidiană. Sus pe *cer* (lat. caelum) vedem (lat. videre) *soarele* (lat. solem), *luna* (lat. luna) și *stelele* (lat. stella), jos e *pământul* (lat. pavementum) cu *câmpiile* (lat. campus), *pădurile* (lat. paludem), *viile* (lat. vinea), *râurile și fluviile* (lat. rivus et fluvius), *văile* (lat. vallem) și *munții* (lat. montem) etc.

Ca să ne putem duce existența, consumăm zilnic *pâine* (lat. panem), *carne* (lat. carnem), *lapte* (lat. lactem), *ouă* (lat. ovum), *apă* (lat. aquam) etc., cultivăm diferite *cereale* (lat. cerealia) ca: *grâne* (lat. granum), *secară* (lat. secalem), *porumb* (lat. polumbum), *orz* (lat. hordeum), *linte* (lat. lentem) etc., creștem tot felul de *legume* și *fructe* (lat. fructus) ca: *ceapă* (lat. cepa), *usturoi* (lat. verb usturare), *mere* (lat. malum), *prune* (lat. prunum), *cireșe* (lat. ceresum), *nuci* (lat. nucem) etc.

Nimeni nu-și poate închipui traiul fără animale domestice: *oaia* (lat. ovem), *calul* (lat. caballus), *vaca* (lat. vacca), *berbecul* (lat. vervecem), *boul* (lat. bovem), *vițelul* (lat. vitellus), *porcul* (lat. porcus), *capra* (lat. capram), *câinele* (lat. canem), *cotoiul* (lat. catum), etc., dar și sălbatic: *lupul* (lat. lupus), *vulpea* (lat. vulpes), *iepurele* (lat. leporem), *cerbul* (lat. cervus) etc., fără păsări și insecte: *găina* (lat. gallina), *acvila* (lat. aquila), *cucul* (lat. cuculus), *porumbelul* (lat. polumbulus), *musca* (lat. muscam), *furnica* (lat. formicam) etc.

Știm cu toții că anul calendaristic se împarte în cele patru anotimpuri, fiecare din acestea venind cu ale lui: cu *ger* (lat. gelum), cu *vânt* (lat. ventum), cu *nea* (lat. nivem), cu *ploaie* (lat. pluviam), cu *frig* (lat. frigurem), cu *căldură* (lat. calidum) etc. Omul, luptând cu valurile vieții, numără zilele săptămânii: *luni* (lat. Lunae dies), *marți* (lat. Martis dies), *miercuri* (lat. Mercurii dies), *joi* (lat. Jovis dies), *vineri* (lat. Veneris dies), *sâmbătă* (lat. sabbata), *duminică* (lat. Domini + dies).

Așadar, limba română și-a păstrat romanitatea pe parcursul secolelor și anume în aceasta constă forța ei vitală, nota specifică ce o leagă cu mii de fire invizibile, la prima vedere, cu celelalte limbi romanice surori. În acest sens Eminescu avea tot temeiul să scrie în anul 1878 în ziarul „Timpul” din 16 mai: „Optsprezece veacuri sunt de când viața latină a fost sădită pe acest pământ unde suntem noi; în ciuda zguduirilor care au trecut, această viață înaintază mereu, sporind și întărindu-se...” [4]. În sensul dat ar fi de reținut concluzia academicianului Iorgu Iordan conform căreia în textele care figurează, de obicei, în

volumele curente ale lui Eminescu „38 de strofe de câte 4 versuri sunt alcătuite exclusiv din cuvinte latinești moștenite” [5]. Iată 2 strofe luate la întâmplare: „Somnoroase păsărele / Pe la cuiburi se adună, / Se ascund în rămurele – / Noapte bună” sau „Mai am un singur dor: / În liniștea serii / Să mă lăsați să mor / La marginea mării...”.

Ar fi cazul să relatăm că în poeziile antume ale lui Eminescu, conform statisticii lexicale efectuate de prof. D. Macrea [6], cuvintele de origine latină ajung la 83 la sută din numărul total de lexeme folosite de poet. Utilizarea preferențială a lexemelor de origine latină vorbește despre intenția scriitorului de a reda cât mai adecvat specificul limbii române, sufletul ei, izvorul generator al cuvintelor din fondul de bază al limbii noastre.

Firește, cele demonstrate până acum nu vor să anuleze nici existența elementului lexical eterogen în limba română. Grație poziției sale geografice „neromane” și religiei creștine ortodoxe, avem în vocabularul limbii noastre și **slavonisme** (cuvinte vechi slave): *gâscă, nevastă, copită, spovedanie* etc., **bulgarisme**: *gârlă, desagă, greblă, căpiță, pogon* etc.; **turcisme** (vreo 620): *tava, basma, mahala, halva, boia, haraba, geam, geamgiu, chiulanguiu*; **ungurisme** (circa 130): *aldămaș, guler, belșug, feredeu, imaș, oraș* etc.; **grecisme**: *dascăl, arvună, colțun, garafă, lefter* etc.; **polonisme**: *clapon, șleahță, zlot, pistol*; **ucrainisme** (circa 250): *buhai, cușmă, hulub, lozie, chișleag* etc.; **rusisme**: *deseatină, arșin, bragă, cvas, pud, ceainic, samovar, solniță* etc. Caracterul eterogen al lexicului românesc i-a permis cronicarului Gr. Ureche să conchidă nepărtinitor: „Așijderea și limba noastră din multe limbi este adunată și ne este amestecat graiul nostru cu al vecinilor de prinprejur, măcar că de la Râm ne tragem și cu ale lor cuvinte ni-s amestecate” [7]. În acord cu bătrânul cronicar, Al. Russo scria: „Cuvântul fie slav, fie turc, fie latin, ce se va români, are drept de împământire și numai obșteasca frământare și nevoia poate să-i dea indigenalul, iar nu autoritatea fabricantilor de sistem” (*Cugetări*, partea a II-a). Scriitorul, savantul, gânditorul Ion Heliade Rădulescu (1802-1872) nota în celebra-i *Prefață la Gramatica Românească* (1828): „Trebuie să luăm numai aceea ce ne trebuie și de acolo de unde trebuie și cum trebuie” [8] și mai departe: „Noi nu ne împrumutăm, ci luăm cu îndrăzneală de la maica noastră moștenire și de la surorile noastre partea ce ni se cuvine” [9]. Dacă în Republica Moldova s-ar fi predat astfel în perioada postbelică, nu ne-am fi poluat limba cu barbarisme de tipul: *creslă* (pentru fotoliu), *sklad* (pentru depozit), *holodilnik* (pentru frigider), *vertoliot* (pentru helicopter), *spravkă* (pentru adeverință) și multe altele de acest gen. Regimul antimoldovenesc și antinațional din fosta R.S.S. Moldovenească ne-a făcut să uităm că „nouă, românilor, limba latină ne-a dat, ne-a arătat drumul. A nu ști aceasta, a uita ori a nesocoti aceasta, se poate plăti cu ființa ta ca popor dacă ființezi mai departe ca o populație pe harta globului” (C. Noica) [10].

II. Aspectul sociolingvistic

Profesorul-filolog e obligat să cunoască și unele aspecte de ordin socio-lingvistic și demografic, deoarece o limbă maternă nu se poate preda într-un context rupt de realitățile în care trăiesc purtătorii ei. Limba are un caracter social, ea se dezvoltă numai în societate și pentru societate, fiind instrumentul indispensabil de comunicare între membrii unei comunități etno-lingvistice.

În Republica Moldova, în hotarele ei din 1989 (cu tot cu Transnistria și Găgăuzia) locuiau, conform Recensământului de la 1 ianuarie 1989, 4.341.000 de locuitori pe o suprafață de 33,7 mii km². Din numărul total de locuitori s-au declarat moldoveni 2.794.749, dar mai mult de 130.000 dintre aceștia au precizat că limba lor maternă e rusa. Deci purtători mai mult sau mai puțin veritabili ai limbii române sunt 2.666.643, ceea ce constituie aproximativ 63,5% . E o proporție foarte mică, dacă o comparăm cu cea din alte perioade din istoria Basarabiei. Astfel în 1812, când Rusia țaristă își anexează Basarabia, moldovenii-români alcătuiau 95 la sută din toată populația ținutului. În cei 106 ani de ocupație țaristă, numărul aborigenilor moldoveni-români scade cu 20 la sută, ajungând în 1918 doar la 75%. În anul 1940 moldovenii români mai constituiau 70 la sută din populația Basarabiei. Dar mai departe numărul lor scade treptat: în 1959 ei alcătuiau 65,4%, în 1979 – 63,9 și în 1989 – aproximativ 63,5. Ceea ce alarmează și nedumerește mai mult este faptul că, în timp ce etnosul român merge pe linie descendentă, minoritățile naționale, dimpotrivă, se plasează pe liniile ascendente. Astfel, rușii din Basarabia în 1940 numărau 188.300 de persoane; în 1959 – 293.000 de persoane; în 1969 – 414.000 de persoane; în 1979 – 506.000 de persoane și în 1989 – 560.000 de persoane. Tot în ascendență se află și numărul ucrainenilor trăitori în Moldova. În anul 1959 ucrainenii moldoveni atingeau cifra de 421.200 de persoane; în 1969 – 507.000; în 1979 – 561.000 și în 1989 – 600.000 de persoane.

Trebuie să înțelegem că această creștere vertiginoasă a populației alogene nu este naturală, ci artificială, mecanică. În urma politicii antimoldovenești și antinaționale în fosta R.S.S.M. în anii 1950-1980 au imigrat (au venit) în republica noastră aproximativ 1.000.000. de rusofoni, iar din republică au emigrat (forțat și benevol) mai mult de jumătate de milion de moldoveni români. Aceștia sunt deportați în Siberia, condamnați în gulaguri și închisori, angajați la muncă pe termen îndelungat în punctele cele mai îndepărtate ale Rusiei etc.

E de la sine înțeles că popularea orașelor, a centrelor raionale și chiar a unor sate cu alogeni a avut ca repercusiune poluarea lingvistică. Cei veniți nu au binevoit să învețe limba aborigenilor. Aceștia din urmă s-au văzut constrânși să învețe limba rusă, uitând-o pe a lor sau neglijând-o. Limba „fratelui mai mare”

devenise limbă oficială, de stat, utilizându-se în toate sferele vieții sociale. Sub ochii mai multor generații s-au produs *delatinizarea* și *deromanizarea* în primul rând a limbii vorbite, în care deveniseră obișnuite enormități de tipul: „vkliucește svetu; zavodește motorul; zbvlește skorostea; l-o sudit pe drugu meu; m-am uvolnit, padiezd, umâvalnik, sâr” etc.

Orașele mai mari din republică s-au deznaționalizat, moldovenii rămânând în minoritate. Câteva date pentru confruntare:

1. În Chișinău au rămas moldoveni-români 42-43% (față de 77,5 în 1940);
2. În Bălți – 37-38% (față de 70,1 în 1940);
3. În Tighina – 24-25% (față de 53,1 în 1940);
4. În Cahul – 49%;
5. În Dubăsari – 33%;
6. În Râbnita – 24%;
7. În Tiraspol – 18% români.

În asemenea circumstanțe nu este de mirare că și numărul de mancurți (îi avem în vedere pe moldovenii ce s-au dezis de limba lor maternă în favoarea limbii ruse) crește. Recensământul din 1959 a înregistrat 50.000 de asemenea moldoveni; cel din 1979 – 70.000 de persoane și cel din 1989 – 130.000 de persoane ce s-au înstrăinat benevol de limba lor, preferând-o pe cea rusă.

Aceste și alte date de ordin demografic și statistic urmează a fi conștientizate de către profesorul-filolog, pentru că ele influențează în mod direct limba băștinașilor, poluând-o și denaturând-o. Abia după 1989, odată cu adoptarea Legislației (Legea despre statutul limbii de stat; Legea despre revenirea la grafia latină și Legea despre funcționarea limbilor vorbite pe teritoriul republicii), situația a început să se amelioreze întrucâtva în sensul că limba română și-a lărgit sferele de utilizare, cuprinzând tot mai multe domenii ale vieții noastre sociale și culturale.

Din păcate, profesorul-filolog (și nu numai filolog!) nu poate să folosească din plin moștenirea noastră istorică, lingvistică și culturală în sensul cel mai larg al cuvântului din cauza legiferării prin Constituție a neadevărului științific și istoric cum că limba noastră literară nu-i română, ci „moldovenească”. Se confundă, din ignoranță (sau din alte motive!), graiul cu limba literară. Locuitorii dintre Nistru (și dincolo de Nistru) și Siret vorbesc *moldovenește*, dar limba lor literară e unică pe tot masivul danubo-carpato-nistrean și se numește cu un termen neutru (din punct de vedere dialectal) *limba română*, ale cărei norme au fost create de cărturari și rapsozi, de cronicari și scriitori, de oameni luminați din Moldova și Transilvania, din Bucovina și Muntenia, din Banat și Oltenia, Maramureș și Crișana etc., ajungându-se la o limbă „ca un fagure de miere”, cunoscută, înțeleasă și savurată de toți vorbitorii acestui masiv. Deși Președintele Republicii, Mircea Snegur, susținut de majoritatea intelectualilor, specialiștilor, savanților, pedagogilor etc., s-a adresat Parlamentului Republicii Moldova cu inițiativa legislativă

de a se revedea articolele 13 și 118 din Constituție privind denumirea limbii, deputații din parlament, cu 25 de voturi pro și 58 contra, au respins, la 9 februarie 1996, inițiativa șefului statului. Acest gest negativ al parlamentarilor i-a afectat pe toți oamenii de bună credință, tot neamul nostru, generațiile viitoare cărora li se inoculează neadevărul și rutina, umilința și supunerea, înstrăinarea de neam și separatismul. În alocuțiunea sa la Adunarea anuală a A.Ș.M. din 28 februarie 1996 dl Mircea Snegur s-a referit din nou la problema limbii subliniind: „Am spus atunci și o repet și acum: era și este vorba de un adevăr științific, și anume acel că limba maternă a moldovenilor se numește «limba română», adevăr care trebuie consfințit în Legea Supremă a țării. Atât. Actuala majoritate parlamentară, însă, s-a dovedit inaptă a susține un examen pe cât de simplu, pe atât de necesar la capitolul «maturitate civilă și responsabilitate politică», ambițiile ideologice situându-se din nou, pentru a câta oară în decursul ultimelor decenii ale istoriei noastre, de asupra” [11]. Și mai departe: „Majoritatea parlamentară n-a dorit nici măcar să dea citire avizului Academiei de Știință a Moldovei cu privire la denumirea corectă a limbii de stat. Mă întreb și vă întreb pe dumneavoastră: ce ar însemna acest gest, dacă nu o vădită lipsă de respect față de știință?... partizanii «moldovenismului» lingvistic le atribuie savanților diverse învinuiri închipuite: că vor să scoată din uz, să interzică la noi în țară denumirea de «moldovean», «moldovenesc», că le transformă în cuvinte de ocară, că înjosesc propriul popor ș.a.m.d. ...Ei vor să defăimeze pe oamenii cinstiți și să intimideze lumea. Dar am convingerea că așteptările lor vor fi în van... eu rămân pe aceeași poziție – pe poziția adevărului, potrivit căruia... parlamentele vin și se duc, iar știința rămâne. Va veni un alt Parlament, cu o altă majoritate decât cea actuală, și va repara greșeala predecesorului. Sunt convins: adevărul științific, mai devreme sau mai târziu, va triumfa” (tot acolo).

În continuare Președintele Republicii Moldova se adresează oamenilor de știință, îndemnându-i să nu „rămână observatori pasivi, indiferenți față de tot ceea ce se întâmplă în societate”... „Dacă vrem, – menționează M. Snegur, – ca toți moldovenii să conștientizeze adevărul că limba lor se numește *limba română*, trebuie să cultivăm receptivitatea lor față de această denumire corectă din punct de vedere științific. Misiunea care îi revine în legătură cu aceasta intelectualității nu este în opinia mea **o misiune politică, ci una de culturalizare** (subl. n. – A.C.). Cu cât mai insistent fiecare intelectual, fiecare om de știință își va pune umărul la nobila lucrare de ducere a adevărului în popor, cu atât mai degrabă vom fi martorii triumfului” (tot acolo).

Firește, cele relatate mai sus sunt cuvinte pline de adevăr și înțelepciune: noi, pedagogii, trebuie să explicăm elevilor, studenților și tuturor vorbitorilor limbii de stat că numind-o *română* nu lezăm demnitatea și mândria națională a băștinașilor, ci o ridicăm cu câteva trepte mai sus, circumscriindu-ne pe orbita culturii

strămoșești, a neamului nostru, care atinge astăzi cifra de peste 30 de milioane de oameni stabiliți cu traiul în Republica Moldova, România, Ungaria, Iugoslavia, Canada, Austria și prin alte țări. Prin limba română căpătăm acces liber la comoră noastră nesecată a culturii neamului, la culturile statelor europene și, în primul rând, la acele din țările ginteii latine.

Acceptând însă așa-zisa limba moldovenească:

1. Ne compromitem în fața științei romanistice mondiale, care a demonstrat cu lux de amănunte că în Europa de Est există o singură limbă romanică literară – limba română, formată pe baza subdialectelor: muntenesc, moldovenesc, maramureșean, crișean, bănățean;

2. Ne sărăcim pe noi înșine, moral și spiritual, căci graiul nostru moldovenesc nu cuprinde lexicul terminologic din toate sferele vieții (știință, tehnică, medicină, politică, filozofie etc.), situația obligându-ne să împrumutăm și să „moldovenizăm”, prin schimonosire, vocabulele necesare din limba rusă;

3. Ne umilim în fața străinilor așezați cu traiul în Republica Moldova, căci aceștia nu doresc să învețe o limbă săracă, rusificată și, în fond, efemeră, iar moldovenii ei înșiși se leapădă de ea, ca de altfel și găgăuzii care se dezic de limba lor deformată totalmente de rusisme și practic asimilată de limba „fratelui mai mare rus” chiar la ea acasă, în Găgăuzia din Republica Moldova [12];

4. Dăm apă la moara separatiștilor transnistreni care demult au abrogat Legislația lingvistică din Republica Moldova, au revenit la alfabetul rusesc și la „teoria” despre două limbi est-romanice: moldovenească și română. Ideologi tiraspoleni, fără nicio jenă, afirmă că în Republica Moldova se deformează, se schimonosește veritabila limbă moldovenească și că „adevărații” patrioți trebuie să lupte cu românizatorii limbii moldovenești, care vor s-o ducă la „pieire” [13].

5. Vom cheltui timp și bani grei pentru a alcătui manuale, dicționare, alte materiale didactice în loc de a le lua din România. În loc să mergem spre integrarea sistemului de instruire și educare a tinerilor generații, în loc să tindem spre un standard românesc unic (și prin aceasta să ajungem la cel european), noi, prin așa-zisa „limbă moldovenească”, ne vom izola, rămânând în afara progresului intelectual.

6. Ne punem într-o situație absurdă în fața celor 10.000 de elevi, studenți, doctoranzi basarabeni trimiși la studii în România, care, firește, nu-și mai pot imagina că, la întoarcere acasă, vor trebui să profeseze în altă limbă decât aceea în care își fac studiile și cu care au și venit la studii. Cine ar putea să-i convingă acum că la Bălți, Chișinău sau Cahul ei vor vorbi moldovenește și nu românește ca la Iași, Brașov sau Timișoara?

Încheiem reflecțiile asupra problemei discutate cu un fragment din alocuțiunea marelui poet și patriot Alexie Mateevici, ținută la Congresul gubernial al învățătorilor moldoveni din 25-28 mai 1917: „Nu avem două limbi și două literaturi,

ci numai una, aceeași cu cea de peste Prut. Aceasta să se știe din capul locului, ca să nu mai vorbim degeaba... Noi trebuie să ajungem de la limba noastră proastă de azi numaidecât la limba literară românească” [14]. Spre marele nostru regret, acest adevăr mai este pus la îndoială de către unii politicieni interesați în a dezmina neamul, a-l umili, a-i ține în neștiință pe cei peste 2,5 milioane de moldoveni români, amintindu-le mereu că ei locuiesc într-un stat multinațional și nu reprezintă decât o etnie alături de celelalte venite aici de aiurea și obținând toate drepturile constituționale fără a cunoaște limba pământului. Aceasta este, de fapt, *causa causarum* a tragediei noastre naționale.

REFERINȚE

1. A. A. Потебня, *Из записок по теории словесности*, Харьков, 1905, с. ПО.
2. Apud V. V. Vinogradov, Alexei Alexandrovici Șahmatov. СПб, 1922, p. 8.
3. Р. Будагов, *Филология в современной борьбе идей*, „Филологические науки”, Москва, 1984, N.3, с.4.
4. Vezi culegerea *Eminescu și clasicismul greco-latin*, Iași, 1982, p. 2.
5. Iorgu Iordan, *Observații cu privire la limba poeziilor lui Eminescu*, Studii eminesciene. 75 de ani de la moartea poetului. București, 1965.
6. D. Macrea, *Probleme de lingvistică română*, București, 1961.
7. Gr. Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, Chișinău, 1971, p. 61.
8. I. H. Rădulescu, *Pagini alese*, București, 1961, p. 171.
9. I. H. Rădulescu, *ibidem*.
10. C. Noica, *Ființa românească și limba latină*, „Literatura și arta”, 16 septembrie, 1990, p.6.
11. Mircea Snegur, *Să consolidăm statalitatea, valorificând la maximum potențialul științifico-intelectual*. Alocuțiunea la Adunarea Anuală a A.Ș.M. din 28 februarie 1996, Ziarul „Moldova Suverană”, nr. 36, 2 martie, 1996, p. 2.
12. „Limba găgăuză dispăre din cauza unei intensive asimilări. În prezent 90 la sută din populația găgăuză din centrele raionale Comrat, Ceadâr-Lunga, Vulcănești și 70 la sută din populația sătească vorbesc în locurile publice, cu predilecție, în limba rusă. Tinerii găgăuзи de la 16 până la 25 de ani se jonează să vorbească în limba maternă chiar la ei acasă; la cinematografe, la televiziune auzi numai limba rusă; ziarele, revistele, cărțile din bibliotecile publice sunt numai în rusește. În instituțiile preșcolare situația este similară. Limba găgăuză se predă în școli ca disciplină aparte, însă prin filiera (sau pe baza) limbii ruse... Într-un fel nealterat limba găgăuză în Gagauz Ery s-a mai păstrat doar în gura oamenilor ajunși la adânci bătrânețe; dispariția lentă a limbii găgăuze progresează și nu văd tentative de a opri acest proces...” (Nicolae Baboglo, scriitor, lingvist, *Пора решительных действий*, gazeta „Независимая Молдова”, 2 februarie, 1996, p. 5).
13. Vezi И. Д. Чебану, *Слово о судьбе родного языка*, Тирасполь, 1992; Idem. *Родной язык в моей судьбе*, Тирасполь, 1993.
14. Vezi A. Mateevici, *Opere*, vol. I, Chișinău, 1993, p. 463-465.

Culegerea *Aspecte ale didacticii moderne*,
Chișinău, 2001, p. 141-150

CAPITOLUL II

LIMBA – ATRIBUT ESENȚIAL AL STATULUI

§ 1 BILINGVISMUL NAȚIONAL-RUS CA FACTOR DISTRUCTIV AL UNITĂȚII DE NEAM ȘI DE LIMBĂ A ROMÂNILOR MOLDOVENI

În cele ce urmează va fi vorba numai de bilingvismul național-rus și în special de cel român-rus din fosta R.S.S. Moldovenească.

Este bine cunoscut faptul că în ex-Uniunea Sovietică bilingvismul național-rus a fost ridicat la rang de politică de stat. În toate documentele fostului P.C.U.S. și ale fostului Stat Sovietic, privind politica națională, se sublinia că locuitorii republicilor naționale trebuie să cunoască două limbi: cea maternă și a doua (tot „maternă”) – cea rusă, deci să fie *bilingvi*.

Kremlinul înțelegea acest bilingvism într-un mod curios: naționalii erau obligați să învețe *limba lui Ilici*, s-o vorbească peste tot în mod oficial, pe când rușii (~ 65 de mln. în cele 14 foste republici numite, *per absurdum*, suverane) nu erau datori să știe limba băștinașilor!!!

Se sublinia, în mod expres, că studierea limbii băștinașilor de către ruși și de către reprezentanți ai altor naționalități conlocuitoare este o chestiune absolut benevolă.

Firește că nimeni sau aproape nimeni din rusofoni nu și-a manifestat dorința de a însuși limba aborigenilor, considerând-o inferioară și inutilă.

Conform Recensământului populației din ex-Uniunea Sovietică, efectuat la 1 ianuarie 1989, numărul de ruși care posedau, de bine, de rău, limba republicii unde locuiau era infim. Iată unele date:

1. Kazahstan – 0,7% (în total rușii constituie acolo 64 la sută din populație);
2. Kârgâzstan – 1,1%;
3. Turkmenistan – 2,1%;
4. Tadjikistan – 2,7%;
5. Uzbekistan – 5%.

Decenii de-a rândul în fosta U.R.S.S. se tolera și se încuraja o nedreptate socială și națională strigătoare la cer în privința politicii lingvistice. Drept consecință, republicile se divizau în două: pe de o parte, era populația băștinașă, care în mod obligatoriu trebuia să fie *bilingvă*, iar pe de altă parte, se afla populația nevăștinașă (rusă și rusofonă), care continua să rămână monolingvă (vorbitoare numai de limba rusă).

În felul acesta s-a dezvoltat un bilingvism subordonat (asimetric, discordant, extensiv), limba rusă preluând în mod abuziv toate funcțiile sociale în stat,

strămtorând și eliminând din uz limbile naționale. Acest bilingvism a condus în mod fatal la glottofagie (glotta „limba” + phagos „a devora”), la devorarea limbilor naționale de către limba rusă.

Iată unele totaluri făcute în acest sens în anii restructurării. La un control mai rigid al situației pe teren s-a constatat că din cele 130 de limbi („egale în drepturi” – 130 равноправных) aveau scrisul propriu numai 66, iar predarea în școlile primare se efectua doar în 39 de limbi. Logică ar fi întrebarea: ce s-a întâmplat cu celelalte 91 de limbi? Ele pur și simplu au fost date uitării, au fost scoase din uz și, de regulă, asimilate.

Cu mulți ani în urmă, profesoara din Sankt Petersburg, Agnia Desnițki, atrăgea atenția asupra faptului că în Uniunea Sovietică „este pericolul unei eventuale asimilări a limbilor naționale de către limba rusă” (a se vedea revista „Izvestia Academii Nauk S.S.S.R.”, OLEA, Tom 47, nr. 3, Moscova, 1988, p. 259). Savanta a avut perfectă dreptate. Procesul de asimilare a limbilor naționale a început, mai întâi, în așa-numitele republici autonome (vreo 20), pentru ca mai apoi să treacă și în cele unionale.

Iată câteva exemple. În Republica Autonomă Bureată, din cei 250.000 de aborigeni, a treia parte a recunoscut ca *maternă limba rusa*. Deci bilingvismul bureat-rus s-a transformat în monolingvism rus.

Situații similare s-au constatat și în alte foste regiuni sovietice, de exemplu: Ciukotka, Republica Autonomă Mordvină etc.

Rusificarea popoarelor naționale era în toi.

În acest sens aș vrea să menționez câțiva factori de ordin extralingvistic, care au înlesnit procesul de rusificare a aborigenilor din U.R.S.S.:

1. Colonizarea cu ruși (și rusofoni) a orașelor mari și mici din republicile naționale sub pretextul „ajutorului intelectual” pentru dezvoltarea industriei. În orașele din republicile asiatice rușii constituiau 40-80 la sută din numărul total al locuitorilor. În fosta Republică Sovietică Socialistă Moldovenească rușii și ucrainenii ajungeau la 1.200.000 de persoane.

2. Utilizarea oficială a limbii ruse în toate sferele vieții publice. Chiar și la adunările de orice nivel se vorbea numai rusește. Actualul președinte al Kazahstanului, dl Nazarbaev, își amintește, cu regret, că până la restructurare el (fiind lucrător de partid) nu a auzit niciodată să se fi vorbit în limba cazahă la vreo întrunire partinică! Era de ajuns ca la o asemenea reuniune să fi asistat măcar un rus ca toți participanții să-și țină cuvântările în limba rusă (pocită, desigur!). Situația era similară și în celelalte republici, regiuni, ținuturi.

3. Propagarea insistentă și permanentă a limbii ruse. Conducătorii de partid și de stat (de orice rang) nu ratau niciodată ocazia să reamintească băștinașilor cuvintele cunoscutului akân (poet popular din Kazahstan) Giambul Giabaev (1846-1945):

Если ты хочешь стать человеком, выучи русский язык!

„Dacă vrei să devii om, însușește limba rusă!”.

Aluzia era transparentă. Reieșea că cei care nu cunosc limba rusă n-ar putea pretinde a fi oameni. O insultă fără perdea la adresa a sute și zeci de mii și milioane de cetățeni din fosta Uniune Sovietică!

În anul 1962, aflându-se într-o vizită de lucru la Minsk (Bielorusia), Nichita Hrușciiov (Secretar General al P.C.U.S. și Președinte al Consiliului de Miniștri în fosta U.R.S.S.) a rostit o alocuțiune în care a „strecurat” următorul gând: „Cu cât mai degrabă poporul bielorus va însuși limba rusă, cu atât mai ușor și mai repede va edifica comunismul”.

Conducătorii Bielorusiei au înțeles aceste cuvinte drept o indicație prețioasă, o directivă și în câteva luni de zile au închis, au desființat toate școlile din capitală cu predare în limba bielorusă!

La fel s-a procedat și în multe alte orașe „de scaun”. La Kiev, de pildă, era răspândită o vorbă de duh cum că în capitala Ucrainei limba lui Taras Șevcenko o vorbesc doar scriitorii și măturătorii, iar copiii acestora nu mai doresc s-o învețe, motivând că e neprestigioasă (vezi: С. Ермольненко, *Проблемы близкородственного двуязычия // Национально-языковые отношения в С.С.С.Р.: Состояние и перспективы*, Москва, 1989, с. 182).

În această ordine de idei mai e de menționat că prin 1983-1984 a fost emisă o Hotărâre a C.C. al P.C.U.S. și a Consiliului de Miniștri al U.R.S.S., care prevedea majorarea substanțială a salariilor pentru profesorii de limbă și literatură rusă în școlile naționale din republicile unionale! S-a recurs, așadar, la o discriminare directă a limbilor naționale și a profesorilor (de toate gradele) care le predau.

Rusificarea și mancurtizarea băștinașilor din republicile fostei U.R.S.S. ducea inevitabil la poluarea *limbii vorbite*, la *crearea* unui jargon, a unei mixturi lingvistice: se emiteau propoziții formulate din 2-3 cuvinte din limba națională și 4-5 din limba rusă. Acest surogat lingvistic (nu pur și simplu limbă de lemn) afecta toate păturile sociale, pentru că mulți oameni începeau să gândească în altă limbă decât cea maternă.

În Ucraina se vorbea așa-numitul *surjik* (un amestec din material lingvistic ucrainesc și rus), iar în Bielorusia limba vorbită s-a transformat în *traseankă* (adică fân, amestecat cu paie).

Limbile naționale degradau în modul cel mai direct al cuvântului, lingviștii sovietici din școala lui Iunus Deșeriev (Muhamed Isaev, Vida Mihalcenko, Alexandr Baskakov etc.) ascundeau adevărul, scriind că e vorba de o evoluție firească a limbilor naționale în familia frățească a popoarelor din U.S., evoluție generată de influența binefăcătoare a limbii rase.

Să vedem acum care a fost situația lingvistică în fosta R.S.S. Moldovenească. Nu este greu de intuit că politica lingvistică antinațională a ex-P.C.U.S. s-a

extins, poate chiar și mai aprig, asupra românilor-moldoveni. Dar în Republica Moldova s-a mai adăugat o mare calamitate (și năpastă) – teoria despre două limbi romanice de est: moldovenească și română. Ea apare după 1924 (odată cu formarea R.A.S.S.M.) la comanda lui Stalin, care urmărea un scop bine determinat: prin dezintegrare glotică să se ajungă la dezintegrarea națională a românilor de pe ambele maluri ale Prutului și, în ultimă instanță, să se reanexeze teritoriile românești dintre Nistru și Prut.

Kremlinul și-a atins idealul la 28 iunie 1940 și încă o dată în primăvară lui 1944.

În perioada imediat postbelică a fost ridicată o cortină de fier între R.S.S.M. și România, Prutul devenind nu numai frontieră politico-administrativă, ci și lingvistică. A fost interzis alfabetul latin, oprită difuzarea cărții românești pe teritoriul Basarabiei, declarat neeficient schimbul de specialiști etc.

Pe lângă alte mari nenorociri, Moldova a mai avut de suferit și o *catastrofă lingvistică*, legată de raptul Basarabiei în 1940 de către Armata Roșie stalinistă. Anume atunci de peste Nistru, din R.A.S.S.M., din Tirașpolea, a venit peste capul românilor basarabeni limbă făcută de ideologii sovietici. Pentru ca cititorul actual de limba română să-și poată imagina gravitatea situației de atunci, vom cita câteva mostre dintr-o carte de critică literară, editată în cetatea de scaun, orașul Tirașpolea: „*zădașea noastră; stolița roșî; poslaniku rus; guvernul de caroli a României; starea internorodnicî; slăbășiunea militarî; compensarea șkoalei șei mari; lupta treși în „podpolii”; jemi clasu lucrătoresc; numa o parti di moldoveni slobod îș disfășurî trăemântu; autorul nu și interesuești cu ntrebările literari; niși B. P. Hâjdău, niși Stamati, ca și alți scriitori basărăbeni n-o lăsat nicî prețuos pintru literatura moldovenească*” (I. Vainberg, S. Lehtțâr, *Întrebări literari (1928-1930)*, Tirașpolea, 1930 passim).

Exemplele ar putea continua *ad infinitum*, dar și cele aduse aici sunt mult prea suficiente pentru a ne da seama de schilodirea nemiloasă a limbii române în raioanele estice ale Moldovei. Răsfoind ziarele, manualele, textele literare editate în fosta R.A.S.S.M. și apoi în fosta R.S.S. Moldovenească (anii 1940-1941), rămâi, pur și simplu, zguduit de limba barbară cu care ne torturau mintea și sufletul autorii timpului: „*Întâia dată în «Plugariu Roș» s-o ivit on colțușor di poezâi, – aiasta era cântiși norodniși strânși di pin Moldova Sfatnici*” (I. Vainberg, S. Lehtțâr, *op. cit.*, p. 16); „*Tehnicumu pedagogic (din or. Balta – n.n.) esti dacî nu șerăria, apui on horn, undi sî călesc învățătorii, cari or și povățuitorii la rădicarea culturii, sfatniși a proletariatului*” (idem, ibidem, p. 158).

În această ordine de idei subliniem că și scriitorii din fosta R.A.S.S.M. aveau „comanda socială” de a scrie că Basarabia este ocupată de români, că moldovenii de acolo o duc greu, fiind slugi „la burju”, că limba le e stricăță, adică

românizată și că, desigur, va veni timpul când vor fi eliberați de falnica Armată Roșie și abia atunci toți moldovenii s-ar uni și „ghini ar trăi”.

Cât e de neverosimil, dar și „savanții” lingviști, politicienii din Transnistria au încercat (și nu fără succes) să impună și în Basarabia postbelică (după 1945) primitivismul proletcultist în domeniul limbii literare. Firește, scriitorii basarabeni și oamenii de cultură nu puteau accepta exhibițiile glotice în schilodirea nemiloasă a limbii pe care au învățat-o ei până la „eliberare” și de aceea, în mod tacit, opuneau rezistență, fapt ce nu convenea oficialităților rusești sau rusificate până la refuz.

Astfel a pornit campania de românofobie, de urmărire și persecutare a intelectualilor care nu acceptau denaturările strigătoare la cer în domeniul limbii, istoriei și culturii naționale. Opoziția nu avea, firește, sorti de izbândă. Sute și mii de intelectuali opozanți au umplut închisorile, gulagurile sovietice, opera de represalii încununându-se cu groaznica deportare în Siberia din vara anului 1949!

Revenind la problemele de limbă, capul lingvisticii de pe atunci în „Limba moldovenească az” (rev. „Octombrie” nr. 2, august, 1945), Ivan Dimitrievici Ceban, îi pune la stâlpul infamiei pe toți cei care, după opinia lui, denaturează limba moldovenească, românizând-o și impurificând-o: „*Unele elemente* critică limba literară moldovenească de az... de pe pozițiile *străine, româno-boierești, întărind* că la unii autori moldoveni stilul le este înrăurit *de limba rusă, de sintaxa rusă*, socotind aceasta o ivire negativă. De fapt, această înrăurire... are loc și asupra limbii *norodnice moldovenești* ca semn de *prietenie de veacuri între aceste două noroade*. Ne pare rău că unii intelectuali locali susțin brujiaturile istor elemente. Noi sântem încredințați că tradițiile de sute de ani ale culturii moldovenești înrăurite de cultura înaintată rusească vor predomina, după cum dorește și tinde în întreaga istoria lui norodul moldovenesc. Intelectualii de frunte, constructorii culturii socialiste or mai ave încă multă vreme lupte înverșunate cu rămășițele tănuite otrăvitoare ale naționaliștilor în sânul organizațiilor culturale. Nu trebuie să slăbim vegherea noastră bolșevică pe frontul culturii. Dușmanul a fost zdrobit piept la piept, dar ideologia lăsată în unele pături neînsemnate... ale locuitorimii noastre, a fi cu mult mai greu s-o stârpim din rădăcină” (p. 101).

Aceasta a fost deci metodologia și strategia care au stat la baza politicii lingvistice din R.S.S.M. în anii imediat postbelici. Scopul suprem al ei consta în a legaliza teoria născocită, luată de după ureche, despre existența unei limbi moldovenești separate, teorie antiștiințifică, antinațională, inventată la comanda Partidului Comunist spre a dezbină poporul român, spre a justifica anexarea Basarabiei de către țarul rus în 1812, reocuparea ei de către Stalin la 28 iunie 1940 și în primăvara lui 1944.

Cine ar fi putut să se opună mașinii staliniste de propagandă antinațională și antipopulară, dacă aproape toți intelectualii basarabeni, inclusiv *învățătorii* –

acești păstrători fideli ai spiritualității românești – au părăsit meleagurile natale în primăvara anului 1944 (de frica eliberatorilor roșii), refugiindu-se în Țară.

Amintim că, și în asemenea condiții vitrege, unii scriitori basarabeni (responsabili pentru destinul limbii), unii savanți și oameni de artă au militat pentru unitatea de limbă, istorie, cultură, de obiceiuri și de neam cu frații de sânge din dreapta Prutului.

Regimul totalitarist s-a văzut nevoit să facă unele concesii: a fost aprobată o nouă ortografie (1957), mult mai rezonabilă decât cele precedente; în 1961 ortografia a fost completată cu grafemul *ѡ* (pentru redarea africategi, ge, gi); s-a început revalorificarea moștenirii noastre clasice, comune cu cea a românilor de pretutindeni etc.

Și totuși bătălia cea mare pentru triumful adevărului istoric, pentru identitatea lingvistică și națională s-a desfășurat abia în anii de renaștere națională (1988-1990), când pe ordinea de zi a fost pusă triada: *limba de stat, revenirea la grafia latină, unitatea glotică moldo-română*.

Obținerea acestor deziderate a constituit o victorie atât a forțelor democratice, cât și a întregului nostru popor în lupta lui de eliberare spirituală (și nu numai).

În mesajul său, cu prilejul Anului Nou 1993, Președintele republicii a subliniat că „în Republica Moldova pas cu pas se realizează *strategia* decolonizării care până mai ieri era sortită să fie doar un „strugure pe harta Uniunii” („Moldova Suverană”, 1 ianuarie 1993).

După decenii de restricții lingvistice, de barare a accesului la manuale, la opere artistice și alte lucrări de valoare editate în România, tineretul studios, specialiștii în diverse domenii, oamenii muncii au căpătat posibilitatea de a accede în voie la izvoarele culturii strămoșești, la operele respective scrise într-o limbă ca „un fagure de miere”, vorba poetului.

E important să menționăm că cele 3 legi lingvistice adoptate la 31 august 1989 („Cu privire la statutul limbii de stat”, „Cu privire la funcționarea limbilor vorbite pe teritoriul republicii”, „Cu privire la revenirea la grafia latină”) au fost întocmite în așa fel, încât ele nu lezează, ci, dimpotrivă, favorizează dezvoltarea și prosperarea limbilor și culturilor aparținând etniilor conlocuitoare (avem în vedere limbile găgăuză, bulgară, ucraineană, evreiască, nemaivorbind de limba rusă).

Cu toate acestea, Legislația lingvistică din Republica Moldova nu le-a fost pe placul separatiștilor transnistreni și găgăuzi, care s-au grăbit s-o abroge în pretensele lor republici. Pentru utilizarea grafiei latine, a manualelor editate la Chișinău (și în România), învățătorii, elevii sunt penalizați, fapt care trezește indignare și revoltă din partea părinților și a tuturor oamenilor de bună credință. Această politică nesăbuită a autorităților din Transnistria urmărește scopul de a-i

menține în întineric pe românii moldoveni de acolo (40 la sută), de a le ascunde în continuare adevărul istoric privind unitatea de neam cu noi, cei din Republica Moldova, și cu frații din dreapta Prutului. Mai mult chiar, la Tiraspol din nou se vehiculează deșănțata teorie despre existența unei limbi moldovenesti, diferită de limba română.

Astăzi, constatăm cu mare regret că propaganda comunistă antinațională și antiromânească, în mare măsură, și-a atins scopul: generații de români basarabeni (care își zic moldoveni) nu mai cunosc adevărul istoric despre țară, popor, limbă, continuând să creadă că reprezintă o *națiune aparte*, că vorbesc o *limbă diferită de cea română* etc.

Crește românofobia. Acest foarte periculos fenomen, cu urmări imprevizibile pentru noi, e alimentat de:

primo: atitudinea ostilă a grupurilor etnice față de revendicările naționale (inclusiv linguale) ale românilor moldoveni;

secundo: trifurcarea politico-teritorială a Republicii Moldova;

terzo: publicarea Proiectului Constituției Republicii Moldova, în care deputații din clubul „Viața satului” promovează ideea că limba de stat în Republica Moldova este *limba moldovenească*;

quarto: intrarea Republicii Moldova în C.S.I., fapt care, pe neobservate, va ridica din nou limba rusă la rang de *limbă oficială* în republica noastră, întărindu-i pozițiile în detrimentul limbii române.

Despre ce unitate lingvistică și națională în Republica Moldova se poate vorbi, dacă până mai ieri în orașele Republicii Moldova majoritatea grădinițelor, școlilor medii de cultură generală, școlilor tehnico-profesionale, instituțiilor de învățământ superior funcționau *în limba rusă*. Chiar și la ora actuală (anul 1993) în orașele Moldovei prevalează numărul de școli rusești, în care se instruiesc și copii din familii românești:

Orașul	Șc. românești	Șc. rusești
1. Bălți	4	14
2. Tighina	1	14
3. Tiraspol	1	24
4. Râbnița	1	11
5. Dubăsari	2	5

În defavoare numerică se aflau, în 1993, școlile cu predare în limba română și în unele raioane ale Republicii Moldova:

Raionul	Șc. românești	Șc. rusești
1. Taraclia	3	17
2. Comrat	5	18
3. Slobozia	5	24
4. Râbnița	6	17

Deși în articolul 19 al Legislației lingvistice este scris că „instituțiile preșcolare și școlile de cultură generală se creează după principiul monolingvismului”, în Republica Moldova mai funcționează 128 de școli mixte ruso-moldovenești. Consecințele sunt evidente: la ora actuală avem foarte puțini români-basarabeni cu studii superioare. Să vedem situația la 1.000 de locuitori:

rom.-moldoveni	ucraineni	ruși
61 de persoane	112 de persoane	260 de persoane

Dar, pentru comparație, să examinăm care este situația din agricultură, câți moldoveni, ucraineni și ruși (la 1.000 de locuitori) muncesc pe câmp cu sapa în mână:

rom.-moldoveni	ucraineni	ruși
700 de persoane	200 de persoane	6 persoane

Frapante cifre! Tot talpa țării îi ține și-i hrănește pe veneticii care s-au cuibărit în mult prea pătimita Basarabie și urzesc întruna planuri secesioniste, antiromânești și antinaționale! (vezi „Literatura și Arta”, 10 iunie 1993, p. 8).

Rusificarea instruirii, de toate gradele, a vieții publice, în general, a declanșat și un alt fenomen regretabil și extrem de periculos: mulți tineri au început a se dezice de limba lor maternă (română), trecând la limba rusă.

În procesul Recensământului populației din fosta Uniune Sovietică (1 ianuarie 1989), la întrebarea „Care vă este limba maternă?” 130.000 de români-moldoveni din R.S.S.M. au răspuns: „Sunt moldovean, dar limba mea maternă este rusa”. Spre comparare, amintim că la Recensământul din 1969 răspunsuri analoage au dat doar 40.000 de moldoveni, iar în 1979 numărul acestora a crescut până la 82.000 de persoane. Deci „progresul” este evident!

Cele demonstrate mai sus nu pot trezi decât indignare și repulsie! O mai mare rușine și o mai mare tragedie pentru un popor nici că se poate!

Dar ce să mai vorbim de anul 1989, dacă și astăzi, în 1993:

- a) în grădinițele ruse din orașul Bălți găsim 1.800 de copii;
- b) în școlile medii de cultură generală rusești, fiecare al treilea, uneori și al doilea elev este român-moldovean (iar în orașul Orhei, în Școala rusă nr. 5, 60 la sută din contingentul de elevi sunt români-moldoveni);
- c) în 1992 în instituțiile de învățământ superior din Republica Moldova s-au înscris în grupele cu predarea în limba rusă 800 de români-moldoveni, absolvenți ai școlilor cu predare în limba română;
- d) limba rusă și până azi mai stă în capul mesei în foarte multe instituții din sferele vieții sociale, economice, politice, culturale etc.

Acestea sunt urmările nefaste ale bilingvismului național-rus și moldo-rus, promovat de regimul totalitarist în Basarabia postbelică.

* * *

Lupta pentru renașterea națională, pentru unitatea lingvistică și de neam continuă. În acest sens, cerem ajutor din partea lingviștilor din Țară și a româniștilor de peste hotare.

Sper că și tema principală a Congresului al V-lea al Filologilor Români, care urmează să aibă loc la Chișinău în luna aprilie (1994), va fi cea legată de unitate lingvistică a românilor pe pretutindeni, de combatere a falsei teorii despre așa-zisa „limbă moldovenească”. Numai cu eforturi comune vom putea restabili adevărul științific și istoric, vom putea salva spiritul românilor-moldoveni din Republica Moldova, îi vom putea reîntoarce pe cei rătăciți cu fața spre Țară.

În încheiere aș vrea să-mi exprim o doleanță.

Noi, cei din Basarabia, suntem conștienți de faptul că vorbim prost românește. Cauzele sunt știute.

Ne-am pus pe carte (vorba lui Ion Creangă) și sperăm că, încetul cu încetul, ne vom debarasa de rusisme, de sintaxa calchiată ș.a.m.d.

Vă rugăm să ne ajutați în acest sens, fără a ne lua în derâdere, fără a ne arăta cu degetul. Nu-i amintiți mereu orbului că e orb și cocoșatului că e cocoșat, pentru că efectul nu va fi cel scontat.

Noi, cei din Republica Moldova, suntem o părticică ruptă cu forța de la matcă. Și acum revenim cu greu acasă. Avea perfectă dreptate Andrei Pleșu când spunea într-un interviu publicat în săptămânalul „Literatura și Arta” (1 ianuarie 1992): „...cu basarabenii nu suntem în raport de rudenie, ci suntem în raport de identitate: noi suntem ei și ei sunt noi. În caz contrar ar ieși că suntem frați cu noi înșine”.

Cred că dacă vom privi situația creată anume astfel, ne va fi mai ușor să rezolvăm multe probleme dificile cu care ne confruntăm.

Iași, 28.X.93

Ziarul „Luceafărul”, Chișinău, 19 martie 1996, p. 4

§ 2 IARĂȘI DESPRE LIMBA DE STAT DIN REPUBLICA MOLDOVA

Respingerea de către Parlamentul Republicii Moldova a inițiativei legislative a Președintelui Mircea Snegur privind denumirea corectă a limbii noastre – limba română – vorbește despre amploarea pe care o ia astăzi românofobia în păturile conducătoare ale statului nostru. Scopul este transparent: dorința de a dezintegra românii moldoveni de pe ambele maluri ale Prutului, de a-i învrăjbi, de a-i face pe basarabeni să-și uite rădăcinile, să-și piardă demnitatea ce vine din gândul apartenenței la o națiune de peste 30 de milioane de suflete, să se transforme în „populație” umilă și docilă, ușor asimilabilă de către „minoritățile” conlocuitoare, în special de către „fratele mai mare”...

Contra românofobiei și a românofobilor se poate lupta cu succes numai cu faptele, cu manualele (mereu deschise) de istorie a românilor, de gramatică, de istorie a literaturii române, cu operele distinșilor oameni de cultură (scriitori, savanți etc.) din secolele trecute și din prezent, în care găsim mărturii indubitabile cu privire la unitatea lingvistică, etnică, istorică, culturală și națională, a românilor de pretutindeni și dintotdeauna. Anume argumentul științific referitor la existența noastră bimilenară pe aceste meleaguri, la unitatea de limbă ne permite să ripostăm românofobilor de orice calibru.

Să ne oprim la unele momente concrete.

Unii teoreticieni ai moldovenismului exagerat, sub presiunea faptelor, au ajuns să mai „cedeze” puțin, afirmând că limba pe care o vorbim în Republica Moldova este identică, în fond, cu cea din România, dar până la Prut ea se numește „moldovenească”, iar dincolo de Prut – „română”. Întru susținerea acestei ineptii se face trimitere la Nicolae Iorga care, vizitând meleagurile noastre, a scris în 1905 că „cei mai mulți dintre locuitorii de la țară din acest mare și bogat ținut (Basarabia – A.C.) se ziceau și se zic și azi *moldoveni* și ei vorbesc limba noastră pe care o numesc *moldovenească*”. De aici se trage concluzia: „Reieșind din aceasta, putem afirma că și românii vorbesc *limba noastră*, pe care o numesc *limba română*” („Moldova Suverană”, 4 iulie 1995, art. deputatului A. Popușoi *Cum va decide poporul, așa va fi*).

E de observat că cele citate din Nicolae Iorga nu justifică teoria așa-zisei limbi moldovenești; acestea confirmă adevărul că „locuitorii de la țară” vorbesc graiul lor moldovenesc, tot așa precum și cei din Muntenia își vorbesc graiul muntenesc, cei din Banat – graiul bănățean ș.a.m.d.

Pe tot teritoriul danubio-carpato-niștrean (și chiar mai departe) nu există deosebiri radicale la nivel fonetic, lexical, morfologic și sintactic, care l-ar împiedica, să zicem, pe un bucovinean să-l înțeleagă în vorbă pe un ardelean sau pe un moldovean, pe un oltean etc.

Sub aspect comunicativ, nu constituie nicio problemă faptul că lexemului *fier* i se zice în Moldova *șer*, *hier*, în Transnistria *sier*, în Maramureș *sier*; sau că forma literară *sânge* sună în Banat *sânze*, în Moldova *sânje*; sau că substantivul omnicunoscut *poartă* în Crișana îmbracă forma *portă* (ca și *sore*, *dore*); sau că, în sfârșit, toți românii zic *bărbat*, *mătură*, iar bănățenii preferă a pronunța *berbat*, *metură* etc. Deosebirile de grai nu-i împiedică pe românii de pe tot teritoriul național să se înțeleagă perfect la vorbă, ceea ce nu se poate afirma și despre alte limbi romanice și neromanice. Cunoscutul profesor lingvist Sextil Pușcariu (1877-1948), comparând situația din limba română cu cea din alte idiomuri, nota că în Italia, de exemplu, un napolitan nu-l înțelege la vorbă pe un venețian, în Germania un bavarez nu-l înțelege pe un hamburghez, pe când în România un basarabean îl înțelege perfect pe un bănățean etc. (vezi S. Pușcariu, *Limba română*, București, 1977, p. 216-217).

Anume această apropiere (deseori identitate) a subdialectelor de pe teritoriul locuit de români le-a înlesnit cronicarilor și rapsozilor, oamenilor de cultură în sens larg, scriitorilor (din sec. XVIII-XIX) să selecteze, să trieze, să aleagă cele mai sonore, mai clare, mai specifice, mai sudabile forme ale cuvintelor, modele de structuri morfologice și sintactice și să creeze o limbă *literară unică*, „dulce ca un fagure de miere” (M. Eminescu), clară și înțeleasă de toți. Și au numit această limbă, după cum s-a exprimat recent decanul de vârstă al prozatorilor noștri, Ion Constantin Ciobanu, „cu un cuvânt neutru: limba română”. Și mai departe I.C. Ciobanu adaugă: „Doamne ferește, dacă această limbă s-ar fi născut din uzurpare și s-ar fi numit după vreo regiune oarecare: muntenească, oltenească, ardelenescă, bănățeană, bucovineană, moldovenească etc.! *Atunci s-ar fi văzut* cum joacă dracul într-un picior! Sintagma „limba română” însă e unificatoare. Ea nu înalță, nu coboară, nu laudă, nu subapreciază pe nimeni; ea creează condiții egale! *Și taie odată pentru totdeauna apa de la moara rățăcișilor!*” (Interviu, „Moldova literară”, 18 iunie 1995 p. 2). Și ca să fie mai explicit, scriitorul poporului Ion C. Ciobanu afirmă: „Se știe încă din filele vechi ale istoriei că cei mai îndârjiți și mai buclucași erau răzeșii moldoveni din ținutul Lăpușnei. Ei se burzuluiiau și se răsculau chiar și împotriva lui Vodă. De unde le-a rămas și vorba: «Vodă da, iar Hâncu – ba!». Asemenea ținuturi de răzeși, cu câte un Mihalcea Hâncu în frunte, au mai existat și prin alte părți. Dar când a fost vorba despre *unitatea limbii*, ei *au uitat* cu toții despre zurbăceală și certuri. Limba a fost tulpina sfântă care i-a unit. Limba română!” (ibidem).

Câtă înțelepciune și adevăr este în acest raționament! El ne conduce nu spre ambiții regionale, nu spre patriotism local (de colibă), care ne limitează și ne sărăcește

sub toate aspectele, ci spre adevărul istoric care ne deschide larg ușile spre colaborare, spre asimilarea valorilor perene, spre integrare spirituală, culturală, economică.

Formarea unei singure limbi literare pe baza dialectelor, subdialectelor, graiurilor nu este un caz izolat la noi, ci ordinar, atestat în toate statele naționale. La baza limbii franceze *unice* este dialectul de centru (Île-de-France), dar și celelalte dialecte (bretan, oxitan, normandez, picardin, burgund etc.) au contribuit la elaborarea normelor literare. Abia în anul 1539, printr-o ordonanță a lui Francisc I, după unirea tuturor ducatelor de pe teritoriul Franței, a fost promovată limba franceză unică, literară, obligatorie în școli, biserică, administrație, jurisprudență etc.

În Italia situația e și mai complicată, deoarece dialectele (*florentin, lombardian, venețian, liguric, piemontez* etc.) diferă deseori în mod tranșat. La baza limbii literare unice italiene stă dialectul toscan cu cei trei mari scriitori din secolul al XIV-lea, Dante, Boccaccio și Petrarca.

Și limba rusă cuprinde o mulțime de dialecte, grupuri de dialecte și graiuri răzlețite. Despre o limbă rusă literară normată se poate vorbi abia spre sfârșitul secolului al XVIII-lea, marele poet Pușkin considerându-se unul dintre fondatorii ei.

Menționăm că tineretul studios, toți cei care s-au maturizat în anii „perestroicii” (mai ales după 1989) sunt adepți ai adevărului istoric, de care au fost lipsiți părinții lor, sunt deschiși spre tot ce e frumos și util ca limbă, cultură, știință; sunt predispuși să contacteze cu semenii lor din alte țări (în primul rând din România) întru edificarea unei vieți mai bune, mai pline de spirit european. Dar pentru aceasta urmează să-ți cunoști limba maternă, „acest măsurariu al civilizației” (Eminescu), „mișcător al învățaturii și al înaintării” (A. Mateevici), căci în lumea mare, în știință se intră numai „pe ușa limbii” (Cervantes). „Mesajul” dlui ex-Președinte al Republicii Moldova către Parlament, din 27 aprilie 1995 este, de asemenea, relevant în acest sens: „Oare această tendință firească a oricărui neam și popor de a vorbi și a scrie o limbă cultă poate fi străină voinței neamului și poporului nostru, cum încearcă unii să prezinte lucrurile? Oare părinte să fie acela care-și dorește ca fiul lui să nu cunoască mai multe ca el? Oare făcând atâtea, din puținul pe care îl permit condițiile de astăzi, pentru dezvoltarea și funcționarea altor limbi vorbite pe teritoriul țării, avem dreptul să ferecăm în formule greșite, să sărăcim propriul grai, propria limbă?”

Patetismul, absolut justificat, al acestor întrebări retorice exprimă incontestabilul adevăr că limba noastră cea română trebuie repusă, în sfârșit, în capul mesei, căci numai *cu* și *prin* ea ne vom recăpăta demnitatea noastră națională, ne vom putea plasa pe orbita valorilor europene, alături de alte limbi și popoare civilizate.

În această ordine de idei, am vrea să subliniem cât de fariseic se procedează atunci când se afirmă că poporul decide *glotonimul*, și nu știința. Când pe omul simplu (neinstruit în mod suficient sau trecut prin mașinăria ideologiei sovietice în perioada postbelică), de la țară și de la oraș, îl obligăm să ne răspundă în ce limbă vorbește el – *moldovenească* sau *română*. Firește, acest om va da răspunsul așteptat

de către anchetator, pentru că el *într-adevăr vorbește graiul moldovenesc* (cu *șia-un, jin, șeapă, ghini, sî și bî, jițai* etc.). Omul simplu nu face distincție între *limba literară* și *limba vorbită*, între *limbă* și *dialect* (grai), între *limbă* și *stat*, *limbă* și *suprastructură* etc., iar anchetatorul substituie intenționat noțiunile „limbă literară” – „limbă vorbită”, „limbă” – „grai” („dialect”), făcându-l pe respondent să afirme că limba lui maternă e *moldovenească*. De aici se ajunge la falsa concluzie că și limba de stat (oficială) în Republica Moldova trebuie să fie tot moldovenească, „deoarece poporul e în drept să hotărască (într-un referendum) cum să-și denumească limba” (vezi „Moldova Suverană”, 4 iulie 1995, art. deputatului A. Popușoi).

Este până la urmă un joc necinstit, cu evidentă trișare: omul simplu are în vedere *graiul* său, iar cei care-l chestionează – *limba oficială, literară*, pe care el nu o cunoaște decât aproximativ!

În forurile noastre parlamentare se strecoară și ideea că limba de stat în Republica Moldova ar putea să aibă două denumiri: *moldovenească* și, între paranteze, *română*. Se afirmă că situații analoage pot fi întâlnite și în alte țări. De exemplu, în Constituția Tagikistanului citim că limba de stat e *tagikă*, iar între paranteze se notează *farsi*.

În primul rând, trebuie să observăm că orice comparație admite și diferențe. (*Comparaison n'est pas raison*, zic francezii). Tagicii se mândresc cu faptul că limba lor contemporană *derivă* din *persana medievală* (farsi) și de aceea au pus-o între paranteze. Cazul nu este deloc asemănător cu al nostru. Limba noastră standard e una și la formarea ei au contribuit în egală măsură și moldovenii, și muntenii, și ardelenii etc.

Avem o istorie comună, aceeași literatură clasică, tradiții comune, cultură unică, în sfârșit, aceeași origine etnică.

Partizanii „limbii moldovenești” mai fac trimiteri uneori la Ștefan cel Mare, afirmând că marele domnitor nu și-ar fi închipuit că vorbește *românește*. Să fie oare așa? Să fi crezut oare domnitorii Moldovei că vorbesc o altă limbă decât a fraților lor din Muntenia sau Transilvania? Mitropolitul Dosoftei (1624-1693) scria în poezia „Domnii Țării Moldovei”:

Descălecat-au țara domnul Dragoș Vodă,
Fericită, buiacă, cu tot feli de rodă,
Când au adus într-însa *româneasca limbă*
De bun neam și ferită de la calea strâmbă.

(Dosoftei, *Versuri alese*, Iași, 1994 p. 35)

Deci Dragoș Vodă ne-a adus în Moldova *româneasca limbă* și nu moldoveneasca!

Domnitorul Moldovei Vasile Lupu (1634-1653) a vorbit despre *seminția românească* și *limba românească* atât în *Pravilele*... sale, cât și în *Cazania lui Varlaam*, mai precis *Carte românească de învățătură*... În prefață la *Cazanie* citim: „Cuvânt

împreună cătră toată *seminția românească...*” „Dintre cât s-au îndurat Dumnezeu dintru mila sa de ne-au dăruit, dăruim și noi acest dar limbii românești carte pre limba românească...” (vezi *Cazania lui Varlaam*, 1643; București, 1943, p. 3).

În zbuciumata istorie a Principatelor Românești, deseori se întâmplă că una și aceeași persoană putea să domnească alternativ ba într-un principat, ba în celălalt. Apare întrebarea: oare acești domnitori își numeau limba în două feluri: moldovenească și muntenescă? Iată câțiva dintre domnitorii comuni pentru Muntenia și Moldova:

Nr.	Domnitorul	Muntenia		Moldova	
		De câte ori a domnit	Anii	De câte ori a domnit	Anii
1.	Gheorghe Ghica	1	1659-1660	1	1658-1659
2.	Mihai Racoviță	2	1730-1731 1741-1744	3	1703-1705 1707-1709 1715-1729
3.	Grigore II Ghica	2	1733-1735 1748-1752	4	1726-1733 1735-1739 1739-1741 1747-1748
4.	Matei Ghica	1	1752-1753	1	1753-1756
5.	Scarlat Ghica	2	1758-1761 1765-1766	1	1757-1758
6.	Grigore III Ghica	1	1768-1769	2	1764-1767 1774-1777
7.	Constantin Mavrocordat	6	1730 1731-1733 1735-1741 1744-1748 1756-1758 1761-1763	4	1733-1735 1741-1743 1748-1749 1763

Dar poate că acești domnitori erau bilingvi moldo-români?

Mutatis mutandis, cele spuse se referă și la cronicari, și la scriitorii noștri, care vorbeau românește, indiferent de regiunea din care proveneau.

Să vedem acum ce pierdem noi, insistând să rămână în Constituție glotonimul „limba moldovenească”.

1. Ne compromitem ca savanți, ca oameni de stat și de cultură în fața științei romanistice europene. Nimeni din specialiștii serioși nu-și poate da seama cum o limbă (în cazul nostru româna, atestată în literatura științifică încă din sec. XVI) s-a divizat, la comandă, în două limbi sau, la dorința cuiva, a început a se numi altfel.

Când s-a apucat prin anii cincizeci să descurce această „enigmă”, celebrul savant romanist Carlo Tagliavini (italian) a ajuns ușor la concluzia că pretinsa limbă moldovenească din R.S.S.M. e una și aceeași limbă română, scrisă doar cu alfabet rusesc. La aceeași concluzie au ajuns profesorii universitari Ruben Budagov, S. Bernștein (Moscova), Rajmund Piotrowski (Sankt Petersburg), Stanislav Sem-

cinski (Kiev) și mulți alții. Savantul de talie mondială, basarabeanul Eugeniu Coșeriu subliniază că „din punct de vedere politic a insista pentru o denumire diferită („limba moldovenească”) a aceleiași materii ar fi o crimă ce trebuie oprită”. Și cu adevărat e o crimă, pentru că urmărește scopul de a ne dezmembra pe noi înșine, căci *ei* (românii moldoveni din dreapta Prutului) sunt tot *noi* (românii moldoveni din stânga Prutului și din stânga Nistrului) sau *noi* suntem tot *ei*. Constituim un singur neam, o singură națiune, cu una și aceeași limbă și cultură, cu o istorie comună, cu aceleași obiceiuri vechi și noi, cu aceleași aspirații (vezi săptămânalul „Făclia” din 6 august 1993, *Întâlnire cu lingvistul basarabean Eugeniu Coșeriu*).

2. Destrăămăm păturile sociale din Republica Moldova, separând țărani de intelectuali, tineretul studios de părinți și bunici, zăzania fiind extrem de păgubi-toare, cu repercusiuni morale imprevizibile.

3. Pierdem tot ce am obținut cu atâta greu în procesul luptei pentru renașterea națională începând cu anul 1988. După atâta întunerici și jaf spiritual, prin care au trecut basarabenii în perioada de la 1812 încoace (cu mici întreruperi), scăzuți numeric de la 95 la 64 la sută, am ajuns, în sfârșit, să ne întoarcem la matcă, să fim recunoscuți ca neam și ca limbă, să ne adăpăm liber la izvoarele nesecate ale culturii noastre strămoșești, la care n-am avut acces *decenii și secole*. Copiilor și nepoților noștri li s-au deschis larg ușile către toate științele și profesiile moderne care se însușesc la noi, dar mai ales peste Prut, în limba română.

4. Prin legiferarea glotonimului „limba moldovenească” noi îi *dezorientăm pe aolingvi* (în primul rând pe rusofoni), care în ultimii cinci ani au arătat un vădit interes anume pentru *limba română*. Ei își dau seama că învață o limbă europeană pe care o vorbesc vreo 30.000.000 de persoane. Contactele economice, culturale, politice cu România îi stimulează pe rusofoni să însușească cât mai repede limba țării vecine și limba Republicii Moldova.

Față de așa-zisa „limba moldovenească” însă rusofonii au manifestat o declarată apatie, considerând-o săracă, fără terminologii și limbaje funcționale, limbă în care nu se pot face științe fundamentale (fizică, biologie, chimie, medicină, inginerie etc.), ba nici chiar diplomație, politică ș.a.m.d.

5. Cu glotonimul „limba moldovenească” intrăm într-un cerc vicios, ne postăm într-o situație cu totul stupidă față de mii și mii de tineri (elevi, studenți, doctoranzi) trimiși la studii în diferite centre universitare din România. Cum am putea explica faptul că în Republica Moldova tinerii își încep studiile în „limba moldovenească”, apoi peste Prut le continuă în limba română și, reîntorcându-se acasă, profesează specialitatea obținută iarăși în „limba moldovenească”. Este un nonsens.

6. Legiferarea glotonimului „limba moldovenească” dă apă la moara separatiștilor și răuvoitorilor tiraspoleni, care demult au abrogat Legislația lingvistică din Republica Moldova, adoptată în august 1989. Ei s-au reîntors la așa-zisa teorie despre două limbi romanice de est deosebite: moldovenească și română. Mai mult

decât atât, consideră, la modul cel mai serios, că în Republica Moldova are loc procesul de *românizare a limbii moldovenești*, care duce la *degradarea* ei. Despre aceasta putem citi în cele două broșuri, editate la Tiraspol (de către Universitatea corporativă „T. Șevcenco”) *Слово о судьбе языка* (1992) și *Родной язык в моей судьбе* (1993), avându-l ca autor pe Ion D. Ciobanu.

În aceste lucrări sunt vizați „stricătorii” limbii moldovenești, se face apel la patrioții adevărați, care nu trebuie să permită „degradarea de mai departe a limbii materne”, care sunt datori a ocroti limba moldovenească de influența primejdioasă a limbii române.

Dar în ce constă „degradarea” limbii moldovenești din Republica Moldova? În faptul că folosim cuvinte „străine”, în locul celor pur „moldovenești”, ale noastre: *libertate* – în loc de *svobodă*, *pericol* – în loc de *primejdie*, *sacru* – în loc de *sfânt*, *speranță* – în loc de *nădejde*, *serviciu* – în loc de *slujbă*, *ficat* – în loc de *maiură*, *șenilă* – în loc de *omidă*, *creșă* – în loc de *esle*?

Dar se zice, de exemplu, *în speranță* că și *om de nădejde* (nu de speranță); sau spunem: Dumnezeu nostru *cel sfânt* (și nu sacru) sau Ștefan cel Mare și *Sfânt* (și nu sacru), dar: pictură *sacră*, templu *sacru*, foc *sacru* (fig.). Eminescu se întreba: „Ce e *cugetarea sacră*?”.

Aceeași situație e și cu *serviciu* – *slujbă*. Se zice: *a fi de serviciu* (nu de ...slujbă); *a face un prost serviciu* (cuiva)..., dar: *slujba bisericească*, *a fi în slujba cuiva*...

S-ar putea cita zeci de perechi de cuvinte (cu sens apropiat), mai noi și mai vechi, care se folosesc paralel: cuvântul potrivit la locul potrivit: popor – norod, timp – vreme, secol – veac, oră – ceas.

„Teoreticienii” tiraspoleni urmăresc o idee concretă: expulzarea din limbă a stratului lexical neoromanic și substituirea lui cu lexeme de alte origini (slave sau rusești). Mai bine zis, ei sunt cei care deformează, sărăcesc limba noastră, căci *româna* face parte *din ginta latină*.

Surprinzător e și faptul că aberațiile promovate astăzi ne-au fost aduse tot din Tiraspol, acum 50 de ani, și ridicate atunci în R.S.S.M. la rang de politică lingvistică de stat. Vom cita un singur alineat extras din articolul *Limba moldovenească literară azi* și publicat în revista „Octombrie” (Almanah literar) nr. 2, 1945, Chișinău: „Naționaliștii moldavo-români s-au stăruit să ne îngunoească limba cu cuvinte străine de sufletul limbii moldovenești. Urmele mârșave ale acestor *omănași* încă mai sunt, iar pe unele locuri ei își bagă nasul lor pe ascuns. Dumneavoastră puteți să vedeți *rămășiți* de cuvinte și întorsături de sintaxă cam prin multe locuri. Iacă în firmele scrise în așa-zisa limbă moldovenească în republica noastră îi întâlni cuvinte: *stradă*, *sucursală*, *mărfuri coloniale* (în loc de *băcălie*), *banca comercianților* (în loc de *Banca de târguială*)...” (p. 101). Cert este că această viziune ne conduce în labirinturile întunericului, obscurantismului și nihilismului.

§ 3 UN STAT SUVERAN – O SINGURĂ LIMBĂ DE STAT

S-au împlinit 10 ani de la adoptarea *Declarației despre independență* și 12 ani de la votarea în Parlament a *Legislației lingvistice*. În acest răstimp situația glotopolitică în Republica Moldova s-a schimbat mult în comparație cu cea din timpurile regimului totalitar:

- s-a recunoscut identitatea lingvistică moldo-română;
- s-a revenit la grafia latină;
- s-a legiferat limba de stat (oficială), care a început să funcționeze:
 - a) în organele puterii de stat, în administrația de stat, în organizațiile obștești, la întreprinderi și instituții;
 - b) în lucrările de secretariat, în acțiunile penale, civile, administrative, notariale, în organele de înregistrare a actelor de stare civilă etc.;
 - c) în sfera învățământului public, a științei, economiei și culturii;
 - d) în denumiri și informații etc.

Cu alte cuvinte, s-au lărgit funcțiile sociale ale limbii române în Republica Moldova, ceea ce este îmbucurător.

În republică există și unele organe de stat create *ad-hoc* pentru a supraveghea implementarea Legislației lingvistice. E vorba de:

1. Centrul Național de Terminologie;
2. Departamentul Relații Naționale și Funcționarea Limbilor (transformat recent în Departamentul Relații Interetnice);
3. Comisia Republicană pentru Controlul asupra Realizării Legislației lingvistice privind funcționarea limbilor (condusă de viceprim-ministru).

La 26 februarie 2001, Guvernul Republicii Moldova a emis o hotărâre (nr. 167) cu privire la un amplu Program Național de îmbunătățire a studierii limbii de stat de către adulți. Iată unele puncte din acest *Program*:

1. Organizarea și asigurarea funcționării Centrului Lingvistic Național și a centrelor lingvistice județene / municipale.
2. Elaborarea programelor și standardelor de învățare a limbii oficiale de către adulți.
3. Elaborarea unei concepții unitare de studiere a limbii române de către alolingvii adulți.
4. Elaborarea concepției de implementare a terminologiilor și limbajelor specializate ș.a.m.d.

Sarcini concrete sunt prevăzute în *Program* și pentru Centrul Național de Terminologie, Compania de Stat „Teleradio Moldova” (emisiuni de cultivare a limbii: ghidul radiofonic „În lumea cuvintelor”, dialoguri cu genericul „Cum vorbim, cum scriem” etc.), pentru mijloacele de informare scrise.

Programul despre care vorbim este minunat, dar realizarea lui plenară întârzie din lipsă de fonduri (I. Ciocanu, *Permanentizarea eforturilor*, „Moldova Suverană”, 25 iulie 2001, p. 3).

În august 2001, Cabinetul de Miniștri a adoptat Hotărârea „Despre aprobarea Regulamentului privind modul de utilizare a mijloacelor din Fondul de promovare a limbii de stat”. În fiecare județ să fie constituit un fond de susținere a limbii oficiale, în acest mod autoritățile publice locale vor fi obligate să contribuie la organizarea cursurilor de studiere a limbii române, la editarea broșurilor, multiplicarea casetelor etc.

Valoarea Fondului de promovare a limbii de stat va fi stabilită de Legea bugetului pentru anul 2001 („Țara”, 21 august 2001).

Pentru propagarea identității noastre de neam, limbă, istorie, cultură, tradiție etc. se muncește mult la Casa Limbii Române, la Societatea „Limba Noastră cea Română”, care au filiale în teren. Revista „Limba Română” a devenit o adevărată regină a spiritului național în Republica Moldova.

Conform Legislației lingvistice (1989) „limba de stat este folosită în viața publică, economică, socială și culturală și funcționează pe baza grafiei latine” (p. 3); de asemenea, se subliniază că limba de stat „îndeplinește funcțiile limbii de comunicare interetnică pe teritoriul republicii” (p. 6).

Menționăm că Legislația lingvistică a republicii noastre este una dintre cele mai loiale, mai tolerante față de limbile grupurilor etnice conlocuitoare.

Organismele internaționale: UE, Consiliul Europei, UNESCO abia acum au elaborat și au lansat „Carta europeană a limbilor regionale sau minoritare” și alte documente în vederea susținerii limbilor minoritare din Europa.

Noi aici, în Moldova, am anticipat cu mult „Carta europeană...”, manifestând o deosebită grijă față de toate limbile ce se vorbesc pe teritoriul republicii.

Legislația lingvistică din 1989 stipulează că „Statul garantează folosirea limbilor ucraineană, rusă, găgăuză, idiș, ivrit, țiğănească, a limbilor altor grupuri etnice pe teritoriul republicii pentru satisfacerea necesităților lor național-culturale” (art. 4).

În Republica Moldova se respectă un adevăr sacramental: fiecare om e liber să creadă că limba lui maternă e cea mai frumoasă, cea mai scumpă, cea mai dragă.

Poetul Victor Teleucă scria într-o poezie: „Mai dulce și mai bună decât toate / e pentru mine – limba mea și pentru tine – limba ta, / și pentru dâ-

sul – limba lui; / O altă limbă mai frumoasă nu-i / Din care Omul cântecul își scoate”.

Politica lingvistică a statului nostru urmează anume această cale: grupurile etnice din Republica Moldova au toate posibilitățile de afirmare socială, culturală, glotică etc.

În multe localități din republică funcționează școli cu predare în limbile rusă, găgăuză, ucraineană, bulgară, ivrit sau clase cu predare în aceste limbi; avem și școli unde limbile respective se predau deocamdată doar ca *disciplină*.

S-ar părea că problema limbii de stat și a politicii lingvistice, în general, este rezolvată. Dar asta este numai *de jure*; *de facto* situația *glotopolitică* din Republica Moldova este foarte tensionată. Și principala cauză a acestei stări de lucruri este nerespectarea Legislației lingvistice.

Ar trebui să specificăm motivele funcționării ineficiente a limbii române în Republica Moldova.

I. Pe parcursul anilor de independență, clasa conducătoare din Republica Moldova n-a manifestat o voință politică fermă, nu s-a decis să spună deschis, sus și tare, pe înțelesul tuturor, cine suntem, de unde venim, ce limbă vorbim.

Ne-am obișnuit mai mult să filozofăm despre patrie, popor, neam, etc. decât să simțim aceste noțiuni. Mihai Eminescu spunea: „Naționalitatea trebuie să fie simțită cu inima și nu vorbită numai cu gura”. Neprietenii limbii române continuă să neglijeze și să deformeze adevărul despre etnogeneza și glotogeneza neamului nostru. Se mai vehiculează „teoria” celor *două limbi romanice de est* („moldoveneasca” și româna), a celor două culturi naționale („moldovenească” și română), a celor două literaturi etc.

Oare mai e nevoie de comentarii când este vorba de glotogeneza și etnogeneza noastră? Numai cei îndoctrinați până la refuz cu ideologii și teorii false mai pot astăzi, la început de mileniu III, „să sufle din răspuțeri” în trâmbițele moldovenismului primitiv, hrănind lumea cu aceeași veche minciună bolșevică a „limbii noastre moldovenești, cea de toate zilele” și a strâmbului etnonim „popor moldovenesc” (Gr. Vieru, *Văcuță cu cinci țâțe*, „Flux”, 28 iunie 2000).

E cazul să fac o paranteză și să spun că cei netrecuți prin școli vorbesc graiul (subdialectul) moldovenesc, care are unele particularități: *șeapă*, *țavă*, *jin*, *ji-țâl*, *hițâl*; *ghițâl*, *șeaun*; *fierbe* devine *șerbe*, *herbe*, *șerbi* etc. Dar avem și o limbă literară unică, supradialectală, supraterritorială. La cristalizarea normelor acestei limbi au contribuit cronicari și rapsozi, scriitori, savanți, oameni de cultură din Moldova istorică, Muntenia, Transilvania.

Situația este similară în toate țările, căci dialectele și subdialectele sunt viabile și firești.

De pildă, în Rusia:

1) În regiunile Smolensk, Breansk se zice:

a) *сястра, поляжу, мястов нет*;

b) *галава* > *халава*; *харашо* (fenomen, numit „акание”);

c) *v > f*: *броф, кароф*.

2) În regiunile Murmansk, Kostroma, Arhanghelsk (Nord) se zice:

a) *голова, хорошо* („окание”)

b) *цубо, цесть* („цокание”)

Deosebiri dialectale găsim și în Franța cu dialectele ei *normand, picand, volan, loren* ș.a.

În Italia sunt dialecte ca: *lombard, ligur, piemontez, padovan, toscan* ș.a.

II. O totală derută în opinia publică a produs afirmația (lansată în presă) că se vrea declararea limbii ruse ca a doua limbă de stat în Republica Moldova.

Nu este greu de presupus ce va urma: limba română (care abia-abia a prins aripi) va fi foarte repede marginalizată și scoasă din uzul public!

Practica internațională arată că în țările democrațiilor occidentale, reprezentanții grupurilor etnice se integrează lingvistic și social în statele-gazde și nu completează cerând ca limbile lor să fie recunoscute drept oficiale.

Iată ce postulează în acest sens *Carta europeană a limbilor regionale sau minoritare*: „Încurajarea limbilor regionale sau minoritare nu trebuie să se facă în detrimentul limbilor oficiale și al necesității de a le însuși” (Preambul); și mai departe: „Prevederile Cartei *nu pot fi interpretate ca implicând dreptul cuiva de a organiza acțiuni ce contravin scopurilor „Cartei Națiunilor Unite” sau altor obligații de drept internațional, inclusiv principiului suveranității și integrității teritoriale a statelor*” (art. 5, p. 3).

Dar să trecem la exemple concrete. Să analizăm situația etnolingvistică din mai multe țări europene, care au grupuri etnice (vezi tabelul nr. 1).

Lista poate fi continuată, pentru că în mai toate țările europene găsim grupuri etnice, diaspore, care se integrează în viața statelor respective.

Astfel, în Ungaria ponderea românilor, germanilor, slovacilor, romilor constituie 6%; în Slovacia ponderea cehilor, maghiarilor, polonezilor, ucrainenilor e de 12%; în Danemarca ponderea suedezilor și germanilor e de 10%; în Macedonia (Iugoslavia) ponderea albanezilor și turcilor e de 27%.

Menționăm că în niciuna dintre țările nominalizate nu a fost declarată o altă limbă de stat decât cea a populației autohtone!

* * *

Să urmărim și care este situația cu a doua limbă de stat (rusa) în ex-republicile sovietice. Relatăm chiar de la început că ponderea grupului etnic rus în unele

dintre aceste țări, actualmente suverane și independente, e mult mai mare decât în Republica Moldova. Cu toate acestea, limba rusă nu e recunoscută ca a doua limbă de stat (vezi tabelul nr. 2).

Tabelul nr. 1. Situația etnolingvistică a unor țări europene

Nr.	Țara	Grupuri etnice	Numărul lor	Limba oficială
1	Turcia ¹ Turci – 90%	Curzi Arabi Turcmeni	5.000.000 600.000 100.000	Turcă
2	Germania ² germani – 91%	Turci Italiani Greci Portughezi	1.400.000 600.000 270.000 100.000	Germană
3	Franța francezi – 93%	Occitani Algerieni Italiani Spanioli Marocani Tunisieni Turci	4.000.000	Franceză
4	Austria austrieci – 98%	Români Croați Sloveni	1.000.000	Germană
5	Bulgaria bulgari – 85,5%	Turci	700.000	Bulgară
6	Spania spanioli – 73%	Catalani Galsieni	8.000.000 3.000.000	Spaniolă (Castiliană)
7	Cehia cehi – 81%	Moravi Slovaci Polonezi Germani Unguri		Cehă
8	România români – 89,5%	Maghiari Germani Ucraineni Țigani Tatari Evrei	1.500.000 110.000 60.000	Română

După cum am văzut până acum, din practica sociolingvistică internațională mai veche și din cea mai recentă a țărilor independente din fosta U.R.S.S., limba unui grup etnic nu poate pretinde a fi pusă alături de limba oficială a statului. *Carta europeană a limbilor regionale sau minoritare* prevede protejarea, stimularea, păstrarea, dezvoltarea limbilor tuturor grupurilor etnice, dar nu în detrimentul celor oficiale sau în scopuri separatiste.

Tabelul nr. 2. Limba de stat a fostelor republici sovietice³

Nr.	Statul	Ponderea grupului etnic rus	Limba de stat
1	Kazahstan	38%	Kazahă
2	Letonia (Riga)	32,8%	Letonă
3	Estonia	29%	Estonă
4	Ucraina	21%	Ucraineană
5	Kirghizstan	21%	Kirghiză
6	Moldova	12%	Română
7	Turkmenistan	9%	Turcmenă
8	Uzbekistan	10%	Uzbecă
9	Lituania	8,4%	Lituaniană
10	Azerbaidjan	6%	Azeră

Notă: Două state-membre ale C.S.I., Armenia și Georgia, nici nu plasează grupul etnic rus într-o poziție aparte, considerându-l nesemnificativ din punct de vedere numeric. Dintre republicile fostei U.R.S.S. numai Belarus consideră limba rusă ca a doua limbă de stat. Aici belarușii alcătuiesc 78%, iar restul 22% sunt ruși, ucrainenii, polonezi, evrei.

Se știe că în afara granițelor României locuiesc, ca grupuri etnice, circa 10.000.000 de români, ceea ce l-a făcut pe N. Iorga să afirme că România este „acel stat al lumii care-i înconjurat de români”.

Ei bine, dacă e vorba de echitate națională, paritate, atunci se poate pretinde ca și româna să fie recunoscută drept a doua limbă de stat în țările unde numărul românilor ajunge la sute de mii (vezi tabelul nr. 3).

Tabelul nr. 3. Ponderea românilor din afara granițelor⁴

Nr.	Statul de reședință	Grupul etnic român	Ponderea în %
1	ex-Iugoslavia	1.100.000	11,2
2	Ucraina	880.000	8,9
3	Grecia	850.000	8,6
4	Federația Rusă	400.000	3,0
5	Albania	300.000	3,0
6	Bulgaria	250.000	2,5
7	Austria	1.000.000	0,5
8	Ungaria	25.000	0,3

Remarcăm că, dintre țările enumerate mai sus, mai există școli cu predare în limba română doar în ex-Iugoslavia (reg. Voivodina în or. Novi-Sad, Serbia; Valea Timocului – la granița dintre Iugoslavia și Bulgaria) și în Ucraina (Nordul Bucovinei, Vestul Ucrainei, Regiunea Odessa, Ismail, Cetatea Albă, Reni; aici

funcționează 124 de școli cu predare integrală sau parțială în limba română și 7 școli mixte româno-ucrainene).

În celelalte țări (Bulgaria, Albania, Rusia, Grecia etc.) românii sunt pe cale de a fi asimilați total. Pot ei oare pretinde la limbă de stat în țările-gazdă? Desigur că nu!

* * *

La ora actuală Federația Rusă include 20 de republici autonome, 49 de regiuni, o regiune autonomă, 10 districte autonome, 6 ținuturi, 2 orașe de rang federal (Moscova și Sankt Petersburg).

În fiecare dintre cele 20 de republici autonome din Federația Rusă există, de regulă, o limbă de stat ce reprezintă populația titulară (vezi tabelul nr. 4).

Tabelul nr. 4. Limba oficială a republicilor autonome din Federația Rusă⁵

Nr.	Regiunile autonome din Federația Rusă	Capitala	Limba oficială	Nr. de vorbitori în limba populației titulare
1	Karelia	Petrozavodsk	Karelă (de fapt, finlandeza)	470.000
2	Komi	Sâktâvkar	Komi	431.000
3	Ciuvașia	Ceboksarî	Ciuvașă	400.000
4	Mordovia	Saransk	Mordvină	400.000
5	Tătaria	Kazan	Tătară	400.000
6	Mari-El	Ioșkar-Ola	Mari (și rusă ⁶)	150.000
7	Udmurtia	Ijevsk	Udmurtă (și rusă)	200.000
8	Bașkiria	Ufa	Bașchiră (oficială secundară)	820.000
9	Kabardino-Balkaria	Nalcik	Kabardină	150.000
10	Osetia-de-Nord	Vladikavkaz	Osetă	300.000
11	Daghestan	Mahacikala		
12	Cecenia	Groznâi	Cecenă	420.000
13	Ingușetia	Nazran	Ingușă	150.000
14	Kalmâkia	Elista	Kalmâkā	130.000
15	Bureatia	Ulan-Ude	Bureată	220.000
16	Iakutia	Iakutsk	Iakută	326.000
17	Tuva	Kâzâl	Tuvină	37.000
18	Karaceaevo-Cerkesia	Cerkassk	Karaceai	80.000
19	Hacasia	Abakan	Hacasă	56.000
20	Altai	Gorno-Altaiisk	Altaică	49.000

Apare întrebarea: *De ce în Constituția Federației Ruse nu se fixează niciuna dintre cele 20 de limbi ale republicilor autonome ca limbă oficială, alături de*

limba rusă? Răspunsul e simplu: pe de o parte, normele internaționale nu prevăd acest lucru și, pe de altă parte, Moscova nu ar putea suporta cheltuielile care s-ar cere în vederea realizării unui program glotic extrem de costisitor și cu totul inutil.

Se pare că doar Chișinăul propune niște idei fanteziste privind două limbi de stat (româna și rusa) și, de ce nu? chiar *patru limbi oficiale* (româna, rusa, găgăuza și bulgara).

* * *

III. Spre marele nostru regret, limba de stat nu a devenit nici peste 12 ani limbă de comunicare interetnică în Republica Moldova. În Legislația lingvistică din 1989 citim: „Ca limbă de stat, limba moldovenească se folosește în toate sferele vieții politice, economice, sociale și culturale și îndeplinește, în legătură cu aceasta, funcțiile limbii de comunicare interetnică pe teritoriul republicii” (art. 1, p. 6).

În viața de zi cu zi, acest articol aproape că nu se realizează, pentru că mulți alogeni, mai ales cei stabiliți în Republica Moldova după 1944, continuă să utilizeze în comunicarea oficială nu limba română, și nici măcar limba lor maternă, ci limba rusă. Etnicii ruși, ce constituie abia 12% din populația Republicii Moldova, au reușit, grație politicii regimului totalitar sovietic, să impună „limba lui Ilici” celorlalte grupuri etnice (ucraineni – 13%, găgăuzi – 3,5%, bulgari – 3% etc.) [Recensământul din 1989].

Repercusiunile acestei glotopolitici sunt resimțite și astăzi, după 12 ani de existență a limbii române ca limbă de stat.

Funcționarii alolingvi continuă să utilizeze în interese de serviciu limba rusă. E vorba de mulți angajați ai Ministerului Transporturilor și Comunicațiilor (mai ales la C.F.M.), de funcționari din sistemul bancar etc.

În lunile aprilie-mai 2000 inspectorii de la Departamentul Relații Naționale și Funcționarea Limbilor au efectuat o serie de controale la instituțiile subordonate MAI și au constatat că „mulți angajați nu cunosc limba de stat, iar o mare parte dintre lucrările de secretariat sunt efectuate în limba rusă, utilizându-se formule vechi, perfectate (în cele mai multe cazuri) în limba rusă” („Țara”, 4 august, 2000, p. 2).

Un alt exemplu și mai pregnant: la S.A. (Societatea pe Acțiuni) „Lapte” din Chișinău s-au descoperit lucruri neverosimile în ceea ce privește nerespectarea Legislației lingvistice, și anume:

- lucrările de secretariat se efectuează în limba rusă;
- mapele „Ordine” și „Correspondențe” conțin texte în limba rusă în proporție de 99%;

- toate formularele, tabelele, borderourile sunt executate tipografic și completate în limba rusă;
 - contabilitatea funcționează în rusește;
 - numele angajaților sunt ortografiate după modelul rusesc: *Lupu Mihail Afanasievici, Leu Natalia Petrovna* etc.;
 - din cei de 378 angajați, 62 de persoane cu funcții de răspundere, inclusiv toți șefii, nu posedă limba română;
 - limba de utilizare în toate subdiviziunile de producție ale întreprinderii este limba rusă;
 - chiar și Contractul S.A. „Lapte” cu Ministerul Agriculturii și Industriei Prelucrătoare este perfectat în limba rusă;
 - juriștii întreprinderii respective nu cunosc deloc limba de stat.
- Și la alte întreprinderi din Chișinău – „Alimcom”, „Viorica Cosmetic” ș.a. – nimeni dintre angajații alolingvi „nu frecventează cursurile de studiere a limbii române, cursuri ce sunt neglijate și de administrație”.

Mai mult decât atât, până în ziua de astăzi „nici un șef de întreprindere nu a fost tras la răspundere administrativă, care prevede aplicarea amenzilor sau destituirea din funcție” („Flux”, 11 octombrie 2000, p. 3).

IV. Se știe că limba se învață cel mai ușor și mai temeinic în școală. Dar ce se constată la noi? Alolingvii nu-și prea dau copiii la școlile românești, iar limba română în școlile ruse nu este considerată o disciplină prea importantă (deși nota generală figurează în atestat).

Pe de altă parte, mai sunt părinți moldoveni care-și trimit copiii la școlile cu predare în limba rusă. E semnificativ să remarcăm în acest sens că fiecare al treilea elev din Republica Moldova învață în școală rusească. Cele 1.085 de școli românești și 255 de școli ruse au un contingent de 460.000 de elevi – cu limba română de studiu și 147.647 – cu limba rusă de studiu („Flux”, 20 octombrie 1999).

E de la sine înțeles că absolvenții școlilor rusești (dacă nu posedă bine limba de stat) se vor încadra mai greu în câmpul muncii în Republica Moldova. În Transnistria și Găgăuzia există mari probleme în ceea ce privește limba de predare în școli și licee. Recent premierul Vasile Tarlev s-a întâlnit cu directorii celor șapte școli moldovenești din stânga Nistrului: în aceste școli învață 5.355 de elevi, ceea ce constituie 39,3% din numărul total de elevi moldoveni din partea stângă a Nistrului și din orașul Tighina. Așadar, 60,7% din copii își fac studiile preuniversitare în școlile rusești. Este mai mult ca sigur că acești copii, când vor ajunge la majorat, vor completa rândurile moldovenilor ce consideră că limba lor maternă e rusa („Moldova suverană”, 22 august 2001, p. 1).

Notă: Toate școlile moldovenești din Transnistria scriu cu grafie rusă. Excepție fac trei școli: nr. 20 din Tiraspol, nr. 19 din Tighina și nr. 12 din Râbnița. În Unitatea Teritorial-Administrativă „Gagauz-Yery” (unde populația găgăuză constituie 47%) funcționează 55 de școli și anume: 50 – ruse, 4 – mixte (ruso-găgăuze); 1 – română.

Despre ce fel de cunoaștere a limbii de stat poate fi vorba în acest caz?

Notă: Foarte mulți copii nu frecventează școala din lipsă de mijloace materiale. Astfel „în anul de studii 2000-2001 în județul Edineț au rămas neșcolarizați 222 de copii, iar alți 223 au abandonat învățătura pe parcursul anului” („Moldova Suverană”, 25 august 2001, p. 2). O situație similară se constată și în celelalte județe.

V. Situația e tristă și în învățământul universitar. La ora actuală în Republica Moldova există circa 60 de universități, zeci de colegii, școli de meserii cu predare în limbile română și rusă (deseori grupele rusești prevalează). Dacă până la 1990 erau doar șapte instituții de învățământ superior, și toate erau de stat, astfel încât problema limbii putea fi rezolvată „de sus” (prin ministerul de resort, prin legi elaborate de stat), în prezent majoritatea covârșitoare a acestor instituții sunt private, ele subordonându-se doar formal Ministerului de Învățământ. Rectoratele se supun, în primul rând, Legii învățământului, și nu Legislației lingvistice. Plus la aceasta, e de notat că în Republica Moldova există universități și colegii care funcționează aproape exclusiv în limba rusă. E cazul Universității de la Comrat, al Universității Slavone din Chișinău ș.a.

Problema limbii de predare e mult mai serioasă decât poate să pară la prima vedere. Iată de ce mii de absolvenți ai universităților, gimnaziilor, colegiilor, liceelor cu predare în limba rusă, în loc să se integreze în cultura, în economia națională, respectând tradițiile românilor basarabeni, devin, *de facto*, adversarii (ca să nu spun dușmanii) cei mai aprigi ai românismului, ceea ce conduce, în ultimă instanță și în mod iminent, la separatism etnic, la disensiuni de ordin național, la dorința de a expulza din uzul oficial limba română sau, cel puțin, de a oficializa, prin constituție, două limbi de stat: rusa și româna (numită de ei „moldovenească”).

VI. Un obstacol evident în calea unei normale și benefice dezvoltări și utilizări a limbii de stat este și fărâmițarea teritorială a strămoșescului nostru pământ.

Toleranța exagerată a băștinașilor, a politicienilor chișinăuieni față de pretențiile nejustificate ale grupurilor etnice, aduse de valurile țarismului (1812-1917) și de cele ale sovietelor (1940-1941, 1944-1989), a condus la fărâmițarea teritorială și la crearea *ad-hoc*, după principiul etnic, a trei unități administrative-teritoriale, unele dintre ele chiar cu veleități de state independente. E vorba de Transnistria, Găgăuzia și Taraclia. În toate aceste trei autonomii limba oficială preferată e cea rusă, adică nu limba de stat a Republicii Moldova. Un asemenea exemplu e greu de găsit în toată Europa.

VII. În defavoarea etnosului național, a culturii, a economiei, a limbii române este exodul de brațe de muncă din Republica Moldova în țările europene. Muncitori, medici, pedagogi, agronomi etc. părăsesc cu sutele și miile locurile de baștină, îndreptându-se spre țările din Occident, unde sunt gata să presteze orice fel de muncă. Până în prezent au plecat din țară mai mult de 800.000 de persoane, în fond români-moldoveni ajunși la sapă de lemn. N. Dabija scrie că satul Racovăț din județul Soroca s-a mutat aproape în întregime în Grecia. Din cei peste 4.000 de locuitori n-au mai rămas decât bătrânii și copiii (N. Dabija, *Ai noștri pe glob*, „Literatura și Arta”, 14 septembrie 2000, p. 1). Ne întrebăm: pe mâna cui își lasă basarabenii emigranți baștina? Răspunsul stă la suprafață: pe mâna a tot felul de aventurieri venetici, care nu întârzie a se infiltra, mai ales, în orașele republicii. Devenind prosperi peste noapte, nu-i mai interesează limba română, cultura și istoria neamului nostru, ci numai... dolarul!

Conform datelor Departamentului de Analize Statistice și Sociologice, la începutul anului 1999 au plecat în străinătate peste 15 la sută din populația aptă de muncă din Republica Moldova („Țara”, 12 octombrie 1999, p. 3). Nu este greu de presupus că la ora actuală procentul celor plecați a crescut.

VIII. Limba fiind un fenomen social („un fait social”, după cum spunea marele lingvist elvețian de limba franceză Ferdinand de Saussure), moare odată cu purtătorii ei, cu respectiva comunitate de vorbitori.

Ei bine, în Republica Moldova, actualmente, suntem martorii unei situații cu totul ieșite din comun, când mortalitatea întrece cu mult natalitatea. Un singur exemplu: în județul Edineț de la începutul anului și până în august 2000 s-au înregistrat circa 8.000 decese și numai 426 de nașteri („Țara”, 4 august 2000, p. 1). „Este de reținut că în majoritatea județelor sporul natural al populației este negativ, așadar ne aflăm în pragul unei crize demografice” („Țara”, 12 octombrie 1999, p. 3).

Creșterea mortalității băștinașilor se explică prin sărăcia nemaipomenită de mare: astăzi fiecare al patrulea sau al cincilea cetățean al republicii pur și simplu duce foame, nu dispune de *minimum minimorum* pentru trai, nu are posibilitatea să se interneze la spital, să-și procure medicamentele necesare etc. În prezent Republica Moldova este una dintre cele mai sărace țări din Europa; mai mult de jumătate din populație (conform datelor Departamentului de Analize Statistice, la 1 ianuarie 1999 populația Republicii Moldova constituia 4,3 milioane de oameni) nu-și poate permite cheltuieli de cel mult 1\$ S.U.A. pe zi; crește tot mai mult numărul persoanelor ce suferă de subnutriție; au sporit cazurile de anemie în rândul copiilor și femeilor, au căpătat o largă răspândire afecțiunile cerebrale la nou-născuți. Medicii din Moldova folosesc acum sintagma „statistică de război”, deoarece rata mortalității în rândul băr-

baților depășește de 2-3 ori numărul deceselor printre femei (I. Preașcă, *În Republica Moldova s-a ajuns la „statistica de război”*, „Țara”, 12 octombrie 1999, p. 3).

În această ordine de idei, este alarmant faptul că Republica Moldova se află pe ultimul loc în C.S.I. în ceea ce privește creșterea produsului intern brut (PIB), acesta constituind în primul semestru al anului 2001 doar 3,1% (vezi infra, tabelul nr. 5).

IX. Se știe că școala este focarul principal de cultură, de răspândire a normei literare, a limbii române, cultivate printre elevi. Spre totala noastră nedumire, în Republica Moldova mii de copii nu frecventează școala.

Potrivit datelor Ministerului de Învățământ, în anul școlar 1999-2000 au rămas neșcolarizați peste 5.000 de copii între 7-16 ani. La 1 septembrie 2000 nu s-au prezentat la școală 9.654 de copii între 7-16 ani din numărul total de circa 523.000, care urmau să fie școlarizați în mod obligatoriu.

Ministerul de resort afirmă că 3.424 de elevi nu au pășit pragul școlii din cauza situației materiale a părinților, care nu sunt în stare să le procure rechizite școlare, îmbrăcăminte și încălțăminte; 1.271 de copii au fost absenți la 1 septembrie 2000 pe motiv de boală („Țara”, 12 septembrie 2000, p. 1).

Situația e critică. Sub ochii noștri poate să crească o generație de tineri necărturari, inculți, indiferenți față de limba pe care o vorbesc, față de istoria neamului.

În școlile din Republica Moldova lipsesc nu numai elevii, ci și profesorii. Astăzi în școlile, liceele și gimnaziile din republică se înregistrează sute de locuri vacante de profesori de fizică, chimie, biologie, limbi străine, istorie, limbă și literatură română etc. Fiecare județ din Republica Moldova aștepta la 1 septembrie 2000 sosirea unui detașament de 100-120 de tineri pedagogi, însă au venit doar câteva persoane („Glasul Națiunii”, 4 octombrie 2000, p. 13).

Tabelul nr. 5. Dinamica produsului intern brut în semestrul I, 2001 într-o serie de state din fosta Uniune Sovietică⁷

Nr.	Țara	Dinamica produsului intern brut în semestrul I, 2001	
1	Azerbaidjan	8,5	7,7
2	Kirghizstan	7,4	7,4
3	Tadjikistan	6,5	10,7
4	Belarus	4	3
5	Uzbekistan	3,8	4,2
6	Georgia	2,8	5,2
7	Moldova	3,1	

Moldpres preciza nu demult că, potrivit datelor oficiale, instituțiile școlare din județul Lăpușna duc lipsă de 100 de dascăli, cei mai mulți fiind de franceză, engleză, română, dar și de clasele primare. Din cei peste 200 de absolvenți ai diferitor facultăți, solicitați de Direcția Județeană de Învățământ, în județ au sosit numai 24 („Țara”, 19 septembrie 2001, p. 1).

În județul Edineț, din cei 84 de absolvenți s-au prezentat la serviciu 9 persoane („Flux”, 28 septembrie 2000, p. 2).

X. În ultimul timp, Republica Moldova este învăluită într-o imensă mantie alofonă: în transportul auto – muzică rusească, în magazinele cele mai luxoase – vorbă rusească, în piață – obiectele destinate vânzării de cele mai multe ori nu sunt nominalizate în limba de stat.

Vreo 12 posturi rusești de radio și TV invadează eterul nostru, având licențele respective (obținute de la Consiliul Coordonator al Audiovizualului).

E vorba de: *Europa plus*, *Serebreanâi dojdî*, *Hit FM*, *Nașe Radio*, *Polidisc*, *Radio d’or*, *Radio Rossii* etc.

Unele posturi menționate mai sus, în orele de maximă audiență (7.00-18.00), ne spală creierii într-un mod nestingherit, poluând spațiul informațional din Republica Moldova („Flux”, 13 septembrie 2000, p. 3).

După cum spune poetul Gh. Vodă, românii basarabeni „se văd obligați zi și noapte să rabde înfipite în creștetul lor antenele Moscovei” („Țara”, 13 octombrie 2000, p. 3).

Este cunoscut faptul că un grup de tineri ziariști, care și-au făcut studiile în afara Republicii Moldova, au acționat în judecată Consiliul Coordonator al Audiovizualului, pentru că a acordat licențe posturilor de radio și TV care nu respectă articolul 13 din Legea Audiovizualului. Curtea de Apel a dat câștig de cauză CAIRO și a lansat decizia de a retrage licența de emisie a opt posturi de radio și TV. Dar intervine Parlamentul, propunând o reinterpretare a articolul 13 din Legea Audiovizualului. În lumina acestei noi interpretări, instituțiile locale ale audiovizualului care retransmit posturile de radio rusești sunt obligate să emită 65 la sută din program în limba de stat („Flux”, 25 octombrie 2000, p. 3).

Așadar, mass-media electronică alofonă continuă să funcționeze nestingherită, găsindu-și susținători chiar printre intelectualii din Republica Moldova. S-a întocmit *ad-hoc* o adunare deschisă a oamenilor de cultură ai Moldovei („Moldova Suverană”, 28 septembrie 2000, p. 3), s-au realizat interviuri cu ziariști, deputați etc., în care se căutau „argumente” pentru a justifica emisiunile în limba rusă, pentru a-i condamna pe tinerii din grupul CAIRO. Se aduceau „argumente” de tipul:

- în Republica Moldova „se ridică din nou un val de încordare națională”;
- se încalcă drepturile omului;

- nu se respectă dreptul „de a vinde acea marfă care este solicitată de cumpărător” (de parcă *limba* s-ar scoate la mezat);
- i se interzice omului „de a obține informații în limba care-i place”;
- se încearcă o întoarcere la sistemul totalitar;
- în sfârșit, „criteriul principal al soluționării problemelor sociale trebuie să fie nu atât limba, cât folosul general adus țării” (Din *Adresarea...* semnată de: Mihail Dolgan, Lidia Botezatu, Ion Suruceanu, Valentin Goga, Olga Ciolacu, Liviu Știrbu, Constantin Moscovici, Marian Stârcea, Margareta Ivănuș, Formația „Fresh”, Formația „O-zone”, Formația „Zdob și Zdub”, „Moldova suverană”, 28 septembrie 2000, p. 3).

În același spirit s-au exprimat și câțiva redactori sau responsabili de săptămânale și cotidiene din Chișinău: unii au lăudat calitatea înaltă a cântecelor (melodiilor) unor cântăreți ruși („Săptămâna”), alții scriau că nimeni nu-l poate priva (pe om) de dreptul „de a avea acces la marea cultură rusă” („Dialog”); alții subliniau că „cererea dictează oferta; că produsul rus se vinde și aduce profit, dar produsul românesc similar se vinde mai rău și generează pierderi” („Novoe vremea”, „Flux”, 29 septembrie 2000, p. 5).

Așadar, audiovizualul a rămas cum a fost.

* * *

Pentru a ameliora situația lingvistică, pentru a salva limba română la ea acasă, aici, în Republica Moldova, se cer luate măsuri de urgență:

1. A revedea articolul 13 din Constituția Republicii Moldova, reformulându-l în conformitate cu adevărul științific și istoric.

2. A reface și a reedita Legislația lingvistică din 1989, deoarece aceasta s-a învechit moral și factologic.

3. A se face Recensământul populației. S-a promis acest lucru încă la 1 ianuarie 1999, dar nu s-a realizat. Nu cunoaștem starea demografică actuală din Republica Moldova, dinamica ei.

4. A elabora o politică lingvistică a statului, în care s-ar indica în mod explicit funcțiile sociale ale limbii române, obligativitatea cunoașterii ei de către toți alolingvii; în același timp a stipula și funcțiile unor limbi ale grupurilor etnice.

5. A revedea Legea învățământului, indicând ca la toate universitățile și colegiile predarea disciplinelor de profil (în grupele alolingve) să se facă (începând cu anul II-III) în limba de stat.

6. A efectua atestarea la limba română a cadrelor de conducere, a tuturor angajaților, a funcționarilor etc., care, în virtutea obligațiilor de serviciu, vin în contact cu cetățenii (art. 7 din Legislația lingvistică).

E cazul să amintim că această atestare a fost prevăzută pentru 1 ianuarie 1995, dar prin Decizia Parlamentului (nr. 36-XVIII) din 1 aprilie 1994 atestarea cadrelor la cunoașterea limbii de stat a fost sistată. Mai târziu, într-o Hotărâre a Guvernului Republicii Moldova se menționa că, începând cu 1997, toți funcționarii publici, în momentul angajării la serviciu, trebuie să cunoască limba de stat sau, dacă se află deja în funcție, să fie atestați („Flux”, 26 septembrie 2000, p. 2). Această Hotărâre nu a fost abrogată, dar nici nu se respectă.

În sfârșit, Societatea civilă a Republicii Moldova ar trebui să ceară de la guvernanți să fie mai insistenți, mai sinceri, mai decizi în promovarea adevărului științific privind limba și istoria neamului nostru! În acest sens aș vrea să-l citez pe cunoscutul poet Ion Hadârcă. Într-un interviu dat ziarului „Flux”, poetul a răspuns în felul următor la întrebarea „Ce puteți spune despre patriotismul moldovenilor?”: „Patriotismul românesc este esența noastră, este ceea ce ne caracterizează. Noi vom exista în istorie atâta timp, cât vom recunoaște că suntem români și că vorbim aceeași limbă ca frații noștri de peste Prut” („Flux”, 6 octombrie 2000, p. 6).

Să sperăm că acest adevăr axiomatic îl vor recunoaște și îl vor promova atât conducătorii Republicii Moldova, cât și toți trăitorii acestui picior de plai, indiferent de națiune. Așa să ne ajute Dumnezeu!

NOTE

¹ „Moldova suverană”, 13 aprilie 1993.

² „Moldova suverană”, 27 august 1993.

³ *Statele lumii*, Chișinău, Editura Cartier, 2000.

⁴ Curierul „Ginta latină”, nr. 2, 2000, p. 8 și „Țara”, 10-VIII-2000, p. 3.

⁵ Vezi M. Sala, Ioana Vintilă-Rădulescu, *Limbile lumii. Mica enciclopedie*, Chișinău, 1993.

⁶ În republicile Mari-El, Udmurtia și Bașkiria etnicii ruși (și rusofonii) prevalează numeric, în mod zdrobitor, asupra autohtonilor, de aceea și limba rusă e considerată limbă de stat.

⁷ „Țara”, 12 octombrie 2001, p. 3.

§ 4 LIMBA ROMÂNĂ ȘI POLITICA LINGVISTICĂ ÎN REPUBLICA MOLDOVA

Ca să vorbim despre limba română în Republica Moldova, e necesar, mai întâi, să facem o scurtă retrospectivă asupra situației glotopolitice stabilite imediat după Mișcarea de Eliberare Națională din anii 1988-1989.

Grație *perestroicai* lui M. Gorbaciov și liberalizărilor în viața social-politică din ex-Uniunea Sovietică, românii moldoveni din ex-R.S.S.M. au putut să-și ceară în mod hotărât drepturile inalienabile privind limba și alfabetul latin. La sfârșitul lunii august 1989, vreo 700.000 de oameni adunați în Piața Marii Adunări Naționale din centrul Chișinăului, stând în genunchi cu mâinile ridicate spre ceruri, scandau neîncetat: *limbă – alfabet, limbă – alfabet!*

Regimul totalitar a fost nevoit să cedeze, elaborând trei legi: a) Legea cu privire la statutul limbii de stat a R.S.S. Moldovenești, b) Legea cu privire la funcționarea limbilor vorbite pe teritoriul R.S.S. Moldovenești și c) Legea cu privire la revenirea limbii moldovenești la grafia latină.

Trebuie să marcăm faptul că, sub presiunea scriitorilor, savanților-lingviști, persoanele cu rol de conducere în Partidul Comunist au acceptat să se introducă, în preambulul la legea cu privire la funcționarea limbilor vorbite, o propoziție în care se vorbește „de identitatea lingvistică moldo-română realmente existentă”. Dar această sintagmă nu a fost în măsură a schimba esența lucrurilor, deoarece Constituția de atunci s-a completat imediat cu art. 70¹. Așadar, am rămas tot în brațele falsei teorii despre două limbi est-romance: româna și moldoveneasca.

Dar să vedem cum s-au derulat evenimentele după 1989.

În august 1991 s-a prăbușit „Imperiul răului” și Moldova, la 27 august, își declară independența și iese din componența Uniunii Sovietice. În „Declarația de Independență a Republicii Moldova” (27 august 1991) se vorbește clar despre „declararea limbii române ca limbă de stat”, despre două state suverane (România și Republica Moldova), dar cu aceeași limbă – *româna*.

Ni s-a părut că, în sfârșit, a triumfat adevărul. Dar nu a fost așa. La alegerile parlamentare victoria au obținut-o agrarienii, socialiștii și interfrontiștii, formând majoritatea.

Primul lucru pe care îl întreprind agrarienii a fost finisarea și adoptarea, în iulie 1994, a Noii Constituții a Republicii Moldova.

Referitor la limbă, s-a neglijat în totalitate opinia expusă în Declarația de Independență din 27 august 1991. Articolul al 13-lea, de tristă faimă, din această

Constituție, sună în felul următor: „Limba de stat (oficială) a Republicii Moldova este limba moldovenească”. Și punctum.

Firește, intelectualitatea, scriitorii, savanții, pedagogii, ziariștii, artiștii – toți oamenii de bună credință – nu au fost (și nu sunt) de acord cu art. 13 din Legea Fundamentală a Republicii Moldova.

Sub presiunea opiniei publice, fostul Președinte al Parlamentului, dl Petru Lucinschi, s-a adresat, în septembrie 1994, cu o scrisoare Academiei de Științe a Republicii Moldova, solicitând opinia savanților filologi (și nu numai) referitor la istoria și folosirea glotonimului „limba moldovenească”. În curând a urmat „Răspunsul...” savanților din care cităm: „Convingerea noastră este [...] că art. 13 din Constituție trebuie revăzut în conformitate cu adevărul științific, urmând a fi formulat în felul următor: Limba de Stat (oficială) a Republicii Moldova este Limba Română”².

După cum era și de așteptat, Parlamentul nu a ținut seama în niciun fel de părerea Academiei de Științe. În schimb, studențimea, liceenii, scriitorii, savanții, intelectualii în sensul cel mai larg al cuvântului au ieșit în Piața Marii Adunări Naționale din Chișinău, declarând o grevă non-stop pe parcursul lunilor februarie-martie 1995.

Ca urmare a acestor proteste, Președintele de atunci al Republicii Moldova, dl Mircea Snegur, se adresează Parlamentului cu mesajul „Limba Română este numele corect al limbii noastre”. Domnia Sa cere să se revadă art. 13 din Constituție, pentru că – citim în mesaj – „Știința lingvistică dovedește că vorbirea noastră, graiul nostru moldovenesc constituie doar una din varietățile întregului glotic ce are un singur nume generic – «limba română». Limba română este numele corect al limbii noastre istorice, literare, de cultură. Acestea sunt noțiuni bine cunoscute în întreaga lume și ar fi o mare eroare dacă nu ar fi la noi însușite în școli, licee, instituții, universități, academii”³.

Abia la 9 februarie 1996, Parlamentul republicii examinează și supune la vot inițiativa legislativă a dlui Snegur, dându-i, desigur, un vot de blam: pro 25 și contra 58 de voturi.

În acest moment dramatic, Academia de Științe a Republicii Moldova și-a mai spus o dată cuvântul. La 28 februarie 1996, Adunarea Generală a Academiei a adoptat o scurtă, dar foarte semnificativă Declarație. O cităm *in integrum*: „Adunarea Generală Anuală a Academiei de Științe a Republicii Moldova confirmă opinia științifică argumentată a specialiștilor filologi din Republică și de peste hotare (aprobată prin Hotărârea Prezidiului Academiei de Științe a Republicii Moldova din 9 septembrie 1994), potrivit căreia denumirea corectă a limbii de stat (oficială) a Republicii Moldova este Limba Română”.

Așadar, savanții și-au spus cuvântul, dar Puterea nu l-a luat în considerație.

Ceea ce s-a obținut cu multă trudă a fost moratoriul până în anul 2000 asupra articolului 13 din Constituție. Practic, aceasta însemna că în anii 1997-2000 toți cetățenii, în primul rând intelectualii (școlile, universitățile, mass-media, teatrul, TV, radioul etc.) erau liberi să utilizeze glotonimul „limbă română”, etnonimul „popor român”, termenii „literatura română”, „liceu român” etc.

Părea că toată lucrurile revin pe un făgaș normal și că Puterea nu acceptă valorile noastre spirituale strămoșești, respectă adevărul științific privind limba și istoria neamului românesc.

Situația s-a schimbat însă începând cu 25 februarie 2001, când, în urma alegerilor parlamentare anticipate, Partidul Comuniștilor din Republica Moldova a obținut 70 de mandate din 101 posibile. Și nu este vorba de rezultatele alegerilor ca atare, ci de politica acestui partid față de limba și istoria națională.

Rezumând-o, am putea schița următoarele puncte:

a) recunoașterea și oficializarea glotonimului „limba moldovenească” și eliminarea din uz a glotonimului „limba română”, ca aparținând altui popor, altei țări;

b) legiferarea în Republica Moldova a două limbi de stat (oficiale): limba moldovenească și limba rusă;

c) introducerea în programele școlilor naționale, în mod obligatoriu, a obiectului de studiu „limba rusă”, începând cu clasa a II-a primară;

d) eliminarea din programele de studii preuniversitare și universitare a disciplinei „istoria românilor” (ca aparținând altui stat), înlocuind-o cu „istoria Moldovei”;

e) scoaterea din circulație a cuvintelor: *Basarabia*, *basarabeni*, etnonimul *român* substituindu-l cu etnonimul *moldovean*.

Firește, conducerea de vârf a Republicii Moldova, presa guvernamentală și de orientare comunistă a căutat și caută să „justifice” aceste acțiuni „revoluționare”, pornite împotriva identității naționale, istorice, etnice, lingvistice a poporului nostru. Argumentul forte ar fi rezultatele alegerilor parlamentare. Logica e următoarea: dacă majoritatea electoratului a votat „secera și ciocanul”, înseamnă că împărtășește programul comuniștilor, în care sunt înscrise punctele menționate mai sus. Și aici părea că cercul se închide.

Însă, începând cu 9 ianuarie și până la 25 aprilie 2002, la Chișinău au avut loc mitinguri de protest ale studenților, liceenilor, profesorilor, scriitorilor, oamenilor de cultură etc., organizate în Piața Marii Adunări Naționale de către Partidul Popular Creștin Democrat. A apărut și un orașel de corturi (numărul acestora ajunsese la 100), care funcționa în regim non-stop.

Dintre revendicările manifestanților menționăm: abrogarea Ordinului Ministerului de Învățământ privind introducerea obligatorie a obiectului „limba

rusă”, începând cu clasa a II-a în școlile primare românești; neadmiterea legiferării în Republica Moldova a limbii ruse ca a doua limbă de stat; respingerea ideii de a substitui, în instituțiile preuniversitare și universitare, disciplina „istoria românilor” prin disciplina „istoria Moldovei”.

Protestatarilor din piață li s-au alăturat 380 de lucrători de la Compania de Stat „Teleradio-Moldova”. Ei au declarat grevă și s-au adresat cu un *Mesaj* către Curtea Europeană a Drepturilor Omului, arătând că în Republica Moldova se încalcă în mod flagrant art. 10 al *Convenției pentru Drepturile Omului*, și anume: dreptul la libertatea de a comunica informații fără amestecul autorităților publice. Se arată, în continuare, că la Radio și Televiziune „a fost instaurat un regim odios de cenzură [...], e interzisă utilizarea cuvintelor *român, limba română, Basarabia, istoria românilor, regim totalitar* [...], e oprită referirea la anumite perioade istorice, cum ar fi cea *interbelică, foametea organizată (1946-1947), regimul stalinist, perioada deportărilor în GULAG-uri, perioada renașterii naționale din 1989*. E interzisă, de asemenea, abordarea temei protestelor din Piața Marii Adunări Naționale din Chișinău”⁷⁴.

Situația social-politică din Republica Moldova a ajuns să fie cunoscută în toată Europa și, astfel, la 24 aprilie Moldova a fost audiată la Sesiunea Adunării Parlamentare a Consiliului Europei (APCE).

În afară de raportul prezentat de experții Comunității Europene, Josette Durieu și Lauri Vahetre, au rostit alocuțiuni și președinții celor trei partide parlamentare: V. Stepaniuc (Partidul Comunist din Republica Moldova), D. Braghiș (Alianța Braghiș) și Iurie Roșca (Partidul Popular Creștin Democrat), aceștia aducându-și acușări reciproce.

APCE a adoptat „Rezoluția cu privire la funcționarea instituțiilor democratice în Republica Moldova”. Vom menționa doar unele măsuri din această detaliată Rezoluție:

- încetarea manifestațiilor stradale și trecerea la un dialog sincer și constant între Putere și Opoziție;
- înregistrarea imediată a Mitropoliei Basarabiei;
- prelungirea moratorului existent asupra reformelor privind studierea și statutul limbii ruse și asupra modificărilor programelor de studiere a istoriei;
- revizuirea Legii audiovizualului și transformarea, până la 31 iulie a.c., a Companiei „Teleradio-Moldova” într-o instituție publică independentă;
- asistența Consiliului Europei în cazul investigațiilor privind dispariția deputatului Vlad Cubreacov;
- procedarea la un dialog sincer și constant, real și constructiv între Putere și Opoziție, între forțele politice din Republica Moldova.

Sunt în total 16 puncte (punctul 10 mai conține 8 subpuncte), toate fiind formulate în direcția democratizării regimului din Republica Moldova.

S-a conformat numai Opoziția, sistând mitingurile de protest. Rămâne de văzut cum va proceda Puterea, în ce măsură se va purcede la examinarea și traducerea în viață a Rezoluției APCE cu privire la funcționarea instituțiilor democratice în Republica Moldova.

Pentru basarabeni, pericolul cel mai mare este eventuala declarare a limbii ruse ca a doua limbă oficială în Republica Moldova. Acesta este dezideratul suprem atât al Partidului Comunist, cât și al Kremlinului.

Insistența cu care se lucrează în direcția promovării limbii ruse la rang de limbă de stat în Moldova se explică nu prin frica pierderii acesteia (asimilării rusofonilor), ci prin eterna dorință de a rusifica și, în ultimă instanță, a elimina în totalitate limba română din Basarabia.

Se știe că limba naturală se aseamănă cu o plantă vie, care se dezvoltă liber sub soare. Dacă această plantă este umbrită de o altă plantă, mai viguroasă, mai puternică, ea se ofilește și, treptat, pierе⁵.

Cele spuse au fost deja demonstrate cu lux de amănunte în Basarabia în perioada țaristă (1812-1918), în perioada regimului sovietic (1944-1989), în Transnistria actuală, unde, *de jure*, sunt recunoscute trei limbi de stat: moldoveneasca, ucraineana și rusa, dar, *de facto*, se utilizează oficial numai ultima.

Declarând rusa drept limbă de stat, puterea din Chișinău urmărește și o idee cu bătaie lungă: să arăte lumii întregi că Basarabia este pământ rusesc și că autohtonii români basarabeni nu au decât să se resemneze.

Tendința de re-rusificare a populației și a limbii băștinașilor din Republica Moldova vine în contradicție cu suflul vremii, cu tot ce are loc acum chiar în țările ce țin de Comunitatea Statelor Independente (CSI). Limbile acestor țări suverane se străduiesc să iasă din strânsorile limbii ruse și ale „fratelui mai mare”, să revină la matcă și să se dezvolte în conformitate cu spiritul lor național.

De exemplu, fostele republici unionale turcice din Asia Mijlocie și din Caucaz, precum și Tatarstanul și tătarii din Crimeea au abandonat alfabetul rusesc, impus de către sovietici prin anii '30 ai secolului trecut și au revendicat (sau trecut) la alfabetul latin. Ca etalon le-a servit limba turcă și alfabetul ei.

Mai mult decât atât, după cum scrie profesorul rus A. N. Baskakov, „în toate republicile turcice se fortifică purismul lingvistic, direcționat spre substituirea lexicului rusesc și internațional prin echivalente turcice și arabo-persane arhaizante. De asemenea, se observă înlocuirea celor mai multe noțiuni, redate anterior în limbile turcice prin lexic internațional și rusesc, prin lexic autohton sau, mai des, prin arhaisme arabo-persane”⁶.

Venind vorba de fostele republici sovietice unionale, constatăm că din 14 numai două au acceptat rusa ca limbă de stat: e vorba de Belarus și Kârgâstan. Ponderea etniei ruse în unele din aceste republici e mult mai mare decât în Moldova, unde ea constituie 12% (conform recensământului de la 1 ianuarie 1989). Iată

unele exemple: Kazahstan – 38%; Letonia – 32,8%; Estonia – 29%; Ucraina – 21%; Kârgâstan – 21 %; Uzbekistan – 10%; Turkmenistan – 0%; Lituania – 8,4%; Azerbaidjan – 6%.

În privința politicii lingvistice în Federația Rusă, se știe că acest stat se constituie din 20 de republici autonome, fiecare având limba sa oficială: Karelia – karelia (de fapt finlandeza); Komi – komi; Ciuvașia – ciuvașă; Mordovia – mordvină; Tătaria – tătară; Mari-El – mari (alături de rusă); Udmurtia – udmurtă (alături de rusă); Bașchiria – bașchiră (oficială secundară); Kabardino-Balkaria – kabardină; Osetia-de-Nord – osetă; Daghestan – avara; Cecenia – cecenă; Ingușetia – ingașă; Kalmâkia – kalmâcă; Bureatia – bureată; Iakutia – iakută; Tuva – tuvină; Karacaevo-Cerkesia – karaceni; Haciasia – hacasă; Altai – altaică.

Din aceste 20 de republici numai în trei limba rusă e considerată de stat, alături de limba autohtonă. Explicația rezidă în existența a doi factori: a) de ordin istoric: au fost cucerite de țarii ruși încă din sec. al XVI-lea și b) de ordin demografic: coloniștii ruși prevalează în mod evident în aceste regiuni. E vorba de următoarele republici autonome: Mari-El (capitala Ioșkar-Ola) – nimerită în componența Rusiei în anul 1552, acum are o populație de 150.000 de mari și 250 000 de ruși; Udmurtia (capitala Ijevsk) – cucerită tot în 1552, componența populației este de 200.000 de udmurți și 1.000.000 de ruși, și, în sfârșit, Bașkiria, aflată în componența Rusiei din anul 1557, populația numără 820.000 de bașkiri și 3.000.000 de ruși!

Deși lucrurile sunt clare, apare întrebarea: de ce până în prezent Duma de Stat a Federației Ruse n-a votat legea despre limba rusă ca limbă oficială în Federația Rusă⁷.

Observăm, așadar, că Moscova nu se grăbește a-și impune limba rusă subiecților federației, dar, în același timp, îndeamnă parlamentele și guvernele fostelor ei republici unionale (astăzi țări independente) să declare rusa ca a doua limbă de stat. E o politică duplicitară!

Limba rusă nu poate fi recunoscută însă ca a doua limbă de stat în Republica Moldova, cel puțin pentru că ea este limba unei etnii minoritare. Conform ultimului recensământ al populației de la 1 ianuarie 1989, ponderea etnicilor ruși acoperea 12% din numărul total al locuitorilor Republicii Moldova (dar pe atunci de Republica Moldova țineau și Transnistria, și Găgăuzia).

Practica internațională arată că în țările democrațiilor occidentale, reprezentanții etniilor naționale se integrează lingvistic și social în statele-gazdă și nu completează ca limbile lor să fie recunoscute drept limbi oficiale.

În Republica Moldova, limbile minorităților naționale nu sunt strâmtorate în niciun fel. După cum am spus la începutul acestei comunicări, în Moldova există și se respectă Legea cu privire la funcționarea limbilor vorbite pe teritoriul republicii. Articolul 4 din această lege stipulează: „Statul garantează

folosirea limbilor ucraineană, rusă, găgăuză, idiș, ivrit, țigănească, a limbilor altor grupuri etnice pe teritoriul republicii pentru satisfacerea necesităților național-culturale”.

În Republica Moldova au fost deschise școli cu predarea integrală sau parțială în limbile rusă, ucraineană, belarusă, bulgară, găgăuză, ivrit-idiș; apar ziare și reviste în limbile minoritarilor, se organizează emisiuni, în aceste limbi, la radio și televiziune. Limba rusă se utilizează în cele mai luxoase magazine, publicitatea (orală și scrisă) este aproximativ 80% în rusește; la Academia de Științe a Republicii Moldova există un sector științific aparte care se ocupă de limba, literatura, istoria, etnografia, cultura etc. minoritarilor din Republica Moldova, iar Parlamentul a creat un Departament de Relații Interetnice.

În toate Universitățile republicii (cca 47) instruirea se face în două limbi: română și rusă (se formează grupe academice cu predarea în limba română și grupe cu predarea în limba rusă). S-au deschis două Universități slavone (așa ceva nu există nici la Kiev, nici la Minsk!), s-au înființat 13 organizații neguvernamentale ale minorităților naționale: 1) Comunitatea rusă; 2) Fundația scrisului și culturii slavone; 3) Mișcarea obștească „Russkoe duhovnoe edinstvo” (adică „Unitatea spirituală rusă”); 4) Asociația femeilor „Rossianka”; 5) Comunitatea bulgară; 6) Comunitatea belarusă; 1) Asociația organizațiilor și comunităților evreiești; 8) Comunitatea azeră „Araz”; 9) Comunitatea uzbekă; 10) Comunitatea germană; 11) Societatea social-culturală a ȝiganilor „Sinti”; 12) Comunitatea tătarilor „Idel”; 13) Organizația obștească de tineret „IUMA”⁸.

Așadar, noi, în Republica Moldova, am manifestat o deschidere față de limbile minoritare, o deschidere largă, *avant la lettre*, chiar înainte ca organismele internaționale să pună problema protejării și ocrotirii acestor idiomuri.

Dar sunt oare recunoscători minoritarii pentru ospitalitatea și generozitatea românilor-basarabeni? Mișcarea noastră pentru renașterea națională, începută în 1988 (și care durează până în prezent), a fost susținută de foarte puțini reprezentanți ai etniilor conlocuitoare.

Dimpotrivă, ni s-au pus și ni se pun piedici, mai ales, din partea multor etnici ruși. Ei complotază și-i instigă pe ceilalți minoritari împotriva limbii române, a istoriei românilor, a identității lingvistice, culturale, religioase etc.

O dovadă elocventă în acest sens este și Apelul celor 13 organizații non-guvernamentale ale minoritarilor (de care am amintit mai sus), adresat Comunității Internaționale, și anume către: Secretarul General al ONU, Parlamentul European, Secretarul General al Consiliului European, Înaltul Comisar al Consiliului European pentru Drepturile Omului, Congresul SUA, Khesetul Statului Israel, Senatul României, Președintele SUA, Președintele Franței, Președintele României, Președintele Ucrainei, Președintele Israelului, Cancelarul Federal al Germaniei, Prim-Ministrul Franței, Prim-Ministrul Ungariei, Prim-Ministrul

Statului Israel, Secretarul General al NATO, Înaltul Comisar al OSCE pentru Minoritățile Naționale. În Apel situația socio-politică din Republica Moldova este prezentată în culori negre. În opinia semnatarilor Apelului, în republică prosperă antisemitismul, vrajba națională, xenofobia, genocidul ș.a.m.d. Iată cum se încheie acest Apel: „Chemăm organizațiile internaționale, pe toți acei ce nu pot rămâne indiferenți față de cel mai detestabil fenomen din istoria omenirii – xenofobia, șovinismul, antisemitismul – să sesizeze situația din Moldova în toată diversitatea ei și să nu facă deducții pripite de dragul unor interese politice, indiferent ale cui sunt ele”⁹.

Nu e greu de înțeles că Apelul urmărește scopul de a-i discredita pe românii basarabeni, de a-i prezenta în fața lumii ca pe niște teroriști politici, niște șovini, naziști, ceea ce nu corespunde adevărului.

Republica Moldova a fost vizitată și controlată, sub aspectul politicii naționale, de mulți reprezentanți ai diferitor organisme internaționale. Și trebuie să spunem că nimeni dintre acești inspectori nu a plecat din Chișinău cu impresia că aici înfloresc vrajba națională, antisemitismul sau șovinismul.

Aceste vicii trebuie căutate în altă parte, iar semnatarii Apelului știu foarte bine unde!

Dacă e vorba de scrierea petițiilor cu plângeri, aceasta ar fi în drept s-o facă națiunea titulară a Republicii Moldova, căci ei îi sunt lezate drepturile la limbă, istorie, identitate națională.

Ce ar trebui făcut pentru a detensiona situația glotopolitică din Republica Moldova?

Credem că ar trebui întocmit un program ce ar conține următoarele măsuri:

1. Să se ceară de la clasa conducătoare a Republicii Moldova să împărtășească principiile științifice privind etnogeneza și glotogeneza poporului nostru, să spună deschis, sus și tare, pe înțelesul tuturor, cine suntem, ce limbă vorbim, de unde venim și încotro ne îndreptăm;

2. Să terminăm o dată pentru totdeauna cu pseudoteoriile despre două limbi, două literaturi, două popoare, două culturi și chiar două biserici. În acest sens, să scriem peste tot (în manuale, ziare, reviste etc.) următoarele cuvinte ale lui Alexie Mateevici: „Da, suntem moldoveni, fii ai vechii Moldove, însă facem parte din marele trup al românismului, așezat prin România, Bucovina și Transilvania. Frații noștri nu se numesc după locul unde trăiesc, ci își zic *români*. Așa trebuie să facem și noi!

N-avem două limbi și două literaturi, ci numai una, aceeași cu cea de peste Prut. Aceasta să se știe din capul locului, ca să nu mai vorbim degeaba”¹⁰;

3. Președintele republicii să se adreseze Parlamentului cu o inițiativă legislativă în privința revederii și reformulării articolului 13 din Constituție în felul următor: „Limba de Stat (oficială) a Republicii Moldova este limba română”;

4. Să se revadă în mod fundamental și să se reediteze Legislația lingvistică din anul 1989, căci ea s-a învechit sub toate aspectele (factologic, moral, politic, social etc.);

5. Să se facă un nou recensământ al populației (ultimul a fost la 1 ianuarie 1989). Ex-Prim-Ministrul Ion Ciubuc a promis că recensământul va avea loc la 1 ianuarie 1999. Spre marele nostru regret, această promisiune, ca și multe altele, a rămas doar pe hârtie;

6. Legea Învățământului să fie completată cu un articol în care să se indice că la toate colegiile și universitățile predarea obiectelor de profil se va face (începând cu anul II) în limba de stat (română);

7. Să se efectueze, în sfârșit, atestarea la limba română a cadrelor de conducere, a funcționarilor de tot felul, care, în virtutea obligațiilor de serviciu, vin în contact cu cetățenii¹¹.

Situația glotopolitică din Republica Moldova este foarte complicată. Peste noi, cei din Basarabia, stă gata să se rostogolească gigantul tăvălug al celei de-a doua limbi de stat.

Ca să ne opunem, trebuie să fim mai uniți „în spirit și în simțiri”.

REFERINȚE

1. Articolul precizează: „Limba de Stat a Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești este limba moldovenească [...] ce funcționează pe baza grafiei latine”.

2. A se vedea: „Răspuns la solicitarea Parlamentului Republicii Moldova privind istoria și folosirea glotonimului «limba moldovenească»”, în *Limba română este patria mea. Studii. Comunicări. Documente*, Chișinău, 1996, p. 313.

3. *Limba română este patria mea. Studii. Comunicări. Documente*, Chișinău, 1996, p. 327.

4. „Țara”, 21 martie 2002, p. 2.

5. Cf. M. Pănuță, „Literatura și Arta”, 28 martie 2002, p. 1.

6. А. Н. Баскаков, *Некоторые общие тенденции национального языкового развития в Российской Федерации*, în vol. *Язык и общество на пороге нового тысячелетия. Итоги и перспективы. Тезисы докладов международной конференции*, Москва, 23-25 октября 2001, г. Москва, 2001.

7. В. Ю. Михальченко, *Язык и общество в Российской Федерации на пороге нового тысячелетия*, p. 8.

8. „Moldova Suverană”, 4 aprilie 2002, p. 3.

9. Ibidem.

10. A. Mateevici, *Opere*, vol. I, Chișinău, 1993, p. 486-447.

11. Art. 7 din *Legislația lingvistică*, Chișinău, 1989.

12. „Flux”, 26 septembrie 2000, p. 2.

§ 5 REPERE ALE DEMNITĂȚII NAȚIONALE: LIMBA ȘI STATUL

Bogăția unei limbi, varietățile de expresie, abundența vocabularului, prezența tuturor stilurilor funcționale și a terminologiei din toate domeniile vieții social-politice, economice, culturale, științifice etc., denotă o înaltă dezvoltare la nivel cultural, social, moral, intelectual a societății respective. Limba română dispune de toate aceste proprietăți și facultăți, în limba română se pot traduce orice opere, din orice limbă străină, dat fiind faptul că ea (româna) are un fond lexical extrem de bogat și o structură gramaticală complexă. Astăzi româna stă, cu demnitate și onoare, alături de alte limbi romanice și neromanice, ea vorbindu-se în România și în alte țări.

În Republica Moldova, în ultimii 13 ani, băștinașii și alogenii au avut foarte mult de câștigat în planul culturii lingvistice, după oficializarea limbii române și revenirea ei la grafia latină. Elevii, studenții, ziariștii, savanții, artiștii, oamenii politici, funcționarii de stat, dar și mulți alolingvi s-au adăpat la izvorul nesecat al limbii române, s-au familiarizat, în limba maternă, cu patrimoniul național comun în toate domeniile vieții materiale și spirituale, devenind mai bogați sufletește, mai culți, mai patrioți.

Și tocmai în actuala perioadă de renaștere națională, de anihilare a balastului lingual acumulat în perioada postbelică de totalitarism în Republica Moldova, se găsesc forțe care încearcă să ne întoarcă la situația de tristă amintire de până la 1989. Dar s-o luăm pe rând, referindu-ne concret la Concepția politicii naționale de stat a Republicii Moldova (Proiect publicat în ziarul guvernamental, „Moldova suverană” din 25 iulie 2003).

I. În Concepție... se revine la falsul glotonim „limba moldovenească”, confundându-se, în felul acesta, noțiunea de *limbă* cu cea de *grai* (subdialect). Este unanim recunoscut în lumea specialiștilor filologi că limba română are cinci graiuri, numite și subdialecte, și anume: *moldovenesc*, *muntenesc*, *crișan*, *maramureșean* și *bănățean*, fiecare dintre ele caracterizându-se prin anumite trăsături specifice, mai ales la nivel fonetic și lexical. Cu toate acestea, toți locuitorii din spațiul românesc se înțeleg fără dificultăți, căci diferențele de limbă sunt nesemnificative la nivelul comunicării. Mai mult decât atât, cronicarii și rapsozii, traducătorii, fețele bisericești, toți oamenii cărții și culturii, începând, poate, cu diaconul Coresi, plămădind limba literară, au formulat primele *norme fonetice, lexicale, morfologice, sintactice, ortoepice*, au triat, au selectat, au ales cele mai frumoase, mai înțelese mostre din toate subdialectele (dar mai cu sea-

mă din graiul muntenesc și cel moldovenesc) și au creat o limbă „ca un fagure de miere” (M. Eminescu).

Despre fenomenul în cauză sunt „vagoane” de literatură. Filologii-romaniști din Republica Moldova, din România și din alte țări recunosc, *in corpore*, că în Europa de Est (Europa răsăriteană și Balcani) există o singură limbă romanică – cea *română* – având următoarele dialecte: *aromân*, *istroromân*, *meglenoromân*, și subdialectele: *muntenesc*, *moldovenesc*, *crișan*, *maramureșean* și *bănățean*, în principiu, e vorba de un truism pe care nimeni dintre savanții serioși nu-l mai pune la îndoială. Excepție mai fac doar unii așa-ziși patrioți din Republica Moldova, care avansează falsul științific și istoric până la rang de lege organică.

În această ordine de idei, vom menționa că oamenii luminați (filologi și filozofi) din diferite țări și-au dat seama că în partea de Est a Europei există o limbă romanică aparte – valaha (româna) – pe care o introduceau în clasificările respective de limbi. Prof. E. Coșeriu scria: „Avem deci de la Genebrard până la Vater – dacă facem abstracție de autorii care includ și limbi neromanice – următoarele enumerări de limbi romanice de sine stătătoare, în care apare și româna:

Nr.	Anul	Lingvistul	Limbile romanice
1.	1580	Genebrard	It., sp., fr., rom.
2.	1587	Poza	It., sp., fr., rom.
3.	1613	Duret	It., sp., fr., rom.
4.	1623	Opitz	It., sp., fr., rom.
5.	1671	Skinner	It., sp., fr., rom.
6.	1671	Stiernhielm	It., sp., fr., rom., ret., sard. (cat.)
7.	1686	Kirchmajer	It., sp., fr., rom., ret., sard.
8.	1784	Hervás	It., sp., fr., rom., port.
9.	1817	Vater	It., sp., fr., rom., ret., port.

Acest tabel, continuă regretatul profesor Eugeniu Coșeriu, deși nu are, evident, pretenția de a fi exhaustiv, arată, fără echivoc, cât de important este locul pe care îl ocupă contribuțiile lui Genebrard și Poza în istoria cunoașterii românei în Europa Occidentală” (E. Coșeriu, *Limba română în fața Occidentului*, Cluj-Napoca, 1994, p. 16-17).

Fiindcă analizăm secolele trecute, am putea să amintim și autorii noștri care au denumit corect limba pe care o vorbim. Astfel, mitropolitul Moldovei Varlaam (1590-1657), animatorul tiparului în Moldova, al traducerilor eclesiastice din slavonește și grecește, unul dintre cei „trei stâlpi” ai renașterii moldovenești (P. Movilă, V. Lupu și Varlaam); și-a intitulat una dintre scrierile sale extrem de importante pentru creștinii ortodocși din tot spațiul românesc în felul următor: *Carte românească de învățătură...* (1643). În *Cuvânt către cetitoriu* mitropolitul scria: „...cu mult mai vârtos *limba noastră românească* ce n-are carte pre limba sa, cu anevoie iaste a înțelege cartea alții limbi” (subl.n. – A.C.).

Traducând din grecește și slavonește și prelucrând în limba noastră „Psaltirea pre versuri tocmită” (1673), un alt mare cărturar, mitropolitul Moldovei Dosoftei (1624-1693), scria pe foaia de titlu: „Psaltirea sfântului proroc David. *Pre limba rumânească...*”. În *Predoslovie* la lucrarea *Stihuri* Dosoftei nota: „Letopi-seșul din grece / Ce s-au scos *pre românie...*”.

Prin traduceri sale, Dosoftei a contribuit mult „la introducerea limbii române în cărțile bisericești, în locul limbii slavone”. Mai mult, mitropolitul știa să scrie în așa fel ca să fie înțeles de „toată seminția românească” (vezi *Dicționar de literatură română*. Coordonator: Dim. Păcurariu, București, 1979, p. 145).

Mitropolitul Dosoftei este considerat „Cel dintâi poet al românilor” (vezi N. A. Ursu, „*Viața și petrecerea*” mitropolitului Dosoftei al Moldovei, în cartea: Dosoftei, *Versuri alese*, Editura Virginia, Iași, 1994, p. 18). În poemul *Domnii Țării Moldovei* citim: „Descălecat-au țara domnul Dragoș-Vodă, / Fericită, buiacă, cu tot fel de roadă, / Când au adus într-însă *româneasca limbă*, / De bun neam și ferită de calea cea strâmbă” (Dosoftei, *op. cit.*, p. 35).

Stabilindu-se în Rusia, unde, fiind poliglot, a devenit șef al Corpului de tâlmaci de pe lângă Consiliul Diplomatic din Moscova, cărturarul umanist Nicolae Milescu-Spătaru (1636-1708), care a peregrinat prin multe țări străine (Franța, Germania, Suedia, China), era ferm convins că vorbește românește. Astfel, una dintre multiplele lui traduceri sună așa: „Carte de multe întrebări foarte de folos pentru multe trebi ale credinței noastre, tălmăcită de Nicolae Spătariu de pe limba grecească *pre limba noastră proastă rumânească*” (subl.n. – A.C.).

Reflecții prețioase privind denumirea idiomului nostru și a etnonimului a făcut și D. Cantemir (1693-1723), domnitor al Moldovei, om de știință, mare umanist, membru al Academiei din Berlin. În *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor*, stă înscris: „...neamul moldovenilor, al muntenilor, al ardelenilor, care cu toții cu un nume de obște *români se cheamă...* Noi, moldovenii, la fel ne spunem *români*, iar limbii noastre nu dădică, nici *moldovenească...* ci *românească*” (subl.n. – A.C.).

Pentru unitatea și identitatea de neam și de limbă au militat toți scriitorii din Moldova istorică și din Basarabia: Gh. Asachi, Al. Russo, C. Negruzzi, V. Alecsandri, M. Eminescu, B.-P. Hasdeu, C. Stamati, C. Stamati-Ciurea, A. Mateevici ș.a. Iată câteva exemple: în anul 1829, Gh. Asachi începe a edita la Iași gazeta „*Albina românească*” (și nu „*moldovenească*”), și în același timp la București Ion Heliade Rădulescu (1802-1872), tot în 1829, inaugurează prima gazetă din Principate – „*Curierul românesc*”.

Costache Negruzzi (1808-1868) publică în 1837 strălucitul eseu „Cum am învățat românește”, începându-l în felul următor: „Pe când uitasem că *suntem români* și că avem și noi o limbă...”, iar în 1853 (până la Unirea Principatelor din 1859) compune poezia-cântec *Eu sunt român* cu duioasele versuri-refren: „Eu sunt român și-mi place țara mea”.

Vasile Alecsandri a scris și a editat la Paris în 1863 cartea *Grammaire de la langue roumaine* (*Gramatica limbii române*). Scopul principal al „bardului de la Mircești” a fost să familiarizeze publicul francez cu limba română-soră, vorbită atunci de aproximativ opt milioane de oameni.

În toată opera publicistică și politică a lui Mihai Eminescu găsim doar glotonimul „limba română”, „limba românească” și etnonimul „român”. „Luceafărul poeziei noastre” nu-și imagina că cei din Basarabia ar vorbi o altă limbă decât cea românească. Iată de ce pe Al. Donici (născut în satul Bezeni, jud. Orhei) îl numea „cuib de înțelepciune” și-l așeza alături de scriitorii din Moldova istorică și din Muntenia, scriind: „Alecsandri, Negruzzi, Bolintineanu, Donici, Bălcescu și alții... știu o limbă frumoasă, vrednică și înțeleasă, de opincă și de Vodă” (vezi: Gh. Bulgăr, *Scriitorii români despre limbă și stil*, București, 1957, p. 146).

Flacăra spiritului național, a identității de limbă, de neam și de istorie nu s-a stins niciodată chiar în Basarabia, anexată de țarismul feroce, cu politica lui de deznaționalizare și de eliminare a limbii române. Vom aminti aici numai opinia celor doi Stamati (tatăl și fiul). Astfel scriitorul basarabean Constantin Stamati (1786-1860) scria: „în Basarabia lipsesc cu totul școli românești; în grabă nici nu va mai fi *limba românească* (subl.n. – A.C.) în Basarabia, pentru că ea are să se mistuie cu cea rusească” (C. Stamati, *Opere alese*, Chișinău, 1958, p. 591).

Constantin Stamati-Ciurea (1828-1898, Caracușeni, jud. Edineț) resimțea aceeași oprimare glotică și națională ca și tatăl sau, ceea ce l-a făcut să scrie: „Ce se atinge de scrierile mele în *limba română* (subl.n. – A.C.), îmi era imposibil a le scoate la lumină, în toată Rusia nu există nici o tipografie română... *Limba română rustică, precum o vorbește poporul nostru din Basarabia* (subl.n. – A.C.), a fost singurul izvor din care m-am adăpat. Nici o școală populară măcar! Am fost și sunt o insulă solitară în imensul ocean al slavonismului. Mai mult nu zic” (vezi C. Stamati-Ciurea, *Opere alese*, Chișinău, 1957, p. 424).

Basarabeanul B.-P. Hasdeu (1838-1907, Cristinești, jud. Hotin), savant-enciclopedist, scriitor, lingvist, ne-a lăsat versurile: „Românimea cât trăiește, / Graiul nu și-l va uita. / Să vorbim dar românește, / Orice neam în limba sa!” (poezia *Să vorbim românește*).

Ca să încheiem măcar aproximativ șirul scriitorilor basarabeni din secolul al XIX-lea, care s-au pronunțat ferm pentru aspectul științific și istoric privind glotonimul „limba română” și etnonimul „popor român”, să apelăm și la Alexie Mateevici (1888-1917, Căinări, Zaim, jud. Tighina). Pe 25-28 mai 1917, la Chișinău, aflat în curs de eliberare de țarism, a avut loc Congresul Gubernial al Învățătorilor Moldoveni din Basarabia. Să cităm fragmentar din ilustra alocuțiune a lui Al. Mateevici la acest congres: „Lucrul drept poate înflori numai dacă se întemeiază pe idei drepte. Cu mâhnire am văzut astăzi că între dumnevoastră nu toți sunt uniți asupra unor

idei drepte. Unii se socotesc moldoveni, alții – cei mai puțini – români. Ei, bine, dacă ați luat asupra dumnevoastră sarcina de a lumina poporul, apoi trebuie să dați poporului idei adevărate, căci altfel întreg învățământul e fără rost...

Da, suntem moldoveni, fii ai vechii Moldove, însă facem parte din marele trup al românismului, așezat prin România, Bucovina și Transilvania (*aplauze*). Frații noștri din Bucovina, Transilvania și Macedonia nu se numesc după locurile unde trăiesc, ci își zic români. Așa trebuie să facem și noi! (*aplauze*)...

Trebuie să știm de unde ne tragem, căci altfel suntem niște nenorociți ră-tăciți. Trebuie să știm ca suntem români, strănepoți de-ai romanilor, și frați cu italienii, francezii, spaniolii și portughezii. Aceasta trebuie s-o spunem și copiilor, și tuturor celor neluminați, să-i luminăm pe toți cu lumina dreaptă...

N-avem două limbi și două literaturi, ci numai una, aceeași cu cea de peste Prut. Aceasta să se știe din capul locului, ca să nu mai vorbim degeaba. Noi trebuie să ajungem de la limba noastră proastă de astăzi numaidecât la limba literară românească (subl.n. – A.C.)” (A. Mateevici, *Opere*, vol. 1, 1993, p. 463-464).

Alexie Mateevici, autorul celebrei poezii *Limba noastră*, devenită astăzi Imnul Republicii Moldova, nu a fost nici politician, nici savant, ci preot, chemat să lumineze poporul, ca un păstor al inimilor, om de bună-credință, propovăduitor al adevărului!

Menționăm că nu numai scriitorii basarabeni, ci, în general, oamenii instruiți, profesorii de licee, slujbașii autohtoni și neautohtoni, clerul etc. își dădeau prea bine seama că glotonimul adecvat este „limba română”, și nu „limba moldovenească”. Astfel, profesorul Iacob Hinculov publică în anul 1840 la Sankt Petersburg cartea *Nacertanie pravil valaho-moldavskoi grammatiki*, notând în *Prefață*: „Aceasta este limba română și denumirea român nu este întâmplătoare (subl.n. – A.C.): până la întemeierea voievodatului moldovenesc, locuitorii ambelor principate erau cunoscuți cu numele comun *român*. *Limba română poate servi drept numitor comun al dialectelor valah și moldovenesc* (subl.n. – A.C.)”. O mai rezonabilă judecată nici că se poate!

În 1865 profesorul de liceu Ioan Donceev scrie și editează (pe cont propriu) la Chișinău *Cursulu primitivu de limba română, compusu pentru sholele elementare și IV clase gimnaziale și Abeceda română*. Ambele lucrări au apărut în grafia latină, fapt ce denotă un deosebit curaj din partea autorului.

Interesant este de menționat, în acest plan, că în Basarabia, pe vremea țarismului, se găseau și intelectuali ruși care înțelegeau că aici locuiesc români-basarabeni și că vorbesc limba română. Astfel, într-o scrisoare din 11 februarie 1863 către Ministerul Instrucțiunii Publice din Rusia, eforul Circumscripției de Învățământ Odesa, A. Artimovici, scria: „Sunt de părerea că va fi greu să împiedicăm populația românească a Basarabiei (subl.n. – A.C.) să folosească limba Principatelor vecine, unde populația românească compactă o va dezvolta pe baza elementelor latinești,

neprielnice limbii slave; restricțiile guvernamentale, ce urmăresc în cazul dat scopul de a înrădăcina în Basarabia un dialect apropiat limbii slave, nu vor fi, se vede, de nici un folos: *nu-i putem constrânge pe învățători să predea o limbă care în curând va deveni moartă în Moldova și Valahia, adică printre masele principalelor ei purtători și nici părinții nu vor dori ca ai lor copii să învețe o limbă diferită de cea pe care o vorbesc ei în viața de toate zilele* (subl.n. – A.C.) (Arhiva Centrală Istorică de Stat din Sankt Petersburg. Fond 733, registru 78, dos. 1043, fila 7-8. Citat după Ion Iova. *Ioan Donceș și istoria apariției manualelor lui*, „Revistă de Lingvistică și Știință Literară”, A.Ș.M., 1993, nr. 1, p. 98. Vezi și Lidia Colesnic, *Funcționarea limbii române în instituțiile de învățământ din Basarabia (1812-1918)*, Autoreferatul tezei de doctor în filologie, U.S.M., Chișinău, 2001, p. 14. De aceeași autoare *Limba română în Basarabia (1812-1918)*, Chișinău, Editura Museum, 2003, pas-sim). Comentariile ne par de prisos!

Deoarece am pornit vorba despre savanții și oamenii de cultură de peste hotare care s-au pronunțat împotriva așa-numitei „limbi moldovenești”, arătând că în Europa de Est există o singură limbă romanică, și anume *limba română*, ne vom referi și la renumitul savant-romanist italian de rezonanță europeană, Carlo Tagliavini. Încă în anul 1956, la Congresul Internațional de Romanistică, ținut la Florența (Italia), C. Tagliavini, în comunicarea sa cu un titlu foarte semnificativ, se întreba plin de nedumerire: „Una nuova lingua litteraria romanza? Il Moldavo?”, subliniind, în prezența romaniștilor din toată lumea, că „pretinsa «limbă moldovenească» nu este decât româna neliterară, scrisă cu un alfabet rusesc ușor modificat...” (vezi Carlo Tagliavini, *Originile limbilor romanice*, trad. din ital., București, 1977, p. 289).

Falsul glotonim „limba moldovenească” și antiștiințifică teorie despre două limbi romanice de est (româna și moldoveneasca) sunt / au fost respinse și de către mulți specialiști ruși din perioada sovietică și din prezent!

Astfel, profesorii R. Budagov și S. Bernștein subliniau: „Ne-am străduit cât ne-am străduit, dar n-am reușit să arătăm și să demonstrăm – pe bază de fapte concrete și edificatoare – deosebiriile dintre limbile română și moldovenească.

Unitatea de limbă română-moldovenească s-a cristalizat de foarte multă vreme, încă din perioada de formare a limbilor romanice.

La ora actuală, această teză este recunoscută de toți specialiștii care tratează problema în cauză (teoria despre două limbi) ...a adus mari prejudicii lingvisticii sovietice. S-au irosit multe forțe și mult timp pentru a demonstra teza eronată cum că moldovenii și românii vorbesc limbi romanice înrudite, dar diferite. Dovezi în favoarea acestei teze nu au existat și nici nu pot exista” (vezi culegerea *Povară sau tezaur sfânt?*, Chișinău, 1989, p. 355-356, sau revista „Nistru”, 1988, nr. 11, redactor-șef – D. Matcovschi). Mai e nevoie de comentarii? Sau de pretinse dicționare moldovenești-românești?

Un foarte cunoscut lingvist rus, academician, doctor habilitat, profesor universitar din Sankt Petersburg, Rajmund G. Piotrowski, în *Ocrotirea limbii și culturii naționale* („Literatura și Arta”, 28 august 2003, p. 3), scrie: „Noi, romaniștii din Rusia, Ucraina, de nenumărate ori am spus sus și tare că limba băștinașilor din Basarabia este cea română, în acest context menționez studiile vestiților filologi S. Bernștein, R. Budagov, V. Lisički, S. Semcinschi sau ale lingviștilor din alte țări, ca regretatul Eugeniu Coșeriu – lingvistul sec. XX – Valeriu Rusu, Ana Tătaru etc.”. Autorul subliniază în încheiere: „A susține opinia că există o limbă «moldovenească» este o «aberație politică» (E. Coșeriu), este o greșală gravă și o *incultură lingvistică*”.

Vorbind despre glotonim, *Proiectul* acelei Concepții a politicii naționale de stat a Republicii Moldova ar fi trebuit să pornească nu de la Legislația lingvistică din perioada sovietică (1989), ci de la Declarația de independență a Republicii Moldova (adoptată la 27 august 1991), în care se utilizează glotonimul științific „limba română” (citez: „Decretarea *limbii române ca limbă de stat și reintroducerea alfabetului latin*”). De asemenea, a fost necesar să se ia în considerare un foarte important document istoric – *Răspuns* la solicitarea Parlamentului Republicii Moldova privind istoria și folosirea glotonimului „limba moldovenească” (opinia specialiștilor filologi ai Academiei, acceptată la ședința lărgită a Prezidiului Academiei de Științe a Republicii Moldova în 1994).

II. Deși în Concepție... nu se afirmă în mod categoric că în Republica Moldova urmează a fi legiferate două limbi de stat: „moldovenească” și rusa, *Proiectul* este împeștrițat cu teze ca: „Limba rusă... se aplică și ea în toate sferele vieții statului și societății”.

Mai mult decât atât, limbii ruse i se atribuisse încă două funcții importante:

1. „are statutul de limbă de comunicare interetnică”;
2. are statut de limbă oficială, deoarece se cere „asigurarea de condiții pentru păstrarea și dezvoltarea în continuare a funcțiilor oficiale ale limbii ruse”.

Așadar, „limba moldovenească” rămâne pur și simplu *limbă de stat*, dar nu și *oficială*, dar nu și „de comunicare interetnică”!

Apare *nolens-volens* necesitatea să delimităm noțiunile; *limbă de stat* și *limbă oficială*.

În viziunea noastră, e corect să considerăm că *de stat* sunt toate limbile care există în stat – adică și limbile minorităților etnice, pentru că statul le ocrotește! Ca, de altfel, și oamenii: toți cetățenii unui stat sunt ai statului respectiv și acesta îi protejează.

Limbile minoritare sunt considerate locale, statul având grijă de dezvoltarea lor. O limbă minoritară își are drepturile ei fixate recent în Carta europeană a limbilor regionale sau minoritare (elaborată de Uniunea Europeană, UNESCO, Consiliul Europei) și nu poate pretinde a fi limba *oficială* sau a elimina limba na-

țiunii titulare, cum e cazul în Republica Moldova. Aici etnicii ruși, diaspora rusă, are o pondere de 12% din numărul total al populației, dar se fac tentative de a decreta *limba lui Pușkin* ca limbă oficială. Este o situație conflictuală, care trebuie aplanată în conformitate cu normele și legile internaționale în acest sens.

În Carta europeană a limbilor regionale sau minoritare se fac următoarele stipulări foarte importante pentru a înțelege *rolul* și *locul* limbilor minoritare într-un stat independent:

1. „Încurajarea limbilor regionale sau minoritare nu trebuie să se facă în detrimentul limbilor oficiale și al necesității lor de a le însuși” (Preambul).

2. „Limbile regionale sau minoritare pot fi folosite în învățământ (în zonele respective), fără a aduce atingere limbii oficiale a statului” (art. 8, p. 5-6).

3. „Prevederile din Carta europeană... nu pot fi interpretate ca implicând dreptul cuiva de a organiza acțiuni ce contravin scopurilor Cartei națiunilor unite sau altor obligații de drept internațional, inclusiv principiului suveranității teritoriale a statelor” (art. 5, p. 3).

Postulatele enumerate mai sus urmează a fi respectate în toate țările, inclusiv în ex-republicile fostei Uniuni Sovietice.

Firește, pe Terra se mai întâlnesc cazuri regretabile când limba unei diasporă (sau minorități etnice) ajunge la rang de *limbă oficială într-un stat*. Exemple concludente ne oferă, mai ales, reminiscențele regimului colonial, în multe țări din Africa, Asia, America Centrală. Aici unele limbi europene s-au instalat împreună cu ocupanții sosiți în secolele trecute, autodeclarându-se limbi oficiale. Este notabil că limbile colonizatorilor se mențin până în prezent, deși regimul colonial s-a prăbușit demult și ponderea elementului etnic european acolo este derizoriu de mică. Spre exemplu, *limba engleză* continuă a fi *limbă oficială* în țări ca *Zimbabwe* (aici băștinașii constituie 96%), *Nigeria*, *Zambia*, *Trinidad-Tobago* (populația băștinașă – 97%), *Sierra Leone* (pop. băștinașă, negri – 98%), *Namibia* (negri bantu – 89%), *Liberia*, *Jamaica*, *Gambia* etc. Și limba franceză domină „piața glotică”, fără concurență, ca unica limbă oficială, în fostele sale colonii, devenite în prezent state independente: Republica Togo, Republica Niger, Republica Mali, Republica Populară Congo, Republica Benin ș.a.

Și totuși, odată cu obținerea independenței, în fostele colonii au loc adevărate revoluții culturale, inclusiv lingvistice. Multe foste țări coloniale încearcă a-și promova și limbile naționale (autohtone) la rang de idiomuri oficiale.

Memento: Problema abandonării limbii colonizatorilor nu este una ușoară din două motive:

1) multe țări (foste colonii) sunt *exoglossice*, adică polilingve, cu nenumărate graiuri tribale care se „ceartă” pentru întâietate. De exemplu, în Benin sunt 40 de limbi tribale, în Camerun – 135, în Nigeria – 200, în Zair – 856 ș.a.m.d. „Bătăliile” glotice se țin lanț în asemenea țări;

2) în limbile autohtone nu există limbaje, terminologii, stiluri funcționale, deoarece, de regulă, ele nu au scrisul lor.

Din cele relatate, pare explicabil de ce în prezent, în unele foste colonii, sunt legiferate 1-2-3 limbi ale aborigenilor, alături de o limbă europeană (adică a ocupantului). Iată câteva „tandemuri linguale”:

Uganda – engleza și swahili;

Senegal – franceza și wolof;

Ciad – franceza și araba;

Madagascar – franceza și malgașă;

Kenya – engleza și swahili (negrii ajung la 95%);

Haiti – franceza și creola haitiană;

Burundi – franceza și nindi-kirundi etc.

Acestea fiind spuse, mă întreb: oare și noi, basarabenii, cu vechi tradiții culturale, cu o limbă română dispunând de toate limbajele, de toate terminologiile referitoare la știință, economie, istorie, cultură, în sens larg etc., trebuie să ne mulțumim cu a secunda în țara proprie o limbă a diasporei care ni se impune ca limbă oficială și de comunicare interetnică? Doar suntem în Europa și nu în Burundi (din Africa Centrală)!

III. Concepția politicii naționale de stat a Republicii Moldova propagă intens răsuflata idee a bilingvismului armonios. Cităm:

„Pentru Moldova este caracteristic bilingvismul moldo-rus și rus-moldovenesc, statornicit istoricește, care în actualele condiții este necesar să fie dezvoltat și perfecționat”.

Dacă limba română s-a eliminat complet din școlile ținutale prin Ukazul țarist din 3 februarie 1871 pe motiv că „graiuri locale în Imperiu nu se predau”, dacă în perioada sovietică (1945-1990) limba noastră și-a restrâns până la refuz funcțiile sociale, iar limba rusă domină peste tot – aceasta înseamnă bilingvism „armonios” moldo-rus și rus-moldovenesc stabilit istoricește?

În Basarabia bilingvismul național-rus niciodată n-a fost simetric, ci numai subordonat, ceea ce a condus la impurificarea limbii române cu barbarisme lexicale, cu calcuri lingvistice, cu deformări de topică etc. Multe dintre ele (tip: a crăsui „a vopsi”, a bălui „a petrece”, bulcă „franzelă”, zadvișcă „zăvor” etc.) sunt fixate în desuetul Dicționar moldovenesc-românesc ca alcătuind „specificul” limbii moldovenești.

A fi bilingv nu este un cusur, ci un avantaj și tinerii se străduiesc să învețe 2-3 limbi străine, care, desigur, nu le poluează limba maternă, însă în ceea ce privește bilingvismul moldo-rus în republica noastră, el s-a manifestat până acum în mod inechitabil: băștinașii învățau limba rusă – rusofonii neglijau limba băștinașilor. Nu văd cum, după implementarea Concepției... discutate, s-ar putea schimba situația spre mai bine.

E de reținut că, în general, bilingvismul asimetric conduce la denaturarea limbii subordonate și, în ultimă instanță, la dispariția ei și înregistrarea în Cartea roșie a limbilor mici (editată de UNESCO în 1993). Și în Federația Rusă, din 1994, există Cartea roșie a limbilor popoarelor din Rusia, unde sunt înscrise limbile care au ajuns pe punctul de dispariție: *koreakă, aleută, evenkă, udeghee* ș.a. Aceeași soartă îi așteaptă pe *eschimoși, iukaghiri, ciukotkieni* ș.a.

Poate să pară neverosimil, dar mulți purtători de limbi *muribunde* nu conștientizează că limba lor se asimilează, că limba pe care o vorbesc e cu totul alterată, slujită. Vorbesc stâlcit, pentru că așa se vorbește, așa se spune. Se constată o contradicție *in adjecto* între punctul de vedere al specialiștilor despre limbile *muribunde* și punctul de vedere al purtătorilor de rând ai acestor limbi (Н. Б. Бахтин, *Языковой сдвиг и упрощения языка: точка зрения носителя и точка зрения лингвиста*, „Язык и общество на пороге нового тысячелетия: итоги и перспективы”, М., 2001, p. 13).

Acceptarea limbii ruse ca „limbă oficială” și de „comunicare interetnică” ar avea, la noi, urmări imprevizibile. *Limba lui Ilici* va prelua imediat toate (sau aproape toate) funcțiile social-comunicative în Republica Moldova, terminându-și marșul triumfal prin a strâmtora, a marginaliza și a elimina totalmente limba română din uzul oficial (și nu numai!).

* * *

Si totuși intenția antinațională de a continua rusificarea și re-rusificarea românilor basarabeni din Republica Moldova vine în contradicție flagrantă cu suflul vremii, cu tot ce are loc acum chiar în țările Comunității Statelor Independente (CSI). Limbile acestor țări suverane caută să iasă din strânsorile limbii „fratelui mai mare”, să revină la matcă și să se dezvolte în conformitate cu spiritul lor național.

De exemplu, fostele republici sovietice unionale turcice din Asia Mijlocie, din Caucaz (Azerbaidjanul), precum și Tatarstanul și tătarii din Crimeea – toți au abandonat demult alfabetul rusesc impus, revenind (sau trecând) la alfabetul latin, după modelul turcesc.

Nu a avut rezultatele scontate nici propunerea Dumei de Stat din Federația Rusă, făcută țărilor din C.S.I., să accepte rusa ca a „doua limbă de stat”.

Deocamdată numai Belarusul și Kârgâzstanul s-au supus dorinței deputaților din Dumă (în Belarus diaspora rusă constituie 20% din numărul total al populației, iar în Kârgâzstan – 21%). Ucraina și Tadjikistanul s-au declarat categoric împotriva voinței Dumei de Stat din Rusia.

Nu este mai bună situația, din punctul de vedere al Dumei ruse, nici în fostele republici autonome sovietice socialiste.

Mai există un inconvenient pentru limba rusă: conform actelor internaționale, în țările C.S.I. ea (limba rusă) nu poate pretinde nici a fi considerată limbă minoritară sau regională, deoarece în Carta limbilor regionale sau minoritare se propune o definiție a acestor limbi: „limbi folosite în mod tradițional într-o anumită zonă a unui stat de către cetățenii acelui stat, care constituie un grup numeric inferior restului populației” (art. 1, p. 1). Și mai departe „Noțiunea (termenul) «limbi regionale sau minoritare istorice», nu include nici dialectele limbii (-ilor) oficiale a (ale) statului, nici limbile migranților” (ibidem).

Nu este greu de stabilit că în Republica Moldova rușii nu locuiesc „în mod tradițional într-o anumită zonă” și că, în marea lor majoritate, aceștia sunt migranți, iar migranții au un alt statut, ei trebuie să se adapteze glotic, cât mai curând posibil, ca să se poată integra în noua societate. Astfel se procedează în toate țările civilizate, când e vorba de diaspore.

Încheind aceste note, accentuăm încă o dată că e nevoie să milităm cu mai multă insistență pentru drepturile noastre inalienabile la identitatea glotică și etnică, la istoria neamului, la limba noastră cea română. Numai în condițiile rezolvării echitabile și juste a problemei naționale, omul (cetățeanul) își iubește Patria, care, în viziunea lui Barbu Delavrancea, „nu este pământul pe care trăim din întâmplare, ci cel plămădit cu sângele și întărit cu oasele înaintașilor noștri”.

Culegerea Demnitatea – valoare supremă a omului și a națiunii,
Chișinău, 2004, p. 129-145

§ 6 SITUAȚIA GLOTICĂ DIN REPUBLICA MOLDOVA DUPĂ 15 ANI DE INDEPENDENȚĂ

A. Preliminarii

În Sfânta Scriptură citim:

1. La început era *Cuvântul*, și *Cuvântul* era cu *Dumnezeu*, și *Cuvântul* era *Dumnezeu*.

2. *El* era la început cu *Dumnezeu*.

3. Toate lucrurile au fost făcute prin *El*; și nimic din ce a fost făcut, n-a fost făcut fără *El*.

4. În *El* era viața, și viața era lumina oamenilor.

(Evanghelia după Ioan, Cap. I, versetele 1-4)

Așadar, *Cuvântul* lui Dumnezeu a zidit lumea. Scriitorul francez Anatol France scria că „nu există nimic pe lume mai tare decât cuvântul... el doboară pe cei mai puternici și dăruiește cetăți; fără cuvânt lumea ar fi supusă unei forțe oarbe”. În creația noastră populară circulă o mulțime de expresii, maxime, proverbe etc. despre cuvânt: *cuvântul (vorba) dulce mult aduce; om de cuvânt; cuvinte de aur; cuvinte tari; cu drept cuvânt; în două cuvinte; schimb de cuvinte; a ține cuvânt; a înțelege din cuvânt; în puține cuvinte* etc.

Cuvântul poartă nebanuite potențe virtuale: el mobilizează sau paralizează activitatea, te avantajează sau te dezavantajează, îți face prieteni sau dușmani, îți ușurează sau îți complică existența etc. Iată de ce lexemele trebuie învățate și asimilate cu toate sensurile lor primare și secundare, pentru ca să putem găsi ușor, la necesitate, „cuvântul ce exprimă adevărul” (M. Eminescu). Talentatul și valorosul nostru scriitor Aureliu Busuioc scrie: „Demult de tot mi-e teamă de cuvinte, / Unde-i cuvântul neștiut și bun? / Dă-mi un cuvânt! înălțător, fierbinte / Să ard întreg în el, dac-am să-l spun!” (poezia *Triptic*).

Deseori se poate auzi întrebarea: câte cuvinte ale limbii materne trebuie să cunoască un om? Răspunsul la această intrigantă întrebare este foarte simplu: omul care se respectă trebuie să știe cât mai multe cuvinte! Specialiștii englezi consideră că un om de rând, simplu, fără multă carte, poate să se descurce în viață cu numai 800 de cuvinte. Este ceea ce se numește *minimum minimorum*. Astăzi, un om civilizat, cu studii preuniversitare, universitare și postuniversitare, se vede obligat să opereze cu sute și mii de cuvinte ce-i sunt de o necesitate stringentă în

diferite situații și anturaje ale vieții cotidiene privitor la cultura, economia, istoria, știința națională (și nu numai!). Este imposibil a face sondaje speciale asupra fiecărui individ pentru a stabili câte lexeme cunoaște. De aceea lingviștii recurg la simpla numărare a cuvintelor (excluzând, firește, repetarea lexemelor) în operele scrise de mare valoare. Vom prezenta unele din ele în ordine ascendentă:

Dicționarul limbii poetice a lui M. Eminescu – 5000 de cuvinte;

Biblia. Vechiul Testament – 5.642 de cuvinte;

Homer în *Iliada* și *Odissea* – 9.000 de cuvinte;

Nicolai Gogol – în proză – 10.000 de cuvinte;

William Shakespeare – în poezie și dramaturgie – 15.000 de cuvinte;

Serghei Esenin – în poezie – 19.000 de cuvinte;

Alexandr Pușkin – în poezie, proză, dramaturgie – 21.290 de cuvinte.

E de la sine înțeles că valoarea unei opere (mai ales literare) nu constă numai în numărul de cuvinte utilizate de autor, ci, în primul rând, depinde de măiestria scriitorului de a le îmbina în mod original, creând imagini nebănuite, ridicând expresivitatea și afectivitatea fiecărei vocabule. Putem aminti, în această ordine de idei, că humuleșteanul Ion Creangă nu a recurs în scrierile lui la niciun neologism, dar ne-a lăsat o operă extrem de valoroasă, ce va sta în picioare atâta timp cât va dăinui neamul românesc.

Așadar, cuvântul este elementul principal al limbii. El se utilizează, de obicei, nu izolat, ci *în îmbinări*, care, la rândul lor, constituie *enunțuri* (propoziții), *fraze*, ajungând, până la urmă, să creeze o *limbă*. Hegel a fost primul care a descoperit cele două dimensiuni fundamentale ale omului: *munca* și *limbajul*.

Profesorul Eugeniu Coșeriu, comentând opera lui Hegel *Fenomenologia spiritului*, notează că „Limba este prima formă de a ieși din tine însuși și de a fi într-adevăr”¹.

Despre importanța limbii ca element indispensabil al lui *homo sapiens* s-au scris adevărate elogii. Iată unele dintre ele cu referire la limba maternă.

Marele scriitor Miguel de Cervantes Saavedra (1547-1616) scria: „În orice știință se intră pe ușa limbii”. Aș adăuga că și în viață, în general, „se intră pe ușa limbii”.

Mai târziu, în sec. al XVIII-lea, filozoful și logicianul francez Etienne Bonnot de Condillac (1715-1780) îi sfătuia pe tineri: „Veulez-vous apprendre les sciences avec facilité? – Commencez par apprendre votre langue!”. „Doriți să învățați științele cu ușurință? – Începeți prin a vă învăța limba (maternă)”.

E vorba deci de ceea ce numim: *lat.* lingua mater; *rom.* limba maternă, *fr.* langue maternelle, *it.* lingua materna, *sp.* lengua materna, *bul.* Майчинъ езукъ, *ger.* Muttersprache.

Dar să revenim *ad rem*!

După ce a fost recunoscută oficial identitatea lingvistică moldo-română (vezi Legislația lingvistică, adoptată la 31 august 1989) și după ce în *Declarația de Independență* (adoptată la 27 august 1991) a fost menționat faptul „privind decretarea limbii române ca limbă de stat”, s-a pornit o nemaipomenit de activă și entuziasmată mișcare de revitalizare glotică în Republica Moldova.

S-a prăbușit cortina de fier de pe malul bătrânului Prut, s-au deschis larg porțile spre patrimoniul cultural, în sensul cel mai direct al cuvântului, și s-a început procesul de asimilare activă a limbii noastre unice, a tradițiilor, obiceiurilor, istoriei etc.

O situație similară a avut loc și în teritoriile populate de etnici minoritari.

În *Declarația de Independență* stă înscris cu litere de aur că statul „garantează exercitarea drepturilor sociale, economice, culturale și a libertății politice ale tuturor cetățenilor Republicii Moldova, inclusiv ale persoanelor aparținând grupurilor naționale, etnice, lingvistice și religioase, în conformitate cu prevederile *Actului Final de la Helsinki* și ale documentelor adoptate ulterior, ale *Cartei de la Paris pentru o nouă Europă*”.

Același lucru a fost prevăzut mai târziu și în Constituția Republicii Moldova din 1994, într-o serie de decrete prezidențiale și hotărâri, ordonanțe ale guvernului, pe parcursul anilor, referitor la constituirea unor Asociații culturale ale etnicilor minoritari: ucraineni, ruși, găgăuzi, bulgari, evrei, polonezi, țigani, armeni etc.

În cei 15 ani de Independență *saltul* nostru *glotic* este evident. Limba literară, limba în care se vorbește oficial, este mult mai frumoasă, expresivă, nuanțată și mai corectă decât acum 15 ani. Am revenit la limbajele respective (juridic, medical, științific, politic, social-administrativ, cultural-artistic etc.), limbaje fără de care nu poate funcționa o cultură, o societate, o civilizație.

Să ne aducem aminte chiar de Academia de Științe a Moldovei de prin anii '80 ai secolului trecut. Aici *stricto modo* nu exista *stilul gnoseologic*, căci aproape toate instituțiile științifice, inclusiv administrația A.Ș.M., funcționau, făceau cercetări și publicau studii în limba rusă (cu excepția parțială a instituțiilor umanistice).

În prezent *peisajul glotic* în Republica Moldova s-a schimbat, desigur: aproape toate sferele vieții economice, sociale, politice, culturale evoluează încet, dar spre bine. Chiar și în eșaloanele superioare de conducere, de la portar până la parlamentar, se poate vorbi (și se vorbește, de fapt) în limba de stat, deși mai sunt destule persoane în funcții administrative înalte care, în cei 15 ani de Independență, încă nu au însușit limba română. Limba de stat s-a împământenit în organele puterii de stat și ale administrației de stat, în multe organizații obștești,

instituții de tot felul, în procedura penală, civilă și administrativă, în învățământul public, în știință (academică și universitară), în cultură în sensul cel mai larg al cuvântului.

E semnificativ că abia odată cu obținerea Independenței, după vreo 45 de ani de regim totalitar, pe pământul nostru a răsunat liber limba populației majoritare. O victorie incredibilă!

Cu câtă pasiune și inspirație a fost scris *Mesajul* Președintelui Republicii Moldova M. Snegur, prezentat Parlamentului în ziua de 27 aprilie 1995! Vom cita un singur alineat: „Oare această tendință firească a oricărui neam și popor de a vorbi și a scrie o limbă cultă poate fi și străină voinței neamului și poporului nostru, cum încearcă unii să prezinte lucrurile? Oare părinte să fie acela care-și dorește ca fiul lui să nu cunoască mai multe ca el? Oare făcând atâtea din puținul pe care ni-l putem permite în condițiile de astăzi, pentru dezvoltarea și funcționarea altor limbi vorbite pe teritoriul țării, avem dreptul să ferecăm, în formule greșite, să sărăcim propriul grai, propria limbă?

Vă invit, domnilor deputați, să răsfoiți textele stenogramelor cu alocuțiunile dumneavoastră de acum 4-5 ani. Vă asigur, veți descoperi cu plăcere că noi toți, cu greu, dar totuși din an în an învățăm a vorbi și a scrie mai corect. Aceasta s-a putut întâmpla doar datorită evoluției mediului lingvistic în viața noastră cotidiană și nu fără însușirea și respectarea normelor limbii române cu ajutorul dicționarelor de limbă română, pentru diverse domenii, care sunt prezente astăzi pe masa fiecărui elev, student, profesor, specialist...”²². Un mesaj cu adevărat istoric!

* * *

Evoluția glotică pozitivă în Republica Moldova e remarcată și de personalități de peste Prut, care ne vizitează țara. Astfel, cunoscutul artist plastic, editor, scriitor N. Adam, fiind la Chișinău a șaptea oară, a dat un interviu săptămânalului „Literatura și Arta”, în care, printre altele, a afirmat următoarele: „...în anii '90 limba rusă era foarte mult discutată (vorbită – A.C.) în toate cercurile și mă simțeam de parcă eram la Moscova; cu cât vin, observ că *limba română* câștigă tot mai mult teren, iar tânăra generație vorbește aproape, aproape românește.

Ba chiar vreau să vă spun, spre bucuria nu numai a mea (ci și a mai multor români), că și emisiunile de televiziune din Basarabia sunt mai curate în limba română, și reporterii de televiziune basarabeni vorbesc mult mai bine. E un lucru minunat”²³. Opinii similare au exprimat și alți vizitatori de peste Prut, sosiți în Republica Moldova cu diferite ocazii.

B. Toleranța glotică (lingvistică) și consecințele ei în Republica Moldova

Trăim într-o Republică Națională, dar într-un mediu de interculturalitate, pentru că avem alături pe găgăuzi, ucraineni, bulgari, ruși, polonezi, evrei ș.a. În asemenea situație, supraviețuirea noastră comună e posibilă doar prin organizarea unui autentic și de înaltă ținută dialog, care ar conduce la eliminarea oricăror tensiuni interetnice, direcționând viața noastră spre progres, plenitudine, îmbogățire a fiecărei culturi.

Dar pentru a se realiza un dialog eficient, e necesar să se manifeste un spirit tolerant al celor care dialoghează, pentru ca, în ultimă analiză, să se obțină o înțelegere acceptabilă și sapientială.

În această ordine de idei, avem de observat că în Republica Moldova, încă de la adoptarea Declarației de Independență (și până în prezent), au fost lansate o serie de acte oficiale privind limba de stat și limbile și culturile etniilor conlocuitoare. Avem în vedere Legislația lingvistică (din 1989) cu cele trei legi: „Cu privire la statutul limbii de stat”, „Cu privire la funcționarea limbilor vorbite pe teritoriul Republicii Moldova” și „Cu privire la revenirea la grafia latină”.

Deși învechită moral și depășită științific, Legislația lingvistică (1989), prevedea, pe de o parte, asigurarea de către stat a procesului de dezvoltare a culturilor etnicilor minoritari, iar pe altă parte, îi obliga pe aceștia (elevi, studenți, funcționari de stat etc.) să studieze cât mai profund limba oficială (de stat) pentru a se putea mai lesne încadra în viața economică, socială, culturală, politică etc. a Republicii Moldova.

Dar tocmai aici, în problema glotică, s-au creat, în mod artificial, niște situații de-a dreptul paradoxale, urmate de fricțiuni și discuții sterile.

Paradoxul I

Deși minoritarii au obținut toate drepturile și susținerea organelor de resort de a-și studia limbile materne (ucraineana, găgăuza, bulgara etc.), nu se prea grăbesc să deschidă școli, licee, gimnazii, colegii etc. cu limbile lor de predare. În cel mai bun caz limba și literatura etnicilor minoritari se studiază ca obiect ordinar (uneori și 1-2 discipline din program se predau în limba cutărei sau cutărei etnii).

Paradoxul II

Majoritatea părinților ce țin de etnii minoritare își dau copiii nu la școlile cu limba maternă de predare (totală sau parțială), ci în școlile cu instruire în limba rusă sau în școli mixte.

Să recurgem la niște cifre. Potrivit datelor statistice oficiale ale Ministerului Educației, Tineretului și Sportului, în anul de studii 2001-2002 în învățământul preuniversitar din republică s-a constatat următorul coraport între elevii etnici și limba de predare în școlile pe care ei le urmează:

- Elevi etnici ucraineni au fost 36.553, dintre care în școlile cu limba rusă de predare au studiat 36.327, iar în școlile ucrainești doar 226 de elevi (etnia minoritară ucraineană constituie 8,4% din toată populația Republicii Moldova).

- Elevi etnici bulgari au fost 10.558, dintre care au urmat școli ruse 10.486, iar școli cu predare în limba bulgară – doar 71 de elevi (bulgarii ajung la 1,9% din populația Republicii Moldova).

- Elevi etnici găgăuzi au fost 28.562 și majoritatea din ei au urmat școlile ruse, deoarece pe atunci în UTA Găgăuzia funcționau 50 de școli cu limba rusă de predare, 5 școli mixte (ruso-găgăuze) și o școală cu predare în limba română (găgăuzii constituie 4,4% din toată populația Republicii Moldova)⁴.

În această ordine de idei este simptomatică, în general, situația din școlile cu predare în limba rusă.

În același an de studii elevi etnici ruși, în total erau 31.270, dar școlile cu predare în limba rusă le-au frecventat 124.900 de elevi. De unde această cifră atât de mare? Răspunsul e simplu: în școlile rusești învățau 93.630 de copii de alte etnii decât cea rusă (de altfel, printre aceștia erau și 15.019 din familiile de moldoveni români).

Din cele relatate se poate lesne conchide că etniile minoritare din Republica Moldova se mai află sub presiunea șovinismului glotic din timpul regimului totalitarist, care demola limbile etnicilor minoritari, impunând „limba lui Ilici”. Deși demult nu mai există la noi acel sistem, etnicii minoritari (în mare parte) continuă să-și rusifice copiii, să-i facă a ocoli limba lor maternă și a neglija limba unică de stat (oficială), utilizând în mod public (și în alte circumstanțe) limba unui alt stat – limba rusă.

Oricât ar părea de neverosimil, dar generațiile tinere de găgăuzi, ucraineni, bulgari, de regulă, nu pot și nici nu vor să vorbească nici limba maternă (a etniei respective) și nici limba de stat – română.

O atare situație glotică nu coagulează, ci dezmembrează societatea, nu fortifică statalitatea, ci o zdruncină, nu aduce pace, dar discordie, nu produce liniște, ci tensiune, ceea ce se poate încununa cu disensiuni indezirabile și chiar periculoase de ordin etnic, politic, social, cultural etc.

Aici, ca și în multe alte situații, se cere bunăvoință, înțelegere reciprocă, muncă de educație și culturalizare, dar și, accentuez, mai multă fermitate, voință politică din partea organelor administrative locale și centrale.

Fără pedalarea acestor mecanisme, limba oficială va continua să fie neglijată, tinerii etnici minoritari vor continua să devină specialiști pregătiți în limba altui stat, tensiunea etno-culturală și politică va continua să crească.

Ca un argument în sprijinul faptului că mulți copii ai etniilor minoritare urmează școlile (liceele) cu instruire în limba rusă este și următorul fapt: numai la Universitatea de Stat din Moldova în anul de studii care începe, 2006-2007, absolvenții școlilor ruse constituie 28 la sută, pe când ponderea etnicilor ruși abia atinge în Republica Moldova (fără Transnistria) 5,8 la sută din toată populația.

Nota 1: Și mai e ceva: pentru absolvenții școlilor cu predare în limba rusă se rezervă 28 la sută, la care tinerii din școlile cu predare în limba română nu pot concura. Apare întrebarea: se vor strădui oare elevii alolingvi din școlile ruse să învețe limba de stat, dacă ei știu apriori că sunt asigurați cu 28 la sută din locurile de înscriere la studii?

Nota 2: Mulți șefi ai departamentelor de învățământ din raioanele de sud ale Moldovei se plâng că nu au cadre calificate, adică profesori de limba și literatura română, deci nu are cine instrui generația tânără la limba română. Vor fi având dreptate domnii conducători din teren, dar ciudățenia cea mare constă în faptul că uneori anume statul, prin acțiunile sale, stimulează abandonarea limbii române.

Un exemplu elocvent este Planul de admitere la instituțiile de învățământ superior în 2006. Astfel, „cea mai pronunțată reducere, la Universitatea de Stat din Moldova, este la două specialități – limba și literatura română și, respectiv, limba și literatura rusă. Pentru ambele specialități, zice rectorul U.S.M. dl Gheorghe Rusnac, membru corespondent al A.Ș.M., ni s-au dat din buget 10 locuri. Atât. Mai sunt prevăzute niște locuri cu taxă, dar problema e că la aceste specialități tinerii nu prea vin în acest regim”⁵.

Așadar, 10 locuri la Facultatea de Litere a U.S.M.! În istoria Universității de Stat din Moldova (care la 1 octombrie 2006 împlinește frumoasa vârstă de 60 de ani) nu s-a înregistrat încă un caz similar!

Paradoxul III

Deși, după cum am văzut și după cum bine se știe, etnicii ruși nu sunt lezați la noi în niciun fel, totuși se mai găsesc voci care trâmbează despre „rusofobia moldovenilor”. Astfel, în decembrie 2005 șeful Departamentului probleme C.S.I., dl Veaceslav Kovalenko, a declarat că Federația Rusă este preocupată „de naționalismul latent în Republica Moldova, care este în creștere”⁶.

Această afirmație greșită și răuvoitoare a primit o ripostă vehementă în paginile mass-media din Moldova, chiar din partea cetățenilor noștri de etnie rusă.

Consilierul municipal Victor Grebenșcikov scrie: „Un etnic rus sau o persoană care cunoaște rusa poate să obțină în Republica Moldova studii la toate gradele, începând cu cel preșcolar până la cel universitar. Sunt mai multe publicații de limba rusă, mai multe posturi de radio care emit în limba rusă decât în limba română.

Dacă noi comparăm situația glotică favorabilă pentru rușii din Republica Moldova cu alte state din cadrul C.S.I., constatăm că la noi situația este cu mult mai bună. Când eram director general al Departamentului relații naționale, eu propuneam ca rușii noștri să plece pentru câteva săptămâni în Țările Baltice, cu speranța că ei, revenind în Moldova, vor deveni mai patrioți”⁷.

Este de relatat că și șeful statului, dl Vladimir Voronin, în repetate rânduri s-a pronunțat în sensul că „...opinia publică din Rusia nu trebuie dezinformată cu referire la rusofobia moldovenilor... Moldova nu este cel mai potrivit loc pentru aceasta”⁸.

Reîntors la Chișinău dintr-o vizită oficială în Republica Azerbaidjan, șeful statului a relatat într-un interviu că „la Baku, funcționează doar o singură școală cu predare în limba rusă!”. Dar acest oraș are 1.757.000 de locuitori! Mai e cazul să amintim că municipiul Chișinău, cu numai 720.000 de locuitori, are peste 30 de instituții ruse de învățământ preuniversitar, iar în Republica Moldova funcționează peste 282 de școli ruse și 103 mixte! Ar fi cumva aceasta o manifestare a rusofobiei?!

Notă: În multe țări dezvoltate și civilizate atitudinea Puterii față de cunoașterea limbii oficiale a statului de către minoritari este foarte drastică.

În Olanda, de exemplu, se promovează ideea că limba olandeză este singura care ar trebui vorbită pe străzile din *Țara lelelelor*, în școli, la muncă, peste tot. Ministrul Imigrației din Olanda, Rita Verdonk, consideră că impunerea unei astfel de condiții ar duce la accentuarea identității olandeze și la o mai bună funcționare a procesului de integrare a imigranților.

Tot în Olanda imigranții (fiecare în parte) „trebuie să scoată din buzunar 350 de euro pentru un test, care să dovedească bunele cunoștințe de limbă și civilizație olandeză”⁹.

Ideea olandeză a fost preluată și de Germania, deși aici a întâmpinat o rezistență din partea Uniunii turcilor, care reprezintă cea mai numeroasă și cea mai puternică diasporă din Germania. În țara aceasta sunt școli cu 90% de copii ne-germani (în special, de origine turcă).

Și totuși sindicatul profesorilor a votat pentru extinderea noului regulament „la nivel național, apreciind că, de fapt, regulamentele sunt agreate de către părinți și de către elevii care doresc să învețe cât mai bine limba germană”¹⁰.

C. Câteva cuvinte despre corectitudinea glotică

Cine vorbește corect și bine acela gândește adecvat. Nu în zadar francezii zic: „Bien parler et bien penser est une même chose” – „A vorbi bine și a gândi bine este același lucru”.

Fiecare om cult este obligat să onoreze legile și normele literare ale limbii respective. „Nu noi suntem stăpânii limbii, ci limba e stăpâna noastră” (M. Eminescu).

În Roma Antică era populară expresia „Caesar non est supra grammaticam! (sau grammaticos)” – „Împăratul nu este mai presus de gramatică”, lansată de filologul Pomponius Marcellus (sec. I al e.n.) la adresa împăratului Claudius (41-54), când ultimul a comis un *lapsus linguae*. Replica a fost reluată la Consiliul de Konstanz de către arhiepiscopul Placentius la adresa lui Sigismund, rege al Ungariei (1387-1437), rege și împărat german (1433-1437) și rege al Boemiei (Cehiei) (1420-1437) care ar fi zis: „Ego sum rex Romanus et supra grammaticos!”, la care arhiepiscopul a parat cu tradiționala formulă: „Caesar non est supra grammaticam!”.

Greșeli de cultivare a limbii se comit mult mai frecvent în medii de bilingvism, trilingvism și polilingvism, acolo unde au loc împrumuturi reciproce, interferența limbilor, Sprachvertauschung – amestecul limbilor, după cum spunea Hugo Schuchardt. Aici intră în joc, desigur, și situația demografică. Ne oprim la câteva cazuri de utilizare incorectă a accentului.

A. Accentuarea paroxitonă a unor cuvinte oxitone

Putem auzi spunându-se: *autóbus* (corect: autobúz), *troléibus* (corect: tro-leibúz), *televízor* (corect: televizór), *preámbul* (corect: preambúl), *róbot* (corect: robót), *tráctor* (corect: tractór), *dúșman* (corect: dușmán), *bólnav* (corect: bol-náv), *șérvet* (corect: șervét), *antíhrist* (corect: antihrist), *mozáic* (corect: mozaíc), *recviém* (corect: recviém) etc.

B. Accentuarea oxitonă a unor cuvinte paroxitonice

De exemplu: *cumúl* (a *lucra prin cumúl*) – (corect: prin cúmul); *credít* (corect: crédit), *standárd* (corect: stándard), *voléi* (vólei), *záhár* (záhăr). La această grupă de accentuare oxitonă în locul celei corecte paroxitone se referă multe verbe de conjugarea a III-a terminate în vocala -e (tip: *a trece, a duce, a spune* etc.). Tocmai la aceste verbe, la modul indicativ și conjunctiv timpul prezent pers. I-II pl. și la modul imperativ, pers. II pl. se atestă, în limba vorbită, tendința generală de a deplasa accentul de pe penultima silabă pe ultima, pronunțându-se greșit: *noi trecém, voi trecéți; noi petrecém, voi petrecéți; noi conducém, voi conducéți; noi mergém, voi mergéți* etc. Același lucru îl constatăm și la modul conjunctiv: *noi să*

întorcém, voi să întorcéți; noi să desfacém, voi să desfacéți; noi să introducém, voi să introducéți etc.

C. Accentuarea paroxitonă a unor cuvinte cu accent proparoxitonic

Diplómă – corect: *díplomă*;

Aúlă – corect: *áulă*;

Graníță – corect: *grániță*;

Pricínă – corect: *prícină*;

Notă: Există și cuvinte cu accent fluctuant (dansant), de tipul: *áripă* – *arí-pă*; *épocă* – *epócă*; *regízor* – *regizór*; *carácter* – *caractér* etc. Ambele forme trebuie acceptate.

Marele compatriot al nostru, profesorul Eugeniu Coșeriu, nota, în repeta-te rânduri, că un adevărat savant lingvist nu are dreptul să stea închis în turnul său de fildeş și să scrie numai pentru alți savanți. Se cuvine, zicea Coșeriu, „să avem interes [și] pentru problemele practice, didactice ale limbii...”. [...] „Niciun aspect practic, niciun aspect al lingvisticii aplicate nu e nedemn de interesele lingvistului”¹¹. Lui Coșeriu îi plăcea să repete cuvintele lui Leibniz (1646-1716), fondatorul Academiei de Științe din Berlin: „Scientia quo magis theoretica, magis practica” – „Știința cu cât este mai teoretică, cu atât este mai aplicativă”.

D. Câteva propuneri:

1. A venit demult timpul ca în Parlamentul Republicii Moldova să se inter-vină cu o inițiativă legislativă privind revederea, reformularea art. 13 din Consti-tuția noastră (votată în 1994). În noua redacție art. 13 ar suna în felul următor: „Limba oficială (de stat) a Republicii Moldova este limba română”.

În sprijinul acestei propuneri s-au exprimat savanții romaniști din Sankt Petersburg, Moscova, Kiev, Franța, Germania, SUA, Italia etc.

Savanții de la Academia de Științe a Moldovei de două ori s-au pronun-țat prin votare, în 1995 și '96, privind acceptarea glotonimului „limba română”. Cu permisiunea cititorului mă voi referi numai la spusele patriarhului filologilor din Republica Moldova, răposatul academician, profesor al tuturor profesorilor de limbă și literatură română, Nicolae Corlăteanu (14-V-1915 – 21-X-2005). Cu cinci ani înainte de a ne părăsi (2000), academicianul N. Corlăteanu scria: „M-aș încumeta să afirm că Parlamentul nostru a abuzat de drepturile sale, când și-a asumat răspunderea de a fixa denumirea limbii literare (adică „limba moldove-nească” – *A.C.*), care nu trebuie confundată nicidecum cu vorbirea obișnuită, de conversație în familie, pe stradă, în alte situații similare, vorbire care în știința limbii se numește *dialect*, *subdialect*, *grai*, *subgrai* etc. ...”.

Ideea este reluată de acad. N. Corlăteanu în celebrul său *Testament*: „Las vouă moștenire”, perfectat la 27 aprilie 2005, cu șase luni înainte de a pleca la Domnul: „Cred că în condițiile actuale se impune, mai mult decât oricând în istoria Basarabiei, concilierea (inclusiv a partidelor politice) în problema denumirii limbii. Istoria însăși reclamă acest obiectiv. Cei din fruntea țării sunt chemați să repare greșelile trecutului, de aceea mă adresez lor: fiți mai înțelepți, renunțați la vechile precepte, oficializați adevărul, faceți să dispară dintre noi pentru totdeauna «mărul discordiei». Numai astfel vom dobândi demnitatea de cetățeni ai unui stat realmente liber, independent și suveran.

Țineți minte! – v-o spun în calitate de încercat drumet pe întortocheatele căi ale basarabenilor – Limba română este numele corect și adevărat al limbii noastre și ea trebuie să ne unească, să devină un izvor de bucurii pentru contemporani și pentru cei ce vor veni după noi.

Eu cred, cred sincer în izbânda limbii române și a neamului românesc!”¹².

Credem că sunt de prisos comentariile în cazul dat.

Nota 1: Recent vicepreședintele Parlamentului Republicii Moldova, domnul Iurie Roșca, a acordat postului de radio BBC un interviu, în care a subliniat: „Vorbim aceeași limbă și acest adevăr nu-l neagă absolut nimeni din România și din Republica Moldova”¹³.

Nota 2: Ministrul Afacerilor Externe și Integrării Europene al Republicii Moldova, dl A. Stratan, într-un interviu a spus: „...chestiunile cu privire la limba vorbită, istorie etc. trebuie lăsate pe seama oamenilor de știință și, de fapt, cred că se vor rezolva de la sine”¹⁴.

2. Din presă am aflat că domnilor de la Biroul de relații interetnice li s-a încredințat să refacă, să pregătească o nouă variantă a Legislației lingvistice din 1989.

Ca participant la întocmirea acestui foarte important și controversat document în 1989, știu cât de mult s-a muncit atunci de către un numeros colectiv, format din savanți-lingviști, istorici, juriști, filozofi, scriitori, zia-riști, oameni de cultură etc. Exista o numeroasă Comisie Interdepartamentală, subcomisii, un coordonator special – dl prof. Ion Borșevici, pe arunci Rector al Institutului Pedagogic de Stat „Ion Creangă”. O muncă titanică depusese acolo dr. habilitat, actualul academician Silviu Berejan și, în general, Institutul de Lingvistică de la A.Ș.M., catedrele respective de la Universitatea de Stat, de la alte instituții de învățământ superior. Iată de ce aş propune ca de revizuirea și rescrierea Legislației lingvistice (din 1989) să se ocupe în primul rând specialiștii în materie, în colaborare cu unii reprezentanți ai Biroului de relații interetnice.

3. Deși în cei 15 ani de Independență s-au înregistrat unele succese incontestabile în situația glotică, totuși limba de stat încă nu a devenit stăpână la ea acasă. În ultimii 2-3 ani *româna este scoasă parțial din publicitate*, este ocolită în unele întreprinderi, birouri, instituții, companii, firme unde șefii nu sunt aborigeni.

Tirajele ziarelor, ale revistelor, ale cărților în limba oficială sunt mult mai mici decât cele în limba etnicilor ruși.

În bibliotecile satești ajung foarte greu manualele, operele artistice, literatura didactică în grafia latină.

Practica din anii precedenți ne-a demonstrat cât de mult se poate face în orice domeniu al vieții, dacă se manifestă voință politică din partea Președinției, Parlamentului, Guvernului.

Ca reprezentant al Comunității Oamenilor de Știință, mă adresez Puterii să ia în vizorul său problemele glotice, urmând să fie întreprinse măsuri concrete, pe teren, pentru lărgirea funcțiilor sociale ale limbii de stat (oficiale) și ale limbilor locale.

De asemenea, să fie îndemnați și chiar obligați etnicii minoritari, imigranții să studieze limba de stat în măsura necesităților de comunicare în câmpul muncii. Să evităm jenanta situație, întâlnită doar în fostele colonii, când minoritarii sosiți acolo, constituind un procent infim în raport cu populația băștinașă, și-au impus limba, ridicând-o la rang de limba oficială.

4. Se vehiculează ideea de a legifera limba rusă ca a doua limbă oficială, supranumită și „de comunicare interetnică”.

Remarcăm faptul că în țările civilizate, cu vechi tradiții de politică lingvistică, etnicii minoritari, diaspora, imigranții comunică la scară oficială numai în limba statului în care locuiesc.

Dacă *per absurdum* în Republica Moldova rusa va primi statutul de a doua limbă oficială, situația aceasta ar genera două lucruri:

a) nici etnicii noștri minoritari, nici imigranții nu vor mai dori să învețe „prima” limbă oficială și

b) rusa va prelua (ca și în perioada totalitaristă) toate (sau aproape toate) funcțiile social-comunicative în Republica Moldova, încetinindu-și marșul triumfal prin a strâmtora, a marginaliza și apoi a elimina totalmente limba română din uzul oficial (și nu numai!).

Se cere opusă o rezistență dură Kremlinului și Dumei de Stat a Federației Ruse care insistă ca Țările din C.S.I. să accepte ideea privind a doua limbă de stat – rusa.

5. Propun să se creeze, sub auspiciile Guvernului, o Comisie lingvistică având denumirea „Protejarea limbii oficiale”, în a cărei componență să intre specialiști de

la Institutul de Filologie al Academiei de Științe a Moldovei (inclusiv grupul de terminologi), de la universități (lingviști, istorici, filozofi, politologi, juriști etc.), de la Uniunea Scriitorilor, de la Casa Limbii Române, de la Societatea Limba Noastră cea Română etc. Misiunea Comisiei: a inspecta pe teren gradul de cunoaștere și utilizare a limbii oficiale în activitatea profesională a angajaților și funcționarilor de stat de toate gradele; a acorda ajutor științific, metodic, didactic privind însușirea limbii de stat. Rezultatele controlului pe teren să fie discutate ulterior la unele ședințe ale Comisiei „Protejarea limbii oficiale” și ale Guvernului.

În încheiere, amintim că limba este principalul instrument de lucru și de existență al fiecărui om, „măsurariul civilizațiunii unui popor” (M. Eminescu), „mijlocul universal al circulației ideilor și impresiilor” (B.-P. Hasdeu), „mișcător al învățăturii și al înaintării” (Al. Mateevici).

Trebuie să sperăm că Academia noastră, reformată și devenită forul principal al științei din Republica Moldova, va reuși să solidifice forțele elitei savante, care va reconfirma unitatea glotică și etnică atât a populației majoritare, cât și a etniilor minoritare de pe teritoriul național al Republicii Moldova. Numai în condițiile când se rezolvă echitabil problemele de limbă maternă, de istorie, cetățeanul de rând începe, cu adevărat, să-și iubească Patria.

NOTE

¹ E. Coșeriu, *Lingvistica integrală*, București, 1996, p. 30.

² *Antologia Filologică*, Chișinău, Editura Litera, 2005, p. 402-403.

³ *Literatura și Arta*, 2 februarie 2006.

⁴ *Timpul*, 5 mai 2005.

⁵ *Flux*, 21 iulie 2006, p. 5.

⁶ *Moldova Suverană*, 28 decembrie 2005, p. 3.

⁷ Ibidem.

⁸ Ibidem.

⁹ *Flux*, 2 februarie 2006, p. 3. Apud *Evenimentul zilei*, București.

¹⁰ Ibidem.

¹¹ *Analele Științifice ale Universității „A. I. Cuza” din Iași*, Serie nouă, Secțiunea III, tom. 37-38. Lingvistica, 1991-1992.

¹² *Antologie filologică. Limba română – adevărata mea Patrie*, Editura Litera, București – Chișinău, 2005, p. 983.

¹³ *Flux*, 13 iulie 2006, p. 3.

¹⁴ *Moldova Suverană*, 23 decembrie 2005.

CAPITOLUL III

CUVÂNTUL ȘI NORMA LITERARĂ

§ 1 INFLUENȚA FACTORILOR INTERNI ȘI EXTERNI ÎN LIMBA ROMÂNĂ DIN REPUBLICA MOLDOVA

Problema coraportului dintre factorii interni și cei externi (extralingvistici) a fost și este considerată una dintre problemele principale și principiale în lingvistică, scriau profesorii O. S. Ahmanova și V. Z. Panfilov (vezi art. lor *Экстралингвистические и внутрилингвистические факторы в функционировании и развитии языка*, rev. „Вопросы языкознания”, 1963, nr. 4, Москва, p. 45).

Limbile naturale nu se dezvoltă „sub un capac de sticlă” – spunea André Martinet, ele intră, prin mijlocirea vorbitorilor, în contact cu alte limbi. Profesorul american Uriel Weinreich (1926-1967) scria că rezultatele interferențelor se constată, mai întâi, în *vorbire* și, mai apoi, în *limbă*. Exprimându-se figurativ, autorul nota: „În vorbire interferențele se aseamănă cu nisipul plutind într-un râu; în limbă, interferențele pot fi asemuite cu același nisip, dur precipitat, depus pe fundul râului” (vezi tr. rus. У. Вайнрайх, *Языковые контакты*, Москва, 1979, p. 36). Să dăm un exemplu. În limba română, ca și în alte limbi, circulă o serie de cuvinte – în fond, adjective, care, în forma inițială, manifestă o gradație intrinsecă, conținând-o chiar în matricea radicalului. Exemplele stau la îndemâna oricui: superb, splendid, clasic, celebru, maxim, magnific, ilustru, rarissim etc.

Asemenea adjective nu au nevoie *stricto modo* de grade de comparație, pentru că, prin chiar forma lor inițială, sunt niște superlative, conținând ideea de supradimensional, ieșit din comun, suprasaturat de proprietățile calitative pe care le conțin *ab initio*.

În această ordine de idei, regretata profesoară Mioara Avram scria: „Adjectivele care au sens de superlativ *nu admit niciodată* (subl.n. – A.C.) mărci de superlativ absolut (nu e corect să se spună *foarte excelent, foarte admirabil, foarte splendid* etc.)” (M. Avram, *Gramatica pentru toți*, ed. 2, București, 1997, p. 127).

Dar ce se întâmplă în uzul cotidian? Mulți purtători ai limbii române literare nu mai simt valoarea semantică propriu-zisă a adjectivelor de tipul *proeminent, celebru*, le pun pe același cântar cu adjectivele *mare, vestit* etc. și le utilizează la gradul superlativ absolut și la cel relativ, astfel egalându-le cu orice adjectiv calitativ.

Acest proces nu se explică prin acțiunea factorilor externi, căci nu rezultă nici din influența altor limbi asupra limbii române, nici din interferențe lingvistice.

E vorba, așadar, de „lucrarea” factorilor interni, legați de vorbitorii limbii române, de simțul lor lingvistic, de ceea ce germanii numesc *Sprachgefühl*.

Dar mai este ceva. Folosirea frecventă a unor cuvinte preferate, gloseme „la modă”, conduce la evaporarea sensului primordial, al celui adecvat, și unii vorbitori încep să utilizeze aceste cuvinte inadecvat. De exemplu, substantivul *vedetă* înseamnă „sportiv, actor sau actriță, care se bucură de renume, de mare popularitate...” (DEX, 1996, p. 1154). În presa din Republica Moldova acest cuvânt „s-a ușurat de conținut” (vezi revista „Limba Română”, Chișinău, 1994, nr. 2, p. 127) și deseori este atribuit unor actori de teatru sau unor cântăreți, care se află abia la început de carieră, ceea ce nu poate trezi decât zâmbet la publicul competent.

În asemenea cazuri se produce o schimbare în chiar *modus-ul cogitandi* al vorbitorilor, pentru că aceștia sunt tentați a modifica înțelesul fundamental al unor lexeme. Credem că avea dreptate G. Călinescu notând: „Sensul unui cuvânt se modifică prin schimbarea planului de gândire” (apud Gh. Bulgăr, *Scriitorii români despre limbă și stil*, București, 1957, p. 238). În sensul amintit de către autorul romanului *Scrinul negru* subliniem că între *limbă și gândire* există o legătură indestructibilă. Cu ajutorul limbii omul își exteriorizează gândirea și sentimentele ce-l asaltează. Limba este o realitate nemijlocită a gândirii. Mai mult decât atât, conținutul (gândirea) nu poate exista fără forma verbală, după cum „forma nu poate exista în afara conținutului” (A. Vraciu, *Lingvistica generală și comparată*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1980, p. 50).

Când recurgem la „superlativizarea” adjectivelor calitative (care nu cer grade de comparație, tip *cel mai celebru*), nu facem altceva decât să ne conformăm principiului saussurian că „gândirea nu e distinctă fără limbă” (F. de Saussure, *Curs de lingvistică generală*, Iași, 1998, p. 126).

Vom continua discuția noastră, citând mai multe exemple ce conțin superlative excesive (D. Irimia)*.

A. Exemple atestate la scriitori, savanți, critici literari:

(1) Orice națiune ceva mai înaintată se credea atunci a fi *prea superioară* celorlalte mai puțin dezvoltate (B.-P. Hasdeu, apud Gh. Bulgăr, *op. cit.*, p. 169).

(2) ...Zării icoana Sfintei Cecilia... luminată de razele *celeii mai rarissime* candelă de argint, pe care le văzusem vreodată (V. Alecsandri, *Opere*, vol. 5, Chișinău, 1991, p. 51).

(3) ...mi-am dat seama că numai războiul e *cel mai imens* generator de energii (L. Rebreanu, *Pădurea Spânzuraților*, București, Editura Minerva, 1973, p. 29).

(4) Zări un tânăr... cu o aripă a gulerului ridicată până la urechi, ca la eroii *cei mai impecabili*... în filmele americane (L. Rebreanu, *Ciuleandra*, Chișinău, 1996, p. 17).

* Tema se reia la paginile 185-186.

(5) Mallarmée a fost *cel mai genial* reprezentant al mișcării simboliste (Ștefan Petică, în culegerea *Poezia simbolistă românească*, București, 1997, p. 27).

(6) ...poetul manifesta *cel mai extraordinar* tip de conduită (VI. Beșleagă, *Postfață* la volumul N. Esinencu, *Copacul care ne unește*, Chișinău, 1996, p. 260).

(7) Pronosticurile... au dat greș și la *cele mai proeminente* personalități ale istoriografiei și criticii literare universale și autohtone (Mircea Handoca, în revista „Limba Română”, Chișinău, nr. 1, 1996, p. 66).

(8) Povestirea „Hanul Ancuței” este prefigurată de către alte câteva narațiuni *foarte excepționale*, apărute cu câțiva ani înainte (M. Drăgan, *Postfață* la M. Sadoveanu, *Hanul Ancuței*, Chișinău, 1996, p. 204).

(9) *Cea mai masivă* influență orientală a suferit-o Bizațul (Dragoș Moldovanu, *Dimitrie Cantemir între Orient și Occident*, București, 1997, p. 61).

(10) ...realizarea *celor mai grandioase* planuri... (rev. „Limba și Literatura”, III-IV, București, 2001, p. 19).

B. Să trecem acum la exemple excerptate din mass-media (în fond, ziare și reviste), unde acest gen de superlativ abundă. Pentru a economisi spațiul vom prezenta numai sintagmele respective, fără un context propozițional și frastic.

(1) ...operă *foarte monumentală* („Luceafărul”, 24-XII, 1999, p. 8).

(2) ...crimele *cele mai odioase* („Flux”, 1.07.2001, p. 2).

(3) X... a devenit *mare somitate* în medicină („Moldova suverană”, 29.07.2003, p. 3).

(4) ...eforturi *foarte enorme* („Capitala”, 27.10.2001, p. 8).

(5) Gama de culori era *extrem de splendidă* („Capitala”, 27.X.2001, p. 7).

(6) Colosseum este *cel mai splendid* monument arhitectural din Roma (rev. „Limba și Literatura”, 2002, nr. 2, București, p. 18).

(7) ...o mișcare culturală *cea mai paradoxală*... (revista „Limba Română”, 1992, nr. 3, p. 29).

(8) Războiul este *cel mai apocaliptic* fenomen... („Săptămâna”, nr. 29, 2003, p. 18).

(9) ...omul și creatorul *cel mai invincibil*... („Literatura și Arta”, nr. 17, 1997, p. 3).

(10) ...s-au obținut *cele mai remarcabile* rezultate („Săptămâna”, nr. 22, 2002, p. 9).

(11) Bernard Shaw e considerat *cel mai ilustru* dramaturg din perioada activității sale (revista „Limba și Literatura”, I, București, 2002, p. 8).

(12) ...se oferă *cele mai memorabile* pagini din istoria civilizației (ziarul „Țara”, 10.X.2000, p. 4).

(13) ...o capodoperă de arhitectură *foarte superbă* (ziarul „Contrafort”, nr. 10-11, 2000, p. 2).

(14) ...regimul solicita încordarea *prea maximă* a nervilor (ziarul „Contrafort”, I-III, 2000, p. 3).

(15) Lista... este *foarte imensă* (ziarul „Contrafort”, nr. 10-11, 2000, p. 10).

(16) ...piesa *cea mai șocantă* (ziarul „Jurnal de Chișinău”, 15.X.2004, p. 24).

Memento 1

E notabil că multe adjective nesupuse, teoretic vorbind, intensificării pot să apară, în uzul cotidian, și la gradul comparativ. Unele exemple:

(1) ...drumurile au avut parte de o reparație *mai capitală* ca în anii precedenți (ziarul „Flux”, nr. 117, 2001, p. 18).

(2) Piramida lui Keops (faraon – A.C.) este *mai grandioasă* decât toate piramidele care o înconjoară (ziarul „Flux”, nr. 125, 2001, p. 9).

(3) Nu putem numi o pictură... *mai eminentă* a lui Picasso, deoarece fiecare are aura sa (publicația „Limba română”, nr. 3-4, 1999, București, p. 21).

Memento 2

Vom numi și alte adjective „superlative”, pe care le-am întâlnit, mai ales, în presă, însoțite de adverbele *foarte*, *mai*, și de locuțiunea *cel mai*: extern, extrem, fastuos, grandios, infailibil, imens, substanțial, monumental, sexy, excepțional etc.

Fenomenul despre care am relatat până acum poate fi numit drept „o inovație” în limbă, care, firește, s-a format urmând modelul tradițional românesc al gradelor de comparație. Cunoscutul savant romanist prof. Ruben Budagov de la Universitatea de Stat „N. Lomonosov” din Moscova susținea că „Ceea ce e nou în limbă, de regulă, se bazează pe faptele vechi, dar în același timp îmbogățește vechiul. În istoria celor mai diverse limbi *noul* și vechiul totdeauna se află în interacțiune” (Р. Будагов, *Что такое развитие и совершенствование языка?*, Москва, Наука, 1977, p. 5)

Punerea în circulație a structurilor inovatoare cu adjectivele la un *superlativ excesiv* nu a fost impusă de nimeni, nu a fost decretată. Pur și simplu, vorbitorii de limba română au simțit necesitatea de a intensifica, de a gradula unele caracteristici (încălcând norma tradițională): multe adjective care se considerau „în afara” gradelor de comparație au „reușit” să se ridice la rangul de superlativ, admitând în antepoziție adverbele calitative *foarte*, *extraordinar de*, *mult* etc. și îmbinările *cel mai*, *cea mai*, *cele mai*, *cei mai*.

În altă ordine de idei, prof. E. Coșeriu menționa că „o inovație care se adoptă și se răspândește *corespunde unei nevoi de exprimare* (subl.n. – A.C.)” (E. Coșeriu, *op. cit.*, p. 89, 90).

Adăugăm că modificarea sau chiar dispariția unor categorii gramaticale este condiționată de dezvoltarea gândirii (cugetării) vorbitorilor de limba română. În

procesul evolutiv al gândirii deci pot dispărea unele categorii gramaticale, altele pot fi împinse la periferia limbii. Ele se mai mențin doar sub formă de vestigii, dar care, în același timp, au o mare importanță pentru studierea atât a istoriei gândirii, cât și a istoriei limbii. Aici trebuie văzută principala contradicție între *formă* și *conținut* (forma veche și conținutul nou). Anume această contradicție dintre forma sonoră a limbajului și modul de gândire al vorbitorului determină progresul limbii.

Rezolvarea conflictului creat se face pe două căi: sau forma veche își pierde treptat conținutul ei anterior și începe a exprima altul nou, sau pentru un conținut nou se creează, cu timpul, o formă nouă.

În limba română modernă demult au căzut în desuetudine formele gramaticale de tipul: *vrea hi fostu, au fost lucrând, carele (caria, carii), să să facă* și multe altele.

Iată unele atestări: „Dispot *au fost știut* mai multe limbi...” (Gr. Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, Chișinău, 1971, p. 163); „Leșii pre unii ai noștri *i-au fostu spânzurându* câte doi de păr, că *au fostu umblându* pre acele vremi păroși ca și nemții, și alte batjocuri multe *le-au fostu făcându* de să pomenește și astăzi răutatea lor *ce-au fost pățind-o*” (Gr. Ureche, *op. cit.*, 1971, p. 199); „Baiazid... *ar fi vrut apuca* alte cetăți (la 1484), că Ștefan Vodă la gol n-au îndrăznit să iasă” (Gr. Ureche, *op. cit.*, p. 181).

Notă: Unele structuri verbale arhaizante se mai întâlnesc sporadic și la scriitorii clasici: „Și apa unde-*au fost căzut* / În cercuri se rotește / Și din adânc necunoscut / Un falnic tânăr crește” (M. Eminescu); „Părea că printre nouri *s-au fost deschis o poartă*, / Prin care trece albă regina nopții moartă” (M. Eminescu); „Aron-Vodă... gândi, după toată răutatea ce făcuse, *să să curățească* și să arăte Țării că nu este din voia lui ce s-au lucrat...” (Gr. Ureche, *op. cit.*, 1971, p. 215); „Duca s-au rugat vizirului să aștepte în cinci zile *să să socotească* și atunci îi va da răspunsu...” (I. Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei*, Chișinău, 1969, p. 197).

Notă: Formele articulate și acordate cu substantivul regent ale pronumelui relativ *care*, masiv utilizate în trecut (Ștefan *carele...*, Turcii *carii...*, Femeia *care-rea...* etc.), au cedat locul formei invariabile, *care*, de regulă, apare în funcție de subiect (fata *care*, fetele *care*, băieții *care*, fetele *care* etc.).

Sporadic, aceste pronume relative acordate își mai fac apariția la scriitorii din sec. al XIX-lea. Un exemplu: „Eu n-am să uit nici de răposatul Caraiman, *carele* putea să înghită... atâtea vedre cât și o butie de Dealu-Mare” (Al. Odobescu).

* * *

Revenind la limba română din Basarabia, observăm că aici sunt ocolite cu precauție *prezumtivul prezent* și *trecut*, substituindu-se cu *prezentul* și *perfectul*

compus al indicativului (comp.: *el va fi lucrând* → *el, poate, lucrează; el va fi murit* → *el, poate, a murit* etc.). La scriitorii clasici prezumtivul se întâlnește mai des. De exemplu: „Și-așa a trăit Ivan cel fără de moarte veacuri nenumărate și poate că și acum *a mai fi trăind*, dacă *n-a fi murit*” (I. Creangă); „Optzeci de ani îmi pare în lume c-am trăit, / Că sunt bătrân ca iarna, / Că tu *vei fi murit*” (M. Eminescu).

Specificăm faptul că formele clasice ale numeralelor cardinale *patrusprezece, șasesprezece, șasezeci* încep să îmbrace o haină „mai strâmtă” și antisistemică de *pai-spre-zece, șai-spre-zece, șai-zece*, acestea explicându-se prin forța analogiei (cu numeralul *doi*) și a economiei surselor expresive (A. Martinet). După principiul *Communis error facit jus*, formele corupte ale numeralelor **14, 16, 60** au fost deja legiferate în gramatici, în *DEX, DOOM-2*. Formele „vechi” sunt boțzate ca „variante”.

Notă: E de observat că formele clasice și corecte ale numeralelor **14, 16, 60** se mai atestă în vorbirea unor intelectuali în vârstă (care au făcut școală în perioada antebelică și după aceasta), la unii scriitori. Exemplu: „– Ce s-a făcut în literatură în curs de *patrusprezece* ani?” (C. Negruzzi, apud Gh. Bulgăr, *op. cit.*, p. 98)

Să ne oprim fugitiv la unele cazuri de influență a factorilor externi.

În limba română (din Basarabia) circulă cu succes și structuri (rezultate din interferență) care se potrivesc, în opinia lui Weirrich, „nisipului în mișcare” și structuri care se aseamănă cu nisipul „sedimentat pe fundul râului”.

Să remarcăm unele exemple din grupul celor care s-ar referi la „nisipul sedimentat”.

I. Sub presiunea modelelor franceze și ruse s-au activizat o serie de structuri cu infinitivul plin (cu „a”, precedat deseori de prepoziția „de”), infinitivul lung (substantival) și construcțiile infinitivale.

E vorba de situații ca:

a) infinitivul în funcție de subiect: *a fuma* este interzis.

b) infinitivul ca nume predicativ: a trăi înseamnă *a lupta*. Acest model cu verbul de relație *înseamnă* este preluat direct din rusește, unde apare verbul *значит: Жизнь значит бороться*. În limba latină, în cazul dat se utiliza verbul *esse* „a fi”: *Vivere militare est* (Seneca), iar în limba franceză apare, pe lângă verbul copulativ *être*, și pronumele demonstrativ *ce*: *vivre c'est lutter*.

c) infinitivul ca obiect direct, eteroprosopic: *rog a mă elibera*.

d) infinitivul însoțit de elemente determinative (așa-numitele „construcții infinitivale”): Eminescu va trăi, pentru că a știut a găsi frumosul, *fără a imita* pe nimeni (B.-P. Hasdeu).

II. Extinderea *supinului* în funcție de atribut în îmbinări terminologice din domeniul tehnic cu substantivele *mașină, aparat, ac, piesă, dispozitiv* etc.

Aceste îmbinări terminologice se formează în limba franceză cu infinitivul precedat de prepoziția *à*, *machine à écrire* – mașină de scris, *machine à bobiner* – mașină de bobinat, *machine à deruler* – mașină de derulat, *machine à tricoter* – mașină de tricotat, *machine à coudre* – mașină de cusut. Cu alte substantive: *ac de brodat*, *dispozitiv de îndoit* etc.

E de reținut că în terminologia tehnică, specializată, îmbinările cu supinul acoperă aproximativ 40 la sută din toți termenii de acest gen.

Notă: Supinul cu funcție de atribut e activ în limbă nu numai în îmbinări terminologice care țin de tehnică, ci și în cele ce indică predestinația, în general.

De pildă: *fată de măritat*, *scară de coborât*, sau la Ion Creangă: „Nu trece tocmai mult și vine vremea de însurat și feciorului celui mic”. La Alecsandri: „Iată lui că i-au venit / Carte mare de pornit / La tabără de sosii”.

Factori externi au condus la apariția în limba română din Basarabia a diferitor calchieri lingvistice nedorite din limba rusă.

Din lipsă de spațiu vom numi doar câteva din ele:

1. Verbele din grupul ***angajandi*** *a lucra*, *a se tocmi*, *a se angaja*, îmbinate cu substantive ce indică profesia, meseria, ocupația etc., au pierdut elementul structural *ca*, *în calitate de*. Se zice și chiar se scrie: Ion *lucrează inginer*, în loc de: Ion *lucrează ca* (în calitate de) *inginer*, după rusescul: *Ваня работает инженером*. E vorba de așa-zisul „творительный предикативный”.

2. Propozițiile atributive introduse, nerecomandabil, direct prin substantive la cazul nominativ, în loc să ofere locul pronumelui relativ *care*. De exemplu: *Gospodarii vitele căroră...* – corect: *Gospodarii ale căror vite*; *Fetița părinții căreia*, în loc de: *Fetița ai cărei părinți* (compară în limba rusă: *Девочка, родители которой...*).

3. Folosirea pronumelui relativ compus *careva* în funcție de atribut, ceea ce e antinormativ: – *Aveți careva întrebări?* – corect: *Aveți unele întrebări?*

4. Utilizarea propozițiilor (mai ales titluri) cu semnul de punctuație „linia de pauză”. Se formează niște propoziții-slogane. Exemple: „Imașurile – principala bază furajeră...” („Moldova suverană”, 27.05.’04, p. 2); „Podoaba noastră superbă – natura” („Flux”, 19.02.’07); „Drumurile – cartea de vizită a orașului” („Moldova suverană”, 13.08.’04, p. 3); „O problemă globală – profilaxia maladiilor HIV SIDA” („Moldova suverană”, 9.12.’03, p. 2); „Comunicarea eficientă – condiție a succesului” („Făclia”, 7.02.’07, p. 3); „Ucraina – între trecut și viitor” („Glasul națiunii”, 25.11.’04).

În calitate de comentariu, notăm trei lucruri:

a) Modelul cu „linia de pauză” în propoziții-slogane a fost acceptată și de *Gramatica Limbii Române* (ediția Academiei, vol. II, București, 1966, p. 163) și de către Al. Graur (*Tendințe actuale ale limbii române*, Editura Științifică, 1968, p. 292, 298). GLR, citând exemple ca: *Patriei – mai mult cărbune!*; *Muncii pa-*

triotice – un conținut bogat ș.a. le califică drept „construcții... imitate după alte limbi”. Acad. Al. Graur merge mai departe și afirmă, pe bună dreptate, că aici este vorba de o formulă „calchiată după una rusească”, „de inspirație, incontestabil, rusească” (Al. Graur, *op. cit.*, p. 298);

b) Semnul acesta de punctuație a fost inventat de ruși. Se presupune că autorul lui ar fi sau M. Lomonosov, sau N. Karamzin;

c) Uneori propozițiile-slogane cu semnul „linia de pauză” nu sunt destul de inteligibile. De exemplu: *Învățații – școlii!*, din rusește „Ученые – школе”. Adică „Savanții trebuie să facă cercetări și pentru școală”.

* * *

Vorbind despre interferențele limbilor, despre acțiunea „factorilor externi”, trebuie să notăm că și limba rusă (deși acționează în mod activ asupra românei din Basarabia) „se lasă” influențată de limba română și, în general, de limbile romanice. Presa în limba rusă din Republica Moldova (și din Rusia) consideră de *bon ton* să scrie: *анонс*, î.l.d. rusescul (neaoș) *объявление* (rom. *anunț*), *трансляция*, î.l.d. rusescul (neaoș) *передача* (rom. *transmisie, transmisiune, translare*), *лакунарный*, î.l.d. rusescul (neaoș) *с пропусками* (rom. *lacunar*), *каритабельный*, î.l.d. rusescul (neaoș) *милосердный* (rom. *caritabil*), *экспозиция*, î.l.d. rusescul (neaoș) *выставка* (rom. *expoziție*), *толерантность*, î.l.d. rusescul (neaoș) *терпимость* (rom. *tolerant*), *контroversы*, î.l.d. rusescul (neaoș) *противоречия* (rom. *controverse*), *ламентательный*, î.l.d. rusescul (neaoș) *плачевный* (rom. *lamentabil*) etc.

Mai inserăm câteva lexeme, „împrumutate” de ziariștii (și nu numai) ruși și lansate în circulație: *реминисценции* (rom. *reminiscente*); *импозантый* (rom. *impozant*), *экстравагантный* (rom. *extravagant*), *еманировать* (rom. *a emana*), *эксплицитный* (rom. *explicit*), *экспликация* (rom. *explicare*) etc. E de menționat că se produc substituții pregnante și în terminologia gramaticală de bază în limba-jul lingvistic. Rușii preferă să spună și să scrie: *вербальные конструкции*, î.l.d. *глагольные обороты*; *индикатив*, î.l.d. *изъявительное наклонение*; *coniunctiv*, î.l.d. *сослагательное наклонение*; *герундий*, î.l.d. *деепричастие*; *партиципии*, î.l.d. *причастие*, *адверб*, î.l.d. *наречие*; *вокатив*, î.l.d. *обращение*; *атрибуט*, î.l.d. *определение*; *предикат*, î.l.d. *сказуемое*; *препозиция*, î.l.d. *предлог* etc.

În limba rusă vorbită, chiar de către nativi, se întâlnesc diferite modele sintactice calchiate din limba română. Câteva exemple: *Я взял такси и уехал* / rom. *am luat taxiul și am plecat*. Corect rusește se zice: *Я сел на такси и уехал*, adică „eu m-am așezat în taxi și am plecat”; *Ваня стал веселый* < rom. *Ion a devenit vesel*. Corect rusește ar fi: *Ваня стал веселым* (aici adjectivul *веселый* trebuie să stea la cazul instrumental, și nu la cazul nominativ ca în limba română); *Василий ждет*

noezd < rom. *Vasile așteaptă trenul*. Corect e: *Василий ждет поезда* (în cazul dat substantivul *noezd* se plasează la genitiv, și nu la acuzativ ca în limba română) etc.

Așadar, aceste exemple sunt mărturia faptului că nu numai rusa influențează româna din Basarabia, ci și invers, limba noastră, la nivel lexical și gramatical, înrăurește întrucâtva asupra limbii ruse sub aspectul ei oral și scris.

Câteva concluzii generale:

1. Limba, schimbându-se, rămâne aceeași, adică tot română, tot franceză, tot rusă etc.

2. Factorii interni și factorii externi contribuie la schimbarea „limbii reale în existența ei concretă” (E. Coșeriu).

3. Toate schimbările se produc, mai întâi în vorbire, căci numai *homo loquens*, cu libertatea lui de expresie, e acea forță reală care, instinctiv sau conștient, face modificări permanente în graiul său.

4. Schimbările în limbaj conduc la mai multe urmări, și anume:

a) redarea mai expresivă, mai captivantă, mai afectivă (în cazul adjectivelor *sacru*, *celebru*, *proeminent* etc.) a „gradualizării însușirii pe care o exprimă” (D. Irimia), deși, strict vorbind, adjectivele de acest gen nu dispun de grade de comparație;

b) debarasarea de paradigmele verbale supracompuse, greoaie ca structură și inoperabile de tipul *vrea hi fost*;

c) manifestarea principiului economiei în limbă, susținut și de analogie (după *doi+spre+zece*, au apărut formele *pai+spre+zece* și *șai+spre+zece*).

5. Modificările survenite în urma acțiunii factorilor interni și externi se referă nu atât la limbă, cât la vorbire, iar vorbirea ține de oameni concreți, purtători activi ai unui idiom. Discursul individual are întotdeauna un caracter pragmatic și semnifică raportul dintre semnele linguale și utilizarea lor contextuală, conținutală și consituativă.

6. Gândirea și sentimentele omului se realizează în baza limbii, dar se perfecționează în formele structural-gramaticale. După Al. Rosetti „cugetarea este mai bogată decât vorbirea... și ea, limba, nu ajunge niciodată să redea cu precizie nuanțele cugetării” (Al. Rosetti, *Filosofia cuvântului*, București, 1948, p. 10).

§ 2 NORMA LITERARĂ ÎN EVOLUȚIE

STRUCTURI SINTACTICE GREȘITE

În perioada imediat postbelică, în scrierile de tot felul (publicistică, didactică, beletristică etc.) și-au făcut apariția, sub influența directă a limbii ruse (pe cale orală și scrisă), o sumedenie de structuri sintactice străine normelor limbii române, tradiției statornicite în uz. Cele mai multe dintre asemenea „inovații” au pătruns în presa de „limbă moldovenească”, deoarece anume ea este cea mai receptivă la schimbările de ordin extralingvistic ce se produc continuu în societate. Într-un răstimp de aproape jumătate de secol limba română în Basarabia „s-a îmbogățit” la toate nivelurile cu un bagaj întreg de elemente eterogene: lexical, gramatical, fonetic. Să dăm doar câteva exemple: *eu conduc cu mașina* (corect: *eu conduc mașina*), *la mine mama e bolnavă* (corect: *mama mea e bolnavă*), *stau pe etajul cinci* (corect: *stau la etajul cinci*), *el mi-a dat careva întrebări* (corect: *el mi-a pus unele întrebări*), *Gheorghe îi invidiază lui Vasile* (corect: *Gheorghe îl invidiază pe Vasile*), *Maria a reproșat-o pe Ana* (corect: *Maria i-a reproșat Anei*), *Ion s-a îndrăgostit în Maria* (corect: *Ion s-a îndrăgostit de Maria*), *Vasile a divorțat cu soția* (corect: *Vasile a divorțat de soție*), *ea se îndoiește în meritele lui* (corect: *ea se îndoiește de meritele lui*), *spectatorii i-au mulțumit pe actori* (corect: *spectatorii le-au mulțumit actorilor*), *Ion mănuieste bine cu mașina* (corect: *Ion mănuieste bine mașina*), *învățătorul mi-a indicat asupra greșelilor* (corect: *învățătorul mi-a indicat greșelile*), *prietenul meu locuiește sub Bălți* (corect: *prietenul meu locuiește lângă Bălți*), *Vasile stătea după volan* (corect: *Vasile stătea la volan*), *bunica până ce nu are nevoie de ochelari* (corect: *bunica deocamdată nu are nevoie de ochelari*) etc.

Printre numeroase structuri sintactice greșite ce deformează limba română (vorbită și scrisă) din Republica Moldova, mai frecvent este utilizată cea de tipul: *...copilul părinții căruia...* (corect: *copilul ai cărui părinți*), o calchiere după rusescul *ребенок родителей которого*. Vorba e că în limba română o propoziție subordonată atributivă se poate introduce în cadrul frazei prin pronumele relativ *care* în genitiv, dar precedat de articolul posesiv *a, al, ai, ale*.

M. Avram ne trimite în acest plan la o regulă strictă, și anume: „articolul posesiv se acordă cu substantivul din propoziția atributivă (nu cu substantivul precedent sau cu pronumele imediat următor), iar pronumele relativ – cu substantivul înlocuit din regentă (nu cu substantivul următor al cărui atribut este)”¹.

În limba rusă însă subordonata atributivă se poate deschide printr-un substantiv determinativ, după care urmează pronumele relativ în cazul genitiv (родительный падеж). Să dăm câteva exemple din limba rusă, stabilindu-le echivalentele corecte în limba română: rus. „Школа *ученики* которой...” – rom. (1) „Școala ai *cărei elevi*”, și nu: (2) „Școala *elevii căreia*”; rus. „Студенты *университет* которых” – rom. (3) „Studenți a *căror universitate*”, și nu: (4) „Studenți *universitatea cărora*”; rus. „Рабочие *завод* которых” – rom. (5) „Muncitori a *căror uzină*”, și nu: (6) „Muncitori *uzina cărora*” etc.

Deși versiunile românești (2), (4), (6) sunt incorecte, anume ele au devenit familiare în diferite stiluri ale limbii române literare din Basarabia. În legătură cu utilizarea frecventă în ultimii 50 de ani a structurii sintactice amintite, lingviștii din republică s-au văzut nevoiți să se pronunțe asupra acceptării / nonacceptării acestei inovații sintactice și asupra utilității / nonutilității ei.

După cum era de așteptat, modelul *...copilul părinții căruia...* a fost respins de către lingviștii chișinăuieni² ca fiind un calc nedorit din limba rusă. Cu toate acestea, calcul lingvistic numit perseverență, fapt care ne face să revenim la o examinare mai profundă a fenomenului. Vom începe prin enumerarea și modelarea structurilor de care ne ocupăm:

I. STRUCTURI BIMEMBRE

N (nom.) + Pron. rel. (gen.)

Această structură sintactică este cea mai răspândită în toate stilurile funcționale ale limbii scrise. Vom ilustra cele spuse prin câteva exemple:

(1) „Iată un dialog *martorul căruia* am fost” („Viața Satului”, 5.12.’89, p. 1);

(2) „Am vorbit de scriitorul *cazul căruia* e o enigmă...” („Literatura și Arta”, 1.02.’90, p. 2);

(3) „Au lăsat totul pe seama comunelor, *haznaua cărora* e goală...” („Făclia”, 22.04.’96, p. 2);

(4) „...Între colinele Palatinului și Capitoliului... se întindea Forumul, *rămășițele căruia* pot fi contemplate și astăzi...” („Flux”, 3. 01.’97, p. 11);

(5) „Pactul Ribbentrop-Molotov (din 23 august 1939) ...conținea un protocol secret *conținutul căruia* a fost dezvăluit în 1998” („Țara”, 20.07.’99, p. 1);

(6) „Poliția înarmată cu bastoane *lungimea cărora* avea să fie cunoscută de către mulți răzvrățiți...” („Glasul Națiunii”, 10.03. ’99, p. 15);

(7) „Atestarea cadrelor rămâne o funcție a statului *mecanismele căruia* trebuie să se bazeze pe estimarea imparțială a rezultatelor științifice” („Mesagerul”, 23.02.’99, p. 3).

Exemplele citate urmează a fi redactate în corespundere cu specificul limbii române: (1) „...dialog *al cărui martor...*”; (2) „...scriitorul *al cărui caz...*”; (3) „...comunele *a căror haznauă...*”; (4) „...Forumul *ale cărui rămășițe...*”; (5) „...protocol *al cărui conținut...*”; (6) „...bastroane *a căror lungime...*”; (7) „...stat *ale cărui mecanisme...*”.

II. STRUCTURI TRIMEMBRE

Aici pot fi delimitate trei substructuri:

I. 1. **N₁ (nom.) + N₂ (gen.) + Pron. rel. (gen.)**

De exemplu:

(1) „Niște diplomați *laitmotivul activității căroră* este bine cunoscut...” („Literatura și Arta”, 26.6.’97, p. 1);

(2) „A fost creată o comisie *rezultatele activității căreia* vor fi examinate la sedință...” („Moldova Suverană”, 26.3.’90, p. 1).

Formele corecte: (1) ...diplomați *al căror laitmotiv* al activității...; (2) ...comisie *ale cărei rezultate* ale activității...

II. 2. **Adj. + N + Pron. rel.**

De exemplu:

(1) „...Deputații au întreprins deplasări de lucru prin republică *principalul scop al căroră* a fost acordarea de ajutor guvernului...” („Pământ și oameni”, 25.05.’96, p. 1);

(2) „Pentru a obține o încăpere la marginea orașului, *ultimii locatari ai căreia* au lăsat întregi doar pereții, părinții mei au bătut de nenumărate ori la ușile «sus-puselor instanțe»...” („Țara”, 7.02.’97, p. 3).

Corect: (1) „...deplasări *al căror scop principal* a fost...”; (2) „...marginea orașului *ai cărei ultimi locatari* au lăsat...”.

III. 3. **N + Adj. + Pron. rel. (gen.)**

(1) „E vorba de cererile maselor de moldoveni *interesele naționale ale căroră* nu mai pot fi ignorate” („Moldova Suverană”, 30.01.’90, p. 3);

(2) „Se are în vedere fondul social pentru învățământ *corpul didactic al căruia* e format în temei din reprezentante ale sexului frumos...” („Moldova Literară”, 25.09.’96, p. 1);

(3) „Printre ziariștii incozi... se numără și doamna N.B., *emisiunile televizate ale căreia* sunt adevărate punți spirituale...” („Țara”, 26.01.’96, p. 1);

(4) „Există numeroase construcții gramaticale, *frecvența relativă a căroră* unește limbile balcanice...” (*Curs de gramatică istorică a limbii române*, Chișinău, 1991, p. 44);

(5) „...funcționează comisia *secretar general al căreia* este domnul C.R.” („Făclia”, 22.05.’99, p. 8).

Corect: (1) „...mase de moldoveni *ale căror interese naționale...*”; (2) „...fondul social pentru învățământ *al cărui corp didactic...*”; (3) „...doamna N.B. *ale cărei emisiuni televizate...*”; (4) „...numeroase construcții *a căror frecvență relativă...*”; (5) „...comisia *al cărei secretar general este...*”.

III. STRUCTURI TETRAMEMBRE

Această structură formată din patru elemente poate îmbrăca diferite modele distributive, cum ar fi:

1. **N₁ (nom.) + Prep. + N₂ (ac.) + Pron. rel. (gen.)**

De exemplu: „Am vorbit cu niște elevi *orizontul de pregătire al căroră e foarte larg...*” („Flux”, 11.04.’97, p. 4).

Corect: „...elevi *al căror orizont de pregătire...*”.

2. **N₁ (nom.) + Adj₁ + Adj₂ + Pron. rel. (gen.)**

De exemplu: „E vorba de un funcționar *salariul mediu anual al căruia este înscris în carnetul de muncă*” („Glasul Națiunii”, nr. 4, ianuarie 1994, p. 8).

Varianta normativă: ...un funcționar *al căruia salariu mediu anual este...*

3. **N₁ (nom.) + Conj. (și) + N₂ (nom.) + Pron. rel. (gen.)**

De exemplu: „Am discutat cu organele de conducere *menirea și datoria căroră este de a face ordine...*” („Făclia”, 12.07.’97, p. 4).

Forma recomandabilă este: „...organele de conducere *a căror menire și datorie este...*”.

4. **N₁ (nom.) + Adj. + N₂ (gen.) + Pron. rel. (gen.)**

„În stradă a ieșit populația moldovenească *exponentul politic al majorității căreia a devenit F.P.M. ...*” („Moldova Suverană”, 20.04.’90, p. 1).

Corect: „...populația moldovenească *al cărei exponent politic al majorității a devenit...*”.

IV. STRUCTURI PENTAMEMBRE

Aceste structuri au două varietăți:

1. **N₁ (nom.) + N₂ (gen.) + Conj. (și) + N₃ (nom.) + Pron. rel. (gen.)**

„E de notat că urmările nefaste ale manifestațiilor neautorizate din Piața Universității din București în anul 1990, *scenariul lozincilor și tactica căroră a fost preluată de...*” („Moldova suverană”, 30.03.’95, p. 2).

Corect: „...manifestațiilor neautorizate *al căror scenariu al lozincilor și tactică au fost preluate...*”.

2. **N (nom.) + Adj₁ + Conj. (și) + Pron. rel. (gen.)**

Să exemplificăm:

(1) „...au fost cumpărate vulpi polare și nurci, *blănille prețioase și frumoase ale cărora* se folosesc la confecționarea căciulilor” („Moldova suverană”, 23.02.’91, p. 1).

Corect: „...vulpi polare și nurci *ale căror blănuri prețioase și frumoase* se folosesc...”;

(2) „...Republica Moldova, *o parte componentă și indivizibilă a căreia* este și Găgăuzia” („Moldova suverană”, 21.05.’96, p. 3).

Corect: „...Republica Moldova *a cărei parte componentă și indivizibilă* este și Găgăuzia”.

V. STRUCTURI SEXTAMEMBRE

1. N¹ (nom.) + Prep. + N₂ (ac.) + Conj. (și) + Adj. + Pron. rel. (gen.)

„S-a vorbit despre Maria Drăgan, *viața de creație și personală a căreia* a fost tragică...” („Curierul de seară”, 21.02.’91, p. 2).

Corect: „...Maria Drăgan *a cărei viață de creație și personală*...”

2. Adj₁ + N₁ (nom.) + Conj. (și) + Adj₂ + N₂ (nom.) + Pron. rel. (gen.)

„Am prezentat niște materiale literare *un bun prieten și înflăcărat propagandist al cărora* a fost regretatul scriitor...” (D. Vetrov, *Portrete literare*, Chișinău, 1962, p. 3-4).

Corect: „...materiale literare *al căror bun prieten și înflăcărat propagandist* a fost...”.

În continuare vom arăta că și în lucrările scriitorilor, criticilor literari, savanților, profesorilor, publiciștilor de prestigiu etc. pot fi întâlnite asemenea exemple. Aceasta o facem nu pentru a ofensa pe cineva, ci pentru a arăta că respectivul fenomen lingvistic a ajuns să fie familiar aproape tuturor mânuitorilor de condei. Anume acest fapt ne pune pe gânduri.

1. SCRIITORI DIN GENERAȚIA IMEDIAT POSTBELICĂ

„Casa nouă a Sovietelor *zidirea căreia* s-a început...” (F. Ponomari, *Pământ reînnoit*, Chișinău, 1953, p. 30); „...am scris poema *Prometeu, versurile căreia* le pot cânta” (E. Bucov, *Interviu*, „Literatura și Arta”, 20.05.’84, p. 6); „...gazda îmi arată camera *ușa căreia* dă în bucătărie” (N. Costenco, *Severograd*, 1963, p. 87); „Un popor *membrii căruia* cautau să se salveze în mod particular nu se va salva niciodată” (I. Druță, „Moldova Literară”, 6.12.’95, p. 1); „...indivizi *gândul cărora* este numai la îmbogățire” (B. Istru, „Moldova suverană”, 8.05.’85, p. 2); „...doi bărbați *numele cărora* ea nu le reținu” (V. Malev, *Recviem pentru Maria*, Chișinău, 1986, p. 167); „Sunt arbore, *coama căruia*, / când se rotește-n spații / culege crâmpoie...” (An. Gugel, *Celeste pulberi*, „Moldova socialistă”, 29.12.’81, p. 4).

Se poate exemplifica și din alți scriitori cam din aceeași perioadă:

„Emoționantă a fost cunoștința cu Ana Blandiana, *poezia căreia* o prețuim în mod deosebit” (V. Levițchi, „Sfatul Țării”, 17.04.’93, p. 4); „Scriitorul e omul acela *viața căruia* semnifică un crez” (V. Vasilache, „Literatura și Arta”, 3.07.’86, p. 4); „Erau Gheorghe și Vasile *brigăzile căroră* au executat milioane de altoiuri...” (V. Roșca, „Literatura și Arta”, 5.04.’82, p. 5); „Pacea, un fâgaș viguros, *justețea căruia* a fost confirmată de ulterioarele evenimente istorice” (P. Boțu, „Tinerimea Moldovei”, 22.01.’86, p. 1).

2. SRIITORI MAI TINERI

Faptele arată că o anumită predilecție pentru construcția sintactică examinată o manifestă talentatul nostru poet și publicist Nicolae Dabija, *căruia* ar fi greu să-i reproșăm că nu are simțul limbii. Dimpotrivă, scriitorul este un maestru al cuvântului, a cărui operă ne servește drept model de corectitudine. Cu toate acestea, fenomenul sintactic împrumutat de tipul *copilul părinții căruia* e demult prezent în opera lui Nicolae Dabija. Vom da doar câteva exemple, plasându-le în plan cronologic: „Era vorba de Lăpușneanu *portretul căruia* a fost descris...” („Tinerimea Moldovei”, 26.01.’83, p. 3); „Am găsit și textul Gramotei lui Alexandru cel Bun (9 februarie 1426) *originalul căreia* se păstrează la Zografu de la muntele Athos din Grecia” („Literatura și Arta”, 17.12.’87, p. 8); „Erau niște «naționaliști incurabili» *capul căroră* ar fi fost etichetat...” („Moldova suverană”, 14.04.’93, p. 3); „Este cântecul «Cât trăim pe-acest pământ», *versurile căruia* mi aparțin...” („Literatura și Arta”, 7.04.’94, p. 1); „E plină azi Siberia cu Marii de-ale noastre căsătorite cu hoinarii lumii, *copiii căroră* nu cunosc nici un cuvânt din limba moșilor și strămoșilor lor” („Literatura și Arta”, 3.07.’97, p. 1); „Ce batjocură mai mare pentru un stat, *imnul căruia* îi elogiază limba pe care aproape nimeni dintre concetățeni nu știe să și-o vorbească corect” („Literatura și Arta”, 10.09.’98, p. 1).

Poetul Grigore Vieru a inserat buclucașa construcție în poezia *O, dacă...* Reproducem o strofă din ea: „O, dacă-aș avea... / o carte *foile căreia* / să murmure numele / femeii iubite...”.

E greu de presupus că în cazul dat e vorba de o licență poetică. Scriitorul n-ar fi avut nimic de pierdut, scriind: „O, dacă-aș avea... / o carte *ale cărei foi* / să murmure numele / femeii iubite”. Dar, după cum se vede, i-a convenit mai mult o structură sintactică cu elemente constructive inversate.

Prezentăm o serie de exemple din creația altor scriitori reputați din Republica Moldova: „Există o Societate a Scriitorilor Români, *președinta căreia* sunt” (L. Lari, „Glasul Națiunii”, 14.10.’98, p. 13); „De ce am lăsat țara la îndemâna omului negru, *portretul căruia* și astăzi mai împodobește parbrizul celor mai lu-

minoase automobile personale?” (D. Matcovschi, „Literatura și Arta”, 17.03.’88, p. 3); „...mă voi recunoaște pe mine cel de atunci, *povestea căruia* rămasă-i în fântână...” (Gh. Vodă, *Caietul din fântână*, Chișinău, 1979, p. 4); „E vorba de «Teatrul de revistă Olga Ciolacu», *avanpremieră căruia* a avut loc acum câteva săptămâni” (M. Gh. Cibotaru, „Moldova suverană”, 6.09.’94, p. 3); „...«microfonul» fiind nimic altceva decât o mașină electrică de bărbierit, *firul cu ștecăr al căruia* era într-o geantă de fotoreporter” (Leo Butnaru, „Țara”, 29.08.’98, p. 4); „Poeți *creația căroră* îl face (pe Babansky) să-i asfințească ochii de plăcere...” (V. Prohin, „Moldova Literară”, 10.06.’96, p. 4).

2. CRITICI LITERARI

Structura bimembră **N (nom.) + Pron. rel. (gen.)**: „...romanul *Disc, acțiunile căruia* se desfășoară la periferiile orașului” (V. Coroban, „Literatura și Arta”, 18.05.’78, p. 4); „...în această ediție e posibil să se fi proiectat introducerea măcar parțială a fabulelor, *publicarea căroră* cenzura vremii nu le-ar fi îngăduit” (Gh. Bogaci, „Nistru”, nr. 2, 1968, p. 125); „Titu Maiorescu *operele căruia* apar acum...” (I. Ciocanu, „Vocea Poporului”, 3.07.’90, p. 8); Au fost susținute zeci și sute de teze de doctor în știință, *concluziile căroră* erau știute înainte ca autorii să purceadă la scrierea lor” (Gh. Mazilu, „Nistru”, nr. 4, 1990, p. 8).

3. SAVANȚI FILOLOGI ȘI NU NUMAI

A. Structuri bimembre: **N (nom.) + Pron. rel. (gen.)**: „În aceeași clădire se afla și Institutul Pedagogic *studentul căruia* era și viitorul nostru scriitor Gr. Adam” (N. Corlăteanu, *Răspântii*, Chișinău, 1995, p. 136); „Avem norme ortopedice *necesitatea căroră* este indiscutabilă” (R. Udler, „Cultura Limbii”, nr. 2, 1962, p. 81); „Se discută Negruzzi *limba căruia* se bucură aici de o descriere amănunțită..., alți scriitori ai timpului contribuția căroră n-a fost mai puțin valoroasă...” (S. Berejan, „Moldova socialistă”, 27.05.’64, p. 4); „În pofida mesajului foarte clar al acestei creații mesianice *autorul căreia* își lega speranțele de apariția unui proroc..., O. Vuia vrea neapărat să-l scoată pe A. Mateevici drept poet național” (E. Levit, „Moldova Literară”, 19.06.’96, p. 3); „Elevii pensionului, *numărul căroră* nu depășește cifra de 40, erau...” (V. Ciocanu, „Literatura și Arta”, 7.07.’77, p. 5); „E vorba ...de un decret prezidențial *proiectul căruia* va fi în curând pregătit” (N. Mățaș, „Făclia”, 28.01.’94, p. 3); „Știința *idealul căreia* e simplitatea se dezvoltă...” (D. Batâr, „Moldova suverană”, 30.10.’91, p. 4); „Înăuntru cetății era o fântână cu val *pereții căreia* au fost întăriți cu bârne...” (I. Hâncu, „Moldova suverană”, 2.09.’87, p. 4); „Este vorba de așa-numitul «râs ritualic», *scopul căruia* era de a produce veselie generală” (N. Băieșu, „Țara”, 30.03.’99,

p. 4); „Statul n-ar trebui să întrețină structuri *activitatea cărora* constă în a observa...” (P. Parasca, „Flux”, 15.07.’99, p. 3); „Am citit un articol *conținutul căruia* autorul l-a copiat dintr-o carte...” (E. Nirca, „Glasul Națiunii”, 10.11.’98, p. 4); „CLASIC – (2). Reprezentant eminent al culturii..., *opera căruia* prezintă o valoare incontestabilă” (D.E.L.M., vol. I, Chișinău, 1977, p. 574).

Am stăruit intenționat asupra exemplelor cu modelul structural bimembru, pentru că el este cel mai frecvent în toate stilurile limbii noastre. Aceasta însă nu înseamnă că savanții basarabeni ocolesc și alte structuri.

B. Structuri trimembre cu următoarele substructuri:

B(1): **N+Adj. + Pron. rel. (gen.)**

De exemplu: „...opera lui I. Creangă *trăsătura generală a căreia* este rezerva în folosirea adjectivelor” (N. Corlăteanu *Studiu asupra lexicului...*, 1964, p. 36); „Pavel Boțu poartă în sine un «plugar» *calitățile superioare ale căruia* îi servesc drept etalon...” (M. Dolgan, „Literatura și Arta”, 19.02.’81, p. 2); „Alec Russo, *moștenirea literară a căruia* poate n-am știut încă s-o fructificăm pe deplin...” (E. Levit, „Moldova socialistă”, 19.03.’69, p. 4); „A existat un alt motiv de neacceptare a proiectului de lege *părtașii tociți ai căruia* au fost o altă categorie de deputați” (I. Negură, „Făclia”, 2.07.’92, p. 2).

Este ușor să observăm că în toate exemplele citate pronumele relativ în genitiv a fost plasat pe locul al treilea în loc să-și facă apariția pe primul, la „deschiderea” subordonatelor atributive.

B(2): **Adj. + N + Pron. rel. (gen.)**: „E vorba de ... M. Preda, *ultimul roman al căruia* „Cel mai iubit dintre pământeni” a fost editat și la noi...” (A. Evdoșenco, „Glasul”, 4.10.’90, p. 10); „Substantivul „gârlă” provine din sl. veche, *primul sens al căruia* este «gât»” (A. Evdoșenco, *Introducere în Filologia romanică*, 1987, p. 133).

B(3): **N₁ (nom.) + N₂ (gen.) + Pron. rel. (gen.)**: „Se creează Partidul Național Creștin, miezul programului *căruia* e reunirea Basarabiei cu Patria-mamă România” (Vi. Nicu, „Mesagerul”, 6.09.’98, p. 2).

C. Structuri tetramembre cu următoarele substructuri:

C(1): **N₁+Prep.+ N₂ (ac.) + Pron. rel. (gen.)**: „*Frunze de dor* *deceniul de existență al căror* e relevant...” (M. Cimpoi, „Cultura”, 30.09.’67, p. 10).

C(2): **N₁ + Conj. (și) + N₂ + Pron. rel. (gen.)**: „Sunt niște dexterități de vorbire coerentă, *formarea și dezvoltarea cărora* e de neconceput fără o comunicare intensă...” (A. Paliu, „Făclia”, 27.12.’91, p. 11).

Ar fi interesant să aflăm de ce savanții (mai ales cei lingviști) apelează la construcții sintactice neautorizate sub aspectul normei literare, unanim acceptate? E vorba de avantaje stilistice (afective) sau de faptul că sunt, pur și simplu, prea ușor influențați de modele străine, care au reușit să se infiltreze nu numai în țesătura limbii, ci și în ceea ce se numește *modus cogitandi* al vorbitorilor de limba română din Republica Moldova. Răspunsurile la aceste întrebări ar putea fi, desigur, doar intuie.

4. ZIARIȘTI DIN DIFERITE GENERAȚII

După cum am arătat deja, structura sintactică *copilul părinții căruia* și-a făcut, mai întâi, apariția în presa noastră, căci anume ziariștii au fost primii care s-au văzut nevoiți să traducă mult din limba rusă în cea română. În paginile ziarelor republicane fenomenul în discuție e atât de obișnuit, încât pe nimeni nu-l mai miră. Și totuși vom cita din ziariști notorii, exigenți față de felul cum se exprimă.

„Țara aceasta este România, *istoria căreia* numără peste două milenii” (N. Lupan, „Glasul Națiunii”, 26.09.’95, p. 5); „În lupta contra obscurantismului..., națiunea, adevărul și demnitatea, *stegarul căroră* este tineretul, ...vor învinge neapărat” (B. Movilă, „Literatura și Arta”, 15.04.95, p. 4.); „Devin tot mai frecvente numele ruse *diminutivele căroră* tind să se moldovenizeze: Iurică, Igorel etc.” (C. Tănase, „Moldova socialistă”, 1.01.’89, p. 2); „Vorbesc în numele acelor patrioți *conștiința oftigoasă a căroră* nu concepe decât desconsiderarea românilor...” (Vl. Pohilă, „Glasul Națiunii”, nr. 37, sept. 1995, p. 2); „...în Franța la guvernare a venit stânga, *fruntașii căreia* au declarat că...” (Vl. Pohilă, „Mesagerul”, 5.09.’97, p. 6); „Să-l amintim și pe dl Boris Movilă *vocea repeta-tă a căruia* n-a fost auzită...” (I. Cațaveică, „Literatura și Arta”, 21.10.’95, p. 2); „Sigur că am auzit și de poemul eroic *Calevala, unele cântări ale căruia* se presupune că ar avea... la 2000-2500 de ani... și de faptul că Finlanda este o țară postindustrială *realizările căreia* mai rămân de domeniul visurilor pentru noi” (S. Cucuietu, „Țara”, 18.06.’96, p. 4); „Numărătoarea începe de la săptămânalul «Învățătorul Moldovei» primul număr al căruia a ieșit de sub tipar la 3 octombrie 1954” (Al. Donos, „Literatura și Arta”, 10.09.’94, p. 2); „...Intellectualitatea *misiunea căreia* este să civilizeze și să reimplanteze în popor sentimentele demnității umane... nu a găsit țaria...” (Zina Gane, „Literatura și Arta”, 27.06.’96, p. 1); „Rog corectura revistei, *colaborator al căreia* sunt și eu, să nu se grăbească să pună pixul în mișcare” (Gr. Fidelschi, „Glasul Națiunii”, 19.05.’99, p. 10).

Să stabilim acum (dacă aceasta e cu putință) unele cauze ce au condus la apariția și extinderea atât de rapidă a structurii *copilul părinții căruia* în limba română scrisă din Republica Moldova.

Causa causarum este, desigur, influența modelelor rusești. În urma unei permanente interferențe lingvistice ruso-române pe teritoriul Basarabiei, lexicul și sintaxa limbii române s-au lăsat penetrate de modele structurale străine. Să dăm câteva exemple: *ce tu faci?*; *necătând la aceea că...*; *pe linie de partid*; *așa cum am fost bolnavă, n-am venit la școală*; *bilet de invitație*; *bilet de partid*; *Ion nu lucrează după specialitate*; *eu m-am legat pe telefon cu Jora*; *s-au luat măsuri în vederea rezolvării problemelor pregătirii cadrelor execu-*

tivelor raioanelor și orașelor republicii; eu trăiesc la căminul 9 pe al treilea etaj etc.

La început construcțiile citate mai sus păreau caraghioase pentru românii basarabeni, dar cu timpul mulți vorbitori s-au obișnuit cu ele, reproducându-le inconștient. Același lucru s-a întâmplat și cu structura atributivă *copilul părinții căruia*. Deschiderea unei propoziții subordonate atributive direct printr-un substantiv e specifică limbii ruse, de unde am și împrumutat-o. Sunt niște calcuri sintactice care, în viziunea unor autori francezi, reprezintă „un împrumut de sintagme sau de forme străine cu traducerea literală a elementelor lor constitutive” (a se vedea: Marie Louise Moreau, *Sociolingvistique. Concepts de base*, Mardaga, 1997, p. 64 passim).

Calcul lingvistic, în general, și cel de tipul *copilul părinții căruia*, în special, trebuie considerat ca o urmare a acțiunii factorilor externi asupra limbii române din Basarabia. E vorba de repercusiunile unui presant bilingvism rus-român, când limba rusă ajunsese să expulzeze din uzul oficial limba română, ocupându-i locul.

Menționăm că la pătrunderea în uz a modelului *copilul părinții căruia* au contribuit și unii factori interni. E vorba de comoditate, de dorința de a scăpa de trei tipuri de greșeli gramaticale: a) acord incorect în gen și număr al articolului posesiv (al, a, ai, ale) cu substantivul din subordonata atributivă (de ex.: *pescar al căruia undițe...* Corect: *pescar ale căruia undițe*); b) acord incorect al pronumelui relativ *care* cu substantivul din regentă (de ex.: *casa al căruia acoperiș...* Corect: *casa al cărei acoperiș...*); c) acord incorect și al articolului posesiv, și al pronumelui relativ (de ex.: *școala a căror elevi...* Corect: *școala ai cărei elevi*).

Avem de-a face cu un acord gramatical *sui-generis*, numit și „încrucișat”, care ar putea fi redat schematic în felul următor:

 Universitatea ai cărei studenți...

Anume acest acord „încrucișat” îi pune în încurcătură pe mulți mânăuitori de condei care, din grabă sau din alte motive, comit greșeli, abateri de la norma literară. Exemplificăm: (1) „Două obsesii uriașe ale lui Eminescu *ale* (corect: a) căror secantă se numește setea de cunoaștere a geniului” („Tinerimea Moldovei”, 16.01.’95, p. 4); (2) „La sugestia mea l-au trimis la serviciu la Institutul al *cărei* (corect: căruia) rector era pe atunci domnul N.” („Moldova suverană”, 8.10.’96, p. 3); (3) „Exprimăm sincere condoleanțe familiei regretatului profesor *a* (corect: al) căruia nume a intrat în istoria culturii” („Moldova suverană”, 4.09.’99, p. 6); (4) „Imaginați-vă situația în care copilul vine de la școală (unde a învățat că rugăciunea înainte de masă este obligatorie) în familia *a* (corect: ai) *căror* (corect: cărei) membri, oameni tineri încă și voinici, n-au dat pe la biserică încă din ziua cununiei” („Luceafărul”, 12.08.’96, p. 8); (5) „Maestrul a fondat «Liga criticilor» al *căruia* (corect: cărei) președinte de onoare va rămâne...” („Moldova suverană”, 4.09.’99, p. 6).

Firește, ziaristii n-ar fi comis greșelile privind acordul articolului posesiv și al pronumelui relativ, în exemplele de mai sus, dacă ar fi apelat la modelul structural nenormativ *copilul părinții căruia*. Iată aceste posibile structuri: (1) „...două obsesii ale lui Eminescu *secanta căroră...*”; (2) „...institutul *rectorul căruia...*”; (3) „...regretatul *numele căruia...*”; (4) „...familia *membrii căreia...*”; (5) „...liga *președintele căreia...*”.

Un alt factor intern care accelerează și stimulează până acum punerea în circulație a modelelor nerecomandabile este următorul: normele limbii române literare admit ca pronumele relativ *care* (introducând o subordonată atributivă) să apară în cazul genitiv cu diverse prepoziții, locuțiuni prepoziționale, conjuncționale și adverbiale. Dintre acestea menționăm: *în jurul, în mijlocul, cu ajutorul, prin intermediul, în dreptul, în urma, în vederea, în componența, de răul, în fața, în cursul, în preajma, în timpul* ș.a. Spre exemplu: „...îi iartă vecinei acele lucruri *din pricina căroră* nu-i mai răspundea la salut” (M. Preda, R., p. 68); „...te-ai uitat cu dispreț la tocurile strâmte *în dreptul căroră* pantalonii erau nițel rupți” (A. Vlahtuță, S.A., II, 323); „Adjectivul este un determinant direct al substantivului *prin intermediul căruia* determină și predicatul” (Revista „Limba Română”, București, 1998, nr. 4, p. 94); „Propoziția finală exprimă scopul *în vederea căruia* se îndeplinește acțiunea din regentă” (GLR, II, ed. 2, 1966, p. 303); „Țăranii formează un rând mare *în mijlocul căruia* intrase Vali” (O.A., p. 445); „Efim auzea bocănitul stativelor *de răul căroră* în casă-i strâmt, miroase a câlți...” (C., p. 121).

În exemplele citate pronumele relativ *care* nu „deschide” în mod nemijlocit subordonata atributivă, pentru că între el și propoziția regentă se plasează diferite locuțiuni adverbiale.

Mai există un factor intern care stimulează răspândirea în limba română din Basarabia a frazelor de tipul *copilul părinții căruia*. E vorba de faptul că norma literară contemporană admite ca pronumele relativ *care* în cazul genitiv să se plaseze după substantivul determinat din propoziția subordonată atributivă, dar numai în cazul „în care substantivul din atributivă este precedat de o prepoziție”³. Prof. M. Avram enumeră, în cazul dat, următoarele prepoziții: *drept, după, la, pentru*⁴.

Așadar, sunt admisibile, în opinia M. Avram, două modele de subordonate atributive: a) cu pronumele relativ în genitiv după substantivul determinat din propoziția atributivă: *poetul în opera căruia* și b) cu pronumele relativ în genitiv înaintea substantivului determinat din cadrul propoziției atributive: *poetul în a cărui operă...*⁵.

În continuare ne vom referi la exemple atestate pentru modelul (a) cu relativul *care* în genitiv după substantivul determinat din subordonata atributivă: „...o tăcere *în sânul căreia* tot omul își auzea bătăile inimii” (V. Alecsandri, O.A., p. 457); „...toată țara sărbătorește pomenirea unui mare scriitor” (I. L. Caragiale)

în opera căruia a sunat glasul adevărului” (M. Sadoveanu, E., p. 153); „Această cutiuță era un dar din copilăria Puiei lui iubite, *pe capacul căreia*, în interior, se afla scrisă, de mâna ei, o felicitare pentru «tăicuțu»” (F. L. Rebreanu, C.S.M., p. 183); „Tu ești un om important, *la ușa căruia* stă neadormit un cerber în uniformă...” (A. Vlahuță, S.A., p. 199); „...scriitorii de frunte *pe umerii căroră* apăsă tot mai mult sarcina mișcării noastre literare” (G. Meniuc, „Gazeta literară”, 16.04.’64, p. 3); „Schițase subiectul într-o nuvelă *pe caietul căreia* însemnase cu litere mari *Zestrea*” (C.S.M., p. 58); „TVM va trebui să lanseze emisiuni speciale de sinteză *în timpul căroră* va fi reflectată activitatea Parlamentului...” („Țara”, 10.10.’98, p. 4); „Așteptam tablourile lui Teodor Buzu, *în pânzele căruia* e prezentă tema satului basarabean” (N. Dabija, „Literatura și Arta”, 15.10.’98, p. 1); „Textul a devenit cunoscut cu titlul „Scrisoare către congres”, *sub genericul căruia* s-au înscris apoi toate celelalte texte dictate de Lenin până în martie 1922” („Glasul Națiunii”, 30.06.’99, p. 16).

Și acum vom prezenta câteva exemple atestate pentru modelul (b) cu pronumele *care* în genitiv plasat înaintea substantivului determinat din subordonata atributivă: „Căci sprintar și înșelător este gândul omului, *pe ale căruia aripi* te poartă dorul nemărginit și nu te lasă în pace până ce intri în mormânt” (I. Creangă, O., p. 131); „Dacă prin codri pătrunzi, dai de-o vale frumoasă și verde / *Pe al cărei deal* se întinde o mândră grădină” (M. Eminescu, P., p. 341); „Drezina fuge din ce în ce mai repede... pe lângă cantoane *de a căror fință* n-a bănuit până acum” (Cezar Petrescu, Apud GLR, II, p. 275); „Văzură în urmă-le un luciu întins..., *în a căruia oglindă* bălaie se scaldă în fund luna” (M. Eminescu, Apud GLR, II, p. 443).

Din cele discutate până acum, este lesne să înțelegem că extinderea modelelor sintactice de tipul *copilul părinții căruia* „frecvente la românii basarabeni” e cauzată atât de factorii externi (influența structurilor respective din limba rusă, traduceri masive din rusește), cât și de factorii interni (dificultăți de acord gramatical privind pronumele relativ *care* și formele articolului posesiv; admiterea ca normă literară a subordonatelor atributive introduse prin relativul *care* în cazul genitiv, anticipat de: a) prepoziții; b) locuțiuni prepoziționale și adverbiale; c) de prepoziții plus substantiv în cazul acuzativ).

După cum ne putem da seama, avem de a face cu un *element inovator* în sintaxă fie numai pentru limba română literară din Basarabia. Dar este bine cunoscut că orice inovație trebuie să aibă o finalitate. Care va fi această finalitate la modelele structurale înregistrate? Se vor extinde, cu timpul, aceste construcții în toate stilurile funcționale? În toate limbajele? În vorbirea tuturor locutorilor de limba română sau nu?

În această ordine de idei este interesantă opinia prof. Eugeniu Coșeriu, care notează: „... finalitatea este a vorbitorului care adoptă ceva, care adoptă o inova-

ție... și nu se poate susține că această finalitate este aceeași pentru toți vorbitorii care adoptă. Adică, primul care adoptă ceva poate adopta, eventual, din motive estetice sau din motive de solidaritate cu o anumită grupare ș.a.m.d. Ceilalți care adoptă pot avea alte motive. Deci această motivare printr-o singură finalitate nu are nicio bază sigură.

Numai dacă, într-adevăr, vedem că foarte mulți vorbitori au făcut același lucru și, într-adevăr, s-a introdus ceva nou în limbă, atunci spunem că ceea ce s-a produs este ceea ce s-a dorit”⁶.

Un interes deosebit prezintă meditațiile și reflecțiile profesorului Coșeriu asupra finalității eventualelor inovații în limbă: „Finalitatea este o finalitate subiectivă, și nu o finalitate obiectivă în dezvoltarea limbii”⁷. În acest sens putem spune că situația structurilor discutate este foarte specifică: pe de o parte, de fapt, sunt nenormative (ca să nu zicem anti-normative), iar pe de altă parte, au plăcut multora, aproape tuturor mânuitorilor de condei (printre care sunt și personalități de referință în materie de corectitudine lingvistică). Modelul în discuție „bate la poarta vieții”, „cere” insistent să i se facă loc alături de modelele consacrate de fraze cu subordonate atributive. Cu alte cuvinte, să fie considerat o realitate obiectivă în perioada actuală a dezvoltării limbii române din Basarabia.

După ferma noastră convingere, în cazul dat se manifestă nu „tendențele limbii”, ci mai curând dinamismul ei, caracterul maleabil, deschis al sintaxei. În planul acesta să apelăm din nou la prof. E. Coșeriu. Iată ce scrie maestrul: „În sfârșit, cu privire la tendințe. Este (aici) pur și simplu dinamismul limbii. Adică, același mod de a proceda duce la aceleași rezultate și deci nu sunt tendințe ale unei limbi. Limba nu poate tinde la nimic, fiindcă este o obiectivare, un fapt abstract, când spunem că însăși limba „tinde” la ceva. Numai vorbitorii pot tinde la ceva, fiindcă ei sunt subiecte, limba nu este subiect”⁸.

Pornind de la cele citate, putem sublinia că anume „vorbitorii”, mulți din acei ce-și fac meseria scriind (ziariști, scriitori, savanți, publiciști etc.) au acceptat modelul împrumutat *copilul părinții căruia*, părându-li-se mai convenabil, mai comod decât tradiționalul și normativul *copilul ai cărui părinți*.

Folosirea masivă a inovației sintactice în cauză ne obligă să credem că aici avem de-a face cu niște *dublete* structurale la nivelul frazei cu subordonate atributive. Specificul dubletelor de tipul *copilul părinții căruia* constă în faptul că apariția lor în limbă își are explicații atât de ordin extralingvistic, cât și de ordin lingvistic. Profesorul R. Budagov scrie că *dubletele* se pot întâlni în toate limbile literare. Ele (dubletele) sunt tolerate uneori un timp destul de îndelungat, pentru ca la un moment dat să se facă „alegerea” dorită sau diferențierea necesară între structura veche și cea nouă care o dublează⁹.

Firește, soarta oricărui *dublet sintactic*, inclusiv a celui care ne-a preocupat în prezenta cercetare, o decide uzul, întrebuințarea frecventă de către purtătorii

limbii. Se știe că *usus est magister optimus* (Cicero), pentru că numai în circulație, în procesul funcționării se poate accepta și consolida sau nega și respinge un fenomen de limbă.

NOTE

¹ M. Avram, *Gramatica pentru toți*, ed. a 2-a, București, 1997, p. 185.

² A. Ciobanu, *Limba maternă și cultivarea ei*, Editura Lumina, Chișinău, 1988, p. 159-179.

³ *Gramatica limbii române*, vol. II, *Sintaxa*, București, 1966, p. 275; M. Avram, *op. cit.*, p. 184-185.

⁴ M. Avram, *op. cit.*, p. 184.

⁵ *Ibidem*, p. 185-186.

⁶ E. Coșeriu, *Lingvistica integrală*, București, 1996, p. 96.

⁷ *Ibidem*, p. 91.

⁸ *Ibidem*, p. 92.

⁹ R. Budagov, *Celovek i ego iazâk*, Moscova, 1976, p. 163.

TEXTE ȘI ABREVIEREA LOR

1. V. Alecsandri, *Opere alese*, Chișinău, 1954 – O.A.

2. I.C. Ciobanu, *Codrii*, vol. I, Chișinău, 1954 – C.

3. I. Creangă, *Opere*, București, 1956 – O.

4. M. Eminescu, *Poezii*, București, 1958 – P.

5. M. Preda, *Risipitorii*, București, 1993 – R.

6. F.L. Rebreanu, *Cu satul meu*, București, 1963 – C.S.M.

7. M. Sadoveanu, *Evocări*, București, 1954 – E.

8. A. Vlahuță, *Scrieri alese*, vol. II, București, 1963 – S.A.

§ 3 REGIONAL-NAȚIONAL ȘI NORMA LITERARĂ

Deși limba cunoaște o permanentă evoluție / inovație, vorbitorul este convins că realizează mereu aceeași limbă, că nu vorbește altă limbă și că el nu face altceva decât să continue tradiția. Când adoptă ceva nou, adoptă fiindcă așa „se zice”, considerând că asta ține deja de limbă, că în limbă se zice așa (cf. Coșeriu, 1996, 87). Sunt ferm convins că toate devierile de la normă (la o anumită perioadă a cutărei sau cutărei limbi) apar, mai întâi, în vorbire, căci *Nihil est in lingua quod non fuerit prius in oratione*.

Și mai este un lucru foarte important care poate genera schimbări în limbă: apariția unor structuri noi, antinormative, generate de obicei de influențe externe. Prof. E. Coșeriu notează în acest plan: „...limba care nu se schimbă este *limba abstractă*. Nu s-a întâmplat niciodată ca o gramatică să se modifice de la sine sau un dicționar să se îmbogățească prin propriile puteri. Iar liberă de așa-numiții «factori» externi nu este limba abstractă, consemnată în gramatici și dicționare”. Și în continuare: „Cea care se schimbă este *limba reală*, în existența ei concretă. Dar această limbă nu poate fi izolată de «factorii externi» — adică de tot ceea ce constituie materialitatea, istoricitatea și libertatea de expresie a vorbitorilor care se manifestă numai în vorbire” (Coșeriu, 1997, 15).

Să trecem acum la examinarea faptelor concrete de limbă:

1. Pronumele „buclucașe” *dânsul, dânsa*

Două sunt problemele pe care le discută lingviștii în legătură cu aceste pronume:

- a) dacă sunt personale sau de referință;
- b) dacă se pot sau nu utiliza, fără prepoziții, la cazurile N, G, D.

La nici una dintre întrebările de mai sus nu există încă un răspuns univoc.

Gramatica Academiei îl include pe *dânsul* între pronumele personale, dar într-un punct special, unde apare sub titlul *Alte pronume personale*. Aici putem citi: „În limba română literară nu se folosesc decât formele de nominativ-acuzativ: *dânsul, dânsa, dânșii, dânsele* (nu și cele de genitiv-dativ: *dânsului, dânsei, dânșilor, dânselor*)” (GA, 1966, 117-118), după care se dau o serie de exemple concludente (GA, 1966, 118).

Altă opinie este expusă de Mioara Avram — autoarea operei de mare valoare *Gramatica pentru toți* (Avram, 1997). Spre deosebire de GA, 1966, autoarea admite formele de G-D ale pronumelui *dânsul, dânsa* etc., cu mențiunea că „sunt foarte puțin folosite în limba literară” (Avram, 1997, 164), și mai departe preci-

zează că „în limba literară *dânsul* nu este sinonim cu *dumnealui*, cum cred unii, ci numai cu *el* (deci pronumele personal pur); el poate exprima cel mult o nuanță slabă de politețe, aflându-se din acest punct de vedere, între *el* și *dumnealui*” (Avram, 1997, 164).

În excelenta lucrare *Gramatica limbii române* (1997), profesorul Dumitru Irimia reține următoarele aspecte:

a) Pronumele *dânsul*, *dânsa* se caracterizează prin trăsătura semantică + *uman*, și prin aceasta „se diferențiază de pronumele *el*, *ea*”;

b) În uz însă, „pronumele *dânsul*, *dânsa* nu substituie exclusiv substantivele denumind ființe umane” (Irimia, 1997, 98);

c) „prin trăsătura semantică + *uman* [...] pronumele *dânsul* este apropiat în conștiința subiectului vorbitor de pronumele personale de reverență” (Irimia, 1997, 98).

Academicianul Iorgu Iordan repudia formele de N, G și D ale pronumei *dânsul* (de tipul: *dânsul a plecat*, *i-am spus dânsului*, *casa dânzei*...), scriind următoarele: „Astfel de construcții trebuie combătute chiar dacă se întâlnesc la autori ca Matei Caragiale (*ai dânzei*) sau Beniuc (*Murmurând și dânsul*...)”. Savantul considera că pronumele *dânsul* la N, G, D este folosit în mod intenționat de către „cei ce au crezut și cred că trebuie să se deosebească (în avantajul lor!) de «vulg», ajutați fiind și de impresia [...] că *el* etc., în prezența persoanei respective, este nepoliticos (sau mai puțin politicos)” (Iordan, 1956, 372).

Ni se pare că e un caz de manifestare a unei opinii subiective din partea unui ilustru lingvist în problema „pronosticării” în materie de cultivare a limbii.

O opinie similară cu cea a acad. I. Iordan o exprimă și profesorul D. Irimia. Domnia Sa remarcă explicit că pronumelor *dânsul*, *dânsa* le sunt proprii numai nominativul și acuzativul (Irimia, 1997, 105), deși mai departe recunoaște că „este destul de frecventă și întrebuințarea formelor de genitiv-dativ (*copilul dânzei*, *numele dânsului*, *i-am spus dânzei*), dar acestea poartă marca unui anumit coeficient de *artificialitate și prețiozitate* [subl. n.]” (Irimia, 1997, 105).

Dar ce spune uzul literar? Scriitorii, savanții, ziariștii etc. folosesc formele de N, G, D (fără prepoziții), percependu-le ca niște cuvinte de reverență aflate „între pronumele personale *el*, *ea* și *dumnealui*, *dumneaei*”. Iată câteva exemple: „La ce oare *dânsa* s-a născut pe lume, / O sârmană frunză pe oceanu-n spume...” (Eminescu, 1982, 154); „Avea și *dânsul* trei feciori / Și i-au plecat toți trei deodată / La tabără, sârmanul tată!” (Coșbuc, 1966, 56); Sârmana mea mamă! – grăi *dânsa* în cele din urmă. Mult s-a temut *dânsa*...” (Slavici, 1993, 123).

Și scriitorii basarabeni utilizează acest pronume, condamnat de I. Iordan: „*Dânsa* îți întinde doar o foaie de hârtie...” (Busuioc, 1999, 76); „...tata vorbea cu glas tare, dar *dânsa* nu-l auzea” (Beșleagă, 1976, 235); „...el n-a avut de unde ști ce i-au dorit *dânșii*” (Ion Hadârcă, „Literatura și Arta”, 1 ianuarie 1980, p. 1).

Așadar, uzul formelor de N, G, D ale pronumelui *dânsul* le permite să devină cu timpul normă.

2. Adjectivele „lipsite” de grade de comparație

2.1. În GA (1966, 113) se afirmă că există două categorii de adjective care, în mod obișnuit, nu au grade de comparație:

a) adjectivele care prin originea lor sunt vechi comparative sau superlative: *major, inferior, superior, exterior, ulterior, anterior, ultim, suprem* etc.;

b) unele adjective care prin sensul lor nu pot fi, în principiu, supuse comparației: *complet, veșnic, perfect, principal, desăvârșit, popesc, muncitoresc* etc.

2.2. În *Gramatica pentru toți*, Mioara Avram (1997, 127) notează că „adjectivele care au sens de superlativ nu admit niciodată mărci de superlativ absolut (nu e corect să se spună *foarte excelent, foarte admirabil, foarte splendid* etc.)”.

2.3. Profesorul Dumitru Irimia (1997, 92) precizează că în limba română există „unele adjective calificative incompatibile cu gradualizarea însușirii pe care o exprimă: *etern, veșnic, mort, perfect, esențial, principal, desăvârșit* etc.”.

Așadar, s-ar părea că situația este clară sub aspectul normei: gramaticile citate (și altele necitate) ne spun destul de explicit care adjective *pot* și care *nu pot* fi utilizate la gradul comparativ și superlativ.

Dar să vedem acum ce zice uzul, vorbirea (*parole*), și nu gramatica (*langue*).

3. Superlativul în opera unor savanți, scriitori, critici literari

magnific *adj.* Măreț, grandios, superb, minunat; de un fast ieșit din comun; (*cu valoare de superlativ*) foarte frumos, strălucit, desăvârșit (DEX s.v.) (< fr. *magnifique*).

S-ar părea, așadar, că adjectivul în cauză nu poate fi utilizat la superlativ. Și totuși, uzul ne arată contrariul. În cartea *Pagini despre cultura europeană*, profesorul Ovidiu Drimba scrie: „Spania... țara de *cea mai magnifică* izolare geografică și spirituală” (Drimba, 1994b, 83).

De ce avea nevoie cunoscutul critic de artă Ovidiu Drimba să apeleze la un superlativ cu totul neobișnuit? Din macrocontext aflăm că este vorba de romanul lui Cervantes *Don Quijote*. În opinia autorului, acest roman „este o Biblie a iluziei și a idealului”, iar personajul central trebuie privit ca „un pasionat al izolării”. Asume singularitatea „îl face pe Don Quijote să fie mai puternic decât Hamlet” (Drimba, 1994b, 83). Un astfel de erou, în viziunea profesorului O. Drimba, nici nu a putut să apară decât în „Spania – țara de *cea mai magnifică* izolare geografică și spirituală”.

proeminent *adj.* (*despre oameni*) Ieșit din comun prin calitățile sale; excepțional (DN3 s.v.). Care iese din comun prin valoare, calități; remarcabil (DEX s.v.) (< fr. *proéminent*).

E parcă de la sine înțeles că adjectivul *proeminent* ar trebui să fie incompatibil „cu gradualizarea” însușirii. Și totuși uzul ne arată altceva. În cartea lui

Ioan Rațiu *România de astăzi* citim: „Geniul românesc prin George Enescu, Constantin Brâncuși și Eugen Ionesco – ca să-i pomenim *pe artiștii cei mai proeminenți* – și-a statornicit prezența în patrimoniul universal al științei și culturii” (Rațiu, 1990, 7); „S-a întâlnit prezidentul cu Agostino Neto, *cel mai proeminent* dintre liderii mișcării de eliberare din Angola...” (Rațiu, 1990, 148).

E lesne de observat că adjectivul *proeminent*, referitor la Enescu, Brâncuși, E. Ionesco și Agostino Neto, i s-a părut autorului prea șters, evaporat de ideea de „excepțional” și atunci, ca să potențeze caracterizarea acestora, a plasat adjectivul în cauză la gradul superlativ.

Să mai cităm un exemplu extras dintr-un articol publicistic al unui foarte cunoscut poet basarabean, Ion Hadârcă: „Programul neglijează *cele mai proeminente* personalități care au fertilizat și fructificat tradițiile naționale” („Literatura și Arta”, 7 ianuarie 1988, p. 7).

Comentariul ar fi același ca și în exemplele excerptate din cartea lui Ioan Rațiu.

celebru *adj.* Renumit, vestit, ilustru (DEX, DN3 s.v.) (< fr. *célèbre*, lat. *celebris*).

Poate oare adjectivul *celebru* să se supună graduării?

Dominanta semantică a adjectivului *celebru* nu permite utilizarea acestuia la gradul superlativ. Cu toate acestea, unii autori apelează la asemenea construcții. Astfel, într-o prefață semnată la 10 august 1878, B.-P. Hasdeu scria: „Am supus primele două publicații la aprecierea amicului nostru Hugo Schuchardt, *unul dintre cei mai celebri* lingviști contemporani” (Hasdeu, 1983, 67).

extraordinar *adj.* Care este cu totul deosebit, care iese din comun; neobișnuit, nemaipomenit, formidabil, excepțional; (*despre oameni*) dotat cu calități deosebite, excepționale; (*despre lucruri etc.*) foarte bun (DEX s.v.) (< fr. *extraordinaire*, lat. *extraordinarius*).

E limpede că adjectivul calificativ *extraordinar* este incompatibil cu dorința cuiva de a-l plasa pe scara graduală comparativ-superlativ.

Și totuși, *usus est tyrannus linguae*! Istoricul și criticul literar Alexandru Balaci, în *Studiu introductiv* la *Decameronul* lui Giovanni Boccaccio, scria: „Boccaccio a înălțat *cea mai extraordinară* triadă literară pe care a cunoscut-o vreun secol” (Balaci, 1970, 5).

clasic *adj.* (*despre opere literare, artistice etc.*) Care poate servi ca model de perfecțiune; de mare valoare (DN3 s.v.) (< fr. *classique*, lat. *classicus*).

Ovidiu Drimba e tentat să imprime adjectivului *clasic* sensul de „potrivit, reușit”, adică îl coboară în rang din punct de vedere semantic: „Să luăm un exemplu *cu totul clasic* pentru spiritul științific indicat” (Drimba, 1994a, 84).

În opinia noastră, un exemplu poate fi potrivit (bun, excelent, clasic, dacă vreți) sau nepotrivit (nereușit). *Tertium non datur*: Forța de intensitate calificativă ce se conține în adjectivul *clasic* nu are nevoie de trepte de comparație.

masiv *adj.* Impunător, grandios, solid, mare. (DLRLC III s.v.) (< fr. *massif*). (Micro Robert: 651 trimite, explicând adjectivul *massif*, la *épais* „gros, dens, compact”, *gros* „mare”, *lourd* „greu”, *pesant* „greoi, apăsător”).

În monografia sa dedicată lui Dimitrie Cantemir, cunoscutul filolog Dragoș Moldovanu scrie: „...cea mai masivă influență orientală a suferit-o Bizanțul” (Moldovanu, 1997, 61).

Dacă vom pune în prim-plan latura cognitivă (și nu afectivă) a mesajului comunicat, atunci propoziția ar fi putut suna în felul următor: „O masivă influență orientală / O influență masivă orientală a suferit-o Bizanțul”. Autorul însă a căutat să impresioneze pe cititor. În acest scop „s-a abătut” de la topica obiectivă (a se compara: *influență masivă* și *masivă influență*) și de la sensul nemarcat stilistic (a se compara: *o masivă influență* și *cea mai masivă influență*).

acerb *adj.* Îndârjit, înverșunat, necruțător (DN3 s.v.); agresiv (Șăineanu s.v.) (< fr. *acerbe* < lat. *acerbus*).

Prozatorul și poetul basarabean Nicolae Costenco a utilizat adjectivul *acerb* la gradul superlativ, notând: „S-au scurs ani de muncă foarte acerbă a scriitorilor moldoveni” („Glasul Națiunii”, 1 noiembrie 2001, p. 3).

Pe autor nu-l satisface faptul că adjectivul *acerb*, prin definiție, conține ideea de superlativ (de exemplu, *muncă acerbă*), și de aceea îi adaugă o „doză” de superlativ prin adverbul *foarte* (*muncă foarte acerbă*). În felul acesta s-a obținut un surplus de calificative.

splendid *adj.* Foarte frumos, minunat, strălucitor, măreț (DEX s.v.); deplin, desăvârșit, extraordinar (Șăineanu s.v.) (< fr. *splendide*, lat. *splendidus*).

Dar iată și o atestare la un autor deosebit: „Romanul *Don Quijote* creează cea mai splendidă forță morală crescută din izolare” (Drimba, 1994b, 83).

Credem că mesajul nu ar fi avut de pierdut, dacă ar fi fost exteriorizat în felul următor: „Romanul *Don Quijote* creează o splendidă forță...”.

sublim *adj.* Aflat la un înalt grad de perfecțiune, de desăvârșire morală sau intelectuală; superb, înălțător. De o perfecțiune, de o frumusețe neîntrecută (DN3 s.v.); care se ridică sau se află la o mare înălțime în ierarhia valorilor (morale, estetice, intelectuale), la cel mai înalt grad de desăvârșire, de frumusețe; măreț, superb, înălțător, minunat (DEX s.v.) (< fr. *sublime*).

B.-P. Hasdeu scria: „...capetele cele mai sublimе și totodată cele mai științifice ale omenirii aveau aspirațiuni înalte” (Hasdeu, 1961, 206).

rarisim *adj.* Foarte rar (DN3 s.v.); care se găsește (sau se întâmplă) foarte rar, cu totul neobișnuit (DEX s.v.) (< it. *rarissimo*, lat. *rarissimus*).

Academicianul Iorgu Iordan scria că, „după modelele latino-italiene, *limba oamenilor* instruiți cunoaște câteva superlative (cu sens absolut) formate altfel decât cere sistemul nostru lingvistic. Este vorba de superlativele în *-isim* care apar (mai ales apăreau) în condiții speciale (totdeauna de ordin subiectiv, adică

stilistic): *importantisim* (spunea Hasdeu), *rarisim* (o rarisimă carte de gramatică), *simplisim*” (Iordan, 1956, 352).

Avem de-a face, așadar, cu un superlativ format după modelul latin, cu sufixul *-issimus* și care nu ar trebui să aibă la noi grade de comparație. Cu toate acestea, în romanul *Calea Victoriei* întâlnim: „Nellu închipui capitala ca un fabulos garaj, de unde nu lipsește nicio *marcă de automobil dintre cele mai rarisime*” (Cezar Petrescu, 1965, 10).

Scriind în felul acesta, autorul dorește să ne convingă că automobilele pot fi de *marcă rară*, *mai rară* și chiar *foarte rară*, adică automobile *neobișnuite*, *mai neobișnuite* și *foarte neobișnuite*, aproape *neîntâlnite*. În planul acestui raționament, pe scriitor nu-l interesează faptul că *rarisim* înseamnă deja „foarte neobișnuit”. El obișnuiește a însoți adjectivul *rarisim* cu markerii formali-structurali ai superlativului, căci numai astfel, în opinia lui, mesajul transmis va fi cel scontat.

În limba română, adjectivele cu sufixul *-issimo* se întâlnesc în câțiva termeni muzicali de origine italiană, cum ar fi: *fortissimo*, *pianissimo*, *prestissimo* etc. Iorgu Iordan scrie că în limba română „ele își păstrează neschimbat aspectul lor original și de aceea nu pot fi considerate drept cuvinte românești propriu-zise” (Iordan, 1956, 352).

4. Superlativul în presă

Să trecem fugitiv la analiza situației în presă. E de menționat că tocmai în mass-media *scrisă* (și nu numai) ne ciocnim de cele mai multe cazuri de utilizare *pleonastică* a gradelor de comparație, în special a gradului superlativ.

Să trecem la fapte de limbă.

stringent *adj.* Care se impune neapărat, care nu suferă amânare; imperios, presant (DN3 s.v.); ex. „probleme de *stringentă actualitate*” (DLRL IV s.v.) (< it. *stringente*).

Pe ziaristi nu-i interesează faptul că adjectivul *stringent* conține deja semul de intensitate graduală, echivalentă cu ceea ce numim superlativ, și-l plasează la grade de comparație. Câteva exemple: „La 10 octombrie 1917 la Chișinău a avut loc primul Congres al ostașilor și ofițerilor basarabeni, care au discutat *cele mai stringente probleme...*” („Țara”, 10 aprilie 1997, p. 2); „*Cea mai stringentă* este licența de instituție de alternativă” („Făclia”, 19 aprilie 1997, p. 4); „Care sunt *cele mai stringente probleme* ale tineretului în Republica Moldova?” („Moldova suverană”, 8 octombrie 1997, p. 2); „Problema unității forțelor naționale rămâne *cea mai stringentă problemă*” (în „Țara”, 12 octombrie 1997, p. 1).

După cum ne conving exemplele, de cele mai multe ori calificativul *stringent* se referă la substantivul *problemă* (care poate fi *stringentă*, *mai stringentă*, *cea mai stringentă*, *foarte stringentă*).

Vom mai cita câteva exemple fără comentariile de rigoare:

radical: „Lucrările trebuie schimbate în *cel mai radical* mod” („Moldova suverană”, 20 octombrie 2002, p. 1);

consacrat: „Manualele sunt elaborate *de cei mai consacrați* profesori de la facultate” („Făclia”, 6 iulie 2002, p. 2);

notoriu: „Vasile Moldovanu lucrează în calitate de specialist în psihoterapie, sexopatologie și reflexoterapie, devenind *unul dintre cei mai notorii* medici-practicieni din domeniu” („Viața satului”, 18 ianuarie 1997, p. 3);

fundamental: „Dicționarul publicat e una dintre *cele mai fundamentale* lucrări printre dicționarele bilingve” („Glasul Națiunii”, 5 februarie 1997, p. 3); „A. Lupan rămâne figura *cea mai fundamentală*, cea mai pitorească în istoria Republicii Moldova” (Ion Druță, în „Moldova suverană”, 18 februarie 1995, p. 2);

marcant: „*Cel mai marcant* dintre scriitorii evrei a fost Boris Vexler (Vlăstaru)” („Moldova Literară”, 19 iulie 1995, p. 2).

* * *

În încheiere, câteva considerații de ordin general.

a) La explicarea și analiza formelor de superlativ ale adjectivelor „incompatibile cu gradualizarea însușirii pe care o exprimă” (Irimia, 1997, 92) trebuie să ținem seama de ceea ce numea profesorul E. Coșeriu „libertatea de expresie a vorbitorului” (1997, 15), care se manifestă, în primul rând, în vorbirea cotidiană. Vorbitorul limbii tinde să se exprime mai afectiv, mai nuanțat și, părăndu-i-se că este prea obișnuit, ordinar, comun să zică, de exemplu, *savant celebru*, recurge la formulări de tipul: *foarte celebru*, *unul dintre cei mai celebri* etc. Același lucru se întâmplă, după cum am văzut, și cu: *excelent*, *ilustru*, *multilateral*, *impecabil*, *sublim*. Vorbitorul dorește să amplifice ideile comunicate, să le evidențieze pentru a-l impresiona pe interlocutor (ascultător) și apelează la forme de superlativ improprie, strict vorbind, adjectivelor (calificativelor) în cauză. În asemenea situații, din *implicită*, *intrinsecă*, graduarea se transformă în *explicită*, *analitică*. Așadar, în procesul de contactare verbală vie se recurge, în mod voit, la forța expresivității, care, în opinia academicianului Ion Coteanu (1961, 144), „este o modalitate existentă a funcției de comunicare a limbii”.

b) Materialul faptic excerptat din opera unor scriitori și din presa scrisă ne autorizează să afirmăm că superlativul analizat poate fi denumit *excesiv*, deoarece el redă, pe de o parte, o graduare mai mare decât un superlativ relativ obișnuit și, pe de altă parte, e lipsit, de obicei, de cel de-al doilea termen, adică se utilizează în mod absolut. Este interesant de menționat că, deși la un superlativ de tipul *cei mai celebri artiști* markerii relaționali sunt absenți, vorbitorul sesizează valoarea endofuncțională a relativului excesiv. Această valoare se manifestă pe treapta de sus („plafonică”) a gradelor de intensitate.

c) Fenomenele de care ne ocupăm nu țin atât de *limbă*, cât de *vorbire*, iar vorbirea se referă la om, este generată de Om. Discursul individului are întotdeauna un caracter pragmatic, iar aceasta din urmă nu este altceva decât raportul dintre semnele lingvistice și utilizarea lor contextuală și situativă. Astfel, în cazul superlativelor de felul *cel mai proeminent*, *foarte rarisim* etc. apare în limbă ceea ce academicianul rus Lev VI. Șcerba numea „material negativ” (*отрицательный материал*). Acele fenomene ce țin de „materialul negativ” ne dau mult de gândit, pentru că ele reflectă deseori niște tendințe ale vorbitorilor spre a modifica (fără a-și da seama) standardele lingvistice, legiferate prin gramatici și dicționare de tot felul.

d) Atitudinea lingviștilor față de fenomenele de limbă descrise în prezentul articol ar trebui, după părerea noastră, să fie tolerantă, reținută: să nu ne grăbim a condamna tendința de „superlativare” a unor adjective, care, prin chiar natura lor lexico-semantică, exprimă o graduare maximă*. Numai timpul și uzul, care este un învățător ireproșabil, vor decide soarta superlativului „excesiv”, căci, în ultimă instanță, este vorba de fenomenul numit „dinamica limbii”.

REFERINȚE

1. *** *Dicționarul limbii române literare contemporane*, vol. I-V, București, Editura Academiei Române, vol. I: A-C (1955), vol. II: D-L (1956), vol. III: M-R (1957), vol. IV: S-Z (1958) [DLRLC].
2. *** *Gramatica limbii române*, vol. I, București, Editura Academiei Române, 1966 [GA, 1966].
3. Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan”, *Dicționarul explicativ al limbii române*, ed. a II-a, București, Editura Univers Enciclopedic, 1996 [DEX].
4. Mioara Avram, *Gramatica pentru toți*, ed. a II-a, București, Editura Humanitas, 1997.
5. E. Coșeriu, *Lingvistica integrală*, București, Editura Fundației Culturale Române, 1996.
6. E. Coșeriu, *Sincronie, diacronie și istorie*, București, 1997.
7. Ion Coteanu, *Locul stilului artistic în limba literară*, în „Limba română”, București, nr. 2, 1961.
8. I. Iordan, *Limba română contemporană*, București, Editura Ministerului Învățământului, 1956.
9. Dumitru Irimia, *Gramatica limbii române*, Iași, Editura Polirom, 1997.
10. Elsa Luder, *Procedee de graduație lingvistică*, Iași, Editura Polirom, 1995.
11. F. Marcu, C. Maneca, *Dicționar de neologisme*, ed. a III-a, București, Editura Academiei Române, 1978 [DN3].
12. Micro Robert, *Dictionnaire du Français primordial*, Paris, 1984.
13. Lazăr Șăineanu, *Dicționar universal al limbii române*, Chișinău, Editura Litera, 1998.

* Compară, în acest sens, superlativele atestate în vorbirea spontană românească: *delirant de superb*, *gigantic de feroce*, *grotesc de funebre*, *spectaculos de sumbru* (vezi Elsa Luder, Iași, 1995, p. 110, 111, 112).

SURSE

1. Alexandru Balaci, *Studiu introductiv*, la Giovanni Boccaccio, *Decameronul*, vol. I, București, Editura Univers, 1970.
2. Vladimir Beșleagă, *Acasă*, Chișinău, 1976.
3. Aurel Busuioc, *Pactizând cu diavolul*, Chișinău, 1999.
4. George Coșbuc, *Fire de tort*, București, Editura pentru Literatură, 1966.
5. Ovidiu Drimba, *Filosofia lui Blaga*, București, Editura Excelsior Multi-Press, 1994a.
6. Ovidiu Drimba, *Pagini despre cultura europeană*, București, Editura Excelsior Multi Press, 1994.
7. Mihai Eminescu, *Poezii*, Ediție critică de D. Murărașu, Editura Minerva, vol. III, 1982.
8. B.-P. Hasdeu, *Articole și studii*, îngr. și pref. de C. Măciucă, București, Editura pentru Literatură, 1961.
9. B.-P. Hasdeu, *Cuvente den bătrâni*, I, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1983.
10. Dragoș Moldovanu, *Dimitrie Cantemir – între Orient și Occident*, București, Editura Fundației Culturale Române, 1997.
11. Cezar Petrescu, *Calea Victoriei*, București, Editura pentru Literatură, 1965.
12. Ioan Rațiu, *România de astăzi. Comunism sau independență?*, București, Editura Candor, 1990.
13. I. Slavici, *Scrieri alese*, vol. I-II, Chișinău, 1993.

Limba și literatura română. Regional – național – universal,
Casa Editorială Demiurg, Iași, 2006, p.151-160

§ 4 SEMANTICA ȘI BLOCURILE SINTACTICE

Sintaxa activă examinează unitățile limbii în perpetuă mișcare, în virtuala lor combinatorică, urmărind cum și în ce măsură se realizează mesajul transmis. Pe translator și pe receptor nu-i interesează, pentru moment, componența formal-structurală a unităților sintactice, doar cea conținutală, noțională, pentru că ea străbate calea de la mintea și inima primului la mintea și inima celui de al doilea. Și numai după ce mesajul a fost transmis și recepționat în mod adecvat se poate trece la „disecarea” lui formal-gramaticală (vezi *nota*).

Vorbind de parcelarea sintactică a mesajului, trebuie subliniat că nu se poate neglija logica naturală, caracterul substanței, aspectul conținutal, veridicitatea denotativă și referențială. Ajungem, așadar, la ideea că primează conținutul în sens larg, și nu forma, că scopul cercetătorului funcționalist constă nu numai în a delimita și a identifica părțile de propoziție, ci și în a stabili cum se raportează ele la mesajul dat, ce loc ocupă în derularea lui, în cadrul întregului context al propoziției.

În procesul analizei sintactice funcționale urmează să raportăm *partea* la *întreg*, tot așa precum funcția unei piese într-un anume motor și, în sfârșit, funcția autovehiculului în viața unui om concret (Gak, 1965, 7). Sintaxistul funcționalist este un adversar declarat al staticii în problema examinării părților de propoziție, considerând că acestea își dezvăluie toată potența gramatical-funcțională numai în relație cu altele, deci numai în dinamică. În această ordine de idei, amintim că semnul lingvistic, în general, își poate realiza tot spectrul valorilor sale lexico-semantic și chiar formal-gramaticale numai în uzul activ. Așadar, sintaxa activă ne conduce, în mod inevitabil, la recunoașterea blocurilor sintactice (abreviat BS) ale părților de propoziție (PP).

În viziunea noastră, blocurile sintactice reprezintă niște îmbinări, în principiu, libere de cuvinte, în care, într-un anumit microcontext, se „topesc” frontierele semantice între constituenții lor, substanța sudându-se, creând imaginea unui întreg conținutal, noțional și funcțional. În propoziția *Stan era om bun* (I. Creangă), BS (blocul sintactic) al predicatului nominal va fi *era om bun* și nu *era om*, pentru că marele humuleștean intenționa să sublinieze anume „bunătatea” personajului și nu faptul, de la sine înțeles, că Stan era om. A se compara în acest sens și îmbinarea „son maître” care, după părerea lui Jean Perro, alcătuiește „un bloc indissociable, une unité syntaxique” în propoziția *Le chien suit son maître* (*La linguistique*, 1980, 55).

BS vizează sintaxa activă, dinamică și mentalistă, deoarece fenomenele de limbă sunt examinate în plan conținutal și funcțional, iar frontierele structurale ale BS se stabilesc în baza principiului onomasiologic „de la conținut (funcție) spre formă” după formula $S(f) \rightarrow F$. Aceasta nu înseamnă că este negat sau subestimat principiul semasiologic „de la formă spre conținut (funcție)”. Dimpotrivă, ambele principii trebuie să coreleze într-un mod cât mai strâns posibil.

E de notat că principiul „de la conținut spre formă” (onomasiologic mentalist) a fost lansat de cunoscutul reprezentant al școlii lingvistice franceze, Ferdinand Brunot, în lucrarea *La pensée et la langue* (1922). Conform doctrinei acestui savant, analiza faptelor de limbă se efectuează în direcția „de la interior spre exterior”, de la adâncime spre suprafață, adică de jos în sus.

Principiul „de la structură spre substanță” pornește de la școala neogramaticienilor. Pentru reprezentanții acestei școli principiul semasiologic a fost un adevărat „catehism”. Din punct de vedere istoric (și empiric) analiza (și descrierea faptelor de limbă) „de la formă spre conținut” primează (ea a început să se efectueze mai înainte decât analiza „de la conținut spre formă”), deoarece formele stau la *suprafața limbii*, sunt ușor observabile, pe când semnificațiile se află în adâncime și sunt mai anevoios sesizabile. De fapt, și până în prezent în tot felul de studii, dar mai ales în cele didactice, domină principiul „de la formă spre conținut”, ceea ce poate conduce la deformarea actului comunicativ, la tratarea unilaterală (pur formalistă, structuralistă) a fenomenelor de limbă. Rezonabil ar fi să îmbinăm cele două principii, căci numai în felul acesta se poate ajunge la o interpretare adecvată a materialului faptic. Sub aspect structural, BS conține o dominantă semantică (DS) și unul sau mai mulți actualizatori semantici (AS). În exclamarea lui Eminescu *Căci vis al morții eterne e viața lumii întregi*, blocul subiectului e format din DS (viața) + AS₁ (lumii) + AS₂ (întregi). A se reține că nici unul dintre AS nu poate fi eliminat din versul citat, căci această eludare ar duce, în mod inevitabil, la deformarea mesajului pe care scriitorul intenționa să-l transmită. Toate elementele componente ale BS se interpenetrează din punct de vedere semantic și se aliniază (se „încolonează”) în propoziție după *legea implicației* (sau după sistemul predicativ), când un cuvânt presupune și „cere” un alt cuvânt, conturându-se, până la urmă, niște unități sintactice chemate a exterioriza unele „segmente ale gândirii”. În acest plan numai *per absurdum* putem dezmembra, de exemplu, componentele BS ale subiectului în proverbul *Copacul cu rădăcini adânci nu se teme de furtună*.

Concepția despre BS se conjugă, în mod imperios, cu cea privind denotatul, referentul, situația și consituația, factorii lingvistici și cei extralingvistici. În acest sens BS se deosebește, prin statutul său lingvistic, de *îmbinările de cuvinte*, de *sintagme* și de așa-zisele *segmente intonaționale*. După cum se știe, *îmbinările de cuvinte* sunt, de obicei, niște structuri bimembre, formate dintr-un element

determinat și un element determinativ; *sintagmele* reprezintă, în opinia multor lingviști, „un groupe de souffle” (P. Passy) și sunt discutate ba în cadrul foneticii, ba în cadrul sintaxei (L. Șcerba, V. Vinogradov, A. Reformatski, Gr. Cincilei).

Se presupune că *segmentele intonaționale* (O. A. Lapteva) sunt niște unități foarte nestabile sub aspect structural, constând ba dintr-o îmbinare de cuvinte, ba dintr-o propoziție, ba chiar dintr-o frază, totul depinzând de pauzarea în timpul emiterii care, la rândul ei, este în directă legătură cu potențele respiratorii ale individului, cu ambianța în care se derulează actul comunicativ și chiar cu unele particularități psiho-fiziologice ale subiectului vorbitor.

Blocurile sintactice însă au un contur structural și compozițional transparent, deoarece identificarea lor se operează în baza semanticii conținutale, a logicii naturale, a înțelegerii textului și a unei elementare competențe lingvistice. Și într-adevăr, cu un efort minim *cerebral* cei interesați pot identifica blocurile sintactice în exemple ca:

1. „Fără o limbă aleasă ambițiile poetului sunt vane” (G. Meniuc) – aici avem două blocuri: al subiectului și al obiectului indirect.

2. „Lângă sătisorul acela Ștefan cel Mare a câștigat *unul din cele mai grele războaie*” (I. Druță) – blocul obiectului direct.

Blocurile sintactice dispun de mai multe laturi distinctive, dintre care vom menționa următoarele:

I. Manifestarea funcțiilor secundare ale semnului lingual (apud Jerzy Kurytowicz).

Astfel, funcția primară a unui adjectiv e cea de atribut, iar în componența BS poate deveni element al subiectului. De pildă:

„De astăzi nu-mi mai pasă

Că *cea mai dulce-ntre femei* mă lasă” (M. Eminescu).

Un verbum finitum, nimerit în componența BS, poate coborî în rang, devenind un verb semicopulativ, ca în exemplul:

„Ion-Vodă *trecea drept turc* în tabăra inamicului” (B.-P. Hasdeu).

II. Luarea în considerare a așa-zisului „moment logic” în gramatică (sintaxă).

Nu e vorba aici de știința logicii formale, ci de logica naturală a conștiinței noastre „pe care urmează să o delimităm net de prima” (V. Bogoridițki). *Ratio naturae* (logica naturală) îl ajută pe individ să aleagă cuvântul potrivit la locul potrivit, să construiască propoziții corecte din punct de vedere gramatical și conținutal, să execute corect o analiză gramaticală etc. Faptul e pe deplin explicabil deoarece, după cum scria Hegel, „studierea gramaticii constituie începutul instruirii logice” (cf. *Filosofia istoriei, Opere*, vol. VIII, 1935, Moscova, p. 60). H. Paul considera, pe bună dreptate, că, în toiul luptei împotriva logicismului în gramatică, s-a mers uneori atât de departe, încât „nu se mai lua în considerare, în general, raporturile logice, neexprimate în forme gramaticale” (cf. *Principiile*

istoriei limbii, 1960, Moscova, p. 57). Lingvistul german sublinia că, pe de o parte, e necesar să ducem o linie de demarcare între categoriile logice și cele gramaticale, iar, pe de altă parte, nu e mai puțin interesant să scoatem în relief interdependența dintre aceste categorii.

După G. Galichet, faptele de limbă presează și „cer” să fim mai raționali la analiza cutărui sau cutărui fenomen de limbă, pentru că, zice el, se cere „La distinction entre analyse de raison d'être” (în *Le français moderne*, nr. 3/1958, p. 192).

Chiar dacă lingvistul francez s-a exprimat prea categoric, totuși trebuie să recunoaștem că între unitățile sintactice categoriale, legate de formă și expresie, și cele logico-noționale și conținutale, legate de gândirea logică (*ratio*), nu trebuie ridicat un zid chinezesc, ci căutată o anumită corelație, anumite puncte de tangență. E rezonabil a se proceda astfel, deoarece „gramatica este un produs al rațiunii”, scrie R. Budagov, „Dacă vom studia gramatica (sintaxa) în mod izolat de gândire, atunci nu vom putea înțelege *spiritul* și caracterul specific ai ei. În afara acestei legături, gramatica se transformă într-un ansamblu de *forme* convenționale, a căror mișcare este determinată de *jocul asociațiilor ocazionale*” (cf. *Ātiudī po sintaxisu rumânsco iazâka*, 1958, Moscova, p. 5).

Într-un exemplu ca *Nu fiecare cocor are norocul să-și revadă cuibul în care s-a născut* (G. Meniuc) îmbinarea „Nu fiecare cocor” este atât de sudată logic și semantic, încât ar fi imposibil să obligăm pe cineva a o „dezmembra” (disocia) în „nu fiecare” (atribut) și *cocor* (subiect). Rațiunea ne sugerează că în funcție de subiect apare aici tot blocul – „nu fiecare cocor”. După ce am identificat blocul subiectului, am putea face și reflecții de ordin structural și formal-gramatical. Numeralul nehotărât *fiecare*, plasat înaintea substantivului determinat „cocor”, face ca acesta să nu primească articolul definit. Nefiind articulat, el, în cazul dat, nu poate funcționa ca subiect. Negația „nu” are un rol decisiv la integrarea sensului informativ: absența ei ar deforma realitatea *ontologică* descrisă de autor (comp.: „Fiecare cocor are norocul să-și revadă cuibul în care s-a născut”). Așadar, anume logica naturală, ce reflectă denotatul, ne obligă să nu dezmembrăm blocul discutat.

III. Utilizarea la figurat a unor lexeme.

În componența BS deseori se pot întâlni cuvinte folosite la figurat. Acest amănunt contează pentru discuția noastră, deoarece lexemele cu sens metaforic mai ușor se imprimă în imaginația noastră ca o unitate semantico-funcțională, prin care se exteriorizează o anumită activitate cerebrală a individului.

Când recitim cunoscutele versuri „În poiana tăinuită, unde zbor luciri de lună, / Floarea oaspeților luncii cu grăbire se adună”, noi înțelegem că nu e vorba de flori, ci de *vietățile luncilor*, care formează o lume aparte, dominând pajiștile și bucurându-se de viață.

Blocul „floarea oaspeților luncii” funcționează ca subiect, el constând din DS (floarea) + AS₁ (oaspeților) + AS₂ (luncii).

E interesant de remarcat că dominantă semantică *floarea* este cu totul *sinsemantică*, ba chiar *asemantică* în cazul dat, căci ar fi derutantă propoziția: „Floarea cu grăbire se adună”. Nu clarifică situația nici primul actualizator („oaspeților”) (comp. „Floarea oaspeților cu grăbire se adună”), sensul fiind *ambiguu*. Și numai atunci când adăugăm (*în extremis*) actualizatorul al doilea („luncii”), se clarifică situația, devenind *explicită*.

IV. Analiza *in praesentia*.

Materialul constructiv al BS se analizează *in praesentia*, adică așa cum apare el într-un enunț concret. Mai mult decât atât, acest material e analizat după principiul *hic et nunc* (aici și acum), în contextul dat și în momentul de față. În alt context și în alt moment, ceea ce a constituit un bloc poate să se destrame, să nu mai realizeze un tot semantico-funcțional. Cele afirmate aici nu trebuie să ne mire, deoarece BS sunt compuse din *elemente eterogene* aparținând diferitor clase lexico-gramaticale și numai pentru moment dispun de un semn unitar, dominant, care vine să cimenteze tot complexul sintactic.

În alte circumstanțe, elementele BS se pot ușor dispersa, fiecare utilizându-se independent și manifestându-și funcțiile primare.

În exemplul *Tulpina pomului vieții mele are numeroase ine...* (Bucov), blocul subiectului e format din N₁ (nom.) + N₂ (gen.) + N₃ (gen.) + Pron. pos. („mele”) = *tulpina pomului vieții mele*. Acest grup unitar semantico-noțional și funcțional, în alte contexte, s-ar putea disocia, elementele lui obținând alte ranguri sintactice.

Să operăm unele modificări:

În propoziția „Tulpina pomului are multe ine”, N₂ („pomului”) va reveni la funcția lui primară de atribut neacordat. Iar în propoziția „Vieții mele îi sunt proprii multe necazuri”, fostul N₃ („vieții”) din genitiv se transformă în dativ și, împreună cu pron. pos. „mele”, realizează un bloc al complementului indirect.

Așadar, principiul *in praesentia* și axa temporal-locativă (*hic et nunc*) sunt proprii pentru BS în gradul cel mai avansat. Aceste elemente formează *conditio sine qua non* pentru existența blocurilor sintactice.

Cele spuse în prezenta lucrare au urmărit scopul de a atrage atenția specialiștilor asupra faptului că aspectul *semantic* și *logica naturală* nu pot absenta la studierea PP și BS. Anume aceste elemente vin să ne ajute a așeza analizele sintactice pe baze realiste substanțiale, fără a neglija (sau a subaprecia) aspectul formal-gramatical al fenomenelor cercetate.

Lingviști de talie europeană și mondială s-au pronunțat în favoarea semanticii în studiile de sintaxă. La un Congres Internațional (Cambridge, 1962),

E. Benveniste exclama: „Ce nu s-a făcut pentru a nu lua în seamă sensul, pentru a-l neglija, a-l abandona! Încercări zadarnice – sensul aidoma capului Meduzei totdeauna e în centrul limbii, fermecându-i pe acei ce-l contemplează” (cf. *Novoie v lingvistike*, IV, 1965, Moscova).

La o conferință publică, lui Roman Jakobson i s-a adresat o întrebare: „Putem să descriem limba neapelând la semantică?”. Savantul a răspuns prin următoarea metaforă: „Am putea tăia capul unei găini și am putea face observări asupra comportamentului ei în această ipostază, dar ar fi riscant să afirmăm că situația dată este normală pentru găină și că, studiind-o, noi vom afla despre ea ce e cel mai important” (apud Iu. Apresean, *Idei i metodî sovremennoi strukturnoi lingvistike*, 1966, Moscova, p. 104-105).

Cu altă ocazie R. Jakobson scria că criteriul semantic este o forță omniprezentă, că „la orice nivel al limbii ne-am adresa începând de la componența sonoră a elementelor lingvistice și terminând cu vorbirea în întregime, trebuie neapărat să ținem minte că totul în limbă e semnificație semantică și transformațională” (cf. R. Jakobson, *Izbrannîie rabotî*, 1985, Moscova, p. 311).

Și încă un moment de încheiere. Pe mulți lingviști de mult îi preocupă problema structurii *componențiale* a PP, frontierele structurale ale PP.

S-a scris deja despre *părți de propoziție angrenate* (A. Levit, A. Rudnev), *părți de propoziție lărgite* (V. Admoni), *părți de propoziție complexe, monolite* (V. Gak) ș.a. Nouă ni se pare că cel mai potrivit termen e de *blocuri sintactice*, fapt la care ne-am referit în prezentul articol.

Notă: *Mutatis mutandis*, am putea face următoarele analogii:

- 1) Când, în magazinul „Lumea copiilor”, alegem o jucărie, ne interesează, în primul rând, cum funcționează ea și numai după aceea construcția ei interioară. *A quoi bon* am porni de la examinarea structurii interne a jucăriei dacă ea (jucăria în cauză) nu funcționează?
- 2) Pentru a conduce un autoturism, e suficient să cunoști *predestinația* fiecărei manivele, fiecărui buton, adică sistemul de dirijare, și nu construcția (internă) a motorului (Doar există atâția amatori de autoturism ce conduc în mod excelent mașina fără a fi în stare a-i lichida cele mai mici defecte!).

CAPITOLUL IV

PROMOTORI AI UNITĂȚII DE LIMBĂ ȘI DE NEAM

§ 1 O CELEBRITATE LINGVISTICĂ: PROFESORUL EUGENIU COȘERIU

La 7 septembrie 2002, după o boală grea și îndelungată, s-a stins din viață, la Tübingen (Germania), compatriotul nostru, profesorul și academicianul Eugeniu Coșeriu, supranumit „Lingvistul secolului XX”, „Colosul din Germania”, „Lingvistul nr. 1”, „Gigantul de la Tübingen”, „Regele lingvisticii”. Aceste calificative i s-au dat pe parcursul anilor pentru talentul său cu totul ieșit din comun, pentru meritele sale extraordinare în cercetarea limbajului uman. Cunoștea circa 30 și vorbea și scria în 11 limbi. A publicat inimaginabil de mult, peste 45 de volume și sute de articole în limbile italiană, spaniolă, franceză, germană, engleză și a fost tradus în limbile japoneză (9 volume), chineză, arabă, greacă, bulgară, finlandeză, rusă, georgiană, coreeană, cehă ș. a. Este *doctor honoris causa* a 40 de Universități ale lumii, printre care: București (1971), Montevideo (1980), Tampere – Finlanda (1985), Cordoba – Argentina (1987), Universitatea catolică din Chile – Santiago (1988), Munster (1989), Madrid (1989), Bologna (1990), Grenada (1991), Iași (1991), Chișinău (1993), Suceava, Târgoviște, Cluj-Napoca, Craiova etc. E. Coșeriu este și *profesor honoris causa* al Universității din San Juan (Argentina) din anul 1981. Este membru de onoare al mai multor academii, inclusiv al Academiei de Științe din Republica Moldova (1991).

Un bun și fidel prieten al românilor de pretutindeni, susținător activ al unității lingvistice moldo-române, profesorul moscovit Ruben Budagov considera că lingviștii contemporani ar putea fi împărțiți în trei grupe: a) „teoreticieni prin excelență”; b) „empirici prin excelență”, care se limitează la descrierea amănunțită a faptelor de limbă, nefiind în stare sau nedorind să teoretizeze materialul; c) lingviști care știu a îmbina cu succes teoria și faptologia, demonstrând esența limbii ca fenomen social (vezi R. A. Budagov, *Filologhia i kultura*, M., 1980, p. 4).

După ferma noastră convingere, profesorul Eugeniu Coșeriu ține de grupul al treilea de lingviști, pentru că orice studiu al Domniei Sale emană prospețime de idei, gânduri, sugestii și concluzii, ce denotă nu numai o excepțională pregătire teoretică, o doctrină lingvo-filozofică unitară și originală, ci și o excepțională cunoaștere a faptelor din diverse limbi. Ca să ne putem imagina cu ce material exemplificativ sunt ilustrate tezele teoretice din lucrările coșeriene, trebuie să recunoaștem că savantul a fost unul dintre puținii poligloți activi, care ar putea fi asemuit doar cu Papa de la Roma. Sanctitatea sa Papa Ioan Paul al II-lea ținea predici, după cum se știe, în câteva zeci de limbi. Dar nu e vorba numai despre stăpânirea cursivă a

multor limbi. Acad. Coșeriu s-a dovedit a fi unul dintre cei mai prodigioși autori. În jumătate de secol de activitate științifică și pedagogică, de sub pana măiastră a savantului au ieșit zeci de volume și circa 500 de articole editate în cele mai prestigioase centre universitare de pe Terra. E un caz fenomenal, unic în felul său, căci în istoria lingvisticii mondiale sunt puțini autori similari. Spre deosebire de literați, istorici ai literaturii, critici literari etc., savanții lingviști scriu mai puțin, nereușind a lăsa în urma lor zeci de monografii capitale.

Prin utilitatea, profunzimea și noutatea doctrinelor lansate, prin forța de pătrundere în structurile multor limbi cercetate, prin capacitatea de analiză și sinteză a faptelor și fenomenelor din nenumăratele graiuri omenești, prin viziunea de ansamblu și originalitatea metodologiei propuse, prof. E. Coșeriu își ocupă locul meritat alături de celebrii lingviști ai lumii ca, de exemplu: germanii Wilhelm von Humboldt, Hugo Schuchardt, Wilhelm Meyer-Lübke; francezii Antoine Meillet, Joseph Vendryes, André Martinet, Bernard Pottier; americanii Leonard Bloomfield, Eugene Nida, Noam Chomsky; italienii Bruno Migliorini, Benvenuto A. Terracini, Carlo Tagliavini; danezii Louis Hjelmslev, Otto Jespersen, Knud Togeby; românii Sextil Pușcariu, Iorgu Iordan, Alexandru Rosetti; spaniolul Ramón Menéndez Pidal; suedezul Alf Lombard; ceho-slovacii Pavel Trost, Vladimir Skolička, František Daneš; maghiarul Stephan Ullman; rușii Lev Șcerba, Victor Vinogradov, Vladimir Șişmariov; polonezul Jerzy Kurylowicz; bulgarii Vladimir Gheorghiev, Stoian Stoianov; chilianul Oroz Rodolfo; albanezul Eqren Çabei etc.

* * *

Acad. E. Coșeriu s-a născut la 27 iulie 1921 în satul basarabean Mihăileni, jud. Bălți, într-o familie de țărani. La școala primară din sat l-a avut ca profesor pe Roman Mândăcanu, tatăl cunoscutului jurnalist, strălucitului mânuitor de condei și fidelului luptător pentru unitatea limbii, istoriei și culturii neamului românesc Valentin Mândăcanu. Studiile secundare le face cu mare succes la Liceul „Ion Creangă” din Bălți. La liceu își încearcă puterile în ale scrisului, compunând povestirea *Suflet de vultan* și publicând-o în revista „Crenguța” – organ al Societății de Lectură „B.-P. Hasdeu” a Liceului „Ion Creangă” din Bălți (vezi S. Nucă, *Publicațiile bălțene*, în „Literatura și Arta”, 31 oct. 1991, p. 5; mai detaliat a se vedea: *Dialog*, Nicolae Cazacu – Eugeniu Coșeriu, în „Limba Română”, nr. 10, 2002, p. 66-67).

După ce și-a luat cu brio bacalaureatul, tânărul de 17 ani Eugeniu Coșeriu se înscrie la Facultatea de Litere și Filozofie a Universității din Iași. Primul an de studii a fost suficient, pentru ca să-și demonstreze capacitățile și talentul, plasându-se printre frunțași. Concomitent cu studiile la facultate, E. Coșeriu își începe și investigațiile științifice, reușind să publice, în 1940, două lucrări: 1) *Limbă și folclor din Basarabia*, „Revistă critică”, Iași, 14, V. 1-2, p. 159-173, și 2) *Material lingvistic basarabean*, „Arhiva”, Iași, 47, p. 93-100.

Hărnicia, asiduitatea, harul dumnezeiesc, inteligența, manifestate de studentul basarabean, atrag atenția corpului profesoral-didactic, care nu pregetă a-i acorda acestuia o bursă de studii în Italia. Chiar din 1940, Eugeniu Coșeriu își continuă studiile la Roma (1940-1944), la Padova (1944-1945) și la Milano (1945-1949). Doctoratul în filologie și-l ia la Roma (1944) cu o teză despre influența poeziei epice medievale franceze și italiene asupra poeziei epice slave meridionale. Continuându-și investigațiile științifice, tânărul și promițătorul savant-filolog mai scrie o teză de doctorat, de data aceasta în filozofie, având ca temă ideile estetice în țările romanice. Doctoratul în filozofie și-l ia la Milano (1949).

Din cele spuse despre studiile pe care le-a făcut E. Coșeriu în țară și în străinătate, putem ușor intui orizontul profesional și cultural al lui, cunoștințele acumulate, deprinderile de a vedea și a analiza fenomenele din domeniul limbii și literaturii în plan general-roman și european. Se știe că Italia este nu numai leagănul muzicii și al artelor frumoase, ci și vatra latinismului și romanismului. Rădăcinile popoarelor și limbilor romanice moderne pornesc de la Roma, fondată, conform legendei, în 753 î. Hr. de către Romulus, unul dintre cei doi gemeni alăptați de Lupoanca romană. Romanii s-au extins cu timpul pe un teritoriu de 3.000.000 km², romanizând multe popoare din vechea Europă. După căderea Imperiului Roman de Asfințit (476 d. Hr.) și după permanenta invazie a popoarelor barbare, pe dărâmăturile fostului imperiu s-au conturat, încetul cu încetul, mai multe limbi neoromanice. De limba italiană se poate vorbi cam de prin sec. X, când apare primul document scris „Carta Capuana” (960 d. Hr.). Însă feudalismul avansat și lipsa unei unități statale a menținut puternica fărâmițare dialectală a limbii italiene, fapt care se simte și astăzi. Unificarea lingvistică pornește tocmai spre sfârșitul sec. XIII, odată cu dezvoltarea economică rapidă a regiunii Toscana și, mai ales, a Florenței, fapt care a grăbit apariția relațiilor capitaliste. Prestigiul celor trei stâlpi ai culturii italiene, Dante, Petrarca și Boccaccio, a făcut ca dialectul toscan să se impună ca model al limbii literare, unitare în Italia. Scriitorii renascentiști, Torquato Tasso, N. Machiavelli, L. Ariosto ș.a., au contribuit la cizelarea și șlefuirea limbii italiene. Și abia în sec. XIX, prin opera marelui romancier din așa-numită Epocă Risorgimento, Alessandro Manzoni, *I promessi sposi* (Logodnicii), toscana ca limbă literară atinge o evoluție majoră. Italia rămânea o țară fărâmițată, necentralizată până în a doua jumătate a sec. XIX, de aceea răspândirea unei limbi literare unitare întâmpină mari dificultăți. După unificarea politică (1859, 1861), se începe anevoiosul proces de formare a limbii literare care, firește, își deplasează baza dialectală spre Roma, devenită, în 1871, capitala Italiei unificate.

Așa a dorit providența ca Italia să rămână și până astăzi cu cele mai pregnante deosebiri dialectale și cu cele mai aprinse polemici (de altfel, de zeci și sute de ani!) în jurul a ceea ce se numește „questione della lingua”. E vorba de probleme ca: raportul dintre limba general-vorbită, dialectele și limba națională;

norma și uzul; baza dialectală a limbii; dialectele literare; gustul (preferința) și norma cotidiană etc.

E logic și firesc ca într-o țară atât de exotica sub aspect glotic, cum a fost și mai continuă a fi Italia, să se fi născut și activat o seamă de oameni cu un rafinat simț al limbii și cu o mare cultură filologică. Pe parcursul secolelor, ei s-au grupat în școli, curente, direcții, emițând cele mai diverse opinii și ipoteze în jurul problemelor arzătoare de limbă care își așteaptă rezolvarea.

Tânărul Eugeniu Coșeriu, implantat în acest mult prea fertil sol lingvistic italian, a avut de învățat nespun de mult de la predecesorii și contemporanii săi, filologi și filozofi, a căror contribuție la dezvoltarea lingvisticii nu poate fi contestată. Am să numesc doar câteva dintre aceste personalități: G.I. Ascoli, S. Battaglia, P. Bembo, M. Bartoli, V. Bertoldi, G. Bertoni, M. Cellini, V. Crescini, M. Cessaroti, B. Croce, G. Devoto, L. Gelmetti, S. Gennaro, G. Giuliani, G. Grana, T. de Mauro, C. Merlo, B. Migliorini, A. Monteverdi, E. Monaci, G. Nencioni, G. Niccolini, F. Novati, G. Pellegrini, V. Pisani, C. Previtera, P. Puci, A. Restori, B. Sozzi, C. Tagliavini, B. Terracini, C. Trabalza, A. Viscardi, V. Vivaldi, N. Zingarelli etc.

Despre „perioada italiană” din viața sa, profesorul E. Coșeriu își amintea: „Italia a însemnat pentru mine foarte mult [...]. În primul rând, a schimbat perspectiva mea românească într-o perspectivă universală, nu numai datorită universității și tradiției culturii italiene, ci și datorită faptului că, trecând de la o perspectivă la alta, mi-am dat seama de multitudinea perspectivelor posibile” (apud Gh. Popa, *Un lingvist pentru secolul XXI*, Chișinău, 2002, p. 13).

O extrem de prodigioasă activitate desfășoară profesorul Coșeriu între anii 1951-1963 la Universitatea din Montevideo (Uruguay), deschizând aici un centru de lingvistică, asemănător Institutului Filologic din Buenos Aires (Argentina), fondat în 1923 de remarcabilul lingvist spaniol, Amado Alonso (1896-1952). Centrul condus de Coșeriu a avut ca obiect de studiu nu numai chestiuni privind variantele spaniolei din țările Americii Latine, limbile aborigenilor indieni, dar și o mulțime de probleme de teorie a limbii și de metodologie a lingvisticii. Au rămas clasice lucrările tânărului director general al Centrului de Lingvistică de la Montevideo: „Sistema, norma y habla” (1952) – *Sistemul, norma și vorbirea*; „Forma y sustancia el los sonidos del lenguaje” (1958) – *Forma și conținutul în sunetele limbajului*; „Sincronía, diacronía e historia” (1958) – *Sincronie, diacronie și istorie* etc.

În cei doisprezece ani de activitate la Centrul de Lingvistică, perseverențul nostru compatriot a reușit să scoată lingvistica din Uruguay pe arena internațională, ridicând-o la nivelul școlilor lingvistice din Europa și SUA. Mai târziu, prof. E. Coșeriu avea să spună despre anii de activitate la Montevideo următoarele: „Uruguayul mi-a oferit foarte multe posibilități și, mai ales, mi-a oferit o foarte

mare libertate, care mi-a permis să fac în știință ceea ce mi se părea că e bine să fac” (Gh. Popa, *Un lingvist pentru secolul XXI*, Chișinău, 2002, p. 14).

De prin mai 1960 se stabilește cu traiul în Germania la invitația Universității din Tübingen. Devine profesor de filologie romanică, apoi și de lingvistică generală, continuându-și investigațiile. Aici își scrie renumitele 5 volume de *Logos semanticos*, cu care se mândrește și autorul, și știința europeană, monografia de maximă utilitate *Istoria și filozofia limbajului* și multe alte studii. Deși primea în permanență oferte de muncă de la centre universitare din diferite țări, prof. E. Coșeriu a rămas la Tübingen, căci, după spusele dlui, „nu mă pot rupe de la cele 12 odăi cu cărți scumpe sufletului meu, multe din ele cărate prin toată lumea” (vezi „Glasul națiunii”, 19 septembrie 1991, p. 10). După cum mărturisește poetul Nicolae Dabija, care l-a vizitat pe savant la domiciliu, „apartamentul în care locuiește amintește de o bibliotecă națională: pereții tuturor celor douăsprezece camere căptușite cu cărți, apoi – cărți în coridoare, în baie, în bucătărie, pretutindeni. Anume Eugeniu Coșeriu deține cea mai bogată bibliotecă din lume la capitolul „Introducere în lingvistică”: circa 40.000 de volume. Am găsit între acestea și lucrările lingviștilor de la Chișinău, de la I. D. Ceban, citite foarte atent, subliniate și comentate pe margini (numai comentariile cât fac!), până la ultimele numere de reviste basarabene” (vezi N. Dabija, *Cel venit, niciodată plecat...*, „Literatura și Arta”, 12 septembrie 1991, p. 1). Și mai departe Nicolae Dabija notează: „Tot acolo am răsfoit și lucrările lingvistice ale marelui savant: nouă volume în limba japoneză, apoi alte nouă – în coreeană..., volume în italiană, portugheză, spaniolă, germană, rusă etc. Până și un trib din Africa, descoperit de civilizație acum câteva decenii sau invers, el descoperind civilizația, a găsit de cuviință să tălmăcească lucrările lingvistice ale domnului E. Coșeriu în graiul său... Și doar noi, basarabenii, am crezut și mai credem că ne putem descurca și fără Coșeriu...” (N. Dabija, *art. cit.*).

Apropo de replica usturătoare a poetului chișinăuian: spre marea rușine a românilor de pretutindeni, opera lingvistică a prof. E. Coșeriu a fost editată doar parțial la București, Cluj-Napoca, Chișinău! Paguba cauzată de această neglijență e incomensurabilă.

* * *

E. Coșeriu este un lingvist teoretician prin excelență, un consecvent adept al structuralismului și funcționalismului, dar în același timp și un adversar deschis al formalismului extremist și al idealismului platonian în știința limbii.

Istoric și filozof al limbii, poliglot cum rar se mai întâlnesc în zilele noastre, prof. Coșeriu a lansat idei, teorii, reflecții și sugestii, care au trecut frontierele continentelor și circulă în nenumărate țări din lume, unde sunt preluate, împărțate și dezvoltate.

În cele vreo 45 de volume și sute de articole științifice publicate, fratele nostru de sânge a tratat cu lux de amănunte, original și captivant, mai toate problemele-cheie referitoare la lingvistica generală, istoria lingvisticii, teoria și filozofia limbii, fonetica generală și fonologia, lexicologia și semantica, gramatica, stilistica, sociolingvistica, etnolingvistica, dialectologia, teoria și practica traducerii și multe altele. Fără teama de a deforma adevărul, putem afirma că, practic, nu există domeniu al lingvisticii care să nu fi fost abordat de savantul-enciclopedist. Concepția sa filozofică i-a permis să găsească explicații plauzibile tuturor fenomenelor cercetate, atât generale, cât și particulare.

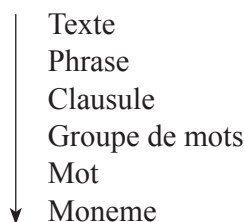
Fiindcă practic este imposibil a numi aici toate lucrările publicate de ilustrul savant în cei șaiszeci de ani de activitate științifică, vom enumera numai câteva volume apărute la Editura Gredos din Madrid (Spania) între anii 1973-1981. Iată-le: 1. *Teoría de lenguaje y linguística general* (Cinco estudios), ed. I, 1962, ed. 2, 1967; ed. 3, 1973; 2. *Sincronía, diacronía e historia* (El problema de cambio lingüística), 1973 (lucrare tradusă în limbile germană, portugheză, italiană, română, rusă, engleză); 3. *El hombre y su lenguaje* (Estudios de teoría y metodología lingüística), 1977 (parțial, lucrarea a fost tradusă în limbile germană, franceză, engleză); 4. *Estudios de lingüística romanica*, 1977 (unele capitole au fost traduse în germană și franceză); 5. *Principios de semántica estructural*, 1977 (tradus în limbile germană, franceză, italiană și rusă [Voprosi ucebnoi lexicografii, Moscova, 1969]); 6. *Tradición y novedad en la ciencia del lenguaje* (Estudios de historia de la lingüística), 1977 (tradus în germană, italiană, engleză); 7. *Gramática, semántica, universales* (Estudios de lingüística funcional), 1978 (tradus în germană, franceză, engleză, italiană); 8. *Lecciones de lingüística general*, 1981 (Care este, de fapt, o traducere din italiană: *Lezioni di linguistica generale*, Torino, 1973). Monografia a mai fost tradusă în limbile japoneză (1979), portugheză (1980), bulgară (1990) și în românește: *Lecții de lingvistică generală*, Editura ARC, Chișinău, 2000 (traducere din spaniolă de Eugenia Bojoga, cuvânt înainte de prof. clujean Mircea Borcilă). În această ultimă lucrare autorul urmărește dezvoltarea științei despre limbă, începând cu antichitatea și ajungând până la perioada modernă, adică pornind de la Platon și Aristotel și oprindu-se tocmai la germanul Wilhelm von Humboldt (1767-1831), elvețianul Ferdinand de Saussure (1857-1913) și americanul Noam Chomsky (n. 1928).

Aria preocupărilor filologice ale prof. E. Coșeriu este inimaginabil de întinsă. Vom desprinde convențional 3 direcții: *lingvistica generală*, *lingvistica romanică* și *istoria lingvisticii* (personalia). În numeroasele sale lucrări de orientare generală teoretică autorul a abordat probleme cum ar fi: sistem – normă – vorbire; sincronie – diacronie – tipologie; logismul și antilogismul în gramatică; omul și limbajul său; critica glotocronologiei; rolul factorului intuitiv în lingvistică; despre dezvoltare în domeniul lingvisticii; semantica diacronică structurală; tipologia câmpurilor lexicale; semnificatul și semnificantul în lumina semanticii structura-

le; caracterul arbitrar al semnului lingvistic; problema părților de vorbire; logica limbajului și logica gramaticii; posibilitățile și limitele gramaticii contrastive; semantica și gramatica; problema universalităților în limbă; studiul funcțional al vocabularului; principii ale sintaxei structurale; limbajul și politica etc.

Mai relevăm câteva probleme teoretice pe care le găsim tratate, în special, în mult prea solicitata carte *Lecții de lingvistică generală*: premisele istorice ale lingvisticii moderne; ideologia pozitivismului în lingvistică; știința despre limbă; pozitivism și antipositivism; unitate și diversitate în lingvistica modernă; variațiile structuralismului contemporan; principiile lingvisticii funcționale; opoziția dintre caracterul sistematic al limbii și neutralizarea; transformările; limba în funcțiune etc. Ar fi cu totul imposibil să înșirăm publicațiile autorului referitoare la problematica enunțată mai sus, deoarece e vorba de un număr foarte mare. Vom numi câteva materiale de ultimă oră. Astfel, privind problemele legate de sociolingvistică în sens larg e locul să amintim: *Lenguaje y politica* (El lenguaje politico de Cooperación Ibero-americana, Madrid, 1987); *Sobre la enseñanza del idioma nacional* (*Philologica* II, Salamanca, 1989); *El español de America y la unidad del idioma* (Simposio de filologia iberoamericana, Sevilla, 1990); *Fundamentos e tarefas da socio- e da etnolinguística* (Lingua, Joao Pessoa, 1990).

Un loc special în studiile teoretice ale savantului îl ocupă gramatica funcțională. Partizan ardent al funcționalismului lingvistic, E. Coșeriu publică o lucrare capitală *Principes de syntaxe fonctionnelle* (Travaux de linguistique et de philologie, XXVII, Strasbourg-Nancy, 1989), în care își expune opiniile asupra doctrinei funcționaliste. Desprindem câteva idei originale din studiul amintit: (1) „la syntaxe ou grammaire fonctionnelle... *c'est la paradigmaticque du signifié grammatical*. Elle établit la structure sémanto-grammaticale propre d'une langue donnée ou bien... plus simplement: la structure grammaticale d'une langue; (2) „dans le contenu linguistique... il faut distinguer trois types différents: *la désignation, le signifié et le sens*”; (3) „*La désignation* est le rapport entre les signes ou les constructions linguistiques et la réalité extralinguistique... ce qu'on appelle souvent «référence»; (4) „*Le signifié* est le contenu donnée par la langue employée dans le discours...”; (5) „*Le sens*... est le contenu spécifique d'un discours ou d'un fragment de discours...”; (6) „*le signifié grammatical* constitue en effet l'organisation sémantique propre du «dire» dans une langue donnée, tandis que *le signifié* conserve exclusivement le fait «nommer»”; (7) „...la grammaire a toujours été fonctionnelle, parce que, du moins, elle a toujours aspiré à établir les distinctions et les catégories grammaticales spécifiques de chaque langue”. În continuare, autorul vorbește despre gramatica onomasiologică și gramatica semantică (deosebirea dintre ele), gramatica constituțională („constitutionnelle”), cea funcțională și relațională, despre „le signifié grammatical” și „le signifié lexical”, despre „les couches de structuration grammaticale”, care se eșalonează în următoarea ordine pe descendentă:

Un loc aparte i se acordă tratării unor astfel de structuri gramaticale cum ar fi: la superordination (sau hypertaxe), la subordination (sau hypotaxe), la coordination (sau parataxe) și la substitution (sau antitaxe). Toate ideile promovate de autor sunt ilustrate cu exemple concludente din cele mai variate limbi, inclusiv din așa-zisele „limbi exotice”.

Multe probleme legate de gramatica funcțională fuseseră abordate de savant și mai înainte în unele lucrări cum ar fi: *Semantik, innere Sprachform und Tiefenstruktur*, Folie Linguistica, IV, 1970; *Semantik und Grammatik*, în *Neue Grammatiktheorien und ihre Anwendung auf das heutige Deutsch. Jahrbuch 1971 des IDS*, Dusseldorf, 1973; *Gramatica, semantica, universales*, Madrid, 1978 etc. Iată și unele lucrări mai recente în care E. Coșeriu abordează probleme similare, acordând o atenție deosebită semanticii: *Bedeutung. Bezeichnung und sprachliche Kategorien Lauri Sppänen zu seinem 60. Geburtstag.* (Sprachwissenschaft. band 12 (1987), Heft I, Heidelberg, 1987); *Semántica estructural y semántica „cognitiva”* (Colleccio Homenages, Barcelona, 1990). Am sublinia în mod expres că prof. E. Coșeriu nu repetă ideile școlii funcționale franceze, fondată de André Martinet și urmată de elvețianul M. Mahmoudian, francezul G. Mounin, belgianul E. Buissans, englezul J. Mulder, spaniolul L. E. Alarcos, canadienii P. Leon, C. Germain, G. Charron etc. Savantul român lansează teme proprii, creând o doctrină nouă în lingvistica funcțională.

De direcția a doua a investigațiilor lui E. Coșeriu țin lucrările în care sunt abordate probleme particulare de romanistică, la aceeași înălțime teoretică. Iată câteva dintre ele: pluralul numelor proprii; unele chestiuni de stil; viitorul în limbile romanice; despre arabisme și românisme; probleme de semantică și etimologie romanică; acordul în latină și în limbile romanice; influența greacă asupra latinei vulgare; toponimia spaniolă și substratul; construcții cu verbe care arată mișcarea în limba spaniolă; limba și ortografia etc. Deși nu e dialectolog, prof. E. Coșeriu a emis reflecții extrem de originale și prețioase în această mult prea importantă ramură a științei lingvistice (a se vedea: *Sentido y tares de la dialectología*. Universidad nacional autonoma de Mexico, 1982).

De tematica pur românească țin investigațiile referitoare la originea, semnificația și valoarea științifică a lexemelor și îmbinărilor de cuvinte ca: *a socoti*; *a luat și...*; *femeia ca femeia*, *nu încape îndoială* (cf. span. *no cabe duda*) etc. în articolul despre expresia *a luat și...* (vezi: *Tomo y me voy*, „Vox Romanica”, 1, 25, 1, Bern, 1966). E. Coșeriu demonstrează că această expresie se întâlnește în vreo

22 de limbi (ucraineană, bulgară, lituaniană, letonă, italiana vorbită, spaniolă, vechea scandinavă, suedeza vorbită, daneză, finlandeză, estoniană, karelă, mordvină, votă, mari (ceremisă), soamă, maghiară, mansi (vogulă), albaneză, greaca nouă, engleză (americana vorbită), lipsind, în același timp, în limbile slavonă veche, franceza modernă și germană. Cercetătorul ajunge la concluzia că originea expresiei *a luat și...* ar trebui căutată în limba greacă de la începutul erei noastre, unde ar fi putut să apară în textele biblice sub influența limbii ebraice vechi. Această concluzie este împărtășită și de către lingvistul finlandez Valentin Kiparsky (vezi: V. Kiparsky, *Vzeal i...*, *Problemi istorii i dialectologhii slavianschih iazîcov*, Nauca, Moscova, 1971, p. 134-39).

De direcția a treia de investigații științifice ale lui E. Coșeriu țin lucrările în care savantul cercetează contribuția unor înaintași în știința limbii. Profesorul de la Tübingen s-a aplecat cu pietate asupra operei lingvistice a predecesorilor săi, având răbdarea și inteligența de a-i aprecia, după cum spunea cunoscutul istoric, scriitor și om politic roman Publius Cornelius Tacitus (55-120), *sine ira et studio*, „fără mânie și părtinire”. Vom aminti doar unele lucrări din această a treia direcție: *Juan Luis Vives și problema traducerii*; *Fragoais Thurot*; *Adam Smith și tipologia lingvistică*; *Tipologia lingvistică în viziunea lui Wilhelm von Humboldt*; *Georg von der Gabelentz și lingvistica sincronică*; *Amado Alonso* (1896-1952); *Teoria limbajului în interpretarea lui Juan Luis Vives*; *H. Tiktin ca precursor nerecunoscut al sintaxei structurale*; *G.I. Ascoli și precursorii etc.*

Deși cu o ținută academică de grad înalt, studiile prof. E. Coșeriu sunt, în același timp, ușor lizibile, atractive, accesibile și captivante. Secretul constă în faptul că cercetătorul nu se abate de la un *credo* al său, constând din cinci principii, preluate, într-un fel, de la filozoful grec Platon (427-347 î. Hr.), discipolul marelui Socrate (469-399 î. Hr.): 1) A numi lucrurile așa cum sunt – principiul obiectivității. 2) Principiul umanismului. 3) Principiul tradiției (căci, zice E. Coșeriu: „Cine spune numai lucruri noi nu spune nimic nou”). 4) Principiul utilității publice (știința cu cât e mai teoretică, cu atât e mai practică). 5) Principiul antidogmatismului. Astfel, evitând, pe cât i se pare posibil, extremele, deși e susținător al orientărilor structuralist-funcționaliste în știința limbii, savantul izbutește să realizeze o sinteză fericită a lingvisticii structurale și a celei tradiționale. Tocmai acest *modus cogitandi* îl ajută să lanseze teorii noi și concepții originale referitoare la multe probleme fundamentale ale filozofiei și istoriei limbii ca fenomen social și la un sistem al sistemelor. Prin aceasta, venerabilul filolog a contribuit nespus de mult la îmbogățirea și largirea metodologiei disciplinelor lingvistice. Să dăm un singur exemplu. Când prin anii '50-'60 ai secolului trecut generativismul american și gramatica transformațională (pornite, în principiu, de la Noam Chomsky) erau în ascensiune, căpătând din an în an tot mai mulți aderenți în diferite țări, prof. E. Coșeriu n-a pregetat a-și exprima o serie de rezerve și critici la adresa noului curent. A

fost atacată, mai ales, tendința lui Noam Chomsky de a neglija, la început aproape totalmente, semantica naturală a limbilor vii. Timpul a arătat, chiar foarte repede, că această critică realizată de către E. Coșeriu a fost pe deplin justificată, ea dezvăluind multe locuri vulnerabile ale teoriei generativiste chomskyene.

Ca teoretician, E. Coșeriu merge nu pe linia negării și respingerii a tot ce s-a făcut în lingvistică până la el, ci, dimpotrivă, dezvoltă în mod creator ceea ce i se pare rațional și judicios la predecesorii săi, contribuind în felul acesta la progresul teoriei lingvistice („Cine spune numai lucruri noi, nu spune nimic nou. Noutățile situate în cadrul tradiției, în contextul general al acesteia, doar ele importă”). Așadar, știe să aprecieze moștenirea în sensul unei abordări istorice a diverselor teze, ceea ce îi permite să așeze pe locul cuvenit fiecare școală lingvistică, direcție, curent, arătând valoarea intrinsecă și cea de perspectivă a acestora.

Dând o înaltă apreciere dihotomiilor lui F. de Saussure, E. Coșeriu vede, totodată, o unitate dialectică între individual (particular) și colectiv (general), între concret și abstract, între aspectul istoric și cel funcțional al limbii. Principalul și principialul nu sunt antinomiile limbii, ci realitatea obiectivă și indivizibilă a ei.

După justa opinie a lui E. Coșeriu, stricta dihotomie saussuriană *langue* – *parole*, pe care încearcă unii savanți s-o urmeze cu fidelitate, nu este altceva decât „rezultatul unei exagerate simplificări a stării *de facto* din limbă”.

E. Coșeriu critică, pe bună dreptate, și exagerările abstracționiste ale glossematicii, pledând, în conformitate cu monismul lui materialist, pentru caracterul unitar al limbii, unde substanța întotdeauna deține caracter primordial în raport cu forma.

De un sprijin larg în lumea savantă se bucură trihotomia prof. E. Coșeriu: *sistem* – *normă* – *vorbire*. Se susține, pe bună dreptate, că limba naturală este o structură sistemică, având funcție comunicativă; norma este prezentă permanent în vorbire, iar sistemul cuprinde modele ce reflectă conținutul funcțional. Norma și sistemul nu sunt noțiuni arbitrare față de vorbire, ci forme concrete care se manifestă în ea și prin ea. Norma reprezintă „un sistem de realizări obligatoriu acceptate de comunitatea și cultura dată”. Așadar, norma literară este limba concret realizată. În ceea ce privește vorbirea, trebuie să subliniem că ea este unica realitate a limbii ce poate și merită a fi studiată.

Chiar din anii de primă tinerețe și până la bătrânețe, Eugeniu Coșeriu a desfășurat o vastă activitate pedagogică. Aceasta, de fapt, e în deplină concordanță cu viziunea lui despre menirea savantului. „Lingvistul, – zice prof. E. Coșeriu, – nu poate să rămână în turnul său de fildeș; el trebuie să lucreze în public, ca un adevărat om al Cetății” (vezi „Glasul poporului”, 12 septembrie 1991). Într-adevăr, contactul savantului cu tineretul studios e permanent și continuu. Acad. Coșeriu a funcționat ca lector de limba română la Universitatea din Milano (1947-1950), ca profesor de lingvistică generală și romanică la Universitatea din Montevideo (1951-1963), ca profesor invitat la Universitățile din Coimbra (Portugalia), Bonn și Frankfurt pe

Main (Germania), ca profesor titular de filologie romanică (din 1963) și de lingvistică generală (din 1966) la Universitatea din Tübingen (Germania).

O trăsătură distinctivă a pedagogului E. Coșeriu era mărinimia și bunătatea sufletească: dascălul era gata să împartă cu dărnicie vastele sale cunoștințe tuturor celor care își dădeau osteneala să pătrundă în tainele uneia din cele mai vechi științe – filologia. Și făcea acest lucru cu generozitate și în multe limbi, cum o făcea și Papa de la Roma Ioan Paul II (Ioannes Paulus). Numai așa se poate explica faptul că profesorul a făcut naveta în zeci de centre universitare, unde a prezentat cicluri de prelegeri pe cele mai variate probleme. Vom numi doar câteva din asemenea universități din diferite țări ale lumii: Grenoble (1966), Nancy (1967), Malaga (1966-1967, 1975-1990), Madrid (1968-1974; 1976-1978), Strasbourg (1970, 1971, 1979, 1980, 1982), Salamanca (1971, 1977), Montreal (1971, 1972), Barcelona (1972, 1979), Mexic (1975, 1981), Alicánte (1981, 1983), Santander (1976, 1980), Rio de Janeiro (1981), Pisa (1982), Padova (1986), Cordoba (1987), Bologna (1989), Bilbao (Țara bascilor), Tokio, Moscova, Iași, București, Suceava, Cluj, Chișinău, Bălți, Tbilisi (Georgia), Galați, Oradea, Pamplona, Valparaíso, Cosenza, Aquila, Udine, Tampere (Finlanda), Besançon etc.

Merită toată atenția opiniile profesorului E. Coșeriu referitoare la școlile științifice. Fiind el însuși cap de școală, savant care a îndrumat activitatea de cercetare a zeci de tineri, acad. E. Coșeriu a emis un veritabil „cod” al raportului maestru – discipol. Unele postulate ale acestuia le putem desprinde din cunoscutul interviu acordat profesorului Nicolae Saramandu și publicat cu titlul *Lingvistica integrală* (București, 1966). Vom menționa câteva dintre ele:

- Școala este un rezultat al entuziasmului și al convingerilor pe care profesorul știe să le deștepte și să le stimuleze la elevi.

- Profesorul trebuie să transmită elevilor rezultatele experienței sale personale, pentru ca ei să profite de ele. În aceasta constă generozitatea maestrului...

- Maestrul urmează să stimuleze capacitatea și interesul personal al elevului, să-i îndrume dezvoltarea în direcția în care acesta este dotat (dacă cineva este înzestrat pentru anchetă dialectală, nu trebuie să-l obligi să facă gramatică).

- Profesorul trebuie să propună elevilor săi să se ocupe de probleme fundamentale ale științei, pentru că ele constituie un drum practic către succes.

- Un profesor adevărat poate să se lase convins de tezele unui discipol, dacă acesta le argumentează solid (documentar) și cu metodă.

- Profesorul adevărat trebuie să înțeleagă că elevii îl pot depăși și chiar trebuie să stimuleze propria lui depășire. El nu este mai puțin maestru dacă este depășit de elevi.

Există, firește, și unele „restricții” ale îndrumătorului științific, unele lucruri pe care urmează să le evite în contactul său cu discipolii. În opinia prof. E. Coșeriu, acestea s-ar reduce, *grosso modo*, la trei:

- Maestrul nu trebuie să-și impună convingerile, elevii le pot adopta în mod critic.

– Maestrul nu trebuie să-i pretindă discipolului să se ocupe de același domeniu de fapte de care se ocupă el și nici să susțină aceleași teze sau aceleași idei.

– Profesorul urmează a fi tolerant, în cazul în care ideile susținute de elev pot fi chiar contrare celor promovate de el însuși.

Totuși unii tineri cercetători:

– trebuie „ținuți în frâu, pentru că au adesea preocupări dispersate, prea vaste și prezintă proiecte nerealizabile”;

– trebuie îndrumați către domeniile insuficient cercetate, către probleme nerezolvate, care merită să fie studiate;

– trebuie să învețe tehnica cercetării;

– trebuie să se informeze în două direcții: cu privire la concepție și cu privire la fapte;

– trebuie să îmbrățișeze concepții care sunt curente într-o anumită epocă, pentru a nu confunda un singur punct de vedere cu un punct de vedere absolut;

– trebuie să înțeleagă că numai pasiunea și munca sunt calea succesului, căci *Labor improbus omnia vincit*, „Munca îndârjită le învinge pe toate” (Vergilius, *Georgicele*);

– trebuie să-și dea seama că teme înguste nu există. În acest sens prof. Coșeriu precizează: „Pe unii tineri îi supără faptul că domeniul de cercetare li se pare prea restrâns. E o eroare. Universul se poate percepe în domenii foarte restrânse de activitate. Poți îmbrățișa universul studiind o scoică” (*Lingvistica integrală, supra*, p. 171).

Analizând reflecțiile prof. Coșeriu privitoare la relația școală științifică – maestru – discipol, aș vrea să subliniez un gând cardinal al savantului: „în știință nu este de ajuns să ai idei izolate, ci trebuie să ai o concepție” (*Lingvistica integrală*, p. 121), iar concepția se formează în cadrul unei școli științifice. Fără școală, tânărul cercetător e tentat să facă deseori concesii teoriilor eronate sau chiar false, să devină un eclectic.

Profesorul E. Coșeriu notează: „Vezi tineri bine pregătiți, cu idei care nu se articulează într-o concepție unitară. În fiecare articol adoptă altă concepție, fără să se întrebe dacă această concepție în sine e bună” (*ibidem*, 171). După cum vedem, un tânăr cercetător ar putea fi sigur de justetea investigațiilor sale numai atunci când împărtășește doctrina unei școli științifice concrete.

Faptele relatate mai sus ne conving că prof. E. Coșeriu a fost un savant nu dintre cei care fac știința *in vitro* („în eprubetă”), adică în cabinetele lor, ci, dimpotrivă, contactele lui cu tineretul studios, cu colegii de breaslă din Europa și din țările de peste ocean au fost constante, perpetue și extrem de prodigioase. În acest plan, un rol foarte important îl are și faptul că învățatul român a avut calitatea de membru al mai multor societăți, asociații, colegii de redacții, consilii etc. – al Societății Lingvistice din New York, al Asociației Internaționale de Fonetice, al Societății de Lingvistică Română, al Consiliului Științific al Institutului de Limbă Germană (Mannheim) etc.

Ca *vir doctissimus* de talie mondială, ca distins lingvist și filolog al secolului, ale cărui lucrări au intrat în patrimoniul lingvisticii universale, ca savant deschizător de drumuri noi în știința despre limbă, prof. Eugeniu Coșeriu s-a învrednicit de cel mai înalt titlu științific – academician – care i s-a acordat de mai multe Academii din lume.

A fost membru al Academiei Regale din Norvegia, al Academiei Braziliene de Filologie, membru al Academiei Reale din Spania, membru al Academiei de Științe din Heidelberg, membru al Academiei Europene (Londra), membru al Institutului „Alf Lombard” (Academia de Științe) din Milano etc.

În septembrie 1991, fostul elev și locuitor în satul Mihăileni, revenind după cincizeci și unu de ani să-și vadă locurile natale, a fost oaspete deosebit de rar și scump al Uniunii Scriitorilor, al diferitor societăți din Chișinău, al Universității de Stat din Moldova etc. Tot acum Academia de Științe l-a ales ca membru de onoare, act de patriotism și de dreptate socială.

Eugeniu Coșeriu a fost și continuă să fie apreciat ca savant de către cei mai autorizați lingviști, filologi, literați, istorici ai lumii. Aceste elogii le găsim în sute și mii de studii în care savanții din diferite țări îl citează sistematic pe învățatul român.

O adevărată antologie de elogii la adresa profesorului Coșeriu o găsim în volumele publicate cu prilejul aniversărilor savantului. Colegii și discipolii i-au dedicat cinci tomuri omagiale – *Logos Semantikos* – apărute în 1981 la prestigioase edituri, ca *Gredos* (Madrid) și Walter de Gruyter (Berlin – New York). Alte trei volume comemorative – *Energia and Ergon* – i-au fost închinete cu prilejul împlinirii vârstei de 65 de ani, primul reunind lucrări proprii, celelalte două – ale altor lingviști. Precum este, îndeobște, cunoscut, *Fest-schrift*-urile în mai multe tomuri reprezintă cazuri rare chiar și pentru notabilitățile de anvergură mondială, iar cele în trei sau cinci volume sunt aproape unice (vezi Victor Spinei, în „Cronica”, Iași, nr. 20, iunie, 1991). La Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași apare un volum de „Anale științifice” cu denumirea *Omul și limbajul său*. Studia lingvistica in honorem Eugenio Coșeriu. Secțiunea III. Lingvistica, tomul XXXVII-XXXVIII, 1991-1992 (cu prilejul Colocviului omagial „Eugeniu Coșeriu – un mare lingvist contemporan” – 11 aprilie 1992 și cu ocazia conferirii omagiului titlul onorific de *doctor honoris causa* al Universității ieșene). La Universitatea de Stat „Al Russo” din Bălți, cu prilejul a 80 de ani de la nașterea profesorului Eugeniu Coșeriu, a fost organizat un Colocviu Internațional „Filologia secolului XXI” (18-19 mai 2001) și publicat volumul memorial *Un lingvist pentru secolul XXI* (Chișinău, Editura Știința, 2002)*. Edițiile de omagiere a profesorului E. Coșeriu întrunesc peste 6 000 de pagini, scrise de specialiști și oameni de cultură din

* Vezi și E. Coșeriu, *Universul din scoică*. Interviu realizat de Gheorghe Popa, Maria Șleahțișchi și Nicolae Leahu, Chișinău, Editura Știința, 2004.

aproximativ 75 de țări de pe glob (vezi S. Berejan, *Cu Eugeniu Coșeriu în proces de lucru și de simplă comunicare*, în „Limba Română”, 2002, nr. 10, p. 27).

Vom reproduce doar câteva aprecieri date activității „colosului de la Tübingen”: „Lucrările lui Eugeniu Coșeriu de lingvistică generală și romanică, bazate pe o aprofundată cunoaștere a limbilor clasice, romanice, germanice și slavice, precum și pe o riguroasă cultură filozofică, îl impun pe plan mondial drept unul dintre cei mai originali teoreticieni ai lingvisticii” (Jana Balacciu și Rodica Chiriacescu, *Dicționar de lingviști și filologi români*, București, 1978, p. 102). În anul 1981, când marele nostru compatriot Eugeniu Coșeriu împlinea 60 de ani, profesorul german Hans Helmuth Cristmann scria: „Dacă e «să spunem lucrurile așa cum sunt», atunci trebuie să recunoaștem că ne aflăm în prezența unui gigant” (vezi E. Coșeriu, *Anotimpul ploilor*, Cluj-Napoca, 1992, p. 60).

Savantul britanic N.C.W. Spence scria încă în anii '60 că „semnificația cea mai profundă a aportului științific coșerian constă tocmai în performanța unificării conceptuale a întregului domeniu al lingvisticii contemporane” (apud *Omagiu lui Eugeniu Coșeriu*, Oradea, 2001, p. 13).

Profesorul de la Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu, dl Victor V. Grecu, menționează: „Opera lui Eugeniu Coșeriu i-a adus reputația și considerarea ca unul dintre cei mai mari lingviști ai secolului XX. O impresionantă putere de cuprindere a materiei și o concepție umanistă profund originală caracterizează gândirea lingvistică a savantului de la Tübingen. Beneficiind de o formație enciclopedică puțin obișnuită (lingvistică, logică, estetică, literară etc.), cunoscător al unui număr impresionant de limbi străine, pe firul unei tradiții, ilustrate de eruditul Dimitrie Cantemir, E. Coșeriu a fundamentat un sistem coerent de concepție, pe care l-a îmbogățit și l-a nuanțat continuu, din dorința de a-l face cât mai adecvat obiectului de studiu – limba ca fenomen al culturii [...]. Așadar, o personalitate științifică și universitară copleșitoare. O statură care consternează și înalță” (Victor Grecu, *Eugeniu Coșeriu – fondator al lingvisticii integrale*, în *Omagiu lui Eugeniu Coșeriu*, Universitatea „Lucian Blaga”, Sibiu, Oradea, 2001, p. 14).

Profesorul clujean Mircea Borcilă relatează că trăim un sentiment de mândrie „în încercarea de evaluare lucidă a operei celui mai strălucit fiu al acestor locuri. Reconstrucția din temelie a disciplinei „pilot” a lingvisticii, realizată de E. Coșeriu, reprezintă, într-adevăr, tocmai o asemenea „inițiativă spirituală”, prin care geniul românesc se înalță, pentru prima oară, „asupra creștetelor altor popoare pe orbita universală a științelor umane” (subl.n. – A.C.) (M. Borcilă, *Eugeniu Coșeriu, fondator al lingvisticii ca știință a culturii*, în *Un lingvist pentru secolul XXI. Materiale ale Colocviului Internațional „Filologia secolului XXI”, organizat cu ocazia sărbătoririi a 80 de ani de la nașterea prof. E. Coșeriu [Bălți, 18-19 mai 2001]. Chișinău, Editura Știința, 2002, p. 31).*

Despre sine profesorul E. Coșeriu spune: „Contribuția mea principală la înțelegerea limbajului și, în consecință, la fundamentarea lingvisticii este distincția dintre cele trei planuri ale limbajului: universal, istoric-idiomatic și particular – planuri care apar ca nivele autonome de manifestare a creației de semnificație”.

* * *

Deși era departe de locurile natale când la noi a început Mișcarea de eliberare națională (1988-1990), prof. E. Coșeriu s-a încadrat „cu pana”, cu inima sa mare, cu enciclopedica-i pregătire profesională în domeniul lingvisticii generale și romanice în lupta pentru adevărul științific și istoric privind etnogeneza și glotogeneza neamului. În mai multe studii, alocuțiuni, comunicări științifice etc., „colosul de la Tübingen” a demonstrat cu lux de amănunte inconsistența „teoriei” despre două limbi est-romanice (moldoveneasca și româna), despre pretinsa superioritate a alfabetului rusesc (pentru „limba moldovenească”) față de cel latin, despre baza dialectală „separată” a așa-zisei limbi moldovenești literare etc.*

Vorbind despre identitatea limbii și a poporului nostru, acad. Coșeriu scria: „Acțiunea «moldovenească» sovietică s-a prezentat totdeauna și explicit ca având, în primul rând, un scop politic, în aparență generos și nobil: acela de a promova identitatea națională specifică a poporului moldovenesc dintre Prut și Nistru (și de dincolo de Nistru)... Dar de generozitate, noblețe, naționalitate etc. nu poate fi vorba, dacă ținem seama de premisele reale ale acestei acțiuni și de sensul în care ea a înțeles identitatea (anume ca neidentitate)”. Identitatea unui popor nu se afirmă negându-i-o și suprimându-i-o. Nu se afirmă identitatea poporului „moldovenesc” din stânga Prutului, separându-l de tradițiile sale autentice – reprezentat, în primul rând, de limba pe care o vorbește –, desprinzându-l de unitatea etnică din care face parte, tăindu-i rădăcinile istorice și altoindu-l pe alt trunchi ori în vid. Aceasta nu e afirmare, ci, dimpotrivă, anulare a identității naționale istorice și culturale a poporului „moldovenesc”: e ceea ce în Republica Moldova se numește cu un neologism binevenit „mancurtizare”.

„A promova sub orice formă o limbă moldovenească deosebită de limba română este, din punct de vedere strict lingvistic, ori o greșeală naivă, ori o fraudă științifică, din punct de vedere istoric și practic e o absurditate și o utopie; și, din punct de vedere politic, e o anulare a identității etnice și culturale a unui popor și deci un act de genocid etnico-cultural” (vezi Eugeniu Coșeriu, în rev. „Limba Română”, 2002, nr. 10, p. 2-3). Comentariile sunt aici de prisos!

* Mai detaliat despre opiniile prof. Coșeriu privind limba „moldovenească” a se vedea culegerile omagiale: *Un lingvist pentru secolul XXI*, Chișinău, 2002 (articolele semnate de A. Ciobanu, V. Grecu, Gh. Popa ș.a.); revista „Limba Română”, nr. 10, 2002 (articolele semnate de D. Irimia, S. Berejan, N. Corlăteanu, I. Borșevici, I. Dumbrăveanu, A. Crijanovschi, V. Melnic, V. Mândăcanu, A. Ciobanu ș.a.)

* * *

Înainte de a încheia eseul nostru, ținem a reaminti cititorilor că profesorul E. Coșeriu a fost și scriitor, membru al Uniunii Scriitorilor din Republica Moldova. A publicat, în special, în limba italiană și română, eseuri, schițe, povestiri, versuri etc. Vom reproduce una din ultimele poezii ale marelui dispărut, intitulată *Sângele nostru*:

„Din sângele nostru
s-au hrănit atâtea popoare,
Din sângele nostru
s-au născut
poeti și cărturari ruși,
Mai ruși decât rușii.
Din sângele nostru
s-au născut
voievozi, și regi maghiari,
hatmani de cazaci,
frunțași albanezi,
frunțași sârbi,
frunțași kirghizi.
Din sângele nostru s-au născut
cârmuitori,
eroi și vlădici greci,
Mai greci decât grecii.
Dar să nu vă temeți,
Nu! Nu vă cerem să ni-l dați înapoi –
Sângele pe care vi l-am dăruit
la nord și la sud de Dunăre!
Vă rugăm numai să nu ni-l cereți
și pe cel
pe care îl mai avem.
Lăsați-ne și nouă
măcar câteva picături,
ca să ne putem înfățișa cu ele,
ca noi înșine,
la judecata de apoi!”

§ 2 UNELE ASPECTE TEORETICO-DIDACTICE ALE DOCTRINEI PROFESORULUI EUGENIU COȘERIU

Se știe că profesorul Eugeniu Coșeriu a manifestat (și pe bună dreptate) o atitudine critică față de glosemática lui Hjelmslev și față de postulatul lui Saussure că „limba este formă, și nu substanță”. Cu toate acestea, prof. E. Coșeriu nu respinge totalmente opinia lui Hjelmslev, ci caută să-i găsească interpretări adecvate. Lingvistul N. C. W. Spence reproduce această opinie a lui Coșeriu (cu trimitere la lucrarea *Forma y sustancia el los sonidos del lenguaje*): „Afirmatia că limba «este formă, și nu substanță» este fie evidentă, fie greșită, fie constituie o convenție semantică pură. Afirmatia este evidentă în cazul în care înseamnă că «limba» nu este în întregime materială; este greșită, dacă înseamnă doar că denumirea de «limbă» este formă «goală», lipsită de însușirea substanțialității, și este o convenție semantică, dacă înseamnă doar că denumirii de «limbă» i se atribuie unei colecții de forme, considerate fără referire la însușirile «substanțiale», care constituie formele înseși” [1, 11].

Atitudinea tolerantă față de opiniile colegilor prof. Coșeriu căuta s-o inspire și discipolilor săi, îndemnându-i la înțelepciune, rațiune, îngăduință, respect față de lingvistica tradițională. Firește, știința nu stă pe loc, se dezvoltă, unele lucruri se învechesc, unele postulate nu mai funcționează, dar asta încă nu înseamnă că aceste teorii lingvistice trebuie aruncate la coș. Prof. Coșeriu notează: „toate teoriile, dacă sunt sincere și dacă nu sunt de rea-credință, toate se bazează pe aceeași cunoaștere intuitivă, originară și, deci, toate spun lucrurile așa cum sunt, cel puțin dintr-o anumită perspectivă. Toate conțin cel puțin un sâmbure de adevăr” [2, 18].

Mai departe, în același spirit, savantul precizează: „Nici o greșeală nu este numai greșeală, ci și greșelile conțin ceva, cel puțin o intenție de adevăr, și datorită noastră, când interpretăm, este tocmai să interpretăm în sensul adevărului, nu să criticăm pur și simplu, că asta nu ne duce la nimic. Să criticăm faptele care sunt deviate, care sunt greșeli, și să vedem ce se află într-o teorie, într-un mod de a vedea totuși sâmbure de adevăr, chiar dacă tot restul trebuie să-l respingem.

În loc să respingem toate celelalte teorii, să le acceptăm pe toate în măsura în care totuși «spun lucrurile așa cum sunt»” [2, 16].

Cele citate mai sus fac parte din principiul antidogmatismului (unul din cele cinci principii, filozofico-lingvistice ale omagiatului și anume: *principiul obiectivității, principiul umanismului, principiul tradiției, principiul antidogmatismului și principiul utilității practice*).

Poziția tolerantă a marelui savant este foarte instructivă, mai ales, pentru cercetătorii mai tineri care sunt tentați, deseori, să nege, să dezaprobe, să repudieze chiar totul ce a fost făcut până la ei, ce a fost gândit până la ei, adică tradiția. E semnificativ faptul că termenul *tradiție* (*gramatică tradițională*, de pildă) a devenit sinonim cu ceva negativ, învechit, rutinar, regresiv, conservator și chiar sperietor.

Răspunzând parcă unor tineri afectați de virusul grandomaniei și „originalității” în științele umaniste, tineri care, *per absurdum*, consideră că lucrările predecesorilor nu prezintă nici o valoare științifică, iar ale lor sunt pline de originalitate și importanță, prof. Coșeriu notează: „Originalitatea nu constă în a spune prostii noi, ci în a admite și adevăruri vechi, vechi chiar de sute și mii de ani și de a le utiliza într-o sinteză nouă, cât mai adecvată, cât mai apropiată de realitatea obiectului” [2, 17].

Discutând mai pe larg problema tradiției în cercetare, prof. E. Coșeriu scrie: „Dacă oamenii au fost întotdeauna inteligenți și și-au propus aceeași cunoaștere a acelorași obiecte, aceleași scopuri în crearea însăși a obiectelor, atunci trebuie să căutăm în tradiție (tocmai) aceste atitudini, această recunoaștere a scopurilor și a principiilor, atât în cadrul obiectelor culturii, cât și în cadrul științelor culturii” [2, 15].

În reflecțiile sale asupra problemei tradiției, profesorul Coșeriu se sprijină pe opinia celebrului și longevivului lingvist spaniol Ramón Menéndez Pidal: „în cultură totul este mai întâi tradiție și apoi, în cadrul tradiției, fapte noi și revoluționare” [ibidem]. Comentând acest adagiu al lui Pidal, Eugeniu Coșeriu observă: „Eu, mergând ceva mai departe, însă nu mult mai departe, observ: cine spune numai lucruri noi, nu spune nimic, fiindcă noutatea adevărată, afectivă, în științe și în cadrul culturii, în general, este o noutate care își are rădăcinile ei în tradiție și care nu disprețuiește ce s-a făcut până acum, fiindcă este o manifestare de orgoliu satanic faptul de a spune: Vin eu și aranjez lucrurile; tot ce s-a făcut până acum, tot ce s-a gândit până acum au fost numai prostii.

Asta înseamnă a disprețui toată lumea, de la origini și până în prezent, și a nu recunoaște că toți oamenii au vrut să spună adevărul, să spună lucrurile așa cum sunt. Și dacă au greșit – și fără îndoială că au greșit – au greșit numai din această limitare esențială a omului și a științelor noastre, pentru faptul că se aflau într-un anumit moment istoric și pentru că priveau lucrurile dintr-o anumită perspectivă, din care nu puteau ieși” [2, 10].

Așadar, trebuie să fim de acord cu Victor Hugo, care scria în *Post-scriptum de ma vie*: „Știința prima își spune cuvântul, dar niciodată nu spune ultimul cuvânt”.

Ca un exemplu elocvent în susținerea celor spuse poate servi tendința multor alcătuitori de gramatici pentru licee (și nu numai) de a nu recunoaște existența

verbelor semiauxiliare (de mod și de aspect) și, în consecință, a predicatului verbal compus sau binomic, format din asemenea semiauxiliare plus un verb de bază (la conjunctiv, infinitiv, supin) de tipul: *vreau să cânt, încep a cânta, termin de citit*; fr. *je veux chanter, je commence à chanter, je termine de lire* etc.

Este abandonată în mare măsură semantica în sintaxă, împingându-se pe primul plan forma gramaticală după principiul: fiecare verb la mod personal generează un predicat, iar fiecare predicat stă la baza unei alte propoziții. Deci în binomul V_1 (să) + V_2 (*vreau să cânt*) sunt două verbe la moduri personale, adică două predicate și două propoziții.

Se neglijează completamente faptul că verbele pot avea diferite ranguri, că uneori, aflat în anumite ocurențe, unul și același verb poate urca și coborî în rang, devenind auxiliar (de ex.: *am citit*), semiauxiliar (de ex.: *ia ce mai ai a lua*), copulativ (de ex.: *copilul are patru ani – e de patru ani*), predicativ (de ex.: *eu am o carte*).

Unii au desființat, au lichidat chiar și predicatul nominal în limba română, scriind că „nu există verbe copulative”. Într-un enunț ca *Ionel este elev* substantivul *Ionel* e interpretat ca subiect, *este* – predicat și *elev* – complement direct.

O asemenea analiză formalistă denaturează realitatea, nu ține seama de valența distributivă, combinatorică a verbului *a fi*, de semantică și de consituatie.

În cazul dat, „adevărurile vechi” (vorba prof. Coșeriu) sunt contestate, iar soluțiile noi propuse ne îndepărtează de realitatea fenomenului cercetat, de specificul lui.

* * *

În titlul comunicării noastre am anunțat că vom vorbi și de latura didactică a concepției filozofico-lingvistice a omagiatului. Ei bine, s-ar părea că un mare teoretician cum este prof. Coșeriu ar trebui să se ocupe numai de filozofia limbajului, de probleme pur teoretice, ocolindu-le pe cele practice, aplicative. În realitate însă nu este așa. Colosul basarabean aderă în privința acestei chestiuni la un alt colos, de data aceasta german, Gottfried Wilhelm Leibniz (1646-1716), care spunea: *Scientia quo magis theorica, magis practica* – „Știința cu cât este mai teoretică, cu atât este mai practică”.

Pornind de la această idee, compatriotul nostru consideră cu tot temeiul că „savantul nu-și poate permite să rămână în turnul său de fildeş sau numai în comunitatea... oamenilor de știință și să vorbească numai pentru comunitatea oamenilor de știință. În realitate, el vorbește pentru toți cei care s-ar putea interesa de aceleași fapte, iar cei care s-ar putea interesa sunt toți oamenii” [2, 17].

Prof. Coșeriu pledează pentru accesibilitatea operelor de lingvistică (și nu numai!), pentru caracterul lor deschis: „Să nu scriem într-un fel în care alții nu

ne-ar înțelege; să luăm în serios toate interesele vorbitorilor cu privire la limbaj... pentru că limbajul funcționează *prin și pentru* vorbitori, nu *prin și pentru* lingviști!

Tot ceea ce crede vorbitorul, tot ceea ce interesează pe vorbitor, trebuie să intereseze și pe lingvist, și lingvistul trebuie să plece de la ceea ce crede vorbitorul...” [2, 18].

În această ordine de idei, trebuie să amintim că uneori întâlnim „studii” de minimă valoare științifică și, pe deasupra, scrise într-un stil alambicat și având o terminologie inadecvată, megafraze stufoase, fapt ce complică lecturarea și înțelegerea textului.

Menționăm cu satisfacție că prof. Coșeriu nu a trecut cu vederea problema în cauză, notând literalmente următoarele: „...să zicem așa, încât să înțeleagă cât mai mulți. Pe când alți lingviști au crezut necesar să creeze o terminologie cu totul nouă, ca să fie coerentă, eu, dimpotrivă, mi-am propus în terminologie să întrebuițez cuvinte curente, din limba de toate zilele, și să le transform pe ele în termeni tehnici, însă păstrând semnificația lor de bază pe care o au în limbă” [2, 17].

Merită să relatăm în mod expres că un teoretician de talia prof. Coșeriu rămâne un declarat apărător al cercetărilor cu un caracter aplicativ. Iată ce putem citi în studiul citat deja: „Se cuvine să avem interes pentru problemele practice, pentru problemele didactice ale limbii: nici un aspect practic, nici un aspect al lingvisticii aplicate nu e minor, nu e nedemn de interesul lingvistului!” [2, 18].

Omagiatul nostru consideră, pe bună dreptate, că o problemă practică de mare valoare, de care urmează să se ocupe toți lingviștii, este cea a exprimării corecte (verbale și scrise). Nu au dreptate acei filologi care minimalizează rolul unor studii de cultivare a limbii, considerând că un savant-lingvist trebuie să fie preocupat numai de probleme capitale, fundamentale pentru știința limbii.

Răspunzând acestor opinii tendențioase, autorul scrie: „S-a considerat [...] timp de un secol și mai bine că problema exprimării corecte, [...] a corectitudinii în limbă ar fi o problemă minimă, a diletanților [...], care n-ar putea interesa pe lingviștii serioși [...]. Dimpotrivă, problema exprimării corecte este foarte serioasă și [...] de teorie lingvistică serioasă și deci lingvistul are și el datoria să ia în studiu această problemă, care îl interesează pe vorbitor” [ibidem].

Prof. E. Coșeriu se ocupă constant de unele aspecte ale corectitudinii lingvistice și chiar a scris o lucrare: *Problema exprimării corecte*, ce-și așteaptă editorul.

Se știe că problema cultivării limbii și a corectitudinii lingvistice este deosebit de acută anume la noi, în Republica Moldova, unde pe parcursul a 55 de ani se atestă o diglosie strigătoare la cer între limba scrisă (literară) și cea vorbită (*langage parlé, vox viva*), datorată unei masive interferențe lingvistice româno-

ruse și bilingvismului național-rus de tristă faimă. Evident, aceasta mai persistă. Consider că toți lingviștii din Republica Moldova au datoria să facă investigații permanente în vederea corectitudinii (scrise și orale), pentru a ridica graiul la standardul limbii literare române sau „limbii exemplare” (după terminologia prof. Coșeriu).

Sunt sigur că și în problemele de cultivare a limbii, și în cele de politică lingvistică, în general, opera prof. E. Coșeriu ne va ajuta în continuare, pentru a putea salva tezaurul cel mai scump al națiunii – limba noastră cea română.

Încheindu-mi comunicarea, țin să subliniez încă o dată că prof. Eugeniu Coșeriu este o celebritate, iar fiecare lucrare a sa reprezintă o carte de căpătâi pentru lingviștii și filozofii de orice orientare, un foarte necesar *vademecum*.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. N. C. W. Spence, *Spre o nouă sinteză în lingvistică: opera lui Eugeniu Coșeriu* // Echinox, 1996, Anul XXVIII, nr. 10-12.

2. E. Coșeriu, *Principiile lingvisticii ca știință a culturii II* Analele științifice ale Universității „Al. I. Cuza” din Iași (Serie nouă). Omul și limbajul său. Studia linguistica in honorem Eugenio Coșeriu. Secțiunea a III-a, Lingvistică. Tomul XXXVII / XXXVIII, 1991-1992, Iași, 1993.

Volumul *Un lingvist pentru secolul XXI*, Chișinău, Editura Știința, 2002, p. 39-44

§ 3 REFLECȚII ASUPRA OPEREI COȘERIE NE

Acest Cavaler al lingvisticii teoretice europene (și nu numai) s-a pronunțat, practic vorbind, asupra tuturor problemelor dificile de teorie și filozofie a limbii. Fondator al lingvisticii integrale, prof. E. Coșeriu a îmbrățișat o mulțime de aspecte din lingvistica generală, sociolingvistică, gramatică, lexicologie, semantică structurală, istorie a filologiei, fonetică și fonologie, etnolingvistică, dialectologie, teoria și practica traducerii, filozofia limbii etc. Vorbind *stricto sensu*, prof. E. Coșeriu a reușit să abordeze limbajul uman în profunzimea și multilateralitatea lui. Pe bună dreptate, se afirmă că „semnificația cea mai profundă a aparatului științific coșerian constă, tocmai, în performanța unificării conceptuale a întregului domeniu al lingvisticii contemporane. Acesta este sensul în care a fost interpretată de mari exegeți și în care a fost receptată și la noi în țară sintagma „lingvistica integrală”, care definește orientarea propice inaugurată de marele savant român” (1, 13).

În prezentul articol vom încerca să comentăm opiniile marelui predecesor Eugeniu Coșeriu doar în legătură cu unele probleme de teorie a limbii.

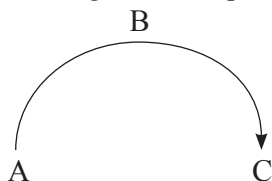
Se știe că după publicarea cărții lui F. de Saussure *Cours de linguistique générale* (Paris, 1916) și până în prezent dihotomiile lansate de savantul elvețian (de limbă franceză) *sincronie – diacronie*, *limbă – vorbire*, *lingvistică externă – lingvistică internă* etc. continuă să fie discutate în contradictoriu. Unii lingviști consideră că limba nu se schimbă, că schimbările nu-i sunt proprii, că, în sfârșit, „o limbă care evoluează” ar fi o *contradictio in adjecto* (contradicție în definiție). Chiar discipolul lui F. de Saussure, și anume Charles Bally, menționa că „les langues changent sans cesse et ne peuvent fonctionner qu'en ne changeant pas” (2, 11).

Prof. E. Coșeriu nu este de acord cu așa-zisa concepție statică despre limbă. În cartea *Sincronie, diacronie și istorie* autorul demonstrează: a) că pretinsa aporie a schimbării lingvistice nu există decât în virtutea unei erori de perspectivă, care se manifestă, în esență, în identificarea – explicită sau implicită – a noțiunii de „limbă” cu cea de „proiecție din cronică”; b) că problema schimbării lingvistice nu poate și nu trebuie să fie pusă în termeni cauzali; c) că totuși afirmațiile citate (vezi *supra*) se întemeiază pe o intuiție sigură, însă umbră și interpretată echivoc prin faptul că se atribuie obiectului ceea ce nu e decât o exigență a cercetării: de aici contradicțiile cu care aceste afirmații se confruntă în mod inevitabil; d) că, în realitate, antinomia sincronie – diacronie nu aparține planului obiectului, ci aparține planului cercetării: *nu se referă la limbă, ci la lingvistică* (subl.n. – A.C.); e) că, chiar în opera lui Saussure – în măsura în care realitatea limbajului i s-a impus pe deasupra și împo-

triva propriilor postulate –, se pot găsi elemente pentru a depăși antinomia, *în sensul în care ea poate fi depășită*; f) că doctrina saussuriană și concepțiile care derivă din ea prezintă un viciu fundamental, care nu le permite să depășească contradicțiile lor intime; g) că nu există nici o contradicție între „sistem” și „istoricitate”, ci, dimpotrivă, natura istorică a limbii implică esența ei sistemică; h) că, în planul cercetării, antinomia sincronie – diacronie poate fi depășită numai *în și prin* istorie (3, 14).

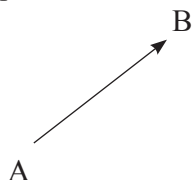
Prof. E. Coșeriu subliniază că nu trebuie admisă o prăpastie între sincronie și diacronie, pentru că ea nu există. Limba naturală – adăugăm noi – se dezvoltă ca și un organism viu, schimbându-se continuu. În lume totul se schimbă, evoluează, se dezvoltă. Încă celebrul poet latin (roman) Publius Ovidius Naso (43 î.e.n. – 17 e.n.) a formulat în cunoscutul poem epic *Metamorphoses* un gând care în latina medievală suna în felul următor: *Omnia mutantur – et nos mutamur in illis* (Toate se schimbă și noi ne schimbăm împreună cu ele). Compararea limbii naturale cu un organism viu o găsim și la August Schleicher (1821-1868) – unul dintre fondatorii naturalismului lingvistic (4, 36-37).

Compararea limbii naturale cu un organism viu este justă numai pe jumătate și iată de ce: orice organism viu apare (se naște), se dezvoltă (crește) și moare (dispare) neapărat, chiar în ciuda condițiilor optime care i se creează. Omul, de exemplu, poate trăi până la 100 și chiar peste 100 de ani; măslinul poate ajunge până la 700 de ani; elefantul – până la 200 de ani; broasca țestoasă, corbul, bufnița, papagalul, lebăda – până la 100 de ani, vaca – până la 40-50 de ani etc. (5, 544). Viața unui organism viu poate fi exprimată schematic în felul următor:

Așadar, durata vieții organismului viu este limitată în timp.

Cu totul alta este situația în cazul limbii naturale, concrete. Ea se dezvoltă în permanență și dispariția ei nu poate fi „planificată”, dacă are condițiile necesare de creștere. În opinia prof. L. K. Graudina, limba naturală nu se oprește din dezvoltare. Și această evoluție se derulează pe linie ascendentă (6. passim), ceea ce se poate reda schematic în felul următor:

Limba evoluează, dar foarte lent, aproape de neobservat pentru vorbitorul de rând și pentru o comunitate de purtători ai aceleiași limbi. Și această „neobser-

vare” se întâmplă „pentru că limba, schimbându-se, rămâne ea însăși” (O. Trubaciov) pentru cei ce o vorbesc. În această ordine de idei notăm că lingvistul italian Bruno Migliorine (în lucrarea *Storia della lingua e storia della cultura*, Firenze, 1961) scria: „Limba italiană din sec. al XIV-lea și limba italiană contemporană, în esență, este una și aceeași limbă” (7, 303). Afirmția lui Bruno Migliorine e justă dacă o examinăm din punctul de vedere al unui purtător obișnuit (nefilolog) de limbă italiană, și nu este justă dacă o privim cu ochii unui specialist filolog. Prof. E. Coșeriu aduce lumină în acest plan, subliniind: „limba care nu se schimbă este *limba abstractă*... Nu s-a întâmplat niciodată ca o gramatică să se modifice de la sine sau ca un dicționar să se îmbogățească prin propriile puteri. Iar liberă de așa-numiții „factori externi” este numai limba abstractă, consemnată în gramatici și în dicționare” (8, 15). În continuare autorul precizează: „Cea care se schimbă este *limba reală* în existența ei concretă. Dar această limbă nu poate fi izolată de „factorii externi” – adică de tot ceea ce constituie materialitatea, istoricitatea și libertatea de expresie a vorbitorilor care se manifestă numai în vorbire” (8, 15).

Așadar, prof. E. Coșeriu „leagă” schimbările în limbă cu astfel de fenomene ca „factorii externi” și „vorbirea”. Și are perfectă dreptate, deoarece „factorii externi”, inclusiv influența altor limbi, își lasă amprenta, uneori foarte puternică, asupra idiomului dat. În mod categoric, „factorii externi” sunt „generatori de instabilitate” într-o limbă. În această „instabilitate” se și conține „germenul” dezvoltării și perfecționării, căci limba are nevoie de noi și noi mijloace de expresie, de cuvinte noi, menite să desemneze noțiuni noi. „De aceea, scrie E. Coșeriu, limba se adaptează la necesitățile de exprimare ale vorbitorilor și continuă să funcționeze ca limbă în măsura în care se adaptează” (8, 96). Polemizând cu unii lingviști care socoteau că limbile sunt „imuabile”, prof. E. Coșeriu consemnează: „...a te întreba «de ce se schimbă limbile» (înțelegând prin aceasta că așa ar trebui să fie) este absurd, căci echivalează cu a te întreba de ce se reînnoiesc necesitățile de expresie, de ce oamenii nu gândesc și nu simt decât ceea ce s-a gândit și s-a simțit mai înainte”. Și mai departe savantul nostru polemizează cu H. Bergson, notând: „Dacă limba ar fi făcută odată pentru totdeauna și nu s-ar face continuu prin activitatea lingvistică, ar trebui să admitem împreună cu Bergson că, de fapt, «cuvintele nu pot exprima noul decât ca o reajustare a vechiului» (9, 102). Dar adevărul e că ele exprimă tocmai «noul»... – prin faptul că limba e cultură – ele îl exprimă în sensul în care noutatea se manifestă în domeniul culturalului: cultura este tradiție, și în cadrul tradiției este spontaneitate, inventivitate” (10, 39).

Prof. E. Coșeriu invocă, în repetate rânduri, teza lui Aristotel, preluată de W. von Humboldt, că limba nu este *ergon* (produs), ci *enérgeia* (activitate), prin urmare, schimbarea, dezvoltarea îi este specifică – o proprietate indisolubilă care se manifestă în continuare și permanent. Prof. E. Coșeriu scrie literalmente: „Nu există *limba* ca *ergon*. *Ergon*-ul există numai ca o abstracție. Adică, unde putem

găsi *limba*? Unde putem găsi „limba română”? Într-o gramatică și într-un dicționar. Adică putem „extrage” limba, pe când *textul* îl avem” (11, 66).

Opinia profesorului E. Coșeriu privind faptul că schimbarea este absolut inerentă modului de a exista al limbii a fost preluată de mulți lingviști din toate țările. Astfel, acad. rus Vitali Kostomarov scria că „limba este o continuă discontinuitate” sau „o discontinuă continuitate” (12, 20) intuind o perpetuă schimbare, dezvoltare, evoluție a unui idiom. În fiecare moment, limba naturală este aceeași, dar și alta, căci este impregnată cu noi sau înnoite elemente (fenomene), cerute de necesitățile de exprimare ale purtătorilor idiomului dat la o anumită etapă istorică.

Prof. E. Coșeriu a dezvoltat antinomia lui F. de Saussure cu privire la diacronie – sincronie, adăugându-i elementul „istoric”. Colosul de la Tübingen subliniază: „sincronia și diacronia, în sensul lui F. de Saussure, nu epuizau științele lingvistice și, în realitate, trebuie să le legăm pe amândouă într-o disciplină lingvistică mai generală, care este *istoria*” (11, 30-31). Prof. Coșeriu adaugă la cunoscuta dihotomie *sincronie – diacronie* încă un element – *istoria*, obținând trihotomia *sincronie – diacronie – istorie*, de unde și titlul monografiei *Sincronia, diacronia e historia* (Montevideo, 1958), scrisă în spaniolă, apoi tradusă și editată în portugheză, germană, italiană, japoneză, română etc.

Așadar, s-a produs o adevărată revoluție, pentru că *diacronia* nu mai este „lineară” și cu un singur obiect; linia timpului, ci este disciplina lingvistică integrală, care conține și descrierea... unui obiect într-un moment al dezvoltării sale istorice (11, 31). Urmează concluzia: „...opoziția dintre descriere și istorie este o opoziție *absurdă*, fiindcă *descrierea într-adevăr nu conține istoria, pe când istoria conține descrierea* (subl.n. – A.C.). De aici *Sincronia, diacronia e historia*: istoria ca știință integrală” (11, 31).

Mai e de menționat că în limbă, fie chiar și o limbă bine fixată, edificată, observăm procesul de reflectare a diacroniei în sincronie. În acest sens ne vorbesc „excepțiile” de ordin fonetic, morfologic etc., menținerea unor forme vechi (tip. *au fost căzut*), apariția unor structuri noi la nivel sintactic (tip. *studentilor – bursă majorată!*), utilizarea unor forme arhaizante (tip. *trebuie să fac, să văd, eram să cad, patrusprezece* etc.). Prof. Coșeriu scrie în această ordine de idei, că în latină categoria timpului era predominantă în sistemul verbal, „deși persistau și unele modalități aspectuale”; tot în latină exista și declinarea desinențială, dar, în același timp, se întâlneau pe scară largă prepozițiile, iar „numeroase substantive admiteau în flexiune două paradigme” (2, 109).

După cum am mai spus, schimbările într-o limbă naturală se produc foarte lent, astfel încât purtătorii acesteia aproape că nu le observă, nu le conștientizează. Prof. E. Coșeriu notează: „Vorbitorul este inconștient de schimbare, este convins că folosește mereu aceeași limbă, că nu vorbește altă limbă și că el nu

face altceva decât să continue tradiția. Când adoptă ceva nou, adoptă fiindcă așa „se zice”, adică el consideră că asta ține de limbă deja, că în limbă se zice așa” (13, 87). În această ordine de idei este concludent cunoscutul paradox al lui Benedetto Croce: „Dacă am pune toate generațiile de oameni din sec. I până în sec. al XX-lea, una lângă alta, și le-am considera împreună, am vedea că totdeauna avem impresia că două generații succesive vorbesc aceeași limbă. Însă deja la distanța de 4-5 generații se pare că e altă limbă, iar la 10-20 de generații avem impresia că e cu totul altă limbă, deși membrii fiecărei generații credeau că vorbesc aceeași limbă. Înseamnă că ei au schimbat, au refăcut limba fără să aibă această intuiție, considerând că ei realizează limba, nu o schimbă” (Apud 13, 87). Să apelăm la un exemplu. Dacă vom încerca să citim textele vechi românești, începând cu *Scrisoarea lui Neacșu* (1521), vom găsi acolo unele cuvinte, forme gramaticale, structuri sintactice care astăzi nu se mai utilizează, ele căzând în desuetudine. Dar acest fapt nu ne autorizează să conchidem că am avea de-a face cu o altă limbă decât cea română. Schimbările evolutive la toate nivelurile limbii nu au fost în măsură să denatureze specificul limbii române: în textele vechi de care vorbim, ea (limba) a rămas tot română. Oare un vorbitor de limba română actuală n-ar putea înțelege mesajul dintr-un text din cauza unor forme și structuri arhaizate ca: *au fost căzut* (mai mult ca perfectul), *au vrut scăpa* (condiționalul trecut), *să fie fost* (conjunctivul trecut), *au fost zicând* (potențialul); *carele, carii, carea* (pronume relativ articulat și acordat cu elementul regent), *ușa de la spătărie* (determinativul nominal analitic) etc.? Desigur că da, pentru că schimbările produse rămân oarecum la periferia limbii, nu sunt de adâncime, ci de suprafață.

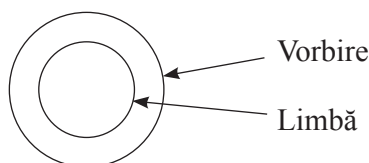
* * *

Vorbind despre dihotomiile lui F. de Saussure, prof. Coșeriu face câteva reflecții interesante și originale privind *limba – vorbire* (langue – parole). Ca să ne dăm seama în ce constă deosebirea dintre cele două noțiuni, ar trebui, după E. Coșeriu, să pătrundem în esența verbelor *a distinge* și *a separa*. Pentru viața cotidiană „*se pot distinge noțiuni și se pot separa obiecte*”, iar faptul că unele obiecte nu se pot separa, nu înseamnă că nu putem distinge noțiunile, conceptele (13, 29). Și mai departe, profesorul Coșeriu apelează la un argument forte: „nu putem separa *ziua* de *noapte*, fiindcă ele există încontinuu, însă conceptele de „*zi*” și de „*noapte*” le putem distinge și sunt foarte clare. Și tocmai faptul că vedem trăsături ale zilei și trăsături ale nopții în același timp, acest fapt face să putem separa obiectele. Asta, în semantica structurală. Și atunci, și în acest caz, și în faptul de limbă și vorbire, tot așa, spunem: unde este *limba*? *Limba* o găsim în *vorbire*, este această dimensiune... adverbială a vorbirii. Și atunci – continuă autorul – m-am întors la concepția veche: am arătat care era adevărul concepției grecești despre

limbă și al concepției romane în limba latină. Anume în grecește [limba] era un mod al vorbirii, exprimat deja într-un termen: *hellēnizein* „a vorbi grecește” și *barbarizein* „a vorbi ca barbarii” și se putea separa ca adverb „a vorbi grecește” era *lalein hellenistē* (sau *barbaristē*, adică „a vorbi ca barbarii”). În limba latină se prezintă tot așa, ca modalitate adverbială: *latine loqui*, adică „a vorbi latinește” (13, 29).

Prof. E. Coșeriu subliniază în mod expres că și „limba română menține această construcție: limba este un *adverb*, o modalitate a vorbirii, deci se găsește în vorbire. Și se poate delimita numai ca formă de cunoaștere a limbii la subiectul vorbitor, ca un fel de «știință» în conștiința fiecărui subiect vorbitor, pe când dimensiunea în concret o aflăm ca dimensiune a vorbirii. Adică ceea ce vedem aici e *latinește* sau *românește*. Și, de altfel, și la subiectul vorbitor, ca să vadă subiectul care este «știința» lui trebuie să realizeze limba, cel puțin într-o vorbire internă, deci tot în vorbire o arată” (13, 29).

Așadar, limba se *circumscrie* vorbirii, ceea ce schematic s-ar putea reda în felul următor:

Prof. E. Coșeriu mărturisește cum a ajuns la ideea primatului vorbirii față de limbă: „...primul lucru pe care l-am făcut și care, pe urmă, e ca un fir roșu în toată activitatea aceasta lingvistică, a fost să nu plec de la *limbă*, ci dimpotrivă: adică să răstorn acest principiu saussurian, fără să neg valoarea distincțiilor saussuriene; să plec, dimpotrivă, de la vorbire și să iau *vorbirea* ca realitatea în care trebuie să facem distincțiile și în care să găsim și această dimensiune, fără îndoială, esențială, care este *limba (langue)*. Și atunci spun... trebuie să plecăm de la vorbire. La F. de Saussure se spune că se ia *limba* «ca măsură a tuturor celorlalte manifestări de limbaj», pe când eu spun că luăm *vorbirea* ca «măsură» și *limba* însăși (*langue*) s-o găsim în *vorbire*. Răsturnând acest principiu, deci, imediat am văzut întâi că era nevoie să distingem aceste nivele în vorbire, în tehnica vorbirii...” (14, 14).

Orice inovație, orice schimbare se produce, mai întâi, în vorbire și mai apoi ajunge (sau nu ajunge) a se sedimenta în limbă. Decide de fiecare dată uzul: dacă fenomenul inovator a fost acceptat de masele de vorbitori, el va reuși să devină un fapt de limbă, iar dacă purtătorii idiomului respectiv nu asimilează, nu primesc fenomenul inovator din vorbire, acesta nu se va ridica la rang de fapt al limbii. În acest plan, din timpurile vechi, circulă dictonul: *Nihil eat in lingua, quod non fuērīt prius in oratione* (nimic nu este în limbă, ceea ce nu ar fi fost mai întâi în vorbire).

Academicianul E. Coșeriu vede o legătură strânsă între *limbă – vorbire* și *diacronie – sincronie*. În opinia marelui savant, „din punct de vedere real, nu putem în vorbire *separa* sincronia de diacronie, fiindcă sincronia este funcționare și diacronia dezvoltare. Însă, prin creativitate, dar și prin virtualitatea sistemului, ceea ce se creează există deja, ține de funcționare, ține de sincronie. Și deci, în realitatea limbajului, în vorbire, aceste două momente sunt numai un singur moment: un moment văzut ca *funcționare*, celălalt văzut ca *dezvoltare*, ca fapt nou pe linia timpului” (14, 30).

În continuare, prof. E. Coșeriu explică și mai clar, că „limba se formează, se construiește diacronic și funcționează sincron în fiecare moment, că aceste două momente în vorbire sunt numai unul, un singur moment. Și deci numai punctul nostru de vedere e deosebit, fiindcă considerăm nu numai funcționarea, ci considerăm și o funcționare anterioară sau ulterioară” (14, 30).

Se știe că F. de Saussure presupunea că în studiile de lingvistică primează (sau ar trebui să primeze) planul sincron. Cu alte cuvinte, se pleda pentru primatul aspectului sincron asupra aspectului diacronic „în faptele înseși și / sau în studiul lor, și, prin urmare, a primatului descrierii asupra istoriei” (15, 72). În același spirit și italianul Matteo Bartoli formulează „normele spațiale” cu referire la distribuirea faptelor lingvistice în spațiul geografic. Se consideră că unele forme zonale, periferice sunt cele mai vechi, „reprezentând un «strat» anterior, nesubstituit de inovațiile care s-au difuzat din centrul aceluia teritoriu lingvistic” (15, 74). Așadar, reiese că din sincronie se deduce diacronia, iar din „starea de lucruri” – un fapt de istorie. De exemplu, adjectivul lat. *formosus* în teritoriile periferice sună *hermoso* (spaniolă) și *frumos* (română), pe când în aria centrală acest adjectiv îmbracă altă formă: it. *bello* și fr. *beau*. Un alt exemplu. Adverbul latin *magis* a fost moștenit în spaniolă în forma *más*, iar în română *mai*, pe când în franceză și italiană s-a încetățenit adverbul latin *plus* cu formele: fr. *plus* și it. *più*.

După ce a analizat aceste fapte de limbă, prof. E. Coșeriu conchide că ele „ne permit să interpretăm în sens istoric un fapt sincron”. Și mai departe: „Punctul de plecare nu este, de fapt, succesiunea, ci, dimpotrivă, simultaneitatea formelor considerate, din aceasta deducându-se cronologia lor relativă: se prezintă mai întâi «starea de lucruri» și «descrierea...», iar pe această bază se ajunge la inferența istoriei” (15, 75).

Când vorbim de dihotomia *sincronie – diacronie*, trebuie să ne dăm bine seama că aceste dimensiuni se află într-o indiscutabilă legătură. Diacronia „se naște” în sincronie, iar sincronia este rezultatul diacroniei. Nu există o sincronie „neafectată” de diacronie, precum nu există diacronie în afara sincroniei.

Aceste fenomene merg mână-n mână și constituie viața limbii. Dacă nu ar fi diacronie, o limbă naturală ar rămâne închisă și încorsetată atât de puternic, încât nu ar putea „respira”.

Diacronia aduce mișcare, viață, momente de penetrare în sincronie, făcând-o mai „receptivă”, mai „deschisă”, mai sensibilă la necesitățile și cerințele purtătorilor unei limbi naturale. Probabil că cele spuse mai sus l-au făcut pe cunoscutul lingvist francez André Martinet să exclame: „Oricât de importantă ar fi sincronia, cu ea nu se termină lingvistica” (16, 461).

Plecarea dintre cei vii a genialului lingvist și filolog Eugen Coșeriu este o pierdere irecuperabilă pentru știința limbii din toată lumea. Numele și opera sa vor rămâne în patrimoniul lingvistic și cultural din multe țări de pe toate meridianele. Dumnezeu să-l odihnească în pace!

NOTE

1. Victor V. Grecu, *Eugen Coșeriu – fondator al lingvisticii integrale* // Omagiu lui Eugen Coșeriu, Universitatea „Lucian Blaga”, Sibiu, Editura Imprimeriei de Vest. Oradea, 2001.
2. Apud E. Coșeriu, *Sincronie, diacronie și istorie*, București. Editura Enciclopedică, 1997.
3. E. Coșeriu, *Sincronie...*, *op. cit.*, p. 14.
4. Al. Graur, L. Wald, *Scurtă istorie a lingvisticii*, Editura Științifică, București, 1961.
5. *Mic dicționar enciclopedic*, Editura Enciclopedică Română, București, 1971.
6. Л. К. Граудина, *Вопросы нормализации русского языка*. Грамматика и варианты, Москва, 1980.
7. Бруно Мильборини, *История языка и история культуры*, în cul. *Современное итальянское языкознание*. Под ред. Т. Б. Алисовой, Москва, 1971.
8. E. Coșeriu, *Sincronie...*, *op. cit.*
9. H. Bergson, *La pensée et le mouvant*, Paris, 1934, apud E. Coșeriu, *Sincronie...*, *op. cit.*, p. 96.
10. R. Menéndez Pidal, *Miscelaneaia istorico-literaria*, Buenos Aires, 1952, apud E. Coșeriu, *Sincronie...*, *op. cit.*, p. 96.
11. E. Coseriu, *Lingvistica integrală*, Interviu cu Eugen Coșeriu realizat de Nicolae Saramandu, București, 1996.
12. В. Костомаров, *Жизнь языка*, Москва, 1984.
13. E. Coseriu, *Lingvistica integrală...* (vezi *supra*).
14. E. Coseriu, *Ibidem*.
15. E. Coseriu, *Lecții de lingvistică generală*, Editura ARC, Chișinău, 2000.
16. Vezi A. Мартине, *О книге „Основы лингвистической теории Ельмслева”* – în „Новое в лингвистике”, вып. I, Москва, 1960.

§ 4 UNELE PRINCIPII ALE CONCEPȚIEI FILOZOFICO-LINGVISTICE A PROFESORULUI EUGENIU COȘERIU ȘI APLICAREA LOR

Este deja recunoscut faptul că studiile monografice ale profesorului E. Coșeriu, deși au o ținută teoretică și academică de grad înalt, sunt în același timp relativ ușor lizibile, înțelese și savurate din plin de către cititor. Secretul e următorul: celebrul savant și-a format o concepție filozofico-lingvistică originală, ea constând din cinci principii preluate parțial de la filozoful grec Platon (427-347), discipolul lui Socrate (459-399), dezvoltate, aprofundate, actualizate și expuse într-un sistem coerent și logic [a se vedea: 1, p. 11-19; toate citatele referitoare la *Principii...* sunt luate numai din acest material]. Să purcedem la analiza acestor principii în planul aplicării lor concrete.

I. *P r i n c i p i u l o b i e c t i v i t ă Ț i i*. Acesta se reduce la formula lui Platon „Să spui lucrurile așa cum sunt”. Profesorul E. Coșeriu consideră, pe bună dreptate, că principiul evocat de filozoful antic grec este foarte greu de aplicat în viață și în cercetare, deoarece omul întotdeauna vede și judecă lucrurile într-o anumită situație istorică, în anumite circumstanțe și consituații, le examinează dintr-un anumit punct de vedere și într-o anumită perspectivă. „Deci la fiecare pas – scrie savantul – apare necesitatea de a admite și alte puncte de vedere, de a recunoaște fiecare mod de a pune o problemă, o parțializare... Vom încerca deci să admitem pluralitatea punctelor de vedere, care numai luate împreună ne pot ajuta – până la un anumit punct, cel puțin – ne pot reda obiectul în totalitatea sa, așa cum se prezintă el pentru cunoașterea intuitivă”.

Dacă spunem lucrurile așa cum sunt, prin aceasta imprimăm obiectivitate și universalitate afirmațiilor cu privire la anumite lucruri, respingând o știință „pentru noi, pentru un anumit timp sau pentru o anumită situație socială sau politică”. În viziunea savantului, „știința trebuie construită cu aceeași o b i e c t i v i t a t e și cu aceeași universalitate în orice moment și în orice situație, chiar cu sacrificiul eventual al libertății fizice” (evid. n. – A.C.).

Dacă am încerca să vedem cum a funcționat principiul obiectivității în științele umaniste din Moldova pe timpul totalitarismului, am constata lucruri înspăimântătoare. Contrar adevărului obiectiv, se afirma sus și tare că moldovenii și românii sunt două popoare diferite, că există două limbi romanice de est distincte: moldoveneasca și româna; că așa-zisa limbă moldovenească s-a dezvoltat, a în-

florit și a atins culmi nebănuite anterior sub influența blagorodnică a limbii ruse (în realitate, graiul moldav se deteriorase în mod catastrofal, ajungând pe malul prăpastiei) ș.a.m.d. Abia în anii de renaștere națională (începând cu anul 1988) savanții de bună credință, scriitorii patrioți, mulți oameni de cultură etc. au început a promova și a propaga „principiul obiectivității”, spunând lucrurile așa cum sunt în realitate, afirmând adevărul *sine ira et studio*. În zeci și sute de articole și luări de cuvânt s-a demonstrat cu lux de amănunte că Prutul n-a constituit niciodată o frontieră lingvistică, că moldovenii din Basarabia nu se deosebesc prin nimic de cei din Moldova istorică – și unii și alții sunt români și vorbesc o limbă oficială unică – cea română, că izolarea basarabenilor pe timpul celor două imperii – țarist și apoi sovietic – nu a condus la dispariția spiritului și conștiinței de unitate de neam, istorie, tradiții, limbă. Asupra acestei probleme și-a expus opinia, în repetate rânduri, și prof. E. Coșeriu. La Congresul al V-lea al Filologilor Români (Iași – Chișinău, 4-9 iunie 1994) în fundamentalul raport *Latinitatea orientală* savantul spunea: „...a susține... că graiurile identice din stânga și din dreapta Prutului ar ține de două limbi, nu e numai absurd, ci e de-a dreptul ridicol. Și fraudă rămâne fraudă, numai că devine încă mai gravă” [2, p. 20]. E. Coșeriu afirmă, pe bună dreptate, că nici pe vremea ocupației țariste „nimeni nu se îndoia de identitatea limbii «moldovenești» cu limba română” și unii alcătuitori de gramatici ca Iacob Hinculov (Hâncu), Ion Doncev (Donici) utilizau glotonimul „limba română”. „«Limba moldovenească» diferită de limba română e o himeră născocită mult mai târziu, în Transnistria sovietică” [2, p. 21]. Pe malul stâng (în 1924) și mai târziu pe malul drept (1940) al Nistrului sovieticii au creat un surogat lingvistic, o limbă artificială de care, după cum bine se știe, s-au dezis toți oamenii de cultură. „De pe urma limbii artificiale rămâne, ca o stafie, numai ideea greșită a unei «limbi moldovenești» deosebită de limba română, și numai la răuvoitorii naivi și contaminați de ideologia sovietică” [2, p. 24].

În pofida tuturor argumentelor peremptorii în sprijinul glotonimului „limba română” în Constituția Republicii Moldova din 1994 s-a fixat, în art. 13, că „Limba de stat (oficială) a Republicii Moldova este limba moldovenească”. Frauda și eroarea continuă să persiste. Savanții filologi (și nu numai!), scriitorii, oamenii de cultură în sensul cel mai larg al cuvântului, tineretul studios nu încetează să lupte pentru triumful adevărului științific și istoric privind limba noastră cea română [a se vedea: 3, p. 11-13; 4, p. 4-10; 5; 6, p. 1]. Cu alte cuvinte, oamenii de bună credință „spun lucrurile așa cum sunt”, dar tocmai din această cauză unele forțe politice din Republica Moldova le resping. E un paradox posibil doar într-un stat unde prevalează nu adevărul științific, ci interesele politice, de grup.

II. P r i n c i p i u l u m a n i s m u l u i . Potrivit opiniei prof. Coșeriu, există „o diferență esențială între științele obiective, pe de o parte, în sensul că ele se ocupă de natură (în cadrul necesității sau cauzalității) și științele culturii

sau umaniste, pe de altă parte, care se ocupă cu ceea ce creează omul ca subiect universal liber”. Principiul umanismului îndeamnă să ne ocupăm de limbaj și de limbi, de artă, de religie și de mit, de știință, de filozofie, de alte activități ale omului. Demn este de reținut că în studiul științelor umaniste un rol extrem de important îl joacă faptele concrete, pentru că „nu există o teorie independentă sau anterioară faptelor, anterioară studiului empiric, fiindcă teoria însăși este recunoașterea universului în fapte, și nu există un studiu empiric, studiu de fapte, fără o teorie cel puțin implicită”. Așadar, trebuie văzută și recunoscută o strânsă interdependență între aspectul factologic (ontologic) și cel teoretic (gnoseologic) în studiile umaniste, deoarece „fiecare interpretare serioasă a unui fapt este în același timp și o contribuție la teorie”, iar interpretările, după cum se știe, nu pot fi făcute decât „din punctul de vedere al unei teorii, cel puțin implicite”.

La cele relatate mai sus, am putea adăuga că pe la noi până nu demult era admisă coeziunea dintre teoretic și empiric, dar numai cu condiția să fie recunoscută și indiscutabil acceptată o singură doctrină – cea marxist-leninistă a așa-zisului internaționalism proletar. Conform acestei doctrine, era salutată contopirea limbilor naționale în „luminoasă” societate comunistă, trecerea naționalilor de la limba lor maternă la cea a lui Ilici, instruirea copiilor, începând cu grădinița și terminând cu instituțiile de învățământ superior, numai în limba rusă, mancurtizarea și deznaționalizarea popoarelor mici de pe teritoriul fostului imperiu roșu.

Se deforma adevărul în privința rolului factorilor interni (imanenți) în dezvoltarea limbii, plasându-se pe primul plan factorii externi. Aceștia din urmă rezultau din contactul masiv și presant cu limba rusă (mai exact, cu purtătorii acestei limbi), fapt care conducea la pătrunderea elementelor eterogene în toate compartimentele limbilor naționale și la treptata denaturare a acestora. Era uman oare că în fosta Uniune procesul de glottofagie (*glotta* – limbă; *phagos* – a devora), adică devorare a limbilor naționale, era în toi? Din cele 130 de limbi declarate *per absurdum* „egale în drepturi”, grafe erau numai 66, iar predarea la școlile primare se efectua doar în 39 de limbi. Era uman oare ca în condițiile de totală degradare, mancurtizare și dispariție (asimilare) a limbilor naționale savanții sociolingviști să ascundă adevărul, afirmând că e vorba de o evoluție firească a limbilor naționale în marea familie frățească a popoarelor din U.R.S.S., evoluție generată de influența binefăcătoare din partea limbii ruse? Firește că în regimurile totalitare nu poate fi vorba de funcționarea în condiții normale a „principiului umanismului” în știință, în general, și în cea filologică, în particular.

III. P r i n c i p i u l t r a d i Ț i e i . Dezvoltând opinia cunoscutului lingvist spaniol Ramón Menendez Pidal (1869-1968) că „în cultură totul este mai întâi tradiție și apoi, în cadrul tradiției, fapte noi și revoluționare”, profesorul E. Coșeriu afirmă: „Cine spune numai lucruri noi, nu spune nimic, fiindcă noutatea adevărată, efectivă, în științe și în cadrul culturii în general, este o noutate care își

are rădăcinile ei în tradiție și care nu disprețuiește ce s-a făcut până acum”. Mai departe se precizează: „Este o manifestare de orgoliu satanic faptul de a spune: Vin eu și aranjez lucrurile, tot ce s-a făcut până acum, tot ce s-a gândit până acum au fost numai prostii. Asta înseamnă a disprețui toată lumea, de la origini și până în prezent, și a nu recunoaște că toți oamenii au vrut să spună adevărul, să spună lucrurile așa cum sunt. Și dacă au greșit – și fără îndoială că au greșit – au greșit numai din această limitare esențială a omului și a științelor noastre, pentru faptul că se aflau într-un anumit moment istoric și pentru că priveau lucrurile dintr-o anumită perspectivă, din care nu puteau ieși”.

Principiul al treilea al prof. E. Coșeriu dă o ripostă cuvenită curentelor extremiste în lingvistică. Avem în vedere direcțiile cele mai radicale ale structuralismului, ale generativismului chomskyan, ale glosematicii hjelmsleviene etc. Mai mult decât atât, se face indirect și o avertizare savanților tentați a se autopropaga, scriind lucrări obișnuite, ordinare, dar pretinzând că au făcut descoperiri ce merită laurii Olimpului.

Astăzi ne aflăm în perioada poststructuralistă și ne putem da seama mai bine de deficiențele și erorile structuralismului ortodoxal. Prin anii '60 al sec. al XX-lea lingvistica teoretică devenea o disciplină tot mai abstractă și tot mai închisă, încorsetată în mod permanent de ideea autodeterminării. Lingvistica structurală își întrerupea legăturile firești cu psihologia, sociologia, istoria, etnografia ș.a. Era neglijată semantica, fapt cu totul impermisibil când se studiază o limbă naturală. Structuraliștii încearcă să desfacă, să fărâmițeze, să destrame limba (într-un mod cât mai strict) pe nivele, considerând că ele (nivelele) formează niște sisteme închise. În felul acesta creștea distanța dintre limbă ca fenomen social și viața ei, formele ei de existență. Limba naturală se identifica în mod tendențios cu un sistem de semne artificiale (convenționale), cu anumite modele structurale [7, p. 4-5].

Un exemplu elocvent în planul acesta ni-l oferă școala lingvistică din Copenhaga în frunte cu Louis Hjelmslev. Savantul scria: „În ceea ce mă privește, năzuiesc a studia limba (langue) în sensul formei pure sau schemei, independent de realizările practice. Doar și Saussure a determinat în felul următor ideea principală a lecțiilor sale: «Unicul și adevăratul obiect al lingvisticii este limba, examinată în sine și pentru sine»” [8, p. 53]. Am putea aminti aici și alt postulat din *Cursul de lingvistică generală* al lui F. de Saussure (numit de către L. Hjelmslev „fondator al lingvisticii moderne”): „Limba este formă și nu substanță, în limbă totul se bazează pe relații” [9, p. 154-155]. Aceste teze ale lui Saussure sunt criticate uneori foarte aspru¹.

Când pe savantul american Noam Chomsky (n. 1927), la începutul carierei sale de lingvist, l-au întrebat ce loc trebuie să ocupe semantica în sintaxă, el a răspuns fără ezitare: „nici un loc!”. Cu această viziune a lui N. Chomsky n-au fost și nu sunt de acord mulți lingviști² [a se vedea: 11, p. 58; cf. și: 12, p. 13-26,

407-427 și *Postfața* de S. Kațnelson]. De exemplu, lingvist american de origine rusă, criticându-l pe Chomsky pentru lucrarea *Structurile sintactice* (1957, unde se încearcă a se crea o teorie asemantică a structurii gramaticale a limbii engleze), Roman Jakobson (1896-1982), subliniază cu ironie că experimentul acestuia s-a dovedit a fi un minunat *argumentum a contrario*, demonstrând, de fapt, că fără semantică nu se poate studia nici gramatica, nici limba, în general [13, p. 17].

În alt loc, R. Jakobson notează că „la orice nivel al limbii ne-am adresa, începând de la componența sonoră a semnelor lingvistice și terminând cu vorbirea în întregime, trebuie neapărat să ținem minte că totul în limbă e semnificație semantică și transformațională” [13, p. 311].

Așadar, am putea să afirmăm, împreună cu prof. E. Coșeriu, că nu tot ce e nou în teoria lingvisticii e și productiv, benefic pentru dezvoltarea acestei științe. La ora actuală au rămas, probabil, prea puțini lingviști care împărtășesc postulatele direcției antisemantice, antimentaliste în știința limbii.

IV. P r i n c i p i u l a n t i d o g m a t i s m u l u i . Acad. E. Coșeriu notează că acest principiu nu este altceva decât cel al tradiției, aplicat ori pancronic, ori sincron, ceea ce înseamnă că „toate teoriile, dacă sunt sincere și dacă nu sunt de rea-credință, toate se bazează pe aceeași cunoaștere intuitivă, originară și că deci toate spun lucrurile așa cum sunt, cel puțin dintr-o anumită perspectivă. Toate conțin cel puțin un sâmbure de adevăr”. Autorul precizează în continuare: „Nici o greșală nu este numai greșală, ci și greșelile conțin ceva, cel puțin o intenție de adevăr, și datoria noastră, când interpretăm, este tocmai să interpretăm în sensul adevărului, nu să criticăm pur și simplu, că asta nu ne duce la nimic. Să criticăm faptele care sunt deviate, care sunt greșeli și să vedem ce se află într-o teorie... ca sâmbure de adevăr, chiar dacă tot restul trebuie să respingem...”.

Cele descrise în principiul al IV-lea sunt foarte instructive mai ales pentru cercetătorii tineri. Unii dintre aceștia au indecența de a afirma că orice concluzie la care au ajuns e originală și impecabilă, pe când cele constatate de predecesorii lor nu prezintă nici o valoare științifică. Parcă răspunzând lipsei de modestie a unor cercetători afectați de virusul grandomaniei și originalității în științele umaniste, Eugeniu Coșeriu observă: „Originalitatea nu constă în a spune prostii noi, ci în a admite și adevăruri vechi, vechi de sute și mii de ani, și de a le utiliza într-o sinteză nouă, într-o interpretare nouă, cât mai adecvată, cât mai apropiată de realitatea obiectului”.

Un exemplu elocvent în sensul principiului al IV-lea, expus mai sus, ar fi tendința unor lingviști (în ultimii ani) de a nu mai recunoaște principiul logico-semantic cu aplicabilitate la tipurile predicatului în limba română. E vorba de structuri binomice formate din verbe semiauxiliare (de mod și de aspect) și un verb de bază (la conjunctiv, infinitiv, supin) de tipul: *vreau să cânt, încep a cânta, termin de citit* etc. (comp. în limba franceză: *je veux chanter, je commence à chanter, je termine de lire*).

V. Principiul utilității publice. Esența acestui principiu, după cum socrate prof. Coșeriu, poate fi redată prin următoarele cuvinte ale filozofului, logicianului și matematicianului german Gottfried Wilhelm Leibniz (1646-1716) „Scientia quo magis theorica, magis practica” – știința cu cât este mai teoretică, cu atât este și mai practică. Pornind de la maxima citată, compatriotul nostru consideră cu tot temeiul că „savantul nu-și poate permite să rămână în turnul său de fildeş..., nu-și poate permite să rămână în comunitatea oamenilor de știință și să vorbească numai pentru comunitatea oamenilor de știință! În realitate, el vorbește pentru toți cei care s-ar putea interesa de aceleași fapte, iar cei care s-ar putea interesa sunt toți oamenii”.

Prof. E. Coșeriu pledează pentru accesibilitate, pentru caracterul deschis al operelor de lingvistică (și nu numai de lingvistică!). „Să nu scriem într-un fel în care alții nu ne-ar înțelege; să luăm în serios toate interesele vorbitorilor cu privire la limbaj..., pentru că „limbajul funcționează prin și pentru vorbitori, nu prin și pentru lingviști! Tot ceea ce crede vorbitorul, tot ceea ce interesează pe vorbitor trebuie să intereseze și pe lingvist, și lingvistul trebuie să plece de la ceea ce aude vorbitorul”.

În această ordine de idei e de menționat că în unele studii de lingvistică ne mai lovim de un stil alambicat, greoi, cu o terminologie neadecvată, chiar prea liberă, fapt ce complică accesibilitatea textului. Și în cazul dat avem de învățat de la profesorul Eugeniu Coșeriu. Abordând problema terminologiei lingvistice, savantul notează: „Pe când alții au crezut necesar să creeze o terminologie cu totul nouă, ca să fie coerenti, eu, dimpotrivă, mi-am propus în terminologie să întrebuițez cuvintele curente, din limba de toate zilele, și să le transform pe ele în termeni tehnici, însă păstrând semnificația lor de bază în limbă”.

Vorbind de principiul utilității publice a științei despre limbă, acad. Coșeriu menționează, în mod expres, încă două aspecte de care e obligat să se ocupe lingvistul. E vorba de problema exprimării corecte (problema corectitudinii în limbă) și de planificarea lingvistică sau, mai precis, de politica lingvistică. Se precizează că „problema exprimării corecte este o problemă foarte serioasă, și o problemă de teorie lingvistică serioasă, și deci lingvistul are și el datoria să ia în studiu această problemă care îl interesează pe vorbitor”. Deosebit de acută e problema cultivării limbii (exprimării corecte) la noi, în Republica Moldova, unde mai persistă diglosia dintre aspectul ei scris (literar) și cel vorbit (*vox viva* sau *langage parlé*).

Mai continuăm a vorbi o limbă macaronică, un surogat, îmbibat cu calcuri din limba rusă: *vorbesc pe telefon; am privit pe televizor; am ascultat pe radio; la mine mama-i bolnavă; Ion conduce cu mașina; Maria îi invidiază Tamarei; Vasile s-a îndrăgostit în Valentina; măsuri în vederea creșterii nivelului producerii lap-*

telui (din ziare); nu mi se primește; am primit măsurile; am oformat documentele; aveți careva întrebări?; până când nu am întrebări; Ion l-a reproșat pe Gheorghe; prietenul meu locuiește sub Kiev etc.

E cât se poate de evident că toți lingviștii din Republica Moldova (și nu numai ei!) sunt datori a se ocupa de problema corectitudinii lingvistice, dacă doresc să ne ridicăm la standardul limbii literare române.

* * *

În ceea ce privește „planificarea lingvistică” sau „politica lingvistică” (de care vorbește prof. Coșeriu), putem spune că ea a fost expusă în Actele adoptate la 31 august 1989 sub formă de trei legi: (1) Legea cu privire la statutul limbii de stat; (2) Legea cu privire la funcționarea limbilor vorbite pe teritoriul republicii; (3) Legea cu privire la revenirea la grafia latină.

Cu părere de rău, aplicarea în viață a Legislației lingvistice din Republica Moldova lasă mult de dorit, pentru că Parlamentul (ales în 1994) a desființat Departamentul de stat al limbilor, a introdus în Constituția Republicii Moldova glotonimul „limba moldovenească”, fapt care a stârnit indignarea tuturor oamenilor de bună credință, inclusiv a intelectualilor, a pedagogilor, a savanților, a studenților. Pentru reexaminarea și reformularea articolului 13 de tristă faimă s-a pronunțat și Președintele Republicii Moldova, cu inițiativa legislativă, în Mesajul din 27 aprilie 1995, adresat Parlamentului Republicii Moldova. S-a propus unica și corectă formulare în Constituția Republicii Moldova a articolului 13: „Limba de stat (oficială) a Republicii Moldova este limba română”. Spre marele nostru regret, deputații din Parlament, cu 25 de voturi pro și 58 de voturi contra, au respins la 9 februarie 1996 inițiativa șefului statului. Acest gest negativ al parlamentarilor se referă nu numai la Președintele Republicii Moldova, ci și la toți oamenii inițiați în materie, la tot neamul nostru, la generațiile viitoare căroră li se inoculează neadevărul, umilința și supunerea, înstrăinarea de neam și separatismul. În alocuțiunea sa, la Adunarea anuală a A.Ș.M. din 26 februarie 1996, dl Mircea Snegur din nou s-a referit la problema limbii, subliniind: „Am spus atunci și o repet și acum: era și este vorba de un adevăr științific, și anume acela că limba maternă a moldovenilor se numește «limba română», adevăr care trebuie consfințit în *Legea Supremă* a țării. Atât. Actuala majoritate parlamentară însă s-a dovedit inaptă a susține un examen pe cât de simplu, pe atât de necesar la capitolul «maturitate civică și responsabilitate politică», ambițiile ideologice situându-se din nou, pentru a câta oară în decursul ultimilor decenii ale istoriei noastre, deasupra adevărului științific” (vezi ziarul „Moldova suverană”, nr. 36 din 2 martie 1996, p. 2). Și mai departe M. Snegur continuă: „Dacă vrem ca toți moldovenii să conștientizeze adevărul că limba lor se numește «limba română»,

trebuie să cultivăm receptivitatea lor față de această denumire corectă din punct de vedere științific. Misiunea care îi revine în legătură cu aceasta intelectualității nu este, în opinia mea, o misiune politică, ci una de culturalizare (evid.n. – A.C.). Cu cât fiecare intelectual, fiecare om de știință își va pune umărul mai insistent la nobile lucrări de popularizare a adevărului, cu atât mai degrabă vom fi martorii triumfului lui” (ibidem). Este un adevăr la care subsemnează toți specialiștii romaniști.

Dar să revenim la prof. E. Coșeriu. Am vrea să finalizăm expunerea principiului al V-lea, apelând tot la spusele marelui savant: „se cuvine să avem interes pentru problemele didactice ale limbii. Nici un aspect practic, nici un aspect al lingvisticii aplicate nu e nedemn de interesul lingvistului!”.

Acum ca niciodată, în condițiile Republicii Moldova, lingvistica practică iese în avanscenă: un bun material didactic de limbă devine instrument absolut indispensabil pentru însușirea limbii materne.

În încheiere, vrem să menționăm încă o dată că prof. E. Coșeriu, conducându-se în activitatea sa de cele cinci principii de ordin filozofico-lingvistic, a reușit să facă o sinteză fericită a lingvisticii tradiționale cu cea modernă, a metodelor vechi cu cele noi, propunând un *modus cogitandi* original și foarte prodigios cu privire la multe probleme fundamentale ale filozofiei și ale limbii naturale ca fenomen social și ca sistem al sistemelor.

NOTE

¹ Iată ce scrie cunoscutul etnolingvist și fonolog André-Georges Haudricourt: „Imaginez, come le dit cet imbécile de Saussure, qu’il faut faire la linguistique pour elle-même. Mais, ça n’a pas de sens. Ça tourne en rond. Alors ça, ça me semble incompréhensible. Je ne connais pas la mentalité des gens qui sont croyants à ces choses-là. Ils me semblent être des idiots” [a se vedea: 10, p. 316].

² Vorbind despre N. Chomsky, savantul francez André-Georges Haudricourt (vezi nota 1) notează: „Ce qui est absurde, c’est le point de vue chomskiste, qui est trop philosophique” (p. 320). Și mai departe: „c’est une grosse blague, n’est-ce pas? Le chomskisme c’est une autre erreur, mais aussi grave à mon avis – c’est de penser, c’est de se contenter d’explications verbales, c’est-à-dire, qui n’ont pour moi pas de sens” (p. 337). Autorul semnalează faptul că N. Chomsky se dă în vânt după invenții și inovări, dar „il faut inventer des nouveautés..., mais en science ça n’a pas de sens. Ce n’est pas parce que l’idée est nouvelle qu’elle est bon” (p. 339). Prin cele afirmate prof. Haudricourt se raliază, în mod indirect, la doctrina filozofico-lingvistică a lui Eugeniu Coșeriu.

REFERINȚE

1. *Principiile lingvisticii ca știință a culturii*: Conferință ținută la Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași, în deschiderea Colocviului omagial «Eugen Coșeriu – un mare lingvist contemporan», 13 aprilie, 1992 (Transcrierea de pe bandă magnetică de Eugen Munteanu) // *Analele științifice ale Universității „Al. I. Cuza” din Iași* (serie nouă). „Omul și limbajul său”. *Studia linguistica in honorem Eugenio Coșeriu*. Secțiunea III. Tomul XXXVII-XXXVIII. Lingvistică. 1991-1992.

2. Coșeriu E. *Latinitatea orientală* // „Limba Română” (Chișinău), 1994, nr.3.
3. *Răspuns la solicitarea Parlamentului Republicii Moldova privind istoria și folosirea glotonimului „limba moldovenească” (Opinia specialiștilor-filologi ai Academiei, acceptată la ședința lărgită a Prezidiului A.Ș.M.)* // „Limba Română” (Chișinău), 1994, nr. 4.
4. *Mesajul Președintelui Republicii Moldova Mircea Snegur „Limba Română este numele corect al limbii noastre” din 27 aprilie 1995* // „Revistă de Lingvistică și Știință Literară”, 1995, nr. 5.
5. *Materialele Conferinței Științifice „Limba Română este numele corect al limbii noastre”* // „Limba română” (Chișinău), 1995, nr. 4.
6. *Declarația Adunării Generale Anuale a Academiei de Științe a Moldovei din 28 februarie 1996* // „Știința”, 1996, nr. 3.
7. Н. Д. Арутюнова, Е. В. Падучева, *Истоки, проблемы и категории прагматики* // Новое в зарубежной лингвистике, XVI, Moscova, 1985.
8. Л. Ельмслев, *Методы структурного анализа в лингвистике* // В. А. Звегинцев, *История языкознания XIX и XX веков в очерках и извлечениях*, II, Moscova, 1960.
9. Фердинанд де Соссюр, *Труды по языкознанию*, Moscova, 1977.
10. André-Georges Haudricourt: „Les conditions d'apparition et de disparition c'est ça, à mon avis, le scientifique”: Entretien avec André-Georges Haudricourt // *Orbis*, t. XXXVII, Louvin (Beigium), 1994.
11. Jean Perrot, *La linguistique*, Paris, 1980.
12. Уоллес Л. Чейф, *Значение и структура языка*, Moscova, 1975.
13. Роман Якобсон, *Избранные работы*, Moscova, 1985.
14. Gh. Neamțu, *Predicatul în limba română*, București, 1986.
15. Gh. Neamțu, *Elemente de analiză gramaticală*, București, 1989.

„Revistă de Lingvistică și Știință Literară”, 1996, nr. 5, p. 55-63

§ 5 *VIR DOCTISSIMUS ET MAGISTER ILLUSTRISSIMUS*

(N. Corlăteanu – nonagenar)

Decanul de vârstă al filologilor din Republica Moldova, doctor habilitat, profesor universitar, academician al A.Ș.M., Nicolae Corlăteanu s-a născut la 14 mai 1915 într-o familie de țărani din satul Caracui, Lăpușna. În anul 1934 a absolvit liceul „Al. Donici” din Chișinău, iar în 1939, 1940 facultățile de Litere și Filozofie și cea de Drept ale Universității din Cernăuți. Între 1940-1941 a fost învățător într-o școală medie din orașelul Ocnița. În timpul războiului muncește la o uzină militară din Rusia, iar din 1943 e angajat la Institutul Moldovenesc de Cercetări Științifice, evacuat la Buguruslan, regiunea Orenburg.

După război revine la Chișinău, susține în 1949, la Kiev, teza de doctor în științe filologice, devine șef de secție, apoi director (1961-1969) la Institutul de Limbă și Literatură al Filialei Moldovenești a A.Ș. din U.R.S.S. (din 1961 – al A.Ș.M.). În 1965 susține la Moscova teza de doctor habilitat în științe filologice. Din 1961 este membru corespondent, iar din 1965 academician al A.Ș.M. Din 1946 și până în 1988 a muncit fără întrerupere, prin cumul, și la Universitatea de Stat din Chișinău în calitate de lector, lector superior, docent, profesor universitar.

Acad. N. Corlăteanu a fost primul șef al Catedrei de Limbă și Literatură la U.S.M., fondată în anul 1946. A condus catedra 3 ani (până în 1949).

Pe parcursul lungii sale cariere științifice și pedagogice (de mai mult de 60 de ani), acad. N. Corlăteanu a publicat circa 800 de titluri (monografii, studii, manuale, programe, crestomații, articole, recenzii, tablete, rezumate, note etc.). A fost decorat cu câteva ordine și medalii. Este „Eminent al Învățământului din U.R.S.S.” și „Eminent al Învățământului din Republica Moldova”, Laureat al Premiului de Stat al Moldovei în domeniul Științei și Tehnicii, Om Emerit în Știință și Tehnică din Republica Moldova, membru al Uniunii Scriitorilor, Cavaler al Ordinului Republicii.

Ariile de investigare și tematica abordată de acad. N. Corlăteanu sunt extrem de largi, ele fiind acoperite de lucrări valoroase și înalt apreciate. Vom numi doar unele din aceste direcții și cele mai cunoscute lucrări ale autorului. Astfel, am putea delimita, în mod convențional, 10 direcții în activitatea de cercetare:

1. **Latina vulgară** ca bază a **limbilor neoromanice** și **romanistica**. E cazul să amintim aici monografia „Issledovanie narodnoi latâni i eio otnoșenii s romanskimi iazâkami” (editată la Moscova în 1974 și recunoscută în fosta Uniune Sovietică și în străinătate ca una dintre cele mai reușite sinteze în domeniul romanisticii). Acad. N. Corlăteanu a revizuit chiar în anul jubiliar (2005) această operă, a tradus-o în limba română împreună cu fosta sa studentă Lidia Colesnic, actualmente doctor conferențiar la Catedra de Filologie Clasică a U.S.M. Manuscrisul a fost predat la editură. Un studiu important este și *Romanizarea și reromanizarea* (1999).

2. **Istoria limbii române**. De fapt, ar trebui să precizăm că aproape în toate scrierile acad. N. Corlăteanu este prezent elementul diacronic. Din lucrările cu tematică istorică menționăm: *Începuturile scrisului în limba moldovenească* (1947), *Originea fondului lexical de bază* (1955); *În jurul unei controverse filologice (Raporturile dintre „Codicele Voronețean” și „Lucrul sfinților apostoli” al lui Coresi* (1960, 1963); *Scrisul românesc: începuturile lui* (2000) etc.

3. **Istoria limbii literare** – o direcție preferențiată a cercetătorului. La această temă menționăm cercetările: *Capitole din istoria limbii literare* (1971) și *Schițe de istorie a limbii moldovenești literare* (1980) – ambele scrise în colaborare; *Româna literară în Republica Moldova: istorie și actualitate* (1995) etc.

4. **Probleme de fonetică și fonologie** au fost abordate în două volume de sinteză: *Fonetica limbii moldovenești literare contemporane* (1978) și *Fonetica* (1993) în colaborare cu prof. V. Zagaevski; o serie de articole științifice.

5. **Lexicologia și lexicografia** au constituit pasiunea (și „slăbiciunea”) dintotdeauna a maestrului. Nu vom exagera afirmând că mai mult de jumătate din opera lui se referă la cercetarea lexicului și a frazeologiei sub diverse aspecte. În intervalul de timp dintre apariția manualului pentru universități *Curs de limbă moldovenească literară contemporană*, vol. I (1956), unde *lexicul* cuprinde vreo 150 de pagini, și volumele *Lexicologia* din 1969, apoi din 1982 și cea din 1992 în colaborare cu prof. Ion Melniciuc, domnul profesor a fost prezent în diferite reviste și culegeri cu zeci de articole privind sinonimia, omonimia, frazeologia, neologismele, lexicul sub aspect etimologic, lexicul terminologic etc. Un larg ecou (10 recenzii) a avut cartea *Cuvântul în vârtoarea vieții* (1980). E valoroasă și monografia *Încadrarea lingvistică în realitățile europene* (2001), în paginile căreia sunt tratate probleme actuale de vocabular „european”, în principiu terminologic. Originală sub aspect conceptual și ca mod de interpretare este recenta monografie *Neologismul în opera eminesciană: Creația poetică. Proza literară. Eminescu – jurnalistul* (2004).

Cât privește *lexicografia*, N. Corlăteanu a elaborat nu numai cea mai consistentă schiță de istorie a lexicografiei românești, inclusiv a celei din Basarabia secolului al XIX-lea, ci și, în colaborare cu mult regretatul său coleg și prieten Eugeniu

Russev, un apreciat *Dicționar rus-român* (circa 60.000 de cuvinte), publicat la Moscova (ed. I, 1954, ed. II, 1967).

6. **Probleme de gramatică**, în special cele de morfologie, cum ar fi *Categoria gramaticală a cazului la substantive* (1955), *Problema studierii substantivelor din Poveștile lui I. Creangă* (1959), *Perfectul simplu la Ion Creangă* (1965), *Valoarea morfologică a alternanței fonetice* (1978), *Derivatologia* (1997) etc.

7. **Scriitorul și limba lui; contribuția scriitorilor clasici și contemporani la dezvoltarea limbii literare**. Familiarizat încă din anii de liceu cu creația marilor clasici, N. Corlăteanu a promovat opera acestora întreaga sa viață, analizând moștenirea literară a lui Al. Russo, V. Alecsandri, M. Eminescu, I. Creangă etc., acesta din urmă rămânând o adevărată pasiune a cercetătorului. Acad. N. Corlăteanu i-a consacrat zeci de articole, inclusiv monografia, devenită și teză de doctor habilitat, *Studiu asupra sistemului lexical moldovenesc din anii 1870-1890* (Contribuția lui Ion Creangă și a altor scriitori la valorificarea stilistică a vocabularului contemporan) (1964). În cele 500 de pagini ale cercetării, autorul abordează, cu lux de amănunte, probleme generale de metodologie, cum ar fi: conceptul de limbă literară; formarea limbii literare române (controverse); principalele ei etape de dezvoltare; căile de îmbogățire a lexicului; problema dezvoltării stilurilor limbii literare; raportul dintre limba comună națională, limba literară, limba literaturii artistice și limba scriitorului; contribuția scriitorilor clasici la dezvoltarea limbii literare; particularitățile lexico-frazeologice și stilistice ale părților de vorbire (substantivul, adjectivul, verbul, articolul, conjuncția, particula, interjecția și onomatopeia) în opera lui I. Creangă.

Monografia impresionează prin profunzimea abordării problemelor, prin cunoștințele autorului în domeniul istoriei literaturii române și a celei universale, prin caracterul ei instructiv, înscriindu-se în istoria filologiei romanice ca o contribuție importantă la opera de valorificare a moștenirii clasice.

Despre alți scriitori: *Alecsandri* (1968), *Farmecul cuvântului – Al. Russo* (1969), *Problema limbii în concepția lui Alecu Russo* (1975), *V. Alecsandri și limba literară* (1978), *D. Cantemir și limba literară* (1981), *Despre limba operei lui Andrei Lupan* (1982), *Scriitorul în fața limbii literare* (1985), *Creația scriitorilor moldoveni în școală* (1985), *Poeta Magda Isanos* (1991).

8. **Cultivarea limbii**. Un merit incontestabil al acad. N. Corlăteanu rezidă în faptul că la începutul anilor '60, când poluarea limbii atinge cote dramatice, practic, funcțiile ei sociale se redusese la minimum (ele fiind preluate de limba „fratelui mai mare”), apar concomitent două articole *Cultivarea limbii și problemele ei actuale* și *Ce este cultivarea limbii?* – ambele în 1961. N. Corlăteanu, pe de o parte, a dat alarma, arătând că am ajuns la marginea prăpastiei, iar pe de altă parte, a îndemnat pe tinerii cercetători (savanți, pedagogi, zia-riști, artiști, crainici, editori etc.) să participe la salvarea și salvagardarea graiului

nostru. Învățăatul publică articole de cultivare a limbii, ia cuvântul la radio și televiziune, abordând aceleași probleme, fondează seria de broșuri *Cultivarea limbii*, din care au apărut vreo 10 fascicule, susține, în mod sistematic, în revista „Femeia Moldovei”, rubrica „Limba noastră” (1975-1982) și „Ca o vatră– limba noastră” (1982-1995), organizează câteva conferințe teoretico-practice cu tema „Cultura limbii noastre” în orașele Chișinău, Bălți, Cahul, Soroca, Orhei, Călărași ș.a. Corectitudinea limbii sub variatele ei aspecte a fost tratată în: *Normele literare și chestiunile de cultivare a limbii* (1962), *Cultivarea limbii la etapa actuală* (1963), *Să cultivăm limba literară* (1963), *O problemă arzătoare – cultivarea limbii* (1963), *Cultivarea limbii în școală* (1966), *Și vorbirea orală trebuie cultivată* (1970), *Limba presei periodice* (1971), *Cuvântul și arta fotografică într-un sprijin reciproc* (1999), *Ecologia limbajului* (1992), *Vorbirea vie și ortografia* (1991) etc.

Exemplul personal al acad. N. Corlăteanu privind grija față de corectitudinea limbii române este urmat de mulți discipoli ai lui, precum și de toți acei cărora nu le este indiferentă soarta graiului matern.

9. Sociolingvistica și interferența limbilor. Trăind și activând în fosta Uniune Sovietică, într-un mediu lingvistic extrem de complicat, unde majoritatea limbilor naționale (130 la număr) erau înlăturate din uzul oficial, unde factorii sociali și cei extralingvistici erau considerați forța motrice în „dezvoltarea” limbilor naționale sub influența limbii ruse, nici un lingvist de bună credință nu putea rămâne impasibil față de așa-zisul bilingvism național-rus, de interferența lingvistică la diferite nivele ale limbii, de soarta limbilor mici, de limba de comunicare interetnică etc.

Deși constrâns de regimul totalitar să exprime punctul de vedere oficial asupra acestui cerc de probleme, acad. Corlăteanu strecura sistematic în lucrările de sociolingvistică gânduri sănătoase cu referire la importanța limbii materne în dezvoltarea individului și a culturii naționale, la necesitatea de a cultiva simțul limbii, de a însuși norma literară, de a se feri de influențele nefaste ce veneau în urma invaziei fizice și spirituale rusești, de a păstra și dezvolta tradiția lingvistică, deoarece, sublinia savantul, „nu suntem o limbă neografă”.

Vom numi câteva publicații ale autorului pe teme sociolingvistice: *Rolul factorilor sociali în dezvoltarea limbii* (1968), *Sur l'interaction linguistique romano-slave* (1968), *Naționalul și internaționalul în literatură, limbă și folclor* (1969), *Dezvoltarea diferențială a nivelurilor limbii și raportarea lor la condiționarea socială* (1970), *Bilingvismul și polilingvismul* (1972), *Problema interacțiunii limbilor* (1974), *Rolul tradițiilor culturale în procesul corelației și dezvoltării limbilor* (1976), *Pentru păstrarea și cultivarea conștiinței naționale* (1990) etc.

10. Istoria filologiei. Cunoscându-i bine pe savanții lingviști din trecut și pe cei contemporani, acad. Corlăteanu a găsit timp și bunăvoință să scrie despre

unii dintre ei, să le analizeze opera, arătând contribuția concretă pe care au adus-o la dezvoltarea științei despre limbă. De sub pana maestrului au ieșit aprecieri obiective despre Mihail Lomonosov (1961), despre lexicografa C. Marțișevskaia (1987), despre slavistul moscovit Filip Filin (1982), despre lingvistul ucrainean Ivan Belodid (1976) – cu ultimii doi (demult decedați) a colaborat îndeaproape.

A întreținut relații de lucru cu mulți romaniști din fosta U.R.S.S., dintre care îl menționăm pe savantul din Sankt Petersburg, autorul studiului *Limbile romanice din sud-estul Europei și limba națională a R.S.S. Moldovenești* (trad. din rus., Chișinău, 1960), Vladimir Șișmariov (1973), pe moscovitul de origine română Dimitrie Mihalcea, devenit Mihalci – profesor de romanistică și bun prieten al nostru (1980) ș.a.

Deosebit de apropiați sufletului îi sunt înaintașii neamului românesc, filologii care „au cârpocit la haina limbii noastre”, dezvoltând-o, normând-o, aliniind-o la celelalte limbi-surori ale ginte latine. Prof. N. Corlăteanu s-a aplecat cu pietate asupra moștenirii lăsate de Ion Heliade Rădulescu (1992), de profesorii săi de la Universitatea din Cernăuți Grigore Nandriș (1992) și Leca Morariu (1993). A mai scris despre valorosul istoric Eugeniu Russev, colegul său de liceu, devenit apoi și coleg de Academie, coautor și prieten de familie (1986), despre folcloristul Gheorghe V. Madan (1993), despre marele patriot Nicolae Testemițeanu (1992), despre astronomul basarabean Nicolae Donici (1994), despre prof. D. E. Mihalci (2000), despre unul dintre cei mai fideli discipoli ai săi Vasile Melnic (1994), despre profesorul Eugeniu Coșeriu ș.a.

Deși foarte ocupat cu cercetările proprii, acad. N. Corlăteanu găsește timp să recenzeze unele lucrări de mare valoare. Vom aminti câteva dintre ele: *Dicționarul român-rus* de B. Adrianova și D. Mihalci (1953), *Dicționarul limbii române literare contemporane* în 4 volume (1958), *Récueil d'études romanes* publié à l'occasion du IX congrés international de linguistique romane, Paris, 1959 (1961); *Boriba idei i napravlenii v iazâcoznanii našego vremeni* de R. Budagov (1979).

Gata oricând să-i ajute pe foștii săi studenți, dintre care mulți sunt cercetători științifici, acad. N. Corlăteanu a redactat zeci de lucrări colective și individuale. Vom indica numai câteva nume de autori care au avut fericirea de a fi îndrumați de savant: S. Berejan, I. Melniciuc, M. Cosniceanu, V. Melnic, V. Zagaevski, A. Eremia, T. Cotelnic, I. Ciornâi ș.a.

* * *

Acad. N. Corlăteanu face parte din acea cohortă de oameni de știință care reușeau să cumuleze, în mod fericit, activitatea de cercetare cu cea didactică. Din

1946 – anul fondării Universității de Stat din Moldova – și până în anul 1988 N. Corlăteanu a muncit la catedră, urcând încet, dar sigur, toate treptele ierarhiei universitare: lector, lector superior, docent, profesor. A ținut permanent două dintre cele mai prestigioase cursuri: „Limba moldovenească contemporană” (cu toate compartimentele ei) și „Limba latină populară”, de asemenea cursuri și seminare speciale.

Prelegerile lui captivau pe studenți prin profunzimea gândurilor expuse, prin varietatea materialului factic, prin logica demonstrărilor și spiritul inovator al interpretărilor, prin atitudinea personală, deseori cu totul originală față de multe probleme dificile și, desigur, prin expresivitatea formei de expunere. Zeci de studenți care au devenit profesori de limba și literatura română, ziariști, cercetători științifici, scriitori, redactori, editori etc. au audiat cu mult folos cursurile maestrului, familiarizându-se cu multiple probleme de lingvistică și de filologie, în general, și, în primul rând, dezvoltându-și ceea ce se cheamă „simțul limbii” materne, atât de necesar fiecărui om de cultură. Poate tocmai de aceea toți foștii studenți care au frecventat prelegerile profesorului universitar N. Corlăteanu își amintesc de ele cu mândrie și recunoștință.

Savantul care nu a înființat o școală științifică e ca pomul fără rod. N. Corlăteanu nu și-a imaginat viața făcând cercetări *in vitro*, izolat de semeni. În jurul prof. N. Corlăteanu s-au adunat, începând cu anii '50, mulți tineri, pe care maestrul i-a îndrumat și i-a călăuzit în cercetare. Sub conducerea prof. N. Corlăteanu și-au scris și și-au susținut tezele de doctorat Anatol Ciobanu, Maria Cosniceanu, Vasile Melnic, Anatol Eremia, Maria Bârcă, Gheorghe Colțun, Elena Pânzaru-Belinschi, Irina Condrea, Maria Graur ș.a.

Acad. N. Corlăteanu a fost referent oficial la susținerea publică a mai mult de 40 de teze de doctor și doctor habilitat în filologie, atât la Chișinău, cât și în alte centre științifice. Câteva nume ale discipolilor săi „indirecți” sunt Haralambie Corbu (academician), Silviu Berejan (academician), Alexandru Dârul (doctor habilitat), Vasile Soloviov (doctor în filologie), Vitalie Marin (doctor habilitat, profesor universitar), Victor Gațac (membru al A.Ș. din Rusia), Mihail Dolgan (membru corespondent al A.Ș.M., profesor universitar), Nicolae Raevschi (doctor habilitat), Nicolae Bilețchi (membru corespondent al A.Ș.M., prof. universitar), Teodor Cotelnic (doctor hab., prof. universitar), Ion Ețcu (doctor hab., prof. universitar).

Omagiatul a participat activ și la congrese, simpozioane, conferințe științifice de lingvistică, organizate pe parcursul ultimilor 45-50 de ani, în centre universitare din Republica Moldova, Ucraina, Federația Rusă, Uzbekistan, Cazahstan, Tadjikistan, România, Bulgaria, fosta Cehoslovacie, Italia, Armenia, Lituania, Estonia, Letonia, Georgia etc.

Istoria a făcut în așa fel ca savantul și profesorul Nicolae Corlăteanu să-și desfășoare activitatea în perioada regimului totalitar, când era „promovată” așa-zisa teorie despre existența celor două limbi est-romanice diferite: româna și „moldovenească”. Fiind o comandă socială venită direct de la dictatorul Stalin, „teoria” în cauză apare în R.A.S.S.M. (1924). Se urmăreau scopuri de „eliberare”, mai precis – de recucerire a Basarabiei „subjugate” de români (1918-1940).

Astăzi sunt cunoscute tristele rezultate ale politicii lingvistice (și a celei naționale) din ex-Uniunea Sovietică, în general, și din fosta R.S.S.M., în particular. La 28 iunie 1940 basarabenii s-au trezit cu o nouă limbă – „moldovenească” – împânzită cu rusisme.

Cine îndrăzne să se împotrivească acestei *linghi* sau, doamne ferește, să pună la îndoială existența ei în Moldova Sovietică, era declarat „dușman al poporului” și ostracizat pe veci.

Ei bine, în asemenea ambianțe concrete, trăind sub un regim antinațional, ce ar fi putut face un savant de talia profesorului N. Corlăteanu, care a absolvit două facultăți „pe timpul românilor” și cunoștea întreaga moștenire literară? Răspunsul stă la suprafață: trebuia să se acomodeze la absurda situație politico-socială. Asupra lui se îndreptau însă ochii ageri și necruțători ai *partidului* (și nu numai ai partidului), iscodind *ce* scrie, *ce* spune, *cum* tratează problemele alfabetului, ortografiei, limbii, literaturii, istoriei ș.a.

În aceste condiții vitrege, savantul și pedagogul N. Corlăteanu s-a văzut constrâns să facă uneori târg de conștiință, să susțină unele idei inconsistente, acestea fiindu-i impuse de „cursul politic al partidului”. Cele spuse se referă la afirmațiile deplasate cu privire la bilingvismul moldo-rus, „înflorirea” așa-zisei limbi moldovenești, îmbogățirea continuă a vocabularului și sintaxei în urma calchierilor și împrumuturilor din limba lui Pușkin etc.

Și cu toate acestea, meritul omagiatului nostru ca savant și ca cetățean constă în faptul că el nu a elogiat în public pseudoteoria despre așa-zisa limbă moldovenească. N. Corlăteanu utiliza glotonimul „limba moldovenească” (pentru că altfel nici nu se putea pe timpurile acelea!), dar conținutul acestui termen era „umplut” *de facto* cu toată istoria limbii române literare unice, arătându-se mereu rolul cărțurilor (Gr. Ureche, I. Neculce, M. Costin, N. Costin, N. Milescu-Spătaru, D. Cantemir ș.a.) și al scriitorilor clasici (Al. Russo, I. Creangă, M. Eminescu, V. Alecsandri, M. Kogălniceanu, Al. Mateevici și mulți alții).

Apelând deseori la un limbaj esopic, ambiguu și chiar sibilic, N. Corlăteanu reușea să rostească și adevăruri importante. Acest lucru îl recunoaște și omagiatul: „Numai astfel se putea, în acele condiții, menține trează conștiința de neam și de credință, de apartenență la unul și același popor, la una și aceeași entitate națională” (vezi interviul din revista „Limba Română”, 1995, nr. 1, p. 50).

Că cele spuse reflectă adevărul, ne convingem citind lucrările academicianului N. Corlăteanu publicate după 1990, când, în sfârșit, în republică s-a instaurat libertatea cugetului și a cuvântului, când oamenii de știință, inclusiv cei din domeniul științelor umaniste, pot să spună adevărul fără a se teme de repercusiuni de ordin administrativ și disciplinar. Din mai multe studii, articole și interviuri ale savantului omagiat, apărute în Republica Moldova și în România, reiese cât se poate de clar că în estul Europei există o singură limbă romanică – *limba română*, că această limbă e a românilor de pretutindeni. Pentru o mai amplă documentare vezi interviul profesorului Corlăteanu publicat în nr. 1, 1995 al revistei „Limba Română”, din care se poate deduce atitudinea omagiatului față de sterila dispută ce mai continuă în republica noastră referitor la așa-zisa limbă „moldovenească”.

Cu permisiunea cititorului, voi evidenția (din respectivul dialog) câteva gânduri actuale și deosebit de relevante pentru *modus-ul cogitandi* și poziția civică a lingvistului N. Corlăteanu: 1) „Cred că atribuirea denumirii de *limbă română* pentru noțiunea de limbă literară în Republica Moldova *nu știrbește cu nimic autoritatea și nici demnitatea nimănui* (subl.n. – A.C.). Ea are însă avantajul că prin această recunoaștere avem tot dreptul de a folosi întreaga moștenire clasică literară și lingvistică de pe întreg spațiul est-roman, se creează posibilitatea de a pătrunde mai lesne și mai adânc în contextul general european *în care limba română nu este în nici un chip pusă la îndoială* (subl.n. – A.C.)” (p. 49-50). Aceste adevăruri axiomatiche nu reclamă nici un comentariu. 2) „Trebuie să înțelegem cu toții, odată și pentru totdeauna: *încercările întreprinse în perioada sovietică de a crea o nouă limbă romanică, diferită de română, n-au dat nici un fel de rezultate*” (subl.n. – A.C.) (tot acolo).

Anume pe timpul regimului totalitar se făceau tentative de „a fonda” teoretic existența unei limbi moldovenești. După cum se știe, ele s-au terminat cu un total eșec. La acest joc pueril de-a știința (de fapt, a fost un joc satanic) au renunțat, până la urmă, lingviștii de prestigiu – academicienii români Al. Graur și Ion Coteanu, membrul corespondent al A.Ș. din Rusia Ruben Budagov, profesorul universitar moscovit Samuil Bernștein, academicianul și profesorul universitar din Sankt Petersburg Rajmund Piotrovski ș.a. Spre marele nostru regret, această evoluție firească, această deschidere spre adevărul științific privind istoria neamului și a limbii, evenimentele din anii 1988-1994 i-au lăsat indiferenți pe unii politicieni, care continuă să promoveze (și să impună prin legile adoptate) dogmele vechi, respinse de argumentul științific. Politica nu ar trebui să se amestece în știință, căci deseori îi face servicii proaste și, în consecință, nu are nimeni câștig de cauză. În acest sens, acad. N. Corlăteanu menționează: 3) „Puterea politică a unui singur partid – în condițiile unei democrații veritabile, care se extinde tot mai mult pe întreg globul pământesc – deși poate să se impu-

nă pentru o anumită perioadă și în domeniul literar-lingvistic (în cazul nostru la denumirea limbii) – tocmai datorită faptului că nu se sprijină pe argumente, pe dovezi științifice și adevăr, pe cunoașterea istoriei, a faptelor concrete ale limbii noastre și ale multor alte limbi, *cred că nu are șanse de izbândă definitivă, ci doar temporară* (subl.n. – A.C.)” (p. 50). Sunt lucruri care nu se hotărăsc prin votare, din ambiție sau din spirit de grup.

Menționăm că cele spuse de acad. N. Corlăteanu au găsit susținere în Mesajul Președintelui de atunci al Republicii Moldova din 27 aprilie 1995, adresat Parlamentului în vederea revotării articolului 13 din Constituția Republicii Moldova în următoarea reformulare: „Limba de stat (oficială) a Republicii Moldova este limba română”. În Mesajul respectiv se poate citi: „Oare această tendință firească a oricărui neam și popor de a vorbi și a scrie o limbă cultă poate fi străină voinței neamului și poporului nostru, cum încearcă unii să prezinte lucrurile? Oare părinte să fie acela care-și dorește ca fiul lui să nu cunoască mai multe ca el? Oare făcând atâtea din puținul pe care ni-l putem permite, în condițiile de astăzi, pentru dezvoltarea și funcționarea altor limbi vorbite pe teritoriul țării, avem dreptul să ferecăm în formule greșite, să sărăcim propriul grai, propria limbă?”.

Patetismul acestor întrebări retorice exprimă un adevăr incontestabil: limba română trebuie repusă, în sfârșit, în drepturile ei inalienabile, căci numai *cu* și *prin* ea ne vom plasa pe orbita valorilor europene, alături de alte limbi și popoare civilizate.

* * *

Ajungând la capătul consemnărilor, vom menționa, în mod expres, că activitatea științifică și pedagogică a lui N. Corlăteanu a fost supusă mereu imixtiunilor și presiunilor din partea mai marilor regimului totalitar, fapt care îi amăra sufletul, îl deruta, îl sustrăgea de la problemele de știință, pe care era chemat a le rezolva și, în ultimă instanță, îl împingea pe marginea prăpastiei, transformându-l, prin șantaj și spaimă, în *homo duplex*.

Cu toate inconvenientele de ordin extralingvistic, muncea în sudoarea frunții: de sub pana lui ieșeau noi și noi lucrări, unele dintre ele devenind opere de referință. Cine își dă osteneala să citească aceste scrieri redactate într-un limbaj echivoc, ambiguu, plasându-le în anturajele concrete istorico-politico-administrative, poate alege ușor grâul de neghină și poate înțelege gândurile voalate, presuposițiile autorului, ele fiind conjugate cu cea magistrală – unitatea lingvistică, istorică și de neam a moldovenilor, muntenilor, ardelenilor, bucovinenilor, băănățenilor etc., a românilor de pretutindeni și dintotdeauna.

* * *

La această aniversare a academicianului Nicolae Corlăteanu, discipolii săi vin cu un sincer cuvânt de omagiu și se închină dascălului, dorindu-i multă și durabilă sănătate, noi forțe de creație, dispoziție tinerească, primăvară-n suflet, fericire, noroc și voie bună.

Dumneavoastră, dragă domnule academician, doar la vârsta dintre 80 și 90 de ani, ați publicat peste 70 de lucrări, între care și 5 cărți: *Răspântii* (1995, 184 pag.), *Nandrișii* (1998, 97 pag.), *Așa am trecut până acum prin viață* (2000, 130 pag.), *Neologismul în opera eminesciană* (2004, 224 pag.) și *Latina vulgară* (2005, sub tipar, 160 pag., în colaborare cu Lidia Colesnic). Caracterul extrem de prodigios al activității Dumneavoastră este un exemplu demn de urmat...

Venerandissime et carrissime academice Nicolae Corlăteanu!

VIVAS, CRESCAS, FLOREAS,
tu, qui iustissimam venerationem apud nos omnes habes!

Revista „Limba Română”, 2005, nr. 4, p. 14-23

§ 6 UNELE PROBLEME DE FILOLOGIE CLASICĂ ÎN VIZIUNEA ACAD. NICOLAE CORLĂTEANU

Având o excelentă pregătire în domeniul limbilor clasice (greaca veche, latina, slavona), datorită studiilor liceale, dar mai cu seamă celor universitare (la Universitatea din Cernăuți limba latină a făcut-o cu prof. B. Sbiera, iar slavona – cu prof. Gr. Nandriș), academicianul Nicolae Corlăteanu a folosit aceste cunoștințe, intens și cu mare eficacitate, în mai toate cercetările sale, chiar și atunci când ele nu vizau în mod direct aspectul diacronic al limbii române. Adept declarat al școlii neogramaticienilor, admirator al studiilor de ordin comparativ-istoric, sărbătoritul nostru nu scapă niciodată ocazia de a se referi la operele fundamentale și omnicunoscute ale lui Fr. Diez, W. Meyer-Lübke, H. Paul, A. Mielliet, H. Schuchardt, I. Iordan, F. Fortunatov, A. Potebnea ș.a. Chiar în articolele de popularizare autorul „strecoară” pe neobservate note și mențiuni cu caracter istoric, etimologic, paralele în diferite limbi (romanice și neromanice) ale fenomenului descris, pornind, firește, întotdeauna de la limbile clasice respective.

Dându-și foarte bine seama că limba latină „est mater nostrae; est fundamentam linguae nostrae”, profesorul N. Corlăteanu, în anii imediat postbelici, a elaborat și a prezentat studenților de la litere timp de 40 de ani *Cursul de latină vulgară*. Prelegerile se desfășurau cu sala mereu plină de studenți, căci aceștia erau captivați de vasta informație a cursului, de utilitatea lui practică, de modul atrăgător de expunere etc.

N. Corlăteanu își inaugura ciclul de lecții printr-o largă și substanțială introducere, în care vorbea de Latium și limba latină, de Roma și formarea statului (regatului) roman, despre cuceririle romanilor pe Peninsula italică și romanizarea popoarelor italice, despre perioada republicană a statului roman și cuceririle lui în afara Italiei, despre Imperiul Roman și extinderea acestuia pe 3 continente, inclusiv peste Dacia lui Decebal, în urma războaielor romano-dacice, purtate de împăratul Titus Flavius Domitianus (în a. 87-89 și 93-94) și de Marcus Ulpius Trajanus (în a. 101-102 și 105-106). Firul narațiunii continua ajungând până la romanizarea și apoi părăsirea Daciei de către romani (a. 271-275), la invazia popoarelor barbare în Europa, slăbirea, destrămarea, prăbușirea Imperiului Roman la 476 și apariția condițiilor favorabile pentru începerea procesului de formare treptată a popoarelor și limbilor neoromanice.

Tot în partea introductivă autorul vorbește cu lux de amănunte despre importanța limbii latine pentru noi, românii, care, vorba cronicarului Gr. Ureche, „de la Râm ne tragem”.

După o scurtă, dar consistentă introducere, lectorul își începea cursul propriu-zis, pe care îl diviza în două părți mari: Istoria externă a latinei vulgare și Sistemul fonetico-gramatical și lexical al latinei vulgare¹.

Ne vom opri la unele probleme ce ni se par mai interesante și la care autorul a stăruit în mod deosebit. Se demonstrează, de exemplu, că latina n-a fost o limbă omogenă, ea absorbind pe parcursul cuceririlor făcute de romani o serie de elemente eterogene, în primul rând, de la popoarele din Peninsula Apenină: umbri, osci, etrusci, sabini, leruți etc. Astfel, de la umbri a preluat cuvinte cum ar fi *bos* „bou”, *scrofa* „scroafă”, *lupus* „lup”; monoftongarea *au* > *o*, *ai*; *ae* > *e* etc.; de la sabini: *asinus* „asin”, *caseus* „caș”, *albus* „alb”, *lacrima* „lacrimă”; nume proprii ca *Nerio*, *Tarpeius*, *Capitolium* etc. Cele mai multe elemente romanii au împrumutat din limba etruscă, neindoeuropeană, vorbită în secolele VIII-IV î.e.n. Având o cultură foarte avansată, inclusiv scrisul (alfabetul) propriu, de care și romanii s-au folosit până în a. 450 î.e.n., etruscii au alimentat lexicul și cultura latină cu elemente ca: *histrio* < etr. ister „actor”, *persona* < etr. persu „mască”, „personaj”; „Lupoaica” – emblema orașului Roma, este o sculptură etruscă din sec. V î.e.n.; sistemul *tria nomina*: *praenomen* (= numele mic), *nomen* (= nume gentilic) și *cognomen* (= porecla, numele de familie), de exemplu: Marcus Tullius Cicero, Caius Iulius Caesar. De remarcat că la început cetățenii Romei purtau un singur nume (Romulus, Remulus, Marcus etc.), pe vremea regatului au ajuns la două nume (Pullius Hostilius, Numa Pompilius), iar în perioada republicană au trecut la *tria nomina*.

Cea mai puternică și mai durabilă influență asupra romanilor a avut-o limba și cultura greacă. În lexicul latin descoperim câteva mii de cuvinte grecești: *ancora* „ancoră”, *machina* „mecanism”, *oliva* „măslină”, *amphora* „amforă”, *amigdalum* „migdală”, *cedrus* „cedru”, *papyrus* „păpirus”, *platonus* „platon” etc.; toponime ca: *Messana* (azi Messina), *Syracusa* (azi Siragossa), *Agrigentum* în Sicilia (azi Girgenti), *Tarentum* în Calabria (azi Taranto) etc.

Merită atenție precizările făcute de prof. N. Corlăteanu în legătură cu delimitarea etapelor principale de dezvoltare a limbii și literaturii latine. În opinia autorului, acestea ar fi patru perioade care s-ar delimita, cronologic, în felul următor: (a) *perioada antică*, zisă și *perioada latinei vechi* (prisca latinitas) care începe aproximativ cu anul 600 î.e.n.; (b) *perioada de aur* a latinei care datează de la mijlocul sec. întâi î.e.n. și durează până în primele decenii ale secolului întâi e.n.; (c) *perioada subclasică* a latinei sau perioada de argint care începe după moartea împăratului Octavianus Augustus (anul 14 e. n.) și sfârșește aproximativ în a. 200 e.n. și (d) *perioada latinei târzii* (bas latin) care durează de la începutul sec. al

III-lea e.n. până în sec. al VIII e.n. Fiecare perioadă își are trăsăturile specifice și personalitățile de valoare care și-au adus contribuția la dezvoltarea civilizației romane. Astfel, în *perioada antică* s-a observat influența greacă asupra scriitorilor Livius Andronicus (cca 280 – cca 200 î.e.n.), primul poet epic și dramatic latin, grec, originar din Tarent, luat prizonier și adus ca sclav la Roma, traducătorul lui Odisseu și a unor serii de tragedii grecești; Claudius Caecus Appius (cca 275 î.e.n.) – a lăsat lucrări de gramatică, drept morală, din care s-au păstrat doar niște fragmente; Plautus Titus Maccius (cca 250 – cca 184), cel mai popular dintre comicii latini, iar „cele 21.500 de versuri păstrate fac parte din opera sa, fiind cel mai vechi și mai bogat tezaur lingvistic al latinei arhaice” (4, p.235); Lucutius Carus Titus (a. 96-53 î.e.n.) cu vestitul poem epic *De rerum natura* (Despre natura lucrurilor) în 6 cărți, 7.409 hexametri, „operă a materialismului antic ce s-a păstrat integral” și în care poetul a încercat să explice dezvoltarea societății și civilizației umane ca având un singur motor – rațiunea umană” (idem, p. 178).

În *perioada de aur*, supranumită și „clasică”, limba, literatura și cultura latină au atins culmea dezvoltării, având personalități ilustre cum ar fi Caesar Caius Iulius (100-44 î.e.n.), cu lucrări de proză – *Commentarii de bello Gallico* (7 cărți) și *Commentarii de bello civili* (3 cărți); Cicero Marcus Tullius (106-43 î.e.n.), unul dintre cei mai mari oratori și scriitori de proză din antichitate, care a pledat pentru respectarea normei literare, a creat stilul major și cel minor, a lăsat neprețuite lucrări de retorică, tratate, discursuri, opere de filozofie politică, o bogată corespondență; Virgilius Maro Publius (70-19 î.e.n.), neîntrecut poet cu minunatele lui lucrări ca *Bucolica*, *Geografia*, *Eneida* ș.a.; Horatius Flaccus Quintus (65-8 î.e.n.) lasă o vastă și inteligentă operă: *Satire* (2 cărți), *Epistole* (2 cărți), *Ode* (4 cărți) ș.a.; Ovidius Naso Publius (43 î.e.n. – 17 e.n.), nefericitul, dar marele poet al dragostei, ostracizat la Tomis, pe malul Mării Negre, autor al numeroaselor lucrări: *Ars amandi*, *Amores*, *Remedia amoris*, *Metamorphoses*, *Fasti*, *Tristia*, *Epistolae ex Ponto*. Se presupune că, fiind izolat la Tomis, Ovidius ar fi deprins limba geto-dacică și ar fi scris chiar un panegiric lui Augustus, dar, din păcate, lucrarea nu s-a păstrat.

În *perioada subclasică* se observă o evidentă „democratizare” a limbii latine clasice, manifestată prin slăbirea exigențelor privind respectarea normelor de utilizare a lexemelor, a construcțiilor sintactice, a formelor morfologice etc. Acum activează productiv renumitul istoric latin Tacitus Publius Cornelius (cca 55 – cca 120), autor al operelor *De origine et situ Germanorum*, *Historiae* (14 cărți), *Annales* (16 cărți) etc., scrise după principiul *Sine ira et studio* „fără mânie și părtinire”; filozoful și dramaturgul Seneca Lucius Annalus (4 î.e.n. – 65 e.n.) cu cele 9 tragedii ale sale, dintre care menționăm: *Medea*, *Phaedra*, *Oedipus*, *Agamemnon*; fondatorul epigramei Martialis Marcus Valerius (cca 40 – cca 103 e.n.)

cu 12 cărți de epigrame; poetul satiric Iuvinalis Decimus Iunius (cca 67 – 130/140 e.n.) ș.a.

Nu este trecută cu vederea nici *perioada latinei târzii*, remarcată prin activitatea multor oameni de seamă, printre care Marcellus Empiricus (cca 400 e.n.), scriitor cu lucrarea *De medicamentis* conținând 2.500 de rețete și fiind „un izvor prețios pentru studiul latinei vulgare, în care a fost redactată” (4, p. 185), poetul Commodianus (sec. III, IV sau V); Donatus Aelius (sec. IV), autor de gramatici pentru învățământul elementar și cel secundar (*Ars minor* și *Ars major*) ș.a.

Ajungând la problema mult controversată privind soarta Daciei după retragerea armatei și administrației romane la 271, prof. Corlăteanu, pe de o parte, e tentat a accepta „teoria migraționistă”, susținută de Al. Philippide, Ov. Densusianu, Vl. Șișmariov și alții, iar pe de altă parte, afirmă că dacii romanizați au dăinuit în continuare la nord de Dunăre, în ciuda invaziei mai multor popoare barbare și, în primul rând, a hunilor (sec. IV-V) pe pământurile carpato-dunărene (5, p. 68-69). În opinia autorului, chiar și datele arheologice confirmă incontestabilul adevăr că populația romanizată „continua să locuiască pe locurile natale”, extinzându-se și de-a lungul Nistrului, și în regiunile Carpaților. N. Corlăteanu face referiri la retorul și istoricul grec Priscus din Panion, care prin anul 449, călătorind și prin fosta Dacie, a consemnat că aici autohtonii continuă să vorbească limba latină și să se împace uneori destul de bine cu barbarii huni (idem, p. 69).

Într-un compartiment separat se tratează despre „slavii în Balcani”, inclusiv despre războaiele acestora cu Bizanțul, despre așezarea masivă pe teritoriile cucerite și simbioza daco-romano-slavă, sfârșită, după cum se știe, cu asimilarea slavilor pe teritoriul fostei Dacie. Un moment demn de reținut se referă la cronica rusească (sec. XII) *Повесть временных лет* în care se afirmă că ungurii veniți pe pământurile carpatine (Panonia) prin anul 898 au găsit aici pe slavi și pe volohi. Iată și textul original: ungurii „пришедшие от востока в устремишася через горы великая яже прозвана ся горы Угорькия и понаша воевати на живущая ту волохи и словени” (5, p. 72). Remarca este foarte importantă, ea confirmând continuitatea strămoșilor noștri daco-romani la nord de Dunăre și permanența vetrei neamului românesc.

Partea centrală a *Cursului...* și monografiei autorului este consacrată latinei vulgare, denumită „populară”. E vorba de aspectul popular-colocvial al latinei generale, de varianta ei vie, ce se afla într-o mișcare evolutivă permanentă. Această latină putea fi auzită la piață, în atelierile meșteșugarilor (*sermo vulgaris*), în sate (*sermo Eusticus*), printre soldați (*sermo militaris*), în uzul cotidian (*sermo cotidianus* aut *sermo consuetudo*) etc. Elemente ale latinei vulgare pot fi găsite în

diferite monumente scrise, începând cu perioada veche și până în secolele VII-VIII e.n. (idem, p. 78-103).

N. Corlăteanu delimitează 5 perioade de dezvoltare a latinei vulgare: I – sec. IV-III î.e.n. – pătrunderea limbii latine din Latium la popoarele italice; II – răspândirea latinei pe tot teritoriul Peninsulei Italice; III – răspândirea latinei în toate provinciile romane (până la anul 14 e.n. – anul morții împăratului Augustus); IV – perioada de schimbări esențiale ale latinei vulgare în domeniul gramaticii, lexicului și foneticii (până la căderea Imperiului roman anul 476 e.n.); V – perioada de schimbări diferențiate a latinei vulgare în fiecare provincie romană (din a. 476 până în sec. VI-VII e.n.)².

Nu este trecută cu vederea nici problema originii limbilor romanice, discutându-se în plan critic teoria *substratului* (G. I. Ascoli, H. Schuchardt ș.a.), *dialectologică* (F. G. Mohl), *cronologică* (G. Grober, C. H. Grandgent ș.a.) etc. Autorul consideră că un rol decisiv în problema discutată l-au avut următorii trei factori: (a) destrămarea Imperiului roman, (b) invazia și așezarea, în bună parte, a germanicilor în Romania apuseană și (c) invazia și așezarea slavilor în Romania estică și în Balcani, în general.

Într-un compartiment separat, N. Corlăteanu tratează clasificarea genetică și numerică a limbilor romanice. Se pornește de la Dante Alighieri care delimita doar trei limbi romanice (franceza, italiana, provansala), apoi se trece la M. Raynouard – 7 (franceza, italiana, spaniola, provansala, catalana, portugheza și româna), Fr. Diez, părintele filologiei romanice, delimita 6 limbi romanice, grupându-le câte două (franceza – provansala, spaniola – portugheza, italiana – româna), W. Meyer-Lübke – 9 (dalmata, retoromana, italiana, franceza, sarda, provansala, spaniola, portugheza și româna); C. Tagliavini – 11 (italiana, româna, dalmata, sarda, retoromana, franceza, franco-provansala, provansala (împreună cu gascona), catalana, spaniola, portugheza) etc.

Numărul diferit de limbi romanice se explică prin faptul că diferiți savanți puneau la baza clasificării un alt *principium divisionis*. Însuși autorul, înclinat pe atunci a exagera rolul factorului social-politic, recunoaște statutul de *limbă* pentru dialectele *aromân*, *istroromân* și *meglenoromân*, incluzând aceste „limbi” în tabelul clasificării limbilor romanice (5, p. 103). De altfel, și unii lingviști de peste Prut, discutând în anii '50 problema coraportului *limbă* – *dialect*, neglijau factorul genetico-structural și erau tentați să trateze cele trei dialecte sud-dunărene ca limbi romanice aparte (8, p. 203; 9).

Recent, prof. univ. Gabriel Țepelea, revenind la problema limbă – dialect, scrie: „În esență, Al. Graur declară deschis că discutarea raporturilor dintre limbă și dialect este o problemă politică, iar vechea poziție a lingviștilor români care susțineau că limba română are 4 dialecte: dacoromân, aromân, meglenoromân și

istoromân are la bază politica promovată în trecut de clasele exploatare, este deci o poziție de clasă, burgheză. Pornind de la această premisă, înțelegem strădania sa de a renunța la criteriul genetico-structural și de a crea trei limbi din trei dialecte sud-dunărene, pentru a-i face loc celei de-a patra: limba moldovenească” (10, p. 82).

* * *

Un foarte instructiv capitol din *Cursul de latină vulgară* și din monografia analizată este cel referitor la *Izvoarele de studiere a latinei vulgare*. Prof. Corlăteanu subliniază din capul locului că nu ni s-a păstrat nici un monument scris în întregime în latina vulgară, pentru că celor ce țineau pana în mână li se părea că scriu în limba latină literară. Și totuși, din diferite motive, în opera multor scriitori (Petronius, Plautus, parțial Cicero ș.a.) s-au strecurat o mulțime de forme de limbi vorbite (populare), multe dintre ele evoluând spre limbile neoromanice care se nașteau pe ruinele fostului imperiu. Elemente ale latinei vulgare sunt atestate nu numai în operele beletristice, dar și la lucrări științifice (Lucretius Carus Titus, *De rerum natura*; Marcellus Empiricus, *De medicamentis liber* etc.), la autorii de gramatici și comentarii (Marcus Terentius Varro Reatinus, *De lingua latina*, Marus Servius Honoratus, Aurdus Augustinus, Valerius Probus Grammaticus cu lucrarea ce i se atribuie greșit *Appendix Probi*), în monumente epigrafice (vezi *Corpus Inscriptionum Latinarum* de Th. Mommsen), în glosse și scholii (Verrius Flaccus, *De verborum significatu*; Nanius Marcellus, *De compediosa doctrina*; Aelius Donatus ș.a.), în traduceri (*Itala* sau *Vetus Latina* – traducere fragmentară a Bibliei din limba greacă; *Vulgata* – traducere integrală a Bibliei din limba ebraică veche), în descrierea pelegrinajelor (*Silviae vel potius Aetheriae peregrinatio ad loca sancto* etc.).

Partea a doua a cursului cuprinde Sistemul fonetico-gramatical și componența lexicală a latinei vulgare. Cu lux de amănunte se iau în discuție particularitățile fonetice ale latinei vulgare (accentul, consonantismul, vocalismul ș.a.), aspectele structurii morfologice (paradigma substantivului, a adjectivului, a pronumelui; numeralul, verbul cu complexul lui de forme modale și temporale; adverbul, prepoziția), unele aspecte de ordin sintactic (părțile principale și cele secundare ale prepoziției, complementul direct și cel indirect, complementele circumstanțiale, construcția „Accusativus cum infinitivo”, construcția „ablativus absolutus”; afirmația, negația, întrebarea, exclamarea; raportul de coordonare și cel de subordonare, topica ș.a.), caracterizarea lexicului latinei vulgare etc.

Vorbind despre evoluția formelor morfo-sintactice, prof. N. Corlăteanu încearcă să o explice atât prin acțiunea factorilor interni (imanenți), cât și a celor externi (sociali). Astfel, vocativul în *-e*, moștenit în România de Est din limba latină

(*lupus* – *lupe*, *amicus* – *amice*), s-a sedimentat în limba română și sub influența slavă: ДРУЖЕ, ОЧЕ (11, p. 169).

În altă ordine de idei, dorim a menționa că autorul a cules și a comentat o serie de opinii ale oamenilor de cultură romani în privința utilității formelor populare de exprimare, adică a dubletelor. Cunoscutul orator latin și unul dintre primii profesori de retorică, plătit de stat, Quintilianus Marius Fabius (cca 85 – cca 96) scria că „cine insistă a utiliza forme ieșite din uz și respinse, manifestă un fel de aroganță și vanitate mărunță” (idem, p. 198).

Se știe, de asemenea, că așa-numitul „accusativus cum infinitivo” (tip: *Scio Paulum esse*) în latina subclasică și cea târzie ceda locul frazei cu o subordonată completivă (tip: *Scio quod Paulus banus ist*). Augustus Aurelius (354-430), episcop, scriitor și filozof latin, care ocolea cu atenție construcția în discuție, nota: „Deseori eu folosesc expresii improprii latinei bune. Recurg la ele pentru a fi mai bine înțeles. Va fi mai bine dacă gramaticii mă vor certa, decât să nu mă înțeleagă poporul” (apud 12, p. 19). Prof. N. Corlăteanu susține acest punct de vedere și îl ilustrează cu fapte culese din istoria dezvoltării diferitor limbi romanice și nero-manice (cf. și 13; 14).

Cursul de latină vulgară se încheie cu un foarte consistent capitol despre lexic. Pe un imens material exemplificativ, autorul reușește să ne demonstreze existența unei diferențieri lexicale teritoriale ce reflecta specificul fiecărei provincii din fostul imperiu. Se insistă asupra factorilor intra- și extralingvistici, care au contribuit la fărâmițarea lexicului latinei vulgare, se arată și rolul substratului în păstrarea anumitor lexeme în limbile formate cu timpul în Romania de Vest și în cea de Est.

Prof. N. Corlăteanu promovează ideea că popoarele care intrau în componența imperiului erau foarte pestrițe sub aspectul limbii. Deși aceste popoare au fost romanizate, în vorbirea lor persistau anumite deosebiri (15), fapt accentuat mai ales după căderea imperiului. Tocmai aceste deosebiri teritoriale sau dialectale, conjugate cu diferite limbi ale popoarelor migratoare (și, în general, contactele cu acești năvălitori), au condus până la urmă la intensificarea procesului de diferențiere a limbilor neoromanice în curs de formare, conturându-se în linii mari arealul ibero-roman, gallo-roman și italo-daco-roman (8, p.5).

Firește, romanistica nu stă pe loc. Ca și alte științe, ea se dezvoltă: apar noi și noi cercetări, ale căror autori propun soluții plauzabile în tratarea unor probleme controversate. Astfel, se considera drept adevăr axiomatic faptul că limbile neoromanice „provin” din latina vulgară sau, altfel spus, la baza limbilor romanice stă latina vulgară, însă romanistul cracovian Witold Mańczak (16) a venit cu argumente peremptorii să ne convingă că și latina clasică a contribuit, uneori esențial, la conturarea și punerea în circulație a unor modele structurale de nivel

morfo-sintactic și lexical în limbile neoromanice. Opinia savantului polonez e cu atât mai verosimilă, cu cât limba latină literară s-a menținut ca limbă oficială secole de-a rândul în țările din Romania de Vest. Dictonul timpului *savoir le latin c'est tout savoir* își are un referent concret și reflectă cum nu se poate mai bine situația lingvistică în Europa medievală la nivel de comunicare oficială (stat, școală, biserică, știință, diplomatie etc.). Un cunoscut romanist german, Erich Auerbach, în lucrarea scrisă în franțuzește *Introduction aux études de philologie romane* (1965) notează că în Evul Mediu limbile romanice literare erau privite chiar în țările respective „comme un instrument plutôt populaire”, în timp ce limba latină „reste la langue des savants, de la plupart des chancelleries et surtout la langue unique du culte religieux qui domine toutes les activités intellectuelles...” (apud 17, p. 62).

Un alt caz. Se știe că mult timp (sec. XVI-XVIII) învățații Europei nu-și dădeau prea bine seama unde ar trebui plasată limba română. Iată de ce în tabelele clasificatoare unii nu includeau deloc limba română, iar alții o puneau printre limbile care nu pot fi clasificate în general. Abia acum, după apariția lucrării *Limba română în fața Occidentului* (18), semnată de venerabilul nostru compatriot, Eugeniu Coșeriu, aflăm despre clasificările limbilor romanice propuse de diferiți savanți și despre locul limbii române în aceste clasificări. Acad. E. Coșeriu scrie că „cel dintâi care a consemnat într-o colecție de *Tatăl nostru* și un *Tatăl nostru* românesc” (1593) a fost Hieronymus Megiser, dar el a plasat acest text „printre textele în limbi pe care nu le poate clasifica” (idem, p. 14).

În secolul al XIX-lea, în urma studiilor de ordin comparativ-istoric, efectuate de partizanii școlii neogramaticienilor, limba română își ocupă locul cuvenit în familia gintei latine, fiind menționată și analizată în studii capitale ale unor romaniști de talia francezului M. Raynauard (19) sau mai ales a germanului Fr. Diez (20), care s-a inspirat probabil și din *Elementa linguae daco-romaniae sive valachica* a lui Samuil Micu și Gheorghe Șincai (vezi 17, p. 108).

Există și multe alte probleme legate de latina vulgară, de formarea pe baza ei a limbilor neoromanice, de dezvoltarea și răspândirea acestora pe continentul european și dincolo de ocean³, pe care prof. univ. N. Corlăteanu, din motive lesne de înțeles, nu a putut să le abordeze în cursul de latină vulgară și în monografia publicată. Ceea ce a reușit să prezinte studenților și publicului interesat constituie o adevărată comoară științifică.

Munca depusă de autor la colectarea, conceperea, ordonarea și expunerea materiei cercetate, erudiția demnă de toată lauda, meticulozitatea, pedantismul german (care-l caracterizează pe prof. N. Corlăteanu), i-au permis să lase posterității o lucrare unică, în felul ei, în țările din fosta Uniune Sovietică și în zona de

est a Europei, fapt menționat în numeroasele recenzii publicate în Rusia, Ucraina, Polonia, Germania.

Ca fost student și doctorand al acad. Nicolae Corlăteanu, am onoarea a mă considera discipol al lui și a-i dori, cu prilejul impunătoarei aniversări, din partea mea și a corpului profesoral-didactic al Facultății de Litere a U.S.M., unde a profesat timp de peste 40 de ani, sănătate durabilă, dispoziție tinerească, noi mari succese în munca de cercetare spre bucuria noastră, a tuturor, întru prosperarea științei și culturii naționale.

NOTE

¹ Remarcăm că în baza cursului universitar N. Corlăteanu publică o capitală monografie *Исследование народной латыни и ее отношений с романскими языками* (Moscou, 1974, p. 304). În continuare vom face trimiteri anume la această lucrare.

² Există și alte opinii privind periodizarea latinei vulgare (vezi 6, 7).

³ Unele dintre aceste probleme au fost parțial elucidate în 21; 22; 23; 24; 25; 26; 27; 28; 29; 30; 31.

REFERINȚE

1. C. Matei Horia, *Civilizația Romei Antice*, București, 1980.
2. Н. Г. Корлэтяну, *Народная латынь и ее отношения с романскими языками*, Moscou, 1974.
3. О. А. Дубровский, *К вопросу о периодизации вульгарной латыни*, Проблемы диахронии и синхронии в изучении романских языков, II, Минск, 1970.
4. Т. Алисова, Т. Репина, М. Таривердиева, *Введение в романскую филологию*, Moscou, 1987.
5. Al. Graur, *Introducere în lingvistică*, București, 1958.
6. Al. Graur, *Studii de lingvistică generală*, București, 1960.
7. Gabriel Țepelea, *Rațiunile politice ale unei teorii lingvistice*, „Limba română”, 1994, nr. 5-6.
8. N. Corlăteanu, *Asupra interacțiunii lingvistice romano-slave*, Actele celui de-al XII-lea Congres Internațional de Lingvistică și Filologie Romanică, II, București, 1971.
9. А. И. Садов, *Народная и обыденная латынь на древнем западе, в частности у христиан*, Sankt Petersburg, 1914.
10. Е. А. Реферовская, *Разрушение конструкции Accusativus cum infinitivo в раннесредневековой латыни*, Методы сравнительносопоставительного изучения современных романских языков, Moscou, 1964.
11. Е. А. Реферовская, *Истоки аналитизма романских языков*, Moscou, 1966.
12. G. Rohlf, *Les avatars du latin vulgaire; promenade de géographie linguistique à travers les langues romanes*, Actele celui de-al XII-lea Congres Internațional de lingvistică și filologie romanică, I, București, 1970.
13. W. Mańczak, *La langue romane commune: latin vulgaire ou latin classique?*, Revue romane, Copenhaga, 1974, nr. 2.
14. Ileana Oancea, *Romanitatea și istoria*, Timișoara, 1993.
15. Eugen Coșeriu, *Limba română în fața Occidentului*, Cluj-Napoca, 1994.

16. M. Raynaudard, *Grammaire comparée des langues de l'Europe latine dans leurs rapport avec la langue des troubadours*, Paris, 1921.
17. Fr. Diez, *Grammatik der romanischen Sprache*. Bd. I-III, Bonn, 1836-1893.
18. Е. А. Реферовская, *Французский язык в Канаде*, Ленинград, 1972.
19. Iberica, Leningrado, 1983.
20. Iberica, Leningrado, 1986.
21. *Вопросы теории и истории романских языков*, Ленинград, 1985.
22. В. Г. Гак, *Введение во французскую филологию*, Moscova, 1986.
23. Т. Алисова, Т. Репина, М. Таривердиева, *Введение в романскую филологию*, Moscova, 1987.
24. А. П. Евдошенко, *Интродучере ын филоложия романикэ*, Chişinău, 1987.
25. А. Г. Веденина, *Особенности французского языка*, Moscova, 1988.
26. *Res philologica*, Moscú – Leningrado, 1990.
27. Н. Mihăescu, *La romanité dans le Sud-Est de l'Europe*, Bucarest, 1993.
28. А. В. Широкова, *Recenzie*, *Общественные науки в СССР*; РЖ, 1975, nr. I, Серия 6: Языкознание.
29. О. А. Добровольский, *Recenzie*, *Ппоземна filologia*, 1975, вин. 39.
30. М. Bednarski, *Recenzie* // *Eos*, Wroclaw, 1-a; 1977, vol. 65, fasc. 1.
31. М. Messant-Sirbaum, *Recenzie*, *Balkin – Arhiv*, 1979, Bd. 4.
32. М. Eminescu, *Despre cultură şi artă*. Ediție îngrijită de prof. D. Irimia, Iaşi, Editura Junimea, 1970.

**§ 7 LINGVIST DE NOTORietATE
ȘI MARE PRIETEN AL LIMBII ROMÂNE
PROFESORUL RUBEN BUDAGOV – NONAGENAR
(15.02.1910 – 17.08.2001)***

La 5 septembrie 2000 marele învățat filolog Ruben Budagov a împlinit 90 de ani.

Este un savant lingvist de talie europeană, membru corespondent al Academiei de Științe din Federația Rusă, doctor habilitat în filologie, profesor universitar și fostul șef al Catedrei de Filologie Romanică de la Universitatea „M. Lomonosov” din Moscova, un bun cunoscător al limbii noastre și fidel prieten al românilor de pretutindeni.

Omagiatul este bine cunoscut în mediul filologilor de pe toate meridianele ca un eminent specialist în lingvistica romanică și generală, savant erudit și poliglot (cunoaște greaca veche, latina clasică, franceza, spaniola, italiana, româna, engleza, germana, rusa...), om cu cele mai alese trăsături sufletești: sinceritate, principialitate, consecvență, bunăvoință, deschidere spre tot ce e nou, respect și înaltă prețuire pentru înaintași și pentru colegii de breaslă.

După absolvirea Facultății de Limbi Străine a Institutului Pedagogic din or. Rostov-pe-Don, R. Budagov își face doctoratul la Universitatea din Petersburg sub conducerea vestitului romanist Vladimir (Feodorovici) Șişmariov, abordând cu succes probleme legate de lexicul limbii franceze. În anul 1947 își susține a doua teză, de data aceasta de doctor habilitat, devenind totodată și profesor titular al Catedrei de Filologie Romanică de la aceeași universitate. Din 1952 și până în prezent locuiește la Moscova, ocupând, la timpul respectiv, postul de șef al Secției de limbi romane de la Institutul de Lingvistică al Academiei de Științe și șef al Catedrei de Filologie Romanică de la Universitatea „M. Lomonosov” din Moscova. Ultimul post l-a deținut până în 1989 – data pensionării.

Pedagog strălucit, orator de excepție și polemist temerar, prof. Budagov, mai mult de cinci decenii, a ținut cu succes (la cele două universități: din Petersburg și Moscova) cursuri prestigioase legate de lingvistica generală, de filologia romanică, de istoria lingvisticii, de stilistică și multe altele. A îndrumat munca de cercetare a sute de licențiați, a cincizeci de doctori și doctori habilitați în filologie.

* Profesorul R. A. Budagov a trăit 91 de ani și 6 luni.

Un loc central în activitatea sărbătoritului îl ocupă cercetarea. De sub pana lui au ieșit circa 400 de lucrări, inclusiv 25 de monografii, manuale, broșuri, unele fiind traduse și în alte limbi, inclusiv în limba română (a se vedea: *Introducere în știința limbii*, București, 1961, 513 pagini; *Problemele studierii limbilor literare romanice*, București, 1962, 50 pagini ș.a.).

Aria de preocupări lingvistice și filologice ale savantului R. Budagov este extrem de largă. Despre ea s-ar putea judeca chiar pornind numai de la titlurile unor monografii: *Dezvoltarea terminologiei politice franceze în sec. XVIII* (1940), *Cuvântul și semnificațiile lui* (1947), *Schițe de lingvistică* (1953), *Saussure și saussurianismul* (1954), *Studii de sintaxă a limbii române* (1958), *Problema studierii limbilor romanice literare* (1961), *Cercetări comparativ-semasiologice* (1963), *Problemele dezvoltării limbii* (1965), *Limbile literare și stilurile limbii* (1967), *Istoria cuvintelor în istoria societății* (1971), *Limba, istoria și contemporaneitatea* (1971), *Omul și limba lui* (1974), *Ce este dezvoltarea și perfecționarea limbii?* (1977), *Lupta de idei și direcții în lingvistica timpurilor noastre* (1978), *Filologia și cultura* (1980), *Scriitorii despre limbă și limba scriitorilor* (1984), *Asemănările și deosebiriile dintre limbile înrudite* (1985), *Portrete și lingviști* (1988), *Cum vorbim și cum scriem* (1988), *Dicționarele explicative în cultura națională a popoarelor* (1989) și altele*.

La monografiile și lucrările prof. Budagov s-au publicat recenzii favorabile în revistele de specialitate apărute la Moscova, Petersburg, Kiev, București, Budapesta, Varșovia, Cluj, Berlin, Praga, Lvov, Montpellier, Bugotă, Paris, Bratislava, Saraievo, Chișinău etc.

Printre savanții care și-au expus opiniile referitor la opera științifică a profesorului R. Budagov întâlnim nume sonore din diferite țări: E. Coșeriu, W. Feicher, W. Bahner (Germania), Gh. Stepanov, Iu. Stepana, T. Alisova, T. Repina, H. Arutiunova, A. Kasatkin, V. V. Vinogradov, T. Cerdanțeva, R. Piotrovski, L. Scvorțova, V. Golovanov, O. Ahmanova, V. Gak, I. Galperin, V. Iarțeva, I. Mucinik, M. Nemirovski, S. Barhudarov, I. Tomașevski ș.a. (Rusia); E. Miehlak, Z. Hanusova, S. Ondrejovic, Z. Troisterova, O. Duchacec ș.a. (Cehia și Slovacia); V. Pisani (Italia); Z. Szabo, Galdi ș.a. (Ungaria); A. Beletki, V. Semcinski (Ucraina); Girardo Jose Jonquin Montes (Columbia); Boiangi Jivkov (Bulgaria); V. Makarov (Bielorusia); Al. Gaur, B. Cazacu, Gh. Mihăilă, L. Onu, G. Vințeler, C. Otobăcu, E. Speranția (România) ș.a.; N. Corlăteanu,

* O listă mai amănunțită a publicațiilor omagiatului a se vedea la A. Ciobanu, *R. A. Budagov la 80 de ani*, în „Revistă de Lingvistică și Știință Literară” (A.Ș.M.), 1990, nr. 6, p. 91-99; Gh. Jernovei, *Filologul R. A. Budagov*, Chișinău, U.S.M., 1991; cartea: P. A. Будагов, *Язык и речь в кругозоре человека*, Москва, 2000, p. 275-303; G. Mihăilă, *Profesorul R. A. Budagov despre unitatea și specificul limbii române între limbile romanice*, în „Academica”, Anul X, 4 (112), București, 2000 p.

S. Berejan, Gh. Cincilei, An. Ciobanu, I. Ețcu, I. Mocreac (Republica Moldova) etc.

Omagiatul nostru a semnat circa 370 de articole științifice, note, recenzii, rezumate, pe care le-a scris și le-a publicat în limbile rusă, franceză, germană și română, iar unele lucrări ale savantului (de exemplu: *Schițe de lingvistică*) au fost traduse și în limbile azeră, maghiară, chineză.

* * *

Un loc cu totul aparte în creația științifică a prof. R. Budagov îl ocupă studiul *Cu privire la unitatea de limbă româno-moldovenească* (scris în colaborare cu prof. universitar Samuil Bernștein de la Universitatea „M.Lomonosov” din Moscova). În anii de înflorire a regimului totalitar, 1955-1956, R. Budagov a găsit tăria de caracter și curajul civic de savant veritabil, scriind adevărul despre limba noastră. Fiind respins de revista moscovită „Вопросы языкознания”, articolul lui R. Budagov a fost expediat la C.C. al P.C.U.S., de unde ajunge la C.C. al P.C.M. și, desigur, pus la index. Peste mai mult de 30 de ani, neînfricatul redactor al revistei „Nistru” (actualmente „Basarabia”), Dumitru Matcovschi, poet de talent excepțional, luptător declarat și consecvent pentru limba noastră cea română, intră în posesia materialului semnat de savanții moscoviți și îl publică pentru întâia oară în nr. 11 al revistei (din 1988). Mai târziu, articolul a fost inclus și în culegerea *Povară sau tezaur sfânt?* (Chișinău, 1989). În continuare vom aminti câteva idei de ordin principal din studiul numit, indicând paginile din culegerea *Povară sau tezaur sfânt?*: „...unitatea de limbă româno-moldovenească s-a cristalizat încă din perioada de formare a limbilor romanice, opinia aceasta fiind recunoscută de toți specialiștii care tratează problema în cauză” (350), „s-au irosit multe forțe și mult timp pentru a se demonstra teza cum că moldovenii și românii vorbesc limbi romanice înrudite, dar diferite” (356), „nu se poate să sfâșiem și să separăm în mod artificial limba maternă a moldovenilor de cea a românilor” (357), „știința, la fel ca și statul, nu este interesată în stabilirea unor delimitări artificiale între aceste limbi, al căror trecut istoric consfințește unitatea lor” (360), „moldoveneasca și româna nu sunt două limbi diferite, ci sunt o singură limbă, care are o structură gramaticală unitară și un fond principal de cuvinte tot atât de unitar” (360).

Prof. R. Budagov consideră, pe bună dreptate, că „existența unei limbi unice pe cea mai mare parte a teritoriului României și Moldovei nu poate leza nicidecum sentimentele naționale ale poporului moldovenesc (subl.n. – A.C.), după cum limba germană literară unică, răspândită atât în Germania, cât și în Austria, nu lezează sentimentele naționale ale poporului austriac, și după cum spaniola unică și portugheza unică, limbi naționale în țările Americii Latine, nu prejudiciază sentimentele naționale ale popoarelor respective” (359).

Și aceste adevăruri incontestabile, aceste axiome lingvistice au fost scrise acum 40 de ani, când pseudolingviștii naționali și transnaționali (cei din școala sociolingvistică sovietică) și ideologii bolșevismului, determinați de interese politice, nici nu doreau să audă de concluziile savanților-lingviști, care încercau a numi deschis lucrurile așa cum sunt. Mai mult chiar. Dacă cineva dintre filologii din Chișinău ar fi susținut, în mod public, atunci, la 1956, cele scrise de către prof. R. Budagov, ar fi fost etichetat ca mare naționalist burghez sau chiar ca „dușman al poporului” și, desigur, ar fi fost izolat de societate. Savantul moscovit însă a avut curajul să pledeze *sine ira et studio* (fără mânie și părtinire) pentru adevărul științific privind limba noastră cea română. Dar cei de la putere nu i-au dat ascultare, nu i-au publicat studiul, ci, dimpotrivă, l-au avertizat „să nu se amestece în treburile interne ale lingvisticii sovietice moldovenești”.

Spre marea noastră tragedie națională și rușine în fața științei romanice internaționale, situația din anii '60 se cam repetă în prezent prin legiferarea constituțională a glotonimului „limba moldovenească” – limbă de stat. Și aceasta după ce *în chiar ultimii ani* (de la 1988 încoace) au avut loc zeci de simpozioane lingvistice, conferințe, congrese, întruniri naționale și internaționale la care s-au făcut apeluri, declarații, hotărâri, adresări etc. către conducerea Republicii Moldova cu cerința să se respecte adevărul științific și istoric și să se redea poporului limba lui adevărată – cea română, care, după afirmația marelui Eminescu, „este însăși floarea sufletului etnic al românului”.

În lumina celor spuse mai sus, prof. R. Budagov și-a mai exprimat opiniile chiar și în perioada luptei noastre pentru renașterea națională. E vorba de articolul *Despre situația lingvistică din Moldova* (ziarul „Învățămintul public” din 15 februarie 1990) și în felicitarea *Vivat, crescat, floreat!* cu ocazia inaugurării revistei „Limba Română” (nr. 1, 1991). Vom cita *in extenso* dezideratul renumitului savant romanist, expus în adresarea sa de felicitare: „...aș vrea ca revista «Limba Română» să fie o publicație care să lupte cu perseverență pentru adevărul științific în domeniul filologiei române. Și când spun *adevăr științific*, mă gândesc, în primul rând, la unitatea limbii pe care o vorbesc muntenii, moldovenii, bucovinenii, oltenii, bănațenii etc. – limba română. Acest adevăr *sine qua non* a fost călcat în picioare până nu demult de promotorii stalinismului, care, în pofida adevărului, au *inventat teoria* celor două limbi est-romanice diferite: limba română și cea moldovenească. Dar specialiștii de seamă și de bună-credință (în romanistică) n-au recunoscut niciodată aceste invenții... aberante care au dus, în ultimă instanță, la degradarea limbii vorbite în Transnistria și Basarabia. Revistei «Limba Română» îi revine acum nobila misiune de a spune cititorului *tot* adevărul, de a-i întoarce pe cei rătăciți la sânul limbii materne, de a le cultiva dragostea și respectul

față de ea, de a-i îndemna s-o învețe permanent și asiduu, căci ea reprezintă un indicator al culturii generale a românului și a națiunii române” (revista „Limba Română”, nr. 1, 1991, p. 5).

Atașamentul profesorului R. Budagov față de români și limba lor, față de situația lingvistică generală din România și Republica Moldova poate fi ușor demonstrat prin foarte multe acțiuni concrete ale savantului.

Vom menționa unele din acestea: a) a abordat în profunzime probleme de sintaxă a limbii române într-o monografie aparte; b) în toate cercetările sale, în special în cele care au un caracter contrastiv-tipologic, autorul apelează și la materialul faptic al limbii române, considerată pe bună dreptate, de către celebrul lingvist suedez Alf Lombard, ca al patrulea picioruș de la masa principalelor limbi romanice-surori: *franceza, italiana, spaniola*; c) a publicat o serie de studii privind tematica romanică și românească în cele mai prestigioase reviste de specialitate din România și din alte țări europene; d) câteva cărți ale profesorului R. Budagov au fost traduse din limba rusă în română și publicate la București; e) a colaborat la elaborarea unor lucrări de rezonanță cu unii lingviști din România și din Republica Moldova. E vorba despre Gheorghe Mihăilă, membru corespondent al Academiei de Științe a României, doctor, profesor, Nicolae Corlăteanu și Silviu Berejan, academicieni ai A.Ș.M., doctori habilitați, profesori universitari, Ion Mocreac, doctor conferențiar ș.a.; f) a contribuit la pregătirea lingviștilor de înaltă calificare pentru România și Republica Moldova, fiind conducător științific la tezele de doctorat ale lui Gh. Mihăilă (București), Anatol Ciobanu (Chișinău), Gheorghe Jirnovci (Cernăuți) ș.a.; g) a sprijinit pe toate căile doctoratele lingviștilor din Republica Moldova Silviu Berejan, Grigore Cincilei, Ana Bondarenco, Ion Mocreac etc.

În aceste frumoase zile, când ilustrul învățat filolog Ruben Budagov a ajuns la venerabila vârstă de 90 de ani, am vrea să-i dorim, din tot sufletul, sănătate durabilă, dispoziție tinerească, ani de viață activă întru prosperarea lingvisticii teoretice și a celei aplicate, spre bucuria discipolilor, admiratorilor și a sutelor de mii de cititori ai *întinsei* și *deosebit de instructive opere budagoviene*.

Aș vrea să-i readrez Profesorului R. Budagov cele spuse de academicianul Lev Șcerba despre academicianul Vladimir Șișmariov, când savantul împlinise 65 de ani (31 martie 1940): „Este un mare erudit în filologie. Asemenea savanți au rămas puțini. E ultimul «mohican» în acest domeniu” (vezi: *Рукописное наследие В. Ф. Шишмарёва в архиве АН СССР*. М.-Л., 1965, p. 217).

Prezentat la 19.03.2001

§ 8 ACADEMICIANUL SILVIU BEREJAN – GRAMATICIAN (în jurul unor probleme controversate de sintaxă)

Format în cadrul școlii lingvistice a dascălului său universitar și a patriarhului filologiei române din Republica Moldova, acad. Nicolae Corlăteanu, grație unei munci titanice de autoinstruire prin lecturi abundente, prin contacte cu lingviști de prestigiu de la Academia de Științe din ex-Uniunea Sovietică și din multe centre universitare, începând cu 1956, cu mulți lingviști din România, Germania, Bulgaria, Cehia, Slovacia, Italia, Franța și din alte țări, Silviu Berejan a reușit să-și lărgască orizontul științific, să-și formeze o doctrină lingvistică proprie, o viziune fundamentată și concretă privitor la diferite ramuri ale științei despre limbă. Așa se face că S. Berejan e unul dintre puținii specialiști care a avut curajul și pregătirea respectivă de a-și spune cuvântul plin de autoritate în cele mai diverse domenii: lexicologia, lexicografia, semasiologia, metodologia, sociolingvistica, dialectologia, etimologia, istoria limbii, stilistica, cultura limbii materne, ortografia, ortoepia, punctuația etc.

Un loc cu totul aparte, deși strâns legat de celelalte direcții de investigație ale acad. S. Berejan, îl ocupă reflecțiile sale asupra gramaticii în sensul cel mai larg al termenului. În această ordine de idei monografia de primă tinerețe a savantului, teza lui de doctor în filologie, *Contribuții la studiul infinitivului moldovenesc* [1], rămâne în istoria lingvisticii naționale ca un model de profunzime, de argumentare teoretică, aplicabilitate, de logică a expunerii celor mai complicate și mai controversate situații din istoria infinitivului, în general, și a celui românesc, în particular. Încă atunci, în anii '50, cercetătorul nostru respingea cu vehemență opiniile expuse de Fr. Miklosich, A. Selișcev, G. Rohlf, Kr. Sandfeld, O. Densușianu, Th. Capidan, S. Pușcariu ș.a. cum că infinitivul românesc ar fi un împrumut sau un fenomen exclusiv balcanic și că se poate vorbi de pierderea, dispariția, reducerea lui din uzul actual. S. Berejan, raliindu-se la părerea acad. Vl. Șişmariov, considera că „mai potrivit pare a fi termenul «decădere a rolului infinitivului» în limbile balcanice” [1, p. 25].

În monografia nominalizată S. Berejan abordează cu lux de amănunte o serie de probleme dificile și discutabile referitoare la infinitivul în limba română, printre care am putea aminti: evoluția formei și a funcțiilor infinitivului, caracteristicile diverselor categorii de infinitiv, infinitivul postverbal, infinitivul postnominal, infinitivul de pe lângă adverbele predicative etc. E de subliniat că multe teze și postulate despre infinitiv ale autorului nu și-au pierdut valoarea nici până în prezent, adică

după 35 de ani de la apariția monografiei. Secretul constă în competența lingvistică a cercetătorului, în forța lui intuitivă, în simțul lingvistic deosebit de dezvoltat, în larga documentare științifică, în sprijinul pe un bogat și variat material faptic și, în sfârșit, în facultatea de a face generalizările de rigoare.

Ferm convins că infinitivul ține prin excelență de verb, autorul demonstrează în același timp și natura ambiguă a acestui fenomen. În infinitivul nostru, scrie S. Berejan, „se încrucișează o serie întreagă de contradicții: tema verbală și flexiunea încremenită a unui caz oblic; prezența categoriei timpului, aspectului și diatezei în lipsa categoriei genului, numărului și persoanei; posibilitatea de a exprima diferite nuanțe modale în lipsa categoriei modului; capacitatea de a reda cele mai fine nuanțe semantice și caracterul amorf al formei” [1, p. 13]. Autorul precizează: „Infinitivul cumulează în sine, pe de o parte, trăsături cauzate de geneza sa și, pe de altă parte, trăsături căpătate în procesul unei îndelungate dezvoltări independente. Dar caracterul verbal în infinitiv prevalează în mod învederat, în timp ce trăsăturile care înrudesesc infinitivul cu substantivul se nivelează, se manifestă din ce în ce mai rar” [1, p. 13].

Cele citate mai sus conțin tabloul general al infinitivului, specificul și locul lui în sistemul gramatical al limbii române. Vorbind despre prepoziția *a* „ca o particularitate a infinitivului românesc” [1, p. 31], S. Berejan o numește „semn morfologic distinctiv al acestuia, însoțitor permanent” [1, p. 33], arătând, totodată, că „o serie întreagă de limbi indoeuropene posedă prepoziții preinfinitivale, care și-au pierdut proprietățile și funcțiile primordiale, manifestând tendința de a se gramaticaliza pe lângă infinitiv” [1, p. 31]. În franceză, de exemplu, înaintea infinitivului poate fi plasată prepoziția *de* având doar „caracterul unui resort gramatical cu singura funcție de a reuni cele două idei (*il refuse de partir, j'évite de faire*)” [1, p. 31]. Și mai puțin lipsită de expresivitate e prepoziția *à* (*il aime à lire, il aspire à se perfectionner*). Ca simple semne gramaticale ale infinitivului sunt prepozițiile *to* în limba engleză (*they want to go*), *zu* în limba germană (*der Leiter befahl die Arbeit zu beginnen*) ș.a.m.d.

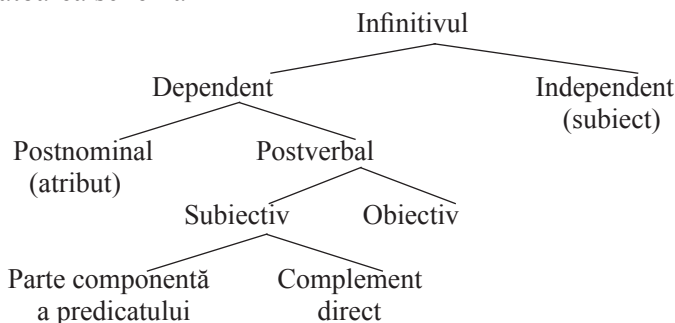
Revenind la infinitivul din dacoromână, autorul precizează că prepoziția *a* „este parte organică, component morfologic al infinitivului” [1, p. 33], fapt ce se sprijină pe următoarele constatări importante: (a) dacă infinitivul e folosit cu alte prepoziții, acestea se vor plasa înaintea lui *a* (*am venit pentru a face ordine*); (b) între *a* și verb nu pot fi intercalate alte cuvinte decât negația *nu* (*a nu auzi*), formele atone ale pronumelor personale (*a-l ajunge, a vă lăuda*), pronumele reflexive (*a se spăla*), adverbele *cam, mai, tot* (*începe a cam întârzia*); (c) în funcție de subiect infinitivul românesc apare întotdeauna cu *a* (*A trăi înseamnă a lupta*), pe când în limba franceză, de pildă, în această funcție infinitivul nu are nevoie de prepoziții (comp.: *Vivre c'est lutter*).

După ce analizează o serie de situații în care infinitivul se poate utiliza și

fără prepoziția *a* (după verbul *a putea*, sporadic *a ști*; la viitorul indicativ; prezentul și perfectul condițional; în îmbinări de tipul: *nu-i ce mânca*, *am unde pleca*, *n-am ce citi* etc.), autorul conchide că „tipul *a* + infinitiv este, fără îndoială, o formație romanică, analogică altor construcții prepoziționale cu infinitivul. Desemantizarea completă a prepoziției *a* și izolarea ei treptată pe lângă infinitiv ca parte componentă a acestuia este un fenomen romanic oriental și mai concret – un fenomen caracteristic masivului romanic nord-dunărean” [1, p. 38].

Rafinatul simț lingvistic și marea forță intuitivă l-au făcut pe cercetător să prezică „soarta” infinitivului în limba română. În ciuda afirmațiilor făcute de unii savanți că infinitivul cedează locul conjunctivului și deci e pe cale de dispariție, S. Berejan, cercetând uzul, ajunge la concluzia că „începând cu a doua jumătate a sec. XVIII și în special în sec. XIX infinitivul își extinde din nou în mod simțitor sferile de întrebuințare, de data aceasta datorită utilizării lui pe lângă substantive și adjective și posibilității de a se construi cu un număr mai mare de prepoziții decât până atunci” [1, p. 48]. Afirmația este susținută de opera artistică și, mai ales, publicistică, lăsată de Al. Russo, N. Bălcescu, C. Negruzzi, M. Kogălniceanu, V. Alecsandri, M. Eminescu și de atâția alți cărturari ai timpului. Acești mănuitori de condei erau foarte puternic influențați de limbile romanice occidentale, în primul rând de limba franceză, unde infinitivul a fost și rămâne în floare. Mai e ceva de adăugat: în perioada postbelică în România, dar mai ales în Republica Moldova, s-au efectuat foarte multe traduceri din limba rusă. Or, în această limbă infinitivul se folosește masiv în toate pozițiile posibile (de ex., *желание учиться, хочу есть, необходимо строить, есть куда поехать, жить – значит бороться* etc.). Traducătorii români se aflau mereu sub presiunea modelului rusesc și de aceea pe alocuri mai „uitau” să substituie infinitivul prin conjunctiv.

Viziunea lui S. Berejan asupra infinitivului românesc ar putea fi prezentată în următoarea schemă

Vom comenta în mod succint doar unele ramificații din schema de mai sus a infinitivului.

Vorbind despre infinitivul independent, autorul subliniază în mod special că e vorba doar de o independență relativă, „fiindcă legătura lui cu elementul domi-

nant n-a dispărut complet” [1, p. 56]. De aici se trage concluzia că ar fi mai corect să se vorbească nu despre infinitive-subiecte, ci „despre infinitive ce ocupă locul subiectului sau suplinesc subiectul” [1, p. 56]. Susținem această opinie a cercetătorului, adăugând că toate elementele unei propoziții (sau ale unui enunț) sunt foarte strâns legate unele de altele fie gramatical și semantic, fie numai semantic. Ele se condiționează în mod reciproc, substanța unuia fiind compatibilă cu substanța celuilalt sau celorlalte elemente componente ale propoziției. În *Băiatul a înhămat calul* primul substantiv apare în funcție de subiect, iar al doilea în funcție de obiect direct. E de ajuns să substituim verbul-predicat *a înhăma* prin *a speria* (*Băiatul a speriat calul*) și situația devine ambiguă: ca nume de agent (*nomen agentis*) e posibil să fie atât primul, cât și cel de-al doilea substantiv (comp.: *Băiatul a speriat calul* și *Calul a speriat băiatul*). Anume intervenția unei noi substanțe (verbul *a speria* în locul verbului *a înhăma*) a schimbat „coraportul de forțe” între cele două substantive, ele devenind apte a funcționa concomitent și ca subiecte, și ca obiecte directe. Iată de ce suntem pe deplin de acord cu S. Berejan că utilizarea infinitivului în rol de subiect „nu e încă o dovadă de autonomie completă, deoarece apariția lui e posibilă numai datorită prezenței în propoziție a unui cuvânt capabil a se îmbina cu dânsul și a ocupa în îmbinarea formată poziția de cuvânt regent” (1, p. 58).

E deosebit de productivă teoria pe care o promovează prof. S. Berejan despre *infinitivul subiectiv* (sau *tautoprosopic*) și *infinitivul obiectiv* (sau *eteroprosopic*). E vorba că această delimitare se face pe principii funcționale, și anume: infinitivul subiectiv are un subiect comun cu verbul regent (de ex.: *încep a lucra, îndrăznesc a spune*), pe când infinitivul obiectiv întotdeauna are un subiect diferit de cel al verbului regent (de ex.: *rog a mă elibera, îți poruncesc a veni*). Și mai departe. Infinitivul subiectiv (sau tautoprosopic) e apt să funcționeze și ca parte componentă a predicatului verbal compus (de ex.: *încerc a traduce, am terminat a mătura*), și ca obiect direct (de ex.: *îți propun a veni, m-am decis a pleca*). Aceste două funcții depind de natura semantico-morfologică a verbului regent. Dacă verbul în discuție este un semiauxiliar (de mod sau de aspect), atunci infinitivul tautoprosopic va apărea în ipostază de parte componentă a predicatului, iar dacă regentul nu e un verb semiauxiliar, atunci infinitivul tautoprosopic va rămâne un veritabil complement. Se poate remarca faptul că unii lingviști numesc cazurile similare în limba franceză ca *identitate referențială de agent* (*J'essaie de partir*) și *dualitate referențială de agent* (*Je le fais travailler*) [2, p. 115]. Oricum, cercetătorul orientează just funcția infinitivului dependent la semantica verbului regent, întrezărind o strânsă legătură între ele. Și pe bună dreptate, deoarece „funcția, după cum scria acad. Jerzy Kuryłowicz, depinde de contextul semantic (sau sintactic). În primul caz s-ar putea vorbi de funcții primare, iar în al doilea caz – de funcții secundare” [3, p. 411].

Infinitivul subiectiv, aderând la verbe modale, formează, în opinia lui S. Berejan, niște construcții „ce se comportă ca o singură parte de propoziție, și anume ca un predicat verbal compus, căci, deși în îmbinări de felul acesta e vorba de două acțiuni [...], ele au un singur subiect și verbul dominant, având funcție de formant gramatical, adaugă doar o nuanță modală suplimentară la sensul lexical de bază al îmbinării luate în ansamblu”. În continuare, autorul precizează: „Important în asemenea îmbinări este însă nu faptul că subiectul *poate, știe, încearcă, pare*, ci faptul ce poate (știe ș.a.m.d.) să săvârșească, să realizeze, să ducă la îndeplinire; purtătorul acestui conținut principal este anume infinitivul dependent ce aderă la verbul modal” [1, p. 77].

Cu infinitivul postverbal obiectiv situația e mai simplă: acesta, în mod constant, este eteroprosopic, adică își are un subiect diferit de cel al verbului regent și, prin urmare, funcționează exclusiv ca obiect direct (de ex.: *îi implora a veni; le ordonă a executa*). Autorul precizează: „Infinitivul obiectiv aderă numai la verbele care exprimă un act de voință, un imbold spre acțiune. Ele toate presupun prezența a două persoane: de la una pornește imboldul îndreptat asupra alteia, ce urmează să efectueze sau să sufere acțiunea denumită de infinitiv” [1, p. 94].

În schema infinitivului (vezi supra) figurează și infinitivul postnominal în funcție de atribut (tip: *dorința de a învăța*). Structura N + Prep (*de*) + V (inf. plin) e relativ recentă în limba română. Infinitivul latin nu cunoștea funcția atributivă, aceasta redată fiind de gerundium: *ars amandi, modus vivendi* etc., ceea ce în limbile romanice de asfințit „s-a tradus” prin așa-numitul atribut infinitival prepozițional (cu prepoziția *de*). Comp.: fr. *l'art d'écrire*, it. *la maniera di scrivere*, sp. *Le modo de scribir*.

Limba română a împrumutat acest fenomen sintactic prin sec. XVIII-XIX din franceză, generând construcția N + Prep (*de*) + Prep (*a*) + V sau, mai precis, N+ Prep (*de*) +V (inf. plin). Meritul lui S. Berejan constă în faptul că a stabilit (poate chiar pentru prima oară) grupurile de substantive (în fond, abstracte) care pot fi complinite de un asemenea atribut infinitival prepozițional. Din seria acestora fac parte substantivele ce exprimă aptitudinea, capacitatea, dispoziția de a efectua o acțiune, atitudinea volitivă, pasivă, emoțională față de acțiune, noțiuni etice etc., în total vreo zece grupuri tematice. E de menționat că peste 15 ani după apariția monografiei prof. S. Berejan, la București profesorul Ion Diaconescu editează o amplă lucrare *Infinitivul în limba română* [4], unde delimitează cam aceleași grupuri semantice de substantive abstracte care cer o determinare infinitivală. În plus, față de colegul său chișinăuian, prof. Diaconescu exemplifică mai abundent fiecare grup semantic, enumerând mai mult cuvinte ce se încadrează în formula: substantiv + *de* + *a* + infinitiv [4, p. 178-183].

Dar să revenim la schema infinitivului propusă de S. Berejan. Din ea reiese foarte clar că autorul, încă în anii '50-'60, se plasa pe pozițiile lingvisticii funcțio-

nale, împărtășind principiul onomasiologic în sintaxă. La baza delimitării funcțiilor sintactice ale infinitivului autorul pune criteriul logico-semantic și cel funcțional, anticipând într-un anumit sens doctrinele lingvistice de mai târziu. Zicem astfel, pentru că în perioada actuală de dezvoltare a științei despre limbă, la analiza faptelor concrete la nivelul propoziției și al frazei, deseori se dă prioritate principiului onomasiologic, și nu celui semasiologic. Și aceasta pentru că primul dă preferință materiei semantice, substanței, funcției, pe când cel de al doilea împinge pe primul plan forma, raporturile pur gramaticale ce se stabilesc aprioric între elementele componente ale propoziției. Glosematicienii, descriptiviștii, generativiștii etc. se conduceau de principiul semasiologic, împărtășind postulatul, depășit în scurt timp, al lui Ferdinand de Saussure, că „limba este formă, și nu substanță... în limbă totul se bazează pe relații” [5, p. 154]. De aici a și pornit atomismul, amentalismul, formalismul exagerat și antisemantismul în studiile de sintaxă, tendința condamabilă de a egala părțile de propoziție cu părțile de vorbire.

Prof. S. Berejan, ca gramatist, încearcă să aplice principiul onomasiologic la identificarea funcțiilor sintactice ale infinitivului. Pentru cercetătorul nostru aspectul semantic, noțional penetrează toate nivelele limbii și ne ajută foarte mult la conturarea frontierelor structurale ale fiecărei unități sintactice. Așadar, între semantică și sintaxă trebuie văzută o legătură indestructibilă. În această ordine de idei acad. Iurii Stepanov subliniază: „Sunt limbi cu o morfologie mai simplă sau mai complicată a verbului, cu o bogată sau absentă declinare a numelui, cu o morfologie puternică sau în general slab dezvoltată, dar nu poate să existe vreo limbă cu o semantică slab dezvoltată sau absentă. În orice limbă – de la Est sau de la Vest, literară sau agramă, «cu tradiții culturale» sau «primitivă», *semantica și sintaxa vor fi întotdeauna suficient de dezvoltate în raport cu propriul lor sistem* (evid.n. – A.C.)” [6, p. 5]. În acord cu cele spuse de acad. Stepanov, profesorul Vl. Robu notează: „Astăzi [...] sintaxa și semantica dețin locuri comune în cadrul lingvisticii generale și aplicate contemporane” [7, p. 124].

În plan ontologic, acad. S. Berejan a reușit să descrie, aproape în mod exhaustiv, îmbinările infinitivale „cu aspect modal” și îmbinările infinitivale „cu caracter aspectual”, stabilind pentru prima oară în lingvistica română din Basarabia grupurile de verbe modale (numite și semiauxiliare de mod) și cele aspectuale (numite și semiauxiliare de aspect). Acceptând ideea că aceste îmbinări infinitivale constituie un tot întreg funcțional, autorul le delimitează totuși după „gradul de fuziune a componentelor îmbinării” și conchide: „Dacă îmbinările infinitivale [...] modale exprimă două acțiuni ale aceluiași subiect, îmbinările aspectuale cu infinitiv exprimă doar o singură acțiune, dar în diferite faze aspective (ca acțiune ce a început, continuă sau a încetat a se săvârși). De aceea și rolul lor sintactic este determinat fără echivocuri. Ele toate sunt predicate verbale compuse” [1, p. 78].

Firește, la ora actuală, funcția sintactică a îmbinărilor despre care este vorba aici trezește anumite dubii și interpretări contradictorii [vezi 8, p. 195-208; 9; 10, p. 56; 11, p. 118; 12, p. 247; 13, p. 130; 14; 15, p. 62; 16; 17, p. 93] ce reflectă diversitatea de principii metodologice puse la baza analizei unuia și aceluiași material factic [18, p. 59-60]. Dar aceasta nu diminuează în niciun fel concepția lingvistică generală a prof. S. Berejan privind natura morfo-sintactică a infinitivului în limba română. Ba mai mult chiar. Autorul rămâne fidel principiului onomasiologic și la interpretarea altor structuri, cu modul indicativ, cum ar fi: verbul *a avea* + infinitiv (*am a lua, ai a cere*), verbul *a fi* + infinitiv (*nu ne era a învăța, nu mi-i a face*), verbul *a(-i) veni* + infinitiv (*îi venea a râde*), verbul *a avea* + pronume relativ (*cine, ce*) sau adverb (*când, unde, încotro* etc.) + infinitiv (*am cu cine vorbi, aveau unde pleca* etc.). În toate cazurile enumerate primul component al îmbinării își modifică în mod radical sensul inițial, dar continuă să arate marcherii gramaticali (persoana, numărul, timpul). Infinitivul, deși nu posedă acești indici gramaticali, dar îi exprimă totuși prin filiera primului element component al îmbinării binomice, deoarece, după cum afirmă Galina Zolotova, una dintre reprezentantele școlii funcționale ruse, „neexprimarea morfologică a categoriilor predicative de către infinitiv privind persoana, timpul, modalitatea se compensează prin limbajul sintactic” [19, p. 50].

S. Berejan menționează, pe bună dreptate, încă un aspect specific al binomului $V_1 + V_2$ care ține de data aceasta de proprietatea formal-substanțială a grupului infinitiv / conjunctiv. E vorba că „în îmbinările cu verbul *a fi* infinitivul nu poate fi înlocuit prin conjunctiv (comp. imposibilitatea construcției *mi-i să mănânc*, în loc de *mi-i a mânca*), pe când în cele cu verbul *a veni* substituirea e posibilă, limba admitând construcțiile sinonime *îmi vine a plânge* și *îmi vine să plâng*” [1, p. 76].

Infinitivul subiectiv, în funcție de parte componentă a predicatului, își mai face apariția în ceea ce numește S. Berejan „locuțiune infinitivală specifică”, care „constă din forma pozitivă sau negativă a verbului *a avea* însoțită de un pronume relativ (*cine, ce*) sau de un adverb (*când, unde, cum, încotro* ș.a.) și de un infinitiv fără prepoziția *a* (tip: *am ce citi, n-aveți unde pleca*). Construcțiile de felul acestora se încadrează în îmbinările verbale cu infinitivul subiectiv (în *n-ai când veni* atât acțiunea verbului constant *a avea*, cât și a infinitivului *a veni* – au același subiect – *tu*)” [1, p. 85]. Autorul precizează că originea unor asemenea structuri infinitivale trebuie căutată nu atât în latina clasică, unde ele se construiau cu modul conjunctiv (de ex.: *Nescio quid agam* „nu știu ce să fac”), cât în latina vulgară, unde elementul al doilea al construcției apărea și la infinitiv (de ex.: *Non habeo quid respondere* „n-am ce răspunde”). Construcții similare celor menționate putem găsi și în limbile neoromanice „după verbele cu sens de «a ști» (fr. *Il ne sait que faire, Je ne sais que dire*; it. *non so che fare, non so come dire*; sp. *no sé que decir*; port. *nao tenho que*

dizer; rom. *nu știu ce zice*) și de «a avea» (it. *non ho che fare*; sp. *no he que hacer*; fr. *je n'ai que faire de lui*; rom. *n-am ce face*)” [1, p. 88].

Care este funcția sintactică a îmbinărilor examinate mai sus? Ca să răspundă la această întrebare, S. Berejan analizează mai întâi, sub aspect semantico-structural, fiecare component al îmbinării. Se constată, de exemplu, că în construcții de tipul *am unde pleca* verbul *a avea* își pierde în mare măsură sensul primordial „habere”, având misiune centrală de a indica persoana ce urmează să realizeze acțiunea numită de infinitiv; adverbele (*unde, când, cum, încotro* etc.) precizează circumstanțele de realizare a acțiunilor; pronumele *cine* (fără prepoziție) e apt a fi subiect al îmbinării (*are cine pleca*), iar pronumele *ce* – ca obiect direct (*am ce citi*). Cele arătate mai sus, în opinia profesorului S. Berejan, fac din structurile analizate „un întreg indivizibil”, niște „construcții împietrite”, niște „îmbinări de cuvinte unitare din punct de vedere gramatical”, care „îndeplinesc în propoziție o singură funcție sintactică – funcția de predicat verbal compus” [1, p. 87, 89, 91].

E de notat, în această ordine de idei, că S. Berejan nu este de acord cu unii predecesori ai săi cum ar fi Al. Philippide, Kr. Sandfeld, H. Olsen, G. Weigand, G. Ivașcu ș.a., care scriau că îmbinările de tipul *am ce face* trebuie interpretate ca „două propoziții în care *am* este predicatul propoziției regente, iar infinitivul e predicatul secundarei atributive de loc, de mod, de timp” [1, p. 86]. Argumentele savantului chișinăuian împotriva disocierii îmbinărilor în cauză au fost invocate mai sus. Principala dovadă însă este cea de ordin semantic-funcțional, care eminemamente ne conduce la ideea că structurile de tipul *am cu cine vorbi* constituie un tot întreg sintactic și trebuie considerate în bloc ca predicate, și nu ca două propoziții.

În sprijinul concluziei la care a ajuns prof. S. Berejan am putea face referință și la teoria despre așa-zisul „complement predicativ”, aplicată pe larg în gramatica engleză. Prin termenul de „complement predicativ” se denumește, în opinia lui John Lyons, „orice cuvânt sau grup (deosebit de verbul însuși) care este un constituent obligatoriu al predicatului; de exemplu, obiectul unui verb tranzitiv (cf. *mingea* în *Ion a prins mingea*) sau numele predicativ pe lângă un verb copulativ (cf. *inginer* în *El devine inginer*). Complementul predicativ este cerut sintactic pentru a completa structura predicatului” [20, p. 265]. În această ordine de idei ar fi cazul să amintim că unii lingviști tratează obiectul direct de pe lângă un verb tranzitiv drept o parte principală de propoziție. Astfel doct. hab. în filologie Ion Ețcu, analizând enunțuri de tipul *Ion taie lemne*, consideră că substantivul *lemne* este „parte de propoziție sistemigenă” [21, p. 17] și participă la constituirea unei unități predicative trimembre. Prof. Vl. Admoni, în exemple din limba germană cum ar fi *Ich nehme den Koffer* „Eu iau geamantanul”, găsește că „*den Koffer* este, de fapt, complement, dar, în structura propoziției date, el devine concomitent un membru al *predicatlui lărgit* (evid.n. – A.C.)” [22, p. 243].

Dacă analizăm construcțiile românești de tipul *am cu cine vorbi* prin prisma teoriei despre „complementul predicativ”, expuse de John Lyons, observăm cu ușurință că niciun constituent al lor nu poate fi omis din îmbinare, căci ar face-o sinsemantică (comp. *am cu...*, *am cu cine...*, *am cu... vorbi...*, *am... cine vorbi* etc.). Chiar și prepoziția *cu* se dovedește a fi un component structural și semantic extrem de necesar pentru a desăvârși plenitudinea informațională a îmbinării cu infinitivul fără *a*. Așadar, fiecare element constructiv din cadrul îmbinărilor de tipul *am cu cine vorbi* poate fi denumit, după terminologia prof. John Lyons, „constituent nuclear obligatoriu” [20, p. 388]. Anume acest fapt ne face să privim construcțiile în discuție ca niște „predicate compuse”, după terminologia lui S. Berejan [1, p. 91], „predicate angrenate”, după terminologia lui P. Butuc [23], „blocuri sintactice”, după terminologia lui A. Ciobanu [24].

În prezent unii lingviști și alcătuitori de manuale de limba română se declară împotriva interpretării ca predicate a îmbinărilor binomice V_1 (semiauxiliar) + V_2 (infinitiv, conjunctiv, supin), considerându-le ca unități sintactice dezmembrabile: verb+ complement, verb (predicat) + verb (predicat), adică două propoziții.

Prof. S. Berejan încă cinci decenii în urmă a demonstrat foarte clar și accesibil că aici nu e vorba de îmbinări verbale morfologizate, ci doar de niște „construcții analitice cu o oarecare tendință spre gramaticalizare” [1, p. 81]. Într-o propoziție ca *Ion începe a citi* „nu e vorba de două acțiuni, ci de una singură, dar în diferite faze aspectuale” [1, p. 81], mai precis, de începutul acțiunii de bază de a citi (comp.: *Ion continuă a citi* = prelungirea acțiunii de a citi; *Ion a terminat de citit* = sfârșitul acțiunii de a citi). În asemenea situații se manifestă doar „o înclinație” spre consolidare gramaticală și semantică a elementelor binomului predicativ. Dar, în același timp, subliniază autorul, trebuie să recunoaștem că „gradul de fuziune al componentilor acestor îmbinări n-a ajuns încă la stadiul când ele ar putea fi considerate forme aspectuale ale verbelor, cu atât mai mult, cu cât verbul dominant n-a devenit încă element pur formal, auxiliar veritabil, ca în formele verbale propriu-zise (rus. *быды чумамъ*; fr. *j'ai lu, j'avais lu*; rom. *voi citi, aș citi*), păstrându-și sensul său lexical bine determinat [1, p. 82].

Autorul își dădea foarte bine seama că la analiza sintagmelor anunțate adică a binoamelor V_1 + V_2 , e nevoie a se ține seama de cele două nivele distincte – morfologic și sintactic, de modalitățile exprimării lor și, în ultimă instanță, de faptul că „studierea semnificației sistemice trebuie să se îmbine cu cea «substanțială», dar nu să i se opună” [25, p. 38].

Prof. S. Berejan susține, pe bună dreptate, că între binoamele verbale modale (tip: *vreau a pleca, vreau să plec*) și cele aspectuale (tip: *încep a citi, am terminat a traduce*) există un grad diferit de fuziune semantico-sintactică. În acest plan autorul remarcă: „coeziunea componentelor din îmbinările cu caracter aspectual e mult mai puternică decât în îmbinările infinitivale cu caracter modal

(*voiesc a ști, știu a cânta, îmi vine a pleca, am a citi*). În construcțiile aspectuale verbul regent e pe cale de a deveni un simplu formant gramatical, ele transformându-se treptat din îmbinare de forme în forme întregi, identice formelor verbale perifrastice existente de acum în limbă” [1, p. 81]. În continuare se explică: „Îmbinările infinitivale examinate nu sunt altceva, prin urmare, decât expresia sintactică a categoriei morfologice de aspect, după cum și îmbinările infinitivale cu caracter modal exprimă, în anumite cazuri, în chip sintactic, categoria morfologică a modului” [1, p. 82].

Concluzia de ordin aplicativ, care se face în urma examinării binomului V_1+V_2 , rezidă în faptul că atât îmbinările infinitivale modale, cât și cele aspectuale funcționează în propoziție ca predicate verbale compuse [1, p. 77-78]. Tocmai de această concluzie, cu care, de altfel, au fost anterior – prin anii 1960-1985 – de acord asemenea lingviști ca Iorgu Iordan, Al. Graur, Valeria Guțu Romalo, Ion Coteanu, Finuța Asan și mulți alții, astăzi unii specialiști se dezic de ea, văzând aici un prea mare „amestec” al semanticii în sintaxă. Pentru acești lingviști gramatica (în special sintaxa) trebuie să se bazeze pe raporturi, pe formă și să fie asemanțică, atomară.

Adoptându-se asemenea viziuni, se dă uitării misiunea magistrală a sintaxei, aceea de a exterioriza prin filiera enunțurilor (propozițiilor) gândurile și sentimentele omului. Vorbind, individul nu face altceva decât sintaxă, adică își organizează într-un anumit chip și își sonorizează gândirea, iar aceasta din urmă este legată în modul cel mai direct cu semantica și semnificația unităților componente ale enunțului. L. Tesnière scria: „Sensul reprezintă, în ultimă instanță, rațiunea de a exista a structurii sintactice” [26, p. 12]. Și într-adevăr, cum ar putea transmite fragmente de mesaje și mesaje întregi structurile sintactice (atât cele elementare, cât și cele mai complexe), dacă ar fi golite de semantică? Avea perfectă dreptate profesorul francez Émile Benveniste, care scria că „în secolul al XX-lea lingvistica intră într-o nouă fază de dezvoltare, cea de a treia, când nu filozofia limbii, nu evoluția formelor (gramaticale) determină obiectul lingvisticii, ci, mai întâi de toate, realitatea imanentă a limbii... Structura funcțională alcătuiește elementul-cheie al lingvisticii” [27, p. 23]. Binoamele verbale infinitivale (cu nuanță modală și aspectuală) de care s-a ocupat S. Berejan reprezintă anume niște *structuri funcționale* și de aceea trebuie interpretate ca alcătuind un tot predicativ, ale cărui elemente sunt coagulate, în primul rând, în plan semantico-funcțional.

După ferma noastră convingere, semantica generează și cimentează structurile sintactice, și nu invers. În sprijinul celor enunțate am putea invoca o foarte rezonabilă opinie a profesorului Ion Diaconescu și anume că sensul este un factor de coeziune sintactică, după cum organizarea structurală este un factor de coeziune semantică [17, passim].

Credem că cele relatate despre infinitiv, în prezentul material, dau câștig de cauză lingviștilor care, alături de S. Berejan, au pledat și pledează pentru o analiză sintactică nedezmembrată a binoamelor V_1 (semiauxiliar) + V_2 (infinitiv) în limba română.

* * *

Ca gramatician, prof. S. Berejan a participat la scrierea unor manuale de limba română pentru școlile medii și cele superioare din Republica Moldova. În calitate de coautor și corector el apare pe coperta următoarelor manuale: *Limba moldovenească: Sintaxa. Manual pentru clasele IX-X* (1957); *Curs de limbă moldovenească literară contemporană: Sintaxa. Manual pentru instituțiile de învățământ superior* (1959); *Gramatica limbii moldovenești: Fonetica. Morfologia. Manual pentru clasele V-VI* (1962); *Curs de gramatică istorică a limbii moldovenești. Manual pentru instituțiile de învățământ superior* (1964); *Limba moldovenească, vol. I. Manual pentru școlile pedagogice* (1970, ed. a III-a, 1986) etc.

Odată cu încadrarea profesorului S. Berejan în munca didactico-științifică de elaborare a manualelor de limbă română, s-a simțit un suflu înnoitor în modul de dozare și expunere a teoriei gramaticale predate în școlile de toate gradele. Se știe că în anii imediat postbelici (1945-1955) în paginile manualelor, scrise de altfel într-un limbaj rutinar, incolor și chiar infect, se constata o puternică influență a manualelor de limba rusă. Unii autori chișinăuieni, din dorința de a se ține cât mai aproape de manualele rusești, recurgeau la formulări inadecvate graiului nostru, la ajustări pripite de material faptic pentru niște reguli gramaticale străine limbii române, la calchieri de termeni etc. Poate unul dintre cele mai mari merite ale prof. S. Berejan ca autor de manuale este că a curățat Grajdurile lui Augias, a expulzat din paginile gramaticilor timpului de tristă faimă termenii rebarbativi ca: *împrejurări, cuvinte și propoziții introduse, construcții gerundivale, propoziții povestitoare, propoziții întrebătoare, propoziții de strigare, împrejurare de țel, împrejurare de pricină, sămnul strigării, sămnul întrebării, împrejurare de îngăduire, propoziție de îngăduire* și multe alte caraghioslăcuri de felul acestora. Cu mult curaj, îndrăzneală și responsabilitate civică prof. S. Berejan a luptat și a convins Ministerul Învățământului și editurile să accepte o terminologie argumentată științific și folosită în toate limbile romanice. Astfel, au fost repuși în circulație termenii gramaticali consacrați, respectiv: *complemente circumstanțiale, cuvinte și propoziții incidente, construcții gerunziale, propoziții enunțiative, propoziții interrogative, propoziții exclamative, complement circumstanțial final (de scop), complement cauzal, semnul exclamativ, semnul interogativ, complement circumstanțial concesiv, propoziție concesivă* ș.a.

Mai mult decât atât, în manualele sale, prof. S. Berejan a reorientat studiul gramaticii (ca „un factor de bază în dezvoltarea gândirii logice a elevilor”, M. Eminescu, ca „sângele și sufletul limbii”, B.-P. Hasdeu) spre tradiția seculară a școlii naționale românești, spre succesele lingvisticii din Țară, spre comoara inepuizabilă de fapte de limbă înmagazinate în splendida operă a clasicilor noștri, căci dacă e adevărat că gramatica ne învață a scrie și a vorbi corect o limbă, cum o putem face în baza unor exemple inadecvate sub aspectul corectitudinii verbale?

Concepția profesorului S. Berejan asupra gramaticii s-a implementat adânc în cercetările numeroșilor săi discipoli (căci în Republica Moldova există o Școală lingvistică a academicianului Silviu Berejan), în alte lucrări științifice: monografii, studii, articole, în manualele de limba română pentru școlile de toate gradele, devenind astfel un bun al nostru comun.

Lingvistul S. Berejan s-a aflat mereu pe linia întâi a vieții filologice din Republica Moldova. De la el (sau cu, firește, concursul lui activ) au pornit cele mai multe renovări, în spiritul timpului, în lingvistica română de prin părțile noastre. Avem în vedere perfecționarea substanțială a normelor ortografice, ortoepice și punctuaționale din 1957, 1961, 1990, revalorificarea clasicilor literaturii române, scrierea și publicarea unui șir de dicționare bilingve (mai ales, ruso-române și româno-ruse), alcătuirea după principii absolut noi, elaborate de prof. S. Berejan, a dicționarului explicativ al limbii moldovenești (DELM) în două volume, editarea pentru prima oară în spațiul românesc a unui dicționar etimologic al limbii române, publicarea unor extrem de actuale materiale de cultivare a limbii, lupta neînfrică, începând cu 1988, pentru triumful cunoscutei triade: limba de stat, identitatea glotică moldo-română (unitatea limbii române), alfabet românesc, participarea cea mai activă la întocmirea Legislației lingvistice (Legea cu privire la limba de stat; Legea cu privire la funcționarea limbilor vorbite pe teritoriul republicii și Legea cu privire la revenirea la grafia latină), organizarea unor serii de conferințe științifice naționale și internaționale privind adevărul științific despre istoria limbii și a poporului nostru (despre glotonimul „limba română” și etnonimul „poporul român”) etc.

Pentru prodigioasa sa activitate de cercetare și didactică, pentru mulțimea de studii publicate (monografii, articole, manuale, broșuri, rezumate etc.) de o incontestabilă valoare științifică, pentru participarea activă la cele mai prestigioase întruniri lingvistice naționale și internaționale (congrese, conferințe, simpozioane, colocvii, mese rotunde etc.), pentru intransigența și incoruptibilitatea sa civică (de Om al Cetății și de *Vir doctissimus*), pentru dăruirea totală pentru discipolii pe care îi îndrumază și-i călăuzește în știința limbii, academicianul și profesorul universitar Silviu Berejan e înalt apreciat de opinia publică din Republica Moldova și de către lingviști de prestigiu din multe țări europene.

REFERINȚE

1. С. Бережан, *Контрибуций ла студиул инфинитивулуй молдовенеск*, Chișinău, 1962.
2. Valentina Agrigoroaiei, Paula Gherasim, *Catégories grammaticales et contrastivité*, Iași, 1995.
3. Е. Курилович, *О методах внутренней реконструкции* // Новое в лингвистике, Moscova, 1965.
4. Ion Diaconescu, *Infinitivul în limba română*, București, 1977.
5. Фердинанд де Соссюр, *Труды по языкознанию*, Moscova, 1977.
6. Ю. С. Степанов, *Имена. Предикаты. Предложения*, Moscova, 1981.
7. *Semantica și sintaxa*, Sub redacția lui I. Coteanu și L. Wald, București, 1981.
8. С. Dimitriu, *Gramatica limbii române explicată*, Iași, 1979.
9. Gh. Neamțu, *Predicatul în limba română*, București, 1986.
10. Gh. Neamțu, *Elemente de analiză gramaticală*, București, 1989.
11. Aurel Nicolescu, *Probleme de sintaxă a propoziției*, București, 1996.
12. Ion Coteanu, *Gramatica de bază a limbii române*, București, 1968.
13. Valeria Guțu Romalo, *Sintaxa limbii române. Probleme și interpretări*, București, 1973.
14. Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, București, 1978.
15. Vasile Șerban, *Sintaxa limbii române*, București, 1964.
16. Ion Coteanu, *Gramatică. Stilistică. Compoziție*, București, 1990.
17. Ion Diaconescu, *Probleme de sintaxă a limbii române actuale*, București, 1989.
18. Anatol Ciobanu, *Unele principii ale concepției filozofico-lingvistice a profesorului Eugeniu Coșeriu și aplicarea lor*, „Revistă de Lingvistică și Știință Literară”, 1996, nr. 5.
19. Г. А. Золотова, *О синтаксической природе современного русского инфинитива*, Филологические науки, 1979, nr. 5.
20. John Lyons, *Introducere în lingvistica teoretică.*, București, 1995.
21. Ion Ețcu, *Studiu epistemologic asupra propoziției în limba română*: Referat pentru obținerea titlului științific de doctor habilitat în filologie în baza lucrărilor publicate, Chișinău, 1997.
22. В. Г. Адмони, *Типология предложения*, Исследования по общей теории грамматики, Moscova, 1968.
23. Petru Butuc, *Predicatul angrenat în limba română*: Autoreferatul tezei de doctor în filologie, Chișinău, 1995.
24. Anatol Ciobanu, *Sintaxa și semantica*, Chișinău, 1987.
25. А.Г. Григорян, *Некоторые проблемы системного и исторического изучения лексики и семантики*, Вопросы языкознания, 1983, nr. 4.
26. L. Tesnière, *Éléments de syntaxe structurale*, Paris, 1959.
27. Э. Бенвенист, *Общая лингвистика*, Moscova, 1974.

§ 9 ACADEMICIANUL SILVIU BEREJAN – *PRIMUS INTER PARES*

Pe Silviu Berejan l-am cunoscut la U.S.M. în 1951, când era în ultimul an de studii la Litere, iar eu în primul an. Avea o anumită demnitate a atitudinii, un *modus eloquendi* aparte, cu o forță de convingere ieșită din comun, sociabil, săritor la nevoie, respectuos și bun la inimă.

Îmi dau prea bine seama că nu-mi este deloc ușor să vorbesc despre academicianul Silviu Berejan și aceasta din două motive:

a) pentru că este un savant cu renume mondial;

b) pentru că îl cunosc din anii de studenție la U.S.M. și am fost prezent la ascensiunea sa impetuoasă pe scara științei, activității socioculturale, pedagogice, publicistice etc.

Silviu Berejan a fost *primul* la studii în cadrul Facultății de Istorie și Filologie a U.S.M., *primul* la studii doctorale (și-a scris teza în termen, fapt pentru care a fost premiat), *primul lingvist care și-a susținut teza la Chișinău*, U.S.M., în anul 1956 (până atunci, N. Corlăteanu, F. Cojuhari, A. Borșci, V. Soloviov și I. Mocreac își susținuseră tezele la Kiev și Moscova); *primul* și, de fapt, unicul din Republica Moldova membru de onoare al Institutului de Lingvistică „Iorgu Iordan” din București al Academiei Române.

Fiindcă există o excelentă și foarte detaliată *Bibliografie „Acad. Silviu Berejan”* (Bălți – Chișinău, 2005, coordonator Gh. Popa), voi trece peste datele din Curriculum Vitae, relevând doar unele calități pur omenești ale marelui dispărut.

Ca cercetător al problemelor de gramatică, semantică, lexicologie, sociolingvistică etc., polemiza, dacă era cazul, propunea noi soluții, deschidea noi orizonturi de interpretare a fenomenelor analizate. Lingvistul Silviu Berejan era bătaios și tăios, pentru că „grammatici certant” zicea încă Horatius, însă orice discuție în contradictoriu era înscrisă într-un cadru decent. Același poet roman mai scria „Est modus in rebus” (Este o măsură în toate).

Prof. E. Coșeriu mărturisea că și-a început activitatea de lingvist prin a face recenzii la monografii de prestigiu și a polemiza pe alocuri cu doctrinele susținute acolo. În felul acesta a fost observat și invitat cu timpul la catedră.

Acad. Silviu Berejan a fost un om completamente dedat științei, iar un asemenea savant, după cum se știe, respectă opinia lui Platon „a spune lucrurile așa

cum sunt”; tocmai din această cauză, pe timpul regimului totalitar era deseori considerat „persona non grata”.

Pe la noi se zice „gura tăcută umblă nebătută”, dar Silviu Berejan nu tăcea și de aceea i s-ar potrivi varianta modificată a dictonului amintit, care ar suna cam în felul următor: „gura netăcută umblă bătută”.

Prof. Silviu Berejan, pe timpuri de restriște, a pledat deschis pentru:

- a) editarea clasicilor literaturii române;
- b) reforma ortografiei, care ne obliga să scriem și să spunem *țavă, samă, zamă, mulțănesc, bunăzăua, minută, poemă* etc.
- c) alfabetul latin (revenirea la adevărul științific privind limba și istoria neamului nostru);
- d) cultivarea limbii, respectarea normelor literare;
- e) identitatea lingvistică moldo-română etc.

Acestea și multe alte „ieșiri” ale profesorului Silviu Berejan, „nesanctionate” de puternicii timpului, i-au făcut pe aceștia să nu-l promoveze pe linie academică, să nu-l avanseze: 17 ani doctorul habilitat Silviu Berejan a așteptat să fie ales membru corespondent al A.Ș.M. (1972-1989). (Cu membru titular a mers mai ușor: a fost ales peste 3 ani, în 1992, pentru că se schimbaseră timpurile, se prăbușise regimul vechi.)

Savantul Silviu Berejan nu s-a umilit în fața șefilor, nu a umblat cu mâna întinsă după onoruri, avantaje, ci a muncit, îmbrăzdând adânc în solul lingvisticii (în special, al lexicografiei, semasiologiei, cultivării limbii), urmând dictonul lui Vergilius „labor omnia vincit” și vorba lui Lucian Blaga „sapă, frate, sapă / până ai să dai de apă!”.

N-aș putea să nu-l citez în această ordine de idei pe marele filolog Eugeniu Coșeriu, care într-un interviu (vezi „Revista filozofică”, 1997, nr. 1-2, p. 163) mărturisea: „Eu nu am cerut niciodată nimic nimănui. Norocul în cazul meu a venit foarte târziu. La alții a venit mai devreme, dar asta nu m-a demoralizat”.

Omul și Savantul Silviu Berejan avea un stil *sui-generis*: și în comportament, și în vestimentație, și în dialoguri interminabile pe care le întreținea (oriunde, oricând și cu orișicine), și în felul de a scrie (avea un stil inconfundabil).

Naturalistul și scriitorul francez din sec. XVIII Georges Buffon spunea: „Stilul este omul”, iar scriitorul și filozoful român Lucian Blaga, vorbind de stil în plan larg, sublinia: „Stilul e mediul permanent, în care respirăm chiar și atunci, când nu ne dăm seama... stilul e în adevăr o foiță, care ne ține legați, care ne pătrunde și ne subjugă” (*apud* O. Drimba, *Filosofia lui Blaga*, București, 1994, p. 30).

Stilul academicianului Berejan se vedea în toate, în felul în care își îndruma doctoranzii, în care citea, redacta un articol, o disertație, un autoreferat, orice

manuscris. Cu creionul în mână și cu o răbdare de invidiat „repara” tot ce era nereușit fixat pe hârtie.

Tot din registrul „stil Berejan” făceau parte și întârzierile (la ședințe, în special). Toți colegii știau aprioric că profesorul Berejan mereu întârzie (il est en retard!). Dar aceasta i se permitea. Acad. Silviu Berejan era un om bun și mărinimos, gata să ajute pe cei ce i se adresează; nu purta pică nici chiar pe unii care, poate, îl ofensau pe nedrept.

„Ura este iarna inimii” – spunea Victor Hugo, iar domnul academician purta în piept o inimă mare și „bună ca pâinea cea caldă” (I. Creangă).

Nu se poate susține, firește, că academicianul Silviu Berejan nu se mânia, nu se supăra uneori. Dar nu era ranchiunos. Focul supărării i se potolea repede.

Cunoscutul filolog și diplomat german Wilhelm von Humboldt (1767-1835), fondatorul Universității din Berlin (1809), ne-a lăsat următoarea strofă:

Mânia la oamenii cei buni

Se naște moartă,

La cei deștepți durează-o zi

La semidocți durează luni

Și-o viață-ntreagă la nebuni!

(Strofa e plasată chiar la intrarea în Universitatea berlineză).

Ei bine, acad. Silviu Berejan era prea înțelept, prea inteligent și prea iertător ca să fie mâniat pe cineva un timp mai îndelungat.

B.-P. Hasdeu scria că un savant filolog trebuie să lase după el, „un copil, o casă și o carte”. Ei bine, regretatul acad. Silviu Berejan a lăsat 2 copii (o fiică și un fecior de toată frumusețea și demnitatea), o casă plină de cărți și manuscrise ce emană cultură și civilizație și, în sfârșit, peste 420 de titluri de lucrări scrise *manu propria* (monografii, manuale de limbă română, de lingvistică generală, broșuri, articole științifice, articole de cultivare a limbii etc.) Acad. Silviu Berejan a arat adânc pe ogorul lingvisticii naționale (și nu numai!), elaborând opere de rezistență (și de referință), din care se vor inspira încă multe generații de filologi „întru creșterea limbii românești și-a Patriei cinstire”(Ienăchiță Văcărescu).

Amintirea acad. Silviu Berejan se va păstra veșnic vie în memoria rudelor, a apropiaților, a discipolilor (directi și indirecti), a mii de studenți care i-au ascultat prelegerile și a tuturor celor care vor să învețe a vorbi, a scrie, a simți și a gândi românește.

§ 10 SAVANT DE TALIE EUROPEANĂ: BORIS CAZACU **(15.01.1919 – 24.08.1987)**

Parafrazând cunoscutul dicton cronicăresc „Nasc și în Moldova oameni”, putem afirma că nasc și-n Basarabia lingviști. După marele Eugeniu Coșeriu, considerat pe drept cuvânt „lingvist al secolului XX”*, profesorul Boris Cazacu este a doua somitate în „lumea filologică” din Țară și din Europa, a cărei activitate în cercetare, în munca universitară și de organizare a științei s-a desfășurat cu mare succes pe parcurs de mai bine de patru decenii (de prin 1945 până în 1987).

Provenit din satul Zberoaia, Nisporeni, învață la Liceul „Al. Donici” din Chișinău (1929-1937), apoi absolvește, în 1943, Facultatea de Litere și Filozofie din București. După terminarea studiilor universitare, muncește ca asistent (1947), șef de lucrări (1947), conferențiar (1951) și profesor (1961) la Facultatea de Limbă și Literatură Română a Universității din București. În 1963 este ales membru corespondent al Academiei de Științe din România.

Ca lingvist, Boris Cazacu s-a format în preajma și sub ochii unor celebrități de talia academicienilor Alexandru Rosetti, Iorgu Iordan, Tudor Vianu, Alexandru Graur, Ion Coteanu și mulți alții. Contactul cu acești inegalabili maeștri a lăsat o amprentă adâncă asupra activității științifice a compatriotului nostru, asupra conceptului metodologic și metodelor concrete de investigare în materie de limbă.

În această ordine de idei menționăm că basarabeanului nostru i-a zâmbit norocul și în viața familială: soția sa, doamna Tatiana Slama-Cazacu, e tot savant și a devenit astăzi o autoritate pe scară europeană în domeniul psiholingvisticii sau psihologiei limbajului. Profesor universitar doctor Tatiana Slama-Cazacu a publicat în câteva limbi de mare circulație numeroase lucrări capitale, în care se ocupă de studiul psihologic al limbajului, de mecanismul psihic al acestuia, demonstrând în ultimă instanță că limbajul este o formă de manifestare a psihicului uman.

* * *

În cele ce urmează vom încerca să analizăm, foarte succint desigur, opera științifică rămasă de la dr. prof. univ. Boris Cazacu, pe care năprasnica moarte l-a smuls din rândurile noastre în august 1987, producând o pagubă irecuperabilă pentru știința și cultura națională.

Prof. Boris Cazacu a rămas în lingvistica românească mai ales ca o notorietate în domeniul dialectologiei și istoriei limbii literare. Ca dialectolog pasionat,

a întreprins numeroase investigații pe teren în scopul anchetării și fixării particularităților de grai și dialectale din multe zone geografice ale țării. Cele auzite din gura vorbitorilor de limba română în timpul unor asemenea „expediții” i-au servit cercetătorului ca un prețios material pentru comentarii lingvistice și pentru generalizări teoretice. Astfel au apărut o serie de studii cu tematică dialectală, conținând idei și concluzii care au devenit cu timpul omniprezente în uzul specialiștilor. Vom menționa unele dintre ele. În articolul *Noțiunea de interdialect* se subliniază că pe teritoriul dacoromân se înregistrează unele forme de comunicare ce se situează între aspectul standard (literar) și cel regional al limbii. Această formă de comunicare poate fi numită *interdialect*, ea reprezentând „o fază intermediară a procesului istoric al integrării dialectelor în limba națională” (B. Cazacu, *Studii de dialectologie română*, București, 1966, p. 40). Autorul citează numeroase elemente lexicale și gramaticale ce țin de interdialect.

În baza unui bogat material factic, savantul a relevat importanța informației de ordin lingvistic și extralingvistic pe care un teoretician o poate obține de la „vorbitorul obișnuit”, adică de la un *nonlingvist*. Acesta din urmă „nu are întotdeauna o atitudine indiferentă față de mijloacele verbale prin care se realizează concret *hic et nunc* comunicarea”. Ba mai mult chiar, nonlingvistul, în diferite circumstanțe, sesizează „particularitățile de vorbire ale interlocutorilor săi”, e apt să înțeleagă „nuanțele stilistice ale diverselor fapte lingvistice, precum și aplicarea lor adecvată în cadrul relațiilor sociale” (B. Cazacu, *Despre reacția subiectului vorbitor față de fenomenul lingvistic*, „Studii de dialectologie română”, București, 1966, p. 47).

Cele constatate de B. Cazacu prezintă un deosebit interes, mai ales că există și opinia cum că omul neinstruit nu-și controlează felul de exprimare, el „vorbește cum pasărea cântă” (prof. rus A. M. Peșcovski). Materialele culese și comentate de conaționalul nostru infirmă această concluzie pripită.

Dintre multe studii privind dialectele, subdialectele și graiurile limbii române, impecabil argumentate și excelent ilustrate, amintim aici *Despre dinamica limitelor dialectale*, *Denumirile românești ale ficatului și ale plămânilor după ALR (studii de vocabular)*, *Lexicul dacoromân (Trăsături specifice și arii lexicale)* ș.a. A participat activ la elaborarea unor lucrări colective de anvergură privind dialectologia, fiind director al *Noului atlas lingvistic pe regiuni – Oltenia* (I, 1967; II, 1970; III, 1974; *Texte dialectale*, 1970; *Glosar dialectal – Oltenia*, 1967), al *Noului atlas lingvistic pe regiuni. Muntenia – Dobrogea* (*Texte dialectale – Muntenia*, I, 1973; II, 1975). A colaborat la *Atlas linguarum Europae. Introduction*, Amsterdam, 1975; *Premier questionnaire*, Amsterdam, 1976.

Ampla activitate de dialectolog a profesorului B. Cazacu le-a permis doamnelor Jana Balacciu și Rodica Chiriacescu să afirme că studiile savantului în domeniul numit au contribuit „la dezbaterile problemelor referitoare la repartitia dialectală a limbii române, limitele dintre dialecte, criteriile de delimitare și caracterizare a lor” (vezi Jana Balacciu, Rodica Chiriacescu, *Dicționar de lingviști și filologi români*, București, 1978, p. 93-94).

După cum am relatat chiar de la început, prof. Boris Cazacu s-a ocupat intens și de problemele ce țin de istoria limbii române literare. A scris o serie de studii în acest sens, bine cunoscute și înalt apreciate de specialiști. Împreună cu academicianul Al. Rosetti și dr. Liviu Onu a scris și a editat monumentală lucrare *Istoria limbii române literare* (vol. I, *De la origini până la începutul sec. al XIX-lea*, ed. I, 1959; ed. II, București, 1971).

În această operă colectivă de mare prestigiu învățatul de origine basarabească își expune viziunea asupra unor probleme de ordin metodologic, cum ar fi: raporturile dintre istoria limbii române literare și istoria literaturii, limba literară și limba literaturii artistice; caracterul normativ al limbii literare; limba și stilul scriitorilor; periodizarea istoriei limbii române literare ș.a. Urmează apoi un compartiment foarte important – „Epoca veche”, în care este abordată apariția scrisului în limba română, raporturile dintre limba literară și limba folclorului, însemnătatea tipăriturilor lui Coresi pentru impunerea graiului din nordul Munteniei și sudul Ardealului ca bază a limbii române literare, cărturarii epocii și preocupările teoretice pentru problemele limbii literare; discuțiile cu privire la originea limbii și a poporului român, conștiința unității poporului român ș.a.

În această ordine de idei ar trebui amintit că prof. Boris Cazacu a fost permanent preocupat de problemele legate de latinitatea limbii române, de originea romanică a structurii ei și a fondului lexical, de influența latină asupra scrisului românesc ș.a. Se știe că mulți lingviști au demonstrat continuitatea funcționării limbii latine pe teritoriile dacice începând cu momentul cuceririi Daciei de către împăratul roman Marcus Ulpius Traianus în anul 106 e.n. Iar mult mai târziu, pe parcursul secolelor, în Principatele românești se deschideau și funcționau școli de latinie. Astfel, Iacob Despotul Eraclide a fondat pe la 1563 la Cotnari (în preajma Iașilor) „Școala latină” după modelul acelor pe care le văzuse în Italia, Franța, Grecia. Același lucru l-au făcut domnitorii din ambele principate – Petru Șchiopu (1574-1579; 1582-1591), Vasile Lupu (1634-1653), Matei Basarab (1632-1654), Constantin Brâncoveanu (1688-1714), Constantin Mavrocordat (domn al Munteniei și al Moldovei în repetate rânduri, sec. XVIII), Grigore Ghica Vodă (de asemenea domn al Munteniei și al Moldovei în sec. XVIII) ș.a. Pentru feciorii de boieri moldoveni și munteni se creau condiții de instruire în limba latină – limbă de comunicare a oamenilor învățați din Europa Medievală. În acest plan nu e lipsită de interes nici mărturisirea unui misionar franciscan stabilit cu traiul la Iași. În anul 1603 el nota că în capitala Moldovei „toată floarea boierimii vorbește latinește și mulți dintre dâșii... sunt foarte învățați” (T. Diaconescu, *Elemente sintactice latine în cronica lui Gr. Ureche*, „Anuarul de lingvistică și istorie literară”. Tomul XX, Iași, 1969, p. 36). Printre acești boieri învățați care vorbeau curent latina era și Miron Costin. Prof. B. Cazacu a semnat un studiu special, de mare valoare teoretică, intitulat „Influența latină asupra limbii și stilului lui Miron Costin” (B. Cazacu, *Studii de limbă literară. Probleme actuale ale cercetării ei*, București, 1960, p. 83-110).

Cunoscând la perfecție latina pe care a învățat-o într-un colegiu iezuit la Bar, Costin a fost influențat de această limbă în scrierile sale.

Drept reflexe ale influenței latine asupra sintaxei lui Costin putem nota: răspândirea construcțiilor participiale corespunzătoare participiului conjunctiv și ablativului absolut din latină (*Ești leșii la câmpu... au izbutit...*); utilizarea pronumelui relativ, în locul celui demonstrativ, la începutul unei fraze (*care* daruri foarte au plăcut lui sultan Suleiman); omiterea negației *nu*, atunci când e precedată de *nici* (*nici* este șagă a scrie ocară vecinică); nerespectarea topicii în sensul plasării verbului precedent la sfârșitul propoziției ca și în limba latină (iară de tot răsipă acestor oarde a face *n-au putut*); recurgerea la fraze mari, arborescente, împodobite cu paralelisme, paranteze etc. O influență latină puternică se înregistrează și în vocabularul lui Miron Costin.

Încheindu-și studiul, B. Cazacu scrie: „Forma internă – sistemul general de organizare al mijloacelor de expresie la Miron Costin – poartă pecetea culturii lui latine” (B. Cazacu, *Studii de limbă literară...*, pag. 110). Dezvoltând această concluzie a savantului, putem spune fără riscul de a exagera că toată structura limbii române actuale poartă amprenta latină și neoromanică, deși conține și elemente împrumutate din alte limbi.

O trăsătură distinctă a personalității profesorului Boris Cazacu a fost angajarea curajoasă și directă în dezbaterile celor mai controversate și deseori delicate probleme de lingvistică generală și romanică. În timpul discuțiilor, admirabilul savant se plasa, de regulă, pe poziții sănătoase ce reflectau adevărul științific obiectiv și nu speculațiile conjuncturiste dictate de conducerea antinațională a fostului P.C.R.

Să trecem la unele exemplificări.

În perioada imediat postbelică, când unii pseudosavanți din România comunistă au încercat să conteste caracterul predominant latin al limbii române, Boris Cazacu (pe atunci abia la început de carieră profesională) a ripostat cu toată fermitatea, chiar în ciuda faptului că se angaja într-o polemică riscantă cu autorități de talia lui Al. Graur ș.a. (vezi art. *Despre unele influențe succesive latine și slave în limba noastră*, „Contemporanul” nr. 6, 25 oct. 1946). Cu argumente incontestabile, el a dezvoltat teza susținută anterior de mulți lingviști de bună credință că limba română „e continuarea limbii latine vorbite în provinciile orientale ale Imperiului Roman” și că influența slavă „nu a atins sistemul închis al limbii române (în special morfologia, care constituie trăsături caracteristice ale unei limbi)”. A spune acest adevăr *sine qua non* pe timpurile reacției comuniste de la vremea respectivă echivala cu a-și complica existența, a chema asupra sa focul stăpânirii promoscovite și a acoliților ei.

Prof. B. Cazacu și-a exprimat opiniile și în problema ce ține de apariția scrisului în limba română și a împrejurărilor care au determinat acest epocal eveniment. După părerea cercetătorului, și înainte de 1521 (data elaborării primului text scris în limba română, dar cu grafie veche slavă *Scrisoarea boierului Neacșul din Câmpulung către Hans Benkner, judele Brașovului*) au mai fost încercări de a

scrie românește „pentru nevoi particulare” (Boris Cazacu, *Pagini de limbă și literatură veche*, București, 1964, p. 7; cf. și I. Gheție, Al. Mareș, *Originile scrisului în limba română*, București, 1985, *passim*). E vorba de unele mențiuni păstrate de la sfârșitul secolului al XV-lea. Chiar și *jurământul* omagial făcut de Ștefan cel Mare la Colomeea regelui Cazimir al Poloniei ar fi fost tradus din românește („ex valahico”) în latinește, ceea ce arată, în opinia savantului, că „a existat un concept în limba română al acestui text” (B. Cazacu, *op. cit.*, p. 8).

O altă problemă litigioasă în care s-a pronunțat B. Cazacu e legată de datarea începuturilor limbii române literare. Altfel spus: *Când a apărut limba română literară?* La această complicată întrebare s-a răspuns foarte diferit.

Unii lingviști împing data formării românei literare cu mult înaintea apariției scrisului în această limbă, considerând creațiile populare (folclorul) drept model de limbă literară. Așadar, se admite că ar fi existat limba română literară cu mult înaintea apariției primelor texte scrise. Alți lingviști consideră că limba literară s-a format în perioada constituirii națiunii românești, adică prin secolul al XIX-lea, mai ales în a doua jumătate a lui, când s-au consolidat normele literare la toate nivelurile limbii.

Prof. Cazacu își expune o altă opinie privind această problemă. El consideră că începuturile limbii române literare trebuie situate în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, legate fiind de prodigioasa activitate de traducător și tipograf a diaconului Coresi (c. 1510 – c. 1581). Limba traducerilor lui Coresi, bazată pe graiurile din sud-estul Transilvaniei și din Țara Românească, avea un caracter oarecum supradialectal, stând la baza consolidării treptate a normei unice literare. În secolele XVII și XVIII, scrie cercetătorul bucureștean, cultura „încetează a mai fi un apanaj al bisericii”, iar limba scrisă „începe a se elibera de sub canoanele textelor religioase, apropiindu-se tot mai mult de limba vorbită a poporului” (Boris Cazacu, *op. cit.*, p. 11). Prin urmare, începuturile limbii române literare trebuie căutate nu în sec. al XIX-lea (după cum procedează mulți învățați, inclusiv acad. Iorgu Iordan), ci cu aproximativ trei secole mai devreme. În acest sens prof. Cazacu scrie: „Deosebirea dintre punctul de vedere al acad. Iorgu Iordan și punctul nostru de vedere constă în faptul că pe când acad. I. Iordan consideră limba română literară mai ales ca un rezultat, noi suntem de părerea că ea trebuie considerată și studiată ca un *proces*, în dezvoltare” (Boris Cazacu, *op. cit.*, p. 23-24). Limba literară a rezultat după o îndelungată muncă a cărturarilor munteni, moldoveni, ardeleni etc. în vederea selectării, ordonării și unificării materiei dialectale brute de lexic, morfologie, sintaxă etc., pentru a propune forme unice supradialectale, accesibile românilor de pretutindeni și deci apte a constitui norma literară. Opinia profesorului Cazacu este acceptată și astăzi de foarte mulți specialiști din țară și din străinătate.

În anii '60-'70 a fost lansată ideea cercetării limbii și stilului unor opere mai reprezentative ale scriitorilor consacrați. Concomitent a apărut și întrebarea: ține sau nu această problemă de competența lingviștilor și de cercul lor de preocupări? Părerile sunt împărțite. Mulți considerau (și mai consideră până în prezent) că

lingvistul e dator să studieze numai aspectul comunicativ-informativ al limbii, fără a avea vreo atribuție la aspectul expresiv-afectiv. Profesorul B. Cazacu respinge acest punct de vedere, scriind că lingviștii sunt obligați a evidenția și a exprima scrupulos nu numai ceea ce este general în limbă și se întâlnește în toate scrierile, ci și particularul, adică aspectele individuale ale limbii cutărui sau cutărui scriitor, căci „anume ele pot să ne ajute a înțelege generalul” (p. 41). Limba și stilul marilor maeștri ai cuvântului „merită să fie studiate pentru prestigiul social de care se bucură operele acestora, pentru răspândirea pe care o au în public; ele constituie modele de exprimare literară ale cărei elemente sunt predate și explicate în instituțiile de învățământ și sunt recomandate prin presă, radio, teatru etc.” (p. 43).

Firește, savantul consideră, pe bună dreptate, că este foarte importantă studierea la nivel lingvistic a textelor vechi, deoarece faptele prezente acolo ne pot explica originea și modul de evoluție a formelor din limba actuală; ne pun în lumină modul în care s-a format și s-a impus limba literară, ne dezvăluie unele laturi din istoria vieții sociale, economice și culturale a poporului nostru (p. 61).

Pentru a-i convinge pe adversarii săi că lingviștii pot și trebuie să se ocupe de cercetarea limbii și a stilului unor opere artistice, B. Cazacu a efectuat el însuși cu mare succes studii de acest fel. Dintre ele menționăm lucrările *Considerații asupra limbii și stilului din Nicoară Potcoavă* de Mihail Sadoveanu și *Câteva aspecte ale stilului din romanul Desculț*.

Cercetătorul abordează o serie de probleme legate de măiestria scriitoricească a lui M. Sadoveanu, cum ar fi: evoluția limbii și a stilului acestui mare vrăjitor al cuvintelor de la romanul *Șoimii* la romanul *Nicoară Potcoavă*, rolul elementelor specifice folclorului și vorbirii populare în scrierile sadoveniene, esența stilului oral și actualizării dramatice, utilizarea unor procedee ale artei narative și descriptive (valoarea stilistică a imperfectului, a diminutivelor, a onomatopeelor, a adjectivelor demonstrative ș.a.m.d.). Se ajunge la concluzia că Mihail Sadoveanu „posedă deplină cunoștință a valorilor expresive ale limbii actuale și ale celei vechi”, iar romanul *Nicoară Potcoavă* „reprezintă ultima cucerire a prozei românești în arta povestirii istorice” (p. 192).

Analizând limbajul romanului lui Zaharia Stancu *Desculț*, Boris Cazacu constată aici procedeul fragmentării frazei în unități mai mici, așezate, de regulă, în alineate aparte, ceea ce conduce la izolarea vizuală și la o pauzare mai pronunțată între propoziții. Scriitorului îi vin în ajutor și semnele de punctuație, deoarece utilizarea lor *ad hoc* pentru a izola unele propoziții sau chiar părți de propoziții „face ca, în loc de o singură idee dominantă, să se contureze mai multe” (p. 199). În felul acesta atenția cititorului este îndreptată spre conținutul fiecărei propoziții. S-a constatat de asemenea că Z. Stancu manifestă o predilecție pentru fraza paratactică, scurtă, fără jonctive. Propozițiile subordonate „se întâlnesc rar, predomină propozițiile independente-reduce la esențial” (p. 209). În romanul *Desculț* se pot ușor observa și multe alte procedee artistice folosite de autor, inclusiv interferența dintre stilul exprimării în proză și stilul creației în versuri. Tocmai acest fapt îi

permite profesorului Cazacu să afirme că „sistemul de organizare a mijloacelor stilistice ale prozatorului Stancu poartă amprenta poetului Stancu” (p. 213).

O altă problemă extrem de importantă și discutată în lingvistica românească a fost cea a coraportului dintre limbă și dialect. Unii lingviști, printre care și acad. Al. Graur, exagerând rolul factorului istorico-politic și social (în detrimentul celui genealogic și structural), ajunseseră a afirma că latina orientală s-a scindat în cinci limbi romanice diferite: *istroromâna*, *meglenoromâna*, *aromâna*, *dacoromâna* și *moldoveneasca*. Prof. Cazacu demonstrează că, în problema enunțată, Al. Graur ș. a. comit erori de ordin metodologic: se neglijează complet criteriul lingvistic structural, iar „întregul eșafodaj al raționamentului e construit în vederea conformării faptelor la teorie” (B. Cazacu, *Studii de dialectologie română*, București, 1966, p. 60). Mai mult decât atât, se dă uitării și ceea ce se numește *conștiința* apartenenței purtătorilor unui idiom la o anumită comunitate lingvistică. Numeroase și incontestabile sunt faptele „care dovedesc voința populației romanice sud-dunărene de a se integra în comunitatea românească...” (*op. cit.*, p. 29). Autorul ajunge la justa concluzie că idiomurile romanice sud-dunărene prezintă niște „dialecte de tip divergent” care în urma unui întreg concurs de împrejurări „n-au reușit să se constituie în limbi de sine stătătoare, capabile să răspundă tuturor necesităților intelectuale ale vieții moderne; dimpotrivă, ele sunt pe cale de a dispărea sub presiunea limbilor străine înconjurătoare” (p. 32).

Trebuie să subliniem faptul că punctul de vedere al profesorului Boris Cazacu asupra problemei limbă – dialect s-a dovedit a fi just. Lingviștii români, în lucrările de ultimă oră, afirmă că limba română are patru dialecte: *dacoromân*, *aromân*, *meglenoromân* și *istroromân*. Dialectul dacoromân (nord-dunărean) este cel mai evoluat în raport cu celelalte trei dialecte (sud-dunărene), reprezentând chiar ceea ce numim limba română, idiom unitar înțeles fără dificultăți de către munteni, moldoveni, ardeleni, olteni, bănațeni etc. (Șt. Giasu, *Dialectele limbii române*, „Limba Română”, 1991, nr. 2, Chișinău, p. 69-70). Cât privește idiomurile aromân, istroromân și meglenoromân, ele sunt niște dialecte pe cale de dispariție.

* * *

Dr. prof. univ. Boris Cazacu a mai fost un minunat organizator al muncii de cercetare științifică și un pasionat propagator al limbii române în țară și în străinătate. De-a lungul anilor îl vedem director al Centrului de Cercetări Fonetice și Dialectale al Academiei de Științe din România (1970-1974), redactor responsabil al revistelor „Fonetică și dialectologie” (din 1970), „Limbă și Literatură” (din 1972), redactor responsabil adjunct la „Revue roumaine de linguistique” (1964), membru al Comitetului de redacție al revistei „Lingua e stile” (Bologna, Italia), secretar general al Societății Române de Lingvistică Romanică (1959), președinte ai Societății de Științe Filologice (1968), secretar, apoi vicepreședinte al Federației

ei Internaționale de Limbi și Literaturi Moderne (din 1975), membru al Societății de Lingvistică Romanică din Strasbourg (1979), *Société de linguistique* din Paris (1963), Societas lingvistica Europa (1968), al redacției pentru Atlas linguarum Europae (1968), director al cursurilor de vară și al colocviilor științifice organizate de Universitatea din București la Sinaia (1960-1972).

Pentru a propaga limba română în țările din Europa de vest, prof. Boris Cazacu a scris în colaborare cunoscutul manual de limba română *Cours de langue roumaine à l'usage des étudiants étrangers* (București, 1969), din care au învățat și continuă să învețe mii de admiratori ai limbii noastre.

Notă: În 1993 a fost inaugurat în orașelul Nisporeni Liceul teoretic „Boris Cazacu”. La festivitatea deschiderii luceului a participat soția savantului, venerabila lingvistă, cunoscută departe peste frontierele României, doamna Tatiana Slama Cazacu. În octombrie 2008 a fost dezvelit și instalat în incinta liceului un frumos și adecvat bust al profesorului Boris Cazacu, operă executată de talentatul sculptor chișinăuian Tudor Cataraga. La ambele evenimente a participat și autorul acestor rânduri.

* * *

Remarcabilul și talentatul lingvist basarabean Boris Cazacu nu mai este printre cei vii din august 1987... Și cât de mult s-ar fi bucurat, dacă ar fi ajuns să audă despre renașterea națională din Republica Moldova și să ia parte la Revoluția română din iarna lui 1989!.. Acum ar fi avut posibilitatea să-și revadă meleagurile natale, rudele și prietenii abandonăți din cauza urgiei regimului bolșevic. Ne-ar fi bucurat cu noi lucrări valoroase de lingvistică română, romanică, generală etc.

REFERINȚE

* Vezi grupajul de materiale la rubrica „Nume mari ale culturii și științei naționale. Eugeniu Coșeriu” în revista „Basarabia” nr. 3, 1992, p. 114-126; cf. și I. Dumeniuk, N. Mătcaș „Eugen Coșeriu în interpretarea unor lingviști sovietici”, în revista „Limba Română”, nr. 2-3, Chișinău, 1992.

** Al. Graur, *Studii de lingvistică generală*, București, 1955, p. 127; vezi și Al. Graur, *Studii de lingvistică generală*, variantă nouă. București, 1960, p. 311. Subliniem că acad. Al. Graur ulterior s-a dezis de ideea eronată cum că „moldoveneasca” ar fi o limbă aparte, diferită de cea română. Asupra acestei chestiuni s-a revenit în Republica Moldova, în 1988-1989, în timpul discuțiilor purtate referitor la adoptarea legilor cu privire la statutul limbii de stat și la revenirea la grafia latină. Zeci de autori (lingviști, scriitori, oameni de cultură) au demonstrat absurditatea „teoriei” inspirate de regimul stalinist privind existența așa-zisei limbi moldovenești, diferită de limba română. A se vedea culegerile: *Povară sau tezaur sfânt?*, Chișinău, 1989 și *O luptă, o suferință și...*, Chișinău, 1989; De asemenea, monografia: Ion Dumeniuk, N. Mătcaș, *Coloana infinită a graiului matern*, Chișinău, 1990.

§ 11 VALERIU RUSU – UN CELEBRU ROMANIST BASARABEAN ÎN FRANȚA

Despre viața și cercetările științifice ale ilustrului nostru basarabean profesor Valeriu Rusu se știe foarte puțin la baștina sa (vezi Iulius Popa, *Basarabea-nul de la Aix* // L.A., 8 august 1991; *Eminescu în (Provincie) Provence* // L.A., 7 noiembrie 1991 și *Echos poétiques de Bessarabie* // L.A., 13 august 1992). În studiul de față vom elucida noi aspecte și detalii. Considerăm necesară această investigație cu atât mai mult, cu cât, fiind la un stagiul de documentare științifică în Franța, am avut prilejul să contactăm cu Domnia Sa.

Născut la 9 septembrie 1935 în familia lui Vasile Rusu (zis Colac) din Saucă și Daria Rusu (născută Secară) din răzeșescul Niorcani (astăzi ambele sate intră în componența raionului Dondușeni), Valeriu urmează școala primară în satul Mihăileanca (pe malul Nistrului), unde i se mutaseră părinții. Dar nu a absolvit-o, căci în 1944 părinții lui, de frica deportărilor, s-au refugiat peste Prut. Soții Rusu nu erau bogați (Vasile fiind funcționar de stat în domeniul cultivării tutunului, iar Daria – casnică), dar amintirea represaliilor din 1940 i-a făcut să-și părăsească locurile de baștină, salvându-și viața și eventuala carieră a celor doi feciori: Vadim și Valeriu. În România, Valeriu intră la Liceul „Mihai Viteazul” din București.

După absolvirea liceului, în 1953 se înscrie la Facultatea de Litere a Universității „C. I. Parhon” din București, aici avându-i ca dascăli pe academicienii Iorgu Iordan, Alexandru Rosetti, Tudor Vianu, George Călinescu, pe profesorii Boris Cazacu, Tache Papahagi ș.a.

După încheierea studiilor universitare (1958), tânărului specialist i s-a propus un loc de cercetător științific la Centrul de Fonetică și Dialectologie al Academiei. Totodată, V. Rusu ține și cursuri universitare. În 1969 devine șef al Secției de dialectologie (la același Centru) și tot atunci își susține cu brio doctoratul cu tema *Graiul din nord-estul Olteniei*, avându-l ca îndrumător științific pe acad. Al. Rosetti. Teza a văzut lumina tiparului sub formă de monografie în anul 1971.

Fiind un talentat cercetător științific și un excelent pedagog, i se acordau mereu burse și sejururi peste hotare în vederea documentării, perfecționării propagării limbii și culturii române, a stabilirii unor relații de lucru cu savanții romaniști din cele mai prestigioase centre universitare din Europa. Astfel, în 1965 obține o bursă de 3 luni la Toulouse, la profesorul Jean Séguy; în 1965-1966 este invitat ca lector de limba română la Universitatea din Belgrad; în 1970-1971, ca

lector de limba română la Universitatea din Provence; în 1971-1974, în calitate de conferențiar (*maître de conference*) asociat la Universitatea din Provence și membru al Consiliului Științific al UER de limbi romanice; în 1987-1988, ca lector de limba română; în 1988-1989, în calitate de *maître de limbi străine* la aceeași Universitate; în 1989-1991, ca profesor asociat la Universitatea din Provence; membru al Consiliului Științific al UER ERLAOS; director de teze la limba și literatura română; șef al Departamentului de limbă română; de la 1 octombrie 1991, ca *maître de conference* de limba română și, din octombrie 1995, ca profesor la Universitatea din Provence.

Doctorul în filologie Valeriu Rusu a participat cu substanțiale comunicări la numeroase congrese, colocvii, conferințe, simpozioane naționale și internaționale. Vom numi doar câteva dintre ele: Congresul Internațional al Lingviștilor (București, 1967); Congresul Internațional de Lingvistică și Filologie Romanică (București, 1968); Colocviul Național al CNRS privind Atlasele Lingvistice Franceze Regionale (Strasbourg, 1971); Congresul Internațional de Lingvistică și Filologie Romanică (Quebec, 1972); Colocviul Franco-Român de Dialectologie (Aix-en-Provence, 1974); Congrès International d'Etudes Occitanes (1975); Aniversarea a 150-a a nașterii lui Frederic Mistral (Maillane, 1975); Congresul Internațional de Sociolingvistică (1981, Frankfurt/Main); Congresul Internațional de Lingvistică și Filologie Romanică – (Aix-en-Provence, 1983), Al XVII Convegno di Studi Dialettali Italiani (Nicosia, Sicilia, 1987); Congresul Internațional de Lingvistică și Filologie Romană (Santiago de Compostella, 1988); Congresul Internațional de Traduceri și Editare de Literatură (București, 1995) etc.

Prof. V. Rusu a fost membru al Societății de Lingvistică Romanică (Paris – Strasbourg); membru al Asociației Felibrilor (du *Félibrige*); membru al Societății Internaționale de Dialectologie și Geolingvistică; membru al Academiei de Științe, Litere, Agricultură și Artă din Aix-en-Provence (înființată în 1849) ș.a.

Ajuns la frumoasa vârstă a bilanțurilor – 60 de ani –, 40 dintre care au fost consacrați cercetării științifice și „dăscălierii” în școala superioară, profesorul Valeriu Rusu e în plină ascensiune, muncește extrem de prodigios, e dolda de planuri și lucrări – în curs de elaborare.

Putem afirma cu toată certitudinea că urma lăsată de reputatul om de știință e foarte adâncă. A scris și a publicat circa 300 de lucrări, inclusiv 23 de cărți (printre care câteva monografii), studii, articole, rezumate, recenzii, prezentări, eseuri, cronici etc. Aceste lucrări au văzut lumina tiparului atât în Țară, cât și peste hotarele ei.

Aria preocupărilor științifice și didactice ale profesorului V. Rusu este foarte largă. Vom menționa doar unele direcții.

A. DIALECTOLOGIA

Acestui interesant și dificil domeniu al științei lingvistice V. Rusu i-a consacrat toată viața, cercetând cu mare pasiune vorbirea vie a românilor din Țară și de peste hotare. Vom semnala câteva lucrări de mare rezonanță: *Noul Atlas lingvistic român pe regiuni. Oltenia*, t. I-V (1967-1984); *Graiul din nord-vestul Olteniei. Fonetica* (monografie), 1971; *Introducere în studiul graiurilor românești* (1977); *Dialectologia generală* (în limba italiană; Bologna, 1985). Această din urmă lucrare a avut deja cinci ediții, considerându-se (în Italia și în alte țări) una dintre cele mai reușite în privința tratării unor probleme generale de dialectologie, cum ar fi: definiția disciplinei, istoria științei dialectologice, chestiuni de metodă și de tehnică a anchetării pe teren, dialectologia sincronică, diacronică, structurală; corelația dintre limba scrisă (standard) și cea vorbită; coraportul dialectologiei cu alte discipline lingvistice și cu științele limitrofe (etnografia, folclorul, antropologia etc.), polimorfismul ș.a.

Nu pot fi trecute cu vederea nici unele lucrări de dialectologie scrise în colaborare sau sub conducerea prof. V. Rusu precum *Chestionarul Noului Atlas lingvistic român pe regiuni* (în colaborare), 1963; *Graiurile – componentă a patrimoniului cultural popular* (sub conducerea lui V. Rusu), 1983; *Harta sonoră a graiurilor românești* (în colaborare); *Tratat de dialectologie românească* (coordonator), 1984. Tratatul este o operă de sinteză a dialectologilor români, o lucrare de referință, ea conținând 940 de pagini (text, 177 hărți, bibliografie, indice de autori, rezumat). Profesorul Rusu e prezent în volum cu câteva capitole de ordin metodologico-teoretic și aplicativ: raportul dialectologie – geografie lingvistică; ariile lingvistice în perspectivă evolutivă (diacronică); considerații asupra locului, datei și condițiilor în care au intervenit diferite etape ale fărâmițării dialectale a domeniului romanic, cu referințe speciale la limba română; considerații asupra structurii dialectale a limbii române; criterii pentru explicarea formării limbii române și a poporului român din perspectiva geografiei lingvistice și a geografiei umane.

În Tratat, ca și în alte lucrări, prof. V. Rusu optează pentru unitatea de limbă a românilor de pretutindenți, ceea ce conduce la ideea incontestabilă a unității naționale a purtătorilor acestei limbi. Citind cele scrise de autor, îți dai seama cât de eronate sunt opiniile ideologilor roșii despre formarea în Basarabia istorică a unei limbi literare „noi” cu denumirea „limba moldovenească”. Cercetările basarabeanului Valeriu Rusu au răsturnat această năstrușnică „teorie” încă în anii '60-'70!

De domeniul dialectologiei țin și o serie de articole semnate de V. Rusu. Vom menționa unele dintre ele: *Despre Noul Atlas lingvistic român* (1966), *Din morfologia graiurilor oltenesti: pl. subst. casă* (1968), *În legătură cu structura dialectală a limbii române* (1968), *Reflecții despre structura dialectală a dacoro-*

mânei (1969), *Pe marginea discuției despre structura dialectală a limbii române* (1970), *Din morfologia graiurilor oltenești* (1969), *Où est la dialectologie roumaine?* (1972), *Contribuția graiurilor populare la formarea „stilului” românesc în creația materială și spirituală* (1980), *Peisajul dialectal românesc și ritmurile dezvoltării economico-sociale ale țării* (1981), *Aspecte ale unui grai dintr-o zonă de veche civilizație țărănească: Muntenia subcarpatică* (1983), *Prov. Gavot, témoin d'une rivalité géographique humaine* (1983), *Unitate de grai, expresie a unității naționale a tuturor românilor* (1983), *Lexicul dialectal în perspectiva antropologiei socioculturale* (1983), *Plaidoyer pour les dictionnaires-trésors des parlers et dialectes* (Mistral-Papahagi, 1986), *Studii de dialectologie în institutele academice în ultimele patru decenii* (1987) etc.

B. ISTORIA LIMBII ȘI TOPONIMIA

Un dialectolog serios este *per definitionem* și istoric al limbii și al civilizației unui popor. În caz contrar el nu ar putea explica nici originea multor fenomene de limbă (în primul rând, de lexic), nici misterioasa întretăiere și împletire a izoglozelor pe hărțile lingvistice ale țării. Iată doar câteva dintre lucrările ce îl reprezintă pe prof. V. Rusu în acest domeniu: *În legătură cu -n final în limba română* (1960), *Consoana ș în limba română* (1966), *Sensul civilizației rurale la începutul secolului al XX-lea* (1978), *A propos de TORNA, TORNA, FRATRE* (1981), *TORNA, TORNA, FRATRE dans la perspective de l'ethnographie balkanique* (1985), *Un cas exemplaire de „topos guerrier” dans le monde balkanique: l'infinif* (1985), *L'histoire externe dans la caractérisation de la Roumanie Orientale* (1980), *Coup d'oeil sur la toponymie roumaine* (1994), *Le village-matrice stylistique de la culture roumaine* (1993) etc.

C. LEXICUL ȘI FORMAREA CUVINTELOR

Studiile lui Valeriu Rusu tratează nu numai lexicul dialectal, ci și cel general: *Termeni pentru denumirea „tifosului” în limba română* (1960), *Observații asupra pătrunderii neologismelor în graiul de pe Valea Ialomiței* (1961), *Note despre compusele românești cu în-* (1959), *În legătură cu derivarea cu sufixe în graiurile dacoromâne* (1962), *Arii lexicale în Oltenia* (1968), *Din lexicul eminescian* (1970), *Lexicul dialectal în perspectiva antropologiei socioculturale* (1983), *Lume*, într-o variantă a *Mioriței* din Transilvania (1984), *Remarques sur le lexique des incantations* (1985), *Semnificații etnolingvistice ale unor denumiri de plante* (1987), *Vocabularul autohton* (1983), *Cuvântul, „țară a minunilor”* (1985) etc.

Prof. V. Rusu s-a aplecat cu multă pietate, cu respect și admirație asupra operei predecesorilor săi, citind-o, comentând-o, propagând-o prin editare. Ast-

fel împreună cu prof. Boris Cazacu a editat primele trei volume ale *Operele* lui Ovid Densusianu (volumele II-III au ieșit cu mențiunea „Ediție critică și note de V. Rusu”), 1968, 1975, 1977. Cu aceeași mențiune apare și *Mic dicționar folcloric* al lui Tache Papahagi (1979). În 1981 V. Rusu editează capitala lucrare a lui Tache Papahagi *Grai, folclor, etnografie*, prefăcând-o. A publicat o serie de articole despre marii înaintași: *Ovid Densusianu* (1965), *Moștenirea lui Tache Papahagi* (1978), *Ovid Densusianu* (1978), *Alexandru Rosetti* (1979), *Ultima lecție a lui Sextil Pușcariu* (1984), *Scrisori către Ovid Densusianu* (1985), *Has-deu – flaming al culturii* (1985), *Profesorul Boris Cazacu* (1987) ș.a.

Din seria aceasta de lucrări ale profesorului se evidențiază mai ales volumul *Dialogue culturel Paris – Bucarest, Lettres d'A. Rosetti adressées à T. Papahagi (1922-1925)*. Édition établie, présentée et annotée par Valeriu Rusu. Traduction par Roland Duflo. Paris, Gap, 1995, 125 pag.

În carte sunt înmănunchate, traduse în franțuzește și comentate 11 scrisori ale lui Al. Rosetti, din timpul specializării sale la Paris, către T. Papahagi, aflat la București. În aceste scrisori Al. Rosetti, pe de o parte, îl informa pe colegul și prietenul său despre știința lingvistică franceză (europeană), iar, pe de altă parte, îi cerea informații referitoare la diferite fenomene de istorie a limbii (fonetică, lexic, morfologie, sintaxă), dialectologie, etimologie etc. Corespondența are un caracter științific și prezintă un mare interes pentru filologi.

Profesorul V. Rusu a fost discipolul acestor distinși lingviști și oameni de cultură, pe care regimul totalitar din România anilor imediat postbelici i-a făcut să se înstrăineze unul de altul, ca ulterior să lovească în ei prin intermediul aceleiași Comisii universitare de epurare politică (T. Papahagi – în 1948, și Al. Rosetti – în 1950).

Dorind să prezinte opiniei publice din țară și de peste hotare tradițiile și succesele școlii lingvistice românești (bucureștene, în special), V. Rusu organizează în anul 1977 la Academie o sesiune științifică consacrată lui Tache Papahagi. În excelenta comunicare despre marele omagiat V. Rusu a demonstrat cu lux de amănunte că din duelul Rosetti – Papahagi ambii parteneri au ieșit victorioși, fiecare în felul său, și că momentul „Papahagi” este „ocazie de meditație pe drumul ascensiunii noastre culturale” (p. 6). Această concluzie i-a satisfăcut pe toți, inclusiv pe acad. Al. Rosetti, care, după cum se știe, a fost insultat public de către fostul său prieten T. Papahagi.

Cartea *Dialogue culturel Paris – Bucarest* conține și *Anexe* cu o scrisoare a lui A. Candrea din Paris către T. Papahagi, datată 25 martie 1950, o recenzie a lui Al. Rosetti la volumul al III-lea al *Operele* lui Ovid Densusianu (volum pregătit pentru tipar de către V. Rusu), Curriculum vitae scris de mâna lui Al. Rosetti la 2 aprilie 1988, mai multe fotografii cu Al. Rosetti, T. Papahagi, D. Macrea, Momcilo Savic, Valeriu, Aurelia și Romanița Rusu ș.a.

Tot la *Anexe* în planul dialogului româno-francez se publică o foarte substanțială comunicare a prof. V. Rusu despre Antoine Meillet cu denumirea: *La contribution d'Antoine Meillet à l'essor de la linguistique roumaine* (Communication présentée à la session scientifique organisée par la „Société des Amis d'Antoine Meillet”, à Chateaufort, 6 octobre, 1993). Prof. V. Rusu scrie că A. Meillet, acest discipol al lui Ferdinand de Saussure și „pater patriae al lingvisticii franceze” (p. 110), a fost un mare animator al științei filologice în România, un bun și fidel prieten al lingviștilor români, dascăl direct al unor savanți ca Ov. Densusianu, Al. Rosetti, Al. Graur ș.a. Lucrările lui Meillet au influențat și au direcționat lingvistica română în perioada interbelică. Fondatorul școlii lingvistice franceze a vizitat România fiind participant la cel de al II-lea Congres al Filologilor Români (Cluj-Napoca, 23-25 aprilie 1926), a luat cunoștință pe teren de centrele universitare din București, Iași, Cernăuți. Prof. V. Rusu și-a exprimat speranța că vechile și bunele tradiții de colaborare științifică româno-franceze vor continua și în viitor.

E. ETNOGRAFIE ȘI FOLCLOR

În virtutea profesiei sale, un dialectolog e și etnograf, și folclorist, căci aceste trei științe umaniste interferează. Profesorul V. Rusu a publicat mai multe lucrări ce țin de etnografie și folclor: „Postfață” la antologia *Ecou de cântec aromânesc* (1985), *Etnografia provençală* (1934), *Pour un Atlas folklorique du monde balkanique* (1985), *Poétique d'une ballade populaire roumaine*. **Miorița** (1991), *Cântecele Obcinii* (1979), *Etnografie românească* (1980), *Folclorul în cercetare monografică* (1981), *Graiul, etnografia și folclorul zonei Chioar* (1983), *Creativitatea țărănească* (1984), *Conștiința istorică populară* (1984), *Glasul poeziei aromâne* (1985), *Poezie prin muzică și limbaj* (1986), *Prestigiul creației folclorice* (1986), *Împotriva prostului gust: poluarea folclorului* (1986), „Restituirea” folclorului (1986), „Cartea” limbii noastre materne (1987) etc.

F. SOCIOLINGVISTICĂ, STILISTICĂ, LIMBĂ LITERARĂ, ROMANISTICĂ, LITERATURĂ

Aspecte sociolingvistice în vorbirea populară (1973), *Observații asupra raportului oral-scris în comunicarea lingvistică* (1970).

Îndreptar ortografic, ortoepic și de punctuație (în colaborare, 1966), *Părerile lui C. Aristia despre limbă* (1965), *Tudor Arghezi: Maria Nichifor. Considerații stilistice* (1963), *Observații stilistice* (1965), *À propos de parler (zoner) de transition* (1975), *Claude Levi-Strauss* (1974), *Semnificații epistemologice în di-*

alectologia contemporană românească (1979), „*Starea socială*” a unui popor în concepția lui Al. Philippide (1983), *V. Alecsandri vu par O. Densusianu* (1991), *Studiu introductiv, note și repere cronologice la „Miréio” de Frédéric Mistral* (1979), *Formule de adresare în limba română* (1959), *Note despre mă și fă în limba română* (1964), *Note despre legătura dintre fenomenele de limbă și istoria societății* (1961), *Le roumain et la philologie romane* (1971), *À propos de Dracula dans „Dialogul”* (1983) etc.

Savantul fără discipoli e ca și copacul fără rod. Profesorul V. Rusu a însușit acest adevăr, deoarece el însuși s-a format la vestita școală lingvistică a acad. Al. Rosetti.

Discipol fidel al Școlii bucureștene, V. Rusu a îndrumat activitatea de cercetare a unor tineri dotați. Astfel s-a înfiripat școala lingvistică a profesorului de la Universitatea din Provence. În Franța, unde funcționează mai mult de 80 de universități, numai Departamentul profesorului Rusu este acreditat să confere titlul științific de doctor în filologie (specialitatea „Limba și literatura română”).

Grupul distinsului savant include foști și actuali studenți traducători din limba română în cea franceză și viceversa: Jean-François Mattei, Veronique Gozzerino, Nathalie Lubreton etc., precum și cercetători-teoreticieni ca Al. Wattremez (cercetează romanele lui Ionel Teodoreanu), Roland Dufлот (valorifică opera publicată și cea inedită a Iuliei Hasdeu), Corinne Marsala (face un studiu despre *Rusoaica* de Gib I. Mihăescu) ș.a.

Recent, a prezentat pentru susținere teza de doctorat discipola dlui profesor V. Rusu, franțuzoaica Estelle Variot. Titlul tezei este: „Un moment significatif de l'influence française sur la langue roumaine: le Dictionnaire de Teodor Stamati (Iassy, 1851)”. Lucrarea conține 1500 de pagini. Cine a fost acest Teodor Stamati?

Aflăm chiar din foaia de titlu a dicționarului în discuție, scris cu alfabetul mixt chirilic-latin, unde autorul notează că „au alunecat în limba română (subl.n. – A.C.) cuvinte cu totul streine și nepotrivite însușimei ei” (de exemplu: ucaz, docladorisi, atnoșenie, sprafcă, vecsel etc.). Acestea, în opinia lui T. Stamati, „nu sunt termeni tehnici și trebuia a se români”. Și în continuare: „De aici au urmat confuziunea în limbă, care au crescut și mai crește încă și mai mult prin neștiința gramaticii, nestatornicirea regulilor ei și lipsa unui dionariu. *Căci gramatica este cheia limbii, iară dionariul magaziea în care se păstrează cuvintele*” (subl.n. – A.C.).

T. Stamati e unul dintre primii autori de dicționare neologice. Valoarea *Dicționarului* rezidă în următoarele: 1) Deși publicat în Moldova de până la Unire, autorul utilizează chiar în titlu glotonimul corect *limba română* și nu „limba moldovenească”, cum pretind astăzi unii politicieni de la Chișinău; 2) *Dicționarul* include 4290 de cuvinte, dintre care peste 60 la sută sunt împrumutate din lim-

bile neoromanice (în primul rând, din franceză); 3) cuvintele împrumutate sunt „românizate” după firea limbii noastre și de cele mai multe ori corect, formele propuse supraviețuind în uzul cotidian.

După o scrupuloasă analiză semantică (tematică), etimologică, gramaticală etc., autoarea stabilește că „la langue française a contribué à une «reromanisation» du roumain”, că *Dicționarul* lui T. Stamati este o mărturie revelatoare „de l’influence française dans les pays roumains et de la latinité” (p. 1326). Aceasta este, de fapt, concluzia magistrală a lucrării, deoarece Stamati, elaborând și publicând *Dicționarul*, a contribuit la cooperarea lingvistică și culturală cu țările gintei latine, în special cu Franța, și la dezvoltarea și perfecționarea limbii române.

În voluminoasa teză de doctorat a dnei E. Variot (3 volume a câte 500 de pagini) se simte peste tot influența profesorului Rusu – și în maniera de investigare, și în formularea principiilor metodologice, și în stil. În opinia noastră, este salutar faptul că discipolii încearcă a-l urma pe dascălul lor în activitatea dificilă de creație științifică.

Paralel cu munca de cercetare, profesorul V. Rusu desfășoară o vastă și rodnică activitate în funcția sa de director al Departamentului de limba română. Ține regulat cursuri de limbă, literatură și civilizație română, conduce și îndrumază doctoranzi, supraveghează studiile de aprofundare pentru obținerea DEA (Diplômes d’études approfondies), a masteratului, a doctoratului.

Prof. Valeriu Rusu este un dascăl excelent, înzestrat cu talent și har dumnezeiesc, având în gradul cel mai înalt „stofă pedagogică”. Cursurile și prelegerile sale sunt adevărate ore de revelație spirituală pentru studenți, căci au un caracter cognitiv, enciclopedic chiar, și în același timp nu sunt lipsite de afectivitate. Audiind aceste lecții, ai impresia că te odihnești și, odihnindu-te, înveți. La orele de curs ale profesorului Rusu studenții francezi află nu numai despre limba, literatura, istoria, folclorul poporului român, ci și multe lucruri interesante despre țara lor, căci profesorul cunoaște în profunzime civilizația galo-romană (și nu numai!). Mai există un „secret” al maestrului: orice fenomen de limbă și literatură românească se discută în plan comparat cu respectivele fapte din limba și literatura franceză. Această metodă de predare este foarte eficientă și se bucură de un mare succes la Universitatea Aix-en-Provence.

Îndelungata activitate didactică a profesorului V. Rusu i-a sugerat ideea de a elabora și a publica o serie de lucrări de stringentă necesitate pentru procesul de instruire a studenților francezi care s-au decis să devină specialiști în domeniul limbii și literaturii române. Ne vom opri doar la unele dintre ele.

De o valoare intrinsecă pentru însușirea limbii și a civilizației românești de către străini este lucrarea în două volume *Le roumain. Langue, littérature, civilisation* (226 pag., Paris, Ed. Ophrys, 1992) și *Le roumain. Mots et images* (244

pag., Paris, Ed. Ophrys, 1994). Cea din urmă carte este elaborată în colaborare cu fiica sa, talentata pictoriță și arhitectă Romanița Mattei-Rusu, care a împodobit volumul cu excelențe și extrem de expresive desene. Metodologia (gnoseologia) ambelor volume e cea realistă și istorică, iar metodică expunerii materiei e cea „de la simplu la compus”, și „de la cunoscut la necunoscut”, respectându-se peste tot principiul comparativ și confruntativ la nivelul limbii, literaturii, civilizației.

În primul volum se vorbește despre români, limba română și România. Deși din punct de vedere geografic România este, de fapt, „o insulă a latinității, izolată de masivul romanic”, limba noastră și-a păstrat latinitatea și romanitatea, îmbogățindu-se, firește, ca lexic și cu elemente împrumutate din limbile vecinilor de origine neromanică. Narațiunea de ordin istoric e profundă, ea pornind de la cucerirea dacilor de către romani (106 d.Hr.), vorbindu-se în continuare despre romanizare, formarea limbii și a poporului român, despre primele scrieri, alfabetul latin – chirilic – mixt – latin (românesc), despre limba și literatura în sec. XIX și în perioada modernă.

Pentru a crea un tablou unitar privind istoria neamului nostru, a culturii și literaturii sale, V. Rusu propune studenților pentru lectură fragmente din opera unor scriitori și oameni de cultură ca Nicolae Bălcescu (*Istoria românilor sub Mihai-Vodă Viteazul*, cartea a IV-a, *Unitatea națională*, aprilie 1590 – iulie 1600), Mihai Eminescu (*Revedere*), Lucian Blaga (*Hronicul...*, *Spațiul mioritic*), Liviu Rebreanu (*Ion*, *Răscoala*), Nicolae Iorga etc.

Un alt capitol din vol. I poartă titlul „Schiță cronologică de istorie a poporului și a limbii române”, în care sunt înșiruite și comentate laconic cele mai importante evenimente din viața poporului român, începând cu timpurile străvechi. Am vrea ca cititorul să-și facă o idee despre această „schiță cronologică”, de aceea vom spicui din ea câteva date: 587 – *torna, torna, fratre* – prima frază considerată a fi în limba română, înregistrată de cronicarii bizantini Theophylactos Simokates și Theophanes. Ei notează că un oștean din armata bizantină ar fi rostit această frază „dans la langue de ses parents, de son pays” (p. 44); 1185 – se formează un stat româno-bulgar, avându-i în frunte pe frații Asanides (Petru și Asan), de origine română, și drept capitală or. Târnovo, în partea de sud a Dunării; 1359 – crearea Statului independent Moldova sub Bogdan I; 1386-1418 – domnia lui Mircea cel Bătrân în Țara Românească și 1400-1432 – domnia lui Alexandru cel Bun în Moldova; 1536 – Nicolae Olahus, cel mai vestit umanist din Transilvania a vorbit de originea latină (romană) comună a muntenilor, moldovenilor și ardelenilor; 1582 – apare *Palia* de la Orăștie, prima traducere în românește a unei părți din Testamentul Vechi, efectuată de către Șerban, fiul diaconului Coresi; 1710-1711 – domnia lui D. Cantemir, principe-savant, membru al Academiei din Berlin, numele lui stă incrustat pe frontispiciul Bibliotecii St. Genevieve din Paris; 1784 –

marea răsccoală a țăranilor din Transilvania sub conducerea lui Horia, Cloșca și Crișan; 1828 – Ion Heliade Rădulescu, „părintele literaturii române moderne”, își publică celebra Gramatică românească, în care se pronunță pentru trecerea de la grafia slavonă la cea latină; 1835 – la 16/28 iunie a fost inaugurată la Iași Academia Mihăileană; 1866 – a fost creată Societatea Literară Română, care la 1867 devine Societatea Academică Română, iar în 1879 – Academia Română; 1878, 7 mai – V. Alecsandri a primit „Le Grand Prix du Chant Latin” la Montpellier (Franța) pentru minunatul său poem *Cântecul Gintei Latine*; 1919 – L. Rebreanu publică romanul *Ion*, în 1932 – romanul *Răscoala*; 1940, 26 iunie – fosta Uniune Sovietică îi adresează României un ultimatum în urma căruia anexează Basarabia și Bucovina de Nord”. Datele istorice se derulează până la 1989, decembrie, când a avut loc „la chute du régime Ceaușescu” (căderea regimului Ceaușescu).

Un capitol special este consacrat descrierii sincronice a limbii române. Sunt discutate și extrem de bine ilustrate trei compartimente: *Alfabetul*, *Fonetica și Morfosintaxa*. Toată materia este expusă în plan contrastiv cu limba franceză (De exemplu: rom. *Dau calului fân* – fr. *Je donne au cheval du foin*, dar rom. *Calului (ii) dau fân* – fr. *C'est au cheval que je donne du foin*).

Despre *Lexic* se vorbește cu totul aparte și pe bună dreptate, deoarece vocabularul este „cartea de vizită a limbii”: Luând cunoștință de fondul de cuvinte al unei limbi, e ușor să-ți creezi o opinie și despre purtătorii acestei limbi (inclusiv despre cultura lor). Prof. V. Rusu ține să demonstreze (pe baza datelor statistice) că elementul latin și romanic prevalează evident în lexicul nostru, fapt devenit axiomatic și dovedind fără echivoc latinitatea limbii române și afinitatea ei cu celelalte idiomuri ale gintei latine. Se trece apoi la analiza etimologică mai detaliată a lexicului, insistându-se asupra împrumuturilor și calcurilor lingvistice din alte limbi. Urmează o substanțială expunere asupra lexicului în plan stilistic, accentuându-se rolul și importanța sinonimelor, antonimelor, omonimelor etc.

Volumul al II-lea al lucrării prezintă limba română în cuvinte și imagini. Autorii ei, prof. V. Rusu și Romanița Mattei-Rusu, au hotărât să aducă limba română în mintea și sufletul francezilor prin expunerea tematică și imaginativă a *modus-ului vivendi* al poporului român, a civilizației lui. Cartea este împărțită pe teme. De pildă, Tema I. *Casa – La maison* (p. 9-23). Aici textul accesibil și desenele expresive ne vorbesc despre felurile de construcție a caselor, despre interiorul lor, despre *casa mare*, despre bucatele naționale și prepararea lor (inclusiv mămăliga). Se citează unele date din mitologia românească referitoare la casă (aceasta are trei ocrotitori: barza, rândunica și șarpele de casă). Tema se încheie cu proverbe, zicători, maxime care conțin substantivul *casă*, însoțite de traduceri sau de echivalentele respective: *Trei lucruri te scot din casă: ploaia, fumul și muierea rea* „Trois choses te chassent de la maison: la pluie, la fumée et la mégère” etc.

Vom prezenta alte câteva *teme* fără a le comenta: *Curtea* (p. 24-36) conținând flori (mușcate, garoafe, gura-leului, bujori, trandafiri, busuioc, liliac etc.), fântâna (felurile fântânilor), grajduri (destinația lor), animale domestice (folosul adus de ele), livada (diversitatea pomilor fructiferi), păsări, insecte, grădina (diversitatea legumelor) etc.

Cu lux de amănunte sunt expuse și ilustrate temele: *Viața în sat* (p. 78-99) *cu moară, oloiniță, cultivarea pământului, culesul strugurilor, sărbătorile principale* (Crăciunul, Paștele); *Viața urbană. Voiajul* (p. 144-158): *specificul vieții urbane, traiul muncitorilor, funcționarilor, elevilor, studenților, funcționarea teatrului, a școlilor, a instituțiilor de învățământ superior și mediu de specialitate, a băii publice, a telegrafului, statuile, parcurile* etc. Se face un scurt expozeu istoric al fostelor orașe de scaun: Curtea de Argeș, Târgoviște, Baia, Suceava, Iași. Se menționează că toponimul București e fixat într-un document al lui Vlad Țepeș din anul 1457 și că denumirea orașului vine de la numele unui cioban – Bucur.

Sunt numite și capitalele „pe regiuni”: *București* – Muntenia; *Iași* – Moldova; *Chișinău* – Basarabia, *Cernăuți* – Bucovina; *Craiova* – Oltenia, *Constanța* – Dobrogea; *Baia Mare* – Maramureș; *Oradea* – Crișana; *Cluj-Napoca* – Transilvania; *Timișoara* – Banat.

Se vorbește despre specificul fiecărui oraș din grupul celor mai mari, și anume: Alba-Iulia, Brașov, Turnu Severin, Târgu-Jiu, Câmpulung, Vălenii de Munte, Ploiești, Focșani, Galați ș.a. Cartea se termină cu un întins glosar român-francez și francez-român (p. 161-264).

După informația conținută, după metoda de expunere a materiei, după gradul de accesibilitate și ilustrativitate, cele două volume de *Le roumain* ale profesorului V. Rusu sunt considerate de către studenții francezi de la Universitatea Aix-en-Provence drept niște cărți de căpătâi pentru însușirea limbii și civilizației românești. Și au perfectă dreptate, „pentru că fiecare dintre cele două lucrări” ne apare ca un *vademecum* ce-i ajută pe francofoni să se orienteze în adâncul și misteriosul labirint al limbii române.

Notă: Ambele volume au fost adaptate pentru vorbitorii de limba rusă de către echipa revistei „Limba română” și tipărite la Chișinău în 1997.

* * *

Prof. V. Rusu semnează și alte lucrări pentru studenții de peste hotare doritori de a studia limba, literatura, cultura poporului român. În primul rând, e vorba de volumul *Elogiu satului român (Eloge du village roumain. Textes traduits du roumain, rassemblés par Valeriu Rusu*. Editions de l’Aube, 1990, 240 pagini). Cartea are și

un subtitlu – *Anthologie de prose et de poésie réalisée par le séminaire poétique „Mihai Eminescu” de l’Université de Provence sous la direction de V. Rusu.*

Scopul acestei antologii poate fi dedus chiar din titlul ei: alcătuitorul a urmărit ideea să arate «rădăcinile» neamului nostru, durabilitatea și veșnicia acestor rădăcini și a poporului român crescut din ele („Iar noi locului ne ținem, // Cum am fost așa rămânem”, M. Eminescu). Scria și Donici, *Acel cuib de-nțelepciune*, în fabula *Frunzele și Rădăcina*: „Viața vegetală, viața animală // Totul depinde de la Rădăcină”.

Antologia apărea ca o replică violentă făcută dictatorului Nicolae Ceaușescu, ce se apucase să demoleze satele „nerentabile” în lumina politicii zise „de sistematizare”, lovind, prin aceasta, cu toporul, la rădăcina milenarului gorun al neamului românesc.

Editorii cărții lui V. Rusu, domnii Marian Henubert și Jean Viard, vorbind despre politica iresponsabilă a lui Ceaușescu privind demolarea satelor, notează: „Nous voulions montrer que l’on ne détruisait seulement de milliers de villages avec la politique dite de «systématisation», mais que l’on effaçait le cœur d’une culture, le Trésor mythique d’une population” (p. 7).

După nota editorilor urmează o schiță – *Mon village* „Satul meu” – semnată de profesorul V. Rusu, în care se evocă în culori vii satul basarabean Mihăileanca, unde s-a născut savantul, satul răzeșesc Niorcani al mamei sale Daria Secară și satul vecin, Sauca, al tatălui său Vasile Rusu (zis și Colac). Învățătul nostru de talie europeană Valeriu Rusu se consideră el însuși țăran, pentru că și părinții săi s-au tras din țărani. Și soția sa, doamna Aurelia Rusu, provine din țărani transilvăneni din satul Brețcu. Dumneaei a avut de înfruntat multe și grele obstacole de tot felul, luptând cu valurile vieții, cu impedimentele regimului totalitar din România postbelică. Muncind din greu și cinstit, doamna Aurelia Rusu a reușit să-și scrie și să-și susțină în 1974 la Montpellier teza de doctorat „Convergențe rustice la M. Sadoveanu și Jean Jiono”. Aproape toată viața și-a consacrat-o valorificării și editării operei lui Mihai Eminescu. Primele 8 volume din cunoscuta colecție *Opere* de Mihai Eminescu (Editura Minerva) au fost scoase de sub tipar sub îngrijirea doamnei doctor în filologie Aurelia Rusu. Domnia Sa i-a mai editat pe L. Rebreanu, Gib I. Mihăescu, iar în prezent scrie o carte pentru publicul francez despre motivul lui Grue Sânger în opera lui Mihai Eminescu.

Partea a doua e intitulată *Anthologie littéraire autour du village roumain*, conținând poezii și fragmente de proză ale celor mai reprezentativi scriitori români clasici și contemporani traduși în limba franceză. Textele fiecărui scriitor sunt însoțite de un succint *curriculum vitae*, note și comentarii.

Cititorul poate să rămână nedumerit, pentru că nu-l vede pe Eminescu în lista scriitorilor traduși și incluși în antologie. Ne grăbim să-i liniștim, anunțând

că „profesorul Rusu, concomitent cu prima antologie, a mai editat una, consacrată aproape integral Luceafărului poeziei noastre: *M. Eminescu. Anthologie de la création poétique, réalisée sous la direction de Valeriu Rusu*, 1990, Publications de l'Université de Provence. Lucrarea de față se deosebește prin mai multe calități specifice, dintre care vom menționa: a) este o ediție *mixtă* conținând poezii (sau bucăți de proză) în românește și, pe pagina alăturată, textul tradus în franțuzește; b) toate traduceri s-au efectuat de către studenții profesorului Rusu și sub îndrumarea lui.

Cartea se deschide cu o impresionantă poezie, numită *Eminescu*, scrisă de studentul francez Emmanuel Galiero, participant la seminarul poetic „M. Eminescu”, condus de V. Rusu. Urmează apoi un *L'immortel Eminescu* în care profesorul Rusu analizează în mod succint activitatea scriitoricească „a prințului de la Ipotești”, amintind că în timpul vieții poetul reușise să publice doar 61 de poezii (pentru comparație: până în prezent au fost publicate 16 volume din operele eminesciene). Autorul *Cuvântului introductiv* comentează și unele aprecieri date lui Eminescu de către personalități marcante. Astfel, marele N. Iorga mărturisea că poetul este „le plus vaste synthèse réalisée par un âme roumain” (cea mai mare sinteză realizată de un suflet românesc). Partea introductivă mai conține o bogată notă asupra ediției și date cronologice din viața familiei Eminovici întocmite de Aurelia Rusu, începând cu anul 1812, 10 februarie, ziua nașterii lui Gheorghe Eminovici, tatăl poetului, și terminând cu 15 iunie 1889, data morții marelui poet național Mihai Eminescu. Partea textuală bilingvă a antologiei conține șase compartimente eminesciene, fiecare având câte un titlu adecvat.

Profesorul V. Rusu a elaborat și alte lucrări metodico-didactice pentru studenții străini care studiază limba română. Din motive de spațiu nu avem posibilitate să le analizăm pe toate. Vrem să subliniem însă în mod deosebit că Valeriu Rusu este unul dintre cei mai activi propagatori și popularizatori ai operelor scrise de literații basarabeni. La seminare și ore practice se citesc, se traduc, se învață pe de rost poezii ale poeților din Republica Moldova, se analizează propoziții și fraze, se multiplică cele mai frumoase versuri etc. Aceasta se face paralel cu popularizarea operelor scriitorilor de peste Prut, astfel subliniindu-se totala identitate și unitate a limbii noastre românești. Până și studenții francezi se conving de absurditatea așa-zisei teorii despre două limbi romanice de est (româna și „moldoveneasca”) sau despre două denumiri ale uneia și aceleiași limbi. Apelarea la poeții basarabeni în procesul predării în Franța a limbii și literaturii române este o replică distrugătoare la adresa pseudoteoriei lingvistice privind „limba moldovenească”, susținută de unii politicieni și prețiși savanți din Republica Moldova.

Considerăm că este o muncă extrem de necesară (și patriotică, în primul rând!) explicarea adevărului științific cu privire la limba română din Basarabia anume într-un auditoriu alolingv (francez), care deseori nu este deloc informat sau este informat greșit prin posturile de radio moscovite ce emit în limba franceză. A vorbi despre identitatea și unitatea națională (lingvistică și istorică) a basarabenilor și a românilor din dreapta Prutului e ca și cum a-i bate apa-n piuă, deoarece lucrurile sunt foarte bine cunoscute, chiar banale, dar a-i informa corect în această problemă (creată în mod artificial de regimul țarist și cel sovietic) pe frații noștri din ginta latină, pe intelectualii din toate țările europene, este un lucru deosebit de necesar. Și aceasta pentru că neadevărul, minciuna au fost ridicate la rang de lege, găsindu-și loc chiar și în Constituția Republicii Moldova (avem în vedere articolul 13 cu afirmația de tristă amintire: „Limba de stat (oficială) a Republicii Moldova este limba moldovenească”). Pentru a răsturna acest neadevăr legiferat, se cere și intervenția forurilor competente internaționale. Dar aceste foruri trebuie informate corect, lucru pe care l-a și făcut profesorul V. Rusu pentru auditoriul studentesc francez, la diverse ședințe, colocvii, seminare, conferințe ale lingviștilor de peste hotare, în unele articole ale sale.

Dar să revenim la traduceri. La Universitatea Aix-en-Provence se citesc și se învață poeziile lui Gr. Vieru, Dumitru Matcovschi, Vasile Romanciuc, Arcadie Suceveanu, Nina Josu, Ion Vieru, Efim Tarlapan, Eugen Cioclea etc. Spre marele nostru regret, în Franța ajunge prea puțină informație despre procesul literar din Republica Moldova și prof. V. Rusu nu are la îndemână toate lucrările poezilor și prozatorilor basarabeni.

Punctualitatea kantiană, exigența germană, în primul rând, față de sine însuși, i-au permis totuși să facă multe (cursuri, seminare, traduceri, examene, articole, studii, monografii, teze de doctorat, deplasări în alte țări la conferințe, colocvii, congrese, simpozioane etc.). În acest sens profesorul Rusu are o vorbă de duh ce-l caracterizează întocmai: „Mă cheamă Rusu, dar sunt român adevărat și mă port ca un neamț”.

Vorbind despre forța de creație a profesorului V. Rusu, nu putem să nu subliniem că ea e susținută și de atmosfera armonioasă din sânul familiei. Doamna Aurelia Rusu este, după cum am menționat, cercetător literar, fiica Romanița – arhitecta și pictoriță. Idealul acestei familii e să construiască în Franța o Casă Românească de Cultură sau un Centru de Cultură Românească după proiectul Romaniței Mattei-Rusu. Prin eforturi comune s-ar găsi toate cele necesare. Lipssește un singur lucru – 500 m² de teren! Pământul e cea mai mare problemă în Țara Galilor, mai ales în Provence.

* * *

Felicitându-l pentru tot ce a realizat și va realiza întru propagarea limbii și literaturii române în Franța în vederea triumfului adevărului științific și istoric despre Basarabia și basarabeni, îi dorim din toată inima mulți ani activi de viață, sănătate durabilă și dispoziție tinerească spre bucuria celor apropiați (rude, discipoli, mii de studenți) și spre folosul neamului ce l-a născut. Dorința noastră supremă este însă de a-l revedea pe profesorul Valeriu Rusu la baștină, reîncadrat în sensul adevărat al cuvântului în munca de cercetare și în cea didactică universitară, continuându-și traducerea în viață a grandioaselor sale planuri de creație și contribuind în modul cel mai direct la pregătirea cadrelor de filologi (lingviști) români.

Astăzi ca niciodată țara are nevoie de personalități ca Valeriu Rusu, care ar ști să organizeze la nivel european cercetările academice, să atragă talente tinere, să continue frumoasele tradiții ale școlii lingvistice bucureștene (cu celebrii ei reprezentanți Ovid Densusianu, Alexandru Rosetti, Tache Papahagi ș.a.) și, în ultimă instanță, să reprezinte cu demnitate, peste hotare, știința filologică națională din România.

Revista „Limba Română”, nr. 3-4, 1996, p. 48-57

Notă: Despre informații mai amănunțite privind activitatea didactico-științifică a prof. Valeriu Rusu până la deces (2008) a se vedea: cărțile: a) *Probleme actuale de lingvistică. Omagiu profesorului universitar Valeriu Rusu*, Studia linguistica in honorem Valeriu Rusu, Chișinău, U.S.M., 2002; b) *Moment poetic cu profesorul Valeriu Rusu*, Chișinău, 2005; c) V. Rusu, *Atitudini și Mărturisiri*, Ploiești, 2008; revista „Limba Română”, nr. 6, 1997; nr. 9, 1999; nr. 11-12, 2008

**§ 12 PROFESORUL ION DUMENIUK,
APĂRĂTOR AL LIMBII ROMÂNE
(5.05.1936 – 3.11.1992)**

Fecior de țăran de prin părțile Făleștilor, Ion Dumeniuk, după absolvirea Școlii pedagogice, se înscrie la Universitatea de Stat din Chișinău. Obișnuit cu munca la pământ, călit în anii grei postbelici, studentul Ion Dumeniuk muncește cu asiduitate și dragoste, acumulând, ca o albină, nectarul cunoștințelor din paginile a zeci de manuale, studii, monografii etc. Munca lui cinstită asupra cărții a dat roade mari. Dovedindu-se a fi unul dintre cei mai pregătiți și mai talentați studenți de la filologia chișinăuiană, Ion Dumeniuk este invitat să rămână la catedră, iar mai târziu i se propune să facă studii doctorale. În trei ani își scrie teza, pe care o susține cu succes în termenul fixat.

La Universitatea din Moldova, Ion Dumeniuk a funcționat după absolvirea Facultății de litere și până în ultima zi a vieții sale (aproximativ 30 de ani). Pe parcurs a urcat toate treptele ierarhiei pedagogice: asistent, lector, lector superior (conferențiar), docent, iar din iunie 1991 devine profesor plin, titlu pe care i l-a acordat Senatul Universității din Moldova.

...Moartea năprasnică a smuls din rândurile noastre, în mod nemilos, pe cei mai buni reprezentanți ai oamenilor de cultură din Republica Moldova...

Marți, 3 noiembrie 1992, în timpul funeraliilor celor două mari stele ale cântecului și muzicii românești, Doina și Ion Aldea Teodorovici, în urma unui atac de cord, a încetat subit din viață Ion Dumeniuk, profesor la Catedra de Lingvistică Generală și Romanică de la Universitatea de Stat din Moldova, director general al Departamentului limbilor, redactor-șef al revistei „Limba Română”, membru al Prezidiului Societății „Limba noastră cea română”.

Moartea lui Ion Dumeniuk este o pierdere irecuperabilă pentru cultura națională și știința lingvistică din Moldova. Ion Dumeniuk va intra în analele scrise și nescrise ale neamului ca unul dintre cei mai înflăcărați și cei mai curajoși luptători pentru triumful adevărului istoric. Acum putem spune cu toată certitudinea că Ion Dumeniuk a fost unul dintre puținii oameni de știință și profesori universitari care, în memorabilul an 1988, la chemarea scriitorilor patrioți, și-a ridicat glasul împotriva sângerosului regim bolșevic, care, în perioada postbelică, a făcut totul pentru a deznaționaliza poporul nostru, a-l mancurtiza, a-i denatura și a-i lichida limba, a-i deforma istoria, a-l asimila, în ultimă instanță.

De când a început Mișcarea de eliberare națională din 1987 și până în ultimele zile ale vieții sale, prof. Ion Dumeniuk a stat la straja limbii și demnității neamului, demonstrând semenilor săi (și lumii întregi) că a venit timpul să ne debarasăm de sistemul totalitar, de supușenie oarbă în fața asimilatorilor, de rușinea și umilința de a accepta neglijarea limbii române în viața socială și politică a Republicii Moldova.

Singur (sau împreună cu bunul său prieten de idei, doctor prof. Nicolae Mățaș) a scris o mulțime de articole în presa timpului, a avut zeci de luări de cuvânt în fața studenților, profesorilor, oamenilor de la sate și orașe, în care înfiera politica de deznăționalizare a moldovenilor români, propagată de fostul partid comunist în fosta R.S.S.M. Vocea lui domoală, calmă, dar presantă stăruie și acum în urechile a sute și mii de auditori, care au avut fericirea s-o asculte, căci ea aducea adevărul bazat pe argumentul științific.

Multă muncă a depus prof. Ion Dumeniuk în comisia interdepartamentală (condusă de prof. Ion Borșevici), care avea misiunea să elaboreze Legislația lingvistică, ce va consta din trei legi: cu privire la statutul limbii de stat, cu privire la funcționarea limbilor vorbite pe teritoriul republicii și cu privire la revenirea la grafia latină. În procesul elaborării acestei legislații apăreau multe probleme de ordin științific și politic pentru a căror rezolvare justă era nevoie de consimțământul Președintelui legislativului de atunci, numit Sovietul Suprem.

Activitatea prof. I. Dumeniuk a fost deosebit de prodigioasă mai ales în subcomisia ce se ocupa de alfabet. Se găseau răufăcători ce căutau să împiedice lucrările acestei subcomisii. În mass-media din perioada respectivă fuseseră lansate trei opinii diversioniste:

a) că nu trebuie abandonat alfabetul rusesc, pentru că el e tradițional în Moldova; b) că se poate accepta alfabetul latin, dar să se mai inventeze niște litere noi, pentru ca să se deosebească de alfabetul românesc; c) că în lege urmează să figureze cuvântul „trecere” la grafia latină, și nu „revenire”.

Câte discuții sterile, câți nervi a consumat prof. I. Dumeniuk pentru a arăta inconsistența propunerilor de mai sus, nefondarea lor științifică. Când epuiza toate argumentele proprii, profesorul apela la clasici, care scriau că „alfabetul slavon învelea mai mult decât revela limba română...”, iar alfabetul latin este o urmare așa de naturală a latinității poporului nostru, încât nu mai trebuie să dovedim pentru ce și cum scriem cu litere latine, ci adversarii ar trebui să dovedească pentru ce să împrumutăm de la străini literele lor, după ce știm că avem pe ale noastre?” (Titu Maiorescu, *Critice*, București, 1966, p. 206). Profesorului Ion Dumeniuk îi plăcea să citeze deseori și următoarele cuvinte ale lui M. Eminescu: „Da, de la Roma venim, scumpi și iubiți compatrioți, din Dacia Traiană! Se cam ștersese diploma noastră de noblețe: limba însă am transcris-o *din buchiile gheboșite de bătrânețe*

în literele de aur ale limbilor surori (subl.n. – A.C.)” (Mihai Eminescu despre cultură și artă, Iași, Junimea, 1970, p. 214).

Subcomisia în care a activat prof. Dumeniuk a reușit să convingă opinia publică din Moldova că legea cu privire la alfabet urmează a fi numită *cu privire la revenirea* (și nu *la trecerea*) *la grafia latină*, deoarece la noi scrisul latin a existat și în trecut, iar literele latine ne-au venit odată cu împăratul Traian în anul 106 d.Hr. (sau chiar mai devreme!).

Marea bătaie pentru limbă și alfabet, dată în anii de renaștere națională, este reflectată veridic în cartea lui Ion Dumeniuk și Nicolae Mătcăș *Coloana infinită a graiului matern* (Chișinău, Hyperion, 1990, 305 pag.), cu o splendidă prefață semnată de savantul, scriitorul și criticul literar Ion Ciocanu. Cu câtă ardoare sufletească, înfrigurare, curaj, pasiune, insistență și răspundere civică au reacționat cei doi autori împotriva imperialismului lingvistic rusesc ce domina atât în Moldova, cât și în celelalte foste republici ale fostei Uniuni Sovietice. Vom menționa doar câteva denumiri de paragrafe care ilustrează foarte elocvent conținutul cărții: *Cancerul limbii materne reclamă intervenții urgente*; *Știința limbii și alfabetul*; *Comisia de salvare a limbii*; *La ce-i trebuie moldoveanului alfabet latin?*; *În ce limbă a scris Eminescu?* etc. În eseu *Povara conștiinței deformate*, pentru a ne convinge de unitatea lingvistică moldo-română, autorul scrie: „Conștiința limbii unice e legată indiscutabil de conștiința istoriei, culturii și a literaturii unice. Columna istoriei, culturii și a literaturii au înălțat-o prin eforturi comune Ștefan cel Mare, dar și Mircea cel Bătrân, Eminescu și Creangă, dar și Caragiale, Coșbuc, Neculce.

Procesul literar unic – Eminescu, Slavici, Maiorescu, Negruzzi (Costache, dar și Iacob!), Caragiale, Dobrogeanu-Gherea, Ibrăileanu, Mateevici – trebuie privit în ansamblu, cu atât mai mult cu cât în condițiile Regulamentului Organic Prutul nu constituia un zid chinezesc, iar mulți scriitori din Moldova au activat alături de scriitori din Țara Românească (la „Timpul”, „Curier de ambe sexe”, „Convorbiri literare”, „Contemporanul” etc.), au făurit, având conștiința clară a acestui lucru, *o literatură și o limbă* „ca un fagure de miere” *pentru românii de pretutindeni*. Altminteri ar fi inexplicabil de ce moldoveanul Asachi a numit publicația fondată de el „Albina românească”, Alecu Russo și-a intitulat opera sa capitală *Cântarea României*, basarabeanul Stamati își numește cartea de poezii și poeme *Muza românească* etc. (vezi Ion Dumeniuk, N. Matcaș, *Coloana infinită a graiului matern*, Chișinău, 1990, p. 305.)

Prof. Ion Dumeniuk a fost un responsabil om de stat și un minunat organizator public. Numit de Parlament în funcția de șef al Departamentului limbilor, a depus eforturi susținute în vederea implementării în toate sferele vieții a celor 32 de articole din Legislația lingvistică. Pe timpul lui, în republică au funcționat circa 2.500 de grupe (cercuri) de studiere a limbii române, se efectuau sistematic

controale pe teren, s-au pregătit actele necesare pentru atestarea alolingvilor, care, în virtutea îndeplinirii obligațiilor profesionale, sunt datori să posede limba de stat la nivelul comunicării.

Nu poate fi trecut cu vederea faptul că prof. Ion Dumeniuk a fondat în 1991 revista „Limba Română”, devenind și primul ei redactor-șef. În paginile acestei interesante și foarte necesare reviste găsim materiale (studii, articole, recenzii, note etc.) semnate de prestigioși lingviști, literați, istorici, oameni de artă etc. atât din Republica Moldova, cât și din România, Ucraina, Franța, Germania, Federația Rusă, Israel ș.a. În prezent revista „Limba Română” îl are ca redactor-șef pe un filolog de vocație, bun patriot și fidel continuator al ideilor profesorului Dumeniuk, Alexandru Bantș.

E cazul să menționăm că în numărul de inaugurare a revistei „Limba Română” (ianuarie-martie 1991), redactorul principal Ion Dumeniuk scria în *Adresare către cititori*: „Vom publica tot ce contribuie la «creșterea limbii românești și-a Patriei cinstire» (Ienăchiță Văcărescu). Suntem convinși că numai cu concursul energic și concret al specialiștilor onești și al marelui public vom putea stopa cu adevărat procesul degradării limbii, vom ieși odată și odată din infernul lingvistic ai cărui captivi mai suntem, vom depăși perimatele dogme de sorginte imperial-bolșevică privind etnogeneza, limba și cultura poporului, vom traduce în viață apelul mereu actual al lui Alexei Mateevici: să luminăm poporul cu lumina dreaptă!” (vezi „Limba Română”, nr. 1, 1991, p. 4).

Ion Dumeniuk a fost un excelent pedagog. Aproape 30 de ani a predat la Facultatea de Litere a Universității de Stat din Moldova cele mai prestigioase cursuri: introducere în lingvistică, lingvistica generală, morfologia, cursul special „B.-P. Hajdeu ca lingvist” ș.a. Prelegerile profesorului erau totdeauna așteptate de către studenți pentru consistența lor teoretică și pentru forma de redare a materiei. Avea prof. Dumeniuk un fel al său, irepetabil și inimitabil, de a fi, de a explica, de a vorbi, de a răspunde la întrebări. Îți lăsa impresia că omul acesta niciodată nu se grăbește, nu se enervează, nu se supără, nu suferă prea mult când are insuccese, dar nici nu se bucură foarte mult când îi reușește. Grație acestor calități, profesorul Dumeniuk era admirat de către studenți și colegi de catedră, de facultate, de universitate.

Profesorul Ion Dumeniuk a reușit să scrie și să publice o serie de manuale, broșuri, articole științifice și de popularizare a științei filologice. Lui îi aparține meritul de a fi editat pentru prima oară în republica noastră două manuale de importanță cardinală pentru școala superioară. E vorba de *Introducere în lingvistică* (în colaborare cu N. Mățăș) și de *Lingvistica generală* (în colaborare cu S. Berejan și N. Mățăș), lucrări ce se află și acum pe rafturile bibliotecilor universitare, studenții consultându-le cu mare utilitate.

Ca savant, prof. Dumeniuk s-a ocupat în principiu de două probleme mari și anume: a) lingvistica contrastivă; b) sociolingvistica.

De-a lungul anilor profesorul a făcut investigații serioase cu privire la morfologia contrastivă a limbilor română și rusă. În acest sens, a cercetat în context categoria genului la substantive, categoria cazului, categoria gradelor de comparație la adjective, categoria numărului la substantive, participii etc.

La capitolul sociolingvistica, profesorul Dumeniuk a publicat, inclusiv în colaborare, începând mai ales cu anul 1987, zeci de articole substanțiale, în care milita cu argumente peremptorii pentru mult discutata triadă: limba de stat, unitatea lingvistică moldo-română și revenirea la grafia latină. El a demonstrat cu lux de amănunte inconsistența teoriei despre așa-zisa limbă moldovenească, diferită de cea română, despre artificialul bilingvism ruso-moldovenesc, despre influența „blagorodnică” a limbii ruse asupra graiului nostru, influență ce a condus la de-naționalizarea românilor din Republica Moldova. În cercetările prof. I. Dumeniuk pulsează cu o deosebită energie adevărul despre unitatea limbii românilor de pretutindeni și dintotdeauna și despre necesitatea înveșmântării ei în haina firească a grafiei latine. Textele purtând semnătura prof. I. Dumeniuk au jucat un rol extrem de mare în lupta cu purtătorii de opinii reacționare și dușmănoase limbii, alfabetului și istoriei neamului nostru. După cum se știe, asemenea opinii retrograde și perimate au fost expuse la sfârșitul anului 1988 în *Tezele...* de tristă amintire ale C.C. al fostului P.C.M.

Studiile și articolele prof. Ion Dumeniuk se disting prin două trăsături esențiale: a) argumentul științific impecabil – *scientia potentia est*; b) critica vehementă a ignoranței acelor ce se erijau în mari apărători ai așa-zisei limbi moldovenești. Savantul universitar le amintea deseori că *ignorantia non est argumentum*. În ceea ce privește reaua-voință, prof. Ion Dumeniuk era gata a-i pune la punct pe toți acei care o manifestau, inclusiv pe foștii săi dascăli și colegi, după principiul *amicus Plato, sed magis amica veritas!*

În scopul de a propaga noile norme ortografice și ortoepice, survenite odată cu revenirea la grafia latină, prof. Ion Dumeniuk, împreună cu prof. Nicolae Mățaș, au ținut la micul ecran un ciclu de prelegeri cu caracter teoretic și aplicativ, demonstrând cum trebuie scris și pronunțat cutare sau cutare lexem, cuvânt, formă gramaticală, îmbinare de cuvinte etc. Aceste lecții au fost audiate, privite, savurate și înalt apreciate de către sute și mii de telespectatori.

* * *

Cartea *Coloana înfinită a graiului matern* se încheie cu paragraful „Lupta continuă”. Da! Lupta pentru drepturile noastre naționale inalienabile a pornit atunci, în anii 1987-1989, și mai continuă, din nefericire și acum, în 1997.

În republică sunt forțe care propagă masiv românofobia, speriiind lumea că prin școli, universități, teatre, la radio și televiziune cică ar decurge procesul de românizare (adică „stricare”) a limbii moldovenești; se mai susține teoria absurdă despre existența a două limbi est-romanice deosebite: moldoveneasca și româna; se afirmă că suntem un popor multinațional, că drepturile minorităților etnice ar fi lezate în Republica Moldova și că, în sfârșit, e necesar a se legifera a doua limbă de stat – rusa.

Savanții, pedagogii, intelectualii, oamenii de bună credință resping cu vehemență aceste afirmații nesăbuite, care conduc la destabilizarea politică din republică, la deznaționalizare, dezintegrare spirituală a neamului românesc.

În această luptă, care într-adevăr continuă, chipul neînfricatului militant pentru cauza națională, Ion Dumeniuk, mai dăinuie în memoria și în inima fiecăruia dintre noi, iar numele lui nu se va șterge niciodată din analele istoriei noastre zbuciumate.

Ziarul „Materna”, nr. 8, 1992

§ 13 VITALIE MARIN – PROFESOR VENERAT ȘI SAVANT DE PRESTIGIU

Nu sunt prea frecvente cazurile când unul și același cadru didactic funcționează în una și aceeași instituție superioară de învățământ o jumătate de secol. Vitalie Marin, doctor habilitat, profesor la Universitatea de Stat din Moldova, este omul care, pășindu-i pragul în august 1949, nu a mai părăsit *Alma mater* nici până în prezent.

Sunt oameni care mereu își schimbă locul de muncă, umblând în căutarea profitului sau urmărind alte scopuri. Alții stau pe un loc, mai bine sau mai rău, dar ei locului se țin, contribuind la prosperarea instituției unde sunt angajați.

Victor Hugo în romanul *L'homme qui rit* are o frază: „Piatra care se rostogolește și meseria care nu stă locului nu prinde rădăcini”. Dl Vitalie Marin anume că a stat locului la U.S.M. din 1949 până în prezent și a lăsat rădăcini adânci, urcând toate treptele *ierarhiei universitare*: student, doctorand, lector, lector superior, docent (conferențiar), profesor; a mai fost și prodecan și decan al Facultății de Litere. Această ascensiune a urmat-o în modul cel mai onest și cinstit, căci dl Marin nu putea conta decât pe muncă asiduă, comportament exemplar, dedare totală profesiei pe care a îmbrățișat-o. *Labor omnia vincit* (Vergiliu). Dar nu numai atât: munca generează virtute, „ne luminează și ne îndepărtează durerile, ne înalță deasupra răului, ne educă, ne face să fim liberi în gândire și demni” (V. Hugo). Prof. Marin a văzut în muncă ceea ce numesc francezii *raison d'être*.

Născut la 22 aprilie 1930 în satul Brânza, județul Cahul, Vitalie Marin face școala din sat, apoi absolvă Școala Normală (pedagogică) din or. Cahul și ajunge, la 1 septembrie 1949, student la Facultatea de Istorie și Filologie (secția „Limba și Literatura Moldovenească”) a Universității de Stat din Moldova (pe atunci numită U.S. din Chișinău). Aici se așterne serios pe carte, avându-i ca profesori îndrăgiți pe Nicolae Corlăteanu, Vasile Coroban, Gheroghe Bogaci, Andrei Borșci, Faina Cojuhari, Iosif Varticean, Leonid Pankratiev ș.a.

La absolvirea U.S.M. i s-a propus un loc la aspiratură (doctorantură), la specializarea Lingvistică. Cercetează cu râvnă trei ani morfosintaxa românească și, în 1959, își susține teza de candidat (doctor) în științe filologice. Mai trec anii și V. Marin, paralel cu munca de predare la Catedra de Limba Română, își scrie cea de-a doua teză, de data aceasta în domeniul stilisticii morfologice, susținând-o în 1988, iar în 1990 i se conferă titlul de profesor universitar.

La Facultatea de Litere a U.S.M. prof. V. Marin predă de-a lungul anilor cele mai prestigioase cursuri sistematice și speciale – gramatica istorică a limbii române, bazele stilisticii și ale cultivării vorbirii, stilistica limbajului artistic, stilistica verbului românesc, analiza etimologică a fondului lexical românesc de origine latină.

Aceste discipline pun un solid fundament la edificiul profesional al viitorilor învățători și profesori de limba și literatura română în școli, licee, gimnazii etc. De exemplu, la *Gramatica istorică* profesorul Marin, la orele de curs, face *roentgenul* structurii gramaticale a limbii noastre, privind-o în plan diacronic, adică pe verticală, explicând evoluția fenomenelor de limbă la nivelul fonetic, morfologic și lexical. Aici funcționează niște legi și legități foarte stricte, ca în matematică.

În acest caz s-ar potrivi bine dictonul latin *Dura lex, sed lex*, căci, de pildă, un *l* intervocalic în cuvintele de origine latină a evoluat pe terenul daco-roman la *r* (solem > soare), un *a* (e, i, u) urmat de consoanele nazale *m*, *n* a evoluat la *â* (manum > mână, lanam > lână), un *o* accentuat s-a diftongat (scholam > școală, molam > moară) etc.

Aceste legi și legități (accidente) fonetice imprimă gândirii studenților o anume geometrie a inteligenței, le dezvoltă logica naturală și cea formală, îi fac să poată diseca limba actuală, privind-o în adâncime, la începuturile ei.

Pe de altă parte, cursurile de stilistică și de cultivare a vorbirii (pe material de limbă românesc), predate de profesorul V. Marin, dezvoltă la studenți o fină sensibilitate a limbii materne, un anume gust estetic, o anume exigență față de cuvântul scris și rostit, dezvoltă capacitatea de a sesiza și a savura din plin bogăția expresivă și inepuizabilă a limbii noastre. Prof. V. Marin le demonstrează studenților că *Usus est magister linguae* – „uzul este învățătorul limbii”, dar, în același timp, *Usus est tyrannus linguae* – „uzul este tiranul limbii”. E nevoie de competență lingvistică, discernământ, o viziune clară asupra fenomenelor de limbă, ca să ne putem pronunța despre ceea ce e normă și antinormă, corect și incorect, recomandabil și condamnat etc. Cu alte cuvinte, profesorul le formează treptat studenților niște „virtuți analitice și sintetice ale spiritului” (L. Blaga), necesare viitorilor specialiști-filologi pentru coagularea cunoștințelor obținute la alte discipline lingvistice, pentru fortificarea sufletească a tinerilor, pentru trezirea mândriei lor naționale față de limba română, ajunsă la un grad avansat de dezvoltare alături de alte limbi din Europa.

Printre specialiștii titrați în filologie de la Facultatea de Litere a U.S.M. prof. V. Marin este unul dintre cei mai respectați, mai apreciați și mai așteptați în sălile studențești. Și aceasta pentru că Domnia Sa captivează pe auditori prin vastele sale cunoștințe în domeniul filologiei (lingvisticii), printr-un deosebit tact pedagogic, printr-o expunere clară, accesibilă și afectivă. Prof. V. Marin privește

fenomenele limbii din interior, dar, concomitent, le explică și prin factorul extralingvistic, deoarece limba naturală, ca și lumea, în general, poartă un caracter unitar.

* * *

Profesorul Vitalie Marin este nu numai un excelent pedagog, dascăl memorabil, ci și un recunoscut cercetător științific.

În opinia prof. Ruben Budagov, lingviștii s-ar putea împărți *grosso modo* în trei categorii: a) care preferă aspectul pur teoretic al problemelor cercetate, b) care dau întâietate aspectului aplicativ al problemelor și c) care știu a îmbina ambele aspecte pentru a ajunge la descrierea adecvată a fenomenului studiat. V. Marin face parte, se pare, din categoria a treia a cercetătorilor lingviști. Pentru Domnia Sa faptul de limbă contează extrem de mult, pentru că numai bazându-se pe exemple se pot face generalizări de ordin teoretic atât la nivel de gramatică fonetică și vocabular, cât și la nivel stilistic.

Despre rolul faptelor de limbă în studiile de lingvistică s-a vorbit mult și uneori în contradictoriu. Astfel prof. V. Zveghințev nota că „faptele încă nu fac o teorie”, dar, adăugăm noi, fără fapte concludente de limbă nu se pot face reflecții teoretice de valoare.

În această ordine de idei, aderăm la spusele prof. Eugeniu Coșeriu, lingvistul nr. 1 al secolului XX: „Nu există nicio opoziție reală între studiul faptelor și studiul teoretic. Teoria este întotdeauna teoria realității, și nu o construcție apriori. Pentru că tocmai teoria este reflectarea universului în fapte, realitatea nu poate fi ignorată”. *Scientia quo magis theorica, magis practica* – zicea Leibniz, și avea perfectă dreptate. E nevoie să cunoști faptele. „Între teorie și fapte există un raport dialectic: cercetarea aplicațiilor depinde de teorie, dar, în același timp, influențează teoria” (E. Coșeriu, *Interviu* / „Limba și Literatura”, vol. III-IV, București, 1991, p. 322).

Și într-adevăr, monografiile și articolele prof. V. Marin sunt „brodate”, suprasaturate cu fapte de limbă, alese cu mare gust și comentate în cunoștință de cauză, relevându-se specificul lor semantico-stilistic, valoarea comunicativă, conotativă, referențială, situativă în crearea mesajelor scontate de emițător.

Nu mă îndoiesc nici pentru o clipă că, în această ordine de idei, omagiatul nostru este într-un tot de acord cu următoarea opinie a profesorului și academicianului Iorgu Iordan: „Stilistica este o sintaxă afectivă, sintaxa este o stilistică intelectuală” (I. Iordan, *Stilistica limbii române*, București, 1975 p. 20).

De sub pana lui au ieșit la lumina zilei 14 cărți (monografii, manuale, broșuri, programe) și circa 150 de articole științifice, rezumate, recenzii, note

etc. Vom nominaliza doar câteva lucrări de referință: *Schițe de stilistică a limbii moldovenești contemporane* (1975, 370 p.), *Expresivitate și corectitudine în comunicarea verbală* (1980, 200 p.), *Resurse expresive și elemente normative ale comunicării verbale* (1983, 174 p.), *Elemente de stilistică gramaticală* (1988, 358 p.), *Stilistică și cultivare a vorbirii* (1991, 318 p.), *Gramatica istorică a limbii române: manual pentru lecțiile-seminar* (1993, 156 p.), *Stilistică și cultivare a vorbirii. Exerciții* (1998, 175 p.).

În activitatea de cercetare a prof. V. Marin se pot delimita trei direcții principale: a) *stilistica limbajului artistic*, b) *istoria limbii române* și c) *cultivarea limbii*, acoperite cu studii valoroase, înalt apreciate de către specialiști, pedagogi și studenți.

Din lucrările Domniei Sale am putea desprinde și comenta multe și interesante postulate care, de fapt, stau la baza concepției lingvistice a cercetătorului. Vom menționa doar unele dintre ele:

a) Autorul afirmă, pe bună dreptate, că pentru a observa greșeala stilistică sau devierea de la normele limbii literare urmează să fim bine familiarizați „cu diversele posibilități de organizare a materialului lingvistic, cu acele *variante sinonimice* din domeniul lexicului și al gramaticii care servesc unei exprimări adecvate scopului comunicării, tonalității stilistice, stilului funcțional respectiv” (*Stilistică și cultivare a vorbirii*, 1998, p. 4).

Trebuie să menționăm că variantele în limbă reflectă dinamismul acesteia, mișcarea ei evolutivă. Încă W. von Humboldt scria că limba naturală nu este *ergon* (produs), ci *energeia* (activitate), teză teoretică dezvoltată de prof. E. Coșeriu în mai multe lucrări (vezi, de pildă, *Lingvistica integrală*, București, 1996, p. 64-66).

Profesorul V. Marin consideră că „*variantele* în cadrul normelor lingvistice pot fi admise mai în toate situațiile în care ele se disting fie prin nuanțe de sens, fie prin trăsături de ordin stilistico-funcțional. Asemenea variante servesc la îmbogățirea semantico-stilistică a limbii, existența lor fiind absolut legitimă din acest punct de vedere” (de ex.: *ajutorul fratelui* – *ajutor frățesc*; *să fi văzut* – *dacă ai fi văzut* – *dacă vedeai* etc.). Deseori aceste *variante* poartă conotații diferite, ca în sintagmele *atitudine de prieten* – *atitudinea prietenului* – *atitudine prietenească*. Expresia a doua (*atitudinea prietenului*) poate avea atât un marcher pozitiv, cât și unul negativ, pe când prima și a treia sintagmă (*atitudine de prieten* și *atitudine prietenească*) au constant marcheri pozitivi.

Prof. V. Marin dezvoltă teoria variantelor în ceea ce numește d-lui *sinonimie sintactică*: trecerea construcțiilor verbale (participiale, infinitivale) de la nivelul propozițional la nivel frastic (de ex.: „...lunca *bătută de brumă* acum pare ruginită” (V. Alecsandri) → Lunca ce e *bătută de brumă*... → Fiindcă e *bătută de brumă*... → Dacă e *bătută de brumă*... → Când e *bătută de brumă*...).

b) O altă teză din concepția stilistică a omagiatului nostru constă în faptul că: „Expresivitatea trebuie să constituie o calitate *sine qua non* a comunicării verbale. Însă printr-o asemenea calitate trebuie să înțelegem nu numai o redare clară și corectă a celor ce vrea să spună vorbitorul, ci și exprimare plastică, ce urmează să transmită cu vie pregnanță conținutul comunicării, determinând prin aceasta și o anumită reacție emotivă din partea receptorului (cititor, auditor)”.

Aici nu putem să nu ne amintim de următoarea afirmație a lui V. Belinski (1811-1848), un cunoscut critic literar (și nu numai) rus: „A scrie corect și a scrie bine nu este una și aceeași”. În scopuri stilistice deci se admit chiar și unele devieri de la normă (mai ales în stilul beletristic). Cunoaștem asemenea încălcări de normă la mulți și prestigioși mânuitori de condei: M. Eminescu (deseori nu acorda articolul posesiv), I. Creangă (folosea multe dialectisme), C. Negruzzi (scria *țeară* în loc de *țară*), Al. Pușkin (pronunța *музыка* în loc de *музыка*) etc.

În această ordine de idei cunoscutul lingvist Lev Șcerba scria încă prin anii '40 ai secolului nostru că „...autori care n-ar devia de la normă, desigur, nu există – ei ar fi insuportabil de plicticoși” (Л. В. Щерба, *Спорные вопросы русской грамматики* // Русский язык в школе, 1939, nr. 1, p. 10; apud V. Marin, *Expresivitate și corectitudine în comunicarea verbală*, Chișinău, 1980, p. 13).

c) Încă o idee dezvoltată de prof. V. Marin în volumele de stilistică și în diferite articole: „...când discutăm despre cultura vorbirii, despre respectarea normelor, trebuie să fie exclusă orice notă de subiectivism, căci a vorbi normal înseamnă a vorbi așa cum o fac vorbitorii limbii date, și nu după hatârul cuiva” (V. Marin, *Expresivitate și corectitudine în comunicarea verbală*, p. 8).

Spre marele nostru regret, subiectivismul mai persistă chiar în unele lucrări de cultivare a limbii. Nu mă voi referi la autori vii – stilști și cultivatori ai limbii, căci „Nomina odiosa sunt” (Ovidius), ci voi cita un exemplu din Iorgu Iordan, unul dintre cei mai mari lingviști români, care s-a afirmat prin studii ca *Stilistica limbii române*, *O gramatică a greșelilor*, *Lingvistica romanică*, *Limba română literară contemporană* ș.a. Academicianul repudia formele de N., G., D. ale pronumelui *dânsul* (tip: *dânsul* a plecat; i-am spus *dânsului*; casa *dânsei*...), scriind literalmente următoarele: „Astfel de construcții trebuie combătute, chiar dacă se întâlnesc la autori ca Matei Caragiale (*ai dânzei*) sau Beniuc (*murmurând și dânsul*...)”. Savantul considera că pronumele *dânsul* la N., G. D. este folosit în mod intenționat de către „cei ce au crezut și cred că trebuie să se deosebească (în avantajul lor!) de „vulg”, ajutați fiind și de impresia ...că *el*, în prezența persoanei respective, este nepoliticos (sau mai puțin politicos)...” (I. Iordan, *Limba română contemporană*, București, 1956, p. 372). Ni se pare că e un caz-model de subiectivism din partea unui ilustru

lingvist în problema pronosticării în planul cultivării limbii. Parcă I. Iordan nu a întâlnit formele criticate și la Eminescu, Slavici, Coșbuc etc.? Reproducem câteva dintre ele:

Mama-mi spune câte-odată, de-o întreb: a cui-s, mamă?

„Zburătoru-ți este tată și pe el Călin îl cheamă”.

Când l-aude, numai *dânsul* își știa inima lui,

Căci copilul cu bobocii era chiar copilul lui.

(M. Eminescu, *Călin* [*File din poveste*])

La ce oare *dânsa* s-a născut pe lume,

O sărmană frunză pe oceanu-n spume...

(M. Eminescu, *Viața*)

Avea și *dânsul* trei feciori

Și i-au plecat toți trei odată

La tabără, sărmanul tată!

Ce griji pe *dânsul*, ce fiori,

Când se gândea că-i greu războiul,

N-ai timp să simți că mori.

(G. Coșbuc, *Trei, Doamne, și toți trei!*)

– Sărmana mea mamă! – grăi *dânsa* în cele din urmă. Mult s-a temut *dânsa*... (I. Slavici, *Scrieri alese*, vol. I-II, Chișinău, 1993, p. 123).

Și scriitorii basarabeni utilizează această formă pronominală condamnată de Iorgu Iordan:

Pe pământ străvechi și magic

Numai *dânsa* ni-i stăpână:

Limba neamului meu dacic,

Limba noastră cea română.

(Gr. Vieru, *Limba noastră cea română*)

Dânsa îți întinde iar o foaie de hârtie...

(A. Busuioc, *Pactizând cu diavolul*, 1999, p. 76)

Cum se duse *dânsa*, Doamne, a și prins să se întoamne (N. Dabija, *Doină*)

...mulți oameni cunosc faptele *dânsului* (LA, 23.VIII.1990, p. 8)

...tata vorbea cu glas tare, dar *dânsa* nu-l auzea (V. Beșleagă, *Acasă*, 1976, p. 235)

...el n-a avut de unde ști ce i-au dorit *dânșii* (I. Hadârcă, LA, 1.I.1980, p. 1)

...*dânsa* a roșit până la vârful urechilor... (N. Costenco, *Severograd*, 1963, p. 78)

Și deodată o trecu un fior: nu *e dânsa* (V. Malev, *Recviem*, 1986, p. 297)

Să nu uiți că nu aude,

Nu-i zâmbi că nu te vede,

Care-s coapte, care-s crude -
Dânsul toate verzi le crede.

(P. Cărare, „Moldova socialistă”, 10.IV.1977, p. 4)

Așadar, uzul formelor de N. G., D. ale pronumelui *dânsul* se transformă într-o tendință.

d) Aș vrea să mă opresc puțin la încă un postulat al sărbătoritului, de data aceasta privind devierile de la norma literară.

Cercetătorul V. Marin consideră că aceste devieri pot rezulta din două cauze. Prima „o constituie încălcarea înconștientă a normelor în virtutea necunoașterii lor sau a unei cunoașteri aproximative”. Asemenea devieri pot fi întâlnite mai cu seamă în aspectul oral, colocvial al vorbirii, și uneori, generalizându-se, pot deveni inovații acceptate de întreaga masă de vorbitori, după principiul *Error communis facit jus* „greșeala comună devine lege”. E cazul numeralului *paisprezece*, care l-a scos din uz pe corectul *patrusprezece*; *șaisprezece* – *șasesprezece*; *șazeci* – i-a luat locul lui *șasezeci* ș.a.

A doua cauză constă în încălcarea conștientă a normei cu scopul de a crea impresia neobișnuitului, de a atrage atenția. O asemenea încălcare se întâlnește, de obicei, în limbajul artistic și poartă însemnele unei inovații individuale.

În planul postulatelor menționate (și al multor altele), prof. V. Marin a abordat în cărțile sale expresivitatea unor situații și construcții gramaticale, sinonimia gramaticală, topica, părțile multiple (omogene) ale propozițiilor, potențele stilistice ale categoriilor gramaticale referitoare la substantiv, adjectiv, pronume, verb, stilistica frazei cu propoziții coordonate și subordonate, segmentarea frazei, organizarea fonică și ritmico-intonațională a propoziției ș.a.

Monografiile prof. V. Marin sunt adevărate enciclopedii ale științei numite stilistica. Savantul este un ardent susținător al școlii estetice a lui Carl Vossler, care afirma, de altfel, că *Nihil est in linguae, quod non fuerit prius in stylo* – „Nimic nu există în limbă ce n-ar fi fost mai întâi în stil”, adică în vorbirea vie. Anume stilul (expresivitatea comunicării în general) se manifestă pretutindeni, la toate nivelele limbii, căci individul, vorbind sau scriind, dorește să-l atenționeze pe receptor prin felul individual de a se exprima, prin mijloacele de limbă alese de el în mod special pentru a reda cât mai adecvat și mai complet mesajul.

Dacă vorbim în plan mai larg, am putea afirma, împreună cu Lucian Blaga, că „Stilul e mediul permanent în care respirăm chiar și atunci când nu ne dăm seama... stilul e în adevăr o forță, care ne depășește, care ne ține legați, care ne pătrunde și ne subjugă” (apud O. Drimba, *Filozofia lui Lucian Blaga*, București, 1994, p. 30).

* * *

Profesorul Marin nu e numai stilistician, ci și gramatician. Cercetările d-lui din anii de primă tinerețe se referă la *participiu*, în special, și, în general, la verb – „regele” limbii!

Vom trece în revistă doar câteva postulate la care ajunge cercetătorul participiului românesc:

1. În limba română construcțiile participiale provin din structura sintactică latină *participium conjunctum* și nu sunt făcute după modelul limbilor romanice, căci se întâlnesc la cronicari: la M. Costin (de 70 de ori), la Gr. Ureche etc.

2. Construcțiile participiale nu sunt niște structuri comprimate ale respectivelor subordonate, ci s-au constituit paralel cu acestea.

3. Construcțiile participiale formează o bogată sinonimie sintactică vizavi de propozițiile subordonate.

4. Participiul are trei valori: *pur-verbală* (am cumpărat, am plecat etc.), *pur-adjectivală* (ochi ascuțit, discuție aprinsă, răbdări fripte) și *adjectival-verbală* (cuțit ascuțit, pui fript, fereastră deschisă). Un exemplu atestat de participiu cu valoare adjectival-verbală: „Eminescu este *cel mai ales* poet al acestui neam” (M. Sadoveanu).

* * *

Profesorul Vitalie Marin conduce la catedră teze de doctorat și de magistrat, participă cu interesante comunicări la diferite foruri științifice, organizate în Republica Moldova, România și în unele centre universitare din țările C.S.I.

Ca administrator (timp de 9 ani a condus facultatea fiind prodecan și decan), profesorul Marin a fost omul compromisurilor raționale, reușind, în discuții colegiale, să găsească soluții plauzibile chiar și atunci când nu era pe aceeași lungime de undă cu unii subalterni. Știa să meargă pe linia *aurea mediocritas* – „aurita cale de mijloc” (Horatius). Pentru aceasta colectivul profesoral și studențesc l-a respectat și continuă să-i poarte onoarea cu atât mai mult, cu cât anii „decăniei” (1987-1993) profesorului V. Marin au coincis cu istorica perioadă de renaștere națională, de luptă pentru adevărul științific privind limba noastră cea română. Anume în anii aceștia a fost adoptată Legislația lingvistică, s-a obținut suveranitatea și mai apoi Independența, creându-se statul Republica Moldova; a fost adoptată simbolistica statului, s-a revenit la Imnul *Deșteaptă-te, române* ș.a. Firește, studenții facultății și profesorii noștri au participat (unii chiar foarte activ) la aceste evenimente istorice, creând decanului și numeroase probleme, mai ales

în anii când abia începea mișcarea pentru susținerea restructurării și a revendicărilor naționale*.

Decanul Facultății de Litere, ca și întreaga conducere a U.S.M., s-au dovedit a fi în acele clipe istorice la înălțimea exigențelor timpului.

Ca personalitate, profesorul V. Marin nu este unul *in praesentia* și altul *in absentia*. Septuagenarul nostru este prea creștin, prea inteligent, prea rezonabil ca să-și permită „luxul” de a fi și duplicitar, fățarnic.

Noi îl considerăm pe dl V. Marin fericit și iată de ce: *D-lui nu este un om rău*. Cei răi invidiază, sunt egoiști, plini de ură (iar „ura este iarna inimii”, zicea V. Hugo), își cheltuiesc în zadar forțele fizice și morale, făcând o risipă de energie în van. Prof. V. Marin nu a avut și nu are aceste vicii. Are doar virtuți!

Cunoaștem doar una dintre ele, care poate fi considerată deviza vieții sărbătoritului nostru: „Să faci cât mai mult, dar să nu fii niciodată mulțumit de tine!”.

Și Domnia Sa într-adevăr nu este mulțumit de sine. În prezent muncește poate chiar mai mult decât în anii deja trecuți. Îi dorim pe această cale multă și durabilă sănătate, noi succese și bucurii în muncă și în viața familială. Deși nispul din *clepsidra vieții* curge mai năvalnic la o anumită etate a omului, totuși prof. Vitalie Marin e plin de tinerețe sufletească, de planuri creatoare, de idei noi în domeniile cercetate etc. *Ab immo pectore* îl felicităm cu prilejul acestui venerabil jubileu, dorindu-i sănătate durabilă și realizarea aspirațiilor supreme.

Culegerea *Omagiu profesorului universitar Vitalie Marin*,
Chișinău, U.S.M., 2000, p. 20-33

* Capul facultății se vedea între Scila și Coribda: pe de o parte, Ministerul de Învățământ nu saluta ieșirea studenților și profesorilor în Piață, pe de altă parte, spiritual, decanul era de partea protestatarilor.

§ 14 GRIGORE CINCILEI: PROBLEME DE SOCIOLINGVISTICĂ*

(1.12.1927 – 17.03.1999)

Când a început perioada renașterii noastre naționale, cea mai mare parte a intelectualității din Republica Moldova s-a încadrat activ în promovarea adevărului despre istoria și limba neamului românesc, în studierea unor probleme de sociolingvistică de primă importanță, fără a abandona, desigur, domeniile lor de cercetare. Această stare de lucruri este în deplină concordanță cu principiul al cincilea, numit principiul utilității publice, al doctrinei lingvistice a profesorului Eugeniu Coșeriu. Conform acestui principiu, „savantul nu-și poate permite să rămână în turnul său de fildeș, în comunitatea oamenilor de știință și să vorbească numai pentru comunitatea oamenilor de știință. În realitate el vorbește pentru toți cei care s-ar putea interesa de aceleași fapte, iar cei care s-ar putea interesa sunt toți oamenii” [1, p. 17]. Și mai departe: „...să luăm în serios toate interesele vorbitorilor cu privire la limbaj. [...] Limbajul funcționează prin și pentru vorbitori, nu [...] pentru lingviști. [...] Pe vorbitor îl interesează și politica lingvistică, îl interesează dacă limba pe care o vorbește la Chișinău sau la Mihăileni, unde m-am născut eu, e altă limbă decât limba română. Atunci lingvistul trebuie să spună că nu-i altă limbă, că-i aceeași limbă pe care o vorbim toți românii de pretutindeni... Lingvistul trebuie să se ocupe cu planificarea lingvistică și cu politica lingvistică. Se înțelege, în calitate de lingvist: să arate care sunt problemele reale, să ia atitudine ca subiect politic” [1, p. 18].

În acest sens, în context basarabean, prof. Gr. Cincilei a încercat să abordeze tocmai probleme de sociolingvistică, de care amintește savantul secolului Eugeniu Coșeriu, și anume: limbă – dialect, limbă – metalimbă, societate – metasocietate, națiune, etnonim – politonim, conștiință națională, entitate națională, coraportul națiune – cetățenie etc.

Profesorul Gr. Cincilei pornește de la opinia cunoscutului lingvist francez Emile Benveniste (1902-1976) cum că limba și societatea sunt pentru oameni niște realități inconștiente, moștenite [2, p. 91, *passim*]. Însă limba are un avantaj asupra societății, căci poate deveni și metalimbă, o realitate conștientă, formată (de ex., limba standard – formată de oameni). Societatea însă, după Benveniste, nu presupune o metasocietate. Totodată, cercetătorul chișinăuian nu este de acord

* Textul comunicării prezentate la Conferința științifică dedicată Aniversării a 70-a de la nașterea prof. Grigore Cincilei, care a avut loc la 1 decembrie 1997, la Facultatea de Limbi și Literaturi Străine de la Universitatea de Stat din Moldova.

întru totul cu Benveniste și afirmă că, prin analogie, putem considera națiunea „une espèce de métasociété”. Se poate vedea deci un raport de incluziune între nație – societate, limba exemplară – limba inconștientă, concept – semnat [3, p. 76]. Națiunea este interpretată ca o „porțiune” conștientă a societății, deci ca o metasocietate. Adică națiunea desemnează o comunitate de oameni conștienți de unitatea lor etnică, lingvistică, teritorială și culturală. Aceste elemente condiționează conștiința națională. În această ordine de idei ne amintim de spusele lui M. Eminescu: „Nu noi suntem stăpânii limbii, ci limba e stăpâna noastră”.

Bazându-se pe cercetările unor istorici [4], prof. Gr. Cincilei afirmă că o unitate demografică omogenă poate fi segmentată sub aspect politic în câteva state cu frontiere politice. În istoria neamului nostru acesta a fost cazul Munteniei, Moldovei și Transilvaniei. Astfel au apărut politonimele respective: Țara Moldovei, Țara Munteniei. Și astăzi, când spunem, de exemplu, român-moldovean, noi combinăm un etnonim comun (*român*) cu un politonim (*moldovean*). De fapt, același lucru se întâmplă și atunci când recurgem la îmbinări ca *român-bucovinean*, *român-dobrogean*, *român-ardelean* etc.

Cei care ne impun astăzi politonimul *limbă moldovenească* vor cu orice preț să înfăptuiască „opera” de erodare a conștiinței noastre naționale. Prof. Gr. Cincilei subliniază că etnonimul *român* este anterior politonimului *moldav*, deoarece provine direct din limba latină – *romanus*, fiind adus de romani și format pe terenul daco-roman în timpurile străvechi: „Ce qui importe surtout pour combattre le moldavisme primitif c'est que l'ethnonyme commun rumân / *român* (*voloh*, *vlah*, *olah* pour les étrangers), qui selon les lois phonétiques provienne directement du latin *romanus*, précède chronologiquement le politonyme *moldave*. L'État moldave a été fondé au XIVème siècle, tandis que *rumân* / *român* persiste dans nos contrées dès le commencement de notre ère” [3, p. 78]. În opinia savantului nostru, limba este axa entității naționale. Acolo unde statalitatea unei națiuni este asigurată (de ex., Franța), limba este mai mult un mijloc de administrare, de culturalizare. În țările unde statalitatea a fost pusă în primejdie sau a fost lichidată (așa cum s-a întâmplat în republicile fostului imperiu sovietic) limba reprezintă, prin excelență, unitatea de expresie a națiunii, care nu trebuie identificată cu cetățenia.

Fiindcă a venit vorba de Franța, de națiune și cetățenie, am vrea să cităm o corespondență de la Strasburg semnată de Corina Dragotescu și publicată în ziarul bucureștean „Adevărul”, apoi reluată de săptămânalul nostru „Mesagerul” (3 octombrie 1997, p. 3). E vorba de modul în care concepe Parisul noțiunile de *limbă*, *națiune*, *cetățenie*. În Constituția franceză este scris: „Limba Republicii Franța e limba franceză”. Și atât. „Toată lumea, scrie Corina Dragotescu, e ori de naționalitate franceză, ori e străin, ori imigrant. În Franța naționalitatea înseamnă cetățenie, nefigurând nicăieri noțiunea de cetățean francez de naționalitate x.

Străini sunt toți cei care nu au naționalitate franceză, iar imigrant e o persoană născută într-o țară străină, dar care trăiește în Franța. Datele statistice arată că în Franța în anul 1990 locuiau 4.100.000 de imigranți: din Europa proveneau 2.000.000, din Africa 1.500.000, din Asia 470.000, din țările Americii Latine 93.000, din ex-Uniunea Sovietică 10.000”. Și în continuare autoarea menționează: „Pentru francezi a recunoaște minorităților dreptul lor de identitate, dreptul la folosirea limbii materne în viața publică înseamnă a recunoaște și eventualele pretenții de separare teritorială, înseamnă federalizare...

În accepțiunea Parisului oficial, recunoașterea minorităților ar trebui să se limiteze doar la drepturile culturale”.

Astfel se rezolvă problema limbilor minoritare atât în Franța, cât și în Turcia, Germania, Polonia etc. Dacă ar fi să continuăm exemplificarea, am putea să ne referim la Turcia, care nu se consideră nici stat multinațional, nici stat cu 2-3 limbi oficiale, deși la ora actuală în această țară locuiesc câteva milioane de curzi, 600.000 de arabi, 100.000 de turcmeni, 80.000 de armeni, 600.000 de italieni, 270.000 de greci, 100.000 de portughezi [vezi 5, p. 3].

O serie de probleme de sociolingvistică (de tipul formarea limbii și a poporului român, politonimul *limba moldovenească*, glotonimul *popor român*, occidentalizarea limbii și a culturii române în secolele XVIII-XIX, situația lingvistică din Basarabia anexată de către Rusia țaristă (1812-1917), revenirea la dezvoltarea normală a limbii și culturii naționale în Basarabia între cele două războaie mondiale, limba de lemn (*langue de bois*) [vezi 6] în R.A.S.S.M. (1924-1940), apoi în R.S.S.M. (1944-1990) și, în sfârșit, situația și politica lingvistică din Republica Moldova după prăbușirea imperiului sovietic) sunt abordate de către prof. Gr. Cinclei în lucrarea *Langue et Nation...* [3]. Descriind etnogeneza poporului român, autorul pornește de la cronicarii Gr. Ureche și M. Costin, de la savantul D. Cantemir, de la Școala Ardeleană (Samuil Micu-Clain, Petru Maior, Gh. Șincai), apoi trece la scriitori, savanți, istorici și lingviști din secolele XIX-XX, printre care un loc de frunte îi aparține lui Nicolae Iorga. Ultimul a insistat asupra procesului activ de re-romanizare, occidentalizare a limbii și a culturii românești din sec. al XIX-lea. Celebrul istoric român „constate qu’à cette époque s’affirme «un élément nouveau, la conscience nationale», qui s’annonçait à la suite du «contact avec la civilisation philosophique et libérale, des pays de l’Occident». Cette conscience s’est constituée sur l’identité historique, linguistique et culturelle. Elle s’est consolidée à la suite de «l’occidentalisation romane» (Al. Niculescu). Ce processus réunit celui de la latinisation en Transylvanie avec la re-romanisation en Valachie et Moldavie” [apud 3, p. 79].

În această ordine de idei savantul chișinăuian menționează: „Conștiința națională a românilor s-a consolidat și în urma contactului cu civilizația din ță-

rile Occidentului. Locuitorii din Principate și-au dat seama că-i unește nu numai unitatea de limbă, ci și cea de cultură. Re-romanizarea Principatelor românești a contribuit nespus de mult la conturarea definitivă a limbii literare românești (în sec. al XIX-lea), la stabilirea normelor ei” [7, p. 4].

Veridicitatea acestor realități nu poate fi contestată. Limba română și-a conturat statutul de limbă romanică modernă numai după procesul de re-romanizare și occidentalizare de care s-a vorbit. Să amintim că unul dintre cei care au contribuit în mod direct la re-romanizarea limbii române în secolul trecut a fost academicianul, lingvistul, scriitorul și animatorul culturii române pașoptiste Ion Heliade Rădulescu (1802-1872). În vestita sa *Prefață la Gramatica Românească* (1828) autorul nota că grecii au împrumutat cuvinte și locuțiuni de la fenicieni, egipteni, arabi, sirieni etc., romanii – de la greci, celelalte națiuni ale Europei – de la romani... „Noi asemenea o să urmărim și mai vârtos când avem de unde. Noi nu ne împrumutăm, ci luăm cu îndrăzneală de la mica noastră moștenire (adică de la *lingua mater* – latina.– A.C.) și de la surorile noastre ceea ce ni se cuvine” [8, p. 170-171].

Conform lui I. H. Rădulescu, cuvintele moștenite de origine romanică sunt mai adecvate, comportând unele conotații suplimentare, ce lipsesc echivalentelor acestora de alte origini. Autorul notează: „...oricine pronunță vorba *libertate* simte că se deșteaptă în inima lui niște simțăminte regeneratoare ce n-a putut niciodată să le producă vorba *slobozenie*” [8, p. 327].

Încheindu-și reflecțiile asupra problemei „împrumuturilor”, savantul lansează o foarte sănătoasă și actuală idee: „Trebuie să luăm numai aceea ce ne trebuie, de acolo de unde trebuie și cum trebuie” [8, p. 171].

Prof. Gr. Cincilei scrie și demonstrează cu argumente peremptorii la ce dezastru lingvistic a condus în Republica Moldova „teoria” despre două limbi (română și moldovenească) și despre formarea unei „noi” națiuni – națiunea socialistă moldovenească, fapt ce a avut loc mai întâi în așa-zisa R.A.S.S.M.: „Pour comble de propagande roumanophobe l’U.R.S.S. a proclamé la formation de la République Autonome Socialiste Soviétique Moldave (R.A.S.S.M.) en 1924 à l’Est du Dniestr. (Avant l’occupation russe, entre la Dniestr et le Bug la population roumaine en constituait 50%.) Les dirigeants communistes y ont commencé la «moldovanisation» du roumain. On utilisait surtout le procédé de composition en acceptant la «forme interne» des composés russes: *apăfăcător* (cf. le russe *водопод*), *aburomergător* (rus. *наповоз*), *apăcad* (rus. *водонад*) etc. de vrais mostres lexicaux qui devaient remplacer les mots roumains *hidrogen*, *locomotivă*, *cascadă* etc. On voulait créer de cette façon une nouvelle langue et l’opposer à la langue roumaine. Cette tentative tenant de la «culture prolétaire» a échoué (1932). Pour une courte période on est revenu aux normes du roumain, à sa littérature et à l’alphabet latin. Malheureusement ce retour a pris fin en 1933, quand les promo-

teurs de la littérature roumaine et de l'alphabet latin ont été qualifiés d'«espions fascistes» de «roumanisateurs» et ont été exterminés ou déportés» [3, p. 83]. De asemenea, în perioada postbelică în fosta R.S.S.M., de la 1944 și până în 1989, se continua politica veche antiștiințifică referitoare la două limbi (moldovenească și română), la două națiuni (moldovenească și română), la două culturi, două civilizații diferite, la „marele” rol al limbii ruse (ca limbă de comunicare între nații) în dezvoltarea și înflorirea așa-zisei limbi moldovenești, la bilingvismul „armonios” moldo-rus, la limba rusă ca a doua limbă maternă etc.

Odată cu adoptarea Legislației lingvistice la 31 august și 1 septembrie 1989 (ea conținând trei legi: „Cu privire la statutul limbii de stat”, „Cu privire la funcționarea limbilor vorbite pe teritoriul R.S.S.M.” și „Cu privire la revenirea la grafia latină” și a Declarației despre Independență (27 august 1991), se crea impresia că politica lingvistică a statului este direcționată just, spre identitatea și unitatea neamului. Dar, spre marele nostru regret, Constituția Republicii Moldova, adoptată în vara anului 1994, a reconsolidat pozițiile ideologiei vechi comuniste privind limba, națiunea, cultura, istoria neamului. În articolul 13 citim: „Limba de stat (oficială) a Republicii Moldova este limba moldovenească”. Așadar, la scară oficială se reia politica moldovenismului primitiv, a românofobiei și neadevărului științific și istoric. Prof. Gr. Cincilei descrie cu lux de amănunte lupta în continuare a savanților de la Academia de Științe a Republicii Moldova, a studențimii, a intelectualilor de diverse specialități, a tuturor oamenilor de bună credință și, în sfârșit, a ex-Președintelui Republicii Moldova M. Snegur pentru ideea „qu'il existe une seule langue littéraire, commune pour tous les Roumains – le roumain”, pentru dezideratul de a modifica art. 13 din Legea Fundamentală a Republicii Moldova în felul următor: „La langue d'État (officielle) de la République de Moldavie est la langue roumaine” [3, p. 87]. Așadar, remediul național și lingvistic la ora actuală, când suntem o republică suverană și independentă, constă în recunoașterea adevărului științific și istoric privind unitatea limbii și a neamului. De altfel, e de subliniat în mod special că prof. Gr. Cincilei a luptat cu vehemență încă în 1993-1994, când reprezentanții unor partide antinaționale vehiculau problema referendumului prin care ar fi trebuit să se voteze două chestiuni: ce suntem – moldoveni sau români? ce limbă vorbim – moldovenească sau română?

Într-un mic, dar foarte substanțial articol, publicat în presa timpului, prof. Gr. Cincilei scria: „Românofobia este starea de spirit predominantă astăzi în societatea noastră. Această stare corespunde întru totul spuselor marelui poet și filozof Paul Valéry: «Triumful dușmanului are loc atunci când te-a făcut să gândești cum vrea el».

În problema națională, a limbii și integrității neamului tot mai mulți pedagogi gândesc așa precum o vor neprietenii noștri. Și prin punerea la vot a unor adevăruri certe, indiscutabile, precum ar fi cel că suntem români și vorbim româ-

nește, se încearcă dezbinarea noastră. Se profită de faptul că adevărata noastră istorie a fost inaccesibilă majorității populației.

Părinții mei, consătenii se mândresc că vorbesc moldovenește și e un mare adevăr aici: e vorba de graiul moldovenesc, de care niciun moldovean, fie el și unionist, nu se dezice. Dar e tot atât de adevărat că acest grai este o părțică organică a limbii române, care însumează diferite graiuri. Tot astfel nu există o contradicție între a fi moldovean și a fi român. Geografic, suntem moldoveni, dar ca apartenență națională suntem români. Acest lucru îl dovedesc tradițiile, limba, obiceiurile, care ne sunt comune cu ale românilor din țară. Lansarea falsului etnonim *popor moldovenesc* este aceeași încercare camuflată de dezbinare și de-naționalizare” [9, p. 1].

Spre marele nostru regret, nici acum, la sfârșitul mileniului al doilea, adevăruri privind identitatea românilor basarabeni nu sunt recunoscute de către cei ce se perindă la conducerea Republicii Moldova, căci numai așa poate fi explicat gestul de a introduce, în 1994, în Constituția Republicii Moldova articolul 13. Cităm dintr-un text apărut imediat după adoptarea Constituției: „Din nou ni se impune neadevărul: «limba moldovenească», «popor moldovenesc» etc. Mulți se întreabă îngrijorați ce va urma: vor fi eliminați din programele de învățământ unii scriitori, vor fi interzise dicționarele, manualele de istorie, de cultură, filozofie?

Tineretul studios nu va mai cunoaște opera marilor filozofi români Ionesco, Blaga, Cioran, Eliade? Oare el va afla din surse străine, dintr-un *Larousse* că opera marelui Brâncuși înfrumusețează interiorul sediului O.N.U. și că muzica lui Enescu a făcut înconjurul lumii?... Enigma cea mare e că tolerăm neadevărul chiar și acum, când ne-am declarat democrați (rar partid politic la noi care să nu se numească și democrat). Să nu fi auzit noi oare deșteapta vorbă a lui E. Coșeriu că minciuna privind denumirea limbii noastre va atrage alte minciuni? Și atunci iar vom practica un limbaj de lemn (gândești una, spui alta), pentru care mai apoi vom roși atât în fața generațiilor ce vin, cât și în fața colegilor din alte țări...” [11, p. 7]. Își încheie meditațiile prof. Gr. Cincilei comentând fraza lui Umberto Eco: „Dacă însă iar vom promova neadevărul, vom rămâne sclavi, pentru că doar adevărul ne va face liberi”. Comentariile sunt de prisos! Am vrea doar să adăugăm, bazându-ne pe propriile noastre observări, că noua Președinție a Republicii Moldova pare a susține adevărul științific privind limba și istoria neamului nostru. Afirmăm aceasta având la dispoziție următoarele fapte ce stau la suprafață și la îndemâna oricui:

1. În *Dialog* (publicație a Mișcării pentru o Moldovă democratică și prosperă, ziar pro-președințial) a fost tipărit, în numerele din 21, 27 august și 4 septembrie 1997, un amplu studiu al prof. E. Coșeriu cu denumirea: *Așa-zisa „limbă moldovenească”*. Articolul a fost însoțit de fotografia savantului și de un moto: „Zic «așa-zisa», fiindcă o limbă moldovenească diferită de limba română, sau

chiar și numai de dialectul dacoromân, pur și simplu, nu există; e o himeră creată de o anumită politică etnico-culturală străină, fără nicio bază reală”. În finalul articolului se citează din Decretul Președintelui Petru Lucinschi privind decorarea profesorului Eugeniu Coșeriu cu „Ordinul Republicii”: „Pentru contribuție substanțială la dezvoltarea lingvisticii moderne, în semn de mare prețuire a meritelor deosebite în sfera de renaștere a culturii naționale, domnului E. Coșeriu, membru de onoare al A.Ș.M., i se conferă «Ordinul Republicii»”.

2. În mesajul de felicitare al Președintelui Republicii Moldova adresat scriitorului Ion Constantin Ciobanu cu prilejul împlinirii a 70 de ani, putem citi, printre altele, fraza: „...creația Dumneavoastră reprezintă o parte din acel zid ce a stat neclintit în calea dezastrului deznaționalizării și al mancurtizării neamului nostru” („Moldova Literară”, 1997, 28 octombrie, p. 1). Așadar, s-a recunoscut (în scris) că anii postbelici în ex-R.S.S.M. au fost ani ai „dezastrului deznaționalizării neamului nostru”.

Să sperăm deci că Președintele republicii se va adresa noului Parlament cu o inițiativă legislativă de a se reveni la articolul 13 din Constituția Republicii Moldova, astfel lichidându-se ambiguitățile și ștergându-se o pată de rușine din istoria spirituală a neamului nostru.

REFERINȚE

1. E. Coșeriu, *Principiile lingvisticii ca știință a culturii*, Analele științifice ale Universității „Al. I. Cuza” din Iași. Omul și limbajul său. Studia linguistica in honorem Eugenio Coseriu. Secțiunea III, Lingvistică, tomul XXXVI / XXXVII. 1991-1992, Iași, 1992.
2. E. Benveniste, *Problèmes de linguistique générale*, II, Paris, 1974.
3. Gr. Cincilei, *Les notions de langue et nation roumaine à l'Est du Prut*, „Langue et Nation en Europe centrale et orientale du XVIII-ème siècle à nos jours”. Cahiers de l'ILSL, Edités par Patrick Sériot, 1996, nr. 8.
4. P. Parasca, *Etnonime și politonime în istoria Moldovei (sec. XIV-XVIII)*, Limba Română este Patria mea. Studii. Comunicări. Documente, Chișinău, 1996.
5. „Mesagerul”, 1997, 5 octombrie.
6. Françoise Thom, *Limba de lemn*, Traducere din limba franceză, București, 1993.
7. Gr. Cincilei, *Națiunea ca „porțiune” conștientă a societății* (Interviu), „Țara”, 1997, 25 februarie.
8. I. H. Rădulescu, *Pagini alese*, București, 1961.
9. Gr. Cincilei, *Contradicții artificiale* „Făclia”, 1993, 2 aprilie.
10. Gr. Cincilei, *Adevărul ne va face liberi*, „Făclia”, 1994, 5 august.

CAPITOLUL V

PROFESIUNE DE CREDINȚĂ

§ 1 „VOM IEȘI DIN IMPASUL LINGVISTIC RUȘINOS ȘI RIDICOL, ÎN CARE AM AJUNS, NUMAI ATUNCI, CÂND ÎN CAPUL MESEI SE VA AFLA ȘTIINȚA ETERNĂ, ȘI NU POLITICUL EFEMER”

– Domnule Profesor, vă mulțumesc pentru că ați acceptat acest dialog aflat în proiect de mult timp, dar pe care îl realizăm abia acum, la o venerabilă vârstă a Dumneavoastră, ce vă permite și ne permite să vorbim despre drumul pe care l-ați traversat împreună cu filologia din Republica Moldova. Zicând filologie, evident, am în vedere cele două aspecte foarte importante ale activității Dumneavoastră: cea de pedagog și cea de om de știință, pentru că pe ambele tărâmurile ați lucrat cu râvnă, cu dăruire, cu inspirație, cu foarte multă credință.

– Vârsta la care am ajuns e cea a bilanțului, de aceea îmi aduc aminte cu nostalgie de versurile poetului Petru Zadnipro:

„Ajuns la urma cea din urmă
Mă uit în urma vieții îndărăt
Să văd ce urme am lăsat în urmă,
La urma cea din urmă cum arăt?”.

Ca pedagog, funcționez la U.S.M. din 1959 și până în prezent (45 de ani). Prin fața ochilor mei au trecut zeci de promoții de tineri, deveniți cu timpul profesori de limba și literatura română, scriitori, ziariști, savanți-filologi, jurnaliști, actori, oameni de stat etc.

– Vă rog să faceți referință la câteva nume de foști studenți...

– Cu plăcere îmi aduc aminte de seminarele și prelegerile la care au participat, cu ani în urmă, acad. Mihai Cimpoi, acad. Anatol Codru, prof. Nicolae Mățaș, dr. hab. Irina Condrea, dr. hab. critic literar Ion Ciocanu, prof. Ion Dumeniuk, prof. Mihail Dolgan, dr. hab. Gheorghe Colțun, profesorii universitari Mihail Purice, Ion Melniciuc, Vl. Zagaevski, Claudia Cemărtan, Lidia Colesnic, Emilia Oglindă, Eugenia Dodon, Lidia Strah, Ludmila Berzoi, Petru Butuc, Mihai Gudima, Elena Pânzaru-Belinski ș.a. Ca dascăl, m-am străduit, pe de o parte, să dau studenților mei cunoștințe cât mai profunde și necesare de lingvistică teoretică și aplicativă, iar, pe de altă parte (și concomitent), să le cultiv dragostea față de neam, istorie, cultură națională. Cu această ocazie, aș dori să amintesc spusele domnului profesor Paul Bran, primul rector al Academiei de Studii Economice din Moldova, care, într-un interviu, remarcă: „Un filolog predă cea mai de preț disciplină universitară – iubirea de țară și de neam” (vezi „Literatura și Arta”, 25 decembrie, 1997, p. 3). Îndrăznesc să cred că m-am achitat onorabil de misiunea mea de dascăl „cu-a lui haină roasă-n coate” (M. Eminescu).

– *Stimate domnule Profesor, un titular de catedră e, prin tradiție, și un cercetător științific în domeniul profesat...*

– Mai mult, aş zice că e o condiție *sine qua non* să faci, în mod constant, investigații științifice, să-și creeze o concepție proprie, s-o promoveze prin publicații, prin cursuri și seminarii. Cu ajutorul Celui-de-Sus, am reușit să scriu și să public singur (și în colaborare) vreo 34 de cărți (monografii, manuale, dicționare, materiale didactice etc.) și peste 500 de articole (științifice, de popularizare, recenzii, rezumate etc.). Am abordat probleme de sintaxă (descriptivă, transformațională, contrastivă), de lingvistică generală și romanică, de sociolingvistică, de punctuație, de filologie clasică (latina), de cultivare a limbii materne ș.a. (vezi: Ion Madan. *Stindard al limbii române. Profesorul Anatol Ciobanu la 70 de ani. Biobibliografie*, Chișinău, U.S.M., 2004).

– *Sunteți un recunoscut și apreciat pedagog și om de știință. Ce calități trebuie să ai, ca să te urmeze discipolii?*

– Ca să devii un îndrumător, un punct de reper pentru alții, trebuie, în primul rând, să stimezi oamenii, să-i iubești pe tinerii care te înconjoară, să-i atragi prin exemplul tău personal, să stimulezi chiar (la început) și naivele lor încercări în cercetare. Numai savantul care se bucură de încredere, respect și dragoste din partea celor din preajma lui poate forma o *școală științifică*, de cercetare, cu tinere talente, direcționându-le just aptitudinile și înclinațiile. Până în prezent am pregătit 29 de doctori în filologie și 4 doctori habilitați (Vasile Pojoga, Gheorghe Colțun, Irina Condrea, Gheorghe Moldovanu). Am reușit să le propun teme care „i-au apucat de inimă” și, tocmai din acest motiv, au muncit cu pasiune și și-au susținut *cu brio* tezele de doctorat în centrele universitare din Chișinău, Moscova, Minsk. Astăzi ei se află pe șantierul învățământului din Republica Moldova, România, Austria, Germania.

– *Când, cum ați descoperit vocația Dumneavoastră pentru filologie, în general, și pentru lingvistică, în special?*

– Poate părea neverosimil, dar dragostea (gr. *philos*) pentru cuvânt (gr. *logos*) am deprins-o de la mama mea, care era aproape analfabetă. Cu toate acestea, avea harul vorbirii frumoase, nuanțate, expresive în graiul din Nordul Basarabiei. Când torcea iarna sau când ne duceam la prășit vara, ea fredona mereu cântece populare, spunea rugăciuni, ghicitori, cu alte cuvinte, „nu-i tăcea gura niciodată”. Când eram elev, mama recursese la un șiretlic, de care mi-am dat seama abia când am ajuns mare: ea mă obliga să-i citesc, din manuale de limba și literatura română, poezii, povestiri, povești, fragmente din operele clasice, pe care ni le dădea învățătorul pentru acasă. Mama era numai ochi și urechi la cele ce citeam cu voce tare, mă puneă să repet unele cuvinte și fraze, să le explic mai pe înțeles etc. Astfel ea deprindea limba literară odată cu mine...

Mai târziu, la școala medie de cultură generală (din com. Târnova), la Școala Pedagogică (Normală) „Boris Glavan” din orașul Bălți am avut norocul să-mi predea limba și literatura „moldovenească” profesori care, până în primăvara lui 1944, reușiseră să termine unii niște clase de liceu, alții niște ani

de universități din Iași, București, Cluj. Paradoxul consta în faptul că acești profesori, care vorbeau o perfectă limbă română literară, erau puși în situația să ne învețe normele ortografice și ortoepice, pe de-a dreptul infecte, ale așa-numitei limbi moldovenești. Ne era milă de bieții noștri profesori (unii, cum am spus, cu studii liceale și universitare românești), când vedeam cum se autoobligă ei, sărmanii, să ne ceară nouă, elevilor, să scriem și să pronunțăm: *așela* (= acela), *țavă* (= țeavă), *mulțămesc* (= mulțumesc), *zăua* (= ziua), *săcară* (= secară) etc. Cu pietate îmi amintesc de profesorii mei de limbă și literatură: Boris Gurămultă, Bartolomeu Musteață, Vitalie Voitovschi, Bela Vinograd. În atmosfera lingvistică și politică de atunci, extrem de tulbură și apăsătoare, ei reușeau totuși să insufle elevilor dragoste și stimă față de slova maternă, față de *logos*, care, în viziunea profesorului Eugeniu Coșeriu, este „baza conștiinței sau manifestarea conștiinței morale a omului” (vezi E. Coșeriu, *Politici lingvistice // Limbaje și Comunicare*, VI, Partea I, Editura Universității Suceava, 2001, p. 59).

Vocația pentru lingvistică am descoperit-o deja la Facultate. Mai corect spus, primul meu profesor universitar, acad. Nicolae Corlăteanu, a intuit că am înclinații spre studierea problemelor de limbă. Domnia Sa m-a încurajat, m-a stimulat, îmi dădea însărcinări suplimentare, m-a îndrumat la scrierea tezelor de an și a tezei de licență, ca, până la urmă, să-mi zică: *Vade mecum* – „mergi cu mine” în lumea științei lingvistice. Și eu cu bucurie (dar nu și fără anume frică) l-am urmat... Sub conducerea profesorului N. Corlăteanu am scris și am susținut cu succes prima mea teză de doctorat (1960), am publicat primele lucrări. Acad. Nicolae Corlăteanu a fost pentru mine „racheta de lansare” pe orbita științei filologice.

A doua mare personalitate – care m-a făcut să înțeleg și să mă descurc în multe probleme de lingvistică generală și de gramatică, să-mi formeze o concepție lingvistică proprie, să observ și să pricep „structurile de adâncime”, nu numai cele „de suprafață”, ale științei despre limbă, să însușesc o metodologie lingvistică justă și să aplic metode moderne de cercetare a faptelor de limbă – a fost dr. hab. prof. univ., membrul corespondent al Academiei de Științe din ex-Uniunea Sovietică, șeful Catedrei de Lingvistică Romanică a Universității „M. Lomonosov” din Moscova Ruben Budagov (1910-2001). A scris și a publicat vreo 20 de monografii, unele dintre ele fiind traduse în mai multe limbi, inclusiv în românește, de către discipolul său Gheorghe Mihăilă, reputat slavist, membru corespondent al Academiei Române. Între anii 1970-1972 am avut norocul să fiu atașat la catedra profesorului R. Budagov pentru finalizarea, sub conducerea ilustrului pedagog și om de știință, a tezei de doctor habilitat cu tema *Sintaxa verbelor semicopulative (analiză semantică-distributivă)*. Chiar și după susținerea tezei la Universitatea „M. Lomonosov” din Moscova, am întreținut relații de lucru cu prof. R. Budagov și catedra lui, până la decesul celebrului savant.

– Prof. R. Budagov cunoștea limba română, era familiarizat cu situația lingvistică din fosta R.S.S. Moldovenească.

– Da, prof. R. Budagov știa foarte bine adevărul despre noi. Anume acest fapt l-a determinat să scrie, împreună cu un alt renumit lingvist, S. Bernștein, încă în anii '60 ai secolului trecut, un studiu intitulat *Cu privire la unitatea de limbă româno-moldovenească*. „Autorii acestor rânduri, la fel ca și alți mulți lingviști sovietici – se subliniază în studiu – au căzut într-un timp în greșeală, când se străduiau să depisteze o anumită „autonomie” a limbii moldovenești față de limba română. Ne-am străduit cât ne-am străduit, dar n-am reușit să arătăm și să demonstrăm – pe bază de fapte concrete și edificatoare – deosebiriile dintre limbile română și moldovenească. Unitatea de limbă româno-moldovenească s-a cristalizat de foarte multă vreme, încă din perioada de formare a limbilor romanice. La ora actuală această teză este recunoscută de către toți specialiștii care tratează problema în cauză. Teoria despre două limbi est-romanice... a adus mari prejudecii lingvisticii sovietice. S-au irosit multe forțe și mult timp pentru a demonstra teza eronată cum că moldovenii și românii vorbesc limbi romanice înrudite, dar diferite. Dovezi în favoarea acestor teze nu au existat și nici nu pot exista” (vezi culegerea *Povară sau tezaur sfânt?*, Chișinău, 1989, p. 355-356 sau revista „Nistru”, 1988, nr. 11). De la profesorul Budagov am avut de învățat nu numai carte, ci și faptul că un om de știință trebuie să aibă o poziție civică distinctă, să fie principal, să se simtă obligat a spune lucrurile așa cum sunt.

– *Ce nu știe cititorul revistei noastre despre începutul carierei Dumneavoastră de pedagog și de om de știință?*

– Am început să „predau”, de pe când eram elev, la școala primară. Cum? Foarte simplu: învățătorii mă obligau să-i ajut pe elevii mai slabi la carte, adică să le explic temele. Și aceasta o făceam sau la școală după lecții, sau acasă. O atare „misiune” aveam și în clasele superioare, și la Școala Pedagogică (Normală) și chiar la facultate. În anii de doctoratură (1956-1959) eram invitat în fiecare vară la Școala „Boris Glavan” și la Institutul Învățătoresc din Bălți, unde predam la secția fără frecvență disciplinele: „Sintaxa”, „Literatura română veche”, „Limba latină”. Astfel, *volens-nolens* acumulam experiența atât de necesară unui conferențiar universitar. Ca om de știință, am început prin observarea și comentarea faptelor de limbă, prin studierea și conspectarea operelor unor somități lingvistice ca Fr. Diez, W. Meyer-Lübke, O. Jespersen, A. Meillet, F. de Saussure, H. Schuchardt, Iorgu Iordan, Ov. Densusianu, Al. Philippide, Al. Graur, A. Potebnea, F. Fortunatov, V. Vinogradov, R. Budagov, Vl. Șișmariov, L. Șcerba și mulți alții. Și astăzi mai apelez, din când în când, la notițele făcute în prima tinerețe. Și mai e ceva. Pătrundeam în „tainele” limbii române prin filiera latinei și francezei. Mă pasionau similitudinile și divergențele în vocabularul limbii române și în structura ei gramaticală în comparație cu alte limbi. Acad. Iorgu Iordan scria că „pentru a cunoaște mai bine o limbă, pentru a pătrunde puțin mai adânc în structura ei, este nevoie să o comparăm cu alte limbi, în primul rând cu acelea care fac parte din același grup genealogic, luându-se în considerație, înainte de toate, trăsăturile ei specifice, care o disting de celelalte limbi...” (Iorgu Iordan, *Scrieri alese*,

București, 1968, p. 111). Pasiunea de a analiza limba română în contrast cu alte limbi (romanice și neromanice) nu m-a părăsit nici până în prezent.

– *Tânăra generație cunoaște foarte puțin condițiile în care funcționa Facultatea de Litere a Universității de Stat din Moldova în primii ani de la fondarea ei. Referiți-vă, vă rog, la această perioadă, la oamenii care au învățat și au muncit împreună cu Dumneavoastră.*

– Universitatea de Stat din Moldova a fost deschisă în toamna anului 1946. Eu am devenit student în 1951. M-a impresionat mult atunci frumusețea blocului de studii (str. Kogălniceanu, 65), ordinea din exteriorul și din interiorul clădirii, contingentul foarte variat al studenților (alături de cei de 17-19 ani se aflau în sălile de studiu demobilizați din armată, participanți la război, invalizi, mulți familiști). La facultăți, cu excepția celei de istorie și filologie, aproape toate disciplinele se predau în limba rusă, ceea ce constituia un obstacol pentru studenții veniți de la țară, mai ales la facultățile cu profil real. Se știe că omul gândește în baza limbii, dar dacă nu posedă limba de instruire, nu poate să acumuleze informații și să-și redea gândirea. Încă Prosper Mérimée scria că „La langue a été donnée à l'homme pour exprimer sa pensée”. Noi, studenții basarabeni, ne simțeam complexați din cauza barierei lingvistice. La Facultatea de Istorie și Filologie (Secția limbă și literatură) se țineau în limba „moldovenească” unele discipline ca literatura (veche, clasică și contemporană), limba (fonetica, morfologia, sintaxa, lexicul), dialectologia, introducerea în lingvistică, istoria limbii, folclorul, lingvistica generală. Restul cursurilor (generale) erau predate în limba rusă. Colegi de grupă academică mi-au fost regretatul Gheorghe Malarciuc – prozator și dramaturg; Ion Ețcu – doctor hab., profesor; Tudor Cotelnic – doctor hab., profesor ad-interim; Lazăr Ciobanu – cercetător științific la A.Ș.M., istoric literar; Ion Zaporojan – lexicograf la A.Ș.M., doctor în filologie; Boris Novac – funcționar la muzeu. Aceștia (în afară de Gh. Malarciuc și L. Ciobanu) se mai află pe șantierul filologiei și culturii naționale. Sunt oameni onești, specialiști de performanță, prietenoși, sociabili și militanți activi pentru adevărul științific privind limba, cultura și istoria neamului nostru. Câțiva colegi de grupă, care au funcționat ca pedagogi, bibliotecari etc., s-au petrecut din viață: Pavel Ababii, Pavel Armașu, Valeriu Zelinski, V. Vișnevschi, Alexei Cudrinețki, Alexandru Anghelici, Dumitru Tăbăcaru. Să le fie țărâna ușoară!

– *Cine sunt profesorii, dascălii – în plan științific, dar și pedagogic – care v-au marcat destinul?*

– Dacă e să mă refer numai la destinul meu, un rol decisiv pe vremea studiilor universitare l-au jucat doi profesori: Nicolae Corlăteanu, care a îndrumat preocupările mele științifice, și Ion Racul (decan, mai apoi prorector), care m-a salvat de trei ori, când mă aflam pe muchie de cuțit, fiind turnat „unde trebuia” pe motive extraștiințifice. Înțelegând că mi se impută în mod exagerat unele lucruri de ordin politico-ideologic, profesorul meu de literatură și prorectorul pentru activitatea didactică a U.S.M. Ion Racul mi-a luat apărarea, a pledat pentru cauza mea în fața rectorului de atunci, Victor Cepurnov (probabil, și în fața altor demnitari), și eu am fost lăsat în pace, să mă

ocup de carte. Cât despre ceilalți profesori, care mi-au predat pe vremea studenției, păstrez cu sfințenie în memorie amintirea Fainei Cojuhari, a lui Ion Mocreac, Andrei Borșci, Boris Bâhov, Vasile Soloviov, a Claudiei Nicov (profesoară de limba latină), a lui Leonid Pancratiev (profesor de latină și slavă veche). Un loc cu totul aparte îl ocupă profesorul Vasile Coroban (literat-enciclopedist, critic literar și polemist temerar) și profesorul Ion Osadcenco (mare sufletist, excelent specialist în domeniul literaturii clasice românești, un neîntrecut cunoscător de snoave, vorbe de duh și versuri pe care le rostea pe dinafară în circumstanțe potrivite).

– *În ultimul deceniu al secolului trecut ați colaborat neîntrerupt cu Eugeniu Coșeriu. Cum l-ați descoperit pe marele nostru profesor și ce a însemnat prestața acestui savant pentru Dumneavoastră?*

– Indirect l-am cunoscut pe Eugeniu Coșeriu, lingvistul numărul unu al secolului XX, prin lucrările ce i se traduceau, în rusește, la Moscova. Abia începând cu 1991, când savantul s-a decis să-și viziteze baștina (după 51 de ani), am avut fericita ocazie să fac cunoștință cu el. M-am aflat în preajma „Colosului de la Tübingen” în septembrie 1991, când a fost propus pentru alegerea în calitate de membru de onoare al A.Ș.M.; în iulie 1993 – la Congresul al XVIII-lea al A.R.A. (Academiei Româno-Americane), care și-a desfășurat lucrările la Chișinău. La 4 noiembrie 1993 Senatul U.S.M. i-a conferit titlul onorific de doctor honoris causa și eu am prezentat *laudatio*. Nu mi-a fost ușor să pregătesc această conferință, pentru că, pe atunci, opera savantului, practic, era absentă în bibliotecile din Chișinău. După aceasta, s-a legat între noi o strânsă prietenie. L-am însoțit ulterior (împreună cu alți colegi) ori de câte ori venea în Republica Moldova, fiind oaspete dorit și așteptat la A.Ș.M., la Uniunea Scriitorilor, la Casa Limbii Române sau la redacția revistei „Limba Română”, al cărei mare animator era, la Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți... Ultima mea revedere cu acad. Eugeniu Coșeriu s-a produs în octombrie 2001 la Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava, unde a fost organizat Colocviul internațional de științe ale limbajului, *In honorem Eugen Coșeriu*. Am avut inspirata idee de a propune, la una din ședințele Colocviului, candidatura ilustrului savant lingvist și filozof Eugeniu Coșeriu la Premiul Nobel. Ideea a fost susținută cu entuziasm de participanții la Colocviu. Deși suferind, profesorul E. Coșeriu a prezentat în plen un foarte original și profund raport privind politicile lingvistice, tratând, în special, două probleme dificile: natura politică a limbajului și limba moldovenească – „o fantomă lingvistică”. Referentul a demonstrat cu fapte peremptorii că două nume diferite pentru aceeași limbă (în cazul nostru: „moldovenească” și română – A.C.) înseamnă dezbinarea, despărțirea comunității lingvistice, fapt care poate duce la masochism lingvistic, la autodistrugere a propriei identități istorice (vezi volumul *Limbaje și Comunicare*, VI, Partea I, Suceava, 2001, p. 66-67). E de subliniat în mod expres că prof. E. Coșeriu a militat constant și permanent pentru adevărul științific privind limba și istoria neamului nostru. În studiul său capital *Latinitatea orientală* prof. E. Coșeriu concluzionează: „A promova sub orice formă o limbă mol-

dovenească, deosebită de limba română, este, din punct de vedere strict lingvistic, ori o greșeală naivă, ori o fraudă științifică; din punct de vedere istoric și practic e o absurditate și o utopie; din punct de vedere politic e o anulare a identității etnice și culturale a unui popor și deci un act de genocid etnico-cultural” (vezi antologia *Limba română este patria mea. Studii. Comunicări. Documente*, „Grai și Suflet”, Chișinău, 1996, p. 30-31). O mai adecvată definiție a „moldovenismului primitiv și anacronic” nici că se putea da!

– Valeriu Rusu este o altă distinsă personalitate a științei și culturii noastre, un reprezentant marcant al Limbii Române în Franța. În ce împrejurări l-ați cunoscut pe domnul Valeriu Rusu?

– În iarna lui 1996, cu susținerea Fundației „Soros” (Moldova), am obținut o delegație de 45 de zile la Universitatea din Aix-en-Provence – Marseille-1 (Franța) la Departamentul Lingvistica Comparată a Limbilor Romanice și Română. Înainte de a pleca la destinație, i-am telefonat profesorului Valeriu Rusu, care – spre plăcuta mea surprindere – m-a rugat să-i aduc de pe sfintele și neuitatele locuri de baștină câteva crenguțe de măr și o pungă de pământ. Ajuns în Franța, am rămas totalmente vrăjit de Omul, Profesorul și Savantul Valeriu Rusu. Chiar la prima lui prelegere, a prezentat studenților „trofeul” pe care i l-am adus și m-a rugat să le vorbesc tinerilor francezi despre Republica Moldova, cu cât mai multe amănunte privind istoria, cultura, limba, obiceiurile, religia etc., lucru pe care l-am făcut cu mare plăcere. Timp de câteva săptămâni am admirat măiestria pedagogică, arta oratorică, harul cu care l-a înzestrat Dumnezeu pe compatriotul nostru Valeriu Rusu, o adevărată enciclopedie filologică și istorică, *modus-ul exprimandi* care electrizează și fascinează auditoriul studentesc. Atunci, dar și mai târziu – am fost în mai multe rânduri invitat la Aix – mi-am dat seama de ce studenții francezi (vorbitori ai unei limbi cu circulație internațională) se înscriau cu zecile și sutele la specialitatea „Limba și Literatura Română” în chiar țara lor natală! Ei veneau, în primul rând, să facă școală și carte la profesorul, basarabean de origine, Valeriu Rusu, care a reușit să fondeze la Aix un centru de cercetare științifică a filologiei române și a obținut dreptul de a pregăti doctoranzi și de a le conferi titlul de doctor în filologie cu specialitatea limba și literatura română. Sub conducerea profesorului V. Rusu funcționează un *Seminar de traducere* din limba română în limba franceză. Au fost publicate în ediții bilingve zeci și sute de poezii de-ale scriitorilor din România și din Republica Moldova. Vom aminti aici numai unele dintre ele: *Anthologie de la création poétique de Mihail Eminescu*, réalisée sous la direction de Valeriu Rusu. Publication de l’Université de Provence, 1990, 500 p.; *Echos poétiques de Bessarabie (Moldavie) – Ecouri poetice din Basarabia (Moldova)*, Chișinău, Editura Știința, 1998, 294 p.; Vasile Romanciuc. *Un oeil – Un ochi*, Ploiești, 2000, 68 p. Un efort însemnat a depus familia Rusu pentru a traduce și a edita *Țiganiada* lui Ion Budai-Deleanu (vezi *Tsiganiada ou Le Campement des Tsiganes*, traduction du roumain: Romanița, Aurelia et Valeriu Rusu. București, Editura Biblioteca Bucureștilor, 2003, 454 p.). Elita in-

telectuală din Republica Moldova întreține relații strânse cu domnul Valeriu Rusu și doamna Aurelia Rusu (recunoscut eminescolog și editor al scriitorilor clasici români). Remarcabilii filologi și fideli noștri prieteni au publicat, pe parcursul anilor, o mulțime de studii în revista „Limba Română”, în hebdomadatul „Literatură și Artă”, au tradus și continuă să traducă și să publice în ediții bilingve poezii, proză și critică literară ale scriitorilor din Republica Moldova.

– *Stimate domnule Profesor, în anul curent se împlinesc 15 ani de la adoptarea Legislației lingvistice. Dumneavoastră ați fost unul dintre participanții activi la evenimentele științifice și culturale ce au precedat ziua de 31 august 1989, zi ce urma să fie una de demarcație în politica lingvistică de la noi. Care dintre acele întruniri le considerați decisive în procesul de restabilire a adevărului științific și istoric?*

– Că vorbim aceeași limbă cu frații de peste Prut, am știut, am simțit, am conștientizat din anii de școală primară, când învățam pe dinafară poezii și fragmente din clasici. Alta e că în perioada postbelică nu se mai putea afișa acest adevăr. Intelectualii basarabeni se revoltau în sinea lor, când auzeau spunându-se enormități despre limbă, dar, în fond, tăceau, dorind astfel să supraviețuiască. De fapt, nici nu prea avea cine să lupte pentru adevărul științific despre limba și istoria neamului nostru, căci majoritatea oamenilor cărții se refugiaseră în primăvara anului 1944 peste Prut de frica represaliilor staliniste. Iată un foarte incomplet, dar elocvent tablou privind cadrele din Basarabia:

Numărul de învățători, profesori și alți intelectuali în Basarabia			*
Nr.	Până la 1944 erau	După 1944 au rămas	
1.	Județul Bălți – 2180	129	
2.	Județul Cahul – 1286	10	
3.	Județul Soroca – 980	18	
4.	Orașul Bălți – 240	13	
5.	Orașul Chișinău – circa 500	70	

– *Evident, în situația unei crize totale de cadre calificate cine putea să formeze conștiința națională a tineretului studios, să propage adevărul?*

– E o întrebare ce conține și răspunsul. Abia în perioada gorbaciovistă, după 1985, când s-a mai liberalizat viața, când ni s-au mai descrețit frunțile, când au început treptat să se sfarme cătușele fricii, oamenii de bună credință, în primul rând scriitorii, apoi savanții, profesorii de toate gradele, ziariștii, redactorii de la radio și televiziune, toți intelectualii au ieșit în stradă, cerând să li se facă dreptate. S-au pus în mișcare școlile, instituțiile de învățământ superior și mediu de specialitate, funcționarii de la diferite ministere etc. Personal, am participat, singur sau cu studenții, la foarte multe întruniri de acest fel, organizate, în special, în Piața

* Vezi ziarul „Советская Молдавия”, 28 februarie 1991.

Marii Adunări Naționale. Am activat, de asemenea, în Comisia Interdepartamentală, care se ocupa de examinarea problemelor limbii, alături de Ion Borșevici, Silviu Berejan, Alexandru Dârul, Ion Dumeniuk, Nicolae Mățaș, Anatol Eremia, Ion C. Ciobanu, Nicolae Dabija, Maria Cosniceanu și mulți alții. Dezbaterile în ședințele Comisiei erau foarte aprinse.

– *O întrunire, la care ați avut un cuvânt greu de spus, a fost cea din toamna anului 1988...*

– Institutul de Lingvistică al A.Ș.M. a invitat la Chișinău în toamna anului 1988 pe toți membrii Sectorului de Limbi Romanice de la Institutul de Lingvistică al A.Ș. a fostei Uniuni Sovietice, pentru a discuta situația lingvistică de la noi. La întâlnirea cu moscoviții a fost prezentă floarea intelectualității din Chișinău (și nu numai). Sala mare a Academiei noastre era arhiplină, zeci de persoane stăteau în picioare. Lumea voia să audă cuvântul decisiv al romaniștilor de la Centru. Mare ne-a fost surprinderea, când V. Solnțev, directorul Institutului de Lingvistică al Academiei de Științe a Uniunii Sovietice, membru corespondent al acestei instituții, a declarat în alocuțiunea de deschidere că grupul de savanți a sosit în Moldova nu pentru a lua decizii, ci doar pentru a face un schimb de opinii verbale. Sala s-a cutremurat de revoltă. Atunci m-am ridicat (din sală) și am cerut insistent următoarele: 1) Romaniștii moscoviți să-și expună opiniile despre trei probleme ce ne frământă – a) Recunoașterea identității lingvistice moldo-române, b) Recunoașterea limbii de stat și c) Recunoașterea alfabetului latin (român) în Moldova; 2) Să fie format *ad-hoc* un secretariat și să se întocmească un proces-verbal al tuturor luărilor de cuvânt și 3) La finalul ședinței să fie adoptată o rezoluție cu propuneri concrete pentru conducerea de vârf a republicii.

– *Deși prezidiul ședinței nu era încântat de propunerea Dumneavoastră, sub presiunea sălii entuziasmata și nerăbdătoare, a acceptat-o totuși.*

– Da, adevărat! Spre seara acelei zile istorice era deja elaborată o *Rezoluție* favorabilă, cu opinii pozitive, despre limbă și alfabet. Ea a constituit un argument forte în confruntarea noastră cu Puterea de atunci, ostilă mai ales alfabetului latin. (De altfel, în secretariatul acestei ședințe au muncit aproape toată ziua cât a durat întâlnirea, din proprie dorință, înflăcărații militanți pentru reforma lingvistică, doctorii în filologie Constantin Tănase, Vasile Bahnaru, Emil Mândăcanu ș.a.) Tot în acea zi memorabilă, seara, în drum spre casă, mi s-a întâmplat un accident: am căzut și mi-am fracturat mâna dreaptă. Un prim ajutor mi-au acordat tinerii Constantin Tănase și Vasile Bahnaru care m-au transportat la spital.

– *Legislația de la 1989 a sensibilizat pentru un anumit timp interesul față de limba română. Totuși lucrurile nu au evoluat în sensul creării de condiții reale, pentru ca limba română să reîntre definitiv și deplin în drepturile sale firești, să întruchipeze calitatea de simbol și de element definitoriu al statalității Republicii Moldova.*

– Legislația lingvistică adoptată de Sovietul Suprem al R.S.S. Moldovenești la 31 august 1989 a fost, firește, una de compromis. Pe de o parte, în *Preambul*, se recunoaște *identitatea lingvistică moldo-română*, iar, pe de altă parte, nu este acceptat

glotonimul „limba română”. Pe de o parte, se afirmă că „limba moldovenească” este de stat (oficială), iar, pe de altă parte, i se dă dreptul și limbii ruse să fie utilizată în toate sferele vieții economice, culturale, politice etc. Dacă nu ar fi fost alcătuite în felul acesta, legile despre limbă ar fi primit un vot de blam la ședința Sovietului Suprem. Acesta e tristul adevăr! Și totuși adoptarea celor trei legi în 1989 a fost o victorie, căci ne-au permis să scoatem din anonimat limba maternă, abandonând haina străină și îmbrăcând-o în striele ei tradiționale, cu crinii latini. De aici și până la Suveranitate, Independență, Tricolor și Stema de Stat rămâneau de făcut încă doi-trei pași!

– *Cum apreciați, de pe pozițiile zilei de astăzi, Legislația adoptată la 1989?*

– Precizez: Legislația lingvistică adoptată în 1989 a fost un rău necesar. Pe atunci făceam parte din U.R.S.S., depindeam totalmente de politica antinațională a P.C.U.S. Odată cu obținerea Independenței (27 august 1991), Parlamentul democratic trebuia, de urgență, să întreprindă acțiuni epocale pentru Moldova și poporul ei: prima – să elaboreze o Nouă Constituție a Republicii Moldova și a doua – să rediscute și să refacă Legislația lingvistică. Spre marele nostru regret, deputații de atunci nu au găsit limbaj comun în privința acestor două acțiuni de valoare primordială pentru neamul nostru. În consecință, am rămas cu covata spartă.

– *De mai mult de 15 ani discutăm – în cadrul a diverse întruniri științifice desfășurate în republică sau peste hotarele ei – despre identitatea limbii și a poporului nostru. Problema rămâne „deschisă” atâta vreme, cât nu este adoptat un document oficial, de stat, care să legitimeze adevărul științific. Domnule Profesor, când, cum oare vom depăși acest impas?*

– Guvernanții noștri au înțeles, în sfârșit, că nu există două limbi romanice de est, că noi și cei din dreapta Prutului vorbim aceeași limbă. În *Concepția politicii naționale de stat a Republicii Moldova* se afirmă că „poporul moldovenesc și poporul român folosesc o formă literară comună”. În același timp, însă, *Concepția...* nu admite glotonimul „limba română” pentru Republica Moldova, subliniind: „Având originea comună, dispunând de un fond lexical de bază comun, limba națională moldovenească și limba națională română își păstrează fiecare lingvonimul său ca însemn identificator al fiecărei națiuni: moldovenească și română”. Dar e de observat, *en passant*, că același glotonim, de exemplu, „limba spaniolă”, deservește nu numai Spania, ci și aproape toate țările Americii Latine, că glotonimul „limba portugheză” e utilizat în Brazilia, Angola, Mozambic și în alte țări. Savanții moscoviți profesorii Ruben Budagov și Samuil Bernștein, încă în 1961, scriau că „existența unei limbi unice pe cea mai mare parte a teritoriului României și Moldovei nu poate leza nicidecum sentimentele naționale ale poporului moldovenesc, după cum limba germană literară unică, răspândită atât în Germania, cât și în Austria, nu lezează sentimentele naționale ale poporului austriac...”. Un alt lingvist rus de talie universală, Rajmund Piotrowski, scrie, în această ordine de idei, următoarele: „Noi, româniștii din Rusia, Ucraina, de nenumărate ori am spus sus și tare că limba băștinașilor din Basarabia este cea română... A susține că există o limbă „moldovenească” este o „aberație politică” (E. Coșeriu), este o greșeală gravă și o incultură lingvistică”.

Vom ieși din impasul lingvistic rușinos și ridicol, în care am ajuns, numai atunci, când în capul mesei se va afla știința eternă, și nu politicul efemer.

– *Într-un tulburător articol publicat recent în revista noastră afirmați că limba este un factor decisiv în politica națională a statului. În Republica Moldova nu sunt create condiții propice pentru buna funcționare a limbii oficiale. Să nu știe oare guvernării că tergiversarea, amânarea rezolvării echitabile a complicatei și delicatei probleme poate avea consecințe negative asupra climatului lingvistic, asupra esenței și integrității noastre naționale?*

– Opinia mea este că mulți dintre guvernării noștri actuali își dau prea bine seama de situația jenantă (ca să nu spun mai mult), în care s-a ajuns, cu „politica lingvistică” din Republica Moldova. Societatea civilă e tensionată, se înmulțesc disensiunile pe motiv glotic între populația majoritară și etniile minoritare ce nu-și dau osteneala să însușească limba de stat, ci vorbesc și continuă, în bună parte, să-și instruiască odraslele în școlile cu predare în limba rusă. Nu e greu de imaginat ce reacție negativă se va produce în instituțiile de învățământ de toate gradele, când se va încerca a se introduce cu forța așa-zisa limbă moldovenească în locul celei române, care s-a predat deja 14-15 ani. Cine va câștiga din eventualele scandaluri cu manualele de limba moldovenească, literatura moldovenească, cu rebotezarea liceelor, școlilor etc.? Cauza? Nicidecum! Orice guvern care se respectă, orice parlament care emite legi, orice șef de stat – toți *in corpore* – doresc să fie liniște în țară, poporul să lucreze cu tragere de inimă, să-și iubească pământul natal, să contribuie la înflorirea și prosperarea neamului. Dar pentru aceasta trebuie lichidate disensiunile de ordin lingval, create absolut artificial și arbitrar. Practica internațională demonstrează că în toate țările (cu mai multe sau mai puține etnii naționale) există o singură limbă de stat (oficială), pe care trebuie s-o cunoască toți cetățenii acelei țări. Minorităților însă li se creează condiții favorabile pentru a-și păstra limba, cultura, tradițiile, religia. În nici un caz însă limba unui grup minoritar nu poate pretinde a fi limbă de stat (oficială), după cum se întâmplă la noi, de pildă, în cazul limbii ruse (în acest sens a se vedea *Carta limbilor regionale sau minoritare*). Pentru a evita consecințele negative ale climatului general din Republica Moldova și ale celui lingvistic, în mod particular, guvernării noștri ar trebui să găsească, în sfârșit, voința politică de a se conforma adevărului științific privind identitatea și integritatea noastră glotică, istorică și de neam. În cazul în care această voință politică încă nu s-a „copt”, propun să fie declarat un *Moratoriu* asupra problemelor de limbă, pe un termen de 6 ani, răstimp în care, să sperăm, situația lingvistică din Republica Moldova se va limpezi. Trebuie să încetăm războiul lingvistic și să ne îngrijim la modul concret de promovarea limbii de stat a republicii.

– *Domnule Profesor, să vă audă și să vă urmeze îndemnul toată lumea. Iar Dumneavoastră vă dorim sănătate, putere de muncă și mulți, mulți ani!*

Dialog: Alexandru BANTOȘ – Anatol CIOBANU

Revista „Limba Română”, Chișinău, 2004, nr. 1-3, p. 28-41

§ 2 LIMBA DE STAT, O NOUĂ LIMBĂ PE PĂMÂNT?

(fragment)

[...]

– *Și totuși ce ar trebui să întreprindem ca să ne însușim graiul și să-l apărăm de năpasta rusificării?*

– Să ne dezicem de românofobie, căci ea ne va duce la depozitarea de limbă. Să integrăm școala de toate gradele din Republica Moldova cu cea din România, folosindu-ne de aceleași programe de studii, de aceleași manuale etc. Generația tânără e mai receptivă la limbă și în 2-5 ani republica se va umple cu oameni cunoscători ai graiului matern și deschiși spre cultura europeană. Să citim opera marilor maeștri ai cuvântului: Eminescu, Alecsandri, Arghezi, Sadoveanu, Rebreanu, Cezar Petrescu, I. L. Caragiale, G. Călinescu, N. Stănescu, M. Sorescu, Gr. Vieru, I. Druță, D. Matcovschi, V. Beșleagă ș.a. Să frecventăm teatrele, să ascultăm emisiunile radiofonice, să vizionăm cele mai bune emisiuni televizate, să contactăm în mod direct cu frații de peste Prut. Să fim mereu receptivi la felul cum vorbesc bunii cunoscători ai idiomului român. Ar fi bine să reînăugurăm rubrica tradițională „Cultura limbii” în fiecare ziar, hebdomadar sau revistă și s-o susținem în mod constant cu articole privind analiza concretă a unor abateri și devieri de la norma literară. Să vorbim peste tot și cu toți cei ce ne înconjoară în limba română; să fie mereu auzit graiul nostru, căci numai în felul acesta el va fi deprins și de cei care nu-l posedă încă. În acest sens are perfectă dreptate Președintele republicii domnul Mircea Snegur care, în discursul său radiotelevizat cu prilejul Sărbătorii „Limba noastră cea română” din 31 august 1992, a spus: „Limba de stat trebuie folosită mai frecvent de către toată populația care o posedă. Astfel le-am face un serviciu celor care n-o cunosc: vorbind cu ei în limba de stat, i-am ajuta s-o însușească” (vezi „Sfatul Țării”, 4 septembrie 1992).

[...]

– *Ați amintit și ați condamnat românofobia. Prin ce se manifestă ea la noi?*

– Aș vrea să menționez doar un aspect care provoacă nedumerire și revoltă. Pe de o parte, la modul oficial se afirmă că Republica Moldova este un stat românesc independent și suveran, având aceeași limbă, istorie, obiceiuri etc. cu Țara. Pe de altă parte, mulți dintre cei de la conducere ocolesc cu mare atenție glotonimul „limba română” și etnonimul corect „popor român”. Când e necesar a se pronunța mai corect despre limba republicii, mulți șefi recurg la termenul, neutru

în esență, „limba de stat”, ceea ce trezește indignare și ironie. Atitudinea duplicitară a unora față de adevărul istoric a fost de minune expusă într-un „Gong” din hebdomadarul „Țara” (17 martie 1992):

„– Care e limba de Stat a Republicii Moldova?

– Limba de Stat a Republicii Moldova este *limba de stat*.

– În acest caz putem considera că pe pământ a apărut o nouă limbă: LIMBA DE STAT.

– Aveți perfectă dreptate. Așa a fost, așa este și așa va fi!”.

Mă întreb și eu: când oare o să avem curajul să spunem lumii adevărul curat că suntem români basarabeni (moldoveni), că vorbim românește, că avem aceeași istorie, cultură, obiceiuri, religie etc. ca frații noștri de sânge de peste Prut? Tărgănarea acestei mărturisiri induce în eroare poporul, pe oamenii neinformați, care se lasă ușor manipulați de neprietenii noștri. În acest sens îl susțin pe deplin pe Președintele Parlamentului nostru, domnul Alexandru Moșanu, care, într-un discurs recent, a subliniat că „a venit timpul să renunțăm categoric și principial la termenul de „popor moldovenesc”, care nu este altceva decât o dogmă ce ni s-a impus de colonizatori pentru a ne separa de ceilalți români, pentru a ne împinge pe drumul învrăjbirii între frați” (vezi „Sfatul Țării”, 4 septembrie 1992).

– *Când moare o limbă și de ce?*

– Se zice că o limbă moare odată cu dispariția purtătorilor ei. Este justă această opinie, dar mai degrabă aș susține, împreună cu Ion Pelivan, că „cine își uită limba va fi șters de pe fața pământului”. O limbă moare când nu mai este utilizată în toate sferele vieții. Un corp viu trăiește atâta timp, cât pulsează sângele prin toate organele lui. Aceeași situație e și cu limba naturală. Ei bine, dacă ar fi să analizăm mai concret starea limbii române din Republica Moldova, din raioanele de sud ale Basarabiei și din Bucovina de Nord, am rămâne mult prea întristați. Rupând din corpul Republicii Moldova cele șase raioane transnistrene plus Tighina (încălcând prin asta de două ori imuabilitatea frontierelor noastre), separatiștii smirnoviști au abrogat actele legislative cu privire la limba de stat și revenirea la grafia latină, au reîntronat limba rusă în viața publică, înlăturând-o pe cea română. În Transnistria limba lui Eminescu a fost din nou rebotezată în „moldovenească”, ea continuând a fi o nenorocită de cenușăreasă cerșindu-și cu disperare drepturile la masa impostorilor. Cei 40 la sută de români transnistreni (240.000 de suflete) sunt înjosiți, umiliți, batjocoriți de tot soiul de vântură-lume, mercenari și ucigași ordinari. Dacă se va continua așa, asimilarea românilor din raioanele de est și pierderea limbii lor sunt inevitabile. Să nu uităm că în 1924 în R.A.S.S.M., creată atunci, numărul moldovenilor atingea cifra de 800.000 de oameni. Unde sunt ei acum? La această întrebare nu e greu de răspuns...

Se stinge puțin câte puțin limba noastră cea română în raioanele de sud ale Basarabiei (Cetatea-Albă, Ismail, Bolgrad etc.), în raioanele din Bucovina

de Nord – străvechi teritorii românești nimerite pe mâini străine. Dar cei vreo 500.000 de români moldoveni care prin vitregia sorții au ajuns cu traiul în Rusia (Siberia, Extremul Orient, Caucazul de Nord ș.a.), Kazahstan, Tadjikistan etc. își mai păstrează limba mamei? E greu de spus, căci autoritățile n-o protejează în niciun fel.

Așadar, poporul nostru a fost mai întâi dezbinat, dezmembrat, destrămat și rusificat, iar limba lui se sufocă strangulată și începe a pieri treptat, fragmentar, pe anumite segmente teritoriale.

– *Sunteți chiar atât de pesimist? Ce ar trebui să facem să ne salvăm ca etnie?*

– Nu sunt pesimist, ci realist. Ca să salvăm ființa noastră etnică și limba maternă, trebuie, mai întâi de toate, să revenim în frontierele noastre istorice și legitime, ca „să dăm mână cu mână cei cu inima română”, căci numai unirea face putere! Ea ne va aduce izbăvire de toate relele ce ne-nconjoară, ne va salva inima și sufletul, limba și patrimoniul național. Dar pentru atingerea acestui suprem deziderat trebuie să muncim și să luptăm, căci „*Libertatea*”, spunea Avram Iancu, eroul Revoluției de la 1848 din Transilvania – nu se cerșește, ea se cucerește”, iar Dimitrie Bolintineanu scria în aceeași cheie:

„Capul ce se pleacă paloșul nu-l taie,

Ci cu umilință lanțu-l încovoie”.

Suveranitatea și independența noastră vor rămâne literă moartă, dacă vom înțelege prea târziu că numai integrarea cu Țara ne poate aduce prosperarea cea mult râvnită în toate domeniile și sferele vieții.

Dialog: Vasile NASTASIU – Anatol CIOBANU

Revista „Materna”, nr. 10-11, 1992, p. 1-7

§ 3 LIMBA ROMÂNĂ, MAREA DURERE A FRAȚILOR NOȘTRI DIN BASARABIA (fragment)

– *V-aș ruga să ne împărtășiți câteva gânduri sincere, așa cum a fost și intervenția Dumneavoastră din ședința de închidere a Congresului filologilor...*

– Mi-a părut foarte bine că am putut participa la acest Congres al filologilor români de la Timișoara, având posibilitatea de a mă afla, pentru prima dată în viața mea, într-un mediu lingvistic de o asemenea ținută și între frați. Manifestarea de la Timișoara mi s-a părut o adevărată sărbătoare a Limbii Române. M-aș referi, măcar în treacăt, la comunicările din plen ale dl acad. Ion Coteanu, a unei profesoare Mioara Avram care au abordat teme fundamentale referitoare la lexicul și respectiv gramatica limbii române. Dna prof. Flora Șuteu, la rândul său, a făcut referiri prețioase la ortografia limbii române, condamnând cu multă prudență tendințele pripite de reformare ortografică etc.

– *Ce interes a trezit acest Congres dincolo de Prut și cine a reprezentat Republica Moldova la această manifestare științifică?*

– Din Basarabia au venit 10 specialiști, majoritatea de la Academie, în frunte cu dl prof. dr. Silviu Berejan, directorul Institutului de Lingvistică al Academiei de Științe a Moldovei, și de la Universitatea de Stat din Moldova. Deci, după cum se vede, o participare numeroasă, dar mai ales de suflet.

– *Am aflat că punctul Dumneavoastră de vedere a trezit mult interes în rândurile participanților, fiind și acum comentat.*

– Punctul de vedere la care vă referiți este foarte clar și exprimă, de fapt, o durere a noastră, a celor de dincolo de Prut. În perioada postbelică, mai ales, a fost introdusă forțat în Moldova teoria despre așa-zisele două limbi est-romane: „limba moldovenească” și limba română, pretinzându-se că ar fi două limbi diferite. Această „inventie” a „limbii moldovenești”, separată de limba română, a dus la o adevărată tragedie, chiar dacă n-a avut sorți de izbândă. Ni s-a interzis utilizarea dicționarilor românești, literatura română, studiile de specialitate publicate în România. Deci noi, în Basarabia, a trebuit să fabricăm singuri, să inventăm o limbă literară „moldovenească”, ceea ce e imposibil absolut de justificat. Pe scurt, un adevărat sacrilegiu! Așa ceva nu trebuie să se mai întâmple. După părerea mea, Congresul trebuia să se pronunțe ferm, că există o singură limbă română, pe care o vorbesc și cei din România de astăzi, și cei din Basarabia, din Bucovina de Nord și de pretutindeni. Intervenția mea a stârnit însă opinii controversate. De fapt și acad. Graur, în 1953, probabil în urma unor indicații de sus, a susținut fără vreun

argument științific, firește, existența a două limbi romanice. Scria cam așa: Uite cum un dialect s-a transformat în limbă... De parcă un dialect se poate transforma peste noapte în limbă!!! Dar, peste câțiva ani, și-a dat seama de ridicolul situației și în ediția următoare a cărții și-a retras opinia, de fapt, pagina cu pricina. Însă forțele reacționare din Republica Moldova, rusofilii, mai bine zis rusofonii – și avem peste un milion dintr-aceștia – se tem să spună că noi, basarabenii, suntem români și mai ales că vorbim aceeași limbă. S-a inventat teoria „bilingvismului armonios”, deși pentru noi nu era deloc armonios. Am fost oarecum obligați să învățăm două limbi, și le-am învățat, în timp ce ei au rămas monolingvi și nu se bucură când aud că noi vorbim în limba română. Nici alfabet nu voiau să ne dea, dar în cele din urmă, în 1989, am obținut cele trei legi, după cum știți: cea despre limba de stat (dar, din păcate, tot „limba moldovenească” i se spune astăzi, nu română!); legea despre revenirea la grafia latină și a treia – despre funcționarea limbilor pe teritoriul Republicii Moldova. Acum în Parlament se lucrează la pregătirea unei noi Constituții a Republicii Moldova și ridicolul cel mare va fi la apariția ei, când chiar în art. 1 va fi scris, probabil: Moldova este o republică suverană, este stat românesc și are ca limbă oficială „limba moldovenească”. Este un nonsens. Mai există în lume țări, care vorbesc aceeași limbă: Austria și Germania. Noi facem, în schimb... pe mortu-n păpușoi cu sacul plin. Pe de o parte, vorbim de relațiile noastre cu România, trimitem elevi și studenți să învețe acolo limba română, dar când se întorc o transformă din nou în... „limba moldovenească”. Eu am declarat și în Parlamentul nostru din Chișinău că este o eroare, o minciună a secolului, mare și grosolană. Am scris chiar și în presa noastră în Basarabia. Dar, vedeți, una este să spui, și alta este să ia cineva decizii. De aceea am și cerut la Congresul de la Timișoara și cer și acum ca savanții să spună răspicat că este vorba despre o singură limbă. Din păcate, părerile au fost împărțite și problema a rămas cumva suspendată. Dl prof. Dumitru Irimia de la Iași a căutat, cum se zice, „să împace și capra, și varza”, propunând un punct în rezoluția finală care prevede faptul că „Societatea Filologilor Români se obligă să ajute la dezvoltarea limbii române în alte țări: Moldova, Albania, Grecia...”. Dar noi nu suntem români din Albania, ci din Basarabia, a cărei soartă a fost cu totul alta. Așteptam deci, de la Congres, să se spună pe șleau că este vorba despre o eroare care s-a făcut cândva și că ne dezicem de teoria celor două limbi literare, pentru că în realitate este vorba despre o singură limbă romanică de est – limba română, pe care o vorbesc românii de pretutindeni.

– *Domnule Profesor Anatol Ciobanu, am reținut din prima parte a interviului cu Dumneavoastră că trebuie spuse lucrurilor pe nume măcar în al 12-lea ceas, pentru că altfel istoria nu ne va ierta...*

– Exact. Pe noi, basarabenii, ne desparte doar un râșor de patria-mamă. În plus, aproape 65 la sută din populația republicii sunt români. Mai exact, există în

total 560 de mii de ruși, 600 de mii de ucraineni, alte etnii mai mici și 2.800.000 de români în Basarabia de astăzi, care, după cum se știe, este decapitată la nord și amputată la sud, pentru că Ismailul, Cetatea Albă i-au fost luate în 1940.

– *Deci înțeleg că Dumneavoastră vorbiți în numele acestor milioane de români.*

– Eu vorbesc în primul rând în numele adevărului. Adevăr care la noi în Basarabia se spune, dar aici, în România, nu se spune încă în întregime. M-am mirat foarte mult că savanții români sunt mai „precauți” decât noi, cei de acolo, aflați, cum se zice, în gura lupului. Aici observ că mulți se feresc a spune lucrurilor pe nume. Or, a recunoaște un adevăr nu înseamnă a obliga guvernul român sau Senatul să facă o lege despre asta. Noi, oamenii de știință, suntem obligați să spunem adevărul. Problema este cea pe care am ridicat-o și în Congres: cu ce plecăm noi acasă, în Moldova? Să spunem că am ascultat vorbindu-se despre sufixe, despre prefixe, despre adjective, despre formarea cuvintelor? Este foarte bine și tot ce s-a spus am ascultat cu deosebit interes și folos. Am și cumpărat cărți românești și s-au tot donat foarte multe cărți românești. Dar problema limbii noastre, care ne doare cel mai tare? Mai mult, neprietenii noștri vor putea spune: vedeți că nici ai voștri nu v-au susținut? Înseamnă că există două limbi, nu una singură cum susțineți voi. Nici Congresul filologilor români nu a vrut să vă recunoască. Vă dați seama că este o situație stupidă. De-asta sper că la Congresul viitor, care va avea loc peste doi ani, savanții vor avea mai mult curaj să spună adevărul despre limba noastră comună. Până atunci rămâne să ducem acasă un sentiment de nemulțumire, de nesatisfacție totuși, în sensul că toți academicienii și profesorii care-și puteau spune cuvântul nu și l-au spus, probabil din dorința de a nu deranja politic anumite forțe. Mă bucur foarte mult că mulți dintre cei prezenți în sală ne-au înțeles suferința, cerând să se precizeze în rezoluția finală că există o singură limbă romanică de est – limba română – nu două limbi.

Dialog: Ion MEDOIA – Anatol CIOBANU

Ziarul „Românul liber”, 25 iulie 1991

§ 4 DESPRE FRUNTAȘII MARIÎ BĂTĂLII PENTRU LIMBA ROMÂNĂ AR TREBUI SĂ SCRIM ȘI SĂ VORBIM MEREU GENERAȚIILOR TINERE

(fragment)

[...] De 14 ani (de când a apărut Constituția Republicii Moldova) se tot vorbește, se scrie, se argumentează de către savanții din republică și de peste hotare, cerându-se reformularea articolului al 13-lea în felul următor: „Limba oficială în Republica Moldova este limba română”. Muncă de Sisif, pentru că Parlamentul (mai exact, majoritatea parlamentarilor) manifestă o totală indiferență față de argumentul științific, preferând politicul efemer și de conjunctură.

Numai primul Președinte al statului, Mircea Snegur, a avut convingerea că trebuie refăcut art. 13; a venit în Parlament cu o inițiativă legislativă, prezentând și istoricul *Mesaj*: „Limba română este numele adevărat al limbii noastre”, dar, spre marele regret al savanților, al oamenilor de bună credință, în general, parlamentarilor de atunci (aprilie 1995) au respins, prin vot secret, propunerea șefului statului, admițând în continuare *mărul discordiei* în Republica Moldova.

• Demult a venit timpul ca Parlamentul și Guvernul să purceadă la revizuirea și înnoirea Legislației lingvistice (aprobate încă în anul 1989 – pe vremea puterii sovietice).

Oficial, această legislație se numește în felul următor: „Actele legislative ale R.S.S. Moldovenești cu privire la decretarea limbii moldovenești ca limbă de stat și revenirea ei la grafia latină” (publicate sub formă de broșură în 1990). Aceste „acte” s-au învechit moral și faptic și nu corespund deloc nici cu „Declarația despre suveranitatea Republicii Moldova” (1990), nici cu „Declarația despre Independență” (27 august 1991), în care stă înscris cu litere de aur că *româna este limba de stat în Republica Moldova*.

Accentuăm că „Actele...” blochează, de fapt, funcționarea liberă și totală a limbii oficiale, pentru că în 20 din cele 32 de articole se amintește că și *limba rusă* „este limbă de comunicare între națiuni...” (art. 3), că „se asigură traducerea în limba rusă a documentelor în organele de stat...” (art. 9), că „lucrările de secretariat pot fi efectuate în limba rusă...” (art. 12), că „documentația care se expediază peste hotarele R.S.S.M. se întocmește în limba rusă...” (art. 14), că „lucrările de notariat se efectuează în limba de stat sau în limba rusă” (art. 17), că „R.S.S.M. garantează dreptul la educația preșcolară, la studii medii de cultură generală, medii de specialitate, tehnico-profesionale și superioare în limbile moldovenească și rusă...” (art. 18, 19), că „disertațiile se susțin în limba moldovenească, rusă...” (art. 22), că „manifestările de importanță unională se desfășoară în limba rusă” (art. 23), că „denumirea

ministerelor, comitetelor de stat, departamentelor... se formează în limba de stat și se traduc în limba rusă...” (art. 28), că „blanchetele oficiale, textele afișelor, anunțurile publice..., denumirile mărfurilor, instrucțiunile referitoare la ele... se întocmesc în limba de stat și în limba rusă...” (art. 27, 28, 29).

Statul de la 1989 a declarat două limbi oficiale

Din simpla enumerare a extraselor din „Actele lingvistice...” (1989) se observă cu ochiul liber următoarele: 1) Statul a declarat *de jure* și *de facto* 2 (două) limbi oficiale: așa-zisa „moldovenească” și rusa; 2) S-a legiferat „armoniosul” bilingvism moldo-rus, care niciodată nu s-a manifestat ca *bilingvism*, pentru că este conceput *asimetric* (moldovenii erau puși în situația să învețe *rusa*, iar rușii *nu au fost obligați să cunoască limba populației majoritare*); 3) Prin utilizarea masivă a limbii ruse, s-a stimulat mancortizarea limbii oficiale (române) în Republica Moldova: prin folosirea nejustificată a multor cuvinte, locuțiuni, termeni, structuri sintactice calchiate după modelele rusești (exemple din limbajul diurn: *coroce, l-am mulțumit, la mine mama-i bolnavă, el lucrează șofer, trăiesc pe al doilea etaj, Ion s-a stroit, Maria îi invidiază Tamarei... etc.*).

• Ca un mijloc eficace și benefic pentru ocrotirea limbii oficiale în Republica Moldova (monitorizarea modului ei de utilizare în diverse sfere ale vieții publice, pentru organizarea controalelor lingvistice în teritoriu) ar fi redeschiderea *Departamentului limbii oficiale* sub egida Guvernului. Alcătuit din specialiști de marcă și ramificat pe sectoare, Departamentul ar concentra toate problemele legate de *uzul în sens larg al limbii de stat*.

– În ultimii ani au răsunat reproșuri întemeiate și argumentate în privința calității învățământului preuniversitar și universitar. *Dumneavoastră ce notă îi puneți? Care ar fi punctele sale cele mai slabe?*

– Învățământul preuniversitar e în criză din două motive:

a) Curriculumul este foarte încărcat la toate disciplinele, inclusiv la „Limba și Literatura Română”. Se introduc, în mod forțat, multe noțiuni complicate, teoretice care depășesc treapta de liceu sau gimnaziu. Fiind revizor școlar, M. Eminescu promova principiul: *Non multa, sed multum* – „Nu multe, ci mult” (maxima aparține retorului latin, autor al Tratatului de retorică Quintilianus – aprox. 30-100 e.n.). Elevul trebuie să înțeleagă bine *abc*-ul cutărei sau cutărei științe, pe urmă va merge mai departe și singur, dacă e înzestrat de Dumnezeu.

b) Învățământul preuniversitar a început să piardă mult din cauză că lipsesc cadre pedagogice. Absolvind universitățile cu profil pedagogic, mulți tineri refuză să plece la muncă în licee, gimnazii etc., pentru că salariile mizere abia le asigură subsistența. Tineretul contemporan e foarte pragmatic: puțini sunt dispuși să facă „munci patriotice”. Un absolvent al Universității, care se află 18-20 de ore pe săptămână în fața elevilor, apoi mai și organizează un șir de activități extrașcolare, trebuie asigurat măcar cu ceea ce se cheamă *coșul minim de existență*.

[...]

– De fiecare dată, de sărbătoarea limbii române, ne amintim cu drag și îi pomenim cu un cuvânt bun pe acei care au luptat pentru drepturile limbii române și care nu mai sunt printre noi: I. Dumeniuk, S. Berejan, N. Corlăteanu, E. Coșeriu... Fiecare dintre ei a intrat în istoria luptei noastre cu statura, cu nota lui distinctă, cu aportul deosebit al fiecăruia în parte. Am fi bucuroși să-i definiți ca personalități / caractere ce s-au manifestat pe plan social și științific.

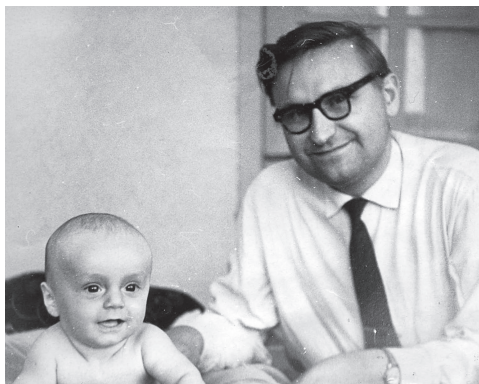
– Despre martirii Mișcării de Eliberare Națională (anii 1987-1991), despre frunțașii marii bătălii pentru limba noastră cea română, pentru alfabetul nostru tradițional latin, pentru identitatea glotică și etnică a neamului românesc ar trebui să scriem și să vorbim mereu generațiilor tinere, educând astfel adevăratul patriotism. Scriitorul francez Antoine de Saint-Exupery spunea: „Cel plecat dintre vii este mai prezent și mai puternic dacă îi este cinstită memoria”. Suntem obligați să punem câte o lumânare aprinsă pe criptele celor duși la Domnul, care au militat prin cuvânt, prin scrieri, prin fapte concrete pentru cauza națională. Din cohorta acestora fac parte prof. Ion Dumeniuk (fostul meu student, apoi coleg, ucrainean de origine), acad. Silviu Berejan (ale cărui merite le găsim în următoarele volume îngrijite de harnicul filolog, redactor-șef al revistei „Limba Română”, Alexandru Bantoș: a) S. Berejan, *Itinerar sociolingvistic*, Chișinău, 2007 și b) Al. Bantoș, *Retrospectivă necesară*. Dialoguri, Chișinău, 2007); acad. Nicolae Corlăteanu (al cărui *Testament* se încheie în felul următor: „Țineți minte! – v-o spun în calitate de încercat drumeț pe întortocheatele căi ale basarabenilor: *Limba Română este numele corect și adevărat al Limbii noastre* și ea trebuie să ne unească, să devină un izvor de bucurii pentru contemporani și pentru cei ce vor veni după noi. Eu cred, cred sincer în izbânda limbii române și a neamului românesc!”) (27 aprilie 2005; vezi cartea: *Limba română – adevărata mea Patrie*, Antologie filologică. Selecția materialelor, prefață și preliminarii de A. Ciobanu, Chișinău, Editura Litera, 2005, p. 983); prof. Eugeniu Coșeriu (care, criticându-i pe cei ce susțin că există o limbă moldovenească, a exclamat: „Cu câteva cleioane, cu câteva sârnice și cu câțiva baistruci nu se face o limbă!”. Și mai departe a emis istorica frază: „...a promova sub orice formă o limbă moldovenească, deosebită de limba română, este, din punct de vedere strict lingvistic, ori o greșală naivă, ori o fraudă științifică; din punct de vedere istoric și practic e o absurditate și o utopie; din punct de vedere politic e o anulare a identității etnice și culturale a unui popor și deci un act de genocid etnico-cultural”) (vezi revista „Limba Română”, nr. 3 (15), 1994, p. 25).

Toată recunoștința ar trebui adresată și altor militanți care, spre regretul nostru, au părăsit prematur „viața cea lumească”: prof. Vasile Melnic (Universitatea de Medicină și Farmacie „N. Testemițeanu” din Chișinău), prof. Ruben Budagov (Universitatea „V. Lomonosov” din Moscova), prof. Stanislav Semcinschi (Universitatea „Taras Șevcenko” din Kiev), prof. Grigore Cincilei (U.S.M.), prof. Victor Banaru (U.S.M.).

Dialog: Boris VIERU – Anatol CIOBANU
„Natura”, 2008, august, p. 4-5

CAPITOLUL VI

IMAGINI ȘI DESTIN

• 1952. Militar la Vadul lui Vodă • 2 aprilie
1955. Student la U.S.M., anul IV • 31 august
1990, Piața Marii Adunări Naționale. Cu soția
Margareta Ciobanu și nepoata Eleonora Pripa •
1965. Cu feciorașul Silvian • 1978. La biblio-
tecă

• Iulie 1974. Cu prof. Ruben Budagov (Universitatea „M. Lomonosov” din Moscova) la Chișinău
 • 1993, Chișinău. Eugeniu Coșeriu pentru prima dată în Republica Moldova. De la stânga la dreapta: Anatol Ciobanu, Grigore Cincilei, Silviu Berejan și Eugeniu Coșeriu • 1997. Chișinău, Catedra de LRLGR. Împreună cu profesorii Ion Melniciuc, Valeriu Rusu (Franța), Grigore Cincilei, Mihail Purice și Vitalie Marin • Cu profesorul Gheorghe Rusnac, rector al U.S.M. • 1987. Cu prof. Denis Diletant (Londra), venit în vizită la U.S.M. • Iunie 1996. La catedra prof. Dumitru Irimia (Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași)

• 1982. În fața Facultății de Litere • Octombrie 1978. La ora de sintaxă

• Cu lingvista Mioara Avram • 15 mai 1984, Catedra de Lingvistică Generală și Romanică de la U.S.M. Profesorul Anatol Ciobanu omagiat la 50 de ani • 4 noiembrie 2000. Cu promoția 1965 la Catedra de Limbă Română, Lingvistică Generală și Romanică a U.S.M. • 1982. La Catedră cu docenții Ion Dumeniuk (dreapta) și Igor Grițenco

• Cu prieteni și colegi la diverse întruniri științifice

- 2000. Cu profesorul Eugeniu Coșeriu la Universitatea Pedagogică „Ion Creangă” din Chișinău
- Mai 1988. Cu profesorul Vitalie Marin
- 20 iulie 1995. Cu academicianul Petru Soltan

• 20 decembrie 1997. Cu profesorul Valeriu Rusu • Mai 1999. Cu scriitorul Mihail Gh. Cibotaru • 31 august 1996, Biblioteca Națională a Republicii Moldova. La aniversarea a V-a de la fondarea revistei „Limba Română”

DIN BIBLIOGRAFIA PROFESORULUI UNIVERSITAR ANATOL CIOBANU

I. Monografii, manuale, materiale didactice, culegeri colective, programe

1. Anatol CIOBANU, *Конъюнктив и его употребление в предикативных синтагмах в современном молдавском* литературном языке*, Дис. на соиск. учен. степени канд. филолог. наук, Chișinău, USCh, 1960, 420 p.

2. Anatol CIOBANU, *Конъюнктив и его употребление в предикативных синтагмах в современном молдавском литературном языке*, Аутореф. дис. на соиск. учен. степени канд. филолог. наук, Chișinău, USCh, 1960, 21 p.

3. Anatol CIOBANU, *Modul conjunctiv; Modul condițional*, Curs de gramatică istorică a limbii moldovenești, Chișinău, Cartea Moldovenească, 1964, p. 292-301.

4. Anatol CIOBANU, *Seminar special de limbă moldovenească, Unele probleme dificile de sintaxă*, Chișinău, Universitatea de Stat din Chișinău, 1965, 41 p.

5. Anatol CIOBANU, *Probleme dificile de gramatică*, Material didactic pentru studenții de la Facultatea de Filologie, Chișinău, Lumina, 1969, 98 p.

6. Anatol CIOBANU, *Părțile principale ale propoziției*, Chișinău, U.S.M., 1969, 177 p.

7. Anatol CIOBANU, *Să scriem și să vorbim corect, Tablete și articole de cultivare a limbii* / Anatol Ciobanu; red. Silviu Berejan, Chișinău, Lumina, 1970, 127 p.

8. Anatol CIOBANU, *Опыт семантико-дистрибутивного анализа полусвязочных глаголов в молдавском языке* [Пособие по спецкурсу для студентов и аспирантов], Chișinău, USCh, 1973, 86 p.

9. Anatol CIOBANU, *Синтаксис полусвязочных глаголов в молдавском языке* (Опыт семантико-дистрибутивного анализа), Дис. на соиск. учен. степени д-ра филолог. наук, Москва, 1973, 630 p.

10. Anatol CIOBANU, *Синтаксис полусвязочных глаголов в молдавском языке* (Опыт семантико-дистрибутивного анализа), Аутореферат, Моск. ун-т., Москва, 1973, 48 p.

11. Anatol CIOBANU (în colaborare), *Limba moldovenească*, Manual pentru cl. a VIII-a, Chișinău, Lumina, 1975, 168 p.

12. Anatol CIOBANU, *Lucrări de control la sintaxă* (Pentru studenții de la secția fără frecvență a Facultății de Filologie), Chișinău, USCh, 1975, 46 p.

* Între anii 1944-1989 în Republica Moldova a fost impusă de către regimul sovietic utilizarea glotonimului limba moldovenească pentru noțiunea de limba română literară scrisă cu alfabet chirilic.

13. Anatol CIOBANU, *Practicum la sintaxă* (Cu elemente de analiză transformățională), Manual pentru studenții de la Facultatea de Filologie, ediția a II-a, revăzută și adăugită, Chișinău, Lumina, 1976, 143 p.

14. Anatol CIOBANU, *Sintaxa propoziției în clasa a VII-a*, Chișinău, Lumina, 1977, 92 p.

15. Anatol CIOBANU, *Синтаксис полусвязочных глаголов в молдавском языке* (Опыт семантико-дистрибутивного анализа), в 2-х. ч., [Моногр.] часть 2, Chișinău, Știința, 1978, 182 p.

16. Anatol CIOBANU, *Limba moldovenească*, Manual pentru cl. a VIII-a, Anatol Ciobanu, Ion Ciornâi, Ion Mocreac, red. Ion Ciornâi, ediția a VI-a, Chișinău, Lumina, 1980, 128 p.

17. Anatol CIOBANU, *V. F. Șişmarev și problema normei*, Studii de filologie moldovenească, lingvistică și istorie literară [antologie], Chișinău, 1980, p. 109-135.

18. Anatol CIOBANU, *Sintaxa practică* (Cu elemente de analiză transformățională), Manual pentru studenții de la Facultatea de Filologie, Chișinău, Lumina, 1982, 198 p.

19. Anatol CIOBANU (în colaborare), *Limba moldovenească*, Manual pentru cl. a VIII-a, ediția a VIII-a, Chișinău, Lumina, 1983, 127 p.

20. Anatol CIOBANU, *Modul condițional-optativ; Modul potențial; Modul conjunctiv; Gerunziul*, Morfologia, Manual, ediția a II-a, revăzută, Chișinău, Lumina, 1983, p. 303-335.,

21. Anatol CIOBANU, *Sintaxa frazei în clasa a VIII-a*, Chișinău, Lumina, 1984, 84 p.

22. Anatol CIOBANU, *Gramatica și semantica*, Probleme de gramatică și stilistică, Culegere de materiale, Chișinău, 1985, p. 3-15.

23. Anatol CIOBANU, *Limba moldovenească*, Manual pentru cl. a VIII-a, Anatol Ciobanu, Ion Ciornâi, Ion Mocreac, ediția a X-a, Chișinău, Lumina, 1987, 127 p.

24. Anatol CIOBANU, *Limba moldovenească literară contemporană*, *Sintaxa*, ediția a II-a, revăzută și completată, Chișinău, Lumina, 1987, 466 p.

25. Anatol CIOBANU, *Sintaxa și semantica* (Studiu de lingvistică generală), Sub redacția lui Ruben Budagov, Chișinău, Știința, 1987, 198 p.

26. Anatol CIOBANU, *Limba maternă și cultivarea ei*, Chișinău, Lumina, 1988, 320 p.

27. Anatol CIOBANU, *Sintaxa practică* (Cu elemente de analiză transformățională), ediția a II-a, revăzută și completată, Chișinău, Lumina, 1991, 279 p.

28. Anatol CIOBANU (în colaborare cu E. Belinschi), *Limba română*, Manual pentru cl. a IX-a, Chișinău, Lumina, 1992, 198 p.

29. Anatol CIOBANU, *Lingua latina est fundamentum linguae nostrae*, Program pentru liceu, Limba latină, clasele X-XII, Chișinău, 1992, p. 17-36.

30. Anatol CIOBANU, *Punctuația limbii române*, Chișinău, Lumina, 1993, 252 p.

31. Anatol CIOBANU, *Programa complexă de lingvistică generală pentru examenul de doctorat la specialitatea Teoria limbii și Limbile romanice*, Chișinău, 1994, 20 p.
32. Anatol CIOBANU (în colaborare cu E. Belinschi), *Limba română*, Manual pentru cl. a IX-a, Chișinău, Lumina, 1995, 192 p.
33. Anatol CIOBANU, *Limba română*, Manual pentru clasa a IX-a din școlile cu predare în limba română din Ucraina, A. Ciobanu, E. Belinschi, G. Jernovei – Liviv, Svit, 1996, 208 p.
34. Anatol CIOBANU, *Limba română*, Manual pentru clasa a IX-a, Anatol Ciobanu, E. Belinschi; red. Anatol Ciobanu, ediția a II-a, Chișinău, Lumina, 1999, 198 p.
35. Anatol CIOBANU, *Normele de punctuație în vigoare*, Dicționar ortografic românesc, 74.080 de cuvinte, Chișinău, Litera, 2000, p. 37-49.
36. Anatol CIOBANU, *Punctuația limbii române*, Chișinău, Editura Universitas, 2000, 464 p.
37. Anatol CIOBANU, *Mic dicționar latin-român de expresii consacrate*, Chișinău, Editura Museum, 2002, 208 p.
38. Anatol CIOBANU, *Limba română – adevărata mea patrie* (Antologie), Chișinău – București, Litera-Internațional, 2005, 992 p.
39. Anatol CIOBANU, *Elogiu limbii române* (Antologie), Chișinău – București, Litera-Internațional, 2007, 322 p.

II. Unele articole științifice și de popularizare

1. Anatol CIOBANU, *Unele observații de stil*, „Moldova socialistă”, 1956, 12 aprilie.
2. Anatol CIOBANU, *Câteva considerații despre gradele de comparație ale adjectivelor calitative și întrebuintarea lor în construcții comparative*, „Însemnări științifice ale U.S.M.”, 1957, vol. 31 (filologie), p. 87-95.
3. Anatol CIOBANU, *Cu privire la predarea limbii latine în școală*, „Moldova socialistă”, 1957, 3 oct.
4. Anatol CIOBANU, *Despre semnul distinctiv al conjunctivului. Particula „să”*, Материалы первой конф. молодых учёных Молдавии, Chișinău, 1958, p. 31-33.
5. Anatol CIOBANU, *Formarea conjunctivului trecut în limba moldovenească*, Учен. КГУ, 1959, t. 44, p. 83-92.
6. Anatol CIOBANU, *Conjunctivul în componența sintagmelor formate din a sta, a încerca plus conjunctiv*, „Limba și literatura moldovenească”, 1960, nr. 3, p. 23-31.
7. Anatol CIOBANU, *Observații asupra conjunctivului fără „să”*, „Analele științifice ale Institutului de limbă și literatură al A.Ș. a R.S.S.M.”, 1961, vol. 10, p. 44-45.
8. Anatol CIOBANU, *Câteva observații asupra limbii scriitorului*, „Cultivarea limbii”, nr. 2, Chișinău, 1962, p. 25-29.

9. Anatol CIOBANU, *Delimitarea subordonatelor atributive determinative*, „Limba și literatura moldovenească”, 1966, nr.3, p. 47-56.

10. Anatol CIOBANU, *Problema predicativității*, Résumés des Communications. X-ème Congrès international des linguistes. Bucarest, 28 august – 2 septembre, București, 1967, p. 62-63

11. Anatol CIOBANU, *Considerații asupra predicatului verbal-nominal*, „Limba și literatura moldovenească”, 1968, nr. 4, p. 11-21.

12. Anatol CIOBANU, *Cultivarea limbii și gramatica*, „Nistru”, 1968, nr. 7, p. 146-152.

13. Anatol CIOBANU, *În jurul problemei semiauxiliarelor*, Al XII-ea Congres Internațional de Lingvistică și Filologie Romanică, Rapoarte și comunicări, București, 1968, p. 69-70.

14. Anatol CIOBANU, *Întrebuințarea unor îmbinări verbale* (cu infinitivul prepozițional), „Cultivarea limbii”, nr. 6, Chișinău, 1968, p. 37-43.

15. Anatol CIOBANU, *О „истинных” и „мнимых” полусвязочных глаголах:* (На материале романских языков), Вестник Моск. университета, Филология, 1974, nr. 4, p. 43-50.

16. Anatol CIOBANU, *Категория значения и категория отношения в языке*, „Limba și literatura moldovenească”, 1975, nr. 1, p.72-80.

17. Anatol CIOBANU, *Pregătirea filologică a studenților*, „Învățământul public”, 1977, 16, 19 noiembrie.

18. Anatol CIOBANU, *К вопросу о взаимозависимости семантики, дистрибуции и синтаксической функции слова*, Теоретические проблемы семантики и её отражения в одноязычных словах, Chișinău, 1979, p. 29-35.

19. Anatol CIOBANU, *Pentru un regim unic de vorbire în școală*, „Pedagogul sovietic”, 1988, nr. 3, p. 2-7.

20. Anatol CIOBANU, *Un alfabet adecvat*, „Moldova socialistă”, 1989, 24 mai.

21. Anatol CIOBANU, *Ce-i aceea limbă oficială?*, „Moldova socialistă”, 1990, 27 februarie.

22. Anatol CIOBANU, *Simplu și sacru adevăr*, „Românul liber”, Londra, 1990, Anul VI, nr. 10, p. 10-11.

23. Anatol CIOBANU, *Vasile Alecsandri și limba maternă*, „Basarabia”, 1990, nr. 12, p. 140-150.

24. Anatol CIOBANU, *Limba română, marea durere a noastră (I-II)*, „România liberă”, București, 1991, 25, 26 iunie.

25. Anatol CIOBANU, *Lingua latina est fundamentum linguae nostrae (I-VI-II)* [Predarea limbii latine în școlile medii și liceele din republică], „Făclia”, 1991, 6, 13, 20, 27 sept.; 4 11, 18, 25 octombrie.

26. Anatol CIOBANU, *Rătăcirile lingvistice (și nu numai lingvistice) în Transnistria*, „Transnistria”, 1991, 25 octombrie.

27. *Maxime și cugetări, Vin din munții latiniei*, „Limba Română”, 1991, nr. 1, p. 129-131; nr. 2, p. 130-131; nr. 3-4, p. 150-153, 1992; nr. 2-3, p. 203-206.

28. Anatol CIOBANU, *Limba română în Basarabia azi*, „Buletinul Societății de Științe Filologice din România pe anii 1991-1992”, București, 1992, p. 20-25.

29. Anatol CIOBANU, *În preajma unui gigant al filologiei* – prof. Eugen Coșeriu, „Făclia”, 1993, 19, 26 noiembrie; 3 decembrie.

30. Anatol CIOBANU, *Problema părților de propoziție și a blocurilor sintactice*, Congresul XVIII al Academiei Româno-Americane de Științe și Arte, vol. I, Chișinău, 1993, p. 44-45.

31. Anatol CIOBANU, *Savant de talie europeană: profesorul Boris Cazacu*, „Basarabia”, 1993, nr. 1, p. 178-184.

32. Anatol CIOBANU, *Limba română în învățământul din Republica Moldova*, Buletinul Societății de Filologie Română, București, 1994, nr. 3, p. 41-45.

33. Anatol CIOBANU, *Profesorul Nicolae Corlăteanu – clasicist și romanist*, „Revistă de lingvistică și știință literară”, 1995, nr. 3, p. 23-31.

34. Anatol CIOBANU, *Teze și antiteze în jurul denumirii limbii de stat*, „Revistă de lingvistică și știință literară”, 1995, nr. 5, p. 20-37.

35. Anatol CIOBANU, *Un neînfricat apărător al limbii române – profesorul Ion Borșevici*, „Libertatea”, 1996, 5 decembrie, p. 8.

36. Anatol CIOBANU, *De la semantică la pragmatică*, „Analele științifice ale Universității de Stat din Moldova: Științe socioumane”, Chișinău, 1997, p. 11-18.

37. Anatol CIOBANU, *Principiul onomasiologic în sintaxă*, U.L.I.M., Rezumatul comunicării, 18-20 martie 1997, Chișinău, 1997, p. 312-313.

38. Anatol CIOBANU, *Unele probleme de sociolingvistică*, „Revistă de lingvistică și știință literară”, 1998, nr. 3, p. 139-146.

39. Anatol CIOBANU, *Eminescu și unitatea limbii și a poporului român*, „Analele științifice ale Universității de Stat din Moldova: Științe filologice”, Chișinău, 2000, p. 13-17.

40. Anatol CIOBANU, *La situation linguistique dans la République de Moldavie*, Actes des XXIe Colloque internațional de linguistique fonctionnelle (Iassy, Roumanie, 26 juin – 1er juillet 1996), Iași, 2000, p. 179-183.

41. Anatol CIOBANU, *Norma literară în evoluție*, Limbaje și Comunicare, vol. IX, Colocviul internațional de științe ale limbajului, Suceava, 2000, p. 169-180.

42. Anatol CIOBANU, *Lingua Latina et le destin de la langue roumaine en République de Moldavie*, Actes du Colloque International „Ginta Latina et l'Europe d'aujourd'hui” organisé par Valeriu Rusu, 11-12 decembrie 2001, Aix-en-Provence, 2001, p. 73-79.

43. Anatol CIOBANU, *Romanian punctuation and its observance in writing on computer*, 9th Conference of GRLA / RWCAL Verbal Communication and Interaction on via computer. Au international Conference – edited by Tatiana Slama-Cazacu, Constanța, 2001, p. 136-137.

44. Anatol CIOBANU, *Un stat suveran – o singură limbă de stat*, „Limba Română”, Chișinău, 2001, nr. 9-12, p. 11-21.

45. Anatol CIOBANU, *Limba română și politica lingvistică în Republica Moldova*, Identitatea limbii și literaturii române în perspectiva globalizării, Academia Română, Institutul de Filologie Română „Alexandru Phillipide” din Iași, 2002, p. 41-53.

46. Anatol CIOBANU, *Carta Europeană a Limbilor regionale sau minoritare și diversitatea politicilor lingvistice în unele state*, Limbaje și comunicare, vol. VI, partea I, Suceava, 2003, p. 87-100.

47. Anatol CIOBANU, *Limba ca factor decisiv în politica națională a statului*, „Limba Română”, 2003, nr. 6-10, p. 64-72.

48. Anatol CIOBANU, *Limba în evoluție*, „Analele științifice ale Universității de Stat din Moldova: Științe filologice”, Chișinău, 2003, p. 11-14.

49. Anatol CIOBANU, *Limba și statul*, „Literatura și Arta”, 2003, 13 noiembrie, p. 2.

50. Anatol CIOBANU, *O deviere de la norma literară: „superlativul excesiv”*, „Limba Română”, 2003, nr. 1, p. 33-40.

51. Anatol CIOBANU, *Stilistica – arta expresivității* (prof. V. Marin la 75 de ani), „Analele științifice ale Universității de Stat din Moldova: Științe filologice”, Chișinău, 2005, p. 458-462.

52. Anatol CIOBANU, *Alma mater – lingua mater* (U.S.M. – la 60 de ani), „Literatura și Arta”, 2006, 28 septembrie, p. 3.

53. Anatol CIOBANU, *Bazele metodologice ale punctuației românești și franceze*, Conexiuni și perspective în filologia contemporană, ediția a II-a, U.L.I.M., Chișinău, 2006.

54. Anatol CIOBANU, *Considerații despre comunicare*, Инновации в прагматике филологических исследований, Universitatea de Stat „Al. Russo” din Bălți, 2006, p. 38-41.

55. Anatol CIOBANU, *Probleme lingvo-sociale în Republica Moldova*, Limba română azi, Editura Universității „Al. I. Cuza”, Iași, 2007, p. 21-29.

56. Anatol CIOBANU, *Profesorul Dumitru Irimia – înainte-mergătorul*, „Limba Română”, 2008, nr. 1-2, p. 10-13.

57. Anatol CIOBANU, *Despre fruntașii marii bătălii pentru limba română* (Dialog), „Natura”, nr. 8, august 2008, p. 4-5.

58. Anatol CIOBANU, *Unirea și marele poet dispărut Grigore Vieru*, „Literatura și Arta”, 29 ianuarie 2009, p. 3.